Delbetänkande av pensionsberedningen

EFTERLEVANDE PENSION

Reformering av den allmänna försäkringens efterlevandeförmåner

Ur KB:s samlingar
Digitaliserad år 2014

KUNGL. BIBLIOTEKET
National Library of Sweden

SOU 1987:55

Delbetänkande av pensionsberedningen

EFTERLEVANDE PENSION

Reformering av den allmänna försäkringens efterlevandeförmåner

SOU 1987:55

1987:55 B

Statens offentliga utredningar
1987:55
Socialdepartementet

Efterlevandepension

Reformering av den allmänna försäkringens efterlevandeförmåner

Delbetänkande av pensionsberedningen
Stockholm 1988

Beställningsadress:
Allmänna Förlaget
Kundtjänst
106 47 Stockholm
Tel: 08/739 96 30

Allmänna Förlagets bokhandel:
Informationsbokhandeln
Malmtorgsgatan 5, Stockholm

De som är berättigade till remissexemplar
kan beställa sådana under adress:

Regeringskansliets förvaltningskontor
SOU-förrådet
103 33 Stockholm
Tel: 08/763 23 20 Telefontid 8.10—12.00 (externt och internt)
08/763 10 05 12.00—16.40 (endast internt)

ISBN 91-38-10056-8
ISSN 0375-250X

Omslag: ALLF/AD
Svenskt Tryck Stockholm 1988 736843

Till statsrådet och chefen för socialdepartementet

Genom beslut den 18 oktober 1984 bemyndigade regeringen chefen för socialdepartementet att tillkalla en kommitté med uppdrag att göra en översyn av vissa frågor inom den allmänna pensioneringen.

Med stöd av detta bemyndigande förordnades den 16 november 1984 såsom ordförande statssekreteraren Sture Korpi samt den 8 januari 1985 såsom ledamöter riksdagsledamöterna Karin Ahrland (fp), Gösta Andersson (c), Ingegerd Elm (s) och Doris Håvik (s), f. d. riksdagsledamoten Karin Nordlander (vpk), 1:e vice talmannen Ingegerd Troedsson (m) och förbundsordföranden Bertil Whinberg (s).

Under arbetet med föreliggande betänkande har såsom sakkunniga medverkat budgetchefen Inga-Britt Ahlenius (finansdepartementet; fr. o. m. den 9 november 1987), docenten Villy Bergström, direktören Jan Bröms (SACO/SR), förbundssekreteraren Bo Bylund (LO), byrådirektören Rolf Carlsson (Handikappförbundens Centralkommitté), avdelningschefen Tor Eriksen (RFV), departementsråden Lars Ettarp (arbetsmarknadsdepartementet) och Svante Holgersson (socialdepartementet), sektionschefen Hans Horn af Rantzien (Svenska kommunförbundet), avdelningschefen Birgitta Isaksson Pérez (TCO), förbundsordföranden Erik Jonsson (Sveriges Pensionärsförbund), förbundsordföranden Lars Sandberg (Pensionärernas Riksorganisation), nuvarande statssekreteraren Michael Sohlman (t. o. m. den 8 november 1987) och direktören Inge Svensson (SAF).

Som experter har medverkat utredningssekreteraren Karin Lund (LO), direktören Anders Modig (SAF), ombudsmannen Harald Mårtensson (SACO/SR), avdelningsdirektören Hans Olsson (fr. o. m. den 1 november 1987), 1:e ombudsmannen Olle Olsson (TCO), departementssekreterarna Arne Paulsson och Bengt Sibbmark (socialdepartementet), nuvarande utredningschefen Carl-Göran Sjögren (fr. o. m. den 26 november 1987), nuvarande departementsrådet Stefan Sjölander (finansdepartementet; t. o. m. den 31 januari 1987) samt departementssekreteraren Sture Åström (finansdepartementet; fr. o. m. den 1 februari 1987).

Sekreterare i kommittén har varit hovrättsassessorn Lars Göran Abelson, f. d. byråchefen Einar Edvardsson (t. o. m. den 31 maj 1987), tidigare avdelningsdirektören Carl-Göran Sjögren (t. o. m. den 25 november 1987), enhetschefen Håkan Walander och hovrättsassessorn Ulla Wallén.

Kommittén har antagit namnet pensionsberedningen.

Beredningen har tidigare avlämnat betänkandet (SOU 1986:47) Deltidspension — översyn med förslag till ändringar i delpensioneringen.

Beredningen får härmed överlämna betänkandet (SOU 1987:55) Efterlevandepension — reformering av den allmänna försäkringens efterlevandeförmåner. I betänkandet lägger beredningen fram förslag till en reformering av efterlevandepensioneringen inom den allmänna försäkringen och av efterlevandeförmånerna inom arbetsskadeförsäkringen. Vidare föreslås en successiv avveckling av de särskilda folkpensionsförmånerna hustru- och barntillägg.

Förslagen är enhälliga.

Särskilda yttranden har avgetts av ledamöterna Ahrland, Andersson och Troedsson, de sakkunniga Bröms, Eriksen, Horn af Rantzien och Isaksson Pérez samt experterna Mårtensson och Olle Olsson.

Beredningen fortsätter sitt arbete och avser att i kommande betänkanden behandla återstående delar av utredningsuppdraget.

Stockholm i januari 1988

Sture Korpi

Karin Ahrland *Gösta Andersson* *Ingegerd Elm*

Doris Håvik *Karin Nordlander* *Ingegerd Troedsson*

Bertil Whinberg

/Lars Göran Abelson

Carl-Göran Sjögren

Håkan Walander

Ulla Wallén

Innehåll

Sammanfattning 11

Författningsförslag 29

I Bakgrund

1 *Inledning* 77
1.1 Beredningens uppdrag 77
1.2 Uppläggningen av arbetet 80

2 *Gällande bestämmelser om pension m. m.* 81
2.1 Den allmänna försäkringen 81
2.1.1 Inledning 81
2.1.2 Folkpension 82
2.1.3 Särskilda förmåner inom folkpensioneringen . . . 87
2.1.4 Försäkringen för tilläggspension (ATP) 89
2.1.5 Finansiering 94
2.2 Tjänstepensionering m. m. inom avtalsområdet 95
2.2.1 Statlig tjänstepension 95
2.2.2 Kommunal tjänstepension 98
2.2.3 Industrins och handelns tilläggspension för tjänstemän (ITP) 100
2.2.4 Särskild tilläggspension (STP) och avtalsgruppsjukförsäkring (AGS) 103
2.2.5 Trygghetsförsäkringar vid arbetsskada 105
2.2.6 Tjänstegrupplivförsäkringar 107
2.3 Beskattning av pensionsförmåner 109

3 *Tidigare behandling m. m.* 113
3.1 Framväxten av dagens familjepensionering 113
3.2 Tidigare reformförslag 114

4 *Statistiska uppgifter om pensionstagare och kostnader* . . . 123
4.1 Antalet pensionstagare 123
4.2 Poängförvärv inom ATP m. m. 128

4.3 Kostnader för den allmänna pensioneringen 132
4.4 Prognos om kostnader för familjepension för framtiden . 133

II Beredningens överväganden och förslag

5 *Allmänna överväganden* 137
5.1 Behovet av en reformering av familjepensioneringen . . . 137
5.1.1 Bakgrunden till nuvarande regler 137
5.1.2 Utvecklingen efter tillkomsten av nuvarande familjepensionering 140
5.1.3 Bedömning av familjepensioneringen för framtiden . 147
5.2 Alternativ för reformering av familjepensioneringen . . . 152
5.3 Utgångspunkter för en reformering av familjepensioneringen m. m. 156
5.4 Utformningen av en reformerad efterlevandepensionering m. m. 159
5.4.1 Ett nytt system för efterlevandepension 159
5.4.2 Övergångsregler 169
5.4.3 Ikraftträdande m. m. 175
5.4.4 Angränsande förmåner 177

6 *Förmåner till efterlevande barn* 179
6.1 Inledning 179
6.2 Personkretsen 180
6.2.1 Ailmänt 180
6.2.2 Barn som förts till Sverige i adoptionssyfte . . . 181
6.2.3 Utländska medborgare och utlandssvenskar . . . 182
6.3 Åldersgränser 186
6.3.1 Nuvarande regler 186
6.3.2 Överväganden och förslag 187
6.4 Nivåerna för barnpension 189
6.4.1 Folkpension 189
6.4.2 ATP 194
6.4.3 Beskattning av barnpension 199

7 *Förmåner till vuxna efterlevande* 203
7.1 Inledning 203
7.2 Personkretsen 204
7.2.1 Nuvarande regler och bakgrund 204
7.2.2 Allmänna synpunkter 206
7.2.3 Efterlevandepensioneringens likställighetsregel . . 211
7.2.4 Krav på stadigvarande sammanboende 213
7.2.5 Likställighetsregler inom övriga områden av den allmänna pensioneringen 214
7.3 Omställningspension 215
7.3.1 Allmänna synpunkter 215
7.3.2 Närmare villkor för rätt till omställningspension . 218

7.3.3 Pensionsnivåer m. m. 224
7.4 Särskild efterlevandepension 228
7.4.1 Allmänna synpunkter 228
7.4.2 Närmare villkor för rätt till särskild efterlevandepension 231
7.4.3 Pensionsnivåer 240
7.4.4 Samordning med andra förmåner 242
7.5 Gemensamma frågor 243
7.5.1 Bortfall av pensionsrätt vid omgifte m. m. 243
7.5.2 Efterlevandepension till utlandssvenskar och utländska medborgare 245

8 *Övergången till ett nytt system för efterlevandepension m. m.* . 251
8.1 Allmänna synpunkter 251
8.2 Övergångsregler inom barnpensioneringen m. m. 252
8.3 Övergångsregler i fråga om pension till vuxna efterlevande . 255
8.3.1 Efterlevande män 256
8.3.2 Efterlevande kvinnor 257
8.3.3 Sammanfattning 265

9 *Arbetsskadeförsäkringens efterlevandeförmåner* 267
9.1 Inledning 267
9.1.1 Nuvarande regler 267
9.1.2 Bakgrund till nuvarande regler och tidigare behandling 271
9.1.3 Några statistiska uppgifter 275
9.2 Beredningens allmänna överväganden 276
9.3 Rätten till livränta åt efterlevande barn 278
9.4 Rätten till livränta åt vuxna efterlevande 280
9.4.1 Personkretsen 280
9.4.2 Omställningslivränta 282
9.4.3 Särskild efterlevandelivränta 283
9.5 Samordning med den allmänna pensioneringen m. m. . . 284
9.6 Övergångsregler 285

10 *Hustrutillägget* 289
10.1 Inledning 289
10.1.1 Nuvarande regler 289
10.1.2 Bakgrund till nuvarande regler och tidigare behandling 291
10.1.3 Några statistiska uppgifter 295
10.2 Beredningens överväganden och förslag 297
10.2.1 Avveckling av hustrutillägget 297
10.2.2 Regler för en successiv avveckling 301

11 *Barntillägget* 303
11.1 Inledning 303

11.1.1 Nuvarande regler 303
11.1.2 Bakgrund till nuvarande regler och tidigare behandling 303
11.1.3 Några statistiska uppgifter 308
11.2 Beredningens överväganden och förslag 311

12 *Kostnadsberäkningar* 317
12.1 Inledning 317
12.2 Redovisning av beräkningarna 318
12.2.1 Efterlevandepensioneringen 318
12.2.2 Övriga förslag 321
12.2.3 Administrativa kostnader m. m. 321
12.3 Något om osäkerheten i kalkylerna m. m. 323

13 *Specialmotivering till författningsförslagen* 325
13.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring 325
13.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring 375
13.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension . . . 383
13.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1969:205) om pensionstillskott 384
13.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:143) om bidragsförskott 385
13.6 Förslaget till lag om ändring i lagen (1984:1095) om förlängt bidragsförskott för studerande 385
13.7 Förslaget till lag om ändring i lagen (1984:1096) om särskilt bidrag till vissa adoptivbarn 385
13.8 Förslaget till lag om ändring i lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd 386
13.9 Förslaget till lag om ändring i taxeringslagen (1956:623) . 386

Särskilda yttranden 389

Bilagor

Bilaga 1 Statistiska uppgifter om befolkning, arbetsmarknad m. m. 399
1 Befolkningsstatistik 399
2 Arbetsmarknadsstatistik 404

Bilaga 2 Översikt över efterlevandepensioneringen i vissa andra länder 411
1 Allmän översikt 411
2 Danmark 413
3 Norge 415
4 Finland 419

5 Förbundsrepubliken Tyskland 423
6 Frankrike 429
7 USA 430
8 Canada 433

Bilaga 3 Några räkneexempel vad gäller utfallet av ett reformerat efterlevandestöd m. m. 437
1 Inledning 437
2 Sammanställning av pensionsnivåer 437
3 Räkneexempel beträffande vissa typfamiljer . . 442

Sammanfattning

Huvudpunkter i förslagen

Vi lägger i detta betänkande fram förslag — som är enhälliga — till en reformering av familjepensioneringen inom den allmänna försäkringen. Huvudsyftet med reformen är att förmånerna från folk- och tilläggspensioneringen till efterlevande barn och vuxna skall anpassas till de förändringar som under de senaste årtiondena har inträffat i fråga om familjemönster och samhällsförhållanden.

Förslagen innebär att den nuvarande familjepensioneringen med änkepension successivt ersätts av ett nytt system med följande huvudpunkter.

Barnpensionerna förbättras och skall kunna utbetalas under längre tid och med högre belopp än i dag.

För vuxna införs nya former av efterlevandepension, som utbetalas på lika villkor till män och kvinnor som inte har uppnått 65 års ålder. Förmåner utges i form av

- omställningspension under en tid av ett år efter dödsfallet
- omställningspension också för tid därefter till efterlevande män och kvinnor som tar vård om barn under tolv års ålder
- särskild efterlevandepension till efterlevande som har nedsatta möjligheter att försörja sig genom förvärvsarbete.

Det nya systemet föreslås träda i kraft den 1 januari 1989. Det skall i princip omfatta situationer där dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet. Emellertid förses det med långtgående övergångsbestämmelser till skydd för i första hand äldre och medelålders kvinnor. Alla kvinnor som vid ikraftträdandet redan uppbär änkepension enligt nuvarande regler behåller denna rätt ograverad också därefter. Även andra gifta kvinnor som vid ikraftträdandet är 60 år eller äldre omfattas fullt ut av hittillsvarande änkepensionering om de blir änkor efter den nya lagstiftningens ikraftträdande. Ett fortsatt skydd enligt den nu gällande änkepensioneringen ges också gifta kvinnor som är i åldern 45—59 år när det nya systemet införs. För dessa kvinnor skall dock enligt särskilda regler kunna göras en samordning mellan änkepensionen och egen ålderspension från ATP fr. o. m. 65 års ålder. Slutligen får gifta kvinnor som är yngre än 45 år den 1 januari 1989 och som då omfattas av riskskyddet inom nuvarande änke-

pensionering behålla den rätt till änkepension som genom deras män "intjänats" före de nya reglernas ikraftträdande. Dessa kvinnor kan dessutom få pension enligt det nya systemet. En samordning görs för de här berörda kvinnorna mellan änkepensionen och de nya förmånerna samt dessutom med egen ålderspension från ATP.

En motsvarande reformering föreslås äga rum av arbetsskadeförsäkringens efterlevandeförmåner.

De särskilda folkpensionsförmånerna hustrutillägg och barntillägg föreslås avvecklade efter en övergångstid.

Överväganden

Motiv för en reformering av familjepensioneringen

Enligt *de nu gällande reglerna* utges änkepension inom både folk- och tilläggspensioneringen. Folkpension i form av änkepension tillkommer änka, som hade fyllt 36 år vid mannens bortgång och då varit gift med honom i minst fem år eller som har vårdnaden om och stadigvarande bor tillsammans med barn, som är under 16 år och som stadigvarande vistades hos makarna eller hos änkan vid tidpunkten för dödsfallet. Om änkan inte har barn och inte heller fyllt 50 år vid dödsfallet, reduceras änkepensionen med 1/15 för varje år varmed änkans ålder understeg 50 år. Pensionen utbetalas fram till dess änkan uppnår 65 års ålder. Med änka likställs vissa grupper icke gifta samboende kvinnor.

Från ATP utges änkepension till änka, som varit gift med den avlidne i minst fem år och ingått äktenskap med honom innan han fyllde 60 år eller som har barn gemensamt med mannen. Tilläggspension i form av änkepension utbetalas oberoende av änkans ålder och oavsett om hon samtidigt uppbär egen pension i form av ålders- eller förtidspension. Endast giftermål grundar rätt till änkepension inom ATP.

Någon rätt till pension för änklingar finns inte inom vare sig folk- eller tilläggspensioneringen.

Till efterlevande barn utbetalas barnpension inom folkpensioneringen fram till dess barnet fyller 18 år och inom tilläggspensioneringen tills barnet fyller 19 år.

Till *grund för den nuvarande änkepensioneringen* ligger en äldre tids samhällsförhållanden. Reglerna för pensionsformen speglar det familjemönster och den arbetsfördelning mellan makar som var vanligt förekommande för flera decennier sedan. Gifta kvinnor ägnade sig då i stor utsträckning åt arbete enbart i hemmet och svarande för omsorgen om familjens barn. Familjens ekonomi grundades i regel uteslutande på mannens förvärvsinkomster. Det ansågs därför väsentligt att genom en familjepensionering tillskapa ett ekonomiskt skydd för grundtryggheten och för bevarandet av ett visst mått av den tidigare standarden, om försörjaren skulle avlida. Detta skydd tog sikte på minderåriga barn, men även änkor förutsattes regelmässigt vara i behov av stöd från samhällets

sida efter makens bortgång. Något motsvarande behov av skydd ansågs däremot inte föreligga för män, utan dessa bedömdes kunna — genom inkomsterna av förvärvsarbete — på egen hand klara sin grundtrygghet och bevara sin ekonomiska standard också efter det att hustrun avlidit.

Efter tillkomsten av den nuvarande familjepensioneringen har skett *omfattande förändringar i samhället och i fråga om familjemönster m. m.* Kvinnor har i en kraftigt ökad utsträckning gått in i förvärvslivet, och det förekommer knappast längre att kvinnor lämnar arbetslivet enbart därför att de bildar familj. Flertalet kvinnor har kvar förvärvsarbetet också sedan de fått barn. Detta har lett till att kvinnorna uppnått en ökad självständighet i ekonomiskt hänseende och ett minskat beroende av mannen för försörjningen.

Den omvälvande förändring som inträffat när det gäller kvinnors förvärvsarbete har också medfört att kvinnor numera tjänar in rätt till egenpension från ATP i en helt annan utsträckning än vad som var fallet under de första åren efter tilläggspensioneringens tillkomst. Mellan åren 1960 och 1985 har antalet och andelen kvinnor med pensionsgrundande inkomst inom ATP mer än fördubblats. Medan år 1960 knappt 32 % av kvinnorna i åldern 16—65 år tillgodoräknades pensionsgrundande inkomst, hade år 1985 andelen ökat till närmare 80 %. I yngre åldersgrupper är andelen ännu högre och motsvarar nästan den för män i samma åldersgrupp.

Samtidigt bör framhållas att kvinnorna ännu inte uppnått en med männen fullt likvärdig ställning på arbetsmarknaden. T. ex. föreligger relativt stora skillnader när det gäller den genomsnittliga arbetstidens längd, och kvinnorna har bl. a. som en följd härav i regel lägre förvärvsinkomster och därmed lägre ATP-poäng än män. Även härvidlag har emellertid skett en utjämning mellan män och kvinnor under senare år. Att kvinnor sålunda fortfarande i genomsnitt har lägre ATP-poäng än män, främst på grund av att de i större utsträckning deltidsarbetar, kompenseras också i viss mån av de regler som gäller för intjänande och beräkning av tilläggspension.

Vidare har grundpensionsförmånerna förbättrats väsentligt under tiden efter tillkomsten av den nuvarande familjepensioneringen. Folkpensionerna har höjts — även räknade i fast penningvärde — vid flera tillfällen under denna tid. För pensionstagare utan eller med låg ATP har tillkommit pensionstillskotten, som stigit successivt. Väsentliga förbättringar har också skett av de kommunala bostadstilläggen till folkpension. Som en följd av dessa reformer ger folkpensioneringen en god grundtrygghet för alla pensionstagare. För år 1988 garanteras en ensamstående pensionstagare en disponibel inkomst om mer än 50 000 kr., vilket motsvarar en förvärvsinkomst på över 70 000 kr.

De förändringar som sålunda inträtt i samhället och familjelivet har rubbat förutsättningarna för familjepensioneringen i nuvarande utformning. I en rad hänseenden kan *kritik* riktas *mot pensioneringen sådan den nu är uppbyggd.*

En grundläggande invändning är att män och kvinnor behandlas oli-

ka. Medan änkepension utges efter en avliden man föreligger inte rätt till någon motsvarande förmån när det är en kvinna som har avlidit. Det måste vara principiellt felaktigt att i dagens samhälle på detta sätt göra rätten till efterlevandepension beroende av kön. Liksom på andra samhällsområden bör inom efterlevandepensioneringen gälla likställdhet mellan män och kvinnor.

En konsekvens av nuvarande regler är att den ekonomiska situationen för envar av två makar, som haft lika stora inkomster, blir helt olika beroende på vem av dem som avlider först. Om båda förvärvsarbetar och har en inkomst av t. ex. 120 000 kr. var får mannen — om kvinnan skulle avlida — leva på sin lön, medan kvinnan — om mannen skulle avlida — behåller lönen på 120 000 kr. och dessutom kan börja uppbära änkepension med närmare 50 000 kr. Och om båda skulle vara pensionerade när en make avlider, får kvinnan en pensionsförstärkning med närmare 25 000 kr. mer än vad mannen får i motsvarande situation.

Nuvarande änkepensionering är uppbyggd med utgångspunkt från en tidigare epoks rollfördelning i äktenskapet och arbetsfördelning mellan makar. Dessa motiv bakom pensionsformen har i dag i huvudsak förlorat sin aktualitet för yngre kvinnor. Änkepensioneringen har också kommit att stå i mindre god överensstämmelse med den nu gällande lagstiftningen på familjerättens område.

Kritik kan också anföras mot att dagens änkepension utbetalas utan hänsyn till om änkan verkligen har behov av ekonomiskt stöd eller inte. Det kan knappast längre vara påkallat att det enligt i stort sett generella regler utbetalas livsvariga förmåner från socialförsäkringen till efterlevande kvinnor som förvärvsarbetar i full utsträckning och som härav har inkomster som kanske motsvarar den avlidne mannens och som möjliggör en fortsatt försörjning på en tillfredsställande nivå. Att på detta sätt inom en efterlevandepensionering inrymma generella garantier för en bevarad eller rentav förbättrad standard under lång tid efter det att äktenskapet upplösts kan mot bakgrund av dagens samhällsförhållanden inte vara rimligt. Detta gäller i all synnerhet som denna garanti ges bara gifta kvinnor men inte män och inte heller andra ensamstående kvinnor i en motsvarande situation.

Vidare måste beaktas den kostnadsutveckling som kan förutses för framtiden om nuvarande regler för änkepension skulle behållas oförändrade. Man kan här räkna med att de årliga ATP-utbetalningarna avseende änkepension skulle — i oförändrat penningvärde — öka från för närvarande ca 4,5 miljarder kr. till drygt 12 miljarder kr. år 2030 och därefter (med basbeloppet 23 300 kr.). Det utbetalade beloppet för änkepension inom ATP skulle alltså komma att mer än fördubblas under den angivna tidsperioden. Det kan knappast anses försvarligt att för framtiden hålla fast vid ett regelsystem som ger upphov till automatiskt ökade kostnader av en sådan storlek för en förmån som har sin grund i helt andra samhällsförhållanden än dagens.

Sammanfattningsvis kan alltså kritik i väsentliga hänseenden riktas mot dagens änkepensionering. Denna måste anses ha spelat ut sin roll

och kan inte längre sägas erbjuda en ändamålsenlig form för ett efterlevandeskydd inom den allmänna försäkringen. Reglerna bör reformeras så att de bättre svarar mot nutida och framtida behov på området.

När det gäller *barnpensioneringen* finns däremot inte skäl att genomföra några mer ingripande förändringar. Barnpensionerna måste fortfarande anses vara av väsentlig betydelse. I många fall är de av avgörande vikt när det gäller att upprätthålla den ekonomiska tryggheten för barn som förlorat en av eller båda sina föräldrar. Med hänsyn härtill framstår det som angeläget att också för framtiden lägga stor vikt vid barnpensionerna och att även förstärka dessa i vissa hänseenden.

Utgångspunkter för ett reformerat system

Tyngdpunkten i en reformerad efterlevandepensionering bör ligga i att garantera efterlevande minderåriga barn en tryggad försörjning och en tillfredsställande standard. Barnpensionerna bör därför utgöra ett centralt inslag i efterlevandepensioneringen och de bör förstärkas i olika avseenden.

När det gäller vuxna efterlevande bör nuvarande änkepensionering avvecklas på sikt och ersättas med nya former av stöd.

En grundläggande princip är att rätt till dessa förmåner skall tillkomma män och kvinnor på lika villkor. De bör också så långt det är praktiskt möjligt och socialt motiverat uppvisa neutralitet mellan olika former av samlevnad mellan man och kvinna. Enhetliga regler härför bör finnas för folk- och tilläggspensioneringen.

Dessa nya former av efterlevandepension för vuxna bör vidare ges en mer behovsinriktad och tidsbegränsad utformning än dagens änkepension. Stödet bör primärt ta sikte på aktiverande åtgärder och inte ges en passiverande roll som motverkar den efterlevandes benägenhet att kvarstå i eller övergå till förvärvsarbete. Den bästa lösningen när det gäller att tillgodose behovet av ekonomiskt skydd för efterlevande i yrkesverksam ålder måste anses vara att de i mån av förmåga får tillfälle att förvärvsarbeta och därigenom erhålla en på egna insatser grundad försörjning. Stor vikt bör därför tillmätas samhällets allmänna sysselsättningspolitiska insatser.

Ekonomiskt stöd från efterlevandepensioneringen bör utgöra ett komplement till inkomster från förvärvsarbete och till de generellt verkande insatserna på arbetsmarknads- och utbildningspolitikens områden. Stödet bör ta sikte på att tillgodose de särskilda ekonomiska behov som uppkommer till följd av den förändrade situation som dödsfallet ger upphov till.

Det ekonomiska stödet åt vuxna efterlevande bör primärt ta sikte på att lämna tillfälligt bistånd för att den efterlevande skall kunna komma över de särskilda svårigheter som till följd av den förändrade familjesituationen uppkommer under den närmaste tiden efter dödsfallet. Sådant behov av ekonomiskt stöd torde för i huvudsak alla vuxna efterlevande i yrkesaktiv ålder föreligga under en omställningstid omedelbart efter ma-

kens bortgång. Det torde kunna förutsättas att förhållandena för den efterlevande förändras så radikalt genom dödsfallet att han eller hon under en övergångsperiod behöver ett ekonomiskt tillskott för att ställa om sig till den nya situationen och därvid bl. a. anpassa ekonomi, bostad, arbete m. m. härtill.

Om den efterlevande lämnas ensam med vården om små barn kan antas att omställningsproblemen genomsnittligt sett är större och mer långvariga än i andra fall. I sådana fall bör därför det ekonomiska stödet utbetalas under längre tid än eljest. Härigenom kan det t. ex. bli möjligt för vårdnadshavaren att ha kvar ett deltidsarbete eller att förkorta sin arbetstid fram till dess barnet blivit äldre och fått större möjligheter att klara sig på egen hand. Möjlighet uppkommer också för den som så önskar att vara helt ledig från sitt arbete under en tid för att ta vård om barnen.

Efterlevandepension bör dessutom kunna utges till sådana efterlevande som har särskilt behov av stöd från samhällets sida till följd av att de — för längre eller kortare tid — saknar möjlighet att klara sin försörjning genom förvärvsarbete och inte heller kan få en ekonomiskt tryggad ställning genom samhällsinsatser i annan form. Denna efterlevandepension bör utbetalas med sådana belopp att den ensam kan förslå till att ge den efterlevande en tillfredsställande försörjning.

De nya formerna av efterlevandepension bör utges enbart till män och kvinnor som är yngre än 65 år. Äldre efterlevande har i regel sin försörjning tryggad genom ålderspension från folk- och tilläggspensioneringen. Reglerna för folkpension i form av ålderspension innebär dessutom att, om båda makarna varit pensionstagare, den efterlevande automatiskt får sin ålderspension höjd efter det att maken avlidit. Medan pensionen dittills beräknats såsom för gift pensionstagare omräknas den då till pension såsom för ensamstående. Möjligheterna att erhålla kommunalt bostadstillägg till folkpension kan också förbättras efter dödsfallet.

Lång övergångstid

Att enligt dessa principer avveckla änkepensioneringen och ersätta den med ett reformerat system för efterlevandestöd kan inte göras från en dag till en annan. Detta skulle inte vara vare sig möjligt eller önskvärt. Tvärtom är det nödvändigt att omläggningen förses med långtgående och generösa övergångsregler. Dessa bör ha till utgångspunkt att det nya regelsystemet skall ta sikte inte på nuvarande generation efterlevande utan på kommande generationer efterlevande. Mot bakgrund härav kan inte komma i fråga att genom den nya lagstiftningen påverka pensionsrätten för dem som redan uppbär änkepension enligt de nu gällande reglerna eller att radikalt ändra förutsättningarna för dem som inrättat sina liv efter en tidigare epoks levnadsmönster och som förlitat sig på fortbeståndet av dagens änkepensionering och planerat sin ekonomi under hänsynstagande härtill.

Detta betyder för det första att alla kvinnor som redan före ikraftträ-

dandet av reformen börjat uppbära änkepension bör ha fortsatt rätt härtill också därefter. Denna fortsatta änkepension bör utbetalas helt enligt de hittillsvarande reglerna.

För det andra bör ett fortsatt skydd enligt dagens änkepensionering ges även andra kvinnor som kommit en bit upp i åren och som är gifta vid ikraftträdandet av det nya systemet. Som tidigare framhållits är en av grunderna för den föreslagna reformen de förändringar som under de senaste decennierna har skett i fråga om familjemönster och samhällsförhållanden och den förändrade synen på könsroller och kvinnors förvärvsarbete. Reformen på efterlevandepensioneringens område bör därför ta sikte på de generationer som vuxit upp under dessa förhållanden och med denna bakgrund. De generationer däremot, vilka i det förflutna har utformat arbetsfördelningen så, att mannen utfört förvärvsarbete medan kvinnan skött hushållet och barnen, skulle få sina förutsättningar i pensionshänseende rubbade i väsentliga hänseenden om ett nytt system för efterlevandestöd med de ovan angivna utgångspunkterna gjordes tillämpligt fullt ut för dem. Denna gränsdragning mellan äldre och yngre generationer bör lämpligen göras utifrån kvinnans ålder vid tidpunkten för de nya reglernas ikraftträdande. En lämplig avvägning synes här vara att gifta kvinnor som då är 60 år eller äldre bevaras i full utsträckning vid rätten till änkepension enligt dagens system, om mannen skulle avlida efter de nya reglernas ikraftträdande.

Även för gifta kvinnor som vid ikraftträdandet är i åldern 45—59 år bör hittillsvarande änkepensionering i princip ha fortsatt tillämpning också vid dödsfall därefter. Med hänsyn till att en hel del av de kvinnor som ingår i denna grupp — som genomsnittligt sett kan antas vara i behov av fortsatt skydd genom änkepensioneringen — säkerligen befinner sig i samma situation som något yngre kvinnor bör dock gälla vissa särregler för den kategorin. Om en sådan kvinna haft förvärvsarbete och intjänat rätt till egen tilläggspension bör hon inte alltid vid sidan härav kunna såsom ålderspensionär dessutom uppbära en ograverad änkepension efter mannen om denne skulle avlida. En rimlig avvägning synes vara att dessa kvinnor ges en garanti för att de såsom änkor och ålderspensionerade får behålla minst hälften av familjens sammanlagda pension men att det i övrigt görs en samordning mellan änke- och egenpensionerna från ATP. Fram till dess kvinnan fyller 65 år bör dock rätt till änkepension föreligga enligt hittillsvarande regler inom både folk- och tilläggspensioneringen.

För det tredje bör inte heller för kvinnor som vid ikraftträdandet av de nya reglerna är yngre än 45 år skyddet från den nuvarande änkepensioneringen avskaffas helt och hållet direkt i och med ikraftträdandet. Även kvinnor i denna grupp kan ha planerat sin ekonomi under påräknande av detta skydd och kan få svårigheter att finna alternativa vägar att bygga upp ett — som de kan anse behövligt — motsvarande skydd. Detta kan t. ex. vara fallet om mannen är väsentligt äldre än kvinnan. Stundtals har också gjorts gällande att, i alla fall där mannen förvärvsarbetat och tillgodoräknats ATP-poäng härför, han samtidigt har tjänat in en rätt till

änkepension efter honom på grundval av dessa poäng. Även om någon formell sådan rätt knappast kan sägas föreligga inom ett fördelningssystem som tilläggspensioneringen, finns enligt vår mening tunga sociala skäl att i det nu aktuella sammanhanget ta hänsyn till synpunkter av detta slag. Mot bakgrund bl. a. härav bör för den ifrågavarande kategorin kvinnor — dvs. de som vid ikraftträdandet av reformen är yngre än 45 år — ges ett visst skydd från nuvarande änkepensionering. En förutsättning härför bör vara att kvinnan vid utgången av år 1988 uppfyller nuvarande villkor för rätt till änkepension. Detta skydd bör i princip innebära att dessa kvinnor även efter ikraftträdandet behåller en rätt till änkepension från ATP som motsvarar vad mannen "tjänat in" fram till tidpunkten för ikraftträdandet. Och eftersom folkpensionen ger ett pensionsskydd för det första basbeloppet av inkomsten, bör motsvarande skydd föreligga även från folkpensioneringens änkepension. Självfallet måste dock göras en samordning mellan dessa änkepensioner och förmåner från det nya regelsystemet. En samordning bör också göras mellan änkepension och egenpension från ATP när kvinnan uppnått 65 års ålder.

Det anförda innebär sammanfattningsvis att äldre regler alltjämt bör gälla om dödsfallet inträffat före ikraftträdandet. Vid dödsfall efter ikraftträdandet gäller de nya bestämmelserna för alla män samt för kvinnor som vid reformens införande är yngre än 45 år. Gifta (eller därmed likställda) kvinnor i denna grupp kan dock dessutom enligt särskilda regler få rätt till viss änkepension från folk- och tilläggspensioneringen. Gifta kvinnor som är 45 år eller äldre vid ikraftträdandet har fortsatt rätt till änkepension enligt hittillsvarande regler, dock på särskilda villkor fr. o. m. 65 års ålder för dem som vid det nya systemets införande är i åldern 45—59 år. De omfattas däremot inte alls av de nya reglerna.

Förslag till reformerad efterlevandepensionering

Barnpension

Barn, som förlorat en av eller båda sina föräldrar, erhåller barnpension från folk- och tilläggspensioneringen.

Pensionsrätt tillkommer liksom hittills den avlidnes biologiska barn och adoptivbarn. Den utvidgningen föreslås av *personkretsen* att rätt till barnpension tillförsäkras även utländska barn som tagits emot i Sverige i adoptionssyfte om någon av de tilltänkta adoptivföräldrarna skulle avlida innan adoptionen rättsligt genomförts.

Kvalifikationstiden för utländska barns rätt till folkpension i form av barnpension föreslås sänkt från fem års till sex månaders bosättning i Sverige.

En gemensam *övre åldersgräns* föreslås gälla för folkpension och ATP. Som huvudregel utges barnpension fram t. o. m. den månad då barnet fyller 18 år. Om barnet därefter bedriver studier på grund- eller gymnasieskolenivå utbetalas barnpension så länge studierna fortgår, dock längst t. o. m. juni månad det år då barnet fyller 20 år.

Inom folkpensioneringen föreslås nuvarande *nivåer* i huvudsak oförändrade. Till följd av bl. a. de ändrade beräkningsgrunderna för basbeloppet och som en parallell till det nyligen fattade beslutet härom när det gäller bidragsförskott föreslås dock en anpassning av procentsatserna för folkpension i form av barnpension. Barnpension föreslås utgå för barn som förlorat en av sina föräldrar på en grundnivå om 25 % av basbeloppet och en garantinivå om 40 % av basbeloppet. Liksom hittills görs avräkning krona för krona från garantinivån ned till som lägst grundnivån mot tilläggspension i form av barnpension till barnet. Någon avräkning gentemot efterlevandepension till den kvarlevande föräldern (som nu sker med hänsyn till änkepension till kvinna som sammanbor med barnet) föreslås dock inte göras inom ramen för den reformerade efterlevandepensioneringen.

Är barnet samtidigt med barnpension berättigat till bidragsförskott föreslås att garantinivån höjs från nuvarande 31 % till 40 % av basbeloppet. Vi föreslår även att bidragsförskottet i dessa fall höjs från för närvarande 30 % till 40 % av basbeloppet. Likaså föreslås att bidragsförskott skall utgöra 40 % av basbeloppet även i fall då det utbetalas i förhållande till båda föräldrarna, dvs. sammanlagt 80 % av basbeloppet.

Till barn som förlorat båda sina föräldrar föreslås att barnpension skall utbetalas på en grundnivå om 50 % av basbeloppet. För dessa barn föreslås en höjning av garantinivån i förhållande till vardera föräldern från 31 % till 40 % av basbeloppet. Barnet garanteras alltså härigenom en sammanlagd pension om lägst 80 % av basbeloppet.

Inom tilläggspensioneringen föreslås barnpensionen för ett barn alltid utgöra 30 % av den avlidnes beräknade egenpension. Till skillnad från nu bör detta belopp utges även om pension samtidigt utbetalas till en vuxen efterlevande. Om den avlidne efterlämnar flera pensionsberättigade barn, bör barnpensionen öka med 20 % (mot för närvarande 10 %) för varje barn utöver det första och det sammanlagda barnpensionsbeloppet fördelas lika mellan barnen. Härigenom tillgodoses en önskan att förstärka det ekonomiska stödet för efterlevande barn i flerbarnsfamiljer.

Barn som förlorat båda sina föräldrar föreslås kunna uppbära barnpension från tilläggspensioneringen efter dem båda (för närvarande utges enbart den högsta pensionen till sådana barn).

Nuvarande regler för beskattning av barnpension föreslås oförändrade. Barnpension bör alltså även fortsättningsvis utgöra skattepliktig inkomst för barnet.

Som en nyhet föreslås en särskild *begränsningsregel* av innebörd att det efter en avliden aldrig skall kunna utbetalas tilläggspension i form av barnpension och efterlevandepension till vuxen med högre sammanlagt belopp än vad som motsvarar den avlidnes egenpension.

Förmåner till vuxna efterlevande

Till vuxna efterlevande föreslås under särskilda förutsättningar kunna utges efterlevandepension i form av omställningspension och särskild efterlevandepension. Dessa utbetalas från både folk- och tilläggspensio-

neringen enligt i princip helt överensstämmande regler. Rätt till pension tillkommer män och kvinnor på identiska villkor.

Den *personkrets* som ges rätt till efterlevandepension föreslås i första hand utgöras av efterlevande make. Med make skall dock likställas sådan man eller kvinna som stadigvarande sammanbodde med den avlidne vid tidpunkten för dödsfallet och som tidigare varit gift med eller som har eller har haft eller väntar barn med den avlidne. En allmän förutsättning för rätt till efterlevandepension föreslås vara att parterna — gifta eller ej — stadigvarande sammanbodde med varandra vid tidpunkten för dödsfallet.

Generellt föreslås gälla en övre *åldersgräns* för efterlevandepensionen vid 65 år. Om den efterlevande är äldre utges alltså inte omställningspension eller särskild efterlevandepension. Någon nedre åldersgräns finns däremot inte.

Omställningspension

Efterlevande män och kvinnor som inte fyllt 65 år föreslås få rätt till omställningspension under en viss tid efter dödsfallet. För rätt till pensionen föreslås gälla att parterna — förutom att de sammanbodde stadigvarande vid tidpunkten för dödsfallet — hade bott tillsammans oavbrutet under en tid av minst fem år fram till dödsfallet eller att de vid dödsfallet stadigvarande sammanbodde med barn under tolv år som stod under vårdnad av makarna eller en av dem.

Omställningspensionen föreslås utgå under en tid av ett år omedelbart efter dödsfallet till alla som uppfyller de nämnda villkoren.

Om den efterlevande efter ettårsperiodens utgång har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn som inte har fyllt tolv år, föreslås omställningspensionen kunna utbetalas under förlängd tid. Den utges då fortlöpande fram till dess det yngsta barnet fyller tolv år.

Rätten till omställningspension för förlängd tid föreslås upphöra om den efterlevande ingår nytt äktenskap eller stadigvarande sammanbor med någon med vilken den efterlevande tidigare varit gift eller har eller har haft barn. Rätten till den ettåriga omställningspensionen påverkas däremot inte av omgifte e. d.

Följande *nivåer* föreslås för omställningspensionen. Inom folkpensioneringen utges pensionen med ett årsbelopp motsvarande 96 % av basbeloppet. Den förhöjs i förekommande fall med pensionstillskott om maximalt 48 % av basbeloppet för år räknat. Den efterlevande garanteras härigenom omställningspension med minst 144 % av basbeloppet per år (35 280 kr. med basbeloppet 24 100 kr. och tilläggsbeloppet 400 kr.). Dessutom utges enligt samma regler som för ålderspension och nuvarande änkepension kommunalt bostadstillägg till den som uppbär omställningspension. Vidare föreslås att omställningspension skall medföra rätt till extra avdrag vid inkomstbeskattningen.

Inom ATP föreslås omställningspensionen utgöra 20 % av den avlidnes egenpension i de fall då det finns även barnpensionsberättigat barn och 40 % av egenpensionen i andra fall.

Dessa nivåer inom folk- och tilläggspensioneringen gäller såväl för den ettåriga pensionen som för pension för förlängd tid. Omställningspensionen påverkas inte av den efterlevandes andra inkomster eller av sociala förmåner.

I bilaga 3 till detta betänkande redovisas vissa beräkningar om de ekonomiska konsekvenserna (brutto och netto) av de framlagda förslagen, varvid också görs en jämförelse med nuvarande familjepensionering.

Särskild efterlevandepension

En utgångspunkt för den föreslagna reformen är att efterlevande män och kvinnor i yrkesaktiv ålder i regel har möjlighet att försörja sig genom eget arbete. Flertalet innehar säkerligen redan vid dödsfallet ett förvärvsarbete på heltid eller deltid. För sådana efterlevande som saknar förvärvsarbete — eller som har ett arbete enbart på deltid med inkomster som inte förslår till en tryggad försörjning — förutsätts att insatser görs på arbetsmarknads- och utbildningsområdena i syfte att undanröja förvärvshindren. Härvid anlitas de reguljära åtgärderna på dessa områden och några särregler till förmån för gruppen efterlevande föreslås alltså inte här. Om hälsoskäl lägger hinder i vägen för förvärvsarbete, kan i vissa fall förtidspension vara ett alternativ till tryggande av den fortsatta försörjningen. Nuvarande regler för rätt härtill kvarstår oförändrade.

Efterlevande män och kvinnor som vid makens bortgång saknar ett förvärvsarbete som ger dem en tillräcklig inkomst bör alltså i princip alltid ges möjlighet att genomgå erforderlig utbildning eller få hjälp att komma in i förvärvslivet — eller utöka sin arbetsinsats — genom åtgärder på det arbetsmarknadspolitiska området. I sådana fall kan den efterlevande på samma villkor som andra arbetssökande få ekonomiskt stöd i form av t. ex. utbildningsbidrag, vuxenstudiebidrag eller — om villkoren härför är uppfyllda — arbetslöshetsstöd.

Emellertid måste man nog räkna med att det kommer att finnas en grupp änkor och änklingar för vilka behovet av ekonomiskt stöd inte blir tillgodosett på dessa vägar. En anledning härtill kan vara att den efterlevande kommit upp i åren eller att arbeten saknas på bostadsorten. En annan orsak kan vara att den efterlevandes hälsotillstånd är sådant att det — trots att förtidspension inte kan beviljas — är osannolikt att han eller hon skall kunna erhålla ett förvärvsarbete som ger en tillräcklig inkomst. I fall av detta slag är det påkallat att ansvaret för att tillgodose den efterlevandes behov av ekonomiskt stöd för kortare eller längre tid åvilar efterlevandepensioneringen inom den allmänna försäkringen.

Sådana efterlevande som inte kan försörja sig genom eget arbete och inte heller har ålderspension, förtidspension eller samhällsstöd i annan form föreslås därför kunna få rätt till fortsatt efterlevandepension i form av särskild efterlevandepension. Sådan pension föreslås kunna utgå för tiden efter det att rätten till omställningspension bortfallit och fram till dess den efterlevande får en fast fot i förvärvslivet eller uppnår 65 års ålder.

Berättigade till särskild efterlevandepension torde i första hand bli änkor och änklingar som varit hemarbetande under en längre tid före dödsfallet och som har bristande utbildning och yrkesvana. Härtill torde i många fall komma sådana faktorer som nedsatt hälsa eller högre ålder. Särskild betydelse torde pensionen komma att få för efterlevande som är bosatta på orter med få arbetstillfällen och beträffande vilka man — med hänsyn till ålder, bosättningsförhållanden och personliga omständigheter i övrigt — inte skäligen kan ifrågasätta att de skall flytta till annan ort där arbete kan finnas.

Som grundläggande villkor för rätten till särskild efterlevandepension föreslås gälla följande. Den efterlevande mannen eller kvinnan måste uppfylla kraven för rätt till omställningspension, dvs. fem års äktenskap (eller samboende enligt likställighetsregeln) och stadigvarande sammanboende alternativt vård om barn under tolv år. Vidare måste den efterlevandes möjligheter att bereda sig inkomst av arbete vara nedsatta med minst hälften. Grunden härtill skall vara arbetsmarknadsmässiga skäl, nedsatt hälsa eller annan därmed jämförlig orsak. Bedömningen av förvärvsmöjligheternas nedsättning bör göras under hänsynstagande till den efterlevandes möjligheter att bereda sig inkomst genom sådant arbete som motsvarar hans eller hennes krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras av honom eller henne. Härvid bör beaktas den efterlevandes utbildning och tidigare verksamhet samt ålder, bosättningsförhållanden och andra därmed jämförliga omständigheter.

Den som har rätt till pensionen bör, i förekommande fall, beredas hjälp i syfte att förbättra försörjningsmöjligheterna. Om skäl föreligger att den efterlevande genomgår viss utbildning eller deltar i viss arbetsmarknadspolitisk åtgärd, bör — i samarbete med bl. a. arbetsmarknadsmyndigheterna — därför tillses att sådan kommer till stånd. En principiell skyldighet bör finnas för den efterlevande att medverka vid sådana åtgärder som kan vara påkallade för att förbättra förvärvsmöjligheterna. I vilken utsträckning det kan vara aktuellt att kräva detta får dock givetvis bedömas med beaktande av det meningsfulla häri. Hänsyn bör härvid tas till den efterlevandes personliga förutsättningar som ålder, tidigare utbildning och verksamhet samt bosättnings- och familjeförhållanden.

Särskild efterlevandepension föreslås kunna utges som hel pension eller — i kombination med deltidsarbete — som två tredjedels eller halv pension. Hel efterlevandepension föreslås utgå på samma *nivåer* som omställningspensionen, dvs. 96 % av basbeloppet i folkpension, samt kunna förhöjas med pensionstillskott och kommunalt bostadstillägg och medföra rätt till extra avdrag vid beskattningen. Inom ATP utges särskild efterlevandepension med 40 resp. 20 % av den avlidnes egenpension.

Om den efterlevande för samma tid och för samma nedsättning av förvärvsmöjligheterna har rätt till förtidspension eller till sjukpenning eller egenlivränta från arbetsskadeförsäkringen, utges inte särskild efterlevandepension. Är den efterlevande berättigad till arbetslöshetsstöd, utbildningsbidrag, vuxenstudiebidrag eller delpension, utbetalas den särskilda efterlevandepensionen bara i den mån som den överstiger den

andra förmånen. Den som har hel särskild efterlevandepension har inte rätt till sjukpenning enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring (AFL). Till den som uppbär partiell efterlevandepension kan utbetalas sjukpenning enligt AFL grundad på inkomsterna av deltidsarbete.

Pensionen dras in vid omgifte e. d. enligt samma regler som beträffande omställningspension för förlängd tid.

Särskild efterlevandepension utges inom såväl folk- som tilläggspensioneringen enbart till efterlevande som är bosatta i Sverige. Möjlighet till dispens skall dock finnas i vissa fall.

Övergångsregler

De nya reglerna föreslås träda i kraft den 1 januari 1989.

Det nya systemet för efterlevandepension föreslås gälla som huvudregel om dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet. Har dödsfallet skett dessförinnan tillämpas äldre regler för barn- och änkepension även fortsättningsvis. Från denna huvudprincip föreslår vi dock rätt omfattande undantag.

I fråga om *barnpension* föreslås sålunda att de nya åldersgränserna i princip skall gälla även för barn som beviljats barnpension före ikraftträdandet. Också den sänkta kvalifikationstiden för utländska barns rätt till barnpension från folkpensioneringen vid bosättning i Sverige föreslås bli tillämpad även i situationer då dödsfallet inträffat före ikraftträdandet. Likaså föreslås att de nya nivåerna för barnpension inom folkpensioneringen (och för bidragsförskott) skall gälla även för barn som beviljats sådan pension (resp. bidragsförskott) före den 1 januari 1989. Om änkepension enligt hittillsvarande regler utbetalas efter den avlidne, bör dock avräkning från barnpensionens garantinivå göras med hänsyn till sådan änkepension även efter ikraftträdandet.

Beträffande ATP föreslås dock huvudregeln gälla. Detta innebär att de nya kompensationsgraderna för barnpension bör tillämpas enbart i situationer då dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet. Här föreslås dessutom — för att hindra överkompensation åt en och samma familj — att nuvarande regler skall gälla även i situationer då dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet om det efter den avlidne samtidigt utges änkepension enligt hittillsvarande bestämmelser med stöd av de övergångsregler som föreslås på det området (se nedan). Även för föräldralösa barn bör huvudregeln tillämpas, vilket betyder att de kan uppbära barnpension från ATP efter båda föräldrarna enbart under förutsättning att en av eller båda föräldrarna avlider efter ikraftträdandet.

I fråga om vuxna efterlevande föreslås att alla *änkor som vid ikraftträdandet har rätt till änkepension* skall ha kvar rätten härtill också därefter. Pensionsrätten för dessa änkor följer helt nuvarande regler fram till dess kvinnan avlider. Någon samordning med egenpension från ATP görs alltså inte.

Rätt till änkepension enligt hittillsvarande regler föreslås tillkomma

även *kvinnor som blir änkor först efter ikraftträdandet* under förutsättning att de har fyllt 45 år före den 1 januari 1989, dvs. är *födda år 1943 eller tidigare.* En ytterligare förutsättning för att dessa kvinnor skall kunna beviljas änkepension föreslås vara att de vid utgången av år 1988 var gifta med den man som sedermera avlidit (såvitt gäller ATP och folkpension) eller att de då såsom ogifta sammanbodde med mannen under sådana förhållanden som grundar rätt till änkepension från folkpensioneringen (beträffande folkpension i form av änkepension).

Till dessa kvinnor, som alltså är födda år 1943 eller tidigare, utbetalas *fram till dess kvinnan fyller 65 år* (om hon var yngre vid dödsfallet) inom både folk- och tilläggspensioneringen änkepension helt enligt de nuvarande reglerna.

I fråga om dessa kvinnors rätt till änkepension från ATP för tiden *efter fyllda 65 år* (dvs. för änkor som vid dödsfallet uppnått denna ålder eller som gjort detta en tid efter det att änkepension började utbetalas) föreslås i viss mån skilda regler beroende på när kvinnan är född.

För *kvinnor som är födda år 1928 eller tidigare*, dvs. som är 60 år eller äldre vid det nya systemets införande, innebär förslaget att nuvarande regler för änkepension har fortsatt tillämpning i full utsträckning också efter det att kvinnan uppnått den allmänna pensionsåldern. Dessa kvinnor skall alltså såsom änkor kunna uppbära såväl en ograverad änkepension enligt hittillsvarande regler som egen ålderspension från ATP.

För *kvinnor som är födda under något av åren 1929—1943*, dvs. som är i åldern 45—59 år vid ikraftträdandet av det reformerade regelsystemet, föreslås att det fr. o. m. det att kvinnan börjar uppbära egen ålderspension från tilläggspensioneringen eller fyller 65 år i princip skall ske en samordning mellan denna ålderspension och den änkepension från ATP som kan utges till kvinnan efter den avlidne mannen med stöd av de här föreslagna övergångsbestämmelserna. Denna samordning görs krona för krona och innebär att änkepensionen utbetalas bara i den mån som den beloppsmässigt överstiger egenpensionen. Emellertid garanteras kvinnan alltid en sammanlagd tilläggspension som motsvarar 50 % av summan av den avlidne mannens och kvinnans *egenpensioner.* Änkepensionen kan dock aldrig utges med högre belopp än vad kvinnan skulle ha fått om nuvarande regler hade tillämpats fullt ut (40 % av mannens egenpension, om barnpension inte utges samtidigt).

För yngre *kvinnor*, dvs. de *som är födda år 1944 eller senare*, liksom för äldre kvinnor utan rätt till änkepension enligt de ovan föreslagna övergångsreglerna bör det nya regelsystemet tillämpas i situationer då dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet.

För kvinnor som vid ikraftträdandet är yngre än 45 år föreslås dessutom särskilda övergångsregler med syfte att ge dem en fortsatt rätt till hela eller del av den änkepension från ATP som de skulle ha fått om mannen hade avlidit vid tidpunkten för ikraftträdandet. Dessa övergångsregler avser alla kvinnor som vid ikraftträdandet är yngre än 45 år utan någon nedre åldersgräns. En förutsättning är dock att kvinnan vid utgången av år 1988 är gift och då uppfyller villkoren för rätt till änke-

pension inom ATP, dvs. att antingen äktenskapet då bestått minst fem år eller att hon då har barn gemensamt med maken. Mannens ålder är däremot utan betydelse i sammanhanget. Den rätt som en kvinna i denna situation tillförsäkras är att hon kan beviljas änkepension från ATP av viss storlek om och när mannen skulle avlida, under förutsättning att äktenskapet då fortfarande består. Denna framtida änkepension motsvarar storleksmässigt hela eller viss andel av den änkepension som skulle ha utbetalats om mannen hade avlidit vid utgången av år 1988. Änkepensionen beräknas — med tillämpning av 30- och 15-årsreglerna — på grundval av de år med pensionspoäng och storleken av dessa som mannen förvärvat under tiden före reformens ikraftträdande. Däremot tas inte hänsyn till år därefter, dvs. några antagandepoäng läggs inte till grund för pensionen. För att undvika att alltför små pensioner betalas ut, krävs minst tre år med ATP-poäng före ikraftträdandet av reformen. Lägsta belopp som utbetalas blir härigenom 1/10 av en oreducerad änkepension.

Denna särskilda övergångsregel inom ATP föreslås kompletterad med en motsvarande övergångsbestämmelse såvitt gäller folkpensioneringen. Den innebär att kvinnor, som är yngre än 45 år vid reformens ikraftträdande, under vissa förutsättningar kan ges rätt till även en hel eller del av en hel folkpension i form av änkepension. Folkpensionen utges i princip med samma andel av oreducerad pension som tilläggspensionen. Förutsättningar härför är att kvinnan vid ikraftträdandet av det nya regelsystemet uppfyller villkoren för rätt till folkpension i form av änkepension, dvs. att hon då antingen fyllt 36 år och varit gift med mannen under minst fem år eller också har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under 16 års ålder. Motsvarande rätt föreligger för en kvinna som då såsom ogift stadigvarande sammanbor med en ogift man och som uppfyller villkoren i folkpensioneringens likställighetsregel och övriga krav för rätt till änkepension. För bl. a. denna kategori finns inte någon ATP att anknyta till. I dessa fall får beräkningen därför göras på grundval av en fiktiv tilläggspension i form av änkepension. Folkpensionen utbetalas bara i de fall då mannen avlider innan kvinnan fyllt 65 år och utges längst fram till dess kvinnan uppnår denna ålder. Den kvotdel (i regel 30-delar enligt vad som utges i ATP) med vilken folkpensionen utbetalas beräknas i förhållande till den änkepension från folkpensioneringen som kvinnan skulle ha fått om de nu gällande reglerna hade tillämpats.

De kvinnor — födda år 1944 eller senare — som berörs av dessa särskilda övergångsregler torde regelmässigt bli berättigade också till omställningspension under ett år eller längre tid och i vissa fall även till särskild efterlevandepension, om mannen skulle avlida innan de fyllt 65 år. För att undvika dubbelkompensation föreslås därför att änkepensionen alltid skall samordnas krona för krona med omställningspension och särskild efterlevandepension. Även med ålderspension från ATP skall enligt förslaget göras en samordning av sådan änkepension från ATP som här avses.

För *efterlevande män* föreslås huvudregeln gälla att rätt till efterlevan-

depension förutsätter att dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet. Har hustrun avlidit dessförinnan utges alltså inga förmåner.

Arbetsskadeförsäkringens efterlevandeförmåner

Efterlevandeförmånerna inom arbetsskadeförsäkringen föreslås reformerade enligt samma principer som för den allmänna pensioneringen. Detta innebär bl. a. att änkelivräntorna inom arbetsskadeförsäkringen successivt — med motsvarande övergångsregler som för reformeringen av efterlevandepensioneringen — avvecklas och ersätts med omställningslivräntor och särskilda efterlevandelivräntor, som utges på lika villkor till män och kvinnor. Reglerna för dessa nya former av efterlevandelivränta föreslås utformade efter förebild av motsvarande förmåner inom den allmänna pensioneringen. Nuvarande ordning med något högre nivåer skall dock kvarstå. Reglerna för barnlivräntor justeras så att de bättre överensstämmer med det för barnpensioneringen föreslagna regelsystemet, bl. a. såvitt gäller personkrets, övre åldersgräns och samordning med livränta till vuxen efterlevande.

Nuvarande möjligheter för frånskilda kvinnor och för föräldrar till den avlidne att erhålla efterlevandelivränta föreslås bli avskaffade.

Hustrutillägget

Den särskilda folkpensionsförmånen hustrutillägg, som är inkomstprövad, kan utges till kvinna som är gift med en ålders- eller förtidspensionerad man och som själv — enligt huvudregeln — är i åldern 60—64 år. Denna förmån är liksom änkepensioneringen uppbyggd med utgångspunkt från en äldre tids familjemönster och arbetsfördelning mellan makar. Behovet av hustrutillägg har också minskat till följd av införandet av pensionstillskotten, utbyggnaden av bostadsstödet till pensionärer och genomförandet av den allmänna tilläggspensioneringen.

Mot bakgrund härav föreslås att hustrutillägget successivt skall avvecklas. De kvinnor som vid ikraftträdandet av de nya reglerna den 1 januari 1989 redan uppbär hustrutillägg bör dock ha rätt till detta också fortsättningsvis. Vidare föreslås att kvinnor skall kunna nybeviljas hustrutillägg också efter ikraftträdandet under förutsättning att de den 1 januari 1989 är 55 år eller äldre, dvs. födda år 1933 eller tidigare.

Barntillägget

Även den särskilda folkpensionsförmånen barntillägg, som är inkomstprövad mot ATP och kan utges till den som uppbär folkpension i form av ålders- eller förtidspension och har barn under 16 år, föreslås avvecklad. Denna förmån måste numera anses ha spelat ut sin roll mot bakgrund av den utbyggnad som skett av pensionsförmånerna i övrigt och av annat

samhällsstöd till barnfamiljer. Liksom tidigare gjorts beträffande motsvarande förmån på andra områden inom det socialpolitiska bidragssystemet bör därför nu även folkpensioneringens barntillägg avskaffas. Detta innebär en renodling av bidragen på det familjepolitiska fältet samt vinster från samordningssynpunkt och från administrativa utgångspunkter.

Denna ändring föreslås träda i kraft den 1 januari 1989. Den som då redan har rätt till barntillägg skall emellertid kunna behålla barntillägget enligt hittillsvarande regler också för tiden därefter.

Kostnadseffekter

Det nya systemet för efterlevandepensionering m. m. kommer under de första åren efter ikraftträdandet att medföra kostnadsökningar för socialförsäkringen i jämförelse med om nuvarande regler skulle kvarstå oförändrade. Sammantagna över åren fram till sekelskiftet uppgår dessa ökade utgifter inom folk- och tilläggspensioneringen till mer än 2 miljarder kr. Därefter inträder successivt minskade utgifter. Drygt 40 år efter ikraftträdandet uppgår minskningen till närmare 12 miljarder kr., varav huvuddelen hänför sig till ATP-systemet. Fram till omkring år 2020 kan dock de sammanlagda utgifterna för efterlevandepension beräknas vara högre än vad de är för närvarande.

Författningsförslag

1 Förslag till
Lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1962:381) om allmän försäkring[1]

dels att 9 kap. 1 § och 10 kap. 5 § skall upphöra att gälla,

dels att i 16 kap. 10 § ordet "familjepension" skall bytas ut mot "efterlevandepension",

dels att 3 kap. 3, 5 och 8 §§, 5 kap. 2, 4 och 5 §§, 8 kap. 1—6 §§, 9 kap. 6 §, 10 kap. 2—4 §§, 14 kap. 1—5 och 7 §§, 16 kap. 1, 2, 5, 6, 8, 9 och 11 §§, 17 kap. 1—3 §§, 18 kap. 21 §, 20 kap. 2 och 3 §§ samt rubrikerna till 8 och 14 kap. skall ha följande lydelse,

dels att det i lagen skall införas elva nya paragrafer, 8 kap. 7—12 §§, 14 kap. 6, 8 och 9 §§ samt 16 kap. 3 och 7 a §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	3 kap.
	3 §[2]
Försäkrad, som åtnjuter hel förtidspension enligt denna lag eller åtnjutit sådan pension under månaden närmast före den, varunder han börjat åtnjuta hel ålderspension, har ej rätt till sjukpenning. För tid efter ingången av den månad, varunder försäkrad fyllt sjuttio år eller dessförinnan börjat åtnjuta hel ålderspension enligt denna lag, må sjukpenning utgå för högst etthundraåttio dagar.	Försäkrad, som åtnjuter hel förtidspension *eller hel särskild efterlevandepension* enligt denna lag eller åtnjutit sådan pension under månaden närmast före den, varunder han börjat åtnjuta hel ålderspension, har ej rätt till sjukpenning. För tid efter ingången av den månad, varunder försäkrad fyllt sjuttio år eller dessförinnan börjat åtnjuta hel ålderspension enligt denna lag, må sjukpenning utgå för högst etthundraåttio dagar.
	5 §[3]
Den allmänna försäkringskassan skall i samband med inskrivning av en försäkrad besluta om den försäkrades tillhörighet till sjukpenningför-	

[1] Lagen omtryckt 1982:120.
[2] Senaste lydelse 1985:87.
[3] Senaste lydelse 1987:1321.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*

säkringen. I fråga om en försäkrad som avses i 1 § första stycket skall kassan samtidigt fastställa den försäkrades sjukpenninggrundande inkomst och, om inkomsten helt eller delvis är att hänföra till anställning, dennes årsarbetstid. Sådan fastställelse skall också ske för försäkrad som avses i 1 § andra stycket så snart anmälan om hans inkomstförhållanden gjorts hos kassan. Av beslutet skall framgå i vad mån den sjukpenninggrundande inkomsten är att hänföra till anställning eller till annat förvärvsarbete. Sjukpenningförsäkringen skall omprövas

a) när kassan fått kännedom om att den försäkrades inkomstförhållanden, arbetstid eller andra omständigheter har undergått ändring av betydelse för rätten till sjukpenning eller för sjukpenningens storlek,

b) när förtidspension enligt denna lag beviljas den försäkrade eller redan utgående sådan pension ändras med hänsyn till ändring i den försäkrades förmåga eller möjlighet att bereda sig inkomst genom arbete,	b) när förtidspension *eller särskild efterlevandepension* enligt denna lag beviljas den försäkrade eller redan utgående sådan pension ändras med hänsyn till ändring i den försäkrades förmåga eller möjlighet att bereda sig inkomst genom arbete,

c) när delpension enligt särskild lag beviljas den försäkrade eller redan utgående sådan pension ändras med hänsyn till ändring i den försäkrades arbets- och inkomstförhållanden, samt

d) när tjänstepension beviljas den försäkrade.

Ändring skall i fall som avses i första stycket a) inte ske förrän 14 dagar efter det försäkringskassan fått kännedom om de ändrade omständigheterna. Ändring skall i annat fall ske så snart anledning till ändringen uppkommit.

Den fastställda sjukpenninggrundande inkomsten får ej i annat fall än som avses i första stycket b), c) eller d) sänkas under tid då den försäkrade

1. bedriver studier, för vilka han uppbär studiehjälp, studiemedel eller särskilt vuxenstudiestöd enligt studiestödslagen (1973:349), studiestöd enligt lagen (1983:1030) om särskilt vuxenstudiestöd för arbetslösa eller bidrag enligt förordningen (1976:536) om utbildningsbidrag för doktorander,

2. genomgår grundutbildning för vuxna (grundvux) eller grundläggande svenskundervisning för invandrare och uppbär timersättning för studierna,

3. är inskriven vid arbetsmarknadsinstitut eller efter förmedling av en arbetsmarknadsmyndighet genomgår yrkesutbildning,

4. är gravid och avbryter eller inskränker sitt förvärvsarbete tidigast sex månader före barnets födelse eller den beräknade tidpunkten härför,

5. är helt eller delvis ledig från förvärvsarbete för vård av barn, om den försäkrade är förälder till barnet eller likställs med förälder enligt 1 §

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

lagen (1978:410) om rätt till ledighet för vård av barn, m.m. och barnet inte har fyllt ett år. Motsvarande gäller vid adoption av barn som ej fyllt tio år eller vid mottagande av sådant barn i avsikt att adoptera det, om mindre än ett år har förflutit sedan den försäkrade fick barnet i sin vård.

För en försäkrad som avses i tredje stycket 1 skall försäkringskassan, vid sjukdom under utbildningstiden, beräkna sjukpenningen på en sjukpenninggrundande inkomst som har fastställts på grundval av enbart den inkomst av eget arbete som den försäkrade kan antas få under denna tid. Om därvid den sjukpenninggrundande inkomsten helt eller delvis är att hänföra till anställning, skall årsarbetstiden beräknas på grundval av enbart det antal arbetstimmar som den försäkrade kan antas ha i ifrågavarande förvärvsarbete under utbildningstiden.

Under studieuppehåll mellan vår- och hösttermin, då den försäkrade inte uppbär studiesocial förmån som anges i tredje stycket 1, skall dock sjukpenningen för tid efter utgången av en sådan period om 14 dagar som anges i 10 § beräknas på den sjukpenninggrundande inkomst som följer av första—tredje styckena, om sjukpenningen blir högre än sjukpenning beräknad på den sjukpenninggrundande inkomsten enligt fjärde stycket.

8 §[4]

Vid bedömande huruvida fullständig nedsättning av arbetsförmågan föreligger skall, om sjukdomen kan antas vara kortvarig, särskilt beaktas huruvida den försäkrade på grund av sjukdomen är ur stånd att utföra sitt vanliga eller därmed jämförligt arbete. Om den försäkrade på grund av sjukdomen behöver avstå från förvärvsarbete under minst hälften av sin normala arbetstid en viss dag, skall hans arbetsförmåga anses nedsatt i minst motsvarande mån den dagen.

Är den försäkrade föremål för åtgärd av beskaffenhet, som angives i 2 kap. 11 §, skall arbetsförmågan anses nedsatt i den mån den försäkrade på grund av åtgärden är hindrad att utföra förvärvsarbete.

Åtnjuter den försäkrade förtidspension enligt denna lag, skall vid prövning av den försäkrades rätt till sjukpenning bedömningen av hans arbetsförmåga ske med bortseende från den nedsättning av *arbetsförmågan*, som ligger till grund för utgående pension.

Åtnjuter den försäkrade förtidspension *eller särskild efterlevandepension* enligt denna lag, skall vid prövning av den försäkrades rätt till sjukpenning bedömningen av hans arbetsförmåga ske med bortseende från den nedsättning av *förmågan eller möjligheten att bereda sig inkomst genom arbete*, som ligger till grund för utgående pension.

Som sjukperiod anses tid, under vilken en försäkrad i oavbruten följd lider av sjukdom som avses i 7 §.

[4] Senaste lydelse 1987:223.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
5 kap.	
2 §	
Vid bosättning utom riket är svensk medborgare, som har rätt till tilläggspension enligt denna lag, berättigad till folkpension i form av ålderspension, förtidspension eller *familjepension* ävensom tillägg till pension i form av *barntillägg eller* handikappersättning. I fall som nu sagts utgår folkpensionsförmånen i förhållande till det antal år, för vilka den pensionsberättigade eller, när fråga är om *familjepension*, den avlidne vid tilläggspensionens beräkning tillgodoräknats pensionspoäng.	Vid bosättning utom riket är svensk medborgare, som har rätt till tilläggspension enligt denna lag, berättigad till folkpension i form av ålderspension, förtidspension, *barnpension* eller *omställningspension* ävensom tillägg till pension i form av handikappersättning. I fall som nu sagts utgår folkpensionsförmånen i förhållande till det antal år, för vilka den pensionsberättigade eller, när fråga är om *barnpension eller omställningspension*, den avlidne vid tilläggspensionens beräkning tillgodoräknats pensionspoäng.
Har pensionspoäng tillgodoräknats för minst trettio år, utgår folkpensionsförmånen med oavkortat belopp. I annat fall utgår förmånen med så stor andel därav som svarar mot förhållandet mellan det antal år, för vilka pensionspoäng tillgodoräknats, och talet trettio.	
Till den som har rätt till tilläggspension i form av änkepension skall folkpension enligt denna paragraf i form av ålderspension alltid utgå beräknad på grundval av minst det antal år, för vilka den avlidne tillgodoräknats pensionspoäng.	
Äro makar båda berättigade till folkpension enligt denna paragraf och skulle pensionen för en av makarna, om endast denne varit berättigad till pension, ha utgått med högre belopp än det sammanlagda beloppet av makarnas enligt andra stycket beräknade pensioner, skall ett tillägg motsvarande skillnaden utgå till pensionerna med fördelning efter förhållandet mellan dessa.	*Är* makar båda berättigade till folkpension enligt denna paragraf och skulle pensionen för en av makarna, om endast denne varit berättigad till pension, ha utgått med högre belopp än det sammanlagda beloppet av makarnas enligt andra stycket beräknade pensioner, skall ett tillägg motsvarande skillnaden utgå till pensionerna med fördelning efter förhållandet mellan dessa.
4 §	
Den som ej är svensk medborgare, men är bosatt i Sverige, är på samma villkor och med samma tilläggsförmåner som svensk medborgare berättigad till folkpension i form av	

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
a) ålderspension, om han är bosatt i Sverige sedan minst fem år och efter fyllda sexton år har varit bosatt i Sverige under sammanlagt minst tio år,	
b) förtidspension eller handikappersättning, om han antingen är bosatt i Sverige sedan minst fem år eller, om han är bosatt i Sverige sedan kortare tid än fem år, har varit normalt arbetsför oavbrutet minst ett år under bosättningstiden,	
c) *familjepension*, antingen om den avlidne omedelbart före sin död hade varit bosatt i Sverige minst *fem år* och *den efterlevande* vid dödsfallet var bosatt i Sverige eller om *den efterlevande* är bosatt i Sverige sedan minst *fem år* och *den efterlevande* eller den avlidne vid dödsfallet var bosatt i Sverige,	c) *barnpension*, antingen om den avlidne *föräldern* omedelbart före sin död hade varit bosatt i Sverige minst *sex månader* och *barnet* vid dödsfallet var bosatt i Sverige eller om *barnet* är bosatt i Sverige sedan minst *sex månader* och *barnet* eller den avlidne *föräldern* vid dödsfallet var bosatt i Sverige,
	d) omställningspension eller särskild efterlevandepension, antingen om den avlidne omedelbart före sin död hade varit bosatt i Sverige minst fem år och den efterlevande vid dödsfallet var bosatt i Sverige eller om den efterlevande är bosatt i Sverige sedan minst fem år och den efterlevande eller den avlidne vid dödsfallet var bosatt i Sverige,
d) vårdbidrag för barn, om föräldern är bosatt i Sverige sedan minst ett år.	*e)* vårdbidrag för barn, om föräldern är bosatt i Sverige sedan minst ett år.

Med bosättningstid likställes, såvitt gäller sjöman, tid för vilken sjömansskatt erlagts.

5 §

Förtidspension *eller änkepension*, vartill rätt föreligger enligt 4 §, ersättes utan hinder av 4 § första stycket a) med ålderspension från och med den månad, varunder den pensionsberättigade fyller sextiofem år.	Förtidspension, vartill rätt föreligger enligt 4 §, ersättes utan hinder av 4 § första stycket a) med ålderspension från och med den månad, varunder den pensionsberättigade fyller sextiofem år.
Barn, för vilket förälder åtnjutit vårdbidrag enligt 4 § första stycket *d)*, är berättigat till förtidspension	Barn, för vilket förälder åtnjutit vårdbidrag enligt 4 § första stycket *e)*, är berättigat till förtidspension

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
eller handikappersättning utan hinder av 4 § första stycket b).	eller handikappersättning utan hinder av 4 § första stycket b).
8 kap. *Om familjepension*	8 kap. *Om efterlevandepension*
1 §	
Rätt till folkpension i form av änkepension tillkommer änka, som ej åtnjuter folkpension i form av ålderspension, för tid före den månad då hon fyller sextiofem år, därest hon	*Folkpension i form av efterlevandepension utges till efterlevande enligt vad som sägs i detta kapitel.*
a) har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under sexton år, som vid makens död stadigvarande vistades i makarnas hem eller hos änkan; eller	*Till barn, vars fader eller moder eller båda föräldrar har avlidit, utges barnpension. Till man eller kvinna, vars make har avlidit, utges omställningspension och särskild efterlevandepension.*
b) vid makens död fyllt trettiosex år och varit gift med honom minst fem år.	*Med efterlevande make likställs i fråga om rätt till omställningspension och särskild efterlevandepension den som, utan att vara gift, stadigvarande sammanbodde med en icke gift man eller kvinna vid dennes död och som tidigare har varit gift med eller har eller har haft eller då väntade barn med denne.*
Upphör rätt till änkepension enligt första stycket a), skall vid bedömandet av rätt till pension enligt b) anses som om mannen avlidit, då rätten till pension enligt a) upphörde, samt äktenskapet varat till nämnda tidpunkt.	
2 §	
Ogift eller frånskild kvinna eller änka, som stadigvarande sammanbodde med ogift eller frånskild man eller änkling vid dennes död och som varit gift med eller har eller har haft barn med honom, likställes med änka i fråga om rätt till änkepension. Den tid, under vilken kvinnan oavbrutet sammanbott med mannen fram till tidpunkten för dennes död, jämställes vid tillämpningen av 1 § första stycket b) med tid, varunder äktenskap bestått.	*Rätt till barnpension tillkommer barn som inte har fyllt arton år.*
	Om ett barn som har fyllt arton år bedriver studier som ger rätt till förlängt barnbidrag enligt lagen (1986:378) om förlängt barnbidrag eller studiehjälp enligt 3 kap. studiestödslagen (1973:349), utges barnpension även för sådan tid, dock längst till och med juni månad det år då barnet fyller tjugo år. Med tid för sådana studier likställs tid för ferier samt tid då barnet på grund av sjukdom inte kan bedriva sina studier. En förutsättning för rätt till barnpension enligt detta stycke är att barnet bedriver studier som här avses när det fyller arton år eller

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	återupptar sådana studier innan det fyller nitton år.
	Ett barn som deltar i undervisning som omfattar kortare tid än åtta veckor eller deltidsundervisning är ej på grund av bestämmelserna i andra stycket berättigat till barnpension. Detsamma gäller ett barn som uppbär återbetalningspliktiga studiemedel oberoende av föräldrarnas ekonomi enligt 3 kap. 12 § tredje stycket studiestödslagen.
	3 §
Kvinna äger icke rätt till änkepension efter man, från vilken hon vid dennes död levde åtskild, därest kvinnan efter det sammanlevnaden med mannen upphörde stadigvarande sammanbott med annan man, med vilken hon varit gift eller har eller har haft barn.	*Barnpension utgör för år räknat 25 procent av basbeloppet efter varje avliden förälder. Barnpension skall dock alltid utgå med sådant belopp att pensionen, tillsammans med barnets tilläggspension i form av barnpension, utgör 40 procent av basbeloppet efter varje avliden förälder.*
Änkepension skall indragas, om den pensionsberättigade ingår äktenskap eller stadigvarande sammanbor med man, med vilken hon varit gift eller har eller har haft barn. Upplöses äktenskapet innan det bestått i fem år eller upphör samboendet inom tid som nu sagts, skall pensionen ånyo börja utgå, om förutsättningarna i övrigt för rätt till pension alltjämt äro för handen.	*Hade en förälder genom avtal som avses i 7 kap. 7 § andra stycket föräldrabalken åtagit sig att till barnet utge underhållsbidrag i form av ett engångsbelopp, föreligger rätt till barnpension efter föräldern endast i den mån pensionen överstiger en livränta som har köpts eller kunnat köpas åt barnet för engångsbeloppet.*
	4 §[5]
Änkepension utgör, där ej annat följer av vad nedan sägs, för år räknat nittiosex procent av basbeloppet.	*Rätt till omställningspension tillkommer efterlevande make, som inte har uppnått sextiofem års ålder och som stadigvarande sammanbodde med sin make vid dennes död, om den efterlevande*
Utgår änkepension med tillämpning av 1 § första stycket b) och hade den pensionsberättigade ej fyllt femtio år vid mannens död eller vid den tidpunkt, som avses i 1 § andra stycket, minskas pensionen med en femtondel för varje år, var-	*a) vid dödsfallet stadigvarande sammanbodde med barn under tolv år, som stod under vårdnad av makarna eller endera av dem, eller*
	b) oavbrutet hade sammanbott

[5] Senaste lydelse 1983:960.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
med antalet år som den pensionsberättigade fyllt vid mannens död eller vid nämnda tidpunkt understiger femtio.	*med maken under en tid av minst fem år fram till tidpunkten för dödsfallet.*
Om änkepension utgår för tid efter det att ålderspension med stöd av 6 kap. 3 § upphört att utgå, skall änkepensionen minskas med motsvarande tillämpning av bestämmelserna i 6 kap. 3 och 4 §§.	*Omställningspension enligt denna paragraf utgår för en tid av tolv månader räknat från tidpunkten för dödsfallet.*
5 §	
Rätt till folkpension i form av barnpension tillkommer barn, vars fader eller moder eller båda föräldrar avlidit och som icke fyllt aderton år.	*Rätt till omställningspension tillkommer vidare, för tid efter det att rätten till sådan pension enligt 4 § har upphört, efterlevande make som uppfyller villkoren i 4 §, om den efterlevande har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under tolv år, som vid dödsfallet stadigvarande vistades i makarnas hem.*
Har avliden förälder enligt avtal som är bindande för barnet åtagit sig att till dess underhåll utgiva visst belopp en gång för alla, föreligger rätt till barnpension endast i den mån pensionen överstiger en livränta, som inköpts eller kunnat inköpas åt barnet för engångsbeloppet.	*Rätten till omställningspension enligt denna paragraf upphör om den efterlevande ingår äktenskap. Detsamma gäller om den efterlevande stadigvarande sammanbor med någon som han har varit gift med eller har eller har haft barn med.*
6 §[6]	
Barnpension utgör för år räknat tjugosex procent av basbeloppet. Barnpension skall dock alltid utgå med sådant belopp att pensionen, i förening med pensionsförmåner, som enligt bestämmelserna i andra stycket skall beaktas, utgör	*Rätt till särskild efterlevandepension tillkommer efterlevande make som uppfyller villkoren för rätt till omställningspension enligt 4 §, om den efterlevandes möjlighet att bereda sig inkomst genom ett för honom lämpligt arbete är nedsatt med minst hälften alltsedan makens död och nedsättningen beror på arbetsmarknadsmässiga skäl, nedsatt hälsa eller annan därmed jämförlig omständighet samt kan antas vara icke endast kortvarig.*
1. för barn, vars båda föräldrar avlidit, trettioen procent av basbeloppet efter envar av föräldrarna,	
2. för barn, som samtidigt uppbär bidragsförskott enligt lagen (1964:143) om bidragsförskott eller bidrag enligt lagen (1984:1096) om	

[6] Senaste lydelse 1984:1097.

Nuvarande lydelse

särskilt bidrag till vissa adoptivbarn, trettioen procent av basbeloppet, samt

3. för barn, som i annat fall uppbär barnpension efter en av föräldrarna, fyrtioen procent av basbeloppet.

Vid tillämpning av bestämmelserna i föregående stycke beaktas barnet tillkommande tilläggspension i form av barnpension samt, i fall som avses i punkt 3, folkpension i form av änkepension, vilken utgår till kvinna som är moder till barnet eller varit gift med barnets fader eller har eller har haft barn med denne, under förutsättning att barnet och kvinnan stadigvarande sammanbo. Äro flera barn berättigade till barnpension fördelas vid avräkning änkepensionen lika mellan barnen.

Föreslagen lydelse

Rätt till särskild efterlevandepension inträder vid den tidpunkt då rätten till omställningspension upphör.

7 §

En efterlevande make, vars möjlighet att bereda sig inkomst genom arbete är nedsatt i sådan grad att intet eller endast en ringa del därav återstår, erhåller hel särskild efterlevandepension. Är den efterlevandes möjlighet att bereda sig inkomst genom arbete nedsatt i mindre grad men ändå med avsevärt mer än hälften, utges två tredjedelar av hel pension. I övriga fall utges halv pension.

8 §

I fråga om särskild efterlevandepension skall, vid bedömande i vad mån förvärvsmöjligheten är nedsatt, beaktas den efterlevandes möjlighet att bereda sig inkomst genom sådant arbete som motsvarar hans krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras med hänsyn till

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

utbildning och tidigare verksamhet samt ålder, bosättningsförhållanden och andra därmed jämförliga omständigheter.

9 §

Särskild efterlevandepension utges inte med anledning av sådan nedsättning av förvärvsmöjligheten för vilken den efterlevande är berättigad till

a) förtidspension enligt denna lag, eller

b) sjukpenning eller egenlivränta enligt lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring eller motsvarande ersättning som utgår enligt annan författning eller på grund av regeringens förordnande.

Uppbär den efterlevande ålderspension eller omställningspension enligt denna lag, utges inte särskild efterlevandepension.

Bestämmelserna i 5 § andra stycket gäller även i fråga om särskild efterlevandepension.

10 §

Särskild efterlevandepension kan begränsas till viss tid. Rätten till pension skall omprövas när det finns skäl till det, dock minst en gång vart tredje år.

Omprövningen får inte medföra höjning av en utgående särskild efterlevandepension.

11 §

Omställningspension och hel särskild efterlevandepension utgör för år räknat 96 procent av basbeloppet.

12 §

Om någon för samma tid och för samma nedsättning av förvärvsmöjligheten har rätt till såväl särskild efterlevandepension som någon av

Nuvarande lydelse	Föreslagen lydelse
	nedan uppräknade förmåner, minskas den särskilda efterlevandepensionen med den andra förmånens belopp. Minskning skall göras med
	a) delpension enligt lagen (1979:84) om delpensionsförsäkring,
	b) dagpenning från erkänd arbetslöshetskassa,
	c) kontant arbetsmarknadsstöd enligt lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd,
	d) utbildningsbidrag under arbetsmarknadsutbildning och yrkesinriktad rehabilitering i form av dagpenning,
	e) vuxenstudiebidrag enligt studiestödslagen (1973:349), samt
	f) timersättning vid grundutbildning för vuxna.
	9 kap.
	1 §
Barntillägg utgår för varje barn under sexton år till försäkrad förälder som åtnjuter ålderspension eller förtidspension. Har en av föräldrarna avlidit, äger även pensionsberättigad make till den efterlevande föräldern rätt till barntillägg, om den efterlevande har vårdnaden om den avlidnes barn under sexton år. Barntillägg utgives ej till ålderspension, som den försäkrade åtnjuter för tid före den månad varunder han fyller sextiofem år, eller till pension som tillkommer någon som enligt bindande avtal åtagit sig att till barnets underhåll utgiva visst belopp en gång för alla.	
Barntillägg till hel ålderspension eller hel förtidspension utgör för år räknat tjugosex procent eller, om barnet är berättigat till barnpension enligt 8 kap. 5 §, tio procent av bas-	

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
beloppet. Utgår halv ålderspension eller utgår två tredjedelar av hel förtidspension eller halv förtidspension, utgör barntillägget motsvarande andel av barntillägg till hel pension.	
Åtnjuter den försäkrade tilläggspension enligt denna lag, minskas honom tillkommande barntillägg med hälften av tilläggspensionen i den mån denna för år räknat överstiger halva basbeloppet.	

10 kap.

2 §[7]

Därest pensionsberättigad under hel månad är intagen i kriminalvårdsanstalt eller är häktad eller eljest är på statens bekostnad intagen i anstalt eller ock tillfälligt vistas utom anstalten, må av hans å månaden belöpande folkpension ej utgå högre belopp än regeringen bestämmer.

Allmän försäkringskassa må medgiva nära anhörig, vilken för sitt uppehälle är beroende av den pensionsberättigade, rätt att helt eller delvis uppbära sådan del av folkpension, som enligt vad i första stycket sägs icke skall utgivas.

Åtnjuter barn under hel månad på statens bekostnad vård på anstalt eller eljest kost och bostad, må barnpension *eller barntillägg* ej utgå för den månaden; dock må sådan förmån utgå för tid då barnet är inackorderat vid sameskola.	Åtnjuter barn under hel månad på statens bekostnad vård på anstalt eller eljest kost och bostad, må barnpension ej utgå för den månaden; dock må sådan förmån utgå för tid då barnet är inackorderat vid sameskola.

I fråga om elev i specialskola må pensionsförmån utgå utan hinder av bestämmelserna i första och tredje styckena för tid då eleven vistas utom skolan. För sådan tid äga bestämmelserna om vårdbidrag i 9 kap. 5 § tredje stycket motsvarande tillämpning.

3 §[8]

Därest pensionsberättigad i annat fall än som avses i 2 § under hel månad är intagen i annan anstalt än sjukhus eller ock tillfälligt vistas utom anstalten, äger den som driver anstalten att, i den mån regeringen så förordnar, uppbära så stor del av den pensionsberättigades å månaden belöpande folkpension, som svarar mot kostnaderna för vården eller försörjningen på anstalten, varvid den pensionsberättigade dock skall äga erhålla visst belopp för sina personliga behov. Vad nu sagts skall äga motsvarande tillämpning för det fall att den pensionsberättigade åtnjuter

[7] Senaste lydelse 1986:242.
[8] Senaste lydelse 1987:376. Ändringen innebär att andra stycket upphävs.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*

vård eller försörjning mot avgift, som erlägges av kommun eller landstingskommun.

Åtnjuter barn, för vilket barntillägg utgår, i annat fall än som avses i 2 § sista stycket under hel månad vård på anstalt eller eljest vård på allmän bekostnad, äger den som driver anstalten eller det kommunala organ som svarar för vårdkostnaden att, i den mån regeringen så förordnar, uppbära så stor del av barntillägg för månaden som svarar mot vårdkostnaden.

Första stycket gäller inte i fråga om pensionsberättigad som

1. åtnjuter helinackordering i servicehus för äldre människor,
2. bor i gruppbostad eller elevhem som avses i lagen (1985:568) om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m.fl., eller
3. skall betala ersättning enligt 34 § första stycket socialtjänstlagen (1980:620).

4 §

Är någon för samma månad berättigad till *flera änkepensioner, utgives* endast *den största av dem eller, om de äro lika stora, pensionen efter den sist avlidne mannen.*	Är någon för samma månad berättigad till *omställningspension efter flera avlidna, utges* endast *pensionen efter den sist avlidne, eller om de är olika stora, den största av pensionerna.*
Föreligger för samma månad rätt till *två eller flera av förmånerna* barnpension, förtidspension, *änkepension eller hustrutillägg utgives* endast en av förmånerna. *Utgives i enlighet härmed änkepension eller hustrutillägg till någon som är berättigad till förtidspension skall vid tillämpning av 2 kap. 12 § och 3 kap. 3, 5 och 8 §§ anses som om den försäkrade kommit i åtnjutande av förtidspension.*	Föreligger för samma månad rätt till *såväl* barnpension *som* förtidspension, *utges* endast en av förmånerna.

5 §

Äro enligt bestämmelserna i 9 kap. 1 § flera försäkrade berättigade till barntillägg för samma barn utgår barntillägget till den	

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
pension, varom de träffar överenskommelse. Träffas ej överenskommelse eller framställes särskild begäran, utgår barntillägget till var och en av dem med hälften av det belopp som följer av bestämmelserna i nämnda paragraf. I sådant fall skall minskning av barntillägg enligt sista stycket i paragrafen göras med en fjärdedel av den tilläggspension som tillkommer den barntilläggsberättigade, i den mån pensionen för år räknat överstiger halva basbeloppet.	
14 kap. *Om familjepension*	14 kap. *Om efterlevandepension*
	1 §
Är försäkrad vid sitt frånfälle berättigad till tilläggspension i form av förtidspension eller ålderspension eller skulle han, om fall som avses i 13 kap. 1 § varit för handen vid tidpunkten för dödsfallet, *hava* varit berättigad till förtidspension, *äga* hans efterlevande rätt till tilläggspension i form av *familjepension* enligt vad *nedan sägs.*	*Har en försäkrad avlidit och var han* vid sitt frånfälle berättigad till tilläggspension i form av förtidspension eller ålderspension eller skulle han, om fall som avses i 13 kap. 1 § varit för handen vid tidpunkten för dödsfallet, *ha* varit berättigad till förtidspension, *har* hans efterlevande rätt till tilläggspension i form av *efterlevandepension* enligt vad *som anges i detta kapitel.* *Efterlevandepension utges i form av barnpension till den försäkrades efterlevande barn och i form av omställningspension och särskild efterlevandepension till den försäkrades efterlevande make.* *Med efterlevande make likställs i fråga om rätt till omställningspension och särskild efterlevandepension den som, utan att vara gift, stadigvarande sammanbodde med en icke gift försäkrad vid dennes död och som tidigare har varit gift med eller har eller har haft eller då väntade barn med den försäkrade.*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
2 §	
Rätt till änkepension tillkommer änka efter den försäkrade, om äktenskapet varat minst fem år och ingåtts senast den dag då den försäkrade fyllde sextio år.	*Rätt till barnpension tillkommer efterlevande barn under de närmare förutsättningar och för den tid som anges i 8 kap. 2 §.*
Äro de i första stycket angivna förutsättningarna för rätt till änkepension icke uppfyllda, äger änkan likväl komma i åtnjutande av sådan pension, därest den försäkrade efterlämnar barn, som tillika är barn till änkan.	
Änkepension skall indragas, om den pensionsberättigade ingår äktenskap. Upplöses äktenskapet innan det bestått i fem år, skall pensionen ånyo börja utgå.	
3 §	
Änkepension utgör för år räknat, *om efter den försäkrade finnes barn som enligt 4 § är berättigat till pension efter honom, trettiofem och i annat fall fyrtio* procent av hel förtidspension beräknad enligt 13 kap. 2 och 3 §§, som den försäkrade var berättigad till eller skulle *hava* kommit i åtnjutande av *därest* rätt till sådan pension inträtt vid tidpunkten för dödsfallet, eller, om den försäkrade var berättigad till ålderspension, av *dylik* pension beräknad enligt 12 kap. 2 § första och andra styckena.	*Barnpension för ett barn* utgör för år räknat, *30* procent av hel förtidspension beräknad enligt 13 kap. 2 och 3 §§, som den försäkrade var berättigad till eller skulle *ha* kommit i åtnjutande av *om* rätt till sådan pension *hade* inträtt vid tidpunkten för dödsfallet, eller, om den försäkrade var berättigad till ålderspension, av *sådan* pension beräknad enligt 12 kap. 2 § första och andra styckena. *Är flera barn berättigade till barnpension efter den försäkrade, ökas det nämnda procenttalet med 20 för varje barn utöver det första. Det sammanlagda barnpensionsbeloppet fördelas därvid lika mellan barnen.*
	Bestämmelserna i 8 kap. 3 § andra stycket om verkan av avtal om underhållsbidrag i form av ett engångsbelopp gäller även för barnpension enligt detta kapitel.
4 §	
Rätt till barnpension tillkommer den försäkrades barn, som icke	*Rätt till omställningspension tillkommer efterlevande*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
fyllt nitton år.	*make under de närmare förutsättningar och för den tid som anges i 8 kap. 4 och 5 §§.*
Vad i 8 kap. 5 § andra stycket stadgas skall äga motsvarande tillämpning beträffande rätt till pension enligt denna paragraf.	*Bestämmelserna i 10 kap. 4 § första stycket om sammanträffande av förmåner tillämpas även på omställningspension enligt detta kapitel.*
	5 §
Barnpension för ett barn utgör för år räknat, om efter den försäkrade finnes någon, som enligt detta kapitel är berättigad till änkepension efter honom, femton och i annat fall fyrtio procent av den förtidspension eller ålderspension som i 3 § sägs. Äro de pensionsberättigade barnen flera, ökas de nämnda procenttalen med tio för varje barn utöver det första; och skall det sammanlagda barnpensionsbeloppet fördelas lika mellan barnen.	*Rätt till särskild efterlevandepension tillkommer efterlevande make under de närmare förutsättningar och för den tid som anges i 8 kap. 6—10 §§.*
	6 §
	Särskild efterlevandepension enligt detta kapitel utges endast till efterlevande som är bosatta i Sverige. Om någon har börjat uppbära sådan pension men sedan förlorat sin rätt härtill på grund av bosättning utom riket, får han dock även i fortsättningen uppbära pensionen under de förutsättningar som anges i 5 kap. 6 §.
	7 §
Är någon för samma månad berättigad till flera tilläggspensioner i form av familjepension, utgives endast den största av dem eller, om samtliga eller de största äro lika stora, en av dessa. Av lika stora änkepensioner utgives pensionen efter den sist avlidne mannen.	*Omställningspension och hel särskild efterlevandepension utgör för år räknat, om efter den försäkrade finns barn som enligt 2 § har rätt till pension efter honom, 20 och i annat fall 40 procent av den förtidspension eller ålderspension som anges i 3 § första stycket.*

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

8 §

Bestämmelserna i 8 kap. 12 § om minskning av särskild efterlevandepension som sammanträffar med annan förmån tillämpas även i fråga om särskild efterlevandepension enligt detta kapitel. Minskningen skall i första hand göras på tilläggspensionen.

9 §

Överstiger efterlevandepensionerna efter en försäkrad sammantagna den förtidspension eller ålderspension som avses i 3 § första stycket, sätts efterlevandepensionerna ned proportionellt så att de tillsammans motsvarar denna förtidspension eller ålderspension.

16 kap.

1 §

Den som önskar komma i åtnjutande av pension skall göra ansökan hos allmän försäkringskassa i enlighet med vad regeringen förordnar.

Åtnjuter försäkrad sjukpenning eller ersättning för sjukhusvård enligt denna lag, må allmän försäkringskassa tillerkänna honom förtidspension utan hinder av att han icke gjort ansökan därom. Detsamma skall gälla då försäkrad åtnjuter sjukpenning, ersättning för sjukhusvård eller livränta enligt lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring eller motsvarande ersättning som utgår enligt annan författning eller på grund av regeringens förordnande.

Åtnjuter försäkrad sjukbidrag eller har handikappersättning eller vårdbidrag tillerkänts honom för begränsad tid, *må* den tid varunder sådan förmån skall utgå förlängas utan att ansökan därom gjorts.

Åtnjuter försäkrad sjukbidrag eller har handikappersättning eller vårdbidrag tillerkänts honom för begränsad tid, *får* den tid varunder sådan förmån skall utgå förlängas utan att ansökan därom gjorts. *Motsvarande gäller i fråga om särskild efterlevandepension som tillerkänts en efterlevande för begränsad tid.*

I den mån regeringen så förordnar må allmän försäkringskassa tillerkänna den pensionsberättigade pension enligt denna lag utan hinder av att han icke gjort ansökan därom.

Nuvarande lydelse

För *den försäkrades* kostnader för läkarundersökning och läkarutlåtande vid ansökan om förtidspension, handikappersättning *eller* vårdbidrag skall ersättning utgå i enlighet med vad regeringen förordnar.

Föreslagen lydelse

För kostnader för läkarundersökning och läkarutlåtande vid ansökan om förtidspension, handikappersättning, vårdbidrag *eller särskild efterlevandepension* skall ersättning utgå i enlighet med vad regeringen förordnar.

2 §

Såsom villkor för rätt till förtidspension eller handikappersättning *må* föreskrivas att den försäkrade skall under högst trettio dagar vara intagen *å* visst sjukhus eller underkasta sig undersökning av viss läkare. Vad som sagts nu skall *äga motsvarande tillämpning* i fråga om rätt till vårdbidrag. För *den försäkrades* kostnader i anledning av sådan föreskrift skall ersättning utgå i enlighet med vad regeringen förordnar.

Såsom villkor för rätt till förtidspension eller handikappersättning *får* föreskrivas att den försäkrade skall under högst trettio dagar vara intagen *på* visst sjukhus eller underkasta sig undersökning av viss läkare. Vad som sagts nu skall *tillämpas även* i fråga om rätt till vårdbidrag *och, såvitt gäller efterlevande, särskild efterlevandepension*. För kostnader *som uppstår* i anledning av sådan föreskrift skall ersättning utgå i enlighet med vad regeringen förordnar.

3 §[9]

Innan beslut meddelas i fråga om rätt till särskild efterlevandepension skall den allmänna försäkringskassan, i den utsträckning riksförsäkringsverket föreskriver, undersöka om det finns skäl att vidta åtgärder för att förbättra den efterlevandes möjlighet att bereda sig inkomst genom arbete. Finner försäkringskassan att sådan åtgärd är påkallad, skall kassan se till att den vidtas. Detta skall gälla även vid omprövning av rätten till särskild efterlevandepension.

Som villkor för rätt till särskild efterlevandepension får uppställas att den efterlevande skall genomgå yrkesinriktad rehabilitering, arbetsmarknadsutbildning eller annan utbildning eller medverka vid annan arbetsmarknadspolitisk åtgärd. Så-

[9] Förutvarande 3 § upphävd genom 1983:191.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	dant villkor får även avse skyldighet för den efterlevande att vara anmäld som arbetssökande hos den offentliga arbetsförmedlingen och att anta erbjudet lämpligt arbete.
	5 §
	Ålderspension utgår från och med den månad varunder den försäkrade fyller sextiofem år eller, om han önskar att pensionen skall börja utgå tidigare eller senare, från och med den månad som angives i pensionsansökningen.
Förtidspension, *barntillägg*, handikappersättning och vårdbidrag *utgå* från och med den månad, varunder rätt till förmånen inträtt. I fall som avses i 1 § andra stycket utgår dock förtidspension från och med månaden näst efter den, då beslutet om pension meddelats.	Förtidspension, handikappersättning och vårdbidrag *utgår* från och med den månad, varunder rätt till förmånen inträtt. I fall som avses i 1 § andra stycket utgår dock förtidspension från och med månaden näst efter den, då beslutet om pension meddelats.
Familjepension utgår från och med den månad då den försäkrade avlidit eller, om han vid sin död åtnjöt ålderspension eller förtidspension, från och med månaden näst efter den, varunder dödsfallet inträffat.	*Efterlevandepension* utgår från och med den månad då den försäkrade avlidit eller, om han vid sin död åtnjöt ålderspension eller förtidspension, från och med månaden näst efter den, varunder dödsfallet inträffat.
Inträder rätt till ålderspension eller *familjepension* vid annan tidpunkt än som åsyftas i första och tredje styckena, utgår pensionen från och med den månad, varunder rätten inträtt.	Inträder rätt till ålderspension eller *efterlevandepension* vid annan tidpunkt än som åsyftas i första och tredje styckena, utgår pensionen från och med den månad, varunder rätten inträtt.
	Pension må ej utgå för längre tid tillbaka än tre månader eller, såvitt gäller barnpension, två år före ansökningsmånaden.
	Vid utbetalning av folkpension för förfluten tid till försäkrad, vars make uppbär folkpension, skall pensionen så minskas, att det sammanlagda beloppet för båda makarna motsvarar vad som skall utgå enligt 6 kap. 2 § eller 7 kap. 4 §.
Från det belopp som först förfaller till betalning efter beslut om barnpension enligt *8 kap. 5 §* skall avdragas vad som *enligt 9 kap. 1 §* utbetalats i *barntillägg* för den tid	Från det belopp som först förfaller till betalning efter beslut om barnpension enligt *14 kap. 2 §* skall avdragas vad som utbetalats i *omställningspension enligt 14 kap.*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
som *pensionsbeloppet* avser utöver vad som skulle ha *utgått* om *pensionsbeslutet* förelegat vid utbetalningen av *barntillägget. På motsvarande sätt skall avdrag göras från barnpension enligt 14 kap. 4 § för vad som utbetalats med för högt belopp i änkepension enligt 14 kap. 2 §.*	*4 § eller särskild efterlevandepension enligt 14 kap. 5 §* för den tid som *barnpensionsbeloppet* avser utöver vad som skulle ha *utgetts* om *beslutet om barnpension* förelegat vid utbetalningen av *omställningspensionen eller den särskilda efterlevandepensionen.*

6 §

Ändring av pension skall gälla från och med månaden näst efter den varunder anledning till ändringen uppkommit.

Vad i 1 § första, andra och fjärde styckena, 2 § *samt 3 § första stycket stadgas skall äga motsvarande tillämpning* i fråga om ökning av pension. I fall då *ökning av pension* kräver ansökan av den pensionsberättigade *skall* 5 § femte stycket *äga motsvarande tillämpning.*	Vad *som föreskrivs* i 1 § första, andra och fjärde styckena *samt* 2 § *gäller även* i fråga om ökning av pension. I fall då *ökningen* kräver ansökan av den pensionsberättigade *tillämpas* 5 § femte stycket.
Vad i denna paragraf stadgas skall ej *äga tillämpning* i fråga om ändring av pension i anledning av förändring av basbeloppet.	Vad i denna paragraf stadgas skall ej *tillämpas* i fråga om ändring av pension i anledning av förändring av basbeloppet.

7 a §

Om möjligheten att bereda sig inkomst genom arbete väsentligt förbättras för en efterlevande som uppbär särskild efterlevandepension, skall pensionen dras in eller minskas med hänsyn till förbättringen.

Kan det antas att förbättringen inte kommer att bestå avsevärd tid, får förordnas att den särskilda efterlevandepensionen skall dras in eller minskas endast för viss tid. Finns det anledning att anta detta redan vid prövning av ansökan om särskild efterlevandepension, får förordnas att pensionen helt eller delvis skall hållas inne för viss tid. Ett förordnande enligt detta stycke får avse en tid av högst ett år.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	8 §
Försäkrad som *åtnjuter* förtidspension enligt 7 kap. 1 § första stycket är skyldig att, om hans arbetsförmåga väsentligt förbättras, utan oskäligt dröjsmål göra anmälan härom hos allmän försäkringskassa. Motsvarande skall beträffande *försäkrad,* vars rätt till förtidspension grundats på varaktig arbetslöshet, *så ock* den som *åtnjuter änkepension* eller förmån enligt 9 kap. gälla, om förhållandena så ändras att rätten till pensionen eller förmånen därav påverkas. Är den försäkrade omyndig, åvilar anmälningsskyldigheten förmyndaren.	*Den* som *uppbär* förtidspension enligt 7 kap. 1 § första stycket *eller 13 kap. 1 § första stycket första meningen* är skyldig att, om hans arbetsförmåga väsentligt förbättras, utan oskäligt dröjsmål göra anmälan härom hos allmän försäkringskassa. Motsvarande skall beträffande *den,* vars rätt till förtidspension grundats på varaktig arbetslöshet, *och beträffande* den som *uppbär efterlevandepension* eller förmån enligt 9 kap. gälla, om förhållandena så ändras att rätten till pensionen eller förmånen därav påverkas. Är den försäkrade omyndig, åvilar anmälningsskyldigheten förmyndaren.

Underlåtes anmälan som avses i första stycket utan giltigt skäl, må pensionen eller förmånen indragas för viss tid eller tills vidare.

	9 §
Pensionsförmån utgår till och med den månad, varunder den pensionsberättigade avlidit eller rätten till förmånen eljest upphört. Vårdbidrag utgår till och med månaden före den då barnet fyller sexton år.	Pensionsförmån utgår, *om annat inte är särskilt föreskrivet,* till och med den månad, varunder den pensionsberättigade avlidit eller rätten till förmånen eljest upphört. Vårdbidrag utgår till och med månaden före den då barnet fyller sexton år. *Omställningspension och särskild efterlevandepension utgår längst till och med månaden före den då den efterlevande fyller sextiofem år.*
	11 §
Den som genom brottslig gärning uppsåtligen *bragt* annan *om* livet eller medverkat till brottet såsom i *3 kap.* 4 eller 5 § *strafflagen* sägs *äger* ej rätt till *familjepension* efter den avlidne.	Den som genom brottslig gärning uppsåtligen *har berövat* annan livet eller medverkat till brottet såsom i *23 kap.* 4 eller 5 § *brottsbalken* sägs *har* ej rätt till *efterlevandepension* efter den avlidne.
Familjepension må indragas eller skäligen *nedsättas,* om den ef-	*Efterlevandepension får dras in* eller skäligen *sättas ned,* om den

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
terlevande *annorledes* än i första stycket *sägs* vållat dödsfallet genom handling, för vilken ansvar genom lagakraftägande dom ådömts honom.	efterlevande *på annat sätt* än *som sägs* i första stycket *har* vållat dödsfallet genom handling, för vilken ansvar genom lagakraftägande dom ådömts honom.

17 kap.

1 §[10]

Har en ersättning enligt denna lag eller enligt en annan författning betalats ut av en allmän försäkringskassa eller en erkänd arbetslöshetskassa och beviljas senare en annan ersättning retroaktivt enligt denna lag för samma tid som den tidigare utbetalade ersättningen skall den retroaktiva ersättningen minskas. Minskningen skall ske med det belopp som överstiger vad som skulle ha utgetts om beslut om båda ersättningarna hade förelegat samtidigt. Avräkningen mellan ersättningarna skall därvid ske månadsvis.

Om *en försäkrad* i väsentlig mån har fått sin försörjning genom socialbidrag enligt 6 § socialtjänstlagen (1980:620) får socialnämnden från försäkringskassan uppbära retroaktivt beviljad periodisk ersättning enligt denna lag, till den del den motsvarar vad socialnämnden har betalat ut till *den försäkrades* samt hans makes och minderåriga barns försörjning för den tid som den retroaktiva ersättningen avser.	Om *någon* i väsentlig mån har fått sin försörjning genom socialbidrag enligt 6 § socialtjänstlagen (1980:620) får socialnämnden från försäkringskassan uppbära retroaktivt beviljad periodisk ersättning enligt denna lag, till den del den motsvarar vad socialnämnden har betalat ut till *dennes* samt hans makes och minderåriga barns försörjning för den tid som den retroaktiva ersättningen avser.

I fråga om minskning av pension då livränta utgår enligt äldre lagstiftning om yrkesskador gäller 2 §.

2 §

Äger pensionsberättigad rätt till livränta på grund av obligatorisk försäkring jämlikt lagen om försäkring för olycksfall i arbete, lagen om försäkring för vissa yrkessjukdomar eller lagen om yrkesskadeförsäkring eller äger han jämlikt annan lag eller särskild författning eller enligt regeringens förordnande rätt till livränta, som bestämmes av eller utbetalats från riksförsäkringsverket, minskas honom eljest tillkommande pension enligt vad nedan stadgas. Motsvarande skall äga tillämpning i fall då livränta utgår enligt utländsk lagstiftning om yrkesskadeförsäkring. Medför skada, för vilken livränta börjat utgivas, återigen sjukdom som berättigar till sjukpenning, skall det anses som om livränta utginge under sjukdomstiden. Har livränta eller del därav eller livränta för viss tid utbytts mot ett engångsbelopp, skall anses som om livränta utginge eller

[10] Senaste lydelse 1983:191.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
den utgående livräntan vore förhöjd med belopp som enligt de vid utbytet tillämpade försäkringstekniska grunderna svarar mot engångsbeloppet.	
Folkpension och tilläggspension i form av förtidspension eller ålderspension minskas med tre fjärdedelar av den pensionsberättigade för samma tid tillkommande livränta såsom skadad; dock må avdrag å annan förtidspension än hel sådan ske endast om skadan inträffat före den tidpunkt från vilken pensionen utgår och avdrag å tilläggspension göras endast om den pensionsberättigade ägt tillgodoräkna sig pensionspoäng för minst ett år vid den tidpunkt då skadan inträffat.	
Folkpension i form av ålderspension, *änkepension* eller *barnpension* ävensom tilläggspension i form av *änkepension eller barnpension* minskas med tre fjärdedelar av den pensionsberättigade för samma tid tillkommande livränta såsom efterlevande; dock *må* avdrag *å* tilläggspension göras endast om den avlidne ägt tillgodoräkna sig pensionspoäng för minst ett år vid den tidpunkt då skadan inträffat.	Folkpension i form av ålderspension eller *efterlevandepension* ävensom tilläggspension i form av *efterlevandepension* minskas med tre fjärdedelar av den pensionsberättigade för samma tid tillkommande livränta såsom efterlevande; dock *får* avdrag *på* tilläggspension göras endast om den avlidne ägt tillgodoräkna sig pensionspoäng för minst ett år vid den tidpunkt då skadan inträffat.
Minskning enligt denna paragraf skall i första hand göras *å* tilläggspension. Utan hinder av vad i paragrafen stadgas skall folkpension alltid utgå, i form av förtidspension eller barnpension med minst en fjärdedel, *i form av änkepension med minst hälften samt* i form av ålderspension med minst tre fjärdedelar av belopp som eljest skolat utgå.	Minskning enligt denna paragraf skall i första hand göras *på* tilläggspension. Utan hinder av vad i paragrafen stadgas skall folkpension alltid utgå, i form av förtidspension eller barnpension med minst en fjärdedel *och* i form av ålderspension med minst tre fjärdedelar av belopp som eljest skolat utgå.
I fråga om samordning av pension med livränta som utgår enligt eller eljest bestämmes med tillämpning av lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring föreskrives i 4 kap. 4 § och 6 kap. 1 § sagda lag.	
3 §	
Vid tillämpning av 1 och 2 §§ *tagas andra* tillägg till pension *än barntillägg* ej i beaktande. *Minskning av folkpension enligt nämnda paragrafer skall sist göras å barntilllägg.*	Vid tillämpning av 1 och 2 §§ *tas* tillägg till pension ej i beaktande.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
18 kap. 21 §[11]	
En socialförsäkringsnämnd avgör frågor om rätt till	
1. förtidspension med undantag av ärenden som avses i 7 kap. 1 § andra stycket,	
	2. särskild efterlevandepension,
2. handikappersättning,	3. handikappersättning,
3. vårdbidrag.	4. vårdbidrag.

Socialförsäkringsnämnden avgör även frågor om rätt till förmåner enligt vad som föreskrivs i andra författningar.

Socialförsäkringsnämnden är beslutför då minst fyra ledamöter är närvarande.

I övrigt skall vad i 8—10 §§ föreskrivs med avseende på styrelse ha motsvarande tillämpning med avseende på socialförsäkringsnämnden. Har föredraganden från beslutet avvikande mening skall denna antecknas till protokollet.

20 kap. 2 §[12]

Vid tillämpningen av bestämmelserna i 11 kap. 6 a § om försäkrad, som vårdar barn, skall med barn som där sägs likställas fosterbarn.

Med förälder skall vid tillämpning av bestämmelserna i 9 kap. 4 § och 11 kap. 6 a § likställas den, med vilken förälder är eller varit gift eller har eller har haft barn, om de stadigvarande sammanbor.

Med förälder skall vid tillämpningen av bestämmelserna i 9 kap. 4 § likställas den som med socialnämndens tillstånd har tagit emot ett utländskt barn för vård och fostran i syfte att adoptera det.

Har någon med socialnämndens tillstånd tagit emot ett utländskt barn i sitt hem här i landet för vård och fostran i adoptionssyfte, skall vid tillämpning av bestämmelserna i 8 kap. och 14 kap. om rätt till barnpension barnet anses som barn till denne. I sådana fall anses barnet bosatt i Sverige, om den blivande adoptivföräldern var bosatt här i landet vid den tidpunkt då han avled.

Enligt 2 § andra stycket lagen (1983:850) om undantag från vissa bestämmelser i uppbördslagen (1953:272) m. m. skall ersättning som avses i

[11] Senaste lydelse 1986:140.
[12] Senaste lydelse 1986:1138.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

nämnda lag i vissa fall anses som inkomst av annat förvärvsarbete vid tillämpning av denna lags bestämmelser om sjukpenninggrundande inkomst och pensionsgrundande inkomst. Vid tillämpning av sistnämnda bestämmelser gäller vidare vad som i 22 c § lagen (1984:668) om uppbörd av socialavgifter från arbetsgivare sägs om iakttagande av förhandsbesked.

Att ersättning enligt 14 och 15 §§ lagen (1983:1070) om arbete i ungdomslag hos offentliga arbetsgivare är att betrakta som inkomst av anställning vid tillämpning av bestämmelserna om sjukpenninggrundande inkomst och pensionsgrundande inkomst framgår av 17 § nämnda lag.

3 §

Ersättning enligt denna lag må indragas eller skäligen nedsättas, om den som är berättigad till ersättningen

a) uppsåtligen åsamkat sig sjukdom eller skada, som orsakat den utgift eller nedsättning av arbetsförmågan, för vilken ersättning begäres;

b) ådragit sig sjukdomen eller skadan vid förövandet av handling, för vilken ansvar genom lagakraftägande dom ådömts honom;

c) vägrar att underkasta sig undersökning av läkare eller att följa läkares föreskrifter eller eljest gör sig skyldig till grov ovarsamhet ur hälsosynpunkt;

d) medvetet eller av grov vårdslöshet lämnar oriktig eller vilseledande uppgift angående förhållande, som är av betydelse för rätten till ersättning.

Vägrar försäkrad utan giltig anledning att underkasta sig åtgärd av beskaffenhet som avses i 2 kap. 11 § må sjukpenning eller förtidspension helt eller delvis tills vidare förvägras honom, under förutsättning att han erinrats om denna påföljd.

Vägrar försäkrad utan giltig anledning att underkasta sig åtgärd av beskaffenhet som avses i 2 kap. 11 § må sjukpenning eller förtidspension helt eller delvis tills vidare förvägras honom, under förutsättning att han erinrats om denna påföljd. *Motsvarande skall gälla i fråga om särskild efterlevandepension om den efterlevande utan giltig anledning vägrar att följa ett villkor som uppställts med stöd av 16 kap. 3 §.*

---

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989.

2. I fall då rätt till familjepension grundas på dödsfall som har inträffat före ikraftträdandet gäller fortfarande äldre bestämmelser om sådan pension, i den mån annat inte sägs nedan.

3. De nya bestämmelserna om barnpension i 5 kap. 4 § första stycket c), 8 kap. 2 och 3 §§, 14 kap. 2 §, 16 kap. 8 § samt 17 kap. 1 § gäller även i fall då rätten till barnpension grundas på dödsfall som har inträffat före ikraftträdandet.

Om ett barn, som har fyllt arton år vid ikraftträdandet, har rätt till barnpension från tilläggspensioneringen vid utgången av år 1988 men inte uppfyller villkoren för rätt till sådan pension enligt 14 kap. 2 § i dess nya lydelse, skall i stället för nämnda bestämmelse tillämpas 14 kap. 4 § i dess äldre lydelse.

4. Finns efter den avlidne någon som är berättigad till änkepension enligt äldre bestämmelser skall med avseende på barnpension efter den avlidne gälla vad som sägs nedan.

Utges folkpension i form av änkepension till en kvinna, som är mor till barnet eller har varit gift med barnets far eller har eller har haft barn med denne, och sammanbor barnet stadigvarande med kvinnan, skall vid tillämpning av 8 kap. 3 § första stycket i dess nya lydelse änkepensionen likställas med den tilläggspension barnet får i form av barnpension. Är i sådant fall flera barn berättigade till barnpension efter den avlidne, fördelas vid avräkningen änkepensionen lika mellan barnen. Vad som nu sagts gäller dock inte i fråga om barnpension till barn som får sådan pension efter båda föräldrarna.

Föreligger med stöd av punkt 5 nedan rätt till tilläggspension i form av änkepension efter en försäkrad, skall vid beräkningen av tilläggspension i form av barnpension efter denne tillämpas 14 kap. 5 § i dess äldre lydelse i stället för 14 kap. 3 § första stycket i dess nya lydelse. I fall som avses i detta stycke gäller fortfarande 16 kap. 5 § sjunde stycket i dess äldre lydelse.

5. I fråga om rätt till efterlevandepension för efterlevande kvinnor som är födda år 1943 eller tidigare gäller fortfarande, i den mån annat inte föreskrivs i punkt 8 nedan, äldre bestämmelser om änkepension i stället för de nya bestämmelserna om efterlevandepension, även om dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet. En förutsättning härför är att kvinnan vid utgången av år 1988 var gift med den man efter vilken änkepensionen skall utbetalas eller, såvitt gäller folkpension i form av änkepension, att hon då sammanbodde med honom under sådana förhållanden som avses i 8 kap. 2 § i dess äldre lydelse.

6. I fråga om rätt till efterlevandepension för efterlevande kvinnor som är födda år 1944 eller senare gäller, förutom de nya bestämmelserna om efterlevandepension, följande, om dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet. Om en sådan kvinna vid utgången av år 1988 uppfyller villkoren för rätt till folkpension respektive tilläggspension i form av änkepension enligt 8 kap. 1 § första stycket, 2 § och 3 § första stycket respektive 14 kap. 2 § första och andra styckena i dessa lagrums äldre lydelse, har hon dessutom rätt till änkepension efter mannen enligt vad som sägs nedan.

En kvinna som avses i första stycket har rätt till tilläggspension i form av änkepension enligt 14 kap. i dess äldre lydelse. Pensionen utges i detta fall med belopp som motsvarar vad som skulle ha utgetts till kvinnan om mannen hade avlidit vid utgången av år 1988. Härvid skall dock, om mannen vid nämnda tidpunkt inte var berättigad till ålderspension, vid tillämpning av 14 kap. 3 § i dess äldre lydelse änkepensionen alltid beräknas på grundval av den förtidspension som skulle ha utgetts till mannen

om denne blivit berättigad till hel sådan pension vid utgången av år 1988 och pensionen då hade beräknats med tillämpning av 13 kap. 3 §.

En kvinna som avses i första stycket har rätt till folkpension i form av änkepension enligt 8 kap. i dess äldre lydelse. Sådan folkpension utges i förhållande till det antal år för vilka den avlidne mannen vid beräkning enligt andra stycket av tilläggspension i form av änkepension efter honom tillgodoräknas pensionspoäng. Tillgodoräknas därvid pensionspoäng för minst trettio år, utges folkpension i form av änkepension med belopp som avses i 8 kap. 4 § i dess äldre lydelse. I annat fall utges pensionen med så stor andel av en sålunda beräknad änkepension som svarar mot förhållandet mellan det antal år för vilka pensionspoäng tillgodoräknas mannen och talet trettio. Var den avlidne mannen född år 1923 eller tidigare skall vid tillämpningen av detta stycke i stället för talet trettio användas det tal som följer av 15 kap. 1 §.

7. Är någon för samma månad berättigad såväl till folkpension i form av änkepension enligt äldre bestämmelser som till folkpension i form av omställningspension eller särskild efterlevandepension, utges endast den sistnämnda förmånen samt, om änkepensionen är större, sådan pension i den mån den överstiger omställningspensionen eller den särskilda efterlevandepensionen. Detsamma gäller om någon för samma månad är berättigad såväl till tilläggspension i form av änkepension enligt äldre bestämmelser som till tilläggspension i form av omställningspension eller särskild efterlevandepension.

8. Om en kvinna, som avses i punkt 5 och är född under något av åren 1929—1943 samt har rätt till tilläggspension i form av änkepension enligt äldre bestämmelser, för samma månad får tilläggspension i form av ålderspension, utges änkepensionen endast i den mån som den överstiger ålderspensionen. Kvinnan har dock alltid rätt till änkepension med sådant belopp att denna, tillsammans med tilläggspensionen i form av ålderspension, motsvarar hälften av summan av kvinnans tilläggspension i form av ålderspension och den tilläggspension för mannen som avses i 14 kap. 3 § i dess äldre lydelse. Med stöd av denna regel får emellertid inte utbetalas tilläggspension i form av änkepension med högre belopp än vad som följer av 14 kap. 3 § i dess äldre lydelse.

Vid tillämpning av bestämmelserna i första stycket skall, om kvinnan uppskjuter uttaget av ålderspension till en senare tidpunkt än från och med den månad då hon fyller sextiofem år, hänsyn tas till den tilläggspension i form av ålderspension som skulle ha utgått om rätt därtill hade inträtt från och med nämnda månad. Vidare skall, då kvinnan gjort undantagande från försäkringen för tilläggspension, hänsyn tas till den tilläggspension i form av ålderspension som skulle ha utgått om undantagande ej ägt rum. Motsvarande skall gälla då pensionspoäng enligt 11 kap. 6 § första stycket inte tillgodoräknats kvinnan på grund av underlåten avgiftsbetalning.

9. Om en kvinna, som avses i punkt 6 och som har rätt till tilläggspension i form av änkepension enligt äldre bestämmelser, för samma månad får tilläggspension i form av ålderspension, utges änkepensionen endast i

den mån den överstiger ålderspensionen. Härvid tillämpas bestämmelserna i punkt 8 andra stycket.

10. Om före ikraftträdandet en kvinna beviljats tilläggspension i form av änkepension och dennna indragits till följd av att hon ingått äktenskap, skall vid tillämpning av punkt 2 och 14 kap. 2 § tredje stycket i dess äldre lydelse gälla att änkepensionen ånyo skall börja utgå även i fall då det nya äktenskapet upplöses efter att ha bestått i fem år eller mer under förutsättning att detta äktenskap ingåtts efter den dag då mannen fyllde sextio år.

11. I fall då rätt till barntillägg föreligger för december 1988 gäller fortfarande äldre bestämmelser om denna förmån.

12. I fråga om hustrutillägg som utgår efter ikraftträdandet gäller fortfarande 10 kap. 4 § andra stycket i dess äldre lydelse.

13. Även om annat har bestämts i en överenskommelse som före ikraftträdandet har träffats med en annan stat med stöd av 20 kap. 15 §, tillämpas de nya bestämmelserna i 5 kap. 4 § första stycket c) i fråga om rätt till barnpension vid bosättning i Sverige.

14. Nämns i en lag eller annan författning änkepension enligt lagen om allmän försäkring skall, om inte annat framgår av omständigheterna, därmed avses sådan änkepension som övergångsvis utges med stöd av punkt 2, 5 eller 6.

2 Förslag till Lag om ändring i lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring[1]

dels att 5 kap. 12—14 §§ skall upphöra att gälla,

dels att rubrikerna närmast före 5 kap. 3, 8 och 11 §§ skall utgå,

dels att 5 kap. 2—11 §§, 6 kap. 1 § och 8 kap. 4 § samt rubriken närmast före 5 kap. 6 § skall ha följande lydelse,

dels att rubrikerna närmast före 5 kap. 9 och 12 §§ skall sättas närmast före 5 kap. 4 respektive 10 §.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	5 kap.
	2 §
Har försäkrad avlidit till följd av arbetsskada, *utgår livräntor till* hans efterlevande enligt detta kapitel.	Har *en* försäkrad avlidit till följd av arbetsskada, *har* hans efterlevande *rätt till livränta* enligt detta kapitel.
Uppbar den försäkrade livränta enligt 4 kap. med anledning av förlust av arbetsförmågan till följd av	*Livränta utges i form av barnlivränta till den försäkrades efterlevande barn och i form av omställ-*

[1] Lagen omtryckt 1977:264.

Nuvarande lydelse	Föreslagen lydelse
skadan, grundas livränta efter honom på hans egen livränta. Livränta efter annan försäkrad grundas på vad som enligt 4 kap. skulle ha utgjort livränta till honom vid förlust av arbetsförmågan, om sådan livränta skulle ha börjat utgå vid tiden för dödsfallet.	*ningslivränta och särskild efterlevandelivränta till den försäkrades efterlevande make.*
Till grund för beräkning av livränta till efterlevande lägges även pension, livränta eller annan ersättning som utgick till den försäkrade med anledning av tidigare arbetsskada, i den mån det är skäligt.	*Med efterlevande make likställs i fråga om rätt till omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta den som, utan att vara gift, stadigvarande sammanbodde med en icke gift försäkrad vid dennes död och som tidigare har varit gift med eller har eller har haft eller då väntade barn med den försäkrade.*
Livränta till efterlevande får ej grundas på högre belopp än som motsvarar sju och en halv gånger basbeloppet vid den försäkrades död.	
Änka	
3 §	
Änka efter försäkrad har rätt till livränta, om hon	*Uppbar den försäkrade livränta enligt 4 kap. med anledning av förlust av arbetsförmågan till följd av skadan, grundas livränta efter honom på hans egen livränta. Livränta efter annan försäkrad grundas på vad som enligt 4 kap. skulle ha utgjort livränta till honom vid förlust av arbetsförmågan, om sådan livränta skulle ha börjat utgå vid tiden för dödsfallet.*
1. har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under 16 år, som vid den försäkrades död stadigvarande vistades i makarnas hem eller hos änkan, eller	
2. hade fyllt 36 år vid den försäkrades död.	*Till grund för beräkningen av livränta till efterlevande läggs även pension, livränta eller annan ersättning som utgick till den försäkrade med anledning av tidigare arbetsskada, i den mån det är skäligt.*
Upphör rätt till livränta enligt första stycket 1, skall vid bedömning av rätt till livränta enligt 2 anses som om den försäkrade avled vid den tidpunkt då rätten till livränta enligt 1 upphörde.	*Livränta till efterlevande får ej grundas på högre belopp än som motsvarar sju och en halv gånger basbeloppet vid den försäkrades död.*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	Barn
	4 §
Livränta till änka utgår med belopp som, när den försäkrade efterlämnar barn som har rätt till livränta efter honom enligt denna lag, motsvarar 40 och i annat fall 45 procent av ersättningsunderlag som sägs i 2 §.	*Barn till en avliden försäkrad har rätt till livränta för tid till och med den månad då barnet fyller 18 år eller, under de förutsättningar som anges i 8 kap. 2 § andra och tredje styckena lagen (1962:381) om allmän försäkring, längst till och med juni månad det år då barnet fyller 20 år.*
Livränta enligt 3 § första stycket 2 till änka som ej hade fyllt 50 år vid den försäkrades död eller vid den tidpunkt som avses i 3 § andra stycket minskas med en femtondel för varje år som då återstod till 50 års ålder.	*Bestämmelserna i 8 kap. 3 § andra stycket och 20 kap. 2 § fjärde stycket lagen om allmän försäkring tillämpas även i fråga om rätt till livränta enligt denna paragraf.*
	5 §
Änkas rätt till livränta upphör om hon gifter om sig eller avsevärd tid lever samman med man under äktenskapsliknande förhållanden. Upplöses äktenskapet inom fem år eller upphör sammanlevnaden inom samma tid, skall livräntan börja utgå på nytt.	*Livränta till ett efterlevande barn utgår med belopp som för år räknat motsvarar 40 procent av det ersättningsunderlag som anges i 3 §. Är flera barn berättigade till livränta efter den försäkrade, ökas det nämnda procenttalet med 20 för varje barn utöver det första och fördelas det sammanlagda livräntebeloppet lika mellan barnen.*
Med änka jämställd kvinna	*Efterlevande make*
	6 §
I fråga om rätt till livränta jämställes med änka kvinna som vid försäkrads död *1. stadigvarande sammanbodde med den försäkrade och* *hade varit gift med honom eller* *hade eller hade haft barn med honom eller* *var havande med barn till honom eller* *2. annars levde samman med den försäkrade sedan avsevärd tid under äktenskapsliknande förhållanden.*	*Rätt till omställningslivränta tillkommer efterlevande make under de närmare förutsättningar och för den tid som anges i fråga om omställningspension i 8 kap. 4 och 5 §§ lagen (1962:381) om allmän försäkring.*

Nuvarande lydelse	Föreslagen lydelse
Första stycket gäller ej om den försäkrade eller kvinnan var gift.	
	7 §
Om kvinna som avses i 6 § har rätt till underhållsbidrag från förutvarande make, minskas livräntan till henne med belopp som svarar mot bidraget. Motsvarande gäller om kvinnan som efterlevande till denne har rätt till livränta, pension i annan form än folkpension eller tilläggspension, skadestånd eller annan sådan ersättning som upphör att utgå, om hon ingår nytt äktenskap. Avdrag göres även för livränta efter man med vilken kvinnan tidigare har levt samman under äktenskapsliknande förhållanden.	*Rätt till särskild efterlevandelivränta tillkommer efterlevande make under de närmare förutsättningar och för den tid som anges i fråga om särskild efterlevandepension i 8 kap. 6—10 §§ lagen (1962:381) om allmän försäkring.* *Vad som sägs om särskild efterlevandepension i 14 kap. 6 § samt 16 kap. 2, 3 och 7 a §§ lagen om allmän försäkring tillämpas även i fråga om särskild efterlevandelivränta.*
Frånskild kvinna	
	8 §
Var försäkrad vid sin död skyldig att utge lagstadgat periodiskt underhållsbidrag till förutvarande hustru, har hon rätt till livränta med belopp som svarar mot bidraget, om hon *1. har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under 16 år, som vid den försäkrades död stadigvarande vistades i dennes hem eller hos henne, eller* *2. hade fyllt 36 år vid den försäkrades död.* *Livränta enligt första stycket får, när den försäkrade efterlämnar barn som har rätt till livränta efter honom enligt denna lag, motsvara högst 40 och i annat fall högst 45 procent av ersättningsunderlag som sägs i 2 §.* *Bestämmelserna i 3 § andra stycket har motsvarande tillämpning i fråga om livränta till frånskild kvinna.*	*Omställningslivränta och hel särskild efterlevandelivränta utgår med belopp som, när den försäkrade även efterlämnar barn som har rätt till livränta efter honom enligt denna lag, för år räknat motsvarar 20 och i annat fall 45 procent av det ersättningsunderlag som anges i 3 §.*

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Barn

9 §

Barn till avliden försäkrad har rätt till livränta för tid till och med den månad då barnet fyller 19 år. Om barnet efter den tidpunkten till följd av sjukdom eller av annan dylik orsak ej kan försörja sig, utgår livräntan även för sådan tid, dock längst till och med den månad då barnet fyller 21 år.

Hade den försäkrade genom avtal som sägs i 7 kap. 7 § andra stycket föräldrabalken åtagit sig att till barnet utge underhållsbidrag i form av engångsbelopp, har barnet rätt till livränta i den mån denna överstiger en livränta som har köpts eller kunnat köpas åt barnet för engångsbeloppet.

Efterlevande makes barn jämställes med barn till försäkrad i fråga om rätt till livränta, om barnet stod under makens vårdnad.

Bestämmelserna i 8 kap. 12 § lagen (1962:381) om allmän försäkring tillämpas även i fråga om särskild efterlevandelivränta enligt denna lag. Minskning som där sägs skall, om den efterlevande samtidigt har rätt till särskild efterlevandepension enligt lagen om allmän försäkring, i första hand göras på den särskilda efterlevandelivräntan.

Gemensamma bestämmelser

10 §

Livränta utgår till varje barn med belopp som motsvarar 20 procent av ersättningsunderlag som sägs i 2 §, om den försäkrade efterlämnar änka eller kvinna som avses i 6 §. I annat fall utgör livränta för ett barn 40 procent av nämnda underlag. Är i sådant fall flera barn berättigade till livränta, ökas procenttalet 40 med 20 för varje barn utöver det första och fördelas det sammanlagda livräntebeloppet lika mellan barnen.

Har försäkrad blivit borta under resa eller i annat sammanhang och kan det antas att han har avlidit till följd av arbetsskada, har hans efterlevande rätt till livränta. Som villkor för utbetalning av livränta får dock krävas förklaring på heder och samvete av efterlevande att denne saknar varje underrättelse om den försäkrade. I fråga om omyndig får sådan förklaring krävas från förmyndaren.

Visar det sig sedermera att den försäkrade är vid liv eller att han har avlidit av annan orsak än arbetsskada, upphör rätten till livränta.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Förälder	
	11 §
Förälder till avliden försäkrad som till följd av dödsfallet kommer att sakna behövligt underhåll har rätt till livränta med skäligt belopp, dock högst med belopp som motsvarar 20 procent av ersättningsunderlag som sägs i 2 §.	*Överstiger livräntorna till de efterlevande efter en försäkrad sammantagna det ersättningsunderlag som anges i 3 §, sätts livräntorna ned proportionellt så att de tillsammans motsvarar detta underlag.* *Bestämmelserna i 16 kap. 1 §, 5 § femte och sjunde styckena, 8 § samt 9 § lagen (1962:381) om allmän försäkring tillämpas även i fråga om livränta enligt detta kapitel.*
Gemensamma bestämmelser	
	12 §
Har försäkrad blivit borta under resa eller i annat sammanhang och kan det antagas att han har avlidit till följd av arbetsskada, har hans efterlevande rätt till livränta. Som villkor för utbetalning av livränta får dock krävas förklaring på heder och samvete av efterlevande att denne saknar varje underrättelse om den försäkrade. I fråga om omyndig får sådan förklaring krävas från hans förmyndare. *Visar det sig sedermera att den försäkrade är vid liv eller att han har avlidit av annan orsak än arbetsskada, upphör rätten till livränta.*	
	13 §
Har flera efterlevande rätt till livränta efter försäkrad enligt 3, 6 och 8 §§ och överstiger livräntornas sammanlagda belopp 45 procent av ersättningsunderlag som sägs i 2 §, sättes livräntorna ned proportionellt så att de tillsammans motsvarar nämnda andel av underlaget. Efterlämnar den försäkrade även barn som är berättigat till livränta efter	

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
honom, bytes procenttalet 45 ut mot 40.	
14 §	
Uppgår livräntorna till efterlevande efter försäkrad sammanlagt till belopp som överstiger ersättningsunderlag som sägs i 2 §, sättes livräntorna ned proportionellt så att de tillsammans motsvarar detta underlag. Nedsättning skall dock först göras av livräntor enligt 11 §.	
6 kap.	
1 §[2]	
Är någon som har rätt till livränta enligt 4 eller 5 kap. samtidigt berättigad till folkpension eller tilläggspension i form av förtidspension eller *familjepension* enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring med anledning av den inkomstförlust som har föranlett livräntan, utgår livräntan endast i den mån den överstiger pensionen.	Är någon som har rätt till livränta enligt 4 eller 5 kap. samtidigt berättigad till folkpension eller tilläggspension i form av förtidspension eller *efterlevandepension* enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring med anledning av den inkomstförlust som har föranlett livräntan, utgår livräntan endast i den mån den överstiger pensionen.
Har delpension utgått till någon som tillerkänns livränta enligt 4 kap. och avser livräntan samma inkomstförlust som delpensionen, får livränta för förfluten tid utges endast i den mån den överstiger den delpension som utgått för samma tid.	
Livränta enligt 5 kap. till änka eller kvinna som avses i 5 kap. 6 § utgår från och med den månad under vilken hon fyller 65 år endast i den mån hon ej har rätt till folkpension i form av ålderspension och tilläggspension i form av änkepension med belopp som motsvarar en livränta som är beräknad på 65 procent av livränteunderlaget enligt 5 kap. 2 §. Bestämmelserna i 4 kap. 4 § tredje stycket har därvid motsvarande tillämpning.	
Första stycket gäller även i fråga om pension som enligt utländskt system för social trygghet utgår med anledning av arbetsskadan.	

[2] Senaste lydelse 1983:192. Ändringen innebär bl. a. att tredje stycket upphävs.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

Om den försäkrade till följd av underlåten avgiftsbetalning ej har tillgodoräknats pensionspoäng enligt 11 kap. 6 § lagen om allmän försäkring för år efter det då arbetsskadan har inträffat, skall vid tillämpning av denna paragraf och 4 kap. 4 § hänsyn tas till den tilläggspension som skulle ha utgått om avgift hade erlagts.

8 kap.

4 §[3]

Ärende angående livränta till den försäkrade *och* i annat ärende uppkommen fråga huruvida den försäkrade har ådragit sig arbetsskada till följd av annat än olycksfall skall i försäkringskassa avgöras av socialförsäkringsnämnd. Regeringen får dock meddela föreskrifter om behörighet för tjänsteman hos försäkringskassan att avgöra ärenden som är av enkel beskaffenhet och inte angår livränta till den försäkrade.

Ärende angående livränta till den försäkrade, i annat ärende uppkommen fråga huruvida den försäkrade har ådragit sig arbetsskada till följd av annat än olycksfall *och ärende angående särskild efterlevandelivränta* skall i försäkringskassa avgöras av socialförsäkringsnämnd. Regeringen får dock meddela föreskrifter om behörighet för tjänsteman hos försäkringskassan att avgöra ärenden som är av enkel beskaffenhet och inte angår livränta till den försäkrade *eller särskild efterlevandelivränta.*

Omprövning av beslut som gäller fråga som avses i 3 kap. 5 § och 6 kap. 5 § skall, om beslutet har fattats av tjänsteman, göras av socialförsäkringsnämnd. Omprövning av beslut som tjänsteman fattat med stöd av föreskrifter av regeringen enligt första stycket skall också göras av socialförsäkringsnämnd.

---

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989.

2. I fall då rätt till livränta till efterlevande grundas på dödsfall till följd av en arbetsskada som har inträffat före ikraftträdandet gäller fortfarande äldre bestämmelser om sådan livränta i den mån annat inte sägs nedan.

3. De nya bestämmelserna om livränta till efterlevande barn i 5 kap. 4 § första stycket gäller även i fall då rätten till livränta grundas på dödsfall till följd av en arbetsskada som har inträffat före ikraftträdandet. Om ett barn, som har fyllt 18 år vid ikraftträdandet, har rätt till livränta enligt 5 kap. vid utgången av år 1988 men inte uppfyller villkoren för rätt till sådan livränta enligt 5 kap. 4 § första stycket i dess nya lydelse, skall dock i stället för nämnda bestämmelse tillämpas 5 kap. 9 § första stycket i dess äldre lydelse.

Vid dödsfall efter ikraftträdandet gäller de nya bestämmelserna i 5 kap. 4 § andra stycket om rätt till livränta för ett utländskt barn som tagits

[3] Senaste lydelse 1987:1322.

emot här i landet i adoptionssyfte även om arbetsskadan inträffat före ikraftträdandet.

4. Efterlämnar den avlidne änka eller med änka jämställd kvinna som är berättigad till livränta enligt äldre bestämmelser skall, även om den arbetsskada till följd av vilken den försäkrade avlidit inträffar efter ikraftträdandet, vid bestämmandet av livränta till barn efter den försäkrade tillämpas äldre bestämmelser i 5 kap. 10 § i stället för 5 kap. 5 § i dess nya lydelse.

5. I fråga om rätt till livränta för efterlevande kvinnor som är födda år 1943 eller tidigare gäller fortfarande äldre bestämmelser om livränta i 5 kap. 2—8 och 12—14 §§ samt 6 kap. 1 § även om den arbetsskada till följd av vilken den försäkrade avlidit inträffar efter ikraftträdandet. I fråga om andra kvinnor än de som avses i 5 kap. 8 § i dess äldre lydelse är dock en förutsättning härför att kvinnan vid utgången av år 1988 var gift med den man efter vilken livräntan skall utbetalas eller då sammanbodde med honom under sådana förhållanden som avses i 5 kap. 6 § i dess äldre lydelse.

6. I fall som avses i punkterna 2 och 5 tillämpas bestämmelserna i 10 kap. 4 § lagen (1962:381) om allmän försäkring i detta lagrums lydelse den 31 december 1988.

7. Är någon för samma månad berättigad såväl till livränta såsom efterlevande enligt äldre bestämmelser som till omställningslivränta eller särskild efterlevandelivränta, utges endast den sistnämnda förmånen samt, om efterlevandelivräntan enligt äldre bestämmelser är större, sådan livränta i den mån den överstiger omställningslivräntan eller den särskilda efterlevandelivräntan.

8. I fråga om livränta till kvinnor, som är födda år 1944 eller senare och som med stöd av punkt 6 i övergångsbestämmelserna till lagen (0000:000) om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring uppbär änkepension enligt lagen om allmän försäkring efter den 31 december 1988, gäller fortfarande 6 kap. 1 § i dess äldre lydelse, även om den arbetsskada till följd av vilken den försäkrade avlidit inträffar efter ikraftträdandet.

9. Vid tillämpning av 6 kap. 1 § i dess äldre lydelse skall beträffande tilläggspension i form av änkepension hänsyn tas till änkepensionen före sådan samordning som avses i punkterna 8 och 9 i övergångsbestämmelserna till lagen (0000:000) om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring.

3 Förslag till Lag om ändring i lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension

Härigenom föreskrivs att 1, 2 och 5 §§ lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension[1] skall ha följande lydelse.

[1] Lagen omtryckt 1976:1014.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
1 §	
Hustrutillägg tillkommer för tid före den månad, då *hustrun* fyller sextiofem år, hustru till den, som *åtnjuter* folkpension i form av ålderspension eller förtidspension, *därest* hustrun fyllt sextio år och själv *ej åtnjuter* sådan folkpension och makarna varit gifta minst fem år. När särskilda skäl *äro därtill, må* hustrutillägg *utgå, oaktat* hustrun *ej* fyllt sextio år eller makarna varit gifta kortare tid än fem år.	Hustrutillägg *utges under de närmare förutsättningar som anges nedan till kvinnor som är födda år 1933 eller tidigare. Rätt till hustrutillägg* tillkommer *en sådan kvinna* för tid före den månad, då *hon* fyller sextiofem år, *om hon är* hustru till den, som *uppbär* folkpension i form av ålderspension eller förtidspension. *Förutsättningar för rätten härtill är att* hustrun *har* fyllt sextio år och själv *inte uppbär* sådan folkpension och makarna varit gifta minst fem år. När *det finns* särskilda skäl, *får* hustrutillägg *utges även om* hustrun *inte har* fyllt sextio år eller makarna varit gifta kortare tid än fem år.

Hustrutillägg skall, där ej annat följer av vad i 4 § stadgas, för år räknat motsvara skillnaden mellan å ena sidan sammanlagda beloppet av folkpension i form av hel ålderspension till två makar jämte två pensionstillskott till ålderspension enligt lagen om pensionstillskott samt å andra sidan folkpension i form av hel ålderspension till ogift jämte ett sådant pensionstillskott, ålderspensionerna och pensionstillskotten beräknade för år och under förutsättning att de börjat utgå från och med den månad varunder den pensionsberättigade fyllt sextiofem år.

2 §[2]	
Kommun skall utge kommunalt bostadstillägg till den, som *åtnjuter* folkpension i form av ålderspension, förtidspension eller *änkepension* och är mantalsskriven inom kommunen, eller till där mantalsskriven hustru som *åtnjuter* hustrutillägg.	Kommun skall utge kommunalt bostadstillägg till den, som *uppbär* folkpension i form av ålderspension, förtidspension, *omställningspension* eller *särskild efterlevandepension* och är mantalsskriven inom kommunen, eller till där mantalsskriven hustru som *uppbär* hustrutillägg. *Kommunalt bostadstillägg skall också utges till den som är mantalsskriven inom kommunen och uppbär folkpension i form av änkepension med stöd av övergångsbestämmelserna till lagen (0000:000) om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring.*

[2] Senaste lydelse 1987:207.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Kommunalt bostadstillägg utgår enligt de grunder kommunen bestämmer, dock lägst med belopp som beräknat per månad svarar mot den del av den månatliga bostadskostnad, som enligt föreskrifter som regeringen meddelar med stöd av 14 § andra stycket skall täckas av bostadstillägg för att statsbidrag skall lämnas. Avvikelse från vad i 4 och 5 §§ stadgas må dock icke äga rum, och för rätt till kommunalt bostadstillägg må ej fordras viss tids bosättning inom kommunen eller uppställas annat därmed jämförligt villkor. Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, riksförsäkringsverket beslutar om grunder för beräkning av bostadskostnaderna i ärende enligt denna lag. Regeringen äger meddela föreskrifter angående det högsta belopp som må utgå i kommunalt bostadstillägg för pensionsberättigad, som är bosatt i ålderdomshem eller därmed likställt hem.	
Om kommuns beslut rörande kommunalt bostadstillägg skola riksförsäkringsverket och den allmänna försäkringskassa, inom vars verksamhetsområde kommunen är belägen, *ofördröjligen underrättas.*	*Kommunen skall ofördröjligen underrätta* riksförsäkringsverket och den allmänna försäkringskassa, inom vars verksamhetsområde kommunen är belägen, *om de beslut som fattas rörande kommunalt bostadstillägg.*
	5 §[3]
Med årsinkomst avses i denna lag den inkomst, för år räknat, som någon kan antagas komma att åtnjuta under den närmaste tiden. Såsom inkomst räknas icke allmänt barnbidrag, folkpension, tilläggspension enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring till den del pensionen föranlett minskning av pensionstillskott enligt 3 § lagen (1969:205) om pensionstillskott eller av barntillägg enligt 9 kap. 1 § sista stycket lagen om allmän försäkring, livränta som avses i 17 kap 2 § nyssnämnda lag i vad den enligt samma lagrum avdragits från pension eller understöd som någon på grund av skyldskap eller svågerlag må vara föranledd att utgiva. Som inkomst räknas icke heller vuxenstudiebidrag enligt studiestödslagen (1973:349) eller utbildningsbidrag under arbetsmarknadsutbildning. Vid inkomstberäkningen	Med årsinkomst avses i denna lag den inkomst, för år räknat, som någon kan antagas komma att åtnjuta under den närmaste tiden. Såsom inkomst räknas icke allmänt barnbidrag, folkpension, tilläggspension enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring till den del pensionen föranlett minskning av pensionstillskott enligt 3 § lagen (1969:205) om pensionstillskott eller av barntillägg enligt 9 kap. 1 § sista stycket lagen om allmän försäkring *i detta lagrums lydelse den 31 december 1988*, livränta som avses i 17 kap 2 § nyssnämnda lag i vad den enligt samma lagrum avdragits från pension eller understöd som någon på grund av skyldskap eller svågerlag må vara föranledd att utgiva. Som inkomst räknas icke heller vuxenstudiebidrag enligt studiestödslagen (1973:349) eller utbildningsbidrag under arbets-

[3] Senaste lydelse 1985:755.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
skall för den som åtnjuter folkpension i form av halv eller två tredjedelar av hel förtidspension bortses från ett belopp som motsvarar skillnaden mellan a) ett för den försäkrade beräknat belopp av hel förtidspension jämte däremot svarande pensionstillskott, beloppet i förekommande fall beräknat med beaktande av bestämmelserna i 17 kap. 2 § lagen om allmän försäkring och b) den utgående förtidspensionen jämte pensionstillskott.	marknadsutbildning. Vid inkomstberäkningen skall för den som åtnjuter folkpension i form av halv eller två tredjedelar av hel förtidspension bortses från ett belopp som motsvarar skillnaden mellan a) ett för den försäkrade beräknat belopp av hel förtidspension jämte däremot svarande pensionstillskott, beloppet i förekommande fall beräknat med beaktande av bestämmelserna i 17 kap. 2 § lagen om allmän försäkring och b) den utgående förtidspensionen jämte pensionstillskott.

Vid uppskattning av förmögenhets avkastning skall denna höjas med tio procent av det belopp, varmed förmögenheten överstiger för den som är gift sextiotusen kronor, och för annan sjuttiofemtusen kronor. Vid beräkning av förmögenhet skall värdet av fastighet, som avses i 24 § 2 mom. kommunalskattelagen (1928:370) och som bebos av den pensionsberättigade, tas upp till en fjärdedel av fastighetens taxeringsvärde. Detsamma skall gälla vid beräkning av värdet av jordbruksfastighet, där den pensionsberättigade är bosatt.

Värdet av naturaförmåner skall uppskattas efter regler, som fastställas av regeringen.

I fråga om makar skall årsinkomsten för envar av dem beräknas utgöra hälften av deras sammanlagda årsinkomst och värdet av förmögenhet beräknas utgöra hälften av deras sammanlagda förmögenhet.

Årsinkomst avrundas för envar pensionsberättigad till närmast hela tiotal kronor.

---

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989.

2. Äldre bestämmelser om hustrutillägg gäller fortfarande för kvinnor som är födda år 1934 eller senare och som har rätt till sådant tillägg för december 1988. Upphör i fall som nu sagts hustrutillägg att utgå efter ikraftträdandet, föreligger inte längre rätt till sådan förmån.

4 Förslag till Lag om ändring i lagen (1969:205) om pensionstillskott

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1969:205) om pensionstillskott
dels att 1, 2, 3 och 4 §§ skall ha följande lydelse,
dels att övergångsbestämmelserna till lagen (1981:694) om ändring i nämnda lag skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

Till folkpension i form av ålderspension, förtidspension eller *änkepension* utgår pensionstillskott enligt denna lag.

Till folkpension i form av ålderspension, förtidspension, *omställningspension* eller *särskild efterlevandepension* utgår pensionstillskott enligt denna lag. *Sådant tillskott utgår också till folkpension i form av änkepension, som uppbärs med stöd av övergångsbestämmelserna till lagen (0000:000) om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring.*

2 §[1]

Pensionstillskottet till ålderspension eller änkepension är fyrtioåtta procent av basbeloppet enligt 1 kap. 6 § lagen (1962:381) om allmän försäkring, om inte annat följer av bestämmelserna i andra och tredje styckena.

Pensionstillskottet till ålderspension, *omställningspension, särskild efterlevandepension* eller änkepension är fyrtioåtta procent av basbeloppet enligt 1 kap. 6 § lagen (1962:381) om allmän försäkring, om inte annat följer av bestämmelserna i andra och tredje styckena.

För den som har börjat att ta ut sin ålderspension tidigare eller senare än den månad under vilken han fyller sextiofem år är pensionstillskottet det belopp som framkommer om det i första stycket angivna procenttalet minskas eller ökas i motsvarande mån som pensionen skall minskas eller ökas enligt 6 kap. lagen om allmän försäkring.

Pensionstillskottet till änkepension, som enligt 8 kap. 4 § andra eller tredje stycket lagen om allmän försäkring betalas ut med minskat belopp, är det belopp som framkommer om det i första stycket angivna procenttalet minskas i motsvarande mån. Pensionstillskottet till halv ålderspension är hälften av det pensionstillskott som angivits i första eller andra stycket.

Pensionstillskottet till änkepension, som enligt 8 kap. 4 § andra eller tredje stycket lagen om allmän försäkring *i detta lagrums lydelse den 31 december 1988* betalas ut med minskat belopp, är det belopp som framkommer om det i första stycket angivna procenttalet minskas i motsvarande mån. Pensionstillskottet till halv ålderspension är hälften av det pensionstillskott som angivits i första eller andra stycket. *För den som har två tredjedelar av hel särskild efterlevandepension eller halv sådan pension eller har änkepension som med tillämpning av punkt 6 i övergångsbestämmelserna till lagen*

[1] Senaste lydelse 1983:961.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	(0000:000) om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring, betalas ut med viss andel av en oreducerad sådan pension, är pensionstillskottet motsvarande andel av det pensionstillskott som angivits i första stycket.
3 §[2]	
Den som utöver folkpension har tilläggspension i form av ålderspension, änkepension eller förtidspension har rätt till pensionstillskott endast i den mån tilläggspensionen inte uppgår till det belopp som följer av 2 eller 2 a §.	Den som utöver folkpension har tilläggspension i form av ålderspension, änkepension, *omställningspension, särskild efterlevandepension* eller förtidspension har rätt till pensionstillskott endast i den mån tilläggspensionen inte uppgår till det belopp som följer av 2 eller 2 a §.
4 §[3]	
Vid tillämpning av 3 § skall, då pensionspoäng enligt 11 kap. 6 § första stycket lagen (1962:381) om allmän försäkring på grund av underlåten avgiftsbetalning inte tillgodoräknats den försäkrade, hänsyn tas till den tilläggspension, som skulle ha utgetts om avgift erlagts. Vid beräkning av pensionstillskott till ålderspension eller förtidspension skall dock inte beaktas sådan tilläggspension i form av änkepension som skulle ha utgetts om avgift erlagts.	Vid tillämpning av 3 § skall, då pensionspoäng enligt 11 kap. 6 § första stycket lagen (1962:381) om allmän försäkring på grund av underlåten avgiftsbetalning inte tillgodoräknats den försäkrade, hänsyn tas till den tilläggspension, som skulle ha utgetts om avgift erlagts. Vid beräkning av pensionstillskott till ålderspension eller förtidspension skall dock inte beaktas sådan tilläggspension i form av änkepension, *omställningspension eller särskild efterlevandepension* som skulle ha utgetts om avgift erlagts.
---	---
Denna lag[4] träder i kraft den 1 januari 1982. Har undantagande från försäkringen för tilläggspension enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring gällt för försäkrad skall vid beräkning enligt 3 § av pensionstillskott till den försäkrade och av pensionstillskott till än-	Denna lag träder i kraft den 1 januari 1982. Har undantagande från försäkringen för tilläggspension enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring gällt för försäkrad skall vid beräkning enligt 3 § av pensionstillskott till den försäkrade och av pensionstillskott till än-

[2] Senaste lydelse 1982:230.
[3] Senaste lydelse 1987:365.
[4] 1981:694. Senaste lydelse av övergångsbestämmelserna 1987:365.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
kepension som tillkommer *änkan efter* den försäkrade hänsyn tagas till den tilläggspension som skulle ha utgått om undantagande ej ägt rum.	kepension, *omställningspension eller särskild efterlevandepension* som tillkommer *efterlevande till* den försäkrade hänsyn tagas till den tilläggspension som skulle ha utgått om undantagande ej ägt rum.

Denna lag[5] träder i kraft den 1 januari 1989. Äldre bestämmelser gäller fortfarande i fråga om pensionstillskott för tid före ikraftträdandet.

[5] 0000:000.

5 Förslag till Lag om ändring i lagen (1964:143) om bidragsförskott

Härigenom föreskrivs att 2, 4, 7 och 11 §§ lagen (1964:143) om bidragsförskott[1] skall ha följande lydelse.

2 §[2]

Bidragsförskott lämnas ej, om	Bidragsförskott lämnas ej, om
a) vårdnadshavaren uppenbarligen utan giltigt skäl underlåter att vidtaga eller medverka till åtgärder för att få underhållsbidrag eller faderskap till barnet fastställt;	a) vårdnadshavaren uppenbarligen utan giltigt skäl underlåter att vidtaga eller medverka till åtgärder för att få underhållsbidrag eller faderskap till barnet fastställt;
b) det föreligger grundad anledning antaga att den underhållsskyldige i vederbörlig ordning betalar fastställt underhållsbidrag icke understigande vad som skulle utgå i bidragsförskott enligt 4 § första *och andra styckena;*	b) det föreligger grundad anledning antaga att den underhållsskyldige i vederbörlig ordning betalar fastställt underhållsbidrag icke understigande vad som skulle utgå i bidragsförskott enligt 4 § första *stycket;*
c) det finnes uppenbart att den underhållsskyldige annorledes sörjt eller sörjer för att barnet erhåller motsvarande underhåll.	c) det finnes uppenbart att den underhållsskyldige annorledes sörjt eller sörjer för att barnet erhåller motsvarande underhåll.

4 §[3]

Bidragsförskott utgör för år räknat fyrtio procent av det basbelopp som enligt 1 kap. 6 § lagen (1962:381) om allmän försäkring har fastställts för året. För det bidragsförskott som avser januari månad tillämpas dock det basbelopp som gällde för det föregående året.

Skall bidragsförskott utgå i förhållande till såväl fader som moder

[1] Lagen omtryckt 1976:277.
[2] Senaste lydelse 1978:858.
[3] Senaste lydelse 1986:1414. Ändringen innebär bl.a. att andra stycket upphävs.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
eller är barnet berättigat till barnpension enligt 8 kap. 5 § lagen om allmän försäkring eller till bidrag enligt lagen (1984:1096) om särskilt bidrag till vissa adoptivbarn, utgör dock bidragsförskottet trettio procent av det basbelopp som anges i första stycket, i det förstnämnda fallet i förhållande till varje underhållsskyldig.	
Föreligger grundad anledning antaga att fastställt underhållsbidrag betalas i vederbörlig ordning, utgör bidragsförskottet skillnaden mellan förskottsbelopp enligt första *eller andra* stycket samt underhållsbidragets belopp.	Föreligger grundad anledning antaga att fastställt underhållsbidrag betalas i vederbörlig ordning, utgör bidragsförskottet skillnaden mellan förskottsbelopp enligt första stycket samt underhållsbidragets belopp.
Om det underhållsbidrag som har blivit fastställt uppenbarligen understiger vad den underhållsskyldige bör erlägga i bidrag, lämnas inte bidragsförskott enligt första *eller andra* stycket med högre belopp än underhållsbidraget. I fall som avses i *tredje* stycket lämnas inget bidragsförskott.	Om det underhållsbidrag som har blivit fastställt uppenbarligen understiger vad den underhållsskyldige bör erlägga i bidrag, lämnas inte bidragsförskott enligt första stycket med högre belopp än underhållsbidraget. I fall som avses i *andra* stycket lämnas inget bidragsförskott.
7 §[4]	
Sedan bidragsförskott sökts skall, under förutsättning att den underhållsskyldiges vistelseort är känd eller kan utrönas, omedelbart till honom avsändas meddelande om ansökningen med föreläggande att, därest han har något att anföra i anledning av ansökningen, inom viss kort tid muntligen eller skriftligen yttra sig. I meddelandet skall tillika lämnas underrättelse om stadgandena i 1 § första och andra styckena, 2 § b) och c) samt 4 § *tredje* stycket.	Sedan bidragsförskott sökts skall, under förutsättning att den underhållsskyldiges vistelseort är känd eller kan utrönas, omedelbart till honom avsändas meddelande om ansökningen med föreläggande att, därest han har något att anföra i anledning av ansökningen, inom viss kort tid muntligen eller skriftligen yttra sig. I meddelandet skall tillika lämnas underrättelse om stadgandena i 1 § första och andra styckena, 2 § b) och c) samt 4 § *andra* stycket.
När försäkringskassan meddelat beslut i ärendet, skall sökande och vårdnadshavare skriftligen	När försäkringskassan meddelat beslut i ärendet, skall sökande och vårdnadshavare skriftligen

[4] Senaste lydelse 1986:1414.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
underrättas om beslutet. Har förskott beviljats, skall därvid lämnas underrättelse om föreskrifterna i 12 och 13 §§. Beslut om bidragsförskott i annat fall än som avses i 4 § *tredje* stycket, skall skriftligen delges den underhållsskyldige. Har förskott beviljats, skall därvid lämnas underrättelse om föreskrifterna i 2 § b) och c) samt 16 §.	underrättas om beslutet. Har förskott beviljats, skall därvid lämnas underrättelse om föreskrifterna i 12 och 13 §§. Beslut om bidragsförskott i annat fall än som avses i 4 § *andra* stycket, skall skriftligen delges den underhållsskyldige. Har förskott beviljats, skall därvid lämnas underrättelse om föreskrifterna i 2 § b) och c) samt 16 §.

11 §[5]

Det åligger försäkringskassan att besluta om indragning av förskottet, därest förutsättningarna för utgivande av förskott icke längre föreligga; dock erfordras ej sådant beslut såframt bidragsförskott skall upphöra att utgå på den grund att barnet fyllt aderton år eller avlidit. Försäkringskassan skall jämväl besluta om nedsättning av bidragsförskott, när bestämmelserna i denna lag föranleda därtill.

Om barnet upphört att vara svensk medborgare eller bosatt i riket, må försäkringskassan utan hinder därav besluta, att barnet i fortsättningen skall åtnjuta bidragsförskott, därest det med hänsyn till omständigheterna skulle framstå såsom oskäligt att indraga förskottet.

Beslut om indragning eller nedsättning av bidragsförskott skall skriftligen delges den underhållsskyldige, om det inte avser bidragsförskott enligt 4 § *tredje* stycket.	Beslut om indragning eller nedsättning av bidragsförskott skall skriftligen delges den underhållsskyldige, om det inte avser bidragsförskott enligt 4 § *andra* stycket.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989. Äldre bestämmelser gäller fortfarande i fråga om bidragsförskott för tid före ikraftträdandet.

[5] Senaste lydelse 1986:1414.

6 Förslag till Lag om ändring i lagen (1984:1095) om förlängt bidragsförskott för studerande

Härigenom föreskrivs att 7 och 9 §§ lagen (1984:1095) om förlängt bidragsförskott för studerande skall ha följande lydelse.

7 §[1]

Sedan förlängt bidragsförskott sökts skall försäkringskassan omedelbart sända meddelande om an-	Sedan förlängt bidragsförskott sökts skall försäkringskassan omedelbart sända meddelande om an-

[1] Senaste lydelse 1986:1415.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
sökningen till den underhållsskyldige, under förutsättning att hans vistelseort är känd eller kan utrönas. Meddelandet skall innehålla en uppmaning till den underhållsskyldige att han skall yttra sig muntligen eller skriftligen inom en viss tid, om han har något att invända mot ansökningen. I meddelandet skall även anges vad som gäller om förlängt bidragsförskott dels enligt 1—3 §§ och 4 § c) och d) denna lag, dels enligt 4 § *tredje* stycket lagen (1964:143) om bidragsförskott.	sökningen till den underhållsskyldige, under förutsättning att hans vistelseort är känd eller kan utrönas. Meddelandet skall innehålla en uppmaning till den underhållsskyldige att han skall yttra sig muntligen eller skriftligen inom en viss tid, om han har något att invända mot ansökningen. I meddelandet skall även anges vad som gäller om förlängt bidragsförskott dels enligt 1—3 §§ och 4 § c) och d) denna lag, dels enligt 4 § *andra* stycket lagen (1964:143) om bidragsförskott.
När försäkringskassan har meddelat beslut i ärendet, skall barnet och den förälder som barnet bor tillsammans med skriftligen underrättas om beslutet. Den underhållsskyldige skall skriftligen delges beslutet i annat fall än det som avses i 4 § *tredje* stycket lagen (1964:143) om bidragsförskott.	När försäkringskassan har meddelat beslut i ärendet, skall barnet och den förälder som barnet bor tillsammans med skriftligen underrättas om beslutet. Den underhållsskyldige skall skriftligen delges beslutet i annat fall än det som avses i 4 § *andra* stycket lagen (1964:143) om bidragsförskott.
Har förskott beviljats, skall underrättelse lämnas till barnet och den förälder som barnet bor tillsammans med om vad som gäller i enlighet med 10 § denna lag och 13 § lagen (1964:143) om bidragsförskott. I annat fall än det som avses i 4 § *tredje* stycket samma lag skall dessutom den underhållsskyldige underrättas om föreskrifterna i 4 § c) och d) i denna lag och 16 § lagen (1964:143) om bidragsförskott.	Har förskott beviljats, skall underrättelse lämnas till barnet och den förälder som barnet bor tillsammans med om vad som gäller i enlighet med 10 § denna lag och 13 § lagen (1964:143) om bidragsförskott. I annat fall än det som avses i 4 § *andra* stycket samma lag skall dessutom den underhållsskyldige underrättas om föreskrifterna i 4 § c) och d) i denna lag och 16 § lagen (1964:143) om bidragsförskott.

9 §[2]

Försäkringskassan skall dra in förskottet om förutsättningarna för det inte längre föreligger. Särskilt beslut behövs dock inte när förskottet skall upphöra vid juni månads utgång det år barnet fyller 20 år eller på grund av att barnet har avlidit. Försäkringskassan skall även sätta ned förskottet när bestämmelserna i denna lag föranleder det.

[2] Senaste lydelse 1986:1415.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Beslut om indragning eller nedsättning av förskottet skall skriftligen delges den underhållsskyldige, om det inte gäller förskott som avses i 4 § *tredje* stycket lagen (1964:143) om bidragsförskott.	Beslut om indragning eller nedsättning av förskottet skall skriftligen delges den underhållsskyldige, om det inte gäller förskott som avses i 4 § *andra* stycket lagen (1964:143) om bidragsförskott.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989.

7 Förslag till Lag om ändring i lagen (1984:1096) om särskilt bidrag till vissa adoptivbarn

Härigenom föreskrivs att 5 § lagen (1984:1096) om särskilt bidrag till vissa adoptivbarn skall ha följande lydelse.

5 §[1]

Det särskilda bidraget utgör för år räknat fyrtio procent av det basbelopp som enligt 1 kap. 6 § lagen (1962:381) om allmän försäkring har fastställts för året. För det bidrag som avser januari månad tillämpas dock det basbelopp som gällde för det föregående året.

Skall även utgå bidragsförskott enligt lagen (1964:143) om bidragsförskott eller förlängt bidragsförskott enligt lagen (1984:1095) om förlängt bidragsförskott för studerande eller är barnet berättigat till barnpension enligt 8 kap. 5 § lagen om allmän försäkring, utgör dock det särskilda bidraget trettio procent av det basbelopp som anges i första stycket.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989. Äldre bestämmelser gäller fortfarande i fråga om bidrag för tid före ikraftträdandet.

[1] Senaste lydelse 1986:1416. Ändringen innebär att andra stycket upphävs.

8 Förslag till Lag om ändring i lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd

Härigenom föreskrivs att 24 § lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd[1] skall ha följande lydelse.

[1] Lagen omtryckt 1982:433.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
24 §[2]	
Uppbär stödtagare änke- eller änklingspension eller annan ålderspension än enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring eller mindre än hel förtidspension, mindre än helt sjukbidrag eller halv ålderspension enligt nämnda lag eller delpension enligt lagen (1979:84) om delpensionsförsäkring, nedsättes det kontanta arbetsmarknadsstödet med pensionsbeloppet.	Uppbär stödtagare änke- eller änklingspension eller annan ålderspension än enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring eller mindre än hel förtidspension, mindre än helt sjukbidrag eller halv ålderspension enligt nämnda lag eller delpension enligt lagen (1979:84) om delpensionsförsäkring, nedsättes det kontanta arbetsmarknadsstödet med pensionsbeloppet. *Sådan nedsättning skall inte göras med hänsyn till omställningspension eller särskild efterlevandepension enligt lagen om allmän försäkring.*

Uppbär stödtagare livränta från försäkringsinrättning på grund av yrkesskada eller olycksfall, nedsättes stödet enligt grunderna i första stycket.

Ersättning understigande tio kronor för dag utbetalas ej. Brutet krontal utjämnas till närmast högre krontal.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989.

[2] Senaste lydelse 1984:514.

9 Förslag till Lag om ändring i taxeringslagen (1956:623)

Härigenom föreskrivs att 22 § 3 mom. taxeringslagen (1956:623)[1] skall ha följande lydelse.

22 §	
3 mom.[2] Skattskyldig, som uppburit folkpension, är med undantag som anges i andra stycket skyldig att utan anmaning avlämna självdeklaration endast om hans bruttointäkt av en eller flera förvärvskällor under året varit större än belopp motsvarande intäkten för skattskyldig, som under beskattningsåret inte haft annan intäkt än ålderspension enligt 6 kap.	3 mom. Skattskyldig, som uppburit folkpension, är med undantag som anges i andra stycket skyldig att utan anmaning avlämna självdeklaration endast om hans bruttointäkt av en eller flera förvärvskällor under året varit större än belopp motsvarande intäkten för skattskyldig, som under beskattningsåret inte haft annan intäkt än ålderspension enligt 6 kap.

[1] Lagen omtryckt 1971:399. Senaste lydelse av lagens rubrik 1974:773.
[2] Senaste lydelse 1986:1284.

Nuvarande lydelse

2 § första stycket lagen (1962:381) om allmän försäkring och pensionstillskott enligt 2 § lagen (1969:205) om pensionstillskott. För gift skattskyldig, som uppburit folkpension med belopp som tillkommer gift vars make uppbär folkpension, beräknas intäkten med utgångspunkt från en pension utgörande 78,5 procent av basbeloppet. För övriga skattskyldiga beräknas intäkten med utgångspunkt från en pension utgörande 96 procent av basbeloppet. Sistnämnda beräkningsgrund gäller också för gift skattskyldig som under viss del av beskattningsåret uppburit folkpension med belopp som tillkommer gift vars make uppbär folkpension, och under återstoden av året uppburit folkpension med belopp som tillkommer gift vars make saknar folkpension. Med folkpension avses folkpension i form av ålderspension, förtidspension, änkepension och hustrutillägg. Som folkpension räknas inte barnpension eller vårdbidrag.

Föreslagen lydelse

2 § första stycket lagen (1962:381) om allmän försäkring och pensionstillskott enligt 2 § lagen (1969:205) om pensionstillskott. För gift skattskyldig, som uppburit folkpension med belopp som tillkommer gift vars make uppbär folkpension, beräknas intäkten med utgångspunkt från en pension utgörande 78,5 procent av basbeloppet. För övriga skattskyldiga beräknas intäkten med utgångspunkt från en pension utgörande 96 procent av basbeloppet. Sistnämnda beräkningsgrund gäller också för gift skattskyldig som under viss del av beskattningsåret uppburit folkpension med belopp som tillkommer gift vars make uppbär folkpension, och under återstoden av året uppburit folkpension med belopp som tillkommer gift vars make saknar folkpension. Med folkpension avses folkpension i form av ålderspension, förtidspension, änkepension, *omställningspension, särskild efterlevandepension* och hustrutillägg. Som folkpension räknas inte barnpension eller vårdbidrag.

Bestämmelserna i första stycket gäller inte om den skattskyldiges make är skyldig att utan anmaning avlämna självdeklaration eller om den skattskyldige har varit bosatt i riket endast en del av beskattningsåret. Bestämmelsen gäller inte heller i fråga om ogift skattskyldig om hans skattepliktiga förmögenhetstillgångar överstiger 90 000 kronor och i fråga om gift skattskyldig om makarnas gemensamma skattepliktiga förmögenhetstillgångar överstiger 180 000 kronor.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989 och tillämpas första gången vid 1990 års taxering.

1 Inledning

1.1 Beredningens uppdrag

Pensionsberedningens direktiv (Dir. 1984:42) framgår av vad dåvarande chefen för socialdepartementet anförde vid regeringssammanträde den 18 oktober 1984 i samband med att departementschefen bemyndigades tillkalla en kommitté med uppdrag att göra en översyn av vissa frågor inom den allmänna pensioneringen.

I direktiven ges inledningsvis en *allmän bakgrund* till uppdraget. Departementschefen erinrar om att folkpensioneringen och den allmänna tilläggspensioneringen (ATP) i nuvarande huvudsakliga utformning har varit i kraft under drygt 20 år. Under denna tid har på pensionsområdet genomförts ett flertal reformer som gett en ökad ekonomisk trygghet men även medfört att regelsystemet har blivit svåröverskådligt och lagtekniskt komplicerat. Till följd härav och med hänsyn till att de flesta förvärvsarbetande numera omfattas också av en eller flera kompletteringsanordningar har det uppkommit svårigheter för den enskilde att överblicka det samlade utfallet av de förmåner han har rätt till.

I direktiven hänvisas vidare till att den allmänna pensioneringen har genomgått en utomordentligt kraftig utveckling under den senaste 20-årsperioden både när det gäller antalet personer som uppbär förmåner och storleken av utbetalda pensioner m. m. Fram till år 2000 kommer antalet folkpensionärer liksom den yrkesverksamma delen av befolkningen att öka i mindre grad medan utvecklingen mot ett ökat antal ATP-pensionärer och ökade utbetalningar av tilläggspension fortsätter under åren framöver. Den genomsnittliga utgående tilläggspensionens storlek ökar också genom att de nytillkommande pensionärerna vanligen har en högre medelpensionspoäng och fler år med pensionsgrundande inkomst. Genom denna utveckling kommer kostnaderna för det allmänna pensionssystemet med nuvarande regler att öka även under åren framöver. Också insatserna för service, omsorg och vård åt äldre och handikappade kommer att kräva ökade resurser.

Mot bakgrund av bl. a. de här redovisade omständigheterna framhåller departementschefen att han anser tiden mogen för att nu göra en *samlad genomgång* av erfarenheterna och en översyn av reglerna inom det allmänna pensionssystemet.

Därefter ger direktiven vissa *utgångspunkter* för utredningsarbetet. Det framhålls där bl. a. att den allmänna pensioneringen utgör en grundläggande del av den svenska trygghetspolitiken som det gäller att slå vakt om inte minst från fördelningspolitisk synpunkt. En utgångspunkt för arbetet är att det allmänna pensionssystemets grundvalar skall bibehållas och att således folk- och tilläggspensioneringen skall ligga fast i sina huvudlinjer. Nuvarande uppbyggnad av pensionssystemet med en grundläggande pensionsnivå oberoende av tidigare förvärvsarbete kompletterad med en tilläggspension enligt inkomstbortfallsprincipen bör kvarstå oförändrad. Inte heller finns skäl att ifrågasätta metoderna för finansiering av den allmänna pensioneringen.

Direktiven framhåller att det med beaktande av dessa utgångspunkter bör stå beredningen fritt att ta upp de frågor som den finner lämpligt och att några mer bundna direktiv alltså inte bör ges. I det följande utvecklar dock departementschefen något mera utförligt vissa frågor som beredningen bör behandla. Dessa avser bl. a. finansieringsförutsättningarna och avgiftsbehoven samt reglerna för värdesäkring av pensionsförmånerna, avtalspensionerna, reglerna för intjänande av ATP och möjligheterna till rörlig pensionsålder.

Ytterligare en fråga som sålunda tas upp avser *en reformering av efterlevandepensioneringen.* Departementschefen erinrar här om att den senast verksamma parlamentariska utredningen på pensionsområdet, pensionskommittén, i sitt slutbetänkande (SOU 1981:61) Familjepension lade fram förslag om en omfattande reformering av efterlevandepensioneringen m. m. Förslagen syftade till att anpassa stödet till efterlevande barn och vuxna till de förändringar som under senare årtionden har skett i fråga om familjemönster och samhällsförhållanden. Bl. a. föreslogs att nuvarande änkepension skulle avvecklas på sikt och ersättas av ett nytt, mera begränsat stöd till vuxna efterlevande, lika för män och kvinnor.

Vidare erinras om att regeringen — på grundval av kommittébetänkandet och de synpunkter som kom fram vid remissbehandlingen — i propositionen 1983/84:73 lade fram förslag om en reformering av reglerna på detta område. Direktiven framhåller att de riksdagsmotioner som lämnades av oppositionspartierna med anledning av propositionen visade att det inte var möjligt att då uppnå den breda parlamentariska uppslutning som bör eftersträvas vid en sådan förändring av socialförsäkringsförmånerna som det då var fråga om. Regeringen återkallade därför propositionen (skrivelse 1983/84:95).

Departementschefen hänvisar till att han i sistnämnda sammanhang anförde att det fanns anledning att i det läge som hade uppkommit hänskjuta frågan om en reformering av efterlevandepensioneringen till behandling i den nu aktuella parlamentariska utredningen. I direktiven sägs att pensionsberedningen således bör ta upp frågan om en reformering av efterlevandepensioneringen till ny behandling.

En mer utförlig redogörelse för förslagen i pensionskommitténs betänkande SOU 1981:61 och i propositionen 1983/84:73 lämnas under avsnitt 3.2 i detta betänkande.

Genom direktiven åläggs beredningen också att undersöka i vad mån det är möjligt att genomföra lagtekniska *förenklingar* inom den allmänna pensioneringen. Bl. a. bör möjligheterna prövas att föra samman merparten av reglerna för folk- och tilläggspensioneringen eller på annat sätt uppnå större överensstämmelse dem emellan. Det betonas att alla möjligheter till ökad *samordning* bör tas till vara och att beredningen härvid bör utgå från de riktlinjer som redovisats av socialpolitiska samordningsutredningen och som vunnit riksdagens gillande (SfU 1982/83:14, rskr. 211). Också från administrativa synpunkter finns skäl att överväga om regelsystemet kan förenklas för att därigenom underlätta tillämpningen.

I direktiven anförs slutligen att *redovisningen av utredningsresultatet* skall omfatta beräkningar av förslagens konsekvenser i kostnadshänseende och i andra avseenden för olika intressenter som berörs antingen direkt eller indirekt. Bl. a. bör de administrativa effekterna belysas. Som en utgångspunkt för arbetet skall gälla att alla förslag som läggs fram skall kunna genomföras inom ramen för oförändrade resurser. Det innebär att, om förslag redovisas som medför ökade utgifter, beredningen samtidigt måste visa hur förslagen kan finansieras genom omprövningar som innebär besparingar inom det direkta utredningsområdet eller på närliggande områden. Även i övrigt gäller de direktiv som utfärdats till samtliga kommittéer och särskilda utredare angående utredningsförslagens inriktning (Dir. 1984:5).

Utöver de uppdrag som beredningen erhållit genom direktiven har regeringen vid skilda tillfällen *överlämnat* ett antal riksdagsskrivelser, utskottsbetänkanden och motioner. Också från socialdepartementet har överlämnats vissa skrivelser m. m. med anledning av beredningens uppdrag enligt direktiven.

Sålunda har regeringen till beredningen — för den behandling som socialförsäkringsutskottet hemställt om — överlämnat riksdagens skrivelse 1983/84:204 angående efterlevandepension samt socialförsäkringsutskottets betänkande 1983/84:18 och motionerna 1983/84:289, 620, 776, 1611 och 2447. I detta betänkande har socialförsäkringsutskottet uttalat det önskvärda i att pensionsberedningen kunde påbörja sitt arbete med att nå en bred parlamentarisk anslutning kring ett förslag om efterlevandepensionering utan några bindande riktlinjer från riksdagens sida. Utskottet föreslog därför att de nämnda motionerna skulle överlämnas till beredningen för en förutsättningslös behandling. (En mer utförlig redovisning av innehållet i betänkandet och motionerna lämnas under avsnitt 3.2.)

Vidare har regeringen till beredningen överlämnat riksdagens skrivelse 1983/84:282, socialförsäkringsutskottets betänkande 1983/84:21 och motionen 1983/84:289 angående änkas rätt till pensionstillskott när maken varit undantagen från ATP. Emellertid har denna fråga senare tagits upp i propositionen 1986/87:133 om ändringar i delpensioneringen, pensionstillskott till änkor m. m., vilken antagits av riksdagen (SfU 1986/87:22, rskr. 326). Beredningen har därför inte funnit skäl att vidare behandla detta spörsmål.

Socialdepartementet har i september 1986 till beredningen överlämnat skrivelser från en enskild person angående reglerna för reducering av barntillägg mot ATP.

Till beredningen har också inkommit olika framställningar från organisationer och enskilda rörande de spörsmål som aktualiserats genom beredningens direktiv, bl. a. på efterlevandepensioneringens område.

1.2 Uppläggningen av arbetet

Tyngdpunkten i detta betänkande ligger på överväganden om efterlevandepensioneringens omfattning och utformning samt på förslag till ett reformerat system härför. Med hänsyn till den nära anknytning som finns mellan den allmänna pensioneringens efterlevandeförmåner och arbetsskadeförsäkringens efterlevandeskydd har vi tagit upp också sistnämnda regelsystem till behandling och framlägger förslag till en reformering även av detta. På motsvarande sätt finns ett nära samband mellan efterlevandepensioneringen och de särskilda folkpensionsförmånerna hustru- och barntillägg. Vi har därför funnit det motiverat att i detta sammanhang ta under övervägande även dessa förmåners framtida ställning i pensionssystemet och att lämna förslag härom.

I ett tidigare betänkande, (SOU 1986:47) Deltidspension, har vi redovisat resultatet av vår översyn av delpensionsförsäkringen samt lagt fram förslag till vissa ändringar av reglerna härför. Dessa förslag har numera lett till lagstiftning (prop. 1986/87:133, SfU 22, rskr. 326, SFS 1987:364). Övriga delar av vårt uppdrag avser vi att behandla successivt framöver i kommande betänkanden. Härvid kan aktualiseras frågor om förenklingar av reglerna för den allmänna pensioneringen och om ökad samordning inom denna pensionering, bl. a. spörsmålet om ett ytterligare närmande av reglerna för folk- och tilläggspension till varandra. Vi har funnit det lämpligt att sålunda i ett sammanhang göra en lagteknisk genomgång av hela den allmänna pensioneringens regelsystem. Vi kan alltså senare komma att föreslå förändringar i lagtekniskt hänseende också av de regler som vi nu lägger fram förslag till.

2 Gällande bestämmelser om pension m. m.

2.1 Den allmänna försäkringen

2.1.1 Inledning

Den allmänna pensioneringen enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring (AFL) omfattar folkpension och tilläggspension (ATP). Inom båda dessa system utgår pension i form av ålderspension, förtidspension och familjepension (änkepension och barnpension). Dessutom finns inom folkpensioneringen vissa särskilda förmåner: barntillägg, handikappersättning och vårdbidrag. I särskilda lagar finns regler om pensionstillskott och om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension. Enligt lagen (1979:84) om delpensionsförsäkring kan utgå delpension till förvärvsarbetande som trappar ned sitt arbete inför övergången till ålderspension.

Såväl folk- som tilläggspensioneringen är obligatorisk och omfattar i princip hela befolkningen. Folkpension utgår oberoende av tidigare avgiftsbetalning eller förvärvsverksamhet. Pensionen utges med enhetliga belopp utan anknytning till den försäkrades föregående inkomstförhållanden. Rätten till ATP är däremot knuten till den försäkrades tidigare verksamhet. Tilläggspensionen relateras storleksmässigt till de arbetsinkomster som den försäkrade har haft under sin aktiva tid, och för oreducerad pension krävs sådana inkomster under ett visst minsta antal år.

I syfte att anpassa de allmänna pensionsförmånernas storlek till penningvärdesutvecklingen relateras dessa jämte flertalet av de särskilda folkpensionsförmånerna till det s. k. *basbeloppet* (1 kap. 6 § AFL). Basbeloppet, som fastställs av regeringen för varje år, följer förändringar i prisläget (på grundval av konsumentprisindex). Fr. o. m. den 1 januari 1988 gäller en regel av innebörd att basbeloppet utgör 24 500 kr. multiplicerat med det tal (jämförelsetal) som anger förhållandet mellan det allmänna prisläget i november året före det som basbeloppet avser och prisläget i november 1986. Det sålunda beräknade beloppet avrundas till närmaste hundratal kronor. För år 1987 utgör basbeloppet 24 100 kr. Bl. a. pensionsförmåner enligt AFL beräknas dock för tiden den 1 juli — den 31 december 1987 på grundval av detta basbelopp ökat med ett tilläggsbelopp på 400 kr., dvs. på sammanlagt 24 500 kr.

2.1.2 Folkpension

Folkpension tillkommer i princip varje *svensk medborgare som är bosatt i Sverige*. I detta fall utgår pensionen oberoende av bosättnings- eller försäkringstidens längd.

Vid *bosättning utomlands* är *svensk medborgare*, som har rätt till tilläggspension, berättigad till folkpension i förhållande till det antal år för vilka han eller, när fråga är om familjepension, den avlidne har tillgodoräknats pensionspoäng vid tilläggspensionens beräkning. Har pensionspoäng tillgodoräknats för minst 30 år, utgår folkpension med oavkortat belopp. I annat fall utgår pensionen med så stor andel därav som svarar mot förhållandet mellan det antal år för vilka pensionspoäng har tillgodoräknats och talet 30. Med poängår jämställs bl. a. år före år 1960 för vilket beräknats till statlig inkomstskatt taxerad inkomst för den försäkrade eller uttagits sjömansskatt. Beträffande den som har rätt till tilläggspension i form av änkepension skall vid bosättning utomlands folkpension i form av ålderspension alltid utgå beräknad på grundval av minst det antal år för vilka den avlidne tillgodoräknats pensionspoäng. Vid bosättning utom riket utges enbart folkpensioneringens huvudförmåner ålderspension, förtidspension eller familjepension samt — som tillägg till pensionen — barntillägg och handikappersättning. Däremot utges då inte pensionstillskott eller vårdbidrag och inte heller de inkomstprövade förmånerna hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg (5 kap. 2 och 3 §§ AFL).

Utländsk medborgare (eller statslös) som är *bosatt i Sverige* är på samma villkor och med samma tilläggsförmåner som svensk medborgare berättigad till folkpension under förutsättning att han har varit bosatt en viss minsta tid i Sverige. För ålderspension krävs att den försäkrade har varit bosatt i Sverige sedan minst fem år och efter fyllda 16 år varit bosatt här under sammanlagt minst tio år. Förtidspension utgår till utlänning, om denne antingen är bosatt i Sverige sedan minst fem år eller, om han är bosatt i Sverige sedan kortare tid än fem år, har varit normalt arbetsför oavbrutet minst ett år under bosättningstiden. För att familjepension skall utgå till utlänning fordras antingen att den avlidne omedelbart före sin död hade varit bosatt i Sverige minst fem år och den efterlevande vid dödsfallet var bosatt här i landet eller att den efterlevande är bosatt i Sverige sedan minst fem år och den efterlevande eller den avlidne vid dödsfallet var bosatt här. Om en utlänning enligt vad ovan sagts är berättigad till förtidspension eller änkepension, ersätts denna automatiskt av ålderspension då han uppnår 65 års ålder, även om han då inte har uppfyllt den särskilda kvalifikationstiden för rätt till ålderspension (5 kap. 4 och 5 §§ AFL).

I fråga om såväl svensk som utländsk medborgares rätt till folkpension finns vissa *dispensregler* som kan åberopas av den som flyttar utomlands sedan han beviljats folkpension i Sverige men som inte uppfyller villkoren för rätt till pension vid bosättning utanför Sverige. Reglerna innebär att svensk medborgare, som har börjat uppbära folkpension, liksom utländsk medborgare, som efter viss tids bosättning här har beviljats folk-

pension, kan efter prövning i det enskilda fallet få behålla pensionen även sedan rätten därtill enligt huvudregeln har upphört till följd av flyttning från Sverige. En förutsättning härför är att regeringen har så förordnat för vissa fall eller det med hänsyn till omständigheterna skulle framstå som oskäligt att dra in pensionen (5 kap. 6 § AFL). Förordnande i enlighet härmed har meddelats i kungörelsen (1962:516) med föreskrifter rörande rätt till folkpension utom riket i vissa fall. Enligt denna kungörelse kan den folkpensionsberättigade — efter ansökan — få fortsätta att uppbära pensionen om han vistas utomlands för vård av hälsan eller för behandling av sjukdom och det finns skälig anledning att anta att vården eller behandlingen har avsevärd betydelse för honom.

I övrigt innehåller den svenska lagstiftningen inga regler om *utländsk medborgares rätt till folkpension vid bosättning utomlands.* Bestämmelser härom finns dock i konventioner som har ingåtts mellan Sverige och annat land. I sådana konventioner kan även föreskrivas kortare kvalifikationstid än enligt AFL i vad avser rätten till folkpension vid bosättning i Sverige.

Ålderspension

Ålderspension utgår fr. o. m. den månad varunder den försäkrade fyller 65 år. Efter framställning av den försäkrade kan ålderspension utgå tidigare, dock tidigast fr. o. m. den månad då han uppnår 60 års ålder. Förtida pensionsuttag, som kan begränsas till att avse hälften av pensionen, måste göras samtidigt för folkpension och tilläggspension. Möjlighet finns också att uppskjuta uttag av hela eller halva pensionen till mellan 65 och 70 års ålder (6 kap. AFL).

Tas ålderspensionen ut i förtid, minskas pensionen med 0,5 % för varje månad som, då pensionen har börjat utgå, återstår till ingången av den månad varunder den försäkrade fyller 65 år. Uppskjuts uttaget, ökas pensionen med 0,6 % för varje månad som, då pensionen börjar utgå, har förflutit från ingången av den månad varunder den försäkrade fyllde 65 år. Reduktionen av pensionen vid förtida uttag liksom ökningen vid uppskjutet uttag är livsvarig och bygger på försäkringsmatematiska beräkningsgrunder.

Den försäkrade har rätt att närhelst han så önskar — dvs. såväl före som efter 65 års ålder — återkalla sitt uttag av ålderspension. Återkallelse kan även ha det innehållet att hel ålderspension nedsätts till häften.

Ålderspension som tas ut vid 65 års ålder utgör för år räknat för en ensamstående pensionstagare 96 % av basbeloppet, dvs. 23 520 kr. vid basbeloppet 24 100 och tilläggsbeloppet 400 kr. För gift försäkrad, vars make uppbär folkpension i form av ålderspension eller hel förtidspension, utgör ålderspensionen 78,5 % av basbeloppet, dvs. 19 232 kr.

Förtidspension

Förtidspension utgår till försäkrad som fyllt 16 år för tid före den månad då han fyller 65 år eller ålderspension dessförinnan börjar utgå till ho-

nom, om hans arbetsförmåga på grund av sjukdom eller annan nedsättning av den fysiska eller psykiska prestationsförmågan är nedsatt med minst hälften och nedsättningen kan anses varaktig. Kan nedsättningen av arbetsförmågan inte anses varaktig men kan den antas bli bestående avsevärd tid, har den försäkrade rätt till folkpension i form av sjukbidrag. Sjukbidraget är begränsat till viss tid, men i övrigt gäller vad som är föreskrivet om förtidspension även sjukbidrag (7 kap. AFL).

Rätt till förtidspension tillkommer också arbetslös försäkrad som har fyllt 60 år och som till följd av arbetslöshet har uppburit ersättning från erkänd arbetslöshetskassa under den längsta tid sådan ersättning kan utgå eller har uppburit kontant arbetsmarknadsstöd under 450 dagar eller dessförinnan har uttömt sin rätt till stöd. Såsom ytterligare förutsättning för rätt till förtidspension i dessa fall gäller att den försäkrades möjligheter att bereda sig fortsatt inkomst genom sådant arbete som han tidigare har utfört eller genom annat för honom tillgängligt lämpligt arbete är nedsatt med minst hälften och att nedsättningen kan anses varaktig.

Förtidspensionens storlek graderas efter den försäkrades förmåga eller möjlighet att bereda sig inkomst genom arbete så, att försäkrad vars förmåga eller möjlighet är nedsatt i sådan grad att intet eller endast ringa del därav återstår (nedsättning med minst 5/6) erhåller hel förtidspension. Är förmågan eller möjligheten nedsatt i mindre grad men likväl med avsevärt mer än hälften (nedsättning med minst 2/3 men ej 5/6), utgår två tredjedelar av hel förtidspension. I övriga fall (nedsättning med minst 1/2 men ej 2/3), utgår halv förtidspension.

Vid bedömande av i vad mån arbetsförmågan är nedsatt skall beaktas den försäkrades förmåga att vid den nedsättning av prestationsförmågan varom är fråga bereda sig inkomst genom sådant arbete som motsvarar hans krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras av honom med hänsyn till hans utbildning och tidigare verksamhet samt ålder, bosättningsförhållanden och därmed jämförliga omständigheter. Bedömningen skall göras efter samma grunder oavsett arten av den föreliggande nedsättningen av prestationsförmågan. Med inkomst av arbete likställs i skälig omfattning värdet av hushållsarbete i hemmet.

I fråga om äldre personer skall bedömningen främst avse deras förmåga och möjlighet att bereda sig fortsatt inkomst genom sådant arbete som de tidigare har utfört eller genom annat för dem tillgängligt lämpligt arbete.

Hel förtidspension utgår med samma belopp som en ålderspension som tas ut vid 65 års ålder.

Har sjukpenning eller ersättning för sjukhusvård utgetts till försäkrad för 90 dagar i följd eller föreligger eljest skälig anledning, skall försäkringskassan undersöka om det finns skäl att vidta åtgärd som är ägnad att förkorta sjukdomstiden eller att eljest helt eller delvis förebygga eller häva nedsättning av den försäkrades arbetsförmåga. Befinnes rehabiliteringsåtgärd som nu sagts erforderlig skall kassan tillse att lämplig sådan vidtas (2 kap. 11 § och 3 kap. 13 § AFL). Under tid då den försäkrade är

föremål för rehabiliteringsåtgärd av detta slag skall vid bedömning av rätten till sjukbidrag arbetsförmågan anses nedsatt i den mån han på grund av åtgärden är hindrad att utföra förvärvsarbete (7 kap. 3 § andra stycket AFL).

Gemensamma bestämmelser

Ålderspension och förtidspension kan kompletteras med barntillägg, hustrutillägg, kommunalt bostadstillägg, handikappersättning och pensionstillskott.

Vid tillämpning av folkpensioneringens bestämmelser om ålders- och förtidspension skall gift pensionsberättigad som stadigvarande lever åtskild från sin make likställas med ogift pensionsberättigad, om inte särskilda skäl föranleder till annat. Med gift pensionsberättigad likställs å andra sidan pensionsberättigad som stadigvarande sammanbor med någon med vilken den pensionsberättigade har varit gift eller har eller har haft barn (10 kap. 1 § AFL).

Familjepension

Familjepension utgår inom både folk- och tilläggspensioneringen i form av änke- och barnpension. Någon rätt till änklingspension finns inte inom något av pensionssystemen. Inte heller är frånskilda makar berättigade till familjepension efter den tidigare maken.

En änka, som inte fyllt 65 år och som ej uppbär folkpension i form av ålderspension, har rätt till *änkepension* under förutsättning att hon antingen har fyllt 36 år vid mannens död och varit gift med honom i minst fem år eller har (den rättsliga) vårdnaden om och stadigvarande bor tillsammans med barn under 16 år som vid mannens död stadigvarande vistades i makarnas hem eller hos änkan. Något krav på att det skall vara ett biologiskt barn till änkan eller den avlidne finns inte. Upphör änkan att ha barn under 16 år i hemmet, skall vid bedömningen av hennes rätt till änkepension i fortsättningen anses som om mannen avlidit då barnet upphörde att påverka rätten till pension och äktenskapet varat till nämnda tidpunkt (8 kap. AFL).

Med änka likställs i fråga om rätt till änkepension från folkpensioneringen ogift eller frånskild kvinna eller änka som stadigvarande sammanbodde med ogift eller frånskild man eller änkling vid dennes död och som har varit gift med eller har eller har haft barn med honom. Därvid jämställs den tid under vilken kvinnan oavbrutet har sammanbott med mannen fram till hans död med tid under vilken äktenskap bestått.

En kvinna har däremot inte rätt till änkepension efter sin make om hon levde åtskild från honom vid hans död och efter det sammanlevnaden upphörde stadigvarande har sammanbott med en annan man med vilken hon har varit gift eller har eller har haft barn.

Änkepensionen dras in om änkan ingår nytt äktenskap eller om hon stadigvarande sammanbor med man med vilken hon varit gift eller har

eller har haft barn. Om det nya äktenskapet upplöses inom fem år resp. om samboendet upphör inom samma tid börjar änkepensionen ånyo att utgå, om övriga förutsättningar för rätt till änkepension alltjämt är för handen.

Till änka som vid mannens död eller den därmed jämställda tidpunkten har fyllt 50 år utgår änkepensionen med samma belopp som ålderspension från 65 år för en ensamstående ålderspensionär, dvs. med 96 % av basbeloppet för år räknat (23 520 kr. fr. o. m. den 1 juli 1987). Samma belopp utgår till änka vars rätt till änkepension grundar sig på sammanboende med barn under 16 år. För annan änka minskas pensionen med 1/15 för varje år varmed änkans ålder vid mannens död eller den tidpunkt då hon upphörde att ha barn under 16 år i hemmet understeg 50 år.

För en kvinna som blivit änka efter den 30 juni 1960 utgår änkepensionen utan inkomstprövning. För en änka vars man avlidit före den 1 juli 1960 är pensionen däremot inkomstprövad. Om dödsfallet har inträffat under tiden den 1 juli 1958 — den 30 juni 1960 är dock viss del av pensionen, det s. k. garantibeloppet, fri från inkomstprövning. Garantibeloppet utgör, om dödsfallet har inträffat under tiden den 1 juli 1958 — den 30 juni 1959, en tredjedel och, om dödsfallet har inträffat under tiden den 1 juli 1959 — den 30 juni 1960, två tredjedelar av det belopp som skulle ha utgått utan inkomstprövning. Reglerna för inkomstprövning av änkepension i dessa fall är desamma som beträffande kommunalt bostadstillägg (16 § lagen angående införande av lagen om allmän försäkring).

I förekommande fall kan jämte änkepension utgå kommunalt bostadstillägg och pensionstillskott.

Är en kvinna för samma månad berättigad till flera änkepensioner, utges endast den största av dem eller, om pensionerna är lika stora, pensionen efter den sist avlidne mannen. Om kvinnan för samma månad har rätt till två eller flera av förmånerna barnpension, förtidspension, änkepension och hustrutillägg utgår endast en av dessa förmåner, varvid hon äger välja vilken av dem hon önskar (10 kap. 4 § AFL).

Fr. o. m. den månad då änkan fyller 65 år utbyts — till skillnad från vad som är fallet inom tilläggspensioneringen — änkepension mot ålderspension.

Barnpension utgår till barn under 18 år vars far eller mor eller båda föräldrar har avlidit. Rätt till barnpension föreligger dock inte om barnet är adopterat av annan än den avlidne eller dennes make. Har avliden förälder enligt avtal som är bindande för barnet åtagit sig att till dess underhåll utge visst belopp en gång för alla föreligger rätt till barnpension endast i den mån som pensionen överstiger en livränta som har köpts eller kunnat inköpas åt barnet för engångsbeloppet (8 kap. 5 § AFL).

Barnpensionen utgör för år räknat 26 % av basbeloppet, dvs. 6 370 kr fr. o. m. den 1 juli t. o. m. den 31 december 1987. Barnpension utgår dock alltid med sådant belopp att pensionen i förening med barnet tillkommande tilläggspension i form av barnpension utgör 62 % av basbeloppet (15 190 kr.) om båda föräldrarna har avlidit, 31 % av basbeloppet (7 595

kr.) om barnet samtidigt uppbär bidragsförskott enligt lagen (1964:143) om bidragsförskott eller bidrag enligt lagen (1984:1096) om särskilt bidrag till vissa adoptivbarn samt 41 % av basbeloppet (10 045 kr.) i övriga fall då barnet uppbär pension efter en av föräldrarna. I sistnämnda fall beaktas även sådan folkpension i form av änkepension som utgår till kvinna som är barnets mor eller som har varit gift med barnets far eller har eller har haft barn med denne, under förutsättning att barnet och kvinnan stadigvarande sammanbor. Om flera barn är berättigade till barnpension, fördelas vid avräkningen änkepensionen lika mellan barnen.

2.1.3 Särskilda förmåner inom folkpensioneringen

Till ålders- och förtidspension utgår *barntillägg* för varje barn under 16 år till försäkrad förälder. Något krav på vårdnad om eller sammanboende med barnet finns inte. Har en av föräldrarna avlidit äger även pensionsberättigad make till den efterlevande föräldern rätt till barntillägg om den efterlevande har vårdnaden om den avlidnes barn under 16 år. Till ålderspension som den försäkrade uppbär för tid före 65 års ålder eller till pension som tillkommer någon som enligt bindande avtal har åtagit sig att till barnets underhåll utge visst belopp en gång för alla utgår inte barntillägg (9 kap. 1 § AFL).

Barntillägget utgör för år räknat 26 % av basbeloppet. Om barnet är berättigat till barnpension, utgör det 10 % av basbeloppet. Utgår halv ålderspension eller två tredjedels eller halv förtidspension, sker motsvarande reducering av barntillägget.

Uppbär den försäkrade tilläggspension, minskas honom tillkommande barntillägg med hälften av tilläggspensionen i den mån denna för år räknat överstiger halva basbeloppet. I övrigt är barntillägget inte inkomstprövat.

För det fall båda föräldrarna är berättigade till barntillägg för samma barn, utgår barntillägget till den pension varom de träffar överenskommelse. Om sådan överenskommelse inte träffas eller om särskild begäran framställs härom, utgår barntillägget med halva beloppet till var och en av dem. I sådant fall sker avräkning mot samtidigt utgående tilläggspension för var och en med en fjärdedel av tilläggspensionen i den mån denna överstiger halva basbeloppet (10 kap. 5 § AFL).

Till folkpension i form av ålderspension, förtidspension och änkepension utgår *pensionstillskott* till försäkrade som har låg ATP eller ingen ATP alls.

Pensionstillskottet till ålderspension och änkepension uppgår fr. o. m. den 1 januari 1984 till 48 % av basbeloppet (11 760 kr. med basbeloppet 24 100 kr. och tilläggsbeloppet 400 kr.). Tillskottet till hel förtidspension utgör fr. o. m. nämnda tidpunkt 96 % av basbeloppet (23 520 kr.). Pensionstillskott utgår med samma belopp till gift och ogift pensionstagare.

Pensionstillskott till halv ålderspension eller till förtidspension som

utgår med två tredjedelar eller hälften av hel förtidspension utgör motsvarande andel av helt pensionstillskott. Till änkepension som utges med viss andel av hel sådan pension utgår pensionstillskott med motsvarande andel av helt tillskott. Om ålderspension på grund av förtida eller uppskjutet uttag har minskats eller ökats med visst procenttal minskas eller ökas pensionstillskottet i motsvarande mån.

Pensionstillskottet är inkomstprövat mot tilläggspension i alla former. Avräkningen är så konstruerad att den som uppbär tilläggspension med belopp överstigande pensionstillskottets nivå inte får något sådant tillskott. Till den som uppbär tilläggspension med lägre belopp utgår pensionstillskott i den mån de sammanlagda förmånerna inte överstiger nivån för oreducerat pensionstillskott. Avräkning mot tilläggspension görs krona mot krona.

Hustrutillägg är en inkomstprövad förmån som för tid före 65 års ålder tillkommer hustru till den som uppbär folkpension i form av ålderspension eller förtidspension, om hustrun har fyllt 60 år och själv inte uppbär sådan folkpension samt makarna har varit gifta minst fem år. När särskilda skäl föreligger kan hustrutillägg utgå även om hustrun inte har fyllt 60 år eller makarna har varit gifta kortare tid än fem år.

Hustrutilläggets maximibelopp utgör skillnaden mellan å ena sidan sammanlagda årsbeloppet av folkpension i form av hel ålderspension till två makar jämte två pensionstillskott och å andra sidan pension till ogift jämte ett pensionstillskott. Vid denna beräkning utgår man från de pensionsbelopp som gäller vid uttag fr. o. m. 65-årsmånaden. Detta innebär att oreducerat hustrutillägg för närvarande utges med belopp motsvarande 109 % av basbeloppet (26 705 kr.).

Kommunalt bostadstillägg (KBT) är en inkomstprövad förmån som kan utgå till den som uppbär folkpension i form av ålderspension, förtidspension eller änkepension och är mantalsskriven inom kommunen eller till där mantalsskriven hustru som uppbär hustrutillägg. Det kommunala bostadstillägget utgår enligt de grunder som kommunen själv bestämmer. Avvikelse från de i lagen fastställda inkomstprövningsreglerna får dock inte göras. Fr. o. m. den 1 januari 1988 gäller att KBT måste utges med lägst de belopp per månad som svarar mot den del av den månatliga bostadskostnad som enligt föreskrifter som regeringen meddelar skall täckas av bostadstillägg för att statsbidrag skall lämnas. Regeringen har här föreskrivit (SFS 1987:877) att statsbidrag lämnas under förutsättning att KBT enligt kommunens grunder, oberoende av bostadens storlek, täcker minst 80 % av den månatliga bostadskostnaden som överstiger 80 men inte 1 500 kr. för en ogift pensionär och 1 650 kr. för makar. Kommunerna har dock möjlighet att låta KBT utgå även för högre bostadskostnader än de angivna, men dessa merkostnader ingår inte i statsbidragsunderlaget. Statsbidrag lämnas inte heller för kostnader för KBT som inte är knutna till bostadskostnaden.

Hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg liksom änkepension i anledning av dödsfall före den 1 juli 1960 är underkastade *inkomstprövning.* Reglerna härom innebär att förmånen minskas med den försäkrades in-

komster vid sidan av folkpensionen, således bl. a. med eventuellt utgående tilläggspension. Om den årliga sidoinkomsten överstiger 1 000 kr. för ensamstående sker minskning med hänsyn till den pensionsberättigades inkomst därutöver. För man och hustru är motsvarande gränsbelopp sammanlagt 1 500 kr. Hustrutillägg minskas med 60 % och kommunalt bostadstillägg liksom inkomstprövad änkepension med en tredjedel av den överskjutande inkomsten.

Med årsinkomst avses den inkomst för år räknat som någon kan antas komma att erhålla under den närmaste tiden. Med inkomst avses inkomster av alla slag, såsom tilläggspension, tjänstepension, arbetsinkomst, ränteinkomst och avkastning av fastighet. Såsom inkomst räknas inte t. ex. allmänt barnbidrag, folkpension eller tilläggspension till den del den föranlett minskning av pensionstillskott eller av barntillägg. Som inkomst räknas inte heller vuxenstudiebidrag enligt studiestödslagen eller utbildningsbidrag under arbetsmarknadsutbildning. Vid uppskattning av förmögenhets avkastning skall denna höjas med 10 % av det belopp varmed förmögenheten överstiger för den som är gift 60 000 kr. (för makar tillhopa således 120 000 kr.) och för annan 75 000 kr. Vid beräkningen av förmögenhet skall värdet av fastighet, som är inrättad till bostad åt en eller två familjer och som bebos av den pensionsberättigade, tas upp till en fjärdedel av fastighetens taxeringsvärde. Detsamma gäller vid beräkning av värdet av jordbruksfastighet, där den pensionsberättigade är bosatt.

För sammanlevande makar beräknas vardera makens inkomst utgöra hälften av makarnas sammanlagda årsinkomst och värdet av förmögenhet hälften av deras sammanlagda förmögenhet.

Föreligger rätt till såväl hustrutillägg som kommunalt bostadstillägg minskas vid inkomstprövningen först bostadstillägget och därefter hustrutillägget.

Vid tillämpning av bestämmelserna om hustrutillägg skall — i likhet med vad som gäller i fråga om ålderspension och förtidspension — gift pensionsberättigad som stadigvarande lever åtskild från sin make likställas med ogift pensionsberättigad, om inte särskilda skäl föranleder till annat. Med gift pensionsberättigad likställs pensionsberättigad som stadigvarande sammanbor med någon med vilken den pensionsberättigade har varit gift eller har eller har haft barn.

Till ålderspension som uppbärs för tid före den månad då den pensionsberättigade fyller 65 år kan inte utgå hustrutillägg eller kommunalt bostadstillägg.

2.1.4 Försäkringen för tilläggspension (ATP)

Pensionsgrundande inkomst och pensionspoäng

Tilläggspensioneringen innefattar ålderspension, förtidspension och familjepension. Rätten till tilläggspension är relaterad till de arbetsinkomster som den försäkrade har haft under sin aktiva tid. Den intjänade

pensionsrätten är avgörande för pensionens storlek (11—15 kap. AFL).

Rätten till tilläggspension är inte beroende av svenskt medborgarskap eller bosättning här i landet. Sådan pension utbetalas alltså oavsett om den försäkrade eller dennes efterlevande är bosatt i Sverige eller utomlands.

Pensionsgrundande inom ATP blir den försäkrades inkomst av förvärvsarbete under åren fr. o. m. det år då han fyller 16 år t. o. m. det år då han fyller 64 år. För försäkrad som är född under något av åren 1911—1927 beräknas pensionsgrundande inkomst även för det år då han fyller 65 år. Inkomster för år under vilket den försäkrade har avlidit eller för hela året uppburit hel ålderspension enligt AFL är dock inte pensionsgrundande. Vid förtida uttag av halv ålderspension eller vid förtida uttag av hel ålderspension för kortare tid än hela året beräknas pensionsgrundande inkomst för fortsatt förvärvsarbete. Detta görs också för den som uppbär förtidspension (11 kap. 1 § AFL).

Förvärvsinkomsterna indelas i inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete. Till grund för beräkningen av förvärvsinkomst läggs i princip den försäkrades taxering till statlig inkomstskatt.

Med *inkomst av anställning* avses den lön i pengar eller naturaförmåner i form av kost, bostad eller bil som den försäkrade har erhållit såsom arbetstagare i allmän eller enskild tjänst. Är ersättningen att hänföra till inkomst av rörelse eller jordbruk betraktas den dock som inkomst av anställning endast om uppdragsgivaren och uppdragstagaren kommer överens härom genom att träffa ett s. k. likställighetsavtal. Till inkomst av anställning hänförs inte lön eller ersättning från en och samma arbetsgivare som under ett år inte har uppgått till 1 000 kr. Som inkomst av anställning anses även bl. a. sjukpenning, föräldrapenning och vårdbidrag (i den mån bidraget inte är ersättning för merkostnader) enligt AFL, delpension enligt lagen (1979:84) om delpensionsförsäkring, dagpenning från erkänd arbetslöshetskassa, kontant arbetsmarknadsstöd samt utbildningsbidrag under arbetsmarknadsutbildning och yrkesinriktad rehabilitering i form av dagpenning. Till sådan inkomst hänförs också korttidsstudiestöd och vuxenstudiebidrag enligt studiestödslagen (1973:349) samt utbildningsbidrag för doktorander. Även dagpenning till bl. a. värnpliktiga och vapenfria tjänstepliktiga under repetitionsutbildning samt till civilförsvarspliktiga betraktas som inkomst av anställning. Till sådan inkomst hänförs dessutom egenlivränta som utgår enligt lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring eller eljest bestäms med tillämpning av den lagen (11 kap. 2 § AFL).

Med *inkomst av annat förvärvsarbete* avses främst inkomst av här i riket bedriven rörelse och av här belägen jordbruksfastighet som brukas av den försäkrade. Härmed förstås också ersättning i pengar eller naturaförmåner för arbete för annans räkning i den mån inkomsten inte är att hänföra till inkomst av anställning (11 kap. 3 § AFL).

Den pensionsgrundande inkomsten motsvarar summan av inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete i den mån summan överstiger en viss minimigräns, nämligen det vid årets ingång gällande

basbeloppet (24 100 kr. för år 1987). Basbeloppet avräknas i första hand mot inkomst av anställning. Maximigränsen för beräkning av den pensionsgrundande inkomsten utgör sju och en halv gånger det vid årets ingång gällande basbeloppet (180 750 kr. för år 1987). Belopp från vilket sålunda skall bortses avräknas i första hand från inkomst av annat förvärvsarbete (11 kap. 5 § AFL).

För varje år, för vilket pensionsgrundande inkomst fastställs för en försäkrad, skall *pensionspoäng* tillgodoräknas honom. Pensionspoängen utgör den pensionsgrundande inkomsten delad med basbeloppet vid årets ingång. Poängen beräknas med två decimaler, dock lägst en hundradels poäng. I fråga om försäkrad som uppburit förtidspension från tilläggspensioneringen gäller särskilda regler för beräkning av pensionspoäng (11 kap. 6 § AFL).

Med år för vilka pensionspoäng tillgodoräknats en försäkrad jämställs vid beräkningen av tilläggspension s. k. *vårdår*. Sådana kan efter skriftlig ansökan tillgodoräknas en här i riket bosatt förälder som under större delen av ett år har vårdat ett här bosatt barn, som inte har fyllt tre år. Ett ytterligare villkor är att föräldern uppfyller de allmänna förutsättningarna i 11 kap. 1 § AFL för beräkning av pensionsgrundande inkomst. Vårdår kan inte tillgodoräknas för år då pensionspoäng fastställts enligt de allmänna reglerna i 11 kap. 6 §. För samma barn och år får endast en förälder tillgodoräkna sig vårdår (11 kap. 6 a § AFL).

Ålderspension

Ålderspension utgår inom ATP under förutsättning att pensionspoäng har tillgodoräknats den försäkrade för minst tre år. Pensionen utges fr. o. m. den månad under vilken den försäkrade fyller 65 år med möjlighet till förtida och uppskjutet uttag av hela eller halva pensionen efter samma regler som inom folkpensioneringen (12 kap. AFL).

Storleken av den ålderspension som börjar utgå vid 65 års ålder motsvarar 60 % av produkten av basbeloppet för den månad för vilken pensionen skall utges och medeltalet av de pensionspoäng som har tillgodoräknats den försäkrade. Har pensionspoäng tillgodoräknats för mer än 15 år, beräknas medeltalet på de 15 högsta poängtalen (15-årsregeln).

Har pensionspoäng tillgodoräknats för mindre än 30 år, minskas pensionen med 1/30 för varje felande år (30-årsregeln). I pensioneringens inledningsskede har för försäkrad som är svensk medborgare 30-årsregeln ersatts med en 20-årsregel för den som är född något av åren 1896—1914. För den som är född något av åren 1915—1923 fordras, i stället för 30 år, 21 år för den som är född år 1915, 22 år för den som är född år 1916 osv. Dessa övergångsregler innebär att personer som är födda år 1914 och senare har möjlighet att förvärva full pension medan de som är födda åren 1896—1913 maximalt kan få så många 20-delar av full pension som antalet år fr. o. m. år 1960 t. o. m. det år då vederbörande fyller 65 år (15 kap. 1 § AFL). Även för utländska medborgare födda år 1923 eller tidigare gäller särskilda övergångsregler med avseende på pensionsberäkningen (15 kap. 1 a § AFL).

Förtidspension

Förtidspension kan beviljas försäkrad för tid före den månad då han fyller 65 år eller ålderspension dessförinnan börjar utgå till honom. Då en förtidspensionär uppnår 65 års ålder byts förtidspensionen ut mot ålderspension (13 kap. AFL).

De grundläggande förutsättningarna för rätt till förtidspension från tilläggspensioneringen är desamma som inom folkpensioneringen. Den försäkrades arbetsförmåga skall alltså på grund av sjukdom eller annan nedsättning av den fysiska eller psykiska prestationsförmågan vara nedsatt med minst hälften och nedsättningen skall vara av varaktig natur. Är nedsättningen av arbetsförmågan inte att anse såsom varaktig men kan den antas bli bestående avsevärd tid kan den föräkrade, liksom inom folkpensioneringen, erhålla sjukbidrag, som är begränsat till viss tid men för vilket i övrigt gäller samma regler som beträffande förtidspension. Även om nedsättning av arbetsförmågan inte föreligger, äger försäkrad, som har fyllt 60 år och som är varaktigt arbetslös under de förutsättningar som har angivits beträffande förtidspension från folkpensioneringen, rätt till förtidspension också från tilläggspensioneringen. Förtidspensionen kan således vara hel, två tredjedels eller halv pension beroende på graden av arbetsförmågans nedsättning.

En ytterligare förutsättning för rätt till förtidspension från tilläggspensioneringen är att den försäkrade kan tillgodoräkna sig pensionspoäng för tid före det år då pensionfallet har inträffat. Pensionsfallet anses ha inträffat vid den tidpunkt då arbetsförmågan har blivit nedsatt med minst hälften och nedsättningen därjämte kan betraktas som varaktig eller väntas bli bestående avsevärd tid.

Storleken av hel förtidspension motsvarar i princip den ålderspension som den försäkrade skulle bli berättigad till om han hade börjat uppbära sådan pension fr. o. m. den månad då han uppnår 65 års ålder.

Härvid skall, så snart vissa förutsättningar är uppfyllda, pensionen beräknas under antagande att den försäkrade för varje år fr. o. m. det år då pensionsfallet inträffar t. o. m. det år då han uppnår 64 års ålder (65 års ålder för försäkrad född under något av åren 1911—1927) har tillgodoräknats vissa pensionspoäng (*antagandepoäng*). För att pensionsberäkning med antagandepoäng skall få äga rum fordras att den försäkrade antingen vid tidpunkten för pensionsfallet har haft en sjukpenninggrundande inkomst som svarar mot en årsinkomst av förvärvsarbete lägst lika med det vid årets ingång gällande basbeloppet eller också kan tillgodoräkna sig pensionspoäng för två av de fyra åren närmast före året för pensionsfallet.

Antagandepoäng beräknas enligt den av två alternativa metoder som ger det för den försäkrade gynnsammaste resultatet. Den ena metoden innebär att antagandepoängen beräknas motsvara medeltalet av de två högsta poängtalen under de fyra åren närmast före pensionsfallet. Den andra metoden innebär att antagandepoängen beräknas på grundval av poängförvärven under samtliga år t. o. m. året närmast före pensionsfallet. Antagandepoängen skall därvid motsvara medeltalet för halva anta-

let av de år som sålunda kommer i fråga, varvid hänsyn i första hand tas till åren med de högsta poängtalen (13 kap. 2 § AFL).

Om förutsättningar inte föreligger för att den försäkrade skall kunna få förtidspension med tillgodoräknande av antagandepoäng, beräknas förtidspensionen på grundval av föreliggande faktiska pensionspoäng enligt samma metod som ålderspension vilken utgår fr. o. m. den månad då 65 års ålder uppnås. Det fordras alltså i sådant fall att den försäkrade har tillgodoräknats pensionspoäng för minst tre år. För oavkortad förtidspension krävs enligt huvudregeln att pensionspoäng tillgodoräknats för minst 30 år (13 kap. 3 § AFL).

Familjepension

Rätt till familjepension efter en avliden försäkrad föreligger om den försäkrade vid sin död var berättigad till tilläggspension i form av förtidspension eller ålderspension eller om den föräkrade skulle ha varit berättigad till förtidspension om hans arbetsförmåga vid tiden för dödsfallet varit så nedsatt som krävs för rätt till sådan pension. Familjepension från tilläggspensioneringen utgår — i likhet med vad som gäller inom folkpensioneringen — i form av änkepension och barnpension (14 kap. AFL).

Familjepensionen beräknas i förhållande till den avlidnes egen ålders- eller förtidspension, om rätt till sådan pension förelåg för honom då han avled. Familjepensionens storlek påverkas inte av den avlidne försäkrades eventuella förtida eller uppskjutna uttag av ålderspension. Familjepensionen beräknas alltid i förhållande till hel förtidspension och således med bortseende från om den avlidne faktiskt uppbar två tredjedelar eller hälften av hel förtidspension. Om den avlidne inte uppbar ålders- eller förtidspension vid tidpunkten för frånfället, beräknas familjepension i förhållande till den förtidspension som han skulle ha fått om rätt till hel sådan pension hade inträtt vid tidpunkten för dödsfallet. Hänsyn kan således då tas till år med antagandepoäng, som beräknas för tiden från dödsfallet till den tidpunkt då den avlidne skulle ha uppnått 64 (65) års ålder.

Änkepension utgår till änka efter försäkrad om äktenskapet har varat minst fem år och har ingåtts senast den dag då den försäkrade fyllde 60 år. Även om dessa förutsättningar inte är uppfyllda, är änkan likväl berättigad till änkepension om den försäkrade efterlämnar barn som också är barn till änkan. Det är härvid utan betydelse om barnet är minderårigt eller har uppnått vuxen ålder. För rätten till änkepension från ATP finns alltså ingen nedre eller övre åldersgräns vad beträffar änkan. Till skillnad från vad som gäller inom folkpensioneringen krävs för rätt till tilläggspension i form av änkepension alltid att legalt äktenskap har förelegat (14 kap. 2 § AFL).

Änkepensionen dras in om änkan ingår nytt äktenskap. Upplöses det nya äktenskapet innan det har bestått i fem år, skall änkepensionen emellertid ånyo börja utgå (14 kap. 2 § AFL).

Rätten till änkepension från tilläggspensioneringen påverkas inte av

att änkan samtidigt är berättigad till förtidspension eller ålderspension. I sådant fall kan alltså två pensioner utgå samtidigt. Änkepension från folkpensioneringen kan däremot, som förut har framhållits, aldrig utgå samtidigt med folkpension i form av förtids- eller ålderspension eller hustrutillägg. En änka kan således samtidigt uppbära såväl folkpension och tilläggspension i form av ålderspension som tilläggspension i form av änkepension.

Änkepensionens storlek är beroende av om den försäkrade förutom änkan efterlämnar barn som är berättigat till tilläggspension i form av barnpension efter honom. Om så är fallet utgör änkepensionen 35 % av den avlidnes egenpension. Finns inte något pensionsberättigat barn är änkepensionen 40 % av egenpensionen (14 kap. 3 § AFL).

Rätt till *barnpension* från tilläggspensioneringen tillkommer avliden försäkrads barn under 19 år. Adoptivbarn har pensionsrätt efter adoptivföräldrarna men inte efter sina biologiska föräldrar. Har underhållsskyldighet mot barn avlösts av engångsbelopp, gäller motsvarande regel som beträffande barnpension inom folkpensioneringen (14 kap. 4 § AFL).

Storleken av barnpensionen är beroende av huruvida pensionsberättigad änka finns samt av familjemedlemmarnas antal. Efterlämnar en man änka och ett pensionsberättigat barn, blir barnets pension 15 % av faderns egenpension. Är ett barn ensamt pensionsberättigat, blir barnets pension 40 % av den avlidnes egenpension. Finns flera barn än ett, ökas de nu angivna procenttalen med 10 för varje barn utöver det första och det sammanlagda barnpensionsbeloppet fördelas lika mellan barnen (14 kap. 5 § AFL).

Flera familjepensioner kan inte utgå samtidigt till samma person. Är någon för samma månad berättigad till flera tilläggspensioner i form av familjepension — t. ex. barnpension efter både sin far och mor eller såväl änkepension som barnpension — utges sålunda endast den största av dem eller, om de är lika stora, en av dem. Av lika stora änkepensioner utges pensionen efter den sist avlidne mannen (14 kap. 7 § AFL).

2.1.5 Finansiering

Folkpensioneringen finansieras dels genom folkpensionsavgifter som betalas av arbetsgivare och egenföretagare, dels genom andra statliga medel. Folkpensionsavgiften utgör 9,45 % av det avgiftsunderlag som anges i lagen (1981:691) om socialavgifter (i huvudsak motsvarande utgiven lön resp. inkomst av annat förvärvsarbete än anställning). Avgiften, som tillförs statsbudgeten, beräknas för närvarande täcka ca 80 % av statens utgifter för folkpensioneringen.

ATP är till sin karaktär ett fördelningssystem, vilket innebär att ett års pensionsutbetalningar i princip direkt finansieras genom de tilläggspensionsavgifter som under samma år betalas av arbetsgivare för inkomst av anställning och av de försäkrade själva för inkomst av annat förvärvsarbete än anställning. Avgiftsuttaget, som för år 1987 utgör 10,2 % av avgiftsunderlaget, skall vara så avvägt att avgifterna i förening med andra tillgängliga medel finansierar pensionsutbetalningar, förvaltningskost-

nader och andra utgifter för försäkringen samt den fondering som behövs. Influtna avgifter förs till allmänna pensionsfonden. Fr. o. m. år 1984 ges bidrag till finansieringen av ATP-systemet även genom en vinstskatt enligt lagen (1983:219) om tillfällig vinstskatt och en vinstdelningsskatt enligt lagen (1983:1086) om vinstdelningsskatt samt genom en knytning av löntagarfonderna till ATP-systemet.

Den allmänna pensioneringen *administreras* centralt av riksförsäkringsverket och lokalt av de allmänna försäkringskassorna. Bestämning av pensionsgrundande inkomst görs av de lokala skattemyndigheterna. Beslut i enskilda ärenden fattas av försäkringskassorna, vilkas beslut kan överklagas till försäkringsrätt. Rätternas avgöranden kan efter besvär överprövas av försäkringsöverdomstolen.

2.2 Tjänstepensionering m. m. inom avtalsområdet

Pensioner som utgår enligt avtal mellan parterna på arbetsmarknaden och som utgör komplettering till det allmänna pensionssystemet förekommer i dag för i stort sett alla kategorier arbetstagare. I huvudsak förekommer fyra sådana former av kompletteringspensioner, nämligen a) pension till statsanställda, b) pension till kommunalanställda, c) pension till privatanställda tjänstemän och arbetsledare (ITP) och d) särskild tilläggspension (STP) för privatanställda arbetare.

Utöver de här nämnda finns särskilda pensionsanordningar för exempelvis anställda inom den kooperativa sektorn, för bankanställda och för försäkringsanställda.

Efterlevandepension förekommer inom samtliga här nämnda pensionssystem utom STP.

2.2.1 Statlig tjänstepension

Bestämmelser om pensioner för statligt reglerade anställningar finns i *allmänt pensionsavtal* för statliga och vissa andra tjänstemän. Administrationen handhas av statens löne- och pensionsverk (SPV).

En arbetstagare har statlig pensionsrätt om han har fyllt 20 år, har en anställning som avser tjänstgöring motsvarande lägst 40 % av heltidstjänstgöring, uppfyller villkor om kvalifikationstid och vid anställningstidpunkten inte har uppnått den ålder vid vilken han enligt pensionsavtalet har rätt att avgå med ålderspension. Som kvalifikationstid för statlig pensionsrätt får även tillgodoräknas anställning med pensionsrätt hos allmän försäkringskassa, hos kommuner och landsting och vissa statliga aktiebolag samt anställningar enligt ITP-planen och inom STP-området.

Förmånerna enligt pensionsavtalet utgörs av egenpension (ålderspension, sjukpension och förtidspension), egenlivränta (ålderslivränta och förtidslivränta), familjepension och familjelivränta. Dessutom kan kompletterande delpension utgå.Härutöver finns av regeringen utfärdade bestämmelser om förordnandepension för vissa förordnandetjänster.

Pensionens storlek bestäms av två huvudfaktorer, nämligen antalet tjänsteår och pensionsunderlaget. För hel pension krävs i regel 30 tjänste-

år. För den som inte har tillräckligt antal tjänsteår reduceras pensionen i proportion till felande tjänstetid. Pensionsunderlaget beräknas på grundval av den pensionslön som för december månad året före avgångsåret gällt för arbetstagaren i den anställning på vilken rätten till tjänstepensionen grundas. Med pensionslön förstås månadslön enligt löneplan eller motsvarande. I pensionslönen inräknas inte mer än hälften av det belopp varmed månadslönen överstiger 167 % av basbeloppet enligt AFL och inte någon del av det belopp varmed månadslönen överstiger 250 % av basbeloppet.

I det statliga pensionsavtalet finns tre pensioneringsperioder, nämligen 60—63 år, 63—65 år och 65—66 år. Dessutom finns fasta pensionsåldrar.

Huvudregeln är att den anställde får avgå när han själv önskar inom pensioneringsperioden men är skyldig att avgå vid pensioneringsperiodens övre gräns. *Ålderspension* utgår om arbetstagaren avgår tidigast vid pensioneringsperiodens nedre gräns (pensionsålder). Hel ålderspension utgår med 65 % av pensionsunderlaget (normalbelopp). Detta normalbelopp höjs under vissa förutsättningar genom multiplikation med en särskild lönetilläggsfaktor. Härtill kommer ett tilläggsbelopp vilket utgår från 65 års ålder. Detta tilläggsbelopp motsvarar vid hel pension 3,1 % av gällande basbelopp.

Har den statligt anställde varit sjukskriven under en tid av minst ca två år och bedömer läkare att han inte kommer att bli frisk inom de närmaste tolv månaderna, är han skyldig att avgå från tjänsten och erhåller då statlig *sjukpension.* Innan sjukpensionering får ske skall arbetsgivaren mycket noga pröva om den anställde kan omplaceras till ett arbete som han kan klara trots sjukdomen. Sjukpensionens belopp bestäms av ett normalbelopp och ett tilläggsbelopp. Härtill kommer ett särskilt tilläggsbelopp fram till 65 års ålder. Detta särskilda tilläggsbelopp utgör — oavsett om sjukpensionens normalbelopp är reducerat med hänsyn till antalet tjänsteår eller inte — 25 % av normalbeloppet för hel sjukpension.

Förtidspension enligt pensionsavtalet kan utgå om arbetet utgör en fysisk eller psykisk påfrestning på grund av åldersförändringar. Förtidspension beviljas av regeringen. Det krävs att två förutsättningar är uppfyllda, nämligen minst 20 tjänsteår eller pensionsrätt i minst 20 år samt högst fem år kvar till pensionsåldern. Förtidspension beräknas på samma sätt som ålderspension men reduceras med 0,5 % för varje helt eller påbörjat kvartal som pensionen skall betalas ut före pensionsåldern.

Den som slutar sin statliga anställning utan att ha rätt till ålders-, sjuk- eller förtidspension kan få en s. k. *egenlivränta.* Ett villkor härför är att personen fyllt 28 år och därefter haft pensionsrätt enligt avtalet i minst tre år.

Egenlivränta kan utgå i form av *ålderslivränta* eller *förtidslivränta.* Ålderslivränta utbetalas fr. o. m. den månad då den berättigade fyller 65 år oavsett vilken pensionsålder som gäller för tjänsten. Förtidslivränta utbetalas före 65 års ålder till den som får helt sjukbidrag eller hel förtidspension enligt AFL.

Livränteunderlaget utgör 95 % av den pensionslön som skulle ha gällt om det varit fråga om ålderspension. Egenlivräntans *normalbelopp* utgör dels 10 % av livränteunderlag som understiger 7,5 gånger aktuellt basbelopp, dels 65 % av livränteunderlaget därutöver.

Familjepension utgår till efterlevande make (änka eller änkling) efter arbetstagare för vilken pensionsavtalet gällde vid dödsfallet eller som då uppbar eller hade rätt att framdeles uppbära egenpension. En förutsättning för rätt till pension är dock att äktenskapet hade ingåtts senast den dag då arbetstagaren fyllde 60 år. Rätten till familjepension upphör vid nytt äktenskap.

Frånskild make som på grund av dom eller skriftligt avtal har rätt till underhållsbidrag kan få familjepension. Förutsättningar är att underhållsbidrag utgick vid frånfället och att äktenskapet varat minst fem år och upplösts efter det att den efterlevande fyllt 30 år.

Familjepension utgår också till den anställdes efterlevande barn som inte fyllt 19 år. Adoptivbarn är jämställda med biologiska barn. Rätt till familjepension gäller inte barn som vid frånfället är adopterat av annan än den statsanställdes make.

Familjepensionens belopp beräknas på grundval av den egenpension som skulle ha utgått till arbetstagaren om denne vid tidpunkten för dödsfallet i stället hade blivit sjukpensionerad. Familjepension efter egenpensionär beräknas på grundval av den egenpension som utgick vid dödsfallet. I båda fallen utgår man från egenpensionens normalbelopp. 50 % av detta belopp utgör familjepensionens normalbelopp, vilket belopp utgår till en efterlevande. För två efterlevande utgör familjepensionen 140 % av detta normalbelopp. Den höjs för varje ytterligare efterlevande med 20 % av normalbeloppet. Därvid räknas efterlevande make och frånskild make eller två frånskilda makar som endast en pensionsberättigad. Den frånskilde makens belopp begränsas till underhållsbidragets storlek. Mellan efterlevande make och barn delas familjepensionen så att 80 % av beloppet till en efterlevande tillkommer maken och barnen delar återstående belopp lika.

Familjelivränta kan utgå under förutsättning att arbetstagaren vid sitt frånfälle uppbar eller hade rätt att framdeles uppbära egenlivränta och att livränteunderlaget överstiger 1/12-del av 7,5 gånger basbeloppet vid ingången av året före avgångsåret. Berättigade till familjelivränta är samma kategorier efterlevande som de vilka har rätt till familjepension. Familjelivräntans normalbelopp utgör 32,5 % av livränteunderlaget till den del detta överstiger 1/12-del av 7,5 gånger det nämnda basbeloppet.

De statliga pensionerna är *samordnade* med pensionsförmåner från den allmänna försäkringen på så sätt att en viss bruttopensionsnivå alltid är garanterad. Denna bruttosamordning innebär att den enskilde alltid är tillförsäkrad belopp motsvarande minst de förmåner som pensionsavtalet berättigar till. Skulle socialförsäkringsförmånerna uppgå till eller överstiga tjänstepensionens belopp utgår alltså endast socialförsäkringsförmånerna. Samordningen är individuell. Livräntor enligt pensionsavtalet är inte samordnade med allmän pension.

Utgående statliga pensioner jämte tillägg samt livräntor är värdesäkrade genom anknytning till basbeloppet. De finansieras som löpande utgifter för statsverket.

Statens löne- och pensionsverk (SPV) utbetalar såväl tjänste- som socialförsäkringsförmåner till statliga pensionstagare.

2.2.2 Kommunal tjänstepension

Tjänstepensioneringen för kommunalanställda har stora likheter med pensionssystemet för statsanställda men har genom kollektivavtal år 1984 förändrats i vissa avseenden såväl principiellt som materiellt. Den viktigaste ändringen i förhållande till tidigare gällande regler är att bruttopensionssystemet visserligen bibehållits men att en kompletterande nettopension normalt alltid utbetalas utöver folkpension och ATP.

Gällande regler finns samlade i pensionsbestämmelser för arbetstagare hos kommuner och landsting (PA—KL). Som *arbetstidsvillkor* för pensionsrätt gäller att arbetstagare hos kommuner och landsting skall ha minst 40-procentig sysselsättningsgrad och ha fyllt 18 år. För pensionsrätt fordras vidare att arbetstagaren har minst ett år kvar till pensionsåldern vid tillträdandet av anställningen.

Pensionsförmånerna utgörs av ålderspension, garantipension, visstidspension, familjepension, kompletterande delpension samt egen- och familjelivränta. Sjukpensionsförmåner utgår numera i huvudsak genom avtalsgruppsjukförsäkringen (AGS—KL), som beskrivs i avsnitt 2.2.4.

För hel pension krävs en tjänstetid om 30 år. Är tjänstetiden kortare än 30 år reduceras pensionsförmånerna i motsvarande mån. För anställd på särskilt visstidsförordnande (i allmänhet förvaltningschefer och liknande) är den erforderliga tiden för hel pension tolv år.

Tjänstetid tillgodoräknas under tiden från 28 och längst till 65 års ålder. I tjänstetiden inräknas i regel tid då arbetstagaren har förvärvat rätt till pension hos annan kommun eller statlig tjänstepension eller ITP-pension eller pension enligt STP-planen.

Ålderspensionen beräknas på ett *pensionsunderlag* som utgörs av en framräknad årsmedellön. Denna beräknas på grundval av den med basbeloppet uppräknade lönen under de fem första av de sju sista anställningsåren före pensioneringen. Av dessa fem år bortses från åren med högst och lägst lön varefter årsmedellönen beräknas för de återstående tre åren.

Den kommunala ålderspensionen beräknas före samordning med folkpension och ATP på så sätt att årsmedellönen multipliceras med nedan angivna procenttal inom resp. skikt.

Lön uttryckt i basbelopp	Nivå i procent
0—1	96
1—2,5	78,5
2,5—3,5	60
3,5—7,5	64
7,5—20	65
20—30	32,5
30—	0

Det tal som blir resultatet av denna uträkning (bruttopensionspoäng) multipliceras i sin tur med tidsfaktorn och det aktuella basbeloppet. Denna senare produkt är den kommunala pensionen före samordning med folkpension och ATP.

Exempel: Årsmedelpoängen är 5,1 och tidsfaktorn är 1,0. Bruttopensionspoängen blir 1,0 (1 x 0,96) + (1,5 x 0,785) + (1 x 0,60) + (1,6 x 0,64) = 3,701. Ålderspensionen blir 3,701 x 24 500 (aktuellt basbelopp) = 90 675 kr.

Inom den kommunala tjänstepensioneringen finns dels en pensionsperiod vid 63—65 år, dels fasta pensionsåldrar vid 60, 63 eller 65 år. Möjlighet finns till förtida och uppskjutet uttag.

Samordningen med folkpension och ATP är konstruerad så att pensionstagaren normalt erhåller ett nettobelopp från kommunen utöver folkpension och ATP.

Visstidspension utgår till arbetstagare som är anställd på särskilt visstidsförordnande och som avgår på grund av att förlängt förordnande inte erhålls. Visstidspensionen utgår under tiden från avgången till pensionsåldern med samma beräkningssätt som för ålderspension.

Garantipension är en kompletteringspension vid arbetsoförmåga. Den utges till den som har en årsmedelpoäng överstigande 7,5 och som fått rätt till hel förtidspension eller helt sjukbidrag enligt AFL, hel egenlivränta från arbetsskadeförsäkringen eller eljest avgår från anställningen på grund av arbetsoförmåga. Liksom visstidspensionen utgår den fram till pensionsåldern.

Familjepension utgår efter arbetstagarens frånfälle till dels änka och änkling under förutsättning att äktenskapet har ingåtts senast den dag då arbetstagaren fyllt 60 år, dels barn intill dess barnet fyllt 19 år. Om maken tidigare varit gift med arbetstagaren innan denne fyllt 60 år gäller inte detta åldersvillkor. Ingår make nytt äktenskap upphör familjepensionen att utgå.

Familjepensionens storlek beräknas med samma teknik som för ålderspension utom vad gäller beräkning av årsmedellönen. I stället för att bortse från de bästa och sämsta åren bortser man här liksom i fråga om garantipension från de två sämsta åren. Före samordning med folkpension och ATP multipliceras sålunda årsmedellönen med nedan angivna procenttal inom resp. skikt.

Årslön uttryckt i basbelopp	Nivå i procent
0—20	32,5
20—30	16,25
30—	0

Om det finns två efterlevande multipliceras familjepensionen med faktorn 1,4. Denna faktor ökas med 0,2 för varje efterlevande härutöver. Familjepension till två eller flera förmånsberättigade fördelas på så sätt att änke- eller änklingspensionen utgör 80 % av familjepension till ensam förmånsberättigad och barnpensionen återstoden. Barnpension till flera barn delas lika mellan dem.

Den kommunala familjepensionen är enligt samma principer som för ålderspension samordnad med familjepension från ATP men endast med 48,5 % av änkepension från folkpensioneringen. Denna friläggning från samordning gäller även sedan änkepensionen vid 65 års ålder utbytts mot ålderspension inom folkpensioneringen.

Arbetstagare som avgår från sin tjänst före pensioneringen kan under vissa förutsättningar bli berättigad till *livränta.* Denna kan anses vara en form av fribrev, baserad på den intjänade pensionsrätten. Livräntan kan utgå i form av *egenlivränta* (ålderslivränta) och *familjelivränta.* Egenlivräntan framräknas enligt samma principer som för ålderspension men med hänsynstagande till intjänad pensionsrätt i förhållande till återstående tid till pensionsåldern. Familjelivräntan beräknas enligt samma principer som familjepension och utges också till samma personkrets.

Utgående pensioner enligt PA—KL är värdesäkrade genom anknytning till basbeloppet. Kommunernas pensioner administreras av Kommunernas pensionsanstalt (KPA) och finansieras av varje kommun/landsting genom självriskåtagande.

2.2.3 Industrins och handelns tilläggspension för tjänstemän (ITP)

Tjänstepensioneringen för tjänstemän inom den privata sektorn fick i huvudsak sin nuvarande utformning i anslutning till ikraftträdandet av den allmänna tilläggspensioneringen. En ny enhetlig pensionsplan (ITP-planen) utformades år 1960. Nuvarande avtal beträffande ITP-planen har träffats i september 1976 mellan Svenska arbetsgivareföreningen (SAF) och Privattjänstemannakartellen (PTK) och gäller med vissa förändringar — efter nya förhandlingar — fortfarande. ITP-planen gäller som kollektivavtal mellan förbund anslutna till SAF resp. PTK och har tjänat som förebild för pensionsplaner inom bl. a. bank- och försäkringsväsendet samt inom kooperationen.

ITP omfattar ålderspension, kompletterande ålderspension (ITPK), delpension, sjukpension, familjepension, särskild änkepension och särskild änklingspension. Ålderspensionen kompletteras i vissa fall av en särskild garantitilläggspension till ålderspension (ITPG).

Ålderspension, ITPK och familjepension kan tjänas in från 28 års ålder medan anslutningsåldern för övriga förmåner är 18 år.

Till grund för beräkning av pensionsförmånerna ligger *den pensionsmedförande lönen,* varmed i huvudsak avses den aktuella fasta lönen jämte naturaförmåner i form av kost eller bostad. Det finns speciella bestämmelser som sätter en gräns för vilka löneförhöjningar nära pensionsåldern som får bli pensionsmedförande.

För full ITP-pension krävs en *tjänstetid* om 360 månader mellan 28 och 65 års ålder. Vid kortare tjänstetid reduceras pensionen med så många 360-delar som det saknas månader för full tjänstetid. Som tjänstetid tillgodoräknas tid varunder tjänstemannen har tjänat in pensionsrätt inom andra pensionssystem på såväl det statliga och kommunala som det privata området.

Pensionsåldern är normalt 65 år. Hel *ålderspension* utgår med 10 % av den pensionsmedförande lönen upp till 7,5 basbelopp. För pensionsmedförande lön mellan 7,5 och 20 basbelopp utgår ålderspension med 65 % och för sådan lön mellan 20 och 30 basbelopp med 32,5 %. För lönedelar överstigande 30 gånger basbeloppet utgår ingen pension. Vid pensionsåldrar lägre än 65 år utges hel ålderspension t. o. m. månaden före den under vilken tjänstemannen fyller 65 år med 65 % även på lönedelar upp till 7,5 basbelopp. Möjlighet finns till förtida och uppskjutet uttag av ålderspension.

I ITP-planen finns fr. o. m. år 1977 också en kompletterande ålderspension — *ITPK*. Denna pensionsdel kan tas ut under en viss period — t. ex. vid förtida uttag — eller fördelas under resten av livet från den ordinarie pensioneringen. Storleken på ITPK kan inte beräknas i förväg utan beror på löneutvecklingen. Den som tar ut ITPK som livsvarig pension från 65 års ålder kan dock räkna med att få ut mellan 2,5 och 3 % av den pensionsmedförande lönen.

En annan kompletterande förmån är *ITPG*. Denna garanterar tjänstemannen minst lika stor ålderspension som en arbetare får genom sin kollektivavtalspension STP. Det är i första hand den som har låg tjänstetidsfaktor för sin vanliga ITP som kan komma i fråga för denna garantiregel.

Sjukpension från ITP kan utgå till den vars arbetsförmåga varit nedsatt till minst hälften i minst 90 dagar. ITP:s sjukpension utgår under sjukpenningtid med — inkl. sjukpenningen — 95 % av lönedelar upp till 7,5 basbelopp. För lönedelar mellan 7,5 och 20 basbelopp utgår sjukpensionen med 65 % samt för lönedelar mellan 20 och 30 basbelopp med 32,5 %. Om arbetsoförmågan blir bestående och förtidspension eller sjukbidrag utgår från den allmänna försäkringen blir den sammanlagda ersättningen från den allmänna försäkringen och ITP 80 % av lönen på lönedelar upp till 7,5 basbelopp. För lönedelar mellan 7,5 och 30 basbelopp överensstämmer procenttalen med de som gäller för ålderspension. Vid partiell arbetsoförmåga utgår sjukpension i proportion till graden av arbetsoförmågan.

Familjepension enligt ITP-planen utges till efterlevande make (änka eller änkling) och barn. Rätten till denna förmån består även efter det att tjänstemannen har uppnått pensionsåldern. Adoption grundlägger inte pensionsrätt för barn och giftermål inte rätt till familjepension för änka eller änkling om adoptionen eller giftermålet äger rum efter det att tjänstemannen har fyllt 60 år. Giftermål efter 60 års ålder medför dock rätt till familjepension om äktenskapet varat mer än 5 år eller om gemensamt barn finns. Pensionsrätt för efterlevande föreligger i regel inte heller om tjänstemannens arbetsförmåga vid giftermålet eller adoptionen var varaktigt nedsatt med minst hälften eller om tjänstemannen då led av sjukdom som inom sex månader därefter ledde till tjänstemannens död.

Familjepension utges fr. o. m. månaden efter den under vilken tjänstemannen har avlidit. Pensionen utgår för make t. o. m. den månad under vilken maken avlider eller gifter om sig. För barn utgår pensionen t. o. m.

den månad varunder barnet fyller 20 år eller dessförinnan avlider. Om barnet när det fyller 20 år är fullständigt och varaktigt arbetsoförmöget har barnet dock rätt till familjepension så länge detta förhållande består.

Familjepensionens storlek bestäms med utgångspunkt i dels ett grundbelopp, dels antalet förmånstagare. Grundbeloppet för full familjepension baseras på den del av den avlidnes lön som låg över 7,5 basbelopp och utgör 32,5 % av pensionsmedförande lön mellan 7,5 och 20 basbelopp. För den pensionsmedförande lönen mellan 20 och 30 basbelopp utgör grundbeloppet 16,25 %.

Familjepensionen utges med nedan angivna procenttal av grundbeloppet.

Förmånstagare	Familjepension i % av grundbeloppet
Efterlevande make	
utan barn	100
och 1 barn	130
och 2 barn	150
och fler än 2 barn	150 +
+ för varje barn utöver 2	10
Enbart barn	
1 barn	75
2 barn	110
3 barn	135
4 barn	150
fler än 4 barn	150 +
+ för varje barn utöver 4	10

När det finns både änka eller änkling och barn med rätt till pension erhåller efterlevande make 75 % av grundbeloppet. Ett efterlevande barn får barnpension med 55 % av grundbeloppet och två barn med 75 % därav. Pensionen höjs för varje ytterligare barn med 10 % av grundbeloppet. Barnpensionen delas lika mellan flera barn.

De nämnda reglerna avser full familjepension, dvs. sådan pension som utges vid beräknad full pensionsgrundande tjänstetid. Om den beräknade pensionsgrundande tjänstetiden är kortare, reduceras familjepensionen enligt samma regler som gäller för ålderspension.

Särskild änkepension kan utbetalas till en änka som inte har rätt till änkepension från ATP på grund av att äktenskapet hade varat mindre än fem år och att hon inte heller hade gemensamt barn med mannen. Rätten till pension upphör då änkan avlider eller ingår nytt äktenskap. Hel särskild änkepension utges med 26 % av den pensionsmedförande lönen upp till 7,5 basbelopp.

Särskild änklingspension utgår till kvinnlig försäkrads make under samma förutsättningar som gäller för familjepension i övrigt. Pensionsrätten upphör då änklingen avlider eller gifter om sig. Hel särskild änklingspension uppgår till 20 % av den pensionsmedförande lönen intill 7,5 basbelopp.

ITP-försäkrade som fyllt 28 år och som slutar sin anställning utan att omedelbart bli ITP-försäkrad hos annan arbetsgivare erhåller automatiskt *fribrev*. Fribrevet motsvarar värdet av inbetalade avgifter.

Utgående ITP-pensioner uppräknas inte med anknytning till basbe-

loppet. Som *kompensation för levnadskostnadsökningar* har emellertid hittills regelmässigt lämnats tillägg till utgående pensioner på grundval av utvecklingen av konsumentprisindex.

ITP bygger på principen om *nettosamordning*, som innebär att pensionen — till skillnad från vad som gäller för statlig och kommunal tjänstepension — i regel inte påverkas av samtidigt utgående folkpension eller ATP. I fråga om en del förmånsslag — t. ex. ålderspension före 65 års ålder och sjukpension — sker dock sådan samordning i viss utsträckning.

ITP *finansieras* genom arbetsgivaravgifter enligt ett premiereservsystem. Detta system innebär fondering av premier motsvarande kapitalvärdet av framtida pensionsutbetalningar. Ålderspensionerna kan säkras på två sätt, antingen genom försäkring i Försäkringsbolaget SPP eller genom avsättning i bokslut av tillräckliga pensionsmedel enligt det s. k. FPG/PRI-systemet (FPG = Försäkringsbolaget Pensionsgaranti, PRI = Pensionsregistreringsinstitutet).

2.2.4 Särskild tilläggspension (STP) och avtalsgruppsjukförsäkring (AGS)

Den särskilda tilläggspensionen (STP) för arbetare tillkom genom överenskommelser åren 1971 och 1972 mellan SAF och Landsorganisationen i Sverige (LO). Nuvarande STP-plan gäller fr. o. m. den 1 juli 1976. STP omfattar i huvudsak arbetstagare som arbetar inom de sakliga tillämpningsområdena för kollektivavtalen inom SAF/LO-området. Även utanför detta område har slutits kollektivavtal om skyldighet för arbetsgivare att teckna försäkring för STP. Försäkringsgivare är Arbetsmarknadsförsäkringar, pensionsförsäkringsaktiebolag (AMF-pensionsförsäkring). Försäkringsavtalen sluts mellan arbetsgivaren och detta bolag.

STP är en komplettering till ålderspensionerna från folk- och tilläggspensioneringen. Pensionens storlek påverkas inte av folkpension eller ATP och är sålunda nettosamordnad med de allmänna pensionerna.

Rätt till STP tillkommer den som är född i juni 1911 eller senare och som har fyllt 65 år. Pensionsgrundande tid (STP-år) beräknas fr. o. m. det år då den anställde uppnår 28 års ålder t. o. m. det år då han fyller 64 år. Den pensionsgrundande tiden räknas i timmar arbetstid per år varvid ett helt STP-år tillgodoräknas om arbetstiden har uppgått till minst 832 timmar.

STP-pensionens storlek beror på antalet STP-år och pensionslönens storlek. Hel STP utgår till den som har 30 STP-år. Den som är född år 1931 eller tidigare kan erhålla full pension trots färre antal STP-år.

Pensionslönen beräknas på grundval av årsinkomsterna under de fem år då den försäkrade uppnår 55—59 års ålder. Pensionslönen blir därvid lika med medeltalet av de tre bästa årsinkomsterna — uppräknade till pensionsårets penningvärde — under de fem åren. Enbart årsinkomst upp till 7,5 gånger basbeloppet tas härvid i beaktande.

Hel STP utgör 10 % av pensionslönen och utges om den anställde kan tillgodoräkna sig erforderligt antal STP-år, dvs. som huvudregel 30 år.

Vid kortare anställningstid reduceras pensionen i förhållande till antalet saknade år. Möjlighet finns att uppskjuta uttag av STP-pension till 70 års ålder med försäkringsmässigt beräknade tillägg till pensionen.

STP är inte värdesäkrad genom anknytning till basbeloppet. Överskott som uppstår inom AMF-pensionsförsäkring används dock i första hand till att höja utgående pensioner som kompensation för penningvärdesförsämring.

Vid övergång till STP från andra pensionsplaner på både den offentliga och privata sidan kan den försäkrade som STP-tid tillgodoräkna sig pensionsgrundande tid enligt dessa andra pensionsplaner. På samma sätt kan STP-tid tillgodoräknas för ålderspension vid övergång till sådana pensionsplaner.

STP innehåller, som ovan nämnts, inte familjepension.

STP finansieras genom arbetsgivaravgifter enligt en s. k. kapitaltäckningsmetod. Denna innebär krav på fondering av medel, motsvarande kapitalvärdet av utgående pensioner.

Avtalsgruppsjukförsäkringen (AGS) tillkom samtidigt som STP genom överenskommelser mellan SAF och LO åren 1971 och 1972 och är avsedd att vara ett komplement till sjukpenning och förtidspension (sjukbidrag) från den allmänna försäkringen. AGS gäller enligt utfästelser i kollektivavtal för arbetare på den privata sektorn. För anställda hos kommuner och landsting finns en motsvarande försäkring, AGS—KL. Försäkringarna tecknas av arbetsgivaren i ett särskilt bolag — Arbetsmarknadsförsäkringar, sjukförsäkringsaktiebolag (AMF-sjukförsäkring).

AGS gäller för anställd som är sjukpenningförsäkrad enligt AFL och som inte har fyllt 65 år. Dessutom skall den anställde ha arbetat minst 180 dagar och då ha omfattats av försäkringen (s. k. kvalifikationstid). AGS gäller så länge anställningen består och har dessutom visst efterskydd, som innebär att den fortsätter att gälla viss tid efter det att den försäkrade slutat sin anställning.

Ersättning från AGS utgår under tid då den försäkrade är arbetsoförmögen till minst 50 % och uppbär sjukpenning enligt AFL eller förtidspension eller sjukbidrag enligt samma lag. Ersättning vid sjukdom lämnas för sjukperiod som varar i minst åtta dagar (31 dagar enligt AGS—KL). I sådant fall utges ersättning fr. o. m. insjuknandedagen (fr. o. m. andra sjukdagen enligt AGS—KL) som en komplettering till sjukpenningen från AFL upp till i princip 100 % (95 % enligt AGS—KL) av inkomstförlusten. Efter nittionde dagen torde ersättningsnivån ligga i intervallet 89—95 %. Under förtidspensionstid utges AGS-ersättning i form av månadsbelopp vars storlek varierar med hänsyn till den försäkrades sjukpenninggrundande inkomst vid tidpunkten för insjuknandet och graden av arbetsoförmåga. Under år 1987 är månadsbeloppen lägst 180 och högst 1 300 kr. Utgående belopp är skattefria.

När ersättning från AGS har utgetts under 24 månader i följd kan månadsbeloppen höjas enligt särskilda regler, om basbeloppet höjs. Höjningen får dock inte överstiga 4 % per år. AMF-sjukförsäkring kan under vissa förutsättningar besluta om högre uppräkning än 4 %, och genom sådana beslut har hittills getts full kompensation för prisstegringarna.

2.2.5 Trygghetsförsäkringar vid arbetsskada

Sedan början av 1970-talet och speciellt efter tillkomsten av lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring (LAF) har s. k. trygghetsförsäkringar vid arbetsskada vuxit fram genom olika kollektivavtal på arbetsmarknaden. Överenskommelser härom gäller för såväl stats- och kommunalanställda som för arbetstagare inom SAF/LO/PTK-området. Även för anställda inom andra områden har träffats liknande avtal. Trygghetsförsäkringarna utger ersättning enligt skadeståndsrättsliga normer utan att den skadade skall behöva visa att arbetsgivaren eller annan är skadeståndsskyldig. Från trygghetsförsäkringarna utges således ersättning oavsett om någon genom vårdslöshet eller uppsåt har orsakat skadan eller inte. Utgående belopp har huvudsakligen karaktären av ideell ersättning eftersom arbetsskadeförsäkringen i princip skall utge full kompensation för inkomstförlust. Avsikten är att den skadade med stöd av samtliga berörda försäkringar skall försättas i samma ekonomiska situation som om skadan inte hade inträffat.

Trygghetsförsäkringar finns f. n. enligt två olika försäkringssystem, nämligen TFA (trygghetsförsäkring vid arbetsskada) och ett avtal på det statliga området om ersättning vid personskada (PSA).

TFA gäller enligt utfästelse i kollektivavtal för arbetare och tjänstemän på den privata sektorn samt för anställda hos kommuner, landsting, församlingar m. fl. TFA finansieras genom avgifter av arbetsgivaren, som genom kollektivavtalen är skyldig att teckna försäkring hos ett särskilt försäkringskonsortium — Arbetsmarknadsförsäkringar, trygghetsförsäkring. Försäkringen gäller från anställningens början.

Ersättning utgår vid personskada till följd av olycksfall eller annan skadlig inverkan i arbetet (arbetsskada).

Ersättning till den som skadats i arbetet utges under akut sjukdomstid, vid invaliditet, för rehabilitering och vid dödsfall.

Under akut sjukdomstid utgår ersättning för förlorad arbetsinkomst, för sjukvårdskostnader och andra utgifter samt för sveda och värk i den mån ersättning inte utges från annat håll, t. ex. från den allmänna försäkringen eller trafikförsäkringen. Förlorad arbetsinskomst ersätts om sjukskrivningen har varat mer än åtta dagar. Ersättningen utges då fr. o. m. dagen för insjuknandet och motsvarar den faktiska förlusten av arbetsinkomst.

Om arbetsskadan medför invaliditet utgår ersättning för inkomstförlust i form av livränta eller engångsbelopp, om livränta enligt LAF inte täcker hela inkomstförlusten. Ersättning kan också utgå för lyte eller annat stadigvarande men, för olägenheter i övrigt till följd av skadan och för sjukvårdskostnader och andra utgifter. Dessutom kan skäliga kostnader för erforderlig rehabilitering till annat jämförbart yrke ersättas. Även dessa ersättningar är samordnade med belopp som kan utgå på grund av bl. a. andra försäkringar på så sätt att ersättningen från TFA reduceras med nämnda belopp.

Vid dödsfall lämnas ersättning enligt skadeståndsrättsliga regler för begravningskostnader och för förlust av underhåll till efterlevande. Er-

sättning för förlust av underhåll lämnas till efterlevande som vid tiden för dödsfallet hade rätt till eller faktiskt fick eller kunde antas inom en nära framtid få underhåll av den försäkrade.

Vid fastställandet av ersättningen tas hänsyn till den efterlevandes förmåga och möjligheter att genom eget arbete eller på annat sätt bidra till sin försörjning. Vissa minimibelopp utgår dock alltid till efterlevande make — med vilken jämställs sådan person som den avlidne stadigvarande har sammanbott med under äktenskapsliknande förhållanden — samt till barn under 20 år och, under vissa förutsättningar, till förälder. Till efterlevande make eller därmed jämställd lämnas alltid ersättning med minst 25 000 kr. Varje barn får alltid ett belopp som motsvarar minst 2 500 kr. för varje år som återstår till det år då barnet fyller 20 år.

Också ersättningar vid dödsfall är samordnade med vissa andra förmåner från stat, kommun, försäkringsanstalt, arbetsgivare eller annan i form av bl. a. periodisk ersättning. Samordning sker dock inte beträffande ersättning på grund av försäkring som har tecknats och i sin helhet betalts av den anställde om det inte gäller skadestånd eller kostnadsersättning.

Inom det statliga området kallas den på överenskommelse mellan parterna på den statliga arbetsmarknaden grundade trygghetsförsäkringen för *avtal om ersättning vid personskada (PSA).* Avtalet gäller för bl. a. tjänstemän inom det område där statens arbetsgivarverk kan sluta kollektivavtal. Frågan om ersättning enligt PSA avgörs av en statlig nämnd, trygghetsnämnden.

Personskadeavtalet omfattar bl. a. sådan skada som är att anse som arbetsskada enligt LAF eller lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring (YFL). Ersättning utges för förlorad arbetsinkomst, sveda och värk, bestående lyte och men m. m. med tillämpning i huvudsak av samma normer som gäller enligt avtalet på den privata sektorn. Ersättning för förlorad arbetsinkomst utgår dock i princip inte om tjänstemannen tillerkänts livränta enligt LAF på grund av skadan. Samtliga ersättningar samordnas med ersättningar av motsvarande slag enligt lag eller särskild författning, anställningsavtal eller från försäkringsanstalt, i sistnämnda fall med samma undantag som nyss angetts beträffande TFA.

Vid dödsfall till följd av sådan skada som omfattas av PSA utges ersättning för förlust av underhåll till efterlevande make, barn under 20 år och förälder. Med efterlevande make jämställs sådan ogift person med vilken den avlidne enligt trygghetsnämndens bedömande stadigvarande sammanbott under äktenskapsliknande förhållanden. För att förälder skall vara ersättningsberättigad fordras att vederbörande vid tiden för dödsfallet såväl sammanbodde med den avlidne som uppbar underhåll från denne samt att föräldern inte erhöll sin huvudsakligaste försörjning genom förvärvsarbete.

För förlust av underhåll utges till efterlevande make eller därmed jämställd ersättning motsvarande 2 1/2 basbelopp. Även varje ersättningsberättigad förälder erhåller ersättning med samma belopp. Till varje efterlevande barn utgår ersättning med ett engångsbelopp som motsvarar

1/4 basbelopp multiplicerat med skillnaden mellan 20 och det antal hela år som barnet fyllt vid dödsfallet. De angivna beloppen utbetalas oavsett vad som eljest kan tillkomma den efterlevande i ersättning från annat håll. Inte heller görs någon prövning av den efterlevandes förmåga och möjligheter att själv bidra till sin försörjning eller av dennes faktiska förlust av underhåll.

Härjämte kan ersättning utges för skäliga begravningskostnader.

2.2.6 Tjänstegrupplivförsäkringar

De flesta arbetstagare i Sverige är grupplivförsäkrade i sin anställning med i stort sett likartade försäkringsförmåner. För anställda inom det statligt lönereglerade området bygger grupplivskyddet på en överenskommelse år 1962 mellan staten och statstjänstemännens fackliga organisationer. För anställda inom den privata sektorn finns tjänstegrupplivförsäkringar som överenskommits mellan SAF och LO resp. SAF och PTK. Den förstnämnda administreras av Arbetsmarknadens försäkringsaktiebolag (AFA) och den sistnämnda i huvudsak av SPP. Anställda inom kooperationen och folkrörelserna som arbetar under motsvarande kollektivavtal har en likartad försäkring i Folksam vilken benämns avtalsgrupplivförsäkring (AGL). Också tjänstemän utanför PTK liksom anställda hos kommuner och landsting har avtal om tjänstegrupplivförsäkring. Sådana avtal finns även på andra områden, t. ex. beträffande lantbrukare. Försäkringsvillkoren är i allt väsentligt lika inom de statliga, kommunala, kooperativa och privata områdena.

Från försäkringarna ges ersättning till efterlevande om den försäkrade avlider under anställningstiden. Försäkringarna gäller så länge anställningen består, dock i regel tidigast från 18 års ålder och längst till 70 års ålder. När den försäkringsgrundande anställningstiden upphört fortsätter TGL-skyddet i vissa fall att gälla, dock ej längre än till 65 år (67 år för stats- och kommunalanställda). Allmän efterskyddstid på 180 dagar finns i AFA-försäkringen. Inom denna liksom i övriga försäkringar förekommer efterskydd vid sjukdom eller olycksfall samt vid arbetslöshet. För att tjänstegrupplivförsäkringarna skall ge fullt skydd krävs i regel att arbetstagaren har en arbetstid som är minst 16 timmar per vecka. Vid kortare arbetstid kan utges reducerade försäkringsbelopp.

Försäkringarna lämnar vid den försäkrades frånfälle ersättning i form av grundbelopp till efterlevande eller i form av begravningshjälp. Till den avlidnes barn under 20 (21) år betalas dessutom tilläggsbelopp. Försäkringsbeloppen är anpassade till den allmänna försäkringens basbelopp.

Grundbeloppets storlek beror på den försäkrades ålder vid frånfället enligt följande.

Den övre åldersgränsen är 67 år inom det statliga och kommunala området, 70 år inom SAF/PTK-området och obegränsad inom SAF/LO-området.

Det högsta grundbeloppet (6,0 basbelopp) utgår dock alltid även om

Arbetstagarens ålder, år	Grundbelopp i antal basbelopp	Grundbelopp i kr år 1987
—54	6,0	144 600
55	5,5	132 550
56	5,0	120 500
57	4,5	108 450
58	4,0	96 400
59	3,5	84 350
60	3,0	72 300
61	2,5	60 250
62	2,0	48 200
63	1,5	36 150
64—	1,0	24 100

den försäkrade fyllt 55 år men ej passerat nyss angivna övre åldersgräns i de fall denne efterlämnar barn som vid dödsfallet inte fyllt 17 år.

Helt grundbelopp utgår om arbetstagaren efterlämnar make, barn under 20 år (inom vissa avtalsområden 21 år), föräldrar eller icke gift person med vilken arbetstagaren vid tiden för dödsfallet sammanbodde under äktenskapsliknande förhållanden. Föräldrar kan dock aldrig vara förmånstagare enligt den statliga försäkringen. Efterlämnar den försäkrade barn över 20 (21) år men inte annan förmånstagare utges halvt grundbelopp. Förmånstagare till försäkringsbeloppet är sålunda i vissa fall person med vilken arbetstagaren vid tiden för dödsfallet sammanbodde under äktenskapsliknande förhållanden. Fråga om någon skall anses ha varit sammanboende och därmed berättigad till försäkringsbelopp avgörs av särskilda organ. Vid prövningen skall beaktas sådana omständigheter som längden av den tid under vilken sammanlevnaden bestått, beroendeförhållande till arbetstagaren, varaktigheten av sådant beroendeförhållande och gemensamma barn.

Enligt de statliga och kommunala grupplivförsäkringarna samt AFA-försäkringen gäller vidare att — om arbetstagaren inte gjort annat förmånstagarförordnande — make erhåller hela grundbeloppet. Efterlämnar den försäkrade inte make är barnen gemensamt förmånstagare till hela beloppet eller, om sammanboende finns, till halva beloppet. I sistnämnda fall erhåller den sammanboende andra hälften av beloppet. Om arbetstagaren inte heller efterlämnar barn får den sammanboende hela beloppet eller, om föräldrar finns, halva beloppet. I det sist angivna fallet erhåller föräldrarna (föräldern) den andra hälften av beloppet. Efterlämnar inte arbetstagaren make, barn eller sammanboende erhåller föräldrarna (föräldern) hela beloppet. Som tidigare angetts är föräldrar inte förmånstagare enligt TGL för statsanställda.

Förmånstagare till grundbeloppet enligt TGL på SAF/PTK- området är i första hand make, i andra hand barn och i tredje hand föräldrar (förälder). Sammanboende är inte automatiskt förmånstagare. Även här har arbetstagare dock möjlighet att göra förmånstagarförordnande till annan person.

När den försäkrade efterlämnar barn under 20 (21) år utbetalas enligt samtliga försäkringar tilläggsbelopp för varje sådant barn med belopp som motsvarar följande antal basbelopp.

Om barnet vid dödsfallet	Utgör tilläggs-beloppet	I kr år 1987
Ej har fyllt 17 år	2 basbelopp	48 200
Har fyllt 17 men inte 19 år	1,5 basbelopp	36 150
Har fyllt 19 men inte 20 (21) år	1 basbelopp	24 100

För barn under 20 (21) år kan sålunda i vissa fall utgå såväl helt grundbelopp som tilläggsbelopp. Förmånstagare till tilläggsbeloppet är de barn som tillägget avser. Enligt statens grupplivförsäkring, kommunernas grupplivförsäkring och TGL på SAF/LO-området gäller dessutom att tilläggsbeloppet utges till syskon under 20 (21) år i fall då arbetstagaren inte efterlämnar annan förmånsberättigad efterlevande.

Om grundbeloppet inte kan betalas ut, t. ex. därför att förmånsberättigad efterlevande inte finns eller till följd av att arbetstidsvillkoret inte är uppfyllt, lämnas enligt samtliga försäkringar vanligen begravningshjälp med belopp som varierar mellan 0,5 och 1 basbelopp. Enligt det statliga avtalet och SAF/LO-avtalet utbetalas dock begravningshjälp även om grundbelopp utges. Begravningshjälp utbetalas till dödsboet.

Make eller person med vilken arbetstagaren stadigvarande sammanbor som inte har grupplivförsäkring i egen anställning är enligt samtliga försäkringar medförsäkrad. Villkoret för att vara medförsäkrad är enligt avtalet mellan SAF och PTK och det kommunala avtalet att det i hemmet finns barn under 17 år (gemensamt barn om det gäller sammanboende). När sådan medförsäkrad avlider utgår ett belopp motsvarande 1 basbelopp (24 100 kr. år 1987) till varje hemmaboende barn under 17 år. Dessutom utgår begravningshjälp med 0,5 basbelopp (12 050 kr. år 1987). För dem som omfattas av SAF/LO-avtalet kan utbetalas enbart begravningshjälp.

Förutom från tjänstegrupplivförsäkring kan vid dödsfall utges ersättning från frivillig grupplivförsäkring och från privat livförsäkring eller olycksfallsförsäkring.

2.3 Beskattning av pensionsförmåner

Pensionsförmåner är i princip skattepliktiga och skall enligt kommunalskattelagen (1928:370), KL, i skattehänseende jämställas med inkomst av tjänst (31 och 32 §§ KL med anvisningar). Detta gäller såväl folk- och tilläggspension enligt AFL som pensionsförmåner inom andra pensionssystem. Från denna regel har dock i 19 § KL undantag gjorts beträffande bl. a. kommunalt bostadstillägg.

Såvitt gäller folkpensionsförmånerna kommer dessa, även om de således i princip behandlas som skattepliktiga tjänsteintäkter, ändå ofta på grund av regler i 50 § KL om avdrag för nedsatt skatteförmåga att i praktiken bli skattefria eller lindrigare beskattade än andra inkomster. Sålunda är skattskyldig, vars inkomst till inte obetydlig del utgjorts av folkpension, berättigad till avdrag för nedsatt skatteförmåga om inte särskilda omständigheter föranleder annat. Närmare bestämmelser om

beräkningen av sådant avdrag ges i anvisningarna till 50 § KL. På grundval härav har lämnats särskilda anvisningar av riksskatteverket (senast RSV Dt 1986:26). Som folkpension räknas i detta sammanhang ålderspension, förtidspension (sjukbidrag), änkepension och hustrutillägg. Däremot är bestämmelserna inte tillämpliga på barnpension eller vårdbidrag. Som folkpension behandlas dock tilläggspension i den mån den föranlett avräkning av pensionstillskott.

Den omständigheten att folkpension under ett beskattningsår utgått med ringa belopp, t. ex. till följd av att folkpensionen inte åtnjutits under hela året, utgör inte hinder mot att medge den skattskyldige avdrag. Avgörande för bedömningen är huruvida folkpensionen, om den hade uppburits i full utsträckning, skulle ha utgjort en inte obetydlig del av inkomsten. Enligt KL skall detta anses vara fallet om folkpensionen uppgått till minst 6 000 kr. eller minst en femtedel av den sammanräknade inkomsten.

Vid beräkning av det extra avdraget för folkpensionärer görs en inkomst- och förmögenhetsprövning. Vid inkomstprövningen beaktas endast pensionstagarens egen inkomst, medan vid förmögenhetsprövningen hänsyn tas till såväl pensionstagarens som dennes makes förmögenhet.

Det extra avdraget bestäms i första hand med hänsyn till storleken av pensionstagarens till statlig inkomstskatt taxerade inkomst. Överstiger denna inkomst inte visst högsta belopp, beräknas avdraget till vad som behövs för att den skattskyldige inte skall påföras någon statligt beskattningsbar inkomst. Nämnda gränsbelopp motsvarar taxerad inkomst för skattskyldig som under inkomståret inte haft annan inkomst än ålderspension och pensionstillskott från folkpensioneringen. Då fråga är om ensamstående ålderspensionär utgår man härvid från en folkpension om 96 % av basbeloppet. För gift ålderspensionär vars make uppbär folkpension utgår man från en pension om 78,5 % av basbeloppet. Om pensionstagarens sammanlagda taxerade inomst överstiger folkpensionens grundbelopp jämte pensionstillskott reduceras det extra avdraget med — inom olika inkomstintervall — 66 2/3, 40 resp. 33 1/3 % av det överskjutande beloppet.

Reglerna är så utformade att det extra avdraget i förening med grundavdraget vid taxering till kommunal inkomstskatt och bestämmelserna om uttag av statlig inkomstskatt leder till att en ålderspensionär med enbart folkpension och pensionstillskott inte påförs någon inkomstskatt.

För en ensamstående folkpensionär utgör det maximala extra avdraget 26 000 kr. för taxeringsåret 1987. Motsvarande belopp för en folkpensionär vars make också uppbär folkpension är 21 900 kr. Är inkomsten högre reduceras, som nyss nämnts, avdraget med viss procent av den del av den totala taxerade inkomsten som överstiger den skattefria nivån. Denna avtrappningsregel medför att det extra avdraget helt upphör vid en taxerad inkomst som uppgår till minst 85 800 kr. då fråga är om en ensamstående pensionstagare och 69 400 kr. beträffande pensionstagare vars make också uppburit folkpension.

Såsom ovan nämnts påverkas det extra avdraget inte bara av pensionstagarens taxerade inkomst utan även av hans och hans makes förmögenhet. Härvid gäller enligt anvisningarna till 50 § KL att det extra avdraget reduceras så snart förmögenheten överstiger 90 000 kr. för ensamstående folkpensionär och 180 000 kr. för makar gemensamt. Överstiger förmögenheten 150 000 kr. resp. 300 000 kr. föreligger inte längre rätt till extra avdrag. Schablontaxerad villafastighet och jordbruksfastighet som i huvudsak används för bostadsändamål inräknas i förmögenheten med reducerat belopp.

Det här redovisade extra avdraget kan i vissa fall höjas. Så kan t. ex. folkpensionär som haft inte obetydliga kostnader till följd av sjukdom medges högre avdrag än eljest.

3 Tidigare behandling m. m.

3.1 Framväxten av dagens familjepensionering

En allmän och obligatorisk pensionering infördes för första gången i Sverige genom en *lag den 30 juni 1913 om allmän pensionsförsäkring.* Försäkringen omfattade invaliditets- och ålderdomsförsäkring. Någon änke- eller barnpension fanns inte i denna lagstiftning.

1913 års lag ersattes av *1935 års lag om folkpensionering*, enligt vilken också utgavs förmåner i form av ålders- och invalidpension. Inte heller i denna innefattades någon rätt till familjepension.

Genom *1937 års lag om barnbidrag* infördes emellertid bestämmelser om barnbidrag, som i vissa fall kunde utbetalas för barn under 16 år, då en gentemot barnet försörjningspliktig person hade avlidit eller var varaktigt arbetsoförmögen. Bidragsverksamheten omfattade tre huvudgrupper barn: föräldralösa barn, faderlösa barn och barn vars far var arbetsoförmögen. Om barnets mor hade avlidit, utgick inte barnbidrag.

Nästa stora reform på folkpensioneringens område skedde i och med antagandet av *1946 års lag som folkpensionering*, som trädde i kraft den 1 januari 1948. Genom denna lag infördes hustrutillägget. En annan viktig nyhet var införandet av änkepension. Sådan pension var i sin helhet inkomstprövad och kunde utges till änka som vid mannens död hade fyllt 55 år samt varit gift med honom minst fem år.

Fr. o. m. år 1948 upphörde också 1937 års barnbidragslag att gälla. Den ersattes då av *lagen (1947:531) om bidrag till änkor och änklingar med barn* och *lagen (1947:530) om särskilda barnbidrag till änkors och invaliders m. fl. barn.* Enligt den förstnämnda lagen fick änkor och änklingar som hade vårdnaden om barn under tio år rätt till bidrag av allmänna medel för sin egen del. Detta bidrag var inkomstprövat och utgavs med belopp som motsvarade änkepension. Särskilda barnbidrag kunde enligt den nya lagen därom utbetalas för barn under 16 år. Bidragen var beroende av inkomstprövning. Berättigade var bl. a. dels föräldralösa barn, dels faderlösa barn och barn vars far uppbar folkpension eller vars mor erhöll sådan pension och vars föräldrar inte sammanlevde. Däremot utbetalades inte bidrag för barn vars far var änkling.

Redan år 1947 startade ett betydande utrednings- och reformarbete som så småningom utmynnade i genomförandet av den allmänna

tilläggspensioneringen. Även en utbyggnad av folkpensioneringen utreddes i samband härmed. Ett led i detta arbete var en reformering av familjepensioneringen. Sålunda beslutade riksdagen åren 1958 och 1960 att det fr. o. m. *den 1 juli 1960* skulle införas icke inkomstprövade änkepensioner för änkor som uppnått viss ålder eller hade vårdnaden om minderåriga barn. Denna änkepension skulle storleksmässigt motsvara ålderspensionen för ensamstående. Genom dessa ändringar tillkom i huvudsak de regler om änkepension inom folkpensioneringen som alltjämt gäller. Samtidigt infördes en ny *lag om barnpension*, till vilken överfördes reglerna i 1947 års lag om särskilda barnbidrag såvitt gällde bidrag till barn som förlorat en av eller båda sina föräldrar. Enligt den nya lagen utbetalades barnpension utan inkomstprövning till dess barnet fyllde 16 år.

ATP infördes den 1 januari 1960, då *1959 års lag om försäkring för allmän tilläggspension* trädde i kraft. Reglerna för familjepension utformades i denna lag efter mönster av personalpensioneringen på det statliga avtalsområdet och erhöll därvid i huvudsak den utformning de har än i dag. Enligt 1959 års lag gällde dock att, om någon samtidigt med tilläggspension i form av familjepension var berättigad till tilläggspension i form av ålders- eller förtidspension, endast den största av tilläggspensionerna utgavs.

Sedan ett omfattande utredningsarbete genomförts antogs vid 1962 års riksdag *lagen (1962:381) om allmän försäkring*, som trädde i kraft den 1 januari 1963. Såvitt gäller pensionsbestämmelserna innebar lagen ett införande av i stort sett de regler som fortfarande gäller. Som en särskild tilläggsförmån till ålders- och förtidspension infördes ett icke inkomstprövat barntillägg, vilket ersatte återstoden av det tidigare särskilda barnbidraget.

Genom lagändringar med verkan fr. o. m. *den 1 januari 1974* höjdes åldersgränsen för rätt till barnpension inom folkpensioneringen från 16 till 18 år. Samtidigt förstärktes pensionerna genom införandet av garantinivåerna för sådan pension. Härigenom kom också reglerna för barnpension att närmare än tidigare ansluta till regelsystemet för bidragsförskott.

I betänkandet (SOU 1981:61) Familjepension (s. 121—133) har pensionskommittén lämnat en mer utförlig redogörelse för familjepensioneringens utveckling. För ytterligare information kan hänvisas till denna redogörelse.

3.2 Tidigare reformförslag

I sitt i mars 1971 avlämnade slutbetänkande (SOU 1971:19) Familjepensionsfrågor m. m. redovisade *pensionsförsäkringskommittén* principiella överväganden i fråga om utformningen av ett framtida familjepensionssystem. Dessa överväganden hade närmast formen av en målsättning på lång sikt. De utmynnade i att änkepensioneringen i ett framtida familje-

pensionssystem borde ersättas med dels en utbyggd barnpensionering, dels en oberoende av kön utgående försörjarpension till efterlevande som tog vård om underåriga barn, dels särskilda åtgärder för efterlevande beträffande vilka det på grund av ålder eller av andra skäl inte kunde ifrågasättas att de skulle gå ut på arbetsmarknaden.

Pensionsförsäkringskommitténs förslag innebar att de nämnda förmånerna skulle ersätta änkepensioneringen. När detta kunde ske ansåg kommittén att det då inte var möjligt att med bestämdhet förutsäga. Det framstod för kommittén som orealistiskt att omedelbart genomföra en stor familjepensionsreform. Det viktigaste skälet härför var att änkepensioneringen då fortfarande ansågs fylla ett stort socialt behov, varför övergångstiden vid genomförandet måste bli lång. Härvid anförde kommittén att sådana synpunkter hade betydelse särskilt i glesbygderna där det på vissa håll kunde vara svårt för kvinnor att erhålla förvärvsarbete. Problemet skulle emellertid med all sannolikhet komma att på lång sikt minska i betydelse allteftersom förvärvsfrekvensen bland kvinnorna ökade och de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna byggdes ut. Enligt kommittén kunde man alltså konstatera att vidgade möjligheter på arbetsmarknaden var en av de väsentligaste förutsättningarna för att minska behovet av änkepensionering efter gällande generösa regler. Samtidigt slog kommittén fast att utvecklingen på detta område gått snabbt under senare år.

Ytterligare framhöll kommittén att frågan om behovet av änkepensionering i dess nuvarande form i stor utsträckning kunde ses som ett generationsproblem. Hos den äldre generationen levde i inte ringa grad det traditionella synsättet på kvinnans roll i äktenskapet kvar. Här var änkepensionen av avgörande betydelse som trygghetsfaktor. Hos den yngre generationen däremot, anförde kommittén, är det i dag närmast en självklar sak att kvinnan skall ha förvärvsarbete. Eftersom änkepensioneringen fortfarande hade stor betydelse som trygghetsfaktor i många fall måste anpassningen till ett försörjarpensionssystem enligt kommittén tillåtas ta en viss tid. Bl. a. dessa skäl ansåg kommittén väga så tungt att en genomgripande familjepensionsreform av det slag som kommittén dragit upp riktlinjer för måste skjutas på framtiden. Det av kommittén skisserade systemet borde emellertid ses som ett framtidsmål för reformsträvandena på familjepensioneringens område.

Med anledning av ett flertal motioner tog riksdagen år 1974 upp frågan om efterlevandepensioneringens framtida utformning. I sitt betänkande över motionerna erinrade socialförsäkringsutskottet (*SfU 1974:24*) om de överväganden som redovisats av pensionsförsäkringskommittén samt hänvisade till att kraven på jämställdhet mellan män och kvinnor på senare år vuxit sig allt starkare. Utskottet framhöll att det med hänsyn till samhällsutvecklingen och till kvinnornas ökade utträde i arbetslivet kunde ifrågasättas om pensionssystemet i dess nuvarande utformning erbjuder en ändamålsenlig form för efterlevandepensionen i framtiden. Med hänsyn härtill förordade utskottet att frågan hur ett efterlevandeskydd som är neutralt i förhållande till kön kan närmare utformas skulle bli

föremål för fortsatta, mer ingående överväganden. De riktlinjer i fråga om utformningen av ett framtida pensionssystem som angetts av pensionsförsäkringskommittén borde enligt utskottets mening ligga till grund för det fortsatta utredningsarbetet. — Utskottets hemställan om utredning bifölls av riksdagen (rskr. 1974:293).

I *socialpolitiska samordningsutredningens* betänkande (SOU 1979:94) En allmän socialförsäkring lades fram olika förslag i syfte att göra det ekonomiska trygghetssystemet enklare och mer överskådligt. Utredningen presenterade bl. a. en principmodell till en samordnad allmän socialförsäkring. En del i denna skulle utgöras av en inkomstförsäkring, vari skulle inrymmas olika bidrag som tar sikte på behovet av ekonomiskt stöd hos vuxna som är förhindrade att förvärvsarbeta. Bl. a. föreslogs att föräldrapenning och vårdbidrag skulle föras samman till en vårdpenning. Stöd i denna form skulle också kunna utges i vissa situationer då för närvarande hustrutillägg och änkepension utbetalas. Hustrutillägget föreslogs avskaffat som en självständig förmån.

Beträffande efterlevande vuxna ansåg socialpolitiska samordningsutredningen att den nuvarande änkepensioneringen inte alltid svarar mot ett verkligt stödbehov och menade att utvecklingen kunde sägas ha gått ifrån denna. Utredningen skisserade ett omställningsstöd som skulle innefattas i inkomstförsäkringen och som skulle kunna utges till både kvinnor och män. Ett särskilt sådant tidsbegränsat stöd knutet till den avlidnes inkomster — eventuellt med en garantinivå — borde beviljas så att den efterlevande maken under viss tid skulle få möjlighet att anpassa ekonomin till de nya förhållandena. Efter omställningstidens utgång borde stöd utges om den efterlevande inte kan försörja sig. Detta ytterligare stöd borde allt efter arbetshindrets art beviljas från övriga grenar av inkomstförsäkringen enligt de regler som gäller för dessa. Under utbildning borde således beviljas vuxenstudiestöd eller arbetsmarknadspenning och vid vård av barn vårdpenning. Enligt utredningen kunde man överväga att inom andra grenar av inkomstförsäkringen ha specialregler som särskilt tar sikte på personer som har förlorat en försörjare. T. ex. skulle sådana personer kunna få vårdpenning under gynnsammare förutsättningar än andra.

Samordningsutredningens betänkande behandlades i regeringens *proposition 1982/83:3*, vari bl. a. angavs riktlinjer för fortsatt utredningsarbete inom det socialpolitiska bidragssystemet. Härvid betonades behovet av ökad samordning och förenkling. Den modell till en allmän socialförsäkring som samordningsutredningen lagt fram ansågs innebära en ändamålsenlig uppdelning och strukturering av bidragssystemet. Ställning till vilka grenar av bidragssystemet som skall ingå skulle få tas efter hand.

I *socialförsäkringsutskottets betänkande 1982/83:14* över propositionen anslöt sig utskottet i stora delar till propositionen men förde fram vissa ytterligare synpunkter i frågan. Riksdagen godkände vad utskottet anfört (rskr. 1982/83:211).

Den av riksdagen år 1974 begärda utredningen om efterlevandepen-
framtida utformning anförtroddes — den parlamentariskt

sammansatta — *pensionskommittén.* I sitt — enhälliga — slutbetänkande (SOU 1981:61) Familjepension i november 1981 redovisade kommittén resultatet av arbetet. Pensionskommittén lade där fram förslag till en omfattande reformering av efterlevandepensioneringen och av efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen. Kommittén redovisade även förslag om hustru- och barntilläggens ställning i framtiden.

I betänkandet gjorde kommittén, mot bakgrund av de tankegångar som ligger bakom reglerna för familjepension och av den utveckling på olika områden av samhällslivet som ägt rum under tiden efter dessa reglers tillkomst, en bedömning av behovet av ett särskilt efterlevandeskydd för framtiden. Kommittén fann därvid en rad punkter på vilka kritik kunde riktas mot familjepensioneringen i nuvarande utformning. Bl. a. kritiserades den könsojämlikhet som pensioneringen representerar. Kommittén konstaterade sammanfattningsvis att pensioneringen framstår som otidsenlig och i vissa hänseenden som icke motiverad utifrån behovssynpunkter.

Enligt pensionskommitténs uppfattning fanns det skäl att anpassa reglerna för familjepension till de sociala förändringar i samhället och den utveckling i övrigt som skett på olika områden. Den nuvarande familjepensioneringen borde reformeras från grunden och ersättas av ett nytt system för stöd åt efterlevande. Inom detta borde det ekonomiska stödet i ökad utsträckning inriktas på efterlevande barn och tyngdpunkten således läggas på barnpensioneringen. Stödet till vuxna efterlevande borde göras könsneutralt och ges en mer behovsinriktad utformning.

Mot bakgrund bl. a. härav lade pensionskommittén fram förslag till ett grundläggande nytt system för stöd åt efterlevande. Detta skulle successivt ersätta det nuvarande. Tyngdpunkten i det nya systemet skulle ligga på barnpensionerna, beträffande vilka föreslogs vissa förändringar och förstärkningar. När det gällde stödet till vuxna efterlevande föreslogs att den nuvarande generella änkepensionen skulle avvecklas successivt och ersättas med andra, könsjämlika samt mer tidsbegränsade och behovsinriktade stödformer.

Förmåner skulle enligt förslaget utges i form av omställningsbidrag och försörjningsbidrag på lika villkor till änkor och änklingar. Dessa förmåner skulle utgå från både folk- och tilläggspensioneringen. Rätten till förmånerna skulle tillkomma inte enbart gifta utan även vissa grupper ogifta samboende. Efterlevande män och kvinnor i yrkesverksam ålder skulle få en i princip generell rätt till omställningsbidrag under en tid av ett år efter dödsfallet. Hade den efterlevande barn som är under åtta år i sin vård, skulle omställningsbidraget kunna utgå för längre tid. Bidraget skulle enligt förslaget utbetalas med ett årsbelopp motsvarande 100 % av basbeloppet. Pensionstillskott eller KBT skulle inte utges. Inte heller skulle den som uppbar omställningsbidrag vara berättigad till extra avdrag vid inkomstbeskattningen. Inom ATP skulle omställningsbidraget utgöra 10 % av den avlidnes egenpension, om barnpension samtidigt utbetalades, och annars 30 % därav.

I övrigt skulle samhällets insatser för vuxna efterlevande inriktas på att

ge dem möjlighet att stanna kvar eller komma in i förvärvslivet. De blev därigenom ekonomiskt oberoende och kunde svara för det egna underhållet sedan omställningstiden gått till ända. Enligt kommittén var därför samhällets generella insatser på arbetsmarknads- och utbildningspolitikens områden av grundläggande betydelse. Åtgärder inom dessa fält borde tillgripas i de fall där den efterlevande har svårigheter att klara sin försörjning genom förvärvsarbete. Om sådana insatser inte kunde ge den efterlevande en fast fot på arbetsmarknaden, skulle som en yttersta skyddsåtgärd kunna ges stöd från den allmänna försäkringen i form av försörjningsbidrag. Rätt till sådant bidrag skulle enligt förslaget föreligga för efterlevande som på grund av arbetsmarknadsmässiga skäl, nedsatt hälsotillstånd eller liknande omständighet saknade möjlighet att bereda sig inkomst genom eget arbete. Försörjningsbidraget skulle utbetalas med samma belopp som omställningsbidrag. Kommittén pekade också på det skydd som förtidspensioneringen kunde komma att ge vissa kategorier efterlevande, men kommittén avvisade tanken på en utvidgning av rätten till sådan pension.

Kommittén föreslog dock en långtgående övergångsreglering. Alla kvinnor som vid ikraftträdandet redan uppbar änkepension enligt hittillsvarande regler skulle behålla rätten härtill. Också alla kvinnor som vid omläggningen hade uppnått viss ålder skulle fortsättningsvis omfattas av den nuvarande änkepensioneringen. Den reformerade efterlevandepensioneringen skulle därmed enligt kommittéförslaget ta sikte enbart på kvinnor som var yngre än 45 år vid reformens genomförande samt på efterlevande män.

I betänkandet föreslog pensionskommittén vidare att reglerna inom arbetsskadeförsäkringen om stöd till efterlevande skulle reformeras enligt i huvudsak samma principer som för den allmänna pensioneringen. Ytterligare föreslogs att den särskilda folkpensionsförmånen hustrutillägg skulle avvecklas successivt. Slutligen lade kommittén fram förslag om vissa förändringar av reglerna för folkpensionsförmånen barntillägg.

Vid *remissbehandlingen* av betänkandet vann pensionskommitténs bedömning av det nuvarande efterlevandeskyddet inom den allmänna pensioneringen och behovet av en reformering av detta stöd av i stort sett samtliga remissinstanser. Endast i ett par remissyttranden framfördes en avvikande uppfattning av innebörd att änkepensioneringen sådan den för närvarande är utformad fortfarande fyllde ett väsentligt socialt behov och att någon reform på området därför inte var påkallad. I ytterligare några yttranden uttrycktes tvekan om det fanns förutsättningar att redan då genomföra en omläggning av familjepensioneringen.

Också de föreslagna huvuddragen i ett reformerat system för efterlevandepensionering fick ett gynnsamt mottagande av remissinstanserna. Flertalet av dessa lämnade förslagen utan erinran eller tillstyrkte dem med enbart smärre reservationer. Endast i ett fåtal yttranden redovisades en negativ inställning till huvuddragen i det föreslagna systemet eller till lämpligheten av att då genomföra detta. Härvid framhölls i allmänhet att utvecklingen ännu inte framskridit så långt att det fanns förutsättningar att reformera efterlevandepensioneringen.

På grundval av pensionskommitténs betänkande och inkomna remissyttranden lade regeringen i november 1983 i *propositionen 1983/84:73* fram förslag till en reformerad efterlevandepensionering m. m. I denna anslöt sig departementschefen i huvudsak till kommitténs överväganden om behovet av en reformering av efterlevandepensioneringen. Departementschefen fann även huvuddragen av kommittéförslagen väl avvägda och ansåg dessa som helhet väl ägnade att läggas till grund för lagstiftning. På några punkter föreslogs dock i propositionen vissa justeringar — i utvidgande och inskränkande riktning — i förhållande till pensionskommitténs förslag. Dessa avsåg bl. a. åldersgränserna för barnpension, kvalifikationsvillkoren för utländska barns rätt till folkpension i form av barnpension och tiden för rätt till omställningsbidrag för förlängd tid. Sistnämnda förmån skulle enligt förslaget kunna utbetalas under längst en tid av två år och aldrig efter det att det yngsta barnet fyllt åtta år. Även övergångsreglerna föreslogs få en delvis annorlunda utformning. Bl. a. höjdes åldersgränsen för de kvinnor som skulle få fortsatt skydd enligt hittillsvarande änkepensionering från 45 till 50 år. Alla kvinnor som var yngre än 50 år och ej änkor vid ikraftträdandet skulle omfattas av det nya regelsystemet. Vidare lades fram förslag om samordning i vissa fall — för såväl en del kvinnor som redan vid ikraftträdandet var änkor som kvinnor som därefter kunde nybeviljas änkepension enligt äldre regler — mellan egen ålderspension och änkepension som skulle utges med stöd av de föreslagna övergångsreglerna.

I *regeringens skrivelse 1983/84:95* till riksdagen återkallade regeringen propositionen. Socialministern framhöll i denna skrivelse att en förändring av förmånsreglerna inom socialförsäkringsområdet av den karaktär som det där gällde bör beslutas under bred parlamentarisk uppslutning. De riksdagsmotioner med anledning av propositionen som hade lämnats från oppositionspartierna visade att någon sådan uppslutning då inte kunde väntas vid en riksdagsbehandling av propositionen. Det fanns därför enligt socialministern anledning att i det läge som hade uppkommit hänskjuta frågan om en reformering av efterlevandepensioneringen till behandling i den parlamentariska utredning som han inom kort tid därefter avsåg att föreslå skulle tillsättas inom pensionsområdet.

I socialförsäkringsutskottets betänkande 1983/84:18 behandlades regeringsskrivelsen samt några motioner som väckts med anledning av denna. I *motionen 1983/84:289* av Göthe Knutson m. fl. (m) hemställdes att riksdagen skulle bifalla några av förslagen i den återkallade propositionen i vad avsåg rätt till barnpension. I motionen lade motionärerna också fram förslag om att den aviserade utredningen skulle få i uppdrag att pröva frågan om att införa giftorätt eller liknande fördelning av ATP-poäng mellan makar samt föreslog samtidigt provisoriska regler härom för direkt genomförande. I *motionen 1983/84:620* av Elvy Nilsson (s) och Magnus Persson (s) begärdes att riksdagen hos regeringen skulle hemställa att den aviserade översynen av efterlevandepension skulle överväga att änkepension i särskilda fall skall kunna utgå även om äktenskapet ej varat i fem år. I *motionen 1983/84:776* av Anita Modin m. fl. (s) yrkades att riksdagen skulle hemställa att regeringen låter utreda möjligheterna

till att införa en garantipension till efterlevande. Pensionen, som skulle vara inkomstprövad, skulle garantera efterlevande man eller kvinna en ekonomisk grundtrygghet och samtidigt aktivera den efterlevande — som förutsätts stå till arbetsmarknadens förfogande — till försörjning genom eget arbete. I *motionen 1983/84:1611* av förste vice talman Ingegerd Troedsson (m) begärdes en ändring i villkoren för rätt till änkepension från ATP så att en änka som gifter om sig med en man som fyllt sextio år inte som för närvarande mister rätten till änkepension om hon blir änka på nytt efter det att det nya äktenskapet bestått i fem år. Slutligen hemställdes i *motionen 1983/84:2447* av Ulf Adelsohn m. fl. (m) att riksdagen som sin mening skulle ge regeringen till känna vad i motionen anförts om riktlinjer för översyn av efterlevandepensioneringen. Motionärerna menade att ett nytt system måste tillgodose rättstryggheten i den meningen att "intjänad" och registrerad pensionsrätt finns kvar och aktualiseras när maken i en familj avlider. Vidare måste systemet ha en lång övergångstid som också gör det möjligt för familjerna att till överkomliga kostnader bygga upp ett kompletterande försäkringsskydd. Slutligen måste även ett nytt system för efterlevandepensionering ta hänsyn till barnens behov av vård och tillsyn, varför den efterlevande föräldern måste få möjlighet att ägna tillräcklig tid åt hem och barn så länge det behövs.

Utskottet framhöll i sitt betänkande (*SfU 1983/84:18*) att det helt delade socialministerns bedömning att en förändring av förmånsreglerna inom socialförsäkringsområdet av den karaktär som föreslagits i — den sedermera återkallade — propositionen 1983/84:73 bör beslutas under bred parlamentarisk uppslutning. Det var därför enligt utskottet värdefullt att frågan om en reformering av efterlevandepensioneringen kunde bli föremål för fortsatt utredning inom en parlamentariskt sammansatt kommitté. Utskottet ansåg det önskvärt att den nya utredningen kunde påbörja sitt arbete med att nå en bred parlamentarisk anslutning kring ett förslag om efterlevandepensionering utan några bindande riktlinjer från riksdagens sida. Utskottet föreslog därför att motionerna skulle överlämnas till utredningen för en förutsättningslös behandling, vilket borde ges regeringen till känna. *Riksdagen* biföll utskottets hemställan (rskr. 1983/84:204).

Genom beslut den 7 mars 1985 har regeringen överlämnat riksdagsskrivelsen, utskottsbetänkandet och motionerna till pensionsberedningen för den behandling som socialförsäkringsutskottet hemställt om.

Såväl dessförinnan som därefter har *riksdagen* i princip varje år prövat olika frågor om efterlevandepensioneringens utformning. Motioner härom har i regel avslagits under hänvisning till först pensionskommitténs och senare pensionsberedningens arbete. Därvid har riksdagen också framhållit att reformarbetet borde bedrivas enligt de riktlinjer som angetts av pensionsförsäkringskommittén. Frågor av detta slag har sålunda tagits upp i SfU 1975:9, 1975/76:25, 1976/77:15, 1977/78:21, 1979/80:6, 1980/81:8, 1983/84:18, 1984/85:15, 1985/86:15 och 1986/87:10. Motionerna har avsett bl. a. spörsmålen om införande av änklingspension, rätt

till änkepension för frånskild kvinna, vidgad rätt till pension för vissa kvinnor med femtondelsreducerad änkepension från folkpensioneringen, borttagande av inkomstprövningen av änkepension till kvinnor som blivit änkor före den 1 juli 1960, höjning till 18 år av åldersgränsen för barn beträffande änkepension grundad på barnförekomst, höjning av garantinivån för barnpension inom folkpensioneringen, utvidgning av rätten till änkepension till att omfatta kvinnor som sammanbott med man utan äktenskap, arbetsskadeförsäkringens efterlevandeskydd, möjlighet att vid skilsmässa ge hemarbetande make del i den förvärvsarbetande makens ATP, lagfäst giftorätt i eller liknande fördelning av pensionspoäng mellan makar, borttagande i vissa fall av kravet på fem års äktenskap för rätt till änkepension samt åldersgränserna för rätt till barnpension.

4 Statistiska uppgifter om pensionstagare och kostnader

4.1 Antalet pensionstagare

Antalet personer med folkpension i december olika år framgår av tabell 4.1.

Tabell 4.1 Antal pensionstagare med folkpension i december resp år

År	Ålders-pension	Förtids-pension	Hustru-tillägg	Änke-pension	Barn-pension	Handikapp-ersättning m m[1]	Summa	Bostads-stöd till pensionärer
1965	851 400	150 900	41 100	85 000	33 200	27 000	1 188 600	580 000
1970	966 300	189 500	52 800	101 600	32 600	33 300	1 376 100	654 500
1975	1 082 300	284 200	67 400	104 200	42 800	47 300	1 628 200	754 500
1980	1 381 100	291 400	53 600	81 500	40 800	81 800	1 930 200	795 200
1981	1 398 600	297 900	53 200	80 600	39 700	81 700	1 951 700	747 900
1982	1 417 200	302 400	52 800	79 300	37 900	82 500	1 972 100	678 900
1983	1 434 700	307 800	52 000	77 600	35 800	82 700	1 990 600	645 200
1984	1 450 500	316 900	46 300	75 600	33 900	84 500	2 007 700	624 000
1985	1 480 100	322 700	37 700	72 500	32 400	88 300	2 033 700	596 200
1986	1 503 400	328 500	30 500	69 300	31 200	91 600	2 054 500	575 600

[1] Handikappersättning som huvudförmån och tilläggsförmån, vårdbidrag och barntillägg (antal barn).
Källa: RFV.

Som framgår av tabell 4.1 utbetalades i december 1986 *änkepension från folkpensioneringen* till 69 315 kvinnor. Av dessa hade 9 906 (14 %) pensionstillskott till pensionen. 9 560 av änkorna (14 %) uppbar kommunalt bostadstillägg (KBT) till sin änkepension. Av änkorna med KBT hade 1 058 oreducerat bostadstillägg och 8 502 reducerat sådant. Medelårsbeloppet för KBT till änkepension uppgick till 7 594 kr. Antalet änkor i december 1986 med icke inkomstprövad änkepension (huvudfall) var 68 621, och antalet änkor, vars make avlidit före den 1 juli 1960 och vars pension är inkomstprövad (övergångsfall), utgjorde 694.

Medelårsbeloppet för utbetald änkepension i form av grundpension och pensionstillskott i december 1986 uppgick till 86,3 % av basbeloppet i fråga om änkepension i huvudfall och till 64,1 % av basbeloppet beträffande änkepension i övergångsfall. Av pensionerna i huvudfallen var 25 173 (37 %) reducerade till andelar varierande mellan 1 och 14 femtondelar av hel pension. Närmare uppgifter härom redovisas i tabell 4.2.

Tabell 4.2 Antal folkpensionärer i december 1986 med änkepension

Antal 15-delar	Huvudfall	Övergångsfall
	Mannen avliden efter den 30 juni 1960 Antal	Mannen avliden före den 1 juli 1960 Antal
15	43 448	62
14	3 189	35
13	3 014	43
12	2 882	49
11	2 688	66
10	2 480	70
9	2 108	61
8	1 905	62
7	1 672	65
6	1 441	57
5	1 170	44
4	942	41
3	743	25
2	560	12
1	379	2
Summa	68 621	694

Källa: RFV.

Beträffande övergångsfallen kan här påpekas att åldersfördelningen bland dessa är sådan att ca 400 härav kan beräknas finnas kvar i början av år 1989. År 1995 kan antalet beräknas vara färre än 100. Omkring sekelskiftet torde inte något av dessa fall längre finnas kvar.

Antalet folkpensionärer i december 1986 med änkepension redovisas i tabell 4.3 med fördelning efter ålder och efter samtidig förekomst av KBT till änkepension.

Tabell 4.3 Folkpensionärer i december 1986 med änkepension fördelade efter ålder och efter antal med kommunalt bostadstillägg (KBT) till pensionen

Ålder, år	Antal med änkepension	Därav med KBT	
		Antal	%
20—24	67	6	9,0
25—29	290	34	11,7
30—34	823	73	8,9
35—39	1 937	178	9,2
40—44	3 975	209	5,3
45—49	6 013	287	4,8
50—54	9 962	627	6,3
55—59	17 847	1 991	11,1
60—64	28 401	6 155	21,7
Summa	69 315	9 560	13,8

Källa: RFV.

Antalet barn som i december 1986 uppbar *barnpension från folkpensioneringen* var 31 203. I 22 809 fall utgick pension efter fadern och i 8 022 fall efter modern. I 372 fall hade barnets båda föräldrar avlidit. 669 barn hade rätt till barnpension efter en förälder samtidigt som de erhöll bidragsförskott i förhållande till den andra föräldern. Det kan här också

nämnas att det vid nämnda tidpunkt var 157 barn som erhöll bidragsförskott i förhållande till båda sina föräldrar.

Medelårsbeloppet för barnpension som utbetalades från folkpensioneringen i december 1986 motsvarade 27,3 % av basbeloppet. I fall då fadern avlidit var detta medelårsbelopp 26,1 % av basbeloppet och i fall då modern avlidit 29,4 % av basbeloppet. För barn vars båda föräldrar avlidit utgjorde medelårsbeloppet 51,8 % av basbeloppet. En fördelning efter ålder och kön av barn med folkpension i form av barnpension i december 1986 redovisas i tabell 4.4.

Tabell 4.4 Barn med barnpension från folkpensioneringen i december 1986 fördelade efter ålder och kön

Ålder, år	Barnpension		
	Pojkar	Flickor	Summa
0	26	15	41
1	65	65	130
2	107	106	213
3	184	161	345
4	224	220	444
5	296	283	579
6	406	379	785
7	472	450	922
8	576	567	1 143
9	662	600	1 262
10	856	819	1 675
11	1 001	943	1 944
12	1 278	1 189	2 467
13	1 429	1 432	2 861
14	1 756	1 550	3 306
15	1 942	1 801	3 743
16	2 162	2 094	4 256
17	2 485	2 602	5 087
Summa	15 927	15 276	31 203

Källa: RFV.

Utbetalningen av *tilläggspension* får för varje år allt större betydelse. Utvecklingen sedan år 1965 av antalet pensionstagare med ATP framgår av tabell 4.5.

Tabell 4.5 Antal tilläggspensioner (ATP) i december

År	Ålders-pension	Förtids-pension	Änke-pension	Barn-pension	Summa
1965	76 500	22 900	24 700	14 800	138 900
1970	257 700	77 500	76 700	30 200	442 100
1975	455 300	76 400	148 600	39 500	819 800
1980	792 500	212 100	230 300	43 000	1 277 900
1981	831 500	222 700	246 600	42 800	1 343 600
1982	870 500	231 200	262 700	42 000	1 406 400
1983	908 800	240 100	278 000	40 500	1 467 400
1984	945 100	252 200	292 500	38 600	1 528 400
1985	994 000	261 100	306 800	37 100	1 599 000
1986	1 036 800	269 700	319 700	35 700	1 661 900

Källa: RFV.

Andelen folkpensionärer som uppbär pension också från ATP ökar sålunda kontinuerligt. Av de i december 1986 ca 1,5 miljoner ålderspensionärerna och ca 330 000 förtidspensionärerna med folkpension hade 69 % resp. 82 % pension också från tilläggspensioneringen. Utöver ökningen av antalet pensionstagare med ATP sker också en markant ökning av den genomsnittliga tilläggspensionens storlek, därigenom att nytillkommande pensionärer (framför allt beträffande egenpension) har högre medelpoäng för ATP och större antal år med pensionsgrundande inkomst än personer som tidigare beviljats tilläggspension. Denna utveckling påverkar då också familjepensioneringen. I tabell 4.6 lämnas uppgifter om utvecklingen sedan år 1965 av årsbelopp och medelårsbelopp för *änke- och barnpension från tilläggspensioneringen.*

Tabell 4.6 Tilläggspensioner i form av änkepension och barnpension år 1965—1986. Årsbelopp och medelårsbelopp

Januari, år	Änkepension			Barnpension		
	Årsbelopp (milj. kr.)	Medelårsbelopp		Årsbelopp (milj. kr.)	Medelårsbelopp	
		Kr.	Basbelopp		Kr.	Basbelopp
1965	36	1 838	0,368	13	1 032	0,206
1970	177	2 601	0,434	48	1 542	0,278
1975	583	4 274	0,475	116	2 897	0,322
1980	1 593	7 339	0,528	237	5 357	0,385
1981	2 030	8 698	0,540	286	6 396	0,397
1982	2 458	9 853	0,554	322	7 296	0,410
1983	2 961	11 163	0,567	360	8 319	0,422
1984	3 303	11 775	0,580	363	8 746	0,431
1985 (dec)	4 058	13 227	0,607	362	9 754	0,447
1986 (dec)	4 635	14 500	0,622	380	10 641	0,457

Källa: RFV.

I tabell 4.7 redovisas tilläggspensionärerna i december 1986 med fördelning efter antal och medelårsbelopp (uttryckt som procent av basbeloppet) samt med fördelning efter antal pensionstagare utan samtidig folkpension.

Tabell 4.7 Tilläggspensioner i december 1986. Antal och medelårsbelopp

Tilläggspensionsförmån	Samtliga tilläggspensioner		Därav antal utan samtidigt utgående folkpension
	Antal	Medelårsbelopp i basbelopp	
Ålderspension	1 036 810	1,450	2 909
Förtidspension	269 720	1,594	3 182
Änkepension	319 663	0,622	3 166
Barnpension	35 694	0,457	6 322

Källa: RFV.

De änkor som erhåller änkepension från ATP men som inte samtidigt uppbär folkpension torde huvudsakligen vara sådana som är bosatta

utomlands i land som saknar socialförsäkringskonvention med Sverige. Också vissa barnpensionärer utan folkpension torde kunna hänföras till denna kategori. Huvuddelen av dessa senare är dock barn som fyllt 18 år — och därmed fått sin folkpension i form av barnpension indragen — men ännu inte uppnått 19 års ålder.

I december 1986 var det 29 372 barn som hade barnpension från både folk- och tilläggspensioneringen. 6 322 barn uppbar sådan pension bara från ATP, medan 1 831 barn erhöll barnpension enbart från folkpensioneringen.

I detta sammanhang kan nämnas att drygt 107 000 kvinnor uppbar såväl änkepension som ålderspension från tilläggspensioneringen. Drygt 9 500 uppbar både änkepension och förtidspension (inkl. sjukbidrag) från tilläggspensioneringen.

I tabell 4.8 lämnas uppgifter om änkepension och barnpension från tilläggspensioneringen i december 1986 med fördelning efter årsbeloppets storlek uttryckt som andel av basbeloppet. Högsta möjliga änke- och barnpension från ATP utgör 1,56 basbelopp. Den medelpoäng på grundval av vilken utgående änke- och barnpensioner beräknats (dvs. den avlidnes medelpoäng) utgjorde i december 1986 genomsnittligt 3,47 poäng för änkepension och 3,69 poäng för barnpension.

Tabell 4.8 Tilläggspensioner i december 1986 fördelade efter årsbeloppets storlek uttryckt som andel av basbeloppet. Änke- och barnpension

Årsbelopp uttryckt i basbelopp	Antal förmånstagare med	
	Änkepension	Barnpension
0,01—0,10	33 763	3 567
0,11—0,20	33 363	2 703
0,21—0,30	31 113	5 432
0,31—0,40	28 392	6 655
0,41—0,50	24 905	6 040
0,51—0,60	22 820	3 715
0,61—0,70	21 317	1 701
0,71—0,80	20 200	1 482
0,81—0,90	19 970	1 115
0,91—1,00	17 588	1 155
1,01—1,10	15 444	610
1,11—1,20	11 447	426
1,21—1,30	9 034	293
1,31—1,40	9 257	232
1,41—1,50	6 170	191
1,51—1,56	14 880	377
0,01—1,56	319 663	35 694
0,01—1,00	253 431	33 565
1,01—1,56	66 232	2 129

Källa: RFV.

En fördelning efter ålder av de änkor och de barn som i december 1986 uppbar änkepension resp. barnpension lämnas i tabell 4.9.

Tabell 4.9 Tilläggspensionärer i december 1986 med änkepension och barnpension fördelade efter ålder

Änkepension		Barnpension	
Ålder, år	Antal	Ålder, år	Antal
16—19	2	0	38
20—24	26	1	124
25—29	177	2	211
30—34	707	3	357
35—39	2 054	4	438
40—44	4 290	5	579
45—49	6 299	6	780
50—54	10 296	7	920
55—59	18 928	8	1 132
60—64	33 039	9	1 224
65—69	51 254	10	1 637
70—74	63 820	11	1 887
75—79	67 292	12	2 390
80—84	45 090	13	2 743
85—89	14 735	14	3 173
90—	1 654	15	3 585
		16	4 101
		17	4 506
		18	5 869
Summa	319 663	Summa	35 694
20—64	75 818		
65—	243 845		

Källa: RFV.

I tabell 4.10 lämnas uppgifter om under år 1986 skedda ändringar i antalet barn- och änkepensioner från folk- och tilläggspensioneringen.

Tabell 4.10 Ändringar i antalet folk- och tilläggspensioner år 1986

	Folkpension i form av			Tilläggspension i form av	
	Änkepension		Barn-pension	Änke-pension	Barn-pension
	Huvud-fall	Över-gångs-fall			
Tillkomna genom					
nybeviljande	5 180	1	4 122	23 005	4 580
ändring av huvudförmån	966	1	4	—	—
Upphörda genom					
dödsfall	355	7	28	9 867	29
indragning	326	6	5 241	299	5 936
ändring av huvudförmån	8 433	184	47	—	—

Källa: RFV.

4.2 Poängförvärv inom ATP m. m.

Sedan år 1960 — det första år då pensionsgrundande inkomst (pgi) beräknades — har andelen personer i yrkesaktiv ålder med sådan inkomst

inkomsten ha överstigit det basbelopp som gällde vid årets ingång. Härvid bör dock påpekas att under senare år har vissa ersättningar som träder i stället för förvärvsarbete — bl. a. sjukpenning, föräldrapenning och arbetslöshetsstöd — gjorts pensionsgrundande inom ATP (jfr avsnitt 2.1.4). Fr. o. m. år 1982 finns även möjlighet till tillgodoräknande av s. k. vårdår.

För männens del har andelen med pensionsgrundande inkomst stigit från ca 83 % år 1960 till ca 87 % år 1985 (vilket innebär en minskning från mitten av 1970-talet då närmare 90 % av männen tillgodoräknades pgi). För kvinnornas del har skett en i huvudsak kontinuerlig ökning från knappt 32 % år 1960 till nära 80 % år 1985. Såväl antalet som andelen kvinnor med pgi har mer än fördubblats mellan åren 1960 och 1985. Ökningen för kvinnornas vidkommande utgör antalsmässigt mer än 1,2 miljoner kvinnor. I tabell 4.11 lämnas uppgifter om antal och andel män och kvinnor med pgi under åren 1960—1985.

Tabell 4.12 redovisar utvecklingen beträffande andelen kvinnor med pgi med fördelning efter olika åldersgrupper. Som framgår av den tabellen föreligger stora variationer mellan olika åldersgrupper. Medan drygt 63 % av kvinnorna i åldern 60—64 år hade pgi år 1985 var motsvarande andel för kvinnor i åldern 45—49 år så hög som drygt 90 %, vilket var nästan i nivå med männen i samma ålder.

Tabell 4.11 Män och kvinnor med pensionsgrundande inkomst. Antal och procentuell andel av totala antalet personer i åldern 16—65 år exkl. personer som uppbär förtidspension eller i förtid uttagen ålderspension

År	Män		Kvinnor	
	Antal	Andel, %	Antal	Andel, %
1960	1 953 600	82,8	742 500	31,8
1965	2 133 400	85,1	980 200	39,8
1970	2 188 500	84,5	1 233 400	48,9
1975	2 267 200	89,2	1 586 400	64,0
1980	2 253 500	88,9	1 872 500	75,6
1981	2 217 900	87,4	1 865 500	75,3
1982	2 196 800	86,5	1 865 400	75,3
1983	2 188 800	86,1	1 885 400	76,1
1984	2 207 200	86,7	1 925 900	77,8
1985	2 218 900	87,1	1 959 500	79,3

Källa: RFV.

Tabell 4.12 Procent kvinnor med pensionsgrundande inkomst av totala antalet kvinnor exkl. dem som uppbär förtidspension eller i förtid uttagen ålderspension

Ålder	År 1960	1970	1980	1981	1982	1983	1984	1985
16—19	26,9	27,9	39,5	32,3	28,4	26,7	27,4	29,2
20—24	51,4	58,5	84,3	82,4	81,5	81,0	81,7	82,7
25—29	38,7	54,7	82,5	82,8	83,6	85,3	86,5	87,3
30—34	31,6	49,4	80,4	81,2	81,8	82,8	84,8	86,4
35—39	31,2	53,6	83,1	83,6	84,0	85,2	86,7	87,6
40—44	31,3	58,0	86,2	86,2	86,9	87,7	89,3	90,5
45—49	31,4	57,2	86,3	86,8	87,5	88,3	89,5	90,7
50—54	29,4	51,8	82,2	83,0	84,0	85,4	87,0	87,9
55—59	25,6	43,9	72,9	74,5	75,3	76,8	79,0	81,1
60—64	17,7	30,0	53,8	55,7	57,9	59,7	61,2	63,4
16—65	31,8	48,9	75,6	75,3	75,3	76,1	77,8	79,3

Källa: RFV.

Väljer man att redovisa andelen kvinnor födda visst bestämt år som haft pensionsgrundande inkomst under olika år, erhålls det resultat som redovisas i tabell 4.13. Som framgår av tabellen var det 32,3 % av kvinnorna födda år 1930 som hade pgi år 1960 (30 år gamla då). Denna andel har nästan tredubblats fram till år 1980, då 85,2 % av kvinnorna i den åldersgruppen hade pgi (50 år gamla då). År 1985 var andelen för denna grupp 85,7 %.

Tabell 4.13 Procent kvinnor med pensionsgrundande inkomst för valda födelseår. Åren 1960—1985

Kvinnor födda år	Andel med pgi år					
	1960	1965	1970	1975	1980	1985
1905	29,2	28,9	17,9	—	—	—
1910	28,7	35,1	36,1	22,5	—	—
1915	31,3	40,5	47,2	48,8	24,7	—
1920	30,7	43,9	54,1	64,3	65,2	31,5
1925	30,9	43,5	58,6	72,4	77,6	74,8
1930	32,3	39,4	56,7	76,4	85,2	85,7
1935	44,5	38,0	51,8	73,5	86,7	89,5
1940	54,3	48,2	48,7	67,2	85,3	90,8
1945	—	56,6	58,6	67,0	81,7	89,6
1950	—	—	54,4	74,3	80,0	85,9
1955	—	—	—	71,7	84,3	87,1
1960	—	—	—	—	83,2	86,3
1965	—	—	—	—	—	79,9

Källa: RFV.

I tabell 4.14 ges uppgifter om genomsnittlig pensionspoäng inom ATP som intjänats av män och kvinnor för åren 1960—1985. Tabellen redovisar i fråga om kvinnor även en fördelning efter åldersgrupper. Som framgår av de lämnade uppgifterna var den genomsnittliga pensionspoängen år 1985 för män 3,84 och för kvinnor 2,52. Detta innebär att medelpensionspoängen ökat från år 1960, då den utgjorde för män 2,42 och för kvinnor 1,21. Nedgången i genomsnittlig pensionspoäng åren 1981—1983 förklaras bl. a. av att den procentuella ökningen av basbeloppet mellan januari resp. år var större än den genomsnittliga nominella inkomstökningen mellan dessa år. Nedgången är kraftigare för männens del än för kvinnornas. För år 1984 och 1985 kan man dock åter se en ökning. Tabellen visar också att variationerna olika åldersgrupper emellan inte är särskilt påtaglig.

Av intresse kan vidare vara att undersöka vilken medelpensionspoäng som olika år intjänats av kvinnor födda visst bestämt år. Man kan då studera vilken genomsnittlig pensionspoäng som intjänats år från år av t. ex. de kvinnor som år 1960 var 30 år gamla. En redovisning härför lämnas i tabell 4.15. Som framgår av tabellen var för exempelvis kvinnor födda år 1930 medelpoängen 1,36 år 1960 (då kvinnorna var 30 år gamla), 1,77 år 1965 (då kvinnorna var 35 år gamla) och 2,20 år 1970 (då de uppnått 40 års ålder). Den har sedan fortsatt att stiga till 2,58 år 1975 (då kvinnorna i årsklassen blivit 45 år) och till 2,96 år 1980 (då de uppnått 50 års ålder). År 1985 hade poängen för denna grupp minskat till 2,72.

Tabell 4.14 Genomsnittligt intjänad pensionspoäng åren 1960—1985 för personer med pensiongrundande inkomst. Fördelning efter kön och, för kvinnor, efter ålder

Ålder	År									
	1960	1965	1970	1975	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Kvinnor										
16—19	0,48	0,73	0,96	1,26	1,41	1,29	1,17	1,11	1,09	1,03
20—24	0,94	1,33	1,77	2,13	2,43	2,22	2,10	2,04	2,11	2,10
25—29	1,31	1,74	2,25	2,48	2,63	2,41	2,32	2,28	2,41	2,40
30—34	1,38	1,81	2,17	2,52	2,67	2,44	2,36	2,34	2,46	2,47
35—39	1,35	1,71	2,16	2,48	2,81	2,60	2,50	2,48	2,63	2,67
40—44	1,32	1,69	2,15	2,57	2,90	2,71	2,64	2,65	2,81	2,87
45—49	1,30	1,68	2,13	2,59	2,96	2,75	2,65	2,65	2,82	2,87
50—54	1,36	1,65	2,11	2,55	2,90	2,70	2,62	2,61	2,75	2,81
55—59	1,40	1,73	2,05	2,51	2,80	2,59	2,48	2,47	2,63	2,66
60—64	1,28	1,67	1,98	2,33	2,62	2,42	2,29	2,25	2,34	2,37
16—65	1,21	1,57	2,02	2,40	2,67	2,48	2,39	2,37	2,50	2,52
Män										
16—65	2,42	3,11	3,68	4,00	4,08	3,85	3,71	3,66	3,81	3,84

Källa: RFV.

Tabell 4.15 Medelpensionspoäng för kvinnor åren 1960—1985. Fördelning efter valda födelseår

Kvinnor födda år	Medelpensionspoäng år					
	1960	1965	1970	1975	1980	1985
1905	1,33	1,67	1,75	—	—	—
1910	1,33	1,65	1,98	1,85	—	—
1915	1,25	1,61	2,05	2,37	1,65	—
1920	1,31	1,68	2,12	2,53	2,75	1,49
1925	1,38	1,71	2,21	2,61	2,86	2,59
1930	1,36	1,77	2,20	2,58	2,96	2,72
1935	1,23	1,77	2,15	2,52	2,96	2,85
1940	0,76	1,63	2,18	2,42	2,83	2,85
1945	--	1,08	2,16	2,52	2,74	2,80
1950	—	—	1,40	2,44	2,64	2,59
1955	—	—	—	1,81	2,61	2,45
1960	—	—	—	—	2,16	2,33
1965	—	—	—	—	—	1,76

Källa: RFV.

Antalet personer med intjänad maximal pensionspoäng (6,50) ökade mellan åren 1960 och 1980 för att därefter uppvisa en varierande utveckling. I tabell 4.16 redovisas utvecklingen av antal (och andel) med intjänad pensionspoäng 6,50.

Som framgår av tabellen fanns det 83 200 personer år 1960 med intjänad maximal pensionspoäng varav merparten var män (80 400). De 83 200 personerna motsvarar 3,1 % av de som hade intjänad pensionspoäng år 1960. År 1980 hade antalet med pensionspoängen 6,50 stigit till 340 600 (varav 310 000 var män) vilket motsvarar 8,3 %. För åren därefter har såväl antalet som andelen sjunkit fram t. o. m. år 1983 för att därefter åter stiga åren 1984 och 1985. Antalet för år 1985 var således drygt 260 000 (6,3 %).

För kvinnor rör det sig — som framgår av tabellen — om betydligt lägre såväl antal som procentandel (som flest drygt 30 000 år 1980 vilket motsvarar 1,6 %).

Tabell 4.16 Personer med penionspoäng 6,50. Antal och procentuell andel av totala antalet personer med pensionsgrundande inkomst

År	Män		Kvinnor		Män och kvinnor	
	Antal	Andel %	Antal	Andel %	Antal	Andel %
1960	80 400	4,1	2 900	0,4	83 200	3,1
1965	158 600	7,7	6 800	0,7	165 400	5,5
1970	261 200	11,9	18 500	1,5	279 800	8,2
1975	289 200	12,8	21 800	1,4	311 000	8,1
1980	310 000	13,8	30 600	1,6	340 600	8,3
1981	234 800	10,6	19 100	1,0	253 900	6,2
1982	205 800	9,4	16 000	0,9	221 800	5,5
1983	194 400	8,9	15 500	0,8	209 900	5,2
1984	225 500	10,2	19 200	1,0	244 700	5,9
1985	240 400	10,8	21 500	1,1	261 900	6,3

Källa: RFV.

4.3 Kostnader för den allmänna pensioneringen

Kostnadsutvecklingen sedan år 1960 för folkpensioneringen framgår av tabell 4.17. Utvecklingen av kostnaderna sedan år 1963 för tilläggspensioneringen redovisas i tabell 4.18.

Tabell 4.17 Folkpensionskostnaderna, milj. kr.

År	Ålders-pension	Förtids-pension	Änke-pension Barn-pension	Övrigt	Summa	Bostads-stöd till pensionärer
1960	2 001	378	115	84	2 578	275
1965	3 146	577	345	131	4 199	449
1970	5 180	1 040	590	244	7 054	849
1975	9 945	2 660	1 020	629	14 254	1 663
1980	21 940	5 200	1 315	1 267	29 722	3 512
1985	33 295	8 000	1 588	1 525	44 408	4 167
1986	35 710	8 615	1 627	1 545	47 497	4 362
1987[1]	37 355	9 115	1 644	1 546	49 660	4 570

[1] Beräknat
Källa: RFV.

Tabell 4.18 Kostnaderna för ATP, milj. kr.

År	Ålders-pension	Förtids-pension	Änke-pension	Barn-pension	Summa
1963	7	9	14	5	35
1965	57	47	48	16	168
1970	560	359	195	52	1 166
1975	2 450	1 830	610	116	5 006
1980	12 350	4 640	1 780	258	19 028
1985	28 840	8 950	3 955	371	42 116
1986	33 550	9 990	4 490	388	48 418
1987[1]	37 685	11 115	4 975	405	54 180

[1] Beräknat.
Källa: RFV.

För budgetåret 1988/89 beräknas kostnaderna — vid ett antaget basbelopp på 25 000 kr. — för folkpension i form av änkepension uppgå till 1 390 milj. kr. varav 55 milj. kr. utgör pensionstillskott. För samma tid beräknas kostnaderna för barnpension inom folkpensioneringen utgöra 206 milj. kr. Härtill kommer kostnader för kommunala bostadstillägg till änkepension, vilka torde komma att uppgå till närmare 100 milj. kr. Totala kostnaden för efterlevandeförmåner inom folkpensioneringen under budgetåret 1988/89 kan således beräknas till ca 1 700 milj. kr.

Kostnaderna för hustrutillägg beräknas för budgetåret 1988/89 till 395 milj. kr. och kostnaderna för barntillägg till 87 milj. kr.

Utbetalningarna inom ATP beräknas, som framgår av tabell 4.18, för år 1987 uppgå till 4 975 milj. kr. beträffande änkepension och 405 milj. kr. i fråga om barnpension eller således totalt 5 380 milj. kr.

4.4 Prognos om kostnader för familjepension för framtiden

I föregående avsnitt har redovisats uppgifter om de nuvarande kostnaderna för bl. a. änke- och barnpension inom den allmänna försäkringen. Vid ett bibehållande av nu gällande regler för familjepension kommer dessa kostnader inte att för framtiden ligga fast på dagens nivå. Detta gäller även räknat i fast penningvärde. Tvärtom kan förutses en mycket kraftig ökning av kostnaderna härför. Denna ökning avser främst kostnader för änkepension från tilläggspensioneringen. Det skulle därför ge en något missvisande bild av vilka kostnader som följer av åtagandena om familjepension om man som utgångspunkt tar de kostnadsuppgifter som hänför sig till innevarande eller de närmast kommande åren. Med hänsyn härtill har vi gjort beräkningar om den kostnadsutveckling som skulle inträffa för framtiden om nuvarande regler för änke- och barnpension kvarstår oförändrade. Dessa beräkningar redovisas i det följande.

Beträffande folkpensioneringen kan antas att familjepensioneringen redan nu befinner sig på ett fullfunktionsstadium. Antalet änkepensioner har således i beräkningarna antagits minska och öka i takt med den beräknade befolkningsutvecklingen. De kan antas komma att variera mellan 70 000 och 80 000 under decennierna framöver. Antalet barnpensioner kan uppskattas utgöra ca 30 000 under hela denna tid.

När det gäller tilläggspensioneringen är bilden annorlunda. Visserligen kan antalet barnpensioner nu anses vara i fullfunktion. Änkepensioneringen befinner sig däremot fortfarande i stark tillväxt, och det kan vid oförändrat regelsystem förutses en kraftig ökning framdeles av antalet kvinnor som är berättigade till änkepension från ATP. Antalet tilläggspensioner i form av änkepension uppgick år 1970 till ca 77 000 och år 1980 till ca 230 000 medan antalet år 1986 hade stigit till ca 320 000. Att man för framtiden måste räkna med en fortsatt ökning av antalet änkepensioner beror på att ATP-systemet som sådant fortfarande befinner sig under uppbyggnad och att änkpensionen inom detta är en livsvarig för-

mån. Ytterligare är för framtiden att förvänta en markant ökning av medelbeloppet i oförändrat penningvärde för utgående änkepension. Även i detta avseende kan förklaringen sökas i att ATP-systemet som sådant ännu inte uppnått fullfunktion. I fråga om änkepensioneringen kommer ett fullfunktionsstadium att uppnås först omkring år 2030.

De kostnadsberäkningar som vi utfört beträffande familjepension inom tilläggspensioneringen bygger till övervägande delen på samma beräkningsmetodik som använts inom riksförsäkringsverket vid de beräkningar som föregått verkets förslag vart femte år till regeringen om avgiftsuttag för ATP. Eftersom det förflutit några år sedan den senaste av dessa beräkningar redovisades (riksförsäkringsverkets skrivelse den 16 december 1982 till regeringen angående avgiftsuttag för allmän tilläggspension för åren 1985—1989) har vissa trendframskrivningar och extrapoleringar fått tillgripas. Det förslag till avgiftsuttag som riksförsäkringsverket lägger fram i december 1987 och de beräkningar som detta bygger på har vi inte kunnat använda oss av vid våra kostnadsberäkningar. Vi har emellertid under hand tagit del av det beräkningsunderlag som ligger till grund för verkets nya förslag. Därvid har vi kunnat konstatera att detta inte på något avgörande sätt avviker från det underlag som vi använt oss av. Det torde därför inte finnas anledning att revidera den kostnadsprognos som redovisas i detta avsnitt med hänsyn till riksförsäkringsverkets nya beräkningar.

I de beräkningar som föregick riksförsäkringsverkets förslag år 1982 om uttagsprocent för avgiften till ATP antogs följande utveckling under åren 1990—2030 av antalet familjepensioner. Antalet änkepensioner förutsattes utgöra 372 000 år 1990, 407 000 år 1995 samt 430 000 år 2000 för att därefter stiga till ca 470 000 år 2025. Antalet barnpensioner inom ATP antogs uppgå till 42 000 år 1990 samt 38 000 år 2025.

I den här redovisade prognosen har antalet barnpensionstagare under åren framöver satts något lägre än i riksförsäkringsverkets beräkningar med hänsyn till den faktiska utvecklingen under senare år. I fråga om antalet änkepensioner har verkets prognos slagit in så pass väl hittills att man med fog kan räkna med samma utveckling framdeles som den verket antagit vid 1982 års ATP-beräkningar.

I beräkningarna har inte medtagits kostnader för bostadsstöd (KBT). Anledningen härtill är att kostnadsutvecklingen för detta stöd påverkas av en mängd — i olika riktningar verkande — faktorer som det är svårt att göra några mer precisa antaganden om. Det har därför inte framstått som meningsfullt att redovisa någon prognos på detta område.

En sammanfattning av beräkningarna om kostnadsutvecklingen för framtiden beträffande änke- och barnpension inom folk- och tilläggspensioneringen redovisas i tabell 4.19. Som nämnts ovan bygger uppgifterna på förutsättningen av oförändrad lagstiftning. Kostnadsberäkningarna är utförda med tillämpning av basbeloppet 23 300 kr. Eftersom detta senare stigit och för år 1987 utgör 24 100 kr., varjämte kommer tilläggsbeloppet om 400 kr., bör resultaten räknas upp med drygt 5 % för att avse 1987 års penningvärde.

Som framgår av tabellen visar beräkningarna att inom folkpensioneringen kostnaderna för barnpension kan uppskattas uppgå till ca 200 milj. kr. år 1989 och sedan ligga kvar på denna nivå under hela den studerade perioden. Beträffande änkepension kan folkpensionskostnaderna beräknas utgöra ca 1 373 milj. kr. år 1989 för att fr. o. m. år 2000 variera mellan 1 500 och 1 700 milj. kr.

Inom tilläggspensioneringen kan antas att de årliga kostnaderna för barnpension utgör 380 milj. kr. år 1989 och att de sedan stabiliseras på denna nivå. Kostnaderna för änkepension från ATP beräknas uppgå till 5 612 milj. kr. år 1989. Denna årskostnad stiger sedan kontinuerligt fram till år 2030 då den kan uppskattas till ca 12 300 milj. kr. De årliga kostnaderna för änkepension från tilläggspensioneringen kan således under tidsperioden från år 1989 fram till år 2030, då fullfunktionsstadiet antas vara uppnått, beräknas stiga med ca 120 %.

Tabell 4.19 Beräknade kostnader åren 1989—2030 för barn- och änkepension enligt nu gällande lagstiftning. Basbeloppet 23 300 kr. Kostnader i milj. kr.

Förmån	År						
	1989	1990	1995	2000	2010	2020	2030
Änkepension							
Folkpension	1 373	1 369	1 422	1 562	1 684	1 590	1 600
Tilläggs-pension	5 612	5 813	6 949	7 910	10 541	12 042	12 302
Summa	6 985	7 182	8 371	9 472	12 225	13 632	13 902
Barnpension							
Folkpension	198	198	198	198	198	198	198
Tilläggs-pension	380	380	380	380	380	380	380
Summa	578	578	578	578	578	578	578
Summa nuvarande regler							
Folkpension	1 571	1 567	1 620	1 760	1 882	1 788	1 798
Tilläggs-pension	5 992	6 193	7 329	8 290	10 921	12 422	12 682
Summa	7 563	7 760	8 949	10 050	12 803	14 210	14 480

5 Allmänna överväganden

5.1 Behovet av en reformering av familjepensioneringen

5.1.1 Bakgrunden till nuvarande regler

Som beskrivits i avsnitt 3.1 infördes en allmän pensionsförsäkring för första gången i Sverige genom beslut vid 1913 års riksdag. Någon rätt till pension för efterlevande man eller hustru till en avliden försäkrad fanns inte i denna försäkring och inte heller i dess efterföljare, 1935 års lag om folkpensionering. Först genom tillkomsten av 1946 års folkpensioneringslag tillskapades en särskild pensionsform för änkor. Denna lag kompletterades året därefter med en lag om bidrag till änkor och änklingar med barn. Vid denna tidpunkt begränsades rätten till efterlevandeförmåner till att omfatta änkor som fyllt 55 år samt änkor och änklingar som tog vård om barn under tio års ålder. Förmånerna var i sin helhet inkomstprövade, och änkepension utbetalades bara fram till dess änkan fick rätt till ålders- eller invalidpension.

Den mer omfattande rätt till änkepension som finns i dag tillkom fr. o. m. år 1960. En utvidgning gjordes på folkpensioneringens område, där inkomstprövningen avskaffades och änkepensionsrätten kom att avse även yngre änkor utan barn. Genom införandet samtidigt av försäkringen för allmän tilläggspension (ATP) gavs änkor dessutom en relativt generell rätt till änkepension som storleksmässigt anknöts till den avlidnes tidigare inkomster. Denna pension kan utbetalas även till änkor som uppbär egen ålders- eller förtidspension.

För barn som förlorat en av eller båda sina föräldrar har alltsedan år 1937 utgetts bidrag i olika former från samhällets sida. Ursprungligen begränsades bidragsrätten, som var beroende av inkomstprövning, till att huvudsakligen avse barn som var föräldralösa och barn vars far hade avlidit. I samband med införandet år 1948 av de allmänna barnbidragen ersattes 1937 års lag med en lag om särskilda barnbidrag till änkor och änklingars barn. Också dessa bidrag var inkomstprövade och rätten till dem var alltjämt i huvudsak begränsad till föräldra- och faderlösa barn. Barnpensioner inom ramen för folkpensioneringen tillkom år 1960, då inkomstprövningen avskaffades och pensionsrätt gavs även till moderlösa barn. Genom ikraftträdandet samma år av ATP-systemet infördes

också barnpensioner som relaterades till den avlidne förälderns tidigare inkomster. De båda pensionsformerna sammanfördes sedan år 1962 i lagen om allmän försäkring.

De regler för familjepension som infördes år 1960 består än i dag i sina huvuddrag. Enligt *de nu gällande reglerna* i AFL utges sålunda, som redovisats i avsnitt 2.1, från både folk- och tilläggspensioneringen familjepension i form av änke- och barnpension. Någon rätt till pension för en efterlevande änkling finns däremot i dag inte inom den allmänna pensioneringen.

Rätt till folkpension i form av änkepension har en änka, som antingen fyllt 36 år vid mannens bortgång och då varit gift med honom i minst fem år eller också har vårdnaden om och stadigvarande bor tillsammans med barn som är under 16 år och som stadigvarande vistades hos makarna eller hos änkan vid tidpunkten för dödsfallet. Pensionen utbetalas fram till dess änkan uppnår 65 års ålder eller börjar uppbära folkpension i annan form. Till änkor som har barn under 16 år eller som har fyllt 50 år motsvarar änkepensionen storleksmässigt ålderspension till en ensamstående pensionstagare. Barnlösa änkor får pensionen reducerad med 1/15 för varje år varmed änkans ålder vid dödsfallet understeg 50 år. Med änkor likställs vissa grupper icke gifta samboende kvinnor. Från ATP utgår änkepension till en änka som varit gift med den avlidne mannen i minst fem år eller som har barn gemensamt med denne. Tilläggspension i form av änkepension utbetalas oberoende av änkans ålder och oavsett om hon samtidigt uppbär egen pension i form av ålders- eller förtidspension. Endast giftermål grundar rätt till änkepension inom ATP. Vid sidan av änkepensionen kan änkan erhålla bidrag till att täcka bostadskostnaden i form av kommunalt bostadstillägg till folkpension. Vidare gäller i beskattningshänseende särskilt förmånliga regler för den som är berättigad till folkpension i form av bl. a. änkepension och som inte har sidoinkomster över en viss nivå.

Till efterlevande barn utbetalas barnpension inom folkpensioneringen fram till dess barnet fyller 18 år och inom tilläggspensioneringen till barn som är under 19 år gammalt.

Grunden för tillskapandet av familjepensioner inom den allmänna pensioneringen en gång i tiden var att man ville bereda ett ekonomiskt skydd för familjen efter försörjarens bortgång. Ett sådant skyddsbehov fanns för minderåriga barn till den avlidne. Även gifta kvinnor ansågs behöva ekonomiskt bistånd från samhällets sida efter makens frånfälle. Däremot menade man att änklingar i regel inte hade motsvarande skyddsbehov.

I fråga om *änkepensioneringen* får tillkomsten och utformningen härav ses mot bakgrund av det familjemönster och den arbetsfördelning mellan makar som var förhärskande under den tid då reglerna härför utarbetades. Vid denna tid ägnade sig gifta kvinnor i stor utsträckning åt arbete enbart i hemmet och svarade för omsorgen om familjens barn. Det var då vanligt att kvinnorna upphörde att förvärvsarbeta när de ingick äktenskap, omedelbart eller i vart fall när de fick barn. Kvinnor som tidigare arbetat utanför hemmet och som hunnit skaffa sig en yrkesutbildning

förlorade efter hand denna yrkesvana och fick med tiden allt svårare att återuppta förvärvsarbete. I regel grundades familjens ekonomi uteslutande på mannens inkomster. Om mannen skulle avlida, undanrycktes den grund på vilken familjens ekonomi vilat och kvinnan kom att befinna sig i en utsatt situation.

Under förarbetena (se t. ex. SOU 1945:46 och prop. 1947:288) framhölls sålunda att änkornas lott sedan gammalt hade ansetts särskilt svår. Även om förvärvsmöjligheterna hade blivit större för kvinnorna och förhållandena för änkor därmed i många fall tedde sig ljusare än fordom, ansågs änkor med minderåriga barn och kvinnor som — utan att tidigare ha förvärvsarbetat — blivit änkor vid relativt hög ålder inta en framträdande plats bland de kategorier som behövde samhällets hjälp.

Det ansågs sålunda vid denna tid inte rimligt eller möjligt att dessa kvinnor, sedan de ställts ensamma, skulle genom eget arbete kunna svara för sin försörjning. I de fall då änkan hade barn att ta vård om förutsattes hon till följd av sina omsorger om barnen vara bunden vid hemmet och därmed mer eller mindre satt ur stånd att utnyttja sin arbetsförmåga till förvärvsarbete. Och om änkan hade nått upp i medelåldern eller däröver kunde det vara svårt för henne att få ett arbete, eftersom hon oftast genom äktenskapet under en följd av år kommit att stå vid sidan av förvärvslivet.

Mot bakgrund av dessa samhällsförhållanden ansågs det väsentligt att genom en änkepensionering ekonomiskt understödja änkor så att de fick en rimlig försörjning för framtiden. Detta ursprungliga syfte med pensionsformen att svara för änkans grundläggande underhåll utvidgades sedan i och med tillkomsten av ATP till att därutöver avse en garanti för den efterlevande kvinnan att efter dödsfallet få behålla en viss del av den ekonomiska standard som hon hade dessförinnan på grundval av mannens inkomster. Under förarbetena till ATP framhölls också att, trots att pensionsskyddet för änkorna och deras barn successivt byggts ut, de i pensionshänseende med fog hade kunnat betraktas som en eftersatt minoritet i vårt samhälle. Ett effektivt familjeskydd hade med tiden kommit att framstå som allt viktigare. Det erinrades då även om att änkepensioneringen inom folkpensioneringen byggde på tanken att en kvinna som blev änka vid relativt hög ålder eller en änka som hade små barn ofta inte kunde klara sin försörjning genom förvärvsarbete. Ett pensionsskydd efter försörjarens död var därför väsentligt.

För *efterlevande män* har inom den allmänna försäkringen inte byggts upp någon motsvarighet till änkepensioneringen. Visserligen utgick enligt 1947 års lag härom särskilda änklingsbidrag till änklingar med minderåriga barn i sin vård. Avsikten med dessa var att de skulle utgöra en hjälp för änklingen att täcka nödvändiga utgifter för lejd hemhjälp. Emellertid avskaffades dessa bidrag genom 1960 års folkpensionsreform eftersom de bedömdes inte längre vara motiverade. Gifta män förutsattes inte ha samma behov som gifta kvinnor av ekonomiskt stöd från samhället efter makans död. Inte heller ansågs det vid tillkomsten av ATP motiverat att ge änklingar någon garanti för en fortsatt ekonomisk standard.

Man utgick från att det var mannen som var familjens försörjare, och eftersom änkepensioneringen byggde på försörjartanken synes det ha fallit sig naturligt att inte tillskapa någon änklingspensionering. Utgångspunkten var att männen i regel hade inkomster av förvärvsarbete och därför kunde klara sig ekonomiskt tillfredsställande — när det gällde såväl grundtryggheten som i standardhänseende — på egen hand genom sina förvärvsinkomster också sedan hustrun gått bort. Eftersom den inkomst som bildat underlag för familjens försörjning sålunda bestod även sedan hustrun avlidit, uppkom i de flesta fall inte någon ekonomisk förlust för familjen. Det behov av fortlöpande ekonomisk hjälp som förelåg för änklingar med minderåriga barn menade man tillgodosågs bäst genom barnpensionerna, dvs. genom ett bidrag till barnets egen försörjning.

Att man inom ramen för den allmänna pensioneringen en gång införde efterlevandeförmåner för änkor men inte för änklingar torde vidare kunna förklaras med att man då följde utländska förebilder liksom de principer på vilka privat och offentlig personalpensionering för tjänstemän varit uppbyggda. Som framgår av översikten i bilaga 2 till detta betänkande har *andra länders pensionssystem* varit — och är fortfarande till viss del — i stor utsträckning uppbyggda på i princip samma grundtankar som det svenska när det gäller pension till efterlevande. Oftast ses en änkas rätt till änkepension såsom en från den avlidne mannen härledd rättighet. I flertalet andra länder är dock pensionssystemen uteslutande eller huvudsakligen uppbyggda enligt principen om intjänande av pensionsrätt genom förvärvsarbete och avgiftsbetalning. I sådana länder kommer naturligtvis frågan om rätt till efterlevandepension till personer som uppnått den allmänna pensionsåldern eller är oförmögna till arbete i ett annat läge än i länder som, liksom Sverige, har ett generellt pensionssystem som täcker alla som är bosatta i landet (folkpensioneringen).

Vid sidan av den allmänna pensioneringen har i Sverige vuxit fram *frivilliga och kollektivavtalsreglerade försäkringar* för ålderdom och invaliditet och för efterlevande. Dessa försäkringar bygger, som redovisats i avsnitt 2.2, på avgifter, viss anställning e. d. Redan tidigt tillförsäkrades ordinarie innehavare av statlig tjänst ett särskilt pensionsskydd på grund av anställningen. Liknande personalpensionsordningar infördes senare för andra statligt anställda samt på det kommunala området och för privatanställda tjänstemän. Under senare tid har även arbetare i privat tjänst erhållit en på kollektivavtal grundad tjänstepensionering.

Dessa tjänstepensioneringar innehöll ursprungligen regler om enbart änkepension. Först senare har de successivt utvidgats till att omfatta också änklingspensioner. Till den senast tillkomna tjänstepensioneringen, den särskilda tilläggspensionen (STP) för privatanställda arbetare, har dock inte knutits några efterlevandeförmåner alls.

5.1.2 Utvecklingen efter tillkomsten av nuvarande familjepensionering

Under tiden efter tillkomsten av familjepensioneringen inom den allmänna försäkringen har *den allmänna pensioneringen successivt fortsatt*

att byggas ut. ATP-systemet har ännu inte nått fullfunktionsstadiet. Såväl antalet ATP-pensionärer som genomsnittsbeloppen för utgående pensioner ökar kraftigt år från år. Också inom folkpensioneringen har förmånerna successivt förbättrats. Inkomstprövningen av huvudförmånerna har avskaffats. Den allmänna pensionsåldern har sänkts och ökade möjligheter har tillkommit till rörlig pensionsålder. Rätten till förtidspension har utvidgats. Genom anknytningen till basbeloppet har pensionerna gjorts värdebeständiga, och även grundförmånerna inom folkpensioneringen har höjts vid flera tillfällen under de senaste decennierna. Vidare har införts pensionstillskott, vilka stigit successivt och ger ett standardtillägg till pensionstagare som saknar eller har låg ATP.

Som en följd av de skilda reformer som genomförts garanterar folkpensioneringens huvudförmåner tillsammans med de särskilda folkpensionsförmånerna en god grundtrygghet för alla pensionstagare. För många höjs den ekonomiska standarden på grundval av pension också från ATP. Ett inte obetydligt antal pensionärer lever därför i dag på en ekonomisk nivå som inte står de förvärvsarbetandes långt efter.

Änkepension utbetalas för närvarande inom folkpensioneringen till knappt 70 000 och inom tilläggspensioneringen till ca 320 000 kvinnor. Barnpension utges i form av folkpension till ca 31 000 och i form av tilläggspension till ca 36 000 barn.

För en änka som har rätt till oreducerad änkepension från folkpensioneringen uppgår pensionen för andra halvåret 1987 — inkl. helt pensionstillskott — till 35 280 kr. Dessutom kan änkan få bidrag till bostadskostnaden i form av kommunalt bostadstillägg till pensionen. Fr. o. m. år 1988 kommer att gälla som ett minimikrav att dessa ger ersättning för 80 % av bostadskostnader som överstiger 80 kr. men inte 1 500 kr. per månad. I många kommuner utges bostadstillägg med betydligt högre belopp. I beskattningshänseende gäller också särskilt förmånliga regler för den som uppbär folkpension i form av bl. a. änkepension och som inte har sidoinkomster över en viss nivå. Sammantagna medför dessa regler att en änka — även om hon inte har någon pension alls från ATP — blir för år 1988, med lägsta möjliga KBT, garanterad en disponibel nettoinkomst om åtminstone drygt 50 000 kr.

Barnpension för barn som förlorat en av sina föräldrar utbetalas inom folkpensioneringen i regel med ett årsbelopp som — räknat för andra halvåret 1987 — utgör lägst 6 370 kr. och högst 10 045 kr. Föräldralösa barn får barnpension från folkpensioneringen med — enligt praxis — lägst 12 740 kr. och högst 15 190 kr.

Härtill kommer för de flesta efterlevande änke- och barnpension från tilläggspensioneringen med belopp som varierar med hänsyn till familjens sammansättning och den avlidnes tidigare pensionsgrundande inkomster. Från ATP kan sålunda för närvarande utbetalas änkepension med upp till ca 38 000 kr. om året, och även barnpension kan från ATP utgå med maximalt detta belopp. Inte sällan utges dessutom förmåner från någon av de olika tjänstepensioneringar som byggts upp för anställda i privat och offentlig tjänst.

Också på *samhällslivets andra områden* har skett en omfattande utveckling under tiden efter tillkomsten av dagens familjepensionering. Av särskilt stor betydelse är de förändringar som i olika hänseenden skett i fråga om makars ekonomiska situation. Gifta kvinnor har i kraftigt ökad utsträckning gått in i förvärvslivet. Därmed har mannens roll som familjens försörjare ändrats till att avse ett med kvinnan delat ansvar för underhållet av familjen och för tillsynen och vården av familjens barn. I det alldeles övervägande antalet familjer förvärvsarbetar i dag båda makarna.

Andelen och antalet *förvärvsarbetande kvinnor* har sålunda, som närmare redovisas i bilaga 1 till detta betänkande, ökat mycket kraftigt under de senaste årtiondena. Sedan början av 1960-talet har antalet kvinnor på arbetsmarknaden stigit med mer än 700 000. Andelen kvinnor i åldern 16—74 år som förvärvsarbetar har enligt arbetskraftsundersökningarna ökat från 49,4 % år 1963 till 68,1 % år 1985 (som kan jämföras med 76,5 % för män). Detta ökade arbetskraftsdeltagande för kvinnor har slagit igenom i alla åldersklasser. Särskilt påtagligt är det i åldersklasserna 25—54 år, där andelen förvärvsarbetande kvinnor uppgår till ca 90 % och därmed är endast några få procentenheter lägre än för män i samma ålder. Andelen kvinnor i arbetskraften har stigit snabbare bland gifta kvinnor i åldern 16—74 år — från 44 % år 1963 till 70,9 % år 1985 — än bland icke gifta kvinnor. I dag förvärvsarbetar gifta kvinnor i större utsträckning än icke gifta kvinnor, medan det vid början av 1960-talet förhöll sig tvärtom. En kraftig utjämning har under denna tid skett även mellan kvinnor med små barn och övriga kvinnor i fråga om arbetskraftsdeltagande, eftersom det i särskilt stor utsträckning är kvinnor med minderåriga barn som gått in på arbetsmarknaden under den aktuella perioden. För gifta kvinnor med barn under sju år har sålunda skett en ökning av andelen sysselsatta från ca 36 % år 1963 till drygt 84 % år 1985.

Den mycket kraftiga förändring som inträtt i fråga om kvinnors förvärvsarbete illustreras också av de uppgifter som redovisats i avsnitt 4.2 om *kvinnors poängförvärv inom ATP*. Av dessa framgår att antalet kvinnor i åldern 16—65 år, som under ett visst år haft inkomst av sådan storlek att den överstigit basbeloppet vid årets ingång och därmed blivit pensionsgrundande, har ökat från 742 000 år 1960 till 1 960 000 år 1985. Det rör sig sålunda om en uppgång med nästan 160 %. Andelen kvinnor i nämnda åldersgrupper med pensionsgrundande inkomst har mer än fördubblats under perioden. Andelen utgjorde knappt 32 % år 1960 och har sedan stigit successivt till närmare 80 % år 1985. I åldersgrupperna 40—49 år är andelen över 90 %, och den utgör för kvinnor i åldern 25—39 år och 50—54 år endast några få procentenheter lägre. Kvinnor tjänar således numera in rätt till egen pension från ATP i en helt annan utsträckning än vad som var fallet under de första åren efter tilläggspensioneringens tillkomst.

Det måste dock samtidigt erinras om att alla kvinnor ännu inte uppnått en med männen fullt likvärdig ställning på arbetsmarknaden. Andelen förvärvsarbetande män är fortfarande i alla åldersklasser högre än andelen kvinnor som har förvärvsarbete utanför hemmet.

Det finns också fortfarande vissa *regionala skillnader* i sysselsättningsläget för kvinnor. Andelen förvärvsarbetande kvinnor är sålunda något lägre i bl. a. skogslänen än i storstadsområdena. Även inom länen förekommer skillnader i sysselsättningsmöjligheterna för kvinnor mellan större orter och utpräglade glesbygdskommuner. Arbetslösheten är också relativt sett högre bland kvinnor — liksom för män — i glesbygder och mindre tätorter än på andra håll i landet. Den inträdda ökningen i kvinnornas förvärvsfrekvens har emellertid varit i stort sett densamma över hela landet.

I detta sammanhang finns också anledning peka på att det föreligger stora skillnader mellan kvinnor och män i vad avser den genomsnittliga *arbetstidens längd.* Medan enbart ett mindre antal män arbetar kortare tid än heltid, är deltidsarbete mycket vanligt förekommande bland kvinnorna. Medan den genomsnittliga veckoarbetstiden för män utgör ca 40 timmar uppgår den nu för kvinnor till enbart 32 timmar. Emellertid har under de senaste tre—fyra åren skett en ökning härvidlag för kvinnor med något mer än en timme. Denna ökning har huvudsakligen avsett en uppgång i andelen kvinnor som arbetar heltid, medan andelen kvinnor som arbetar lång deltid (20—34 timmar per vecka) har legat i stort sett stilla under 1980-talet och andelen kvinnor med kort deltid (1—19 timmar i veckan) har minskat successivt under lång tid.

Arbetsmarknaden karaktäriseras också fortfarande av en viss *uppdelning efter kön.* Under det att männen arbetar inom ett brett spektrum av yrken är arbetsmarknaden för kvinnor alltjämt mer begränsad, och en stor andel av kvinnorna har arbete på ett litet antal kvinnodominerade yrkesområden, bl. a. inom vård-, kontors-, undervisnings- och tjänstesektorerna. Även i detta hänseende har dock under senare år börjat ske en förskjutning mot en större integrering mellan kvinnor och män och mot en ökad efterfrågan på kvinnor i yrken där traditionellt enbart män rekryterats. Vikten härav har även betonats inom sysselsättnings- och arbetsmarknadspolitiken.

Som en följd av uppdelningen mellan manliga och kvinnliga yrken, vilka sistnämnda ofta har ett sämre genomsnittligt löneläge, samt genom att kvinnorna oftare arbetar deltid har kvinnorna som grupp *lägre förvärvsinkomster* än män. Detta visas bl. a. genom de uppgifter om genomsnittlig intjänad pensionspoäng inom ATP som lämnats i avsnitt 4.2. Också på detta område har emellertid ägt rum ett successivt närmande av kvinnorna till männens nivå.

Att kvinnorna som grupp under olika år har en väsentligt lägre genomsnittlig pensionspoäng än män, behöver naturligtvis inte betyda att detsamma gäller för alla kvinnor alla år. Det rör sig här om genomsnittspoäng och spännvidden olika kvinnor emellan kan givetvis vara betydande. En och samma kvinna kan dessutom intjäna pensionspoäng av högst varierande storlek under olika år. Medan kvinnan under vissa år kan arbeta deltid och då få en relativt blygsam pensionsgrundande inkomst, kan hon under andra år ha en längre arbetstid och även erhålla högre pensionspoäng. Avgörande för egenpensionens storlek blir sedan pensionspoängen för de 15 bästa inkomståren. Att sådana skillnader kan

föreligga under olika skeden av livet för kvinnor har belysts i avsnitt 4.2 (se tabell 4.15).

Sammanfattningsvis kan alltså slås fast att det under tiden efter tillkomsten av den nuvarande änkepensioneringen har skett en mycket kraftig ökning av andelen förvärvsarbetande kvinnor. Utvecklingen har inneburit att kvinnor i allt större utsträckning stannar kvar på arbetsmarknaden också efter det att de bildat familj eller att de börjar förvärvsarbeta därefter, om de inte tidigare varit ute i förvärvslivet. Det förekommer knappast längre att kvinnor lämnar arbetslivet enbart därför att de ingår äktenskap. Det alldeles övervägande antalet kvinnor har kvar arbetet även sedan de fått barn. Och i de fall då kvinnor väljer att vara hemma och ta vård om barn under längre tid efter födelsen är de i regel inställda på att återinträda i förvärvslivet sedan barnen blivit något äldre. De kvinnor i övrigt som alltjämt står utanför arbetsmarknaden är i stor utsträckning äldre kvinnor som byggt upp sitt liv under en annan epoks samhällsmönster och familjeförhållanden. Fortfarande har dock kvinnor i allmänhet kortare arbetstid samt lägre förvärvsinkomster och därmed även lägre intjänad pensionspoäng för ATP än män. Skillnaderna har emellertid reducerats under årens lopp, och kvinnorna som grupp har successivt ökat sin genomsnittliga arbetstid och förvärvsinkomst. Genom att sålunda allt fler kvinnor förvärvsarbetar under större delen av sitt aktiva liv och får allt bättre inkomster härav, uppnår de en ökad självständighet i ekonomiskt avseende och därmed även i andra hänseenden.

Enligt vår mening finns ingen anledning anta att den hittillsvarande *trenden innebärande en ökande andel förvärvsarbetande kvinnor* skulle komma att brytas och ersättas av en nedgång under tiden framöver. I en prognos till 1987 års långtidsutredning (Sveriges arbetskraft — prognos till år 2000. Information om arbetsmarknaden 1986:7) som statistiska centralbyrån nyligen publicerat antas sålunda att kvinnornas arbetskraftsdeltagande kommer att fortsätta att öka fram till år 2000 för att då ligga på samma nivå som männens.

Även om man inte kan dra alltför långtgående slutsatser av en sådan analys, torde man enligt vår mening med fog kunna utgå från att det även framöver sker en ökning av förvärvsarbetet bland kvinnor. Som tidigare framhållits utgörs en stor grupp av de kvinnor som nu står utanför arbetsmarknaden av äldre och medelålders kvinnor som har en annan utbildnings- och arbetslivsbakgrund än de kvinnor som i dag är i yngre ålder. För framtiden torde man kunna förvänta en fortsatt ökning av förvärvsfrekvensen för kvinnor i dessa högre åldersgrupper allt eftersom de kvinnor som nu befinner sig i de grupperna ersätts av kvinnor som vuxit upp under nyare samhällsförhållanden och med en annan erfarenhet av arbetslivet bakom sig. Även om en del kvinnor kan komma att göra kortare eller längre avbrott i sitt förvärvsliv för att ta vård om barn i hemmet, måste det anses högst osannolikt att kvinnor som sedan en längre tid tillbaka har en fast anknytning till arbetsmarknaden skulle komma att i stor utsträckning definitivt lämna förvärvslivet, långt före pensionering-

en, i och med att de kommer upp i högre ålder.

Bakom den utveckling som ägt rum i fråga om kvinnors förvärvsarbete ligger en rad faktorer. Antalet arbetstillfällen inom områden som traditionellt sysselsätter kvinnor har stigit bl. a. till följd av den offentliga sektorns expansion. Till den ökade kvinnliga förvärvsfrekvensen har även bidragit det förhållandet att allt fler kvinnor skaffar sig en adekvat yrkesutbildning. Omfattande reformer inom *utbildningsväsendet* har lett till att de yngre generationerna i dag har en betydligt bättre utbildningsnivå än de äldre och att detta gäller kvinnor i lika hög grad som män. Vidare har under de senaste decennierna skett en kraftig utbyggnad av olika former av *arbetsmarknadspolitiska åtgärder.* Arbetsmarknadsutbildningen har kommit att spela en stor roll, och även beredskapsarbetena har ökat i omfattning. I allt högre grad har dessa insatser kommit att riktas mot kvinnor.

Olika *reformer på det familjepolitiska området* har underlättat för kvinnor och män som så önskar att kombinera förvärvsarbete med ansvar för familj och barn. Samhällets ekonomiska stöd till barnfamiljerna har successivt förbättrats. En ökning har också ägt rum av antalet barn som har plats i kommunal barnomsorg från ca 16 000 år 1960 till ca 465 000 år 1987.

Ett steg mot ekonomisk självständighet för gifta kvinnor togs genom den skattereform som genomfördes år 1970. Genom denna avskaffades den tidigare sambeskattningen av arbetsinkomster och infördes individuell beskattning härav.

Den tidigare moderskapsförsäkringen ersattes år 1974 av en föräldraförsäkring, som därefter byggts ut i etapper. Genom denna ges alla föräldrar ett ekonomiskt stöd vid barns födelse och sjukdom. Den ger också föräldrarna ekonomiska möjligheter att vara hemma hos sina barn viss tid under barnens första levnadsår. Föräldrarna har även fått lagstadgad rätt att vara helt eller delvis lediga från arbetet för att ta vård om minderåriga barn och att när de så önskar återgå till heltidsarbete. Härigenom har kvinnorna kunnat ha kvar sin anknytning till arbetsmarknaden när de fått barn och medan barnen är små.

Genom att föräldrapenningen är pensionsgrundande för ATP är män och kvinnor som under en tid är hemma för att ta vård om barn bevarade vid ett pensionsskydd inom ATP. Och om föräldern även därefter avstår från förvärvsarbete kan han eller hon under vissa förutsättningar ändå bibehålla pensionsskyddet i ATP genom att s. k. vårdår tillgodoräknas.

I fråga om det ekonomiska stödet har tillkommit också en rad andra bidragsformer, samtidigt som vissa tidigare förefintliga har förbättrats väsentligt. Genom de allmänna barnbidragen, som successivt höjts, ges ett grundstöd till alla familjer med barn. Särskilt för flerbarnsfamiljer har barnbidragen höjts kraftigt till följd av att särskilda flerbarnstillägg numera utges till familjer med tre eller flera barn. Till familjer med låga inkomster, höga bostadskostnader eller många barn kan utbetalas bostadsbidrag. För barn i gymnasieskolan finns studiehjälpen. Barn till ensamstående föräldrar har rätt till bidragsförskott eller barnpension.

Sammantagna har de angivna reformerna medfört inte obetydliga förbättringar för barnfamiljer och därav inte minst för ensamstående föräldrar med barn.

Under senare tid har även frågan om *jämställdhet mellan män och kvinnor* fått ökad aktualitet. Strävandena mot sådan jämställdhet har erhållit ett växande stöd hos befolkningen, och på olika områden av samhället bedrivs nu ett aktivt jämställdhetsarbete. Breda insatser med denna inriktning görs inom bl. a. sysselsättnings- och utbildningspolitiken samt på familjepolitikens område. Som ett resultat av detta arbete har tillkommit en lag (1979:1118) om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet.

Jämställdhetssträvandena betonar bl. a. kvinnans rätt till arbete på samma villkor som mannen. Vikt läggs vid kvinnans rätt till personlig utveckling genom deltagande i arbetslivet. Därvid framhålls att den viktigaste förutsättningen för jämställdhet är ekonomisk självständighet byggd på egen förvärvsinsats. Likaså understryks att mannens traditionella försörjningsplikt gentemot hustrun måste ändras till att gälla ett med henne delat ansvar för försörjningen av barnen, samt för tillsyn och vård av dessa.

Ytterligare en omständighet som det finns anledning att här peka på är de *förändringar av familjemönstren* som skett under de senaste decennierna. Familjerna har blivit mindre genom att antalet barn har sjunkit markant. Också äktenskapets genomsnittliga varaktighet har ändrats. Det är i dag betydligt vanligare än för 30—40 år sedan att makar skiljer sig eller separerar från varandra. Andelen barn som föds av en icke gift mor har ökat kraftigt och uppgår nu till närmare hälften av alla. I stor utsträckning rör det sig dock inte om reellt ensamstående kvinnor. I stället förklaras detta förhållande av att det sedan mitten av 1960-talet har blivit vanligare att män och kvinnor sammanbor utan att vara gifta med varandra. Samboende utan äktenskap har blivit en närmast regelmässig inledning på en familjebildning. På grund av de förändringar som inträffat kan sägas att äktenskapet har minskat i betydelse för familjebildningen.

Som en följd av de förändringar som sålunda skett i familjemönster och samhällsstruktur har inom *familjerätten* genomförts olika reformer på 1970- och 1980-talen. År 1973 beslutades nya regler för bl. a. ingående och upplösning av äktenskap, och år 1979 tillkom ändrade bestämmelser om underhåll efter äktenskapsskillnad. Nyligen har riksdagen antagit en äktenskapsbalk med nya regler om bl. a. äktenskapets ekonomiska rättsverkningar.

Jämsides med den utveckling som här skisserats har också den allmänna *attityden till gifta kvinnors förvärvsarbete* väsentligt förändrats. Förvärvsarbete ses numera som något lika naturligt för kvinnor som för män. Det normala mönstret för framtiden kan förutsättas vara att såväl kvinnor som män förvärvsarbetar — om än med vissa avbrott och med varierande arbetstid — under i stort sett hela tiden från det att de avslutar sin utbildning fram till det att de pensioneras.

5.1.3 Bedömning av familjepensioneringen för framtiden

Änkepensioneringen

I det föregående avsnittet har vi lämnat en översiktlig redogörelse för de förändringar som under de senaste årtiondena har ägt rum inom samhällslivet och i fråga om familjemönster m.m. Mot bakgrund av denna utveckling kan ifrågasättas om de nuvarande reglerna för familjepension alltjämt är motiverade i dagens och framtidens samhälle.

Inledningsvis vill vi här understryka att änkepensioneringen måste anses ha fyllt ett väsentligt socialt behov under den tid som den har varit i tillämpning. Genom pensioneringen har ett verksamt skydd kunnat beredas många gifta kvinnor som till följd av den traditionella arbetsfördelningen i äktenskapet saknat förutsättningar att efter mannens död klara sin försörjning på en tillfredsställande nivå och som därför änkepensionen förutan skulle ha råkat i ekonomiska svårigheter.

Förändringarna i samhället och familjelivet har emellertid rubbat förutsättningarna för änkepensioneringen i nuvarande utformning. I en rad hänseenden anser vi att *kritik* kan riktas *mot pensioneringen sådan den nu är uppbyggd.*

En grundläggande invändning är att *män och kvinnor behandlas olika.* Medan änkepension utges efter en avliden man på tämligen generösa villkor till änkan, finns ingen motsvarande förmån för män till tryggandet av försörjningen och bevarandet av den tidigare standarden när det är hustrun som har avlidit. Enligt vår mening är det principiellt felaktigt att göra rätten till förmåner beroende av den försäkrades kön. Liksom på andra samhällsområden bör inom efterlevandepensioneringen gälla likställdhet mellan män och kvinnor. Även från behovssynpunkter är det svårt att försvara nuvarande ordning. En manlig efterlevande kan befinna sig i samma situation som en kvinnlig och kan vara i lika stort behov av samhällets stöd som kvinnan. Det framstår därför enligt vår mening som angeläget att vidga rätten till stöd i en eller annan form till att omfatta även män.

Som beskrivits i det föregående är änkepensioneringen uppbyggd med utgångspunkt från den traditionella rollfördelningen i äktenskapet och arbetsfördelningen mellan makar, att mannen ensam förvärvsarbetar medan hustrun är hemma och sköter barn och hushåll. Det är mot de risker i form av förlust av mannens inkomst, om denne skulle avlida, och till säkerställande av änkans fortsatta försörjning som pensioneringen enligt sina bakomliggande syften skulle bereda ett skydd. Dessa *motiv bakom änkepensioneringen har i dag i huvudsak förlorat sin aktualitet* för yngre kvinnor till följd av de förändringar som på olika områden av samhällslivet har inträtt under tiden efter änkepensioneringens tillkomst. Regelsystemet har i dag en klar prägel av en tid med andra värderingar och samhällsmönster än dagens. De genomgripande förändringarna har rubbat förutsättningarna för pensionsformen med dess nuvarande innehåll.

De reformer som under 1970- och 1980-talen har genomförts på arbetsmarknads-, utbildnings-, skatte- och familjepolitikens områden har bidragit till att utjämna skillnaderna mellan mäns och kvinnors möjligheter till förvärvsarbete. Änkepensioneringen står enligt vår mening i mindre god överensstämmelse med utgångspunkterna för dessa reformer, eftersom den bygger på föreställningen att kvinnor bör försörjas genom äktenskapet.

Nuvarande änkepensionering står sålunda *i mindre god överensstämmelse med inriktningen av bl. a. familjerätten och dagens syn på äktenskapet.* Lagstiftningen på familjerättens område bygger på principen om ekonomiskt självständiga individer i frivillig samlevnad. Någon skillnad görs inte här mellan makarna i ekonomiskt eller annat hänseende. Under 1970-talet har gjorts ändringar i reglerna för bl. a. äktenskaps upplösning och för underhåll efter äktenskapsskillnad. Utvecklingen på detta område har lett till att det endast i undantagsfall döms ut underhållsbidrag till en frånskild make. I allmänhet anses denne kunna på egen hand — eventuellt efter en övergångstid — klara sin försörjning genom inkomster av förvärvsarbete. Principen är alltså att makarna efter en äktenskapsskillnad var för sig svarar för sin försörjning och då är ekonomiskt oberoende av varandra.

Änkepensionen är nära knuten till äktenskapet. Emellertid föreligger spänningar mellan änkepensioneringen och familjerätten. Medan inom familjerätten makarna ses som ekonomiskt självständiga, bygger änkepensioneringen på tanken att det är mannen som ensam svarar för familjens försörjning. Pensioneringen har vidare sin utgångspunkt i tanken att äktenskapet är livsvarigt, något som numera i långtifrån alla fall svarar mot ett verkligt förhållande. Äktenskapslagstiftningen har som princip att några ekonomiska bindningar normalt inte skall finnas kvar mellan makarna efter det att äktenskapet har upplösts och att varje make då skall svara för sin egen försörjning. Inom änkepensioneringen förutsätts däremot att, om äktenskapet i stället upplösts genom mannens död, samhället skall träda in och hjälpa kvinnan till en tryggad försörjning och en bevarad standard. Detta skall ske i princip oberoende av om behov föreligger eller ej. Tillspetsat kan det alltså sägas att det är bytet av civilstånd — genom dödsfall — som ger kvinnan en garanti för att resten av sitt liv uppbära en förmån som grundas på mannens ekonomiska förhållanden. Hade äktenskapet i stället upplösts genom äktenskapsskillnad, hade någon sådan garanti inte tillförsäkrats kvinnan. Som reglerna är konstruerade i dag på de båda områdena kan det alltså uppkomma en mycket stor skillnad i ekonomiskt hänseende mellan att bli ensamstående till följd av skilsmässa och att bli detta på grund av att maken avlider.

Vi vill vidare framhålla att den nuvarande änkepensioneringen med tiden kommit att framstå som *allt mindre motiverad från behovssynpunkter.* Änkepensioneringen är i dag inte i alls lika hög grad som vid dess tillkomst av grundläggande betydelse för en änkas möjligheter att erhålla en rimlig försörjning efter makens bortgång. Enligt de nu gällande reglerna utbetalas änkepension inte enbart till kvinnor som har svårigheter

på arbetsmarknaden eller som har vårdnaden om små barn och som till följd härav möter problem att förvärvsarbeta i full utsträckning. Pensionen utges även till andra kvinnor oavsett om de har ett reellt behov av den eller inte och oberoende av vilka ekonomiska följder som dödsfallet har medfört för änkan. T. o. m. om hennes ekonomi har förbättrats därefter kan utbetalas ett inte obetydligt stöd från det allmänna under kvinnans återstående livstid.

I takt med att kvinnorna förvärvsarbetar i allt större utsträckning tjänar de också in rätt till egenpension från ATP i ökande omfattning. Härigenom förvärvar de ett eget pensionsskydd för ålder och nedsättning av arbetsförmågan.

Enligt vår uppfattning kan det knappast längre vara påkallat att det enligt i stort sett generella regler utges livsvariga förmåner från socialförsäkringen till efterlevande kvinnor som har eget förvärvsarbete och som härav har inkomster som möjliggör en fortsatt försörjning på en tillfredsställande nivå. Att inom en efterlevandepensionering — som enligt nuvarande system — inrymma generella garantier för en bevarad eller rentav förbättrad standard under lång tid efter det äktenskapet upplösts, kan mot bakgrund av dagens samhällsförhållanden inte vara rimligt. Det gäller i all synnerhet som denna garanti ges bara gifta kvinnor men inte män och inte heller andra ensamstående kvinnor i en motsvarande situation.

ATP är uppbyggt som ett fördelningssystem (se avsnitt 2.1.5), och även folkpensioneringen finansieras till största delen genom de avgifter som betalas varje år av arbetsgivare och försäkrade med inkomst av annat förvärvsarbete än anställning. Dessa avgifter är lika stora för alla försäkrade. Någon differentiering görs alltså inte efter t. ex. kön eller civilstånd. Medan de avgifter som erläggs för och av gifta män grundar rätt till änkepension om mannen skulle avlida, finns inte någon motsvarande rätt på grundval av de avgifter som betalas för och av kvinnor eller ensamstående män.

En konsekvens av nuvarande regler är att den ekonomiska situationen för envar av två makar, som haft lika stora inkomster, blir helt olika beroende på vem av dem som avlider först. Om båda förvärvsarbetar och har en inkomst av t. ex. 120 000 kr. får mannen — om kvinnan skulle avlida — leva på sin lön, medan kvinnan — om mannen skulle avlida — behåller lönen på 120 000 kr. och dessutom kan börja uppbära änkepension med närmare 50 000 kr. Och om båda skulle vara pensionerade när en make avlider, får kvinnan en pensionsförstärkning — i form av änkepension från ATP och höjd ålderspension från folkpensioneringen — med närmare 25 000 kr. mer än vad mannen får i motsvarande situation.

Dagens änkepensionering innebär att förmåner från ATP ges enbart till efterlevande kvinnor som varit gifta vid tidpunkten för mannens död. Något motsvarande skydd finns inte för *ogifta samboende.* Denna åtskillnad kan ifrågasättas i dag och för framtiden mot bakgrund av den utveckling som ägt rum beträffande familjemönstren och som lett till att allt fler sammanbor viss tid såsom ogifta innan de ingår äktenskap. Per-

soner i denna grupp kan många gånger ha gemensamma barn och även i övrigt leva under samma förhållanden som gifta. Deras behov av ekonomiskt stöd från efterlevandepensioneringen kan inte generellt sett sägas vara mindre än änkornas.

Här måste också pekas på *den kostnadsutveckling som kan förutses för framtiden* om nuvarande regler för änkepension behålls oförändrade. Man kan här, som närmare redovisats i avsnitt 4.4, räkna med att de årliga ATP-utbetalningarna avseende änkepension kommer att — i oförändrat penningvärde — öka från ca 4,5 miljarder kr. år 1986 till drygt 12 miljarder kr. år 2030 och därefter (med basbeloppet 23 300 kr.). Det utbetalade beloppet för änkepension inom ATP kommer alltså att mer än fördubblas under den angivna tidsperioden. Det kan knappast anses försvarligt att för framtiden hålla fast vid ett regelsystem som ger upphov till automatiskt ökade kostnader av en sådan storlek för en förmån som har sin grund i helt andra samhällsförhållanden än dagens. De medel som sålunda skulle komma att tas i anspråk för änkepensioneringen bör i stället kunna användas till insatser i fall där sådana är klart motiverade i dagens och framtidens samhälle.

Sammanfattningsvis anser vi sålunda att väsentlig kritik kan riktas mot den nuvarande änkepensioneringen från en rad utgångspunkter. Pensionsformen framstår för de kvinnor som i dag är i yngre ålder som otidsenlig och i många hänseenden som icke motiverad utifrån behovssynpunkter. Det är inte längre möjligt eller lämpligt att inom den allmänna försäkringen göra en skillnad mellan kvinnor och män. Inte heller bör en generell åtskillnad längre göras inom ATP-systemet mellan gifta och ogifta samboende. Dagens änkepensionering utgör till följd av den utveckling som ägt rum inte en adekvat form för efterlevandepensioneringen i framtiden. Vi menar därför att det finns skäl att anpassa reglerna för änkepension till de sociala förändringar i samhället och den utveckling i övrigt på olika områden som ägt rum alltsedan tillkomsten av den nu gällande familjepensioneringen. Vid en sådan reform bör givetvis beaktas även den utveckling som är att vänta för tiden framöver.

Redan år 1971 lade, som närmare beskrivits i avsnitt 3.2, pensionsförsäkringskommittén fram en skiss till ett framtida familjepensionssystem, enligt vilken nuvarande änkepensionering skulle ersättas av andra former av stöd med avsikt att bereda ett efterlevandeskydd i första hand åt minderåriga barn och i syfte att åstadkomma neutralitet mellan könen i vad gäller förmåner till vuxna efterlevande. Riksdagen uttalade år 1974 (SfU 1974:24, rskr. 293) att de riktlinjer som pensionsförsäkringskommittén sålunda dragit upp borde ligga till grund för de fortsatta övervägandena hur ett efterlevandeskydd som är neutralt i förhållande till kön kunde närmare utformas. Detta utredningsuppdrag anförtroddes pensionskommittén, som i ett betänkande år 1981 lade fram förslag till en genomgripande reformering av familjepensioneringen. På grundval av detta betänkande utarbetade regeringen propositionen 1983/84:73, som emellertid senare återkallades (se avsnitt 3.2).

Efter det att pensionsförsäkringskommitténs förslag presenterades — och även under tiden efter förslagen av pensionskommittén och i den

nämnda propositionen — har skett en fortsatt snabb utveckling på samhällets olika områden mot ökad jämställdhet mellan män och kvinnor och mot en större ekonomisk självständighet för kvinnor i allmänhet. Dessa förhållanden och de omständigheter i övrigt som vi pekat på i det föregående gör att vi anser att det inte finns skäl att längre hysa någon tvekan inför möjligheterna att *nu genomföra en reform* på efterlevandepensioneringens område. Tvärtom har motiven för en sådan reform ytterligare förstärkts sedan de nämnda betänkandena presenterades. Tiden får alltså nu anses mogen att förverkliga en genomgripande omläggning av förmånerna till efterlevande.

Vid en sådan reform kan det inte bli aktuellt att helt avskaffa dagens änkepensionering utan att efterlevande som är i behov av samhälleligt stöd garanteras detta på annan väg. Som vi tidigare framhållit har det visserligen under senare tid skett en kraftig utjämning mellan mäns och kvinnors villkor i arbetslivet och på andra områden. Alltjämt finns dock kvar skillnader män och kvinnor emellan. Det föreligger också stora variationer mellan olika generationer när det gäller omställningen till de ändrade samhällsförhållandena och familjemönstren, och utvecklingen har gått olika långt i olika delar av landet.

Omständigheter av detta slag måste självfallet vägas in vid bedömningen av hur efterlevandepensioneringen lämpligen bör vara utformad i framtiden. Bl. a. måste därvid särskilt beaktas situationen för de kvinnor som inrättat sitt liv efter en tidigare epoks samhällsmönster och familjeförhållanden. Detta betyder att en omläggning av familjepensioneringen måste *genomföras successivt* och anpassas till olika generationers situation. Några radikala förändringar bör inte göras från en dag till en annan, utan i stället bör iakttas en viss försiktighet när det gäller att utforma de nya lösningarna. Generösa övergångsbestämmelser bör således knytas till reformen.

Man måste därför räkna med en lång övergångstid mellan den nuvarande och den reformerade efterlevandepensioneringen. Det är nödvändigt att arbeta med långa perspektiv vid reformarbetet på familjepensionsfältet. Mot bakgrund härav är det också av vikt att det slutliga målet för detta reformarbete preciseras redan nu, även om det sedan kommer att dröja åtskillig tid innan ett nytt regelsystem får full genomslagskraft. Detta utgör ytterligare en grund för att nu ta ställning till hur efterlevandeskyddet inom den allmänna pensioneringen skall vara beskaffat i framtiden. Den utgiftsutveckling som kan förutses för hittillsvarande änkepensionering inom ATP gör att det kan sägas föreligga ett samspel mellan tidpunkten för beslut om en reform och övergångsreglernas utformning. Ju tidigare ett sådant beslut tas, desto större möjligheter finns att förse reformen med generösa och långtgående övergångsregler till skydd för dem som redan omfattas av det nuvarande regelsystemet.

Barnpensioneringen

Familjepensioneringen inrymmer förutom änkepension också barnpension. Att vi i det föregående inte annat än undantagsvis berört denna

senare pensionsform beror på att vi anser att barnpensionerna fortfarande spelar en synnerligen väsentlig roll och att samhällsutvecklingen inte har medfört att denna roll mera påtagligt har förändrats. Genom barnpensionerna garanteras barn som förlorat en av eller båda sina föräldrar medel till den grundläggande försörjningen och får därjämte möjlighet att även efter förälderns bortgång bibehålla ett visst mått av den standard som det hade dessförinnan. I många fall är barnpensionen av avgörande betydelse när det gäller upprätthållandet av den ekonomiska tryggheten för efterlevande barn.

Visserligen skulle kunna hävdas att förhållandena i dag — som en följd av olika reformer som vidtagits på familjepolitikens område — är andra än de var när barnpensioneringen tillkom. En kraftig utbyggnad har skett av samhällets stöd för barn, och genom detta lämnas ett väsentligt bidrag till kostnaderna för barns försörjning och vård. Som exempel kan nämnas allmänna barnbidrag, bostadsbidrag, studiehjälp och föräldrapenning samt den vård och service som samhället tillhandahåller barnfamiljer i form av bl. a. barnomsorgen.

Enligt vår mening är dock, trots de samhällsinsatser för barn som nu görs, föräldrarnas ekonomiska insatser för barnen fortfarande av avgörande betydelse. För att dessa insatser från föräldrarna skulle kunna begränsas, skulle erfordras en mycket kraftig utbyggnad av samhällets generella ekonomiska stöd. Detta nuvarande barnstöd vid sidan av barnpensioneringen kan alltså inte anses täcka de kostnader som ett barn medför. Genom olika undersökningar har visats att de faktiska barnkostnaderna klart överstiger det ekonomiska värdet av de familjepolitiska insatserna. Med hänsyn härtill framstår det som angeläget att även för framtiden lägga stor vikt vid barnpensionerna, vilka är avsedda att ersätta den försörjningsinsats som en avliden förälder har svarat för.

Vi anser således att det inte finns skäl att genomföra några mer ingripande förändringar på barnpensioneringens område. Däremot bör inom ramen för ett framtida familjepensionssystem läggas än större tonvikt vid barnpensioneringen, och denna bör förstärkas i olika avseenden.

5.2 Alternativ för reformering av familjepensioneringen

När det gäller en sådan reformering av familjepensioneringen som vi, enligt vad som utvecklats i det föregående, funnit vara påkallad uppkommer som nästa fråga vilken huvudsaklig inriktning som bör ges reformen. Härvidlag finns ett antal — mer eller mindre realistiska — alternativ som förtjänar uppmärksamhet.

Nära till hands skulle kunna ligga att införa en *änklingspension* med i huvudsak samma utformning som dagens änkepensionering. Denna lösning skulle således innebära att änklingar skulle ges rätt till familjepension från folk- och tilläggspensioneringen under i princip samma förutsättningar som änkor. Med denna lösning skulle nuvarande könsojämlikhet undanröjas.

Vi avvisar emellertid detta alternativ som grundval för en reformering av familjepensioneringen. Ett system med den antydda innebörden kan kritiseras på i stort sett samma grunder som invändningar kan riktas mot nuvarande änkepensionering. Denna pensionsform skulle härmed vara kvar oförändrad, och någon anpassning av den skulle inte göras till de ändrade samhällsförhållanden som inträtt och som rubbat förutsättningarna för en generell änkepensionering med dagens utformning. Genom att denna utvidgades till att omfatta även änklingar skulle inslaget av socialt sett mindre motiverade inkomstöverföringar förstärkas, eftersom änklingspensionen i långtifrån alla fall skulle svara mot något mera påtagligt behov. Även i andra hänseenden skulle en lösning med en generell änke- och änklingspension strida mot de utgångspunkter som vi anser bör uppställas för reformarbetet. Genomförandet av en allmän änklingspensionering skulle också ställa sig mycket kostnadskrävande och kräva ytterligare höjda ATP-avgifter.

Vi har också prövat tanken på att införa *inkomstprövning* av efterlevandepension till vuxna efterlevande. Enligt ett sådant system skulle änkor och änklingar på identiska villkor ges rätt till efterlevandepension från folk- och tilläggspensioneringen enligt i princip de regler som för närvarande är uppställda för änkepension. Pensionen skulle emellertid prövas mot de andra inkomster av arbete, kapital, annan pension m. m. som den berättigade kan ha vid sidan av efterlevandepensionen.

De fördelar som skulle stå att vinna med en ordning där efterlevandepensionen inkomstprövades skulle vara att man därigenom skulle nå dem som bäst behöver pensionen och att man från pensionsrätt skulle undanta många som inte var i behov av särskilt stöd från samhället. Man skulle också erhålla likställighet mellan könen, och ett system av detta slag skulle ställa sig relativt sett mindre kostnadskrävande än det förut diskuterade.

Nackdelarna med inkomstprövning är emellertid många och väl kända. Mot en prövning av det slaget talar bl. a. att den hämmar den berättigades benägenhet att utföra förvärvsarbete. Om oreducerad efterlevandepension utges på en nivå som är tillräcklig för att tillgodose den efterlevandes försörjning, måste nämligen regelsystemet med nödvändighet utformas så, att kraftiga marginaleffekter uppkommer vid ökande inkomst. En inkomstprövning är vidare alltid administrativt tungrodd och svårhanterlig samt framstår som föga tilltalande från den enskildes synpunkt. Det är även svårt att finna regler som kan accepteras av dem som berörs och som medför en rättvis uppskattning av olika kategoriers ekonomiska bärkraft. Det skulle dessutom strida mot principerna för tilläggspensioneringen att införa en renodlad inkomstprövning av förmåner från denna. Ytterligare bör beaktas att efterlevandeförmånerna var inkomstprövade fram till den 1 juli 1960, då denna prövning avskaffades till följd av de olägenheter som ansågs följa härmed. I samband härmed och även därefter har riksdagen uttalat att det bör vara en strävan att helt avveckla beroendet av inkomstprövning inom den allmänna pensioneringen. Utvecklingen har också gått i den riktningen, varför ett

förslag nu om inkomstprövade efterlevandepensioner skulle innebära ett steg tillbaka i utvecklingen och ett frångående av tidigare ställningstaganden i frågan.

Vi anser sålunda att de nackdelar som är förenade med en inkomstprövning av efterlevandepensioner är så avgörande att en lösning enligt den handlingslinjen inte bör väljas för utformningen av framtidens efterlevandestöd. Den mer behovsanpassade inriktning som vi menar bör utmärka efterlevandeförmånerna bör åstadkommas på andra vägar än genom ett system med större eller mindre inslag av inkomstprövning.

Vid de diskussioner som förts om efterlevandepensioneringen har stundtals aktualiserats en lösning som innebär att det görs en *delning mellan makar av deras gemensamt intjänade pensionsrättigheter.* Ett sådant system skulle innebära att den pensionsrätt som intjänats av två makar (och eventuellt andra samboende) delas lika mellan dem, fortlöpande år för år eller då en viss bestämd händelse — såsom dödsfall, skilsmässa, invaliditet, uppnåendet av pensionsåldern — har inträffat. Varje makes egenpension skulle sedan beräknas på grundval av den pensionsrätt som tillgodoförts maken vid denna delning. Systemet skulle alltså ha likheter med de modeller härför som i vissa hänseenden gäller i Förbundsrepubliken Tyskland och i Canada samt övervägs i USA (se bilaga 2 till detta betänkande).

Av naturliga skäl skulle en ordning med likadelning av pensionsrätt i Sverige kunna avse enbart ATP. Något behov av en sådan princip kan inte finnas när det gäller folkpensioneringen, eftersom varje individ där redan har en självständig pensionsrätt på enhetlig nivå.

Detta innebär att, även om ett system av skisserat slag skulle införas i Sverige, frågan skulle kvarstå hur efterlevandeskyddet inom folkpensioneringen lämpligen bör vara utformat för framtiden. Inte heller inom ATP skulle man automatiskt lösa problemet med efterlevandepensioneringens framtida utformning. Fortfarande skulle här återstå att besvara spörsmålet om i vilka situationer egenpension skulle utges på grundval av pensionspoäng som tillgodoräknats vid poängdelningen. Utan andra regelförändringar skulle egenpension utbetalas enbart som ålders- och förtidspension. Ställning måste därför tas till frågan om pensionsrätt skall föreligga även i andra situationer för dem som är efterlevande, t. ex. vid vård av barn eller vid svårigheter på arbetsmarknaden. Och om man skulle komma till slutsatsen att särskilda efterlevandeförmåner bör finnas kvar inom ATP, kan diskuteras om det inte från principiell synpunkt är lämpligare att förmånerna i dessa fall utges som efterlevandepension — dvs. beräknad på grundval av den avlidnes pensionspoäng — än som egenpension. Man är således också på ATP-området tillbaka i övervägandena om utformningen för framtiden av efterlevandepensioneringen.

Vidare måste beaktas att det finns en mängd både principiella och tekniska problem som måste lösas innan ett system med delning av pensionsrätt kan genomföras. T. ex. måste avgöras om delningen skulle ske fortlöpande år för år eller enbart då viss föreskriven händelse har

inträffat. I det senare fallet får ställning tas till vilka händelser som sålunda skall utlösa poängdelning. Skall detta ske bara efter dödsfall eller också vid skilsmässa? Eller skall även nedsättning av arbetsförmågan eller den omständigheten att en av makarna uppnår pensionsåldern utgöra grund för delning? Det måste också bestämmas om systemet skall inskränkas till att avse ATP eller om hänsyn bör tas — på ett eller annat sätt — också till förmåner från tjänstepensioneringarna och privata pensionsförsäkringar. Ytterligare uppkommer fråga om vilken personkrets som skulle omfattas av systemet. Skall detta ta sikte bara på gifta — och då direkt fr. o. m. äktenskapets ingående eller först sedan detta bestått viss tid — eller även på en del kategorier ogifta samboende? Andra spörsmål är om ett system med poängdelning skall göras obligatoriskt eller frivilligt samt om möjligheter skall finnas för maken med högst ATP-poäng att "köpa tillbaka" de poäng han går miste om vid en delning. Slutligen måste vägar finnas att finansiera en ordning med poängdelning. En sådan skulle nämligen medföra en rätt väsentlig ökning av utgifterna för ATP. Hur stora dessa kostnadsökningar skulle bli beror på vilken utformning som skulle ges en poängdelning, varför den tekniska konstruktionen naturligtvis måste vägas mot finansieringsmöjligheterna.

För att kunna ta ställning till alla dessa principiella och tekniska frågor krävs att den närmare utformningen av ett system med poängdelning mellan makar blir föremål för mer ingående utredning och övervägande. Vid dessa blir samspelet med reglerna inom ATP om intjänande av pensionsrätt av stor betydelse. En allmän översyn av dessa regler faller inom ramen för vårt uppdrag, och vi avser att på ett senare stadium av vårt arbete redovisa resultatet av de överväganden som vi kommer att göra på det området.

Med hänsyn härtill och då — som tidigare utvecklats — frågan om efterlevandepensioneringens utformning för framtiden skulle kvarstå olöst även om ett system med poängdelning genomfördes, har vi funnit att spörsmålet om lämpligheten av och möjligheterna att införa ett sådant system inte med nödvändighet måste tas upp till behandling i det nu aktuella sammanhanget. I stället har vi valt att vänta med våra överväganden i det hänseendet till dess vi kommit in på diskussionen om reglerna i övrigt för intjänande av ATP-rätt.

Vad vi nu sagt innebär inte att vi avvisar tanken på att genomföra en ordning i en eller annan form med delning av pensionsrätt mellan makar. Det betyder bara att vi avser att senare återkomma till den frågan och då utreda den mer ingående än vad som varit möjligt hittills. Som vi framhållit ovan har detta ställningstagande också motiverats av att vi anser att en reformering kan genomföras av efterlevandepensioneringen utan att det dessförinnan avgjorts huruvida ett system med poängdelning bör införas eller ej.

Enligt vår bedömning utgör således de handlingslinjer som här diskuterats inte några alternativ som det finns skäl att bygga vidare på när det gäller att genomföra en reformering av efterlevandepensioneringen. Lös-

ningarna bör i stället sökas enligt andra principer. Härvid anser vi att vägledning kan hämtas från de riktlinjer för ett framtida familjepensionssystem som angavs av pensionsförsäkringskommittén i dess slutbetänkande (SOU 1971:19) Familjepensionsfrågor och som senare vidareutvecklades av pensionskommittén i betänkandet (SOU 1981:61) Familjepension. (För en närmare redogörelse härför hänvisas till avsnitt 3.2.) Med hänsyn till samhällsutvecklingen under tiden efter det att pensionsförsäkringskommitténs betänkande lades fram och med beaktande av den kritik som framfördes mot pensionskommitténs förslag, har vi dock funnit det motiverat att nu anlägga något andra aspekter på efterlevandepensioneringen och att söka delvis andra lösningar.

5.3 Utgångspunkter för en reformering av familjepensioneringen m. m.

I avsnitt 5.1 ovan har vi angett ett flertal omständigheter som enligt vår mening medför att nuvarande familjepensionering framstår som mindre ändamålsenlig för att fylla det syfte som en sådan pensionering bör ha. Mot bakgrund av vad som där anförts kommer vi i det följande att något närmare utveckla de utgångspunkter som vi menar bör ställas upp för ett nytt system för efterlevandeförmåner.

Tyngdpunkten i en reformerad efterlevandepensionering bör ligga på att garantera *efterlevande minderåriga barn* ett tryggat underhåll och en tillfredsställande standard. Barnpensionerna bör därför utgöra ett centralt inslag i efterlevandepensioneringen, och de bör förstärkas i olika avseenden.

När det gäller *vuxna efterlevande* bör nuvarande änkepensionering avvecklas på sikt och ersättas med nya former av stöd.

En grundläggande princip är enligt vår mening att samtliga de stödformer som kommer i fråga inom ramen för det nya efterlevandestödet utformas på sådant sätt att det råder full *könsjämlikhet*, dvs. att identiska regler gäller för män och kvinnor.

Vidare anser vi det väsentligt att efterlevandeförmånerna så långt det är praktiskt möjligt och socialt motiverat uppvisar *neutralitet mellan olika former av samlevnad mellan man och kvinna.* Ogifta samboende som generellt sett kan sägas vara i behov av efterlevandestöd bör likställas med gifta när det gäller rätten härtill. I detta hänseende bör enhetliga regler finnas inom hela pensionssystemet, dvs. samma regler bör gälla för folk- och tilläggspensioneringen.

En annan utgångspunkt för vårt arbete är att stödet till vuxna efterlevande bör ges en *mer tidsbegränsad och behovsinriktad utformning* än dagens änkepension. Stödet bör primärt inriktas på aktiverande åtgärder, inte passiverande. Regelsystemet bör utformas så, att det inte motverkar utan medverkar till att den efterlevande kan kvarstå i eller återgå till förvärvsarbete. Medan den nuvarande änkepensioneringen i mycket har en prägel som gör att den kan få passiverande verkningar, bör ett nytt

system ha till utgångspunkt att bereda vuxna efterlevande i aktiv ålder möjlighet att ha en plats i förvärvslivet. Enligt vår uppfattning är den bästa lösningen när det gäller att tillgodose stödbehovet för dessa efterlevande att de får tillfälle att delta i arbetslivet och härigenom erhålla en på egna insatser grundad försörjning. Förvärvsarbete ger inte bara möjlighet till en tryggad ekonomi utan kan också förstärka självförtroendet och vara en väg till sociala kontakter och social gemenskap samt till personlig utveckling.

Sådana efterlevande i yrkesaktiv ålder som vid dödsfallet saknar arbete eller har arbete bara i begränsad omfattning bör beredas hjälp att finna ett lämpligt förvärvsarbete. Insatser inom ramen för samhällets sysselsättningspolitiska åtgärder är således av central betydelse för de förslag som vi nu lägger fram.

Särskilda ekonomiska förmåner från efterlevandepensioneringen bör förbehållas efterlevande som generellt sett är i behov därav, och de bör utbetalas endast under så lång tid som behovssituationen består.

I det föregående har vi avvisat lösningar som bygger på inkomstprövning av efterlevandepension. Den mer behovsinriktade utformning av pensioneringen som vi nu uttalar oss för bör således ske enligt andra linjer. Det är härvid nödvändigt att reglerna ges en sådan karaktär att de blir rättsligt entydiga och förståeliga av dem de berör samt låter sig tillämpas av försäkringskassorna m. fl. utan omfattande och tidskrävande arbetsinsatser. Bestämmelserna på området får därför — liksom i övrigt inom socialförsäkringen — utformas efter vissa schematiska grunder och med hänsyn till *generella bedömningar av pensionsbehov.* Rätten till pension bör här anknytas till sådana behovssituationer där det typiskt sett föreligger behov av ett efterlevandeskydd.

Vid omläggningen av familjepensioneringen bör vidare beaktas att det under de senaste årtiondena har ägt rum en kraftig utbyggnad av annat samhällsstöd till bl. a. personer som har svårigheter på arbetsmarknaden. Förmånerna från efterlevandepensioneringen bör ha till syfte att utgöra ett *komplement till de generellt verkande insatser som görs på andra områden* och att kompensera de speciella ekonomiska konsekvenser som dödsfallet medför för den efterlevande.

I första hand bör förmånerna från efterlevandepensioneringen ge ekonomisk *kompensation för de direkta följderna av dödsfallet.* Har behovet av ekonomiskt bistånd sin grund i andra faktorer, kan efterlevandepensioneringen inte anses utgöra en adekvat stödform. I sådana fall finns inget direkt samband mellan dödsfallet och behovet av ekonomisk hjälp.

Det ekonomiska stödet till vuxna efterlevande bör primärt ta sikte på att lämna tillfälligt bistånd för att den efterlevande skall kunna komma över de särskilda svårigheter som till följd av den förändrade familjesituationen uppkommer under tiden närmast efter dödsfallet. Ett skydd från efterlevandepensioneringen bör också ges sådana efterlevande som har särskilt behov av bidrag från samhällets sida till följd av att de saknar möjlighet att klara sin försörjning genom förvärvsarbete eller annat samhällsstöd.

De nya formerna av efterlevandepension bör utges enbart till män och kvinnor som är *yngre än 65 år.* Äldre efterlevande kommer framdeles i regel att ha sin försörjning tryggad genom ålderspension från folk- och tilläggspensioneringen. Reglerna för folkpension i form av ålderspension innebär dessutom att, om båda makarna varit pensionstagare, den efterlevande automatiskt får sin ålderspension höjd efter det att maken avlidit. Medan pensionen dittills beräknats såsom för gift pensionstagare omräknas den då till pension såsom för ensamstående. Möjligheterna att erhålla KBT kan också förbättras efter dödsfallet.

Vi har den principiella uppfattningen att man i största möjliga utsträckning bör *undvika att särbehandla gruppen efterlevande* i ekonomiskt eller annat hänseende. I stället bör denna grupp i möjligaste mån likställas med andra som befinner sig i motsvarande situation, t. ex. frånskilda. Med de utgångspunkter som vi nu angivit åstadkommer man att pensionssystemet får en sådan uppbyggnad och att det kommer att bygga på i huvudsak samma principer som familjerätten. På motsvarande sätt som den som blivit ensamstående på grund av en skilsmässa kan tillerkännas underhållsbidrag av maken under en övergångstid eller i särskilda fall för längre tid, bör den som blivit efterlevande kunna få ekonomiskt stöd under den närmaste tiden efter det att samlevnaden har upphört genom dödsfallet samt för längre tid om den efterlevande inte på annat sätt kan klara sin försörjning. Grunden för efterlevandepension är alltså den för gruppen efterlevande speciella situationen att ett samlevnadsförhållande har upplösts till följd av att maken har avlidit.

Av det tidigare anförda följer att de former av *efterlevandepension* som skall utges för framtiden bör liksom hittills utbetalas *från både folk- och tilläggspensioneringen.* Pensionen bör alltså utges på en grundnivå som är lika för alla och kompletteras med ett tillägg som är beroende av den avlidnes tidigare inkomster. Detta innebär sålunda att vi anser det följdriktigt att pensionerna från ATP för de fall som nu är aktuella konstrueras som efterlevandeförmåner, inte som egenpensionsförmåner. Pensionen bör alltså beräknas på grundval av de pensionspoäng inom ATP som tillgodoräknats den avlidne.

Vi anser det vidare vara väsentligt att bestämmelserna på efterlevandepensioneringens område utformas med utgångspunkt i att de skall medverka till en *ökad samordning* inom det socialpolitiska bidragsområdet. Reglerna för efterlevandepension till vuxna — liksom för barnpension — bör ges en i möjligaste mån samstämmig utformning inom folk- och tilläggspensioneringen. De bör bygga på en gemensam grund och utformas utifrån en enhetlig syn på rätten till efterlevandepension. Härigenom blir det ekonomiska trygghetssystemet överskådligare och mer enhetligt, och förutsättningar ges för en rationell administrativ hantering. Detta betyder att en del historiskt betingade särregler inom folk- resp. tilläggspensioneringen nu bör avvecklas. I ett senare stadium av vårt arbete kan ytterligare samordning i detta hänseende bli aktuell. Som framhållits i avsnitt 1.2 avser vi nämligen att då pröva möjligheterna att föra samman merparten av reglerna för folk- och tilläggspension till en enhetlig lagreglering.

Den sista och kanske mest väsentliga utgångspunkten för reformeringen av familjepensioneringen är att denna i första hand bör ta sikte inte på den nuvarande generationen utan på *framtida generationer efterlevande.* Som vi framhållit tidigare är det inte vare sig möjligt eller önskvärt att enligt de principer som här uppställts helt avveckla dagens änkepensionering och ersätta den med ett reformerat system för efterlevandestöd från en dag till en annan.

Till grund för reformen ligger de förändringar som har inträtt i familjemönster och samhällsförhållanden och den förändrade synen på könsroller och kvinnors förvärvsarbete. Reformen bör därför primärt ta sikte på de generationer som vuxit upp under dessa förhållanden och med denna bakgrund. Särskild hänsyn måste tas till de generationer där makarna i en familj ofta haft den arbetsfördelningen att mannen utfört förvärvsarbete medan kvinnan skött hushållet och barnen. Dessa grupper kan antas ofta ha inrättat sina liv efter hittills gällande lagstiftning och förlitat sig på fortbeståndet härav vid planeringen av sina förhållanden. Om ett nytt system för efterlevandepensionering gjordes direkt och fullt ut tillämpligt för dem skulle de få sina förutsättningar i pensionshänseende rubbade i väsentliga avseenden. Personer i de här berörda grupperna har nu i allmänhet kommit upp i ålder och har inte haft samma möjligheter till utbildning som yngre. Inte sällan har de en annan attityd till förvärvslivet än yngre, och deras möjligheter att få och ta ett arbete torde många gånger vara begränsade. För personer i denna grupp, dvs. vissa medelålders och äldre kvinnor, står också enbart en begränsad tid till buds för att anpassa sina förhållanden till det nya regelsystemet innan de uppnår pensionsåldern.

Av hänsyn till dessa grupper är det nödvändigt att omläggningen av efterlevandepensioneringen förses med långtgående och generösa övergångsregler, som för dessa kategorier bereder ett visst fortsatt skydd enligt nuvarande regler om änkepension. Inte heller bör genom reformen pensionsrätten påverkas för de kvinnor som redan är änkor. Detta innebär att även yngre kvinnor som redan börjat uppbära änkepension när de nya reglerna träder i kraft skall vara bevarade fortsatt rätt härtill även fortsättningsvis och att några som helst ingrepp inte bör ske i deras pensionsrätt.

5.4 Utformningen av en reformerad efterlevandepensionering m. m.

5.4.1 Ett nytt system för efterlevandepension

I det föregående avsnittet har vi redovisat de utgångspunkter som enligt vår mening bör uppställas för reformeringen av familjepensioneringen. Mot bakgrund av dessa övergår vi nu till att närmare avgränsa de situationer i vilka efterlevandepension bör utbetalas i framtiden. Därvid anger vi också huvuddragen i det reformerade system som vi lägger fram förslag till. I det därpå följande avsnittet tar vi sedan upp principerna för och utformningen av övergångsreglerna.

Det nya system för efterlevandestöd som vi här lägger fram förslag till har starka beröringspunkter med det som föreslogs av pensionskommittén i betänkandet (SOU 1981:61) Familjepension. I synnerhet gäller detta grunddragen i systemet och de principer på vilka detta vilar. I fråga om den närmare utformningen av olika regler har vi dock på en del punkter kommit till andra slutsatser än pensionskommittén och föreslår där avvikande lösningar. Detta gäller särskilt övergångsregleringen, som vi behandlar i avsnitt 5.4.2 nedan.

Som framgår av det tidigare anförda anser vi det uppenbart att ett särskilt efterlevandeskydd skall finnas kvar även i fortsättningen för *minderåriga barn.* Det är klart påkallat att barn som förlorat en av eller båda sina föräldrar skall garanteras medel av samhället till ett tryggat underhåll och ett rimligt mått av den standard som det hade före dödsfallet. Denna garanti bör barnet ha under hela tiden fram till dess det vuxit upp och erhållit förutsättningar att klara sitt uppehälle på egen hand. Som vi angett i det föregående avsnittet bör sålunda barnpensioneringen utgöra en central beståndsdel inom det nya systemet för efterlevandestöd. Det är därför angeläget att barnpensionen ges en sådan utformning att den kan lämna tillfredsställande kompensation för de ekonomiska konsekvenser som kan uppstå för barnet till följd av en förälders bortgång. För att detta syfte skall kunna uppfyllas krävs enligt vår mening att det genomförs vissa förändringar beträffande barnpensionens konstruktion och att det genomförs förstärkningar av barnpensioneringen i en del hänseenden. Härvid anser vi det vara särskilt angeläget att efterlevandestödet för barn i flerbarnsfamiljer uppmärksammas. Också det förhållandet att båda föräldrarna numera i allt större utsträckning bidrar till barnens försörjning bör få återverkningar på uppbyggnaden av barnpensioneringen.

Som vi kommer att utveckla i avsnitt 6 nedan föreslår vi mot bakgrund härav att barnpensionerna fortsättningsvis skall utges opåverkade av den efterlevandepension som kan tillkomma en vuxen efterlevande. Vi lägger också fram förslag till en i huvudsak generell förbättring av barnpensionerna inom ATP, varvid tyngdpunkten läggs på förstärkningar av pensionerna för barn i familjer med flera pensionsberättigade barn. Vidare förelår vi förbättringar av pensionsförmånerna inom såväl folk- som tilläggspensioneringen för barn som förlorat båda sina föräldrar. Vi lägger också fram förslag till en viss mindre utvidgning av personkretsen för rätt till barnpension samt om en lättnad när det gäller möjligheten att få folkpension för utländska barn som vistas här i landet. En del ändringar föreslås också för att få till stånd bättre överensstämmelse mellan reglerna för folk- och tilläggspensioneringen. Detta gäller bl. a. åldersgränserna, där vi dessutom lägger förslag om att barnpension i många fall skall kunna utbetalas till barn som är äldre än vad som är fallet med nuvarande regler.

När det sedan gäller stödet till *vuxna efterlevande* har vi, som utvecklats i avsnitt 5.3, funnit det motiverat att låta samhällets särskilda åtgärder ta sikte enbart på dem som är i yrkesaktiv ålder. Det bör alltså finnas en *övre åldersgräns vid 65 år* för efterlevandestödet. Redan enligt nuva-

rande regler gäller att änkepension inte utges inom folkpensioneringen till änkor som fyllt 65 år eller som gjort ett förtida uttag av ålderspension. I fråga om tilläggspensioneringen finns inte någon motsvarande övre åldersgräns för änkepension, vilket innebär att sådan pension där kan utbetalas samtidigt med egen ålderspension.

De ca två tredjedelar av alla nyblivna änkor och änklingar som uppnått den allmänna pensionsåldern får, som framhållits i avsnitt 5.3, i regel medel till sin fortsatta försörjning genom ålderspension från folkpensioneringen. Praktiskt taget alla — såväl män som kvinnor — som kommer att beröras av det reformerade systemet för efterlevandestöd kommer dessutom att uppbära ålderspension också från ATP. Härtill kommer att folkpension i form av ålderspension automatiskt uppräknas för den kvarlevande om en av två pensionsberättigade makar avlider samt att möjligheterna att få eller få förhöjt KBT ofta förbättras för den efterlevande.

En ordning av innebörd att efterlevandepension inte utges till den som uppbär egen ålderspension från den allmänna pensioneringen ligger också i linje med vad som förordats av socialpolitiska samordningsutredningen i dess betänkande (SOU 1979:94) En allmän socialförsäkring, nämligen att normalt sett endast en förmån bör utges i en bestämd behovssituation (se avsnitt 3.2). Denna uppfattning har riksdagen anslutit sig till (SfU 1982/83:14, rskr. 211).

Vi föreslår alltså att efterlevandepension inom ramen för det framtida systemet härför skall kunna utges endast till efterlevande som vid dödsfallet ännu inte har uppnått den allmänna pensionsåldern 65 år.

Vad gäller vuxna efterlevande i yrkesaktiv ålder är en första fråga hur den pensionsberättigade *personkretsen* lämpligen bör avgränsas. I denna fråga anser vi att rätten till efterlevandeförmåner liksom nu i första hand bör grundas på äktenskapet. Emellertid bör även vissa andra grupper omfattas av efterlevandeskyddet. Hänsyn måste tas till att allt fler människor numera sammanbor under äktenskapsliknande förhållanden utan att vara gifta. I den mån det framstår som motiverat och praktiskt genomförbart bör efterlevandepensioneringen alltså ta sikte också på ogifta samboende.

En utgångspunkt för avgränsningen av den pensionsberättigade personkretsen bör dock vara att det rört sig om en samlevnad med familjefunktioner och att parterna i och för sig skulle ha kunnat ingå äktenskap med varandra. Vidare bör krävas att det vid tidpunkten för dödsfallet typiskt sett förelegat en sådan ekonomisk gemenskap mellan parterna, i form av ömsesidigt beroende av varandras insatser i ett gemensamt hushåll, att den ena partens bortgång generellt kan sägas ha medfört menliga konsekvenser i ekonomiskt hänseende för den efterlevande. Detta betyder bl. a. att det — oavsett om det gäller äktenskap eller samboende i annan form — måste ha förelegat ett stadigvarande sammanboende mellan parterna vid tidpunkten för dödsfallet.

Detta villkor bör alltså gälla såväl gifta som därmed likställda grupper. Det innebär att äktenskapet som sådant inte blir av samma avgörande

betydelse för rätten till efterlevandeförmåner som inom hittillsvarande änkepensionering utan att större vikt läggs vid hur de faktiska förhållandena gestaltade sig. Om två makar stadigvarande levde åtskilda på grund av söndring i äktenskapet när en av dem avled, finns enligt vår mening inte motiv för att utge efterlevandepension. I dessa fall medför dödsfallet i regel inte samma förändring av den efterlevandes ekonomiska situation som om parterna sammanbodde och var ömsesidigt beroende av varandras insatser i ett gemensamt hushåll.

Det sagda innebär också att vi inte anser det motiverat att utvidga efterlevandepensioneringens tillämpningsområde till att omfatta frånskilda makar som inte återupptagit sammanlevnaden. För dessa medför dödsfallet oftast inte någon förändring av den ekonomiska situationen. I något fall kan visserligen en frånskild ha uppburit underhållsbidrag från den tidigare maken och bidragsrätten ha fallit bort i och med dödsfallet. Emellertid har sådana fall med tiden blivit allt mer ovanliga med den restriktiva praxis som utbildats när det gäller utdömande av underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad. Och de kan mot bakgrund av denna skärpta praxis förväntas bli än mer sällsynta för framtiden. När frågan om efterlevandestöd till frånskilda tidigare prövats har den också ständigt avvisats av riksdagen. De argument som därvid framförts har enligt vår mening alltjämt bärkraft. Dessa argument har i huvudsak hänfört sig till svårigheterna att generellt ange kriterier som närmare avgränsade pensionsskyddet utan att göra kretsen så vid att socialt omotiverade utbetalningar fick göras i en mängd fall. Det kan för en närmare redogörelse för de synpunkter som sålunda lagts på frågan hänvisas till pensionskommitténs betänkande (SOU 1981:61) Familjepension (s. 121—147).

Med de utgångspunkter som vi uppställt för efterlevandepensioneringen faller utanför dess tillämpningsområde också fall av hushållsgemenskap mellan t. ex. syskon, mellan arbetskamrater, mellan samboende homosexuella av samma kön samt mellan föräldrar och vuxna barn.

I frågan om vilka grupper ogifta samboende som bör omfattas av efterlevandepensioneringen menar vi att det inte kan vara aktuellt att generellt likställa alla som sammanbor utan äktenskap med gifta. Ett sådant likställande är inte motiverat av sociala skäl och är inte heller lämpligt med hänsyn till de svårigheter som skulle uppkomma vid det praktiska handhavandet av reglerna. Det är enligt vår mening av vikt att bestämmelserna på området utformas så, att de kan tillämpas på ett enkelt sätt och utan ingående utredning och kontroll som kan uppfattas som integritetskränkande. Samtidigt måste givetvis beaktas att avgränsningen görs sådan att den kan ses som välmotiverad från sociala synpunkter.

Mot bakgrund av nu anförda skäl lägger vi i avsnitt 7.2 fram förslag om en enhetlig avgränsning av den pensionsberättigade personkretsen som innebär att rätt till efterlevandepension från ATP framdeles skall tillkomma även vissa grupper ogifta samboende enligt samma regler som nu finns inom folkpensioneringen.

I avsnitt 5.3 har vi framhållit att förmånerna från efterlevandepensioneringen primärt bör ge ekonomisk kompensation för de direkta och

omedelbara följderna av dödsfallet och att de bör syfta till att hjälpa den efterlevande att komma över de särskilda problem som kan förutsättas uppkomma under tiden närmast efter dödsfallet. Sådant behov av *ekonomiskt stöd under en omställningstid* omedelbart efter makens bortgång torde föreligga för i huvudsak alla efterlevande i yrkesaktiv ålder. Detta gäller såväl i fall då den avlidne varit förvärvsarbetande som då denne vid tidpunkten för dödsfallet ägnat sig åt arbete enbart i hemmet. Man torde kunna utgå från att förhållandena för den efterlevande förändras så radikalt genom makens bortgång att han eller hon under en övergångstid genomsnittligt sett är i behov av ett ekonomiskt tillskott för att underlätta omställningen till den nya situationen. Med sikte på att ge den efterlevande tillfälle att under ekonomiskt tryggade förhållanden anpassa sin situation i vad avser ekonomi, arbete, bostad m. m. föreslår vi att samhället här skall träda in och under en begränsad tid ge ekonomiskt stöd i form av en periodiskt utgående efterlevandepension. Vårt förslag är att denna förmån skall benämnas *omställningspension.*

Syftet med denna pension är alltså inte att täcka kostnader för begravning och liknande utan att ge ett ekonomiskt bidrag till den efterlevande själv. Pensionen bör utbetalas enligt enkla och tämligen generella regler under en bestämd tidrymd i direkt anslutning till dödsfallet. Den bör utges enbart i fall där det generellt sett kan sägas att det vid tidpunkten för dödsfallet förelåg en personlig och ekonomisk gemenskap mellan makarna och där den ena makens bortgång således inneburit en väsentligt förändrad ekonomisk situation för den andre.

Omställningspensionen skall således enligt vårt förslag utbetalas under en viss tid efter dödsfallet. Denna tidsperiod bör vara densamma för alla och således oberoende av den avlidnes eller den efterlevandes ålder vid tidpunkten för dödsfallet. Vid våra överväganden om hur lång tid som omställningspensionen regelmässigt bör utges har vi kommit till slutsatsen att denna tidsperiod lämpligen bör bestämmas till *ett år* som huvudregel.

Emellertid anser vi att det finns skäl att i vissa situationer ge den efterlevande möjlighet att uppbära *omställningspension under längre tid* än den ettårsperiod som följer av huvudregeln. Det gäller sådana fall där den efterlevande tar vård om barn som ännu inte uppnått viss ålder. I dessa situationer bör den efterlevande föräldern få tillfälle till en längre tids omställning och anpassning till de nya förhållandena med ekonomiskt stöd från samhället. Enligt vår bedömning får nämligen omställningsproblemen oftast anses såväl mer omfattande som mer långvariga än eljest i fall då den efterlevande lämnas ensam med vården om ett eller flera minderåriga barn.

Vi vill här också erinra om att tyngdpunkten i den nya efterlevandepensioneringen föreslås ligga på att tillgodose efterlevande barns intresse. Häri ingår att barnet ges en tryggad uppväxt och möjligheter till en meningsfull samvaro med den kvarlevande föräldern. Det gäller alltså inte bara att tillförsäkra barnet en viss ekonomisk standard utan även att bereda den efterlevande föräldern ekonomiska möjligheter att ge barnet

samma omsorg och omvårdnad som det erhöll före dödsfallet. En av föräldrarna kunde då ha valt att ha deltidsarbete för att få erforderlig tid till daglig samvaro med barnet. Genom ekonomiskt stöd, till utfyllnad av den lagstadgade rätten till förkortad arbetstid för vård av barn, får den efterlevande föräldern möjlighet att fortsätta med denna kortare arbetstid efter dödsfallet. Och i de fall då föräldern tidigare arbetat heltid kan han eller hon genom omställningspensionen beredas möjlighet att efter dödsfallet temporärt minska sin arbetstid med tanke på barnets behov av umgänge och med syfte att kompensera den avlidnes insatser härvidlag.

Detta stödbehov skiljer sig från det som barnpensionen är avsedd att tillgodose. Stödet bör därför utges direkt till den efterlevande vårdnadshavaren och inte i form av pension till barnet. Enligt vår mening bör omställningspension i denna form utges fram till dess det yngsta barnet blivit så gammalt att det fått bättre förutsättningar att klara sig självt och utan mer regelbunden tillsyn av annan. Vi föreslår därför att omställningspension i dessa fall skall kunna utbetalas så länge som det yngsta barnet är yngre än tolv år.

Avsikten med den sålunda föreslagna omställningspensionen för förlängd tid är att den skall ge ett ekonomiskt tillskott till förälderns förvärvsinkomster för att föräldern under viss tid kan behöva minska sin arbetstid eller — under fortsatt heltidsarbete — åsamkas tillkommande utgifter som inte var nödvändiga så länge maken levde. Möjlighet uppkommer också för den som så önskar att vara helt ledig från sitt arbete under en tid för att ta vård om barnen. Pensionen bör därför utbetalas på en nivå som täcker den efterlevandes försörjning.

I avsnitt 7.3 utvecklar vi ytterligare våra överväganden om och förslag till utformning av omställningspensionen.

En utgångspunkt för den reform som vi nu lägger fram förslag om är att efterlevande män och kvinnor i yrkesaktiv ålder i regel har möjlighet att erhålla en tryggad ekonomisk ställning genom inkomsterna av eget *förvärvsarbete.* Flertalet innehar säkerligen redan vid dödsfallet ett sådant arbete och har kvar detta också därefter. I andra fall kan den efterlevande ha börjat med eller återgått till förvärvsarbete under den tid då omställningspension har utgetts. I dessa situationer är det enligt vår mening efter omställningstidens utgång inte påkallat med något fortsatt ekonomiskt stöd från den allmänna pensioneringen i form av efterlevandepension.

Detta gäller även för sådana fall där den efterlevande har en fast anknytning till förvärvslivet vid tidpunkten för makens bortgång men senare får svårigheter att bereda sig inkomst genom arbete, t. ex. därför att den efterlevande då blir arbetslös. I sådana situationer är det inte dödsfallet som utgör grund för stödbehovet utan andra omständigheter. Här får den efterlevande på samma sätt som andra i motsvarande situation förlita sig på samhällets generella stödformer och åtgärder för arbetslösa m. fl.

Om det inte inträffar en drastisk förändring av den utveckling i fråga om kvinnors förvärvsfrekvens som ägt rum under de senaste decennier-

na, torde det i framtiden komma att bli ovanligt att en kvinna — eller man — i yrkesaktiv ålder befinner sig i en sådan situation att hon — eller han — helt saknar anknytning till arbetsmarknaden. Man måste dock räkna med att det också fortsättningsvis kommer att finnas ett mindre antal kvinnor och män som står utanför arbetsmarknaden eller som har en svag ställning där, när maken avlider. Detta kan gälla personer som saknar arbete på grund av vacklande hälsa, bristfällig utbildning, avsaknad av yrkesvana eller boende på ort med brist på arbetstillfällen. Det kan också vara fråga om personer som visserligen har ett arbete men bara på deltid och med inkomster som inte förslår till en tryggad försörjning samt — av personliga eller arbetsmarknadsmässiga skäl — saknar möjlighet att utöka sin arbetstid.

I fall av detta slag bör enligt de utgångspunkter på vilka våra förslag vilar göras kraftiga *insatser inom ramen för samhällets arbetsmarknads- och utbildningspolitiska åtgärder.* För det mindre antal efterlevande som i framtiden kommer att vara utan förvärvsarbete eller ha en svag ställning på arbetsmarknaden vid omställningstidens utgång bör alltså sättas in åtgärder för att undanröja förvärvshindren. Det är av vikt att dessa efterlevande kan erbjudas en reell möjlighet att medverka i arbetslivet efter sin förmåga och att härigenom få en meningsfull sysselsättning som ger ekonomisk trygghet. Att vi vågar tillmäta åtgärder på detta område sådan vikt och tilltro beror på den betydelse som i den ekonomiska politiken läggs vid den fulla sysselsättningen. Målet här är att alla som vill ha arbete också skall ha möjlighet härtill. Kraftiga satsningar görs med detta syfte på bl. a. olika arbetsmarknads- och utbildningspolitiska åtgärder.

Åtgärder på dessa områden kan sålunda förväntas bli av stor betydelse för de efterlevande som avses här. Sådana efterlevande bör få information om de möjligheter som arbetsmarknadsorganen kan erbjuda. De bör vidare ges tillfälle att genomgå erforderlig grund- eller yrkesutbildning eller erhålla hjälp till en placering i förvärvslivet genom insatser på det arbetsmarknadspolitiska fältet, t. ex. arbetsmarknadsutbildning eller beredskapsarbete. Insatser av detta slag är i flera fall av sådan karaktär att de särskilt riktar sig till personer som är nytillträdande på arbetsmarknaden eller som behöver stärka sin ställning där. De blir då givetvis av särskild vikt för de efterlevande som saknar arbete eller som vill utöka sin arbetsinsats. I fall av detta slag kan den efterlevande också erhålla ekonomiskt stöd i form av t. ex. utbildningsbidrag, vuxenstudiebidrag eller — om villkoren härför är uppfyllda — arbetslöshetsersättning eller kontant arbetsmarknadsstöd.

Vi har övervägt huruvida skäl kan finnas att föreslå några särlösningar till förmån särskilt för gruppen efterlevande män och kvinnor med avseende på de regler som styr olika arbetsmarknads- och utbildningspolitiska åtgärder. Vi har då kommit till resultatet att några sådana särregler inte bör komma i fråga. En särbehandling på dessa områden av efterlevande skulle innebära att hänsyn primärt skulle tas till orsakerna till svårigheterna på arbetsmarknaden i stället för behovet att komma till rätta med dem. Härtill kommer att redan det reguljära utbudet på de

aktuella områdena har en sådan omfattning och ett sådant innehåll att det i de flesta fall torde vara i huvudsak tillräckligt för att tillgodose behoven hos de efterlevande som berörs härav. Liksom hittills bör alltså också i framtiden änkor och änklingar få del av samhällets insatser inom arbetsmarknads- och utbildningspolitiken på samma villkor som andra i motsvarande situation.

Emellertid måste man nog räkna med att åtgärder på de berörda områdena inte heller i en framtid kommer att kunna helt undanröja problemen för efterlevande som kan komma att ha en svag ställning på arbetsmarknaden. Visserligen bör i princip alltid för *efterlevande som har särskilda svårigheter på arbetsmarknaden* som ett första steg till lösning av problemen göras olika insatser inom bl. a. arbetsmarknadspolitikens ram. Beträffande en liten grupp änkor och änklingar torde det dock kunna förutsättas att behovet av ekonomiskt stöd inte blir tillgodosett på denna väg. De generella stödformerna på arbetsmarknads- och utbildningspolitikens områden är inte utformade på sådant sätt att de i alla situationer kan ge ett ändamålsenligt skydd för samtliga efterlevande som står utanför förvärvslivet. T. ex. uppställs i vissa sammanhang krav på aktuell anknytning till arbetsmarknaden för att ekonomiskt stöd skall kunna utges. Den efterlevande kan på grund härav komma att ställas utan medel till sin försörjning under en övergångstid — längre än den under vilken omställningspension utbetalas — fram till dess åtgärderna på arbetsmarknadsområdet har gett åsyftat resultat.

Dessutom kan det i en del fall säkerligen komma att visa sig omöjligt — från början eller sedan olika försök med sikte på en placering i förvärvslivet har misslyckats — att bereda den efterlevande ett förvärvsarbete till tryggande av försörjningen. En anledning härtill kan vara att den efterlevande kommit upp i åren eller att arbetstillfällen saknas på bostadsorten. En annan orsak kan vara att den efterlevandes hälsotillstånd är sådant att det är osäkert om han eller hon skall kunna erhålla ett förvärvsarbete som ger en tillräcklig inkomst. I vissa fall skulle det också kunna ses som oskäligt att begära att en efterlevande söker sig in på arbetsmarknaden. Detta kan t. ex. knappast krävas av den som kommit upp i 60-årsåldern och som inte förvärvsarbetat under en längre tid före makens bortgång.

I fall av detta slag framstår det enligt vår uppfattning som angeläget att samhället träder in och tryggar det fortsatta uppehället för den efterlevande så länge behov därav föreligger.

För en del efterlevande som befinner sig i denna situation kan egenpension i form av *förtidspension* vara ett realistiskt alternativ. En förutsättning för att sådan pension skall kunna beviljas den efterlevande är att det föreligger en medicinsk grund för nedsättningen av arbetsförmågan eller att den efterlevande uppfyller de särskilda villkor som gäller beträffande rätten till förtidspension på rent arbetsmarknadsmässiga skäl för äldre förvärvsarbetande (se avsnitt 2.1). Det bör här betonas att det för personer som tillhör kategorin äldre försäkrade (som huvudprincip 60 år eller äldre) gäller särskilt förmånliga villkor för rätten till förtidspension

också i allmänhet och att särdeles stränga krav här inte ställs i vad avser det medicinska villkoret.

Även om sålunda förtidspension i framtiden kan antas fylla en inte oväsentlig funktion när det gäller att bereda vissa änkor eller änklingar ett tillfredsställande ekonomiskt skydd, kan man troligen förvänta att det kommer att kvarstå en grupp efterlevande som inte uppfyller villkoren för rätt till sådan pension men som ändå inte kan få en godtagbar försörjning genom eget förvärvsarbete eller beträffande vilka detta inte kan begäras. För dessa finns ett behov av samhällsinsatser som bereder dem ett skydd efter makens död.

Vid våra överväganden har vi som ett alternativ för att komma till rätta med de problem som kan komma att föreligga för den mindre grupp efterlevande som här är aktuell prövat tanken på att mildra nuvarande villkor för rätt till förtidspension (och sjukbidrag). Detta skulle t. ex. kunna göras i den formen att man särskilt för gruppen efterlevande gick ifrån kravet på medicinska skäl för arbetsförmågans nedsättning och lät arbetsmarknadsmässiga och därmed jämförliga grunder bli tillfyllest för pensionsrätt.

Emellertid avvisar vi detta alternativ. Av principiella skäl bör förtidspension i första hand tillkomma dem som har förvärvsförmågan nedsatt på medicinska grunder. Att utvidga rätten till förtidspension på rent arbetsmarknadsmässiga skäl till att gälla även personer som saknar aktuell arbetsmarknadsanknytning skulle strida mot grunderna för den reform varigenom denna rätt infördes. Även hänsynen till andra försäkrade som befinner sig i samma situation talar mot särregler till förmån för en speciell kategori. Det kan inte heller uteslutas att en utvidgning på detta sätt av förtidspensioneringen skulle innebära en risk att denna pensionering tillgreps i stället för åtgärder som kan ge den efterlevande möjligheter till förvärvsarbete.

Mot bakgrund av de sålunda redovisade övervägandena har vi kommit till slutsatsen att ansvaret för att det ytterligare behov för kortare eller längre tid av stöd — utöver de generellt verkande åtgärderna och förmånerna — som kan komma att göra sig gällande i fråga om efterlevande som har problem med att få en fast fot på arbetsmarknaden bör åvila den nya efterlevandepensioneringen. Vi föreslår därför att sådana efterlevande som inte kan försörja sig genom eget arbete och inte heller har ålderspension, förtidspension eller samhällsstöd i annan form skall kunna få rätt till fortsatt efterlevandepension också sedan omställningspensionen fallit bort. Pension föreslås i dessa fall kunna utbetalas i form av en efterlevandeförmån, benämnd *särskild efterlevandepension.* Berättigade härtill föreslås vara sådana efterlevande som på grund av arbetsmarknadsmässiga skäl, nedsatt hälsa eller därmed jämförlig anledning har svårigheter — temporärt eller för längre tid — att bereda sig en tillfredsställande inkomst genom förvärvsarbete. Pensionen bör kunna utges — som hel, två tredjedels eller halv pension allt efter nedsättningen av den efterlevandes förvärvsmöjligheter — fr. o. m. omställningstidens utgång så länge försörjningssvårigheterna består, dock längst fram till uppnåd-

da 65 års ålder. I enlighet med de utgångspunkter som vi uppställt för vårt förslag bör krävas att det finns ett orsakssamband mellan dödsfallet och den efterlevandes försörjningsproblem samt att andra åtgärder inte ger till resultat att den efterlevande får en fast fot i arbetslivet och kan svara för sin egen försörjning.

Berättigade till särskild efterlevandepension torde i första hand bli änkor och änklingar som varit hemarbetande under en längre tid före dödsfallet och som har bristande utbildning och yrkesvana. Härtill torde i många fall komma sådana faktorer som nedsatt hälsa eller högre ålder. Särskild betydelse torde pensionen komma att få för efterlevande som är bosatta på orter med få arbetstillfällen och beträffande vilka man inte skäligen kan ifrågasätta att de skall flytta till annan ort där arbete kan finnas. I en del av dessa situationer kan det förutsättas att den särskilda efterlevandepensionen behöver utbetalas fortlöpande fram till dess den efterlevande beviljas ålders- eller förtidspension. I andra fall kan pensionen behöva utges under kortare tid till sådana efterlevande som kan antas få ett arbete inom den närmaste framtiden men som i avvaktan härpå annars skulle riskera att ställas utan medel till försörjningen. Det kan t. ex. gälla en änka eller änkling som saknar aktuell anknytning till arbetsmarknaden och som därför inte kan få arbetslöshetsstöd under väntetiden till dess lämpligt arbete kan erbjudas henne eller honom.

I avsnitt 7.4 utvecklar vi närmare våra överväganden om utformningen av den särskilda efterlevandepensionen och preciserar där även de villkor som vi anser bör gälla för rätten till sådan pension.

Sammanfattningsvis innebär vårt förslag till reformerad efterlevandepensionering att större grupper i aktiv ålder än för närvarande kommer att erhålla pensionsrätt men att pensionen i regel utges under kortare tid än enligt dagens system. Tyngdpunkten inom den framtida efterlevandepensioneringen ligger på barnpensionerna, som förstärks i olika avseenden. För vuxna efterlevande inriktas samhällets stöd på att ge alla i yrkesaktiv ålder möjlighet att bereda sig inkomst genom eget förvärvsarbete. Inom den allmänna pensioneringen består det ekonomiska stödet — som utbetalas från både folk- och tilläggspensioneringen — av två olika förmåner: omställningspension och särskild efterlevandepension. Änkor och änklingar som inte fyllt 65 år får en i princip generell rätt till omställningspension under en tid av ett år efter makens bortgång. Har den efterlevande vårdnad om barn som är under tolv år, utbetalas omställningspensionen fram till dess det yngsta barnet uppnår denna ålder. Den kan alltså då utges under som längst en tid av tolv år. Rätt till särskild efterlevandepension tillkommer efterlevande män och kvinnor som på grund av arbetsmarknadsmässiga skäl, nedsatt hälsa eller liknande omständighet saknar möjlighet att bereda sig inkomst genom arbete för viss begränsad tid eller tills vidare men som inte har rätt till förtidspension. Efterlevande som uppnått den allmänna pensionsåldern erhåller ekonomisk trygghet genom ålderspensionen.

5.4.2 Övergångsregler

Det nya system för efterlevandepensionering som vi nu föreslår innebär en relativt stor förändring i förhållande till nuvarande familjepensionering och en avveckling av dagens änkepensionering. Som vi starkt betonat i avsnitt 5.3 är det inte realistiskt att låta de nya reglerna direkt ersätta de hittillsvarande och ge dem full verkan från en viss bestämd tidpunkt inom den närmaste framtiden. Hänsyn måste tas till de generationer som inrättat sina liv efter hittillsvarande lagstiftning och förlitat sig på fortbeståndet därav. Reformtakten måste bestämmas på ett sätt som gör att ekonomiskt svagare kategorier ges ett fortsatt skydd också under lång tid framöver enligt det regelsystem som har tillkommmit för att bereda dem trygghet efter bortgången av den som svarat för deras försörjning och ekonomiska standard. Till den reformerade efterlevandepensioneringen måste därför knytas långtgående och generösa övergångsbestämmelser.

Dessa övergångsbestämmelser bör ha till utgångspunkt att det nya regelsystemet skall ta sikte inte på nuvarande utan på kommande generationer efterlevande. Den nya lagstiftningen bör således inte ges tillbakaverkande kraft för dem som nu är efterlevande. Vidare bör den hittillsvarande änkepensioneringen få fortsatt tillämpning även för vissa grupper kvinnor som blir efterlevande efter ikraftträdandet av de nya reglerna. Dessa äldre regler kommer därigenom under en lång period framöver att få tillämpas vid sidan av det nya regelsystemet. Genom att på detta sätt ha en lång övergångsperiod mellan den nu gällande och den nya efterlevandepensioneringen kan man få till stånd ett successivt inväxande i de nya reglerna och en mindre abrupt övergång till dessa.

Fråga uppkommer då hur avgränsningen skall göras mellan de kvinnor som skall omfattas av hittillsvarande lagstiftning och de som skall ges rätt till förmåner från det nya systemet. Det måste härvid också bestämmas hur övergångsreglerna skall närmare utformas och om alla berörda kvinnor skall täckas av antingen det nya eller det äldre systemet eller om inte också mer glidande lösningar skulle vara att föredra. Särskilda bestämmelser fordras även för samordning mellan nuvarande och nya förmåner så att inte en och samma familj kan komma i åtnjutande av såväl de förhöjda barnpensionerna som änkepension enligt äldre regler.

Vid utarbetandet av övergångsregleringen måste vidare kostnadsaspekten beaktas. Våra förslag till förstärkningar av barnpensionerna och om införande av rätt till efterlevandepension till änklingar medför inte oväsentliga utgiftsökningar också på relativt kort sikt för folk- och tilläggspensioneringen. Om alla kvinnor som fötts före ikraftträdandet eller som då fyllt t. ex. 16 år skulle få behålla den rätt som i dag finns till änkepension, skulle därför totalt sett uppkomma kraftigt ökade kostnader för den allmänna pensioneringen under lång tid framöver. En sådan lösning kan inte heller sägas vara påkallad från sociala utgångspunkter. Någon form av begränsning behövs därför. Övergångsregleringen måste således anpassas till de samhällsekonomiska villkoren.

När det först gäller övergångsregler för *barnpensioneringen* anser vi att

huvudregeln bör vara att de nya reglerna skall gälla enbart i de fall då barnets förälder avlider efter ikraftträdandet av den nya efterlevandepensioneringen medan dagens bestämmelser skall ha fortsatt giltighet vid dödsfall dessförinnan. Emellertid har vi funnit undantag från denna huvudregel vara påkallade med avseende på en hel del av de föreslagna nyheterna, främst på folkpensionsområdet. I avsnitt 8.2 redovisar vi våra överväganden och förslag i dessa hänseenden.

I vad sedan avser *efterlevande män* anser vi den enda rimliga lösningen vara att de nya reglerna skall gälla fullt ut i de fall då kvinnan avlider efter ikraftträdandet. I och för sig skulle man här kunna tänka sig någon form av successivt ikraftträdande baserat på t. ex. mannens ålder vid dödsfallet. Vi har dock vid våra överväganden kommit till slutsatsen att tanken härpå bör avvisas av bl. a. administrativa skäl och på grund av svårigheterna att finna någon från social synpunkt godtagbar metod för en sådan avgränsning. Naturligtvis kan det inte heller komma i fråga att ge de nya reglerna retroaktiv verkan i så måtto att de skulle avse även män som blivit änklingar före ikraftträdandet. Detta skulle strida mot våra utgångspunkter för reformen och mot allmänna principer för övergångsregleringar på socialförsäkringsområdet samt dessutom inledningsvis innebära mycket stora kostnadsökningar.

På motsvarande sätt som för män bör som huvudregel för *efterlevande kvinnor* gälla att det nya regelsystemet gäller vid dödsfall efter ikraftträdandet och hittillsvarande änkepensionering vid dödsfall dessförinnan.

Detta innebär att alla kvinnor som vid de nya reglernas ikraftträdande *redan uppbär* (eller skulle ha kunnat uppbära men ännu inte beviljats) *änkepension* enligt dagens system bör ha fortsatt rätt härtill också för tiden därefter. Som tidigare påpekats kan det inte komma i fråga att ge den nya lagstiftningen tillbakaverkande kraft och införa regler som påverkar pensionsrätten för dessa änkepensionärer. Dessa skall alltså enligt vårt förslag få behålla sin änkepension ograverad också fortsättningsvis och få den fortsatta rätten därtill prövad helt med tillämpning av hittillsvarande regelsystem. Änkepensionen skall således till dessa kvinnor utbetalas inom folkpensioneringen fram till dess kvinnan fyller 65 år och inom ATP till dess hon avlider eller rätten till pension dessförinnan upphör på grund av omgifte. Eftersom änkepension inom ATP kan beviljas också mycket unga kvinnor betyder detta att denna pensionsform kommer att ha fortsatt betydelse också mer än 50 år efter det nya systemets införande.

Vad därefter beträffar kvinnor som vid reformens ikraftträdande *inte är änkor* skulle den huvudregel som vi uppställt ovan innebära att de alla föll inom ramen för den reformerade efterlevandepensioneringen. Av skäl som vi utvecklat i det föregående kan det emellertid inte komma i fråga att låta detta bli följden av de nya reglerna. Huvudregeln måste därför modifieras i väsentliga avseenden. Innebörden av denna modifiering bör vara att ett fortsatt skydd från dagens änkepensionering skall beredas också betydligt större grupper än de som redan är änkor vid det nya systemets införande. Vid avgörandet av hur denna grupp skall av-

gränsas anser vi att en utgångspunkt bör vara att detta fortsatta skydd enligt hittillsvarande regler skall tillkomma sådana kvinnor som typiskt sett kan sägas vara i behov av ett änkepensionsskydd även i fortsättningen och att skyddet även bör anpassas till vad som generellt sett kan antas vara motiverat från sociala synpunkter. En annan utgångspunkt är att samma principer bör gälla för övergångsregleringen inom både folk- och tilläggspensioneringen.

Den sålunda påkallade avgränsningen kan givetvis åstadkommas på olika vägar. En möjlighet skulle kunna vara att låta kvinnor i alla åldrar under en övergångstid komma i åtnjutande av en inkomst- eller behovsprövad form av nuvarande änkepension. En annan möjlighet vore att ha kvar dagens änkepensionering men skärpa villkoren för rätt härtill generellt. Flera väsentliga nackdelar skulle emellertid vara förenade med sådana lösningar, och vi har därför valt att inte bygga vidare på dessa principer.

I stället förordar vi övergångslösningar som till utgångspunkt tar kvinnans ålder vid tidpunkten för det nya regelsystemets ikraftträdande och som även tar i beaktande mannens ålder då genom en anknytning till de pensionspoäng som fram till dess tillgodoräknats honom inom ATP. Dessa våra förslag innebär därmed att nuvarande änkepensionering skall ha fortsatt tillämpning i oförändrad eller i på vissa sätt begränsad utsträckning för kvinnor som vid ikraftträdandet uppnått viss ålder. Hur omfattande detta fortsatta skydd skall vara, blir också beroende av kvinnans ålder, varvid äldre kvinnor ges rätt till förmåner enligt hittillsvarande system i större utsträckning än yngre kvinnor.

Vid valet av var dessa åldersgränser skall dras bör enligt vår mening å ena sidan beaktas att dessa inte gärna bör bli så låga att det blir fråga om en onödigt lång tid innan de nya reglerna får någon egentlig betydelse. Å andra sidan bör skyddet för äldre kvinnor i behov av änkepension inte försvagas, och kvinnor i allmänhet måste ges tillfälle att bygga upp ett ordentligt egenpensionsskydd inom ATP under ett inte alltför ringa antal år. Möjlighet bör också finnas för de familjer som så önskar att på annan väg förvärva ett änkepensioneringen motsvarande riskskydd utan orimligt höga kostnader.

Ett generellt villkor för fortsatt skydd från dagens änkepensionering anser vi det naturligt att uppställa. Detta krav innebär att kvinnan måste ha varit gift med mannen (eller såvitt gäller folkpensioneringen sammanboende med honom enligt likställighetsregeln) vid den nya lagstiftningens ikraftträdande för att pension efter honom skall kunna utbetalas om han senare avlider. Några möjligheter bör rimligen inte finnas att efter de nya reglernas införande "gifta sig till" ett riskskydd från hittillsvarande änkepensionering.

Mot bakgrund av de anförda synpunkterna har vi funnit en lämplig avvägning vara att dra en gräns på så sätt att alla gifta kvinnor som vid ikraftträdandet är 60 år eller äldre skall ha kvar änkepensionsskyddet enligt dagens regler helt oförändrat. En annan gräns föreslår vi skall dras på sådant sätt att gifta kvinnor som fyllt 45 men inte 60 år när de nya

reglerna träder i kraft i princip skall omfattas av dagens änkepensionering också fortsättningsvis, dock på särskilda villkor fr. o. m. det att kvinnan uppnår pensionsåldern. Gifta kvinnor som vid ikraftträdandet av den nya efterlevandepensioneringen är yngre än 45 år omfattas enligt vårt förslag i princip av denna men får dessutom viss rätt till änkepension enligt det nu gällande systemet härför. Gifta kvinnor hänförs alltså till tre olika kategorier. I vad mån de föreslagna eller de hittillsvarande reglerna skall tillämpas om kvinnan blir änka efter den nya lagstiftningens ikraftträdande avgörs av vilken kategori kvinnan är att hänföra till. De tre kategorierna är: 1. gifta kvinnor som är 60 år eller äldre vid ikraftträdandet, 2. gifta kvinnor som är i åldern 45—59 år vid ikraftträdandet, 3. vissa gifta kvinnor som är yngre än 45 år vid ikraftträdandet.

Med dessa lösningar kommer det nya regelsystemet att omfatta i huvudsak de kvinnor som vid införandet härav är yngre än 45 år. Det kommer alltså att primärt avse sådana kvinnor som i stor utsträckning redan i dag förvärvsarbetar och som vuxit upp under de förändrade samhällsförhållanden som utgör grund för den föreslagna reformen. För dessa kvinnor torde mannens död i regel inte medföra samma långvariga svåra ekonomiska konsekvenser som för äldre kvinnor. Som antytts ovan kommer dessa yngre kvinnor dessutom att kunna få del av vissa förmåner från dagens änkepensionering, motsvarande vad den avlidne mannen kan sägas ha "intjänat" fram till tidpunkten för det nya systemets införande. Gifta kvinnor som vid ikraftträdandet är 45 år eller äldre omfattas således med våra förslag i princip av hittillsvarande regelsystem. Som vi utvecklar i det följande föreslår vi dock vissa särregler fr. o. m. 65 års ålder för efterlevande kvinnor som vid ikraftträdandet inte har fyllt 60 år och som därefter blir änkor.

De föreslagna övergångsreglerna med avseende på kvinnor som inte uppbär änkepension vid ikraftträdandet innebär i huvudsak följande.

För det första betyder förslagen att de gifta kvinnor som vid ikraftträdandet redan är ålderspensionerade eller nära den allmänna pensionsåldern skall ha kvar rätten till änkepension också fortsättningsvis helt på de nu gällande villkoren. Sådan rätt skall tillkomma alla *kvinnor som vid ikraftträdandet är 60 år eller äldre.* Dessa kvinnor skall alltså, om de var gifta vid ikraftträdandet, kunna beviljas änkepension enligt hittillsvarande regler efter mannen om denne skulle avlida efter det nya systemets införande. Änkepensionen utbetalas då helt enligt nuvarande regler, vilket bl. a. innebär att kvinnorna kan samtidigt erhålla både änkepension och egen ålderspension från ATP utan att någon av dessa förmåner reduceras.

För det andra innebär förslagen att även gifta och därmed jämställda *kvinnor, som vid ikraftträdandet fyllt 45 men inte 60 år,* skall kunna beviljas änkepension enligt dagens regler också i fortsättningen. Med hänsyn till att en hel del kvinnor i denna grupp — som genomsnittligt sett kan antas vara i behov av ett mera omfattande fortsatt riskskydd genom änkepensioneringen — säkerligen befinner sig i samma situation som något yngre kvinnor bör dock gälla vissa särregler som i någon mån utjämnar

pensionsvillkoren för de olika grupperna och som innebär att kvinnans ålder vid ikraftträdandet inte blir den enda bestämmande faktorn. Även kostnadshänsyn talar för sådana särregler.

Om en kvinna i den nämnda kategorin har haft förvärvsarbete och intjänat rätt till egen tilläggspension, bör hon inte alltid vid sidan härav kunna såsom ålderspensionär dessutom uppbära en oreducerad änkepension från ATP enligt dagens regler efter mannen om denne skulle avlida. Vi har funnit en rimlig avvägning vara att dessa kvinnor ges en garanti för att de såsom änkor och ålderspensionerade får behålla minst hälften av familjens tidigare pensionsinkomster men att det i övrigt görs en samordning mellan änke- och egenpensionerna från ATP. Fram till dess kvinnan fyller 65 år bör dock rätt till änkepension enligt hittillsvarande regler föreligga inom både folk- och tilläggspensioneringen.

Med de regler som vi sålunda föreslår ges alla kvinnor som vid ikraftträdandet av den reformerade efterlevandepensioneringen är 45 år eller äldre en garanti för såväl grundtryggheten som för den tidigare ekonomiska standarden. Under tiden fram till fyllda 65 år svarar folkpensionen i form av änkepension för det grundläggande underhållet och änkepension från ATP för ett standardtillskott relaterat till mannens tidigare inkomster. Fr. o. m. 65 års ålder övertar folkpensioneringens ålderspension ansvaret för att ge kvinnan en tillfredsställande grundförsörjning. Dessutom kan hon i regel i form av änkepension och egenpension från ATP erhålla minst vad som krävs för att hon skall vara bevarad vid sin andel av familjens tidigare standard, dvs. minst hälften av makarnas samlade tilläggspensioner.

För det tredje anser vi, som vi framhållit i det föregående, att inte heller för *kvinnor som vid ikraftträdandet av de nya reglerna är yngre än 45 år* skyddet från den nuvarande änkepensioneringen bör avskaffas helt och hållet direkt i och med ikraftträdandet. Även kvinnor i denna grupp kan ha planerat sin ekonomi under påräknande av detta skydd och kan få svårigheter att finna alternativa vägar att bygga upp ett — som de kan anse behövligt — motsvarande skydd. Detta kan t. ex. vara fallet om mannen är väsentligt äldre än kvinnan. Ibland har också gjorts gällande att, i alla fall där mannen förvärvsarbetat och tillgodoräknats ATP-poäng härför, han samtidigt har tjänat in rätt till oantastbar änkepension efter honom på grundval av dessa poäng. Även om någon formell sådan rätt knappast kan sägas föreligga inom ett fördelningssystem som tilläggspensioneringen, finns enligt vår mening tunga sociala skäl att i det nu aktuella sammanhanget ta hänsyn till synpunkter av detta slag. Vi vill dock betona att det här rör sig om en lösning som helt betingas av omständigheterna i bara detta sammanhang. Det är alltså inte fråga om något principiellt ståndpunktstagande från vår sida till bärkraften generellt sett av det sålunda hävdade argumentet. Tvärtom bör den föreslagna lösningen ses som en undantagsföreteelse motiverad av de speciella omständigheterna i just det fall som nu behandlas.

Mot bakgrund av bl. a. det anförda bör således också för den nu ifrågavarande kategorin kvinnor ges ett visst skydd från nuvarande änkepen-

sionering. En förutsättning härför bör vara att kvinnan vid ikraftträdandet av de nya reglerna redan omfattas av riskskyddet inom den nuvarande änkepensioneringen, dvs. att hon då uppfyller villkoren för rätt till änkepension. Skyddet bör i princip innebära att dessa kvinnor även efter ikraftträdandet behåller en rätt till änkepension från ATP som grundas på den ATP-rätt som tillgodoräknats mannen fram till tidpunkten för ikraftträdandet. Och eftersom folkpensionen ger ett pensionsskydd för det första basbeloppet av inkomsten, bör motsvarande skydd föreligga även från folkpensioneringens änkepension. Självfallet måste dock göras en samordning mellan dessa änkepensioner och förmåner från det nya regelsystemet. En samordning bör också göras mellan änkepension och egenpension från ATP när kvinnan uppnått 65 års ålder.

För det fjärde innebär förslagen att *kvinnor som inte kan hänföras till någon av de tidigare kategorierna* skall omfattas av den reformerade efterlevandepensioneringen, om deras make (eller därmed likställd) skulle avlida efter det nya regelsystemets införande.

Det anförda beträffande efterlevande kvinnor innebär *sammanfattningsvis* att äldre regler alltjämt bör gälla om dödsfallet inträffat före ikraftträdandet. Vid dödsfall efter ikraftträdandet gäller de nya bestämmelserna för alla kvinnor som vid tidpunkten för ikraftträdandet är yngre än 45 år. Denna grupp kvinnor kan dock dessutom enligt särskilda regler få rätt till en hel eller delar av en hel änkepension från folk- och tilläggspensioneringen. Kvinnor som vid ikraftträdandet är 45 år eller äldre har i princip fortsatt rätt till änkepension enligt hittillsvarande regler och omfattas alltså inte alls av de nya reglerna. För kvinnor som är 60 år eller äldre vid ikraftträdandet tillämpas hittillsvarande regler för änkepension fullt ut, medan det för kvinnor som är i åldern 45—59 år vid det nya systemets införande gäller särskilda regler för beräkningen av änkepension från ATP fr. o. m. det att kvinnan uppnått 65 års ålder.

Vi är medvetna om att den sålunda föreslagna övergångsregleringen kan förefalla tillkrånglad och inte medverka till att förenkla regelsystemet inom den allmänna försäkringen. Vi anser dock att detta är en ofrånkomlig följd som måste accepteras om man vill få till stånd regler som innebär en lämplig avvägning mellan olika gruppers behov och som utgör en från sociala synpunkter tillfredsställande avgränsning mellan det hittillsvarande och det nya regelsystemet samtidigt som kostnadsökningarna totalt sett begränsas. Vi vill också starkt understryka vikten av att försäkringskassorna och riksförsäkringsverket gör kraftfulla insatser för att lämna information om innebörden av reformen. Sådana insatser bör riktas dels till allmänheten, dels till de efterlevande som berörs av de olika reglerna. Vi är övertygade om att de som omfattas av reformen skall på den vägen kunna få erforderliga kunskaper om vad övergångsbestämmelserna innebär och om i vad mån olika grupper är att hänföra till det äldre eller det nya regelsystemet för efterlevandepension.

De övergångsbestämmelser som vi föreslår medför att det också under mycket lång tid efter det nya systemets ikraftträdande kommer att nybeviljas änkepension enligt hittillsvarande regler. Dessutom kommer att

fortsätta att utgå sådan änkepension som beviljats dessförinnan. Dessa övergångsbestämmelser får till följd att det också långt efter ingången av nästa sekel kommer att årligen nybeviljas ett inte obetydligt antal änkepensioner med stöd av de nuvarande reglerna härför. Änkepensioneringen i nu gällande utformning kan antas vara helt avvecklad inom tilläggspensioneringen först efter år 2050. Inom folkpensioneringen sker avvecklingen snabbare, eftersom pension här inte utges efter det att änkan fyllt 65 år. Redan 20 år efter ikraftträdandet kommer därför att ha skett en väsentlig minskning av antalet änkepensioner här. Helt avvecklade kan dessa dock inte förväntas bli förrän efter ytterligare 20—25 år.

Att två regelsystem sålunda under mycket lång tid kommer att få tillämpas vid sidan av varandra skulle måhända kunna ses som en nackdel. Detta är dock en nödvändig konsekvens om man vill undvika alltför drastiska övergångslösningar och erbjuda ett fortsatt skydd enligt dagens regler åt de kvinnor som påräknat detta. En förkortning av den långa övergångstiden kan åstadkommas endast om man generellt begränsar rätten till fortsatt änkepension för alla kvinnor och således även för dem som redan uppbär sådan pension vid tidpunkten för reformens ikraftträdande. Av våra överväganden i det föregående framgår att vi inte kan acceptera sådana lösningar och att vi inte är beredda att lägga fram förslag med den innebörden.

Våra närmare förslag i de här berörda hänseendena utvecklar vi i avsnitt 8.3.

5.4.3 Ikraftträdande m. m.

När det gäller frågan om tidpunkten för de nya reglernas *ikraftträdande* anser vi, som vi utvecklat i avsnitt 5.1.3, att det inte bör finnas skäl att hysa någon större tvekan inför möjligheterna att nu genomföra den föreslagna reformen på efterlevandepensioneringens område. Enligt våra förslag skall till det nya regelsystemet knytas långtgående övergångsbestämmelser till skydd för äldre och medelålders kvinnor. Och även inom ramen för det nya systemet kommer att finnas skyddsregler med syfte att garantera den ekonomiska tryggheten för efterlevande som har svårigheter att göra sig gällande på arbetsmarknaden. Det är också väsentligt, som framhållits i avsnitt 5.1.3, att ett beslut fattas så snart som möjligt med hänsyn till angelägenheten av att målet för reformsträvandena preciseras och till möjligheterna att låta övergångsreglerna bli så långtgående som vi föreslår.

Mot bakgrund härav anser vi att det nya systemet bör börja tillämpas så snart det kan ske med hänsyn till behovet av skälig förberedelsetid. En sådan är behövlig för att ge försäkringskassorna och riksförsäkringsverket tillfälle att genomföra de administrativa förändringar och den utbildning som reformen föranleder. Tid bör också ges för information till allmänheten om innebörden av det nya systemet.

Vidare torde parterna på arbetsmarknaden behöva viss tid för att genomföra de anpassningar som kan vara påkallade på *tjänstepensione-*

ringarnas område. Som vi beskrivit i avsnitt 2.2 utges i dag förmåner i form av änkepension — och även änklingspension — inte bara från den allmänna pensioneringen utan från de olika pensionsordningar som grundas på kollektivavtal mellan arbetsmarknadsparterna. Dessa tjänstepensioneringar är på olika sätt samordnade med den allmänna pensioneringen, vars förmåner i många fall utgör grunden för avtalspensionerna. Från de senare utbetalas sedan i regel ett tillägg — beräknat enligt olika modeller — till pensionen från den allmänna försäkringen. Detta innebär att parterna på arbetsmarknaden — efter beslut om den reform inom den allmänna pensioneringen som vi nu lägger förslag till — torde bli nödsakade att ta upp förhandlingar om en anpassning av tjänstepensioneringarnas regler för familjepension till de nya bestämmelserna för efterlevandepension i det allmänna systemet. Sådana förhandlingar kan beräknas ta viss tid i anspråk, och det är därför påkallat att även arbetsmarknadsparterna och berörda pensionsadministrativa organ ges erforderlig tid för genomförandet av den nödvändiga anpassningen.

Med beaktande av de angivna aspekterna har vi kommit till slutsatsen att den 1 januari 1989 bör kunna vara en lämplig tidpunkt för införandet av det nya regelsystemet. Vi föreslår därför att detta skall träda i kraft vid denna tidpunkt.

En särskild fråga är vilken inverkan de nya reglerna för familjepension kan få för de *konventionsförpliktelser* som Sverige åtagit sig genom olika multilaterala överenskommelser som ålägger ratificerande stat att garantera befolkningen en viss minimistandard på olika områden inom det sociala trygghetssystemet. Konventionsbestämmelser om efterlevandeförmåner, som har ratificerats av Sverige, finns i Europarådets sociala balk och protokoll samt i ILO-konventionen nr 128 om invaliditets-, ålders- och efterlevandeförmåner. En redovisning av innehållet i dessa konventioner finns i pensionskommitténs betänkande (SOU 1981:61) Familjepension (s. 115—120). I detta betänkande har pensionskommittén också redovisat en genomgång av reglerna i konventionerna i relation till det av kommittén då framlagda förslaget till reformering av familjepensioneringen. Därvid har kommittén kommit till slutsatsen att det då föreslagna nya efterlevandestödet inte torde stå i strid med de åtaganden som konventionerna innebär. De förslag som vi nu lägger fram till reformerad efterlevandepensionering bygger på samma principer och har till sin huvudsakliga innebörd stora likheter med pensionskommitténs förslag. Med hänsyn härtill kan vi konstatera att inte heller våra förslag till nytt efterlevandestöd torde innebära någon motsättning till de konventionsåtaganden som Sverige har till följd av de olika multilaterala överenskommelserna.

Vid sidan härav finns emellertid ett flertal bilaterala socialförsäkringskonventioner mellan Sverige och en rad andra länder. Dessa bygger på förekomsten av änkepensionering i Sverige. Fråga uppkommer därför i vad mån konventionerna kommer att vara tillämpliga med avseende på de nya former av efterlevandepension som vi nu föreslår. Härvidlag skulle kunna göras gällande att konventionernas bestämmelser om änkepen-

sion kommer att gälla omställningspension och särskild efterlevandepension. Enligt förslag som redovisas i avsnitt 7.5.2 skall dock särskild efterlevandepension inte utbetalas vid bosättning utanför Sverige på grundval av regler i den svenska lagstiftningen. Bl. a. denna omständighet skulle kunna motivera en revidering av konventionerna på denna punkt. Frågan härom får lämpligen bedömas vid konventionsförhandlingar och i kontakt med de olika andra länderna. I specialmotiveringen till 5 kap. AFL utvecklar vi ytterligare några synpunkter på frågan om tillämpningen för framtiden av olika socialförsäkringskonventioners regler på de områden som här berörts.

Slutligen skall här beröras frågan om *inkomstprövningen av änkepension till kvinnor som blivit änkor före den 1 juli 1960.* Som beskrivits i avsnitt 2.1.2 är all sådan änkepension helt eller delvis inkomstprövad. I olika sammanhang — bl. a. i ett flertal motioner till riksdagen — har ställts krav på avskaffande av denna prövning. Dessa har dock alltid avvisats.

Även vi anser att det inte finns skäl att nu ändra dessa regler. Dessa kommer år 1989 inte att beröra fler än ca 400 kvinnor och kan förväntas bli praktiskt taget utan verkan ett fåtal år därefter, då nästan alla de änkor som här är aktuella fått änkepensionen omvandlad till ålderspension. Vidare bör bemärkas att det inte skulle bli de sämst ställda änkepensionärerna som skulle gynnas av en ändring; för den som saknar eller har låg sidoinkomst inverkar ju inkomstprövningen inte reducerande på pensionen. Härtill och främst kommer att det knappast bör komma i fråga att i en situation där förslag läggs fram om en reform med syfte att generellt minska betydelsen av dagens änkepensionering samtidigt föreslå en åtgärd som får till följd att änkepensioneringen i dess nuvarande form ytterligare framhävs. Hittillsvarande regler på området bör alltså kvarstå oförändrade.

5.4.4 Angränsande förmåner

I vårt uppdrag får anses ingå att göra en översyn även av reglerna om förmåner till efterlevande inom *arbetsskadeförsäkringen.* Dessa regler är uppbyggda efter mönster av motsvarande bestämmelser på den allmänna pensioneringens område. Samma skäl som talar för en förändring på detta senare fält kan därför anföras till förmån för att genomföra en reform med liknande inriktning beträffande arbetsskadeförsäkringens efterlevandeförmåner. En sådan omläggning är sålunda enligt vår mening både naturlig och ofrånkomlig, mot bakgrund även av de regler som finns om samordning mellan förmåner från de båda systemen.

Denna reformering på arbetsskadeförsäkringens område bör göras med samma utgångspunkter och samma huvudinriktning som för efterlevandepensioneringen. Detta gäller även beträffande de övergångslösningar som behövs till skydd för bl. a. äldre kvinnor. Samtidigt bör dock hänsyn tas till de skadeståndsrättsliga inslag som finns i arbetsskadeförsäkringen, och även denna försäkrings relativt sett högre ersättningsgrader bör tillåtas få genomslag också i framtiden.

I avsnitt 9 redovisar vi våra överväganden och förslag beträffande det framtida stödet till efterlevande inom arbetsskadeförsäkringen.

Också de särskilda folkpensionsförmånerna *hustru- och barntillägg* har nära anknytning till dagens familjepensionering. Hustrutillägget bygger sålunda på förekomsten av änkepension och vilar på samma bakomliggande principer som denna. Reglerna för både hustru- och barntillägg tillkom vid en tid då folkpensionsförmånerna var låga och innan varken tilläggspensioneringen eller pensionstillskotten tillkommit. Ett behov fanns då av särskilda tillägg till folkpensionen för pensionstagare som försörjde hustru eller barn. Sedan i olika omgångar folkpensionerna generellt förbättrats högst väsentligt och flertalet berörda pensionstagare numera får del av även ATP-förmåner kan behovet av sådana tillägg inte längre anses alls lika framträdande som vid införandet av dem. Härtill bidrar även den utbyggnad som skett av annat samhällsstöd till bl. a. barnfamiljer. Reglerna för förmånerna är också för närvarande uppbyggda på sådant sätt att tilläggen i många fall kan utbetalas även i situationer där det inte kan sägas föreligga något mer utpräglat behov därav. Det finns vidare en allmän strävan, som tagit sig praktiska uttryck på många närliggande områden, att undvika den typ av specialdestinerade förmåner för maka och barn som hustru- och barntilläggen är exempel på. Grundval för denna strävan är såväl principiella överväganden som förenklings- och samordningsskäl. En renodling av det socialpolitiska bidragsområdet är nödvändig om det skall finnas möjligheter — för enskilda och samhället — att bedöma det samlade utfallet av olika socialpolitiska satsningar. Även andra skäl talar för en sådan renodling och förenkling.

Mot bakgrund av bl. a. de sålunda skisserade synpunkterna föreslår vi i avsnitt 10 och 11 att hustru- och barntilläggen successivt skall utmönstras ur lagstiftningen. Särskilda övergångslösningar knyts dock till denna avveckling.

6 Förmåner till efterlevande barn

6.1 Inledning

Som vi understrukit i avsnitt 5.4.1 bör barnpensionerna ges en framskjuten plats inom en reformerad efterlevandepensionering. Det är enligt vår mening väsentligt att förmånerna för efterlevande barn har en sådan utformning att de kan tillgodose de krav som rimligen kan ställas på att ge barnen en tillfredsställande kompensation för de ekonomiska följderna av att en av eller båda föräldrarna avlider.

Liksom hittills bör barnpension även i framtiden utbetalas från både folk- och tilläggspensioneringen. Enligt motsvarande principer som för bidragsförskott i kombination med underhållsbidrag enligt föräldrabalken bör alltså efterlevande barn tillförsäkras en ekonomisk grundtrygghet — genom folkpensioneringen — samt dessutom ha möjlighet att — från tilläggspensioneringen — få ett standardtillskott som är relaterat till den avlidne förälderns tidigare inkomster.

Några mer genomgripande förändringar av barnpensioneringens konstruktion är enligt vår uppfattning inte påkallade. Nuvarande principer för avgränsningen av den pensionsberättigade personkretsen och för beräkningen av barnpension bör alltså kunna ligga fast. De förändringar innefattande förstärkningar generellt och för vissa särskilda kategorier barn som — i enlighet med vad som utvecklats i avsnitt 5.4.1 — vi anser vara motiverade bör alltså kunna utformas på sådant sätt att de ryms inom ramen för pensionssystemets nuvarande grundprinciper. Som vi betonat i föregående avsnitt är en väsentlig utgångspunkt för den genomgång som vi gjort av barnpensioneringens regelsystem och för de ändringar som vi därvid funnit påkallade att det bör ske en ökad samordning och förenkling av det ekonomiska stödet för barn. Med bl. a. detta syfte föreslår vi att reglerna för folk- och tilläggspensioneringen görs enhetliga och att vissa föråldrade särregler avvecklas.

Av detta skäl lägger vi i det följande fram även några smärre förslag till ändringar av reglerna för bidragsförskott. Med hänsyn till det likartade syftet med barnpension från folkpensioneringen och bidragsförskott, som båda avser att tillgodose det grundläggande behovet av ekonomiskt stöd till barn i enförälderfamiljer, är det enligt vår mening motiverat att förutsättningarna för rätten till dessa båda förmåner överensstämmer

inbördes så långt som möjligt. Även nivåerna för de två förmånerna bör vara i huvudsak desamma.

6.2 Personkretsen

6.2.1 Allmänt

Rätt till barnpension tillkommer enligt de nu gällande reglerna inom både folk- och tilläggspensioneringen den avlidnes biologiska barn. Pensionsrätt föreligger oberoende av om den avlidne hade vårdnaden om barnet och likaledes oberoende av om denne sammanbodde med barnet vid tidpunkten för dödsfallet. Barnpension utges således även efter en förälder som, t. ex. på grund av äktenskapsskillnad, separerat från den andre föräldern och skilts från vårdnaden om barnet. Detta förhållande påverkas inte av att den andre föräldern gifter om sig och barnet således får en styvförälder. Å andra sidan har barnet då inte rätt till pension efter styvföräldern om denne skulle avlida. På motsvarande sätt behåller barnet pensionsrätt efter sina biologiska föräldrar även om barnet vistas hos fosterföräldrar och detta också i fall då vårdnaden anförtrotts särskilt förordnad förmyndare. Någon rätt till barnpension efter fosterföräldrarna uppkommer däremot inte. Den här beskrivna rätten till pension efter biologisk förälder bryts först om barnet adopteras av annan (än make till den avlidne föräldern). I detta fall upphör pensionsrätten efter den biologiska föräldern. I stället uppkommer en rätt till pension efter adoptanten.

Barnpensioneringen har sin grund i familjerättens regelsystem och har till syfte att lämna ersättning för bortfallet underhåll. Den överensstämmer även med de principer som gäller för arvsrätten. En naturlig utgångspunkt är enligt vår mening att också i fråga om den barnpensionsberättigade personkretsen hålla fast vid vad som gäller i dessa hänseenden.

Någon utvidgning av rätten till barnpension till att omfatta andra kategorier än biologiska barn och adoptivbarn bör enligt vår mening inte komma i fråga. Häremot talar både principiella och administrativa skäl. T. ex. är styvbarn och fosterbarn tillförsäkrade ekonomiskt stöd i förhållande till de biologiska föräldrarna genom underhållsbidrag eller bidragsförskott eller i form av barnpension efter dem. För fosterbarn utges dessutom i regel särskild ersättning till fosterföräldrarna för barnets underhåll. Om dessa barn dessutom skulle ges rätt till barnpension efter styv- resp. fosterförälder, skulle det medföra att barnet fick dubbel kompensation och ett mer omfattande riskskydd än andra barn. Också andra tungt vägande skäl talar mot en utvidgning av diskuterat slag. En ingående redogörelse för dessa har i betänkandet (SOU 1981:61) Familjepension lämnats av pensionskommittén (s. 244—249). Vi kan helt ansluta oss till vad som där anförts.

I fråga om den barnpensionsberättigade personkretsen — innefattande biologiska barn och adoptivbarn — föreslår vi alltså att nuvarande

regler skall kvarstå i princip oförändrade. I ett smärre hänseende vill vi dock föreslå en utvidgning. Det är det förslag som tas upp i nästa avsnitt.

6.2.2 Barn som förts till Sverige i adoptionssyfte

Som framhållits i föregående avsnitt likställs adoptivbarn med biologiska barn när det gäller rätten till barnpension. Detta gäller även i olika andra rättsliga sammanhang. Bestämmelser om adoption finns i 4 kap. föräldrabalken. Enligt dessa bestämmelser meddelas beslut om adoption av allmän domstol. Innan domstolen lämnar tillstånd till adoption skall den göra en lämplighetsprövning.

Särskilda bestämmelser om internationella adoptioner finns i förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap, vilken förordning reglerar inomnordiska adoptioner, samt i lagen (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption, som reglerar internationella adoptioner i övriga fall.

Innan svensk domstol meddelar tillstånd till adoption av ett barn som är under 18 år skall yttrande inhämtas från socialnämnden. Redan dessförinnan har emellertid socialnämnden att pröva lämpligheten av att en adoption kommer till stånd. Regelmässigt inleds nämligen ett adoptionsförfarande med att sökanden, efter tillstånd av socialnämnden, tar emot barnet i sitt hem för vård och fostran. Enligt 25 § socialtjänstlagen (1980:620) måste, då fråga är om att ta emot ett utländskt barn i adoptionssyfte, medgivande från socialnämnden inhämtas redan innan barnet lämnar sitt hemland.

Sedan en adoption kommit till stånd genom domstolsbeslut kommer samma rättsliga förhållande att gälla mellan adoptivföräldrarna och adoptivbarnet som mellan föräldrar och deras biologiska barn. Dessförinnan finns det emellertid i stort sett ingen rättslig reglering av förhållandet mellan barnet och de presumtiva adoptivföräldrarna. Undantag gäller dock härvid beträffande allmänt barnbidrag, vårdbidrag och föräldrapenning. Sålunda gäller t. ex. enligt 4 § lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag att de som med socialnämndens tillstånd har tagit emot ett utländskt barn för vård och fostran i syfte att adoptera det likställs med föräldrar i fråga om rätten att uppbära sådant barnbidrag.

Som huvudregel gäller dock att det rättsliga förhållandet mellan ett tilltänkt adoptivbarn och de blivande adoptivföräldrarna inte är reglerat i lag. Detta är fallet bl. a. med avseende på rätten till underhållsbidrag. Frånvaron av rättslig reglering på detta område har betydelse också för barnets rätt till barnpension enligt AFL. Som beskrivits i det föregående tillkommer rätten till sådan pension endast biologiska barn och adoptivbarn till den avlidne. Skulle ett barn ha tagits till Sverige i adoptionssyfte föreligger således inte rätt till barnpension efter de blivande adoptivföräldrarna, om någon av dessa skulle avlida innan adoptionen hinner komma till stånd genom rättsligt beslut.

De problem som följer härmed uppmärksammades av pensionskom-

mittén i betänkandet (SOU 1981:61) Familjepension med anledning av en till kommittén överlämnad riksdagsmotion. I betänkandet framhöll pensionskommittén bl. a. att de barn som här är i fråga saknar mycket av det rättsliga skydd som i olika avseenden tillkommer andra barn som är bosatta här i landet. Antalsmässigt rör det sig om ett inte obetydligt antal barn. Pensionskommittén betonade att dessa barn regelmässigt har en stark anknytning till de blivande adoptivföräldrarna redan innan en i Sverige giltig adoption har kommit till stånd. Inte sällan saknar barnet däremot familjerättsliga relationer i sitt hemland. Innan barnet placeras hos de tilltänkta adoptivföräldrarna görs en noggrann undersökning av dessas lämplighet som adoptivföräldrar. De måste godkännas inte bara av svenska myndigheter utan även av företrädare för barnet i ursprungslandet. Innan barnet får komma till Sverige har i dess hemland bestämts vem som skall ta emot barnet här. När barnet väl har anlänt till Sverige kan det adopteras endast av den familj som i barnets ursprungsland gjort framställning därom. Detta innebär i praktiken att den familj som tagit barnet till Sverige måste adoptera det. Pensionskommittén framhöll vidare att det av flera skäl är önskvärt att en adoption kommer till stånd så snart som möjligt efter det att barnet har kommit till Sverige. I praktiken tar det emellertid ofta ganska lång tid — i genomsnitt ett halvår och ibland upp till tre år — innan adoptionsförfarandet kan slutföras. Under denna tid intar barnet en allmänt sett osäker ställning i rättsligt hänseende. Mot bakgrund härav föreslog pensionskommittén att utländska barn som tas till Sverige i adoptionssyfte skulle tillförsäkras rätt till ekonomiskt stöd i form av barnpension om någon av de tilltänkta adoptivföräldrarna skulle avlida innan adoptionen genomförts.

Till detta förslag kan vi ansluta oss. Den likställighet som redan nu finns beträffande bl. a. allmänna barnbidrag bör således utsträckas till att gälla även för barnpension från folk- och tilläggspensioneringen. En rätt bör alltså införas för utländska barn som har förts till Sverige i adoptionssyfte och här har mottagits för vård och fostran i ett enskilt hem i sådant syfte att erhålla barnpension om någon som på detta sätt tar vård om barnet skulle avlida. Sådan rätt bör föreligga oberoende av om ett adoptionsbeslut har meddelats i barnets ursprungsland eller inte. Skyddet från barnpensioneringen uppkommer med vårt förslag således i och med att de blivande adoptivföräldrarna tar faktisk vård om barnet. Ett villkor är dock att de dessförinnan skall ha erhållit medgivande därtill av socialnämnd.

Innebörden av våra förslag i detta hänseende utvecklas närmare i specialmotiveringen.

6.2.3 Utländska medborgare och utlandssvenskar

Nuvarande regler

En annan fråga som togs upp av pensionskommittén i det ovan nämnda betänkandet och som behandlades även i propositionen 1983/84:73, som

senare återkallades, avser frågan om utländska barns och utlandssvenskars rätt till barnpension från den allmänna försäkringen. Även vi anser det vara motiverat att pröva innebörden av de nuvarande reglerna på dessa områden.

Som beskrivits i avsnitt 2.1 innebär de regler som nu gäller att rätt till barnpension från *folkpensioneringen* tillkommer efterlevande barn som är svenska medborgare och bosatta i Sverige. Till dessa utgår folkpension oberoende av bosättningstidens längd och utan andra villkor i nu aktuellt hänseende.

I fråga om möjligheterna för svenska medborgare att vid bosättning utomlands uppbära folkpension i form av barnpension gäller sedan den 1 juli 1979 regler som innebär att sådan pension utges under förutsättning att rätt föreligger också till ATP. Folkpensionsförmånernas storlek graderas i förhållande till det antal år för vilka den avlidne tillgodoräknats pensionspoäng vid tilläggspensionens beräkning. Har pensionspoäng tillgodoräknats för minst 30 år utgår folkpensionen med oavkortat belopp. I annat fall utges pensionen med så stor andel som svarar mot förhållandet mellan det antal år för vilka pensionspoäng tillgodoräknats och talet 30.

Beträffande rätten till folkpension för utlänningar som är bosatta i Sverige infördes — efter mönster av modernare bilaterala socialförsäkringskonventioner — likaså regler i den svenska lagstiftningen den 1 juli 1979. Enligt dessa är en utländsk medborgare (eller statslös) som bor här i landet berättigad till folkpension i form av barnpension under förutsättning att en viss kvalifikationstid är uppfylld. Det krävs antingen att den avlidne omedelbart före sin död hade varit bosatt i Sverige minst fem år och den efterlevande vid dödsfallet var bosatt här eller att den efterlevande är bosatt i Sverige sedan minst fem år och den efterlevande eller den avlidne vid dödsfallet var bosatt här i landet.

Någon rätt för utlänningar att uppbära familjepension från folkpensioneringen vid bosättning utanför Sverige föreligger inte enligt den svenska lagstiftningen. Bestämmelser härom finns dock i en rad konventioner som ingåtts mellan Sverige och andra länder. Sådana konventioner gäller för närvarande i förhållande till de andra nordiska länderna, Storbritannien, Österrike, Förbundsrepubliken Tyskland, Jugoslavien, Grekland, Portugal, Schweiz, Turkiet, Frankrike, Marocko, Italien, Nederländerna, Israel, Spanien, Canada och USA. Genom dessa konventioner ges i allmänhet medborgare i det andra landet rätt till svensk familjepension från folkpensioneringen vid bosättning utanför Sverige på samma villkor som gäller för svenska medborgare. Enligt den nordiska konventionen om social trygghet gäller dock andra regler härför. I denna har dessutom föreskrivits kortare kvalifikationstid än enligt AFL i vad avser rätten till familjepension vid bosättning i Sverige.

Rätten till barnpension från *tilläggspensioneringen* är inte beroende av svenskt medborgarskap eller bosättning här i landet. Sådan pension utbetalas alltså oavsett om den efterlevande är bosatt i Sverige eller utomlands. Inte heller krävs att den avlidne hade annan anknytning till Sveri-

ge vid den tidpunkt då han avled än att han tidigare intjänat rätt till ATP här i landet.

I sammanhanget bör erinras också om de bestämmelser som gäller i fråga om *bidragsförskott.* För rätt härtill fordras enligt huvudregeln i lagen (1964:143) om bidragsförskott att barnet är svensk medborgare och bosatt i Sverige. Är barnet inte svensk medborgare men bosatt här i landet, utgår bidragsförskott under förutsättning att också barnets vårdnadshavare är bosatt här samt att vårdnadshavaren eller barnet vistas här sedan minst sex månader.

Överväganden och förslag

De nuvarande reglerna på det område som här är aktuellt framstår enligt vår mening som i stort sett ändamålsenliga och innefattande en lämplig avvägning mellan olika synpunkter. Huvuddelen av reglerna har också tillkommit genom lagstiftning för bara några år sedan och således långt senare än när övriga regler inom barnpensioneringen infördes. Några större ändringar är enligt vår mening inte motiverade utan huvuddelen av regelsystemet på området synes kunna ligga fast oförändrat. I ett hänseende vill vi dock föreslå en mildring av de nuvarande villkoren.

Vad först beträffar *tilläggspensioneringens regler* om rätt till barnpension anser vi att någon anledning inte föreligger att överväga en förändring av vad som nu gäller i internationellt hänseende. Barnpensionen utgör en av flera beståndsdelar inom detta pensionssystem och bör även i fortsättningen följa samma bestämmelser som andra förmåner från ATP när det gäller utlandssvenskars och utlänningars rätt till pension. Inom ATP bör alltså även framdeles barnpension utgå på samma villkor till svenska och utländska medborgare och utbetalas oavsett var barnet är bosatt.

Vad sedan gäller *folkpensioneringen* finner vi det självfallet att barnpension liksom hittills skall utges utan särskilda villkor till barn som är *svenska medborgare* och bosatta här i landet. Inte heller anser vi det motiverat att nu göra någon ändring såvitt avser rätten för svenska medborgare att uppbära folkpension i form av barnpension vid bosättning utomlands. Pensionen bör alltså i dessa fall även fortsättningsvis utbetalas i förhållande till det antal år för vilka den avlidne föräldern har tillgodoräknats pensionspoäng vid beräkning av tilläggspension.

I fråga om rätten till barnpension från folkpensioneringen för *utländska barn som är bosatta i Sverige* anser vi dock att en förändring bör genomföras. Visserligen tillkom den nu uppställda kvalifikationstiden på fem år genom lagstiftning som trädde i kraft så sent som den 1 juli 1979 och har denna utformats efter mönster av modernare socialförsäkringskonventioner. Emellertid framfördes vid remissbehandlingen av pensionskommitténs betänkande (SOU 1981:61) Familjepension vägande invändningar mot kommitténs ståndpunkt att då — kort tid efter ikraftträdandet av de nya reglerna — inte föreslå någon förändring av dessa. Till dessa remissynpunkter kan vi ansluta oss.

Som beskrivits i det föregående gäller för bidragsförskott en kvalifikationstid om sex månader. Barnpension från folkpensioneringen och bidragsförskott har i princip samma syfte, nämligen att utgöra ett ekonomiskt grundstöd för barn i enförälderfamiljer. Det är därför inte minst från samordningssynpunkt angeläget med likartade bestämmelser för dessa båda förmåner, och detta gäller även i det nu behandlade avseendet. Det rör sig här om förmåner som är avsedda att trygga den grundläggande försörjningen för barn. Med hänsyn härtill är det otillfredsställande med dagens regler att ett invandrarbarn, för vilket utgått bidragsförskott, vid förälderns död kan gå miste om bidragsförskottet och därefter få vänta på barnpension från folkpensioneringen under kanske flera års tid. Det är väsentligt att den ekonomiska grundtryggheten för barn som bor här i landet tillgodoses även i situationer av detta slag.

Den från olika synpunkter lämpligaste lösningen för att uppnå detta syfte är enligt vår mening att sänka kvalifikationstiden för utländska barns rätt till barnpension från folkpensioneringen från nuvarande fem år till sex månader. Vi föreslår därför att en sådan förändring genomförs. Lagtekniskt bör regeln utformas efter mönster av vad som för närvarande gäller för all familjepension. Folkpension i form av barnpension bör alltså kunna utges till barn, som inte är svenska medborgare men är bosatta här, under förutsättning antingen att den avlidne föräldern omedelbart före sin död hade varit bosatt i Sverige minst sex månader och barnet vid dödsfallet var bosatt i Sverige eller att barnet är bosatt i Sverige sedan minst sex månader och barnet eller den avlidne vid dödsfallet var bosatt här i landet. Denna regel bör omfatta alla kategorier utländska barn och således även de som genom konvention har rätt till barnpension från folkpensioneringen enligt mindre förmånliga bestämmelser än den som vi nu föreslår.

Vad sedan slutligen beträffar frågan om rätt för *utländska medborgare* att uppbära folkpension i form av barnpension *vid bosättning utanför Sverige* anser vi att denna fråga även framdeles bör lösas i konventionsförhandlingar på grundval av ömsesidighet. Erfarenheten utvisar att denna väg är den lämpligaste i det här aktuella sammanhanget. Som vi redovisat ovan har sådana konventioner också träffats med ett stort antal länder och har i dessa överenskommelser tagits in bestämmelser som ger medborgare i det andra landet rätt till folkpension utomlands enligt principer som motsvarar de som gäller för svenska medborgare.

Utländska barn som beviljats barnpension från folkpensioneringen här i landet men som sedan flyttar utomlands kan givetvis — liksom svenska barn som bosätter sig utomlands — även i framtiden åberopa de särskilda dispensregler som gäller härför. I avsnitt 2.1.2 har lämnats en redogörelse för innehållet i dessa. Med stöd av de dispensreglerna kan barnet få behålla pensionen också efter flyttningen, om detta skulle framstå som motiverat på grund av att flyttningen utomlands skett av hälsoskäl eller andra särskilda omständigheter föreligger.

6.3 Åldersgränser

6.3.1 Nuvarande regler

Enligt de nu gällande reglerna i AFL utgår *barnpension* inom folkpensioneringen till dess barnet fyller 18 år och inom tilläggspensioneringen tills barnet uppnår 19 års ålder. Orsaken till att det sålunda finns olika åldersgränser för barnpensioneringen inom folk- och tilläggspensioneringen är främst den historiska bakgrunden. ATP-förmånerna har utformats efter mönster av tjänstepensioneringarna på avtalsområdet, vilka vanligen hade en övre åldersgräns vid 19 år. Förebilden för folkpensioneringens barnpension var 1960 års lag om barnpension i vilken föreskrevs en övre åldersgräns vid 16 år. Grunden för denna var att flertalet ungdomar över 16 års ålder vid den tiden hade egna inkomster av förvärvsarbete och att något generellt behov då inte ansågs föreligga att utge barnpensioner till ungdomar över 16 år. Folkpensioneringens åldersgräns höjdes dock den 1 januari 1974 till 18 år med syfte att uppnå överensstämmelse med reglerna för bidragsförskott.

En 18-årsgräns gäller numera som huvudregel även beträffande den familjerättsliga underhållsskyldigheten mot barn. Om emellertid barnet går i skolan när det fyller 18 år eller återupptar skolgången före fyllda 19 år, är föräldrarna intill dess barnet fyller 21 år underhållsskyldiga så länge skolgången pågår. Till skolgång räknas studier i grundskolan, gymnasieskolan eller annan jämförlig grundutbildning (7 kap. 1 § andra stycket föräldrabalken).

Allmänt barnbidrag utbetalas t. o. m. det kvartal då barnet fyller 16 år. Rätten till flerbarnstillägg omfattar dock numera även studerande i åldern 16—19 år. Elever i grundskolan, som uppnått sådan ålder att de inte längre får allmänt barnbidrag, erhåller studiestöd i form av förlängt barnbidrag. För studerande i gymnasieskolan och i vissa andra utbildningar utgår studiehjälp enligt studiestödslagen (1973:349). Denna utbetalas för studerande som är 16 år eller äldre längst t. o. m. första kalenderhalvåret det år då den studerande fyller 20 år.

I fråga om bidragsförskott gäller som huvudregel en 18-årsgräns. Enligt lagen (1984:1095) om förlängt bidragsförskott för studerande kan emellertid numera förlängt bidragsförskott lämnas för barn som går i skolan när det fyller 18 år eller återupptar skolgången innan det fyller 19 år. Sådant förskott ges till barnet så länge det bedriver studier som ger rätt till förlängt barnbidrag eller studiehjälp, dock längt t. o. m. juni månad det år då barnet fyller 20 år.

I sammanhanget kan också nämnas att det inom tjänstepensioneringarna på avtalsområdet tillämpas dels en 19-årsgräns, dels en 20-årsgräns. Som redovisats i avsnitt 2.2 utgår sålunda statlig familjepension till barn som inte fyllt 19 år. Detsamma gäller beträffande kommunal familjepension. Inom ITP utges familjepension till barn t. o. m. den månad varunder barnet fyller 20 år. Om emellertid barnet då är fullständigt och varaktigt arbetsoförmöget, har det rätt till familjepension från ITP så länge

detta förhållande består. Trygghetsförsäkringarna vid arbetsskada lämnar vid dödsfall ersättning till efterlevande barn under 20 år. Också tjänstegrupplivförsäkringarna på de statliga och privata avtalsområdena utger tilläggsbelopp till efterlevande barn som inte fyllt 20 år. Enligt två av dessa försäkringar är dock åldersgränsen 21 år (se avsnitt 2.2.6).

6.3.2 Överväganden och förslag

Som framgår av översikten i det föregående avsnittet föreligger i dag vissa skillnader med avseende på den övre åldersgränsen för rätt till sociala förmåner som är avsedda för barn. Också i fråga om åldersgränsen för barnpension finns skillnader inom allmän och kollektivavtalsreglerad pensionering. Från många synpunkter skulle det därför vara av värde med större enhetlighet på detta område. Ett steg i denna riktning kan tas om det nu införs enhetliga regler för folk- och tilläggspensioneringen. Från samordningssynpunkt skulle en sådan lösning innebära en fördel. Angelägenheten härav har betonats av socialpolitiska samordningsutredningen, som i sitt slutbetänkande (SOU 1979:94) En allmän socialförsäkring förordat att det för ekonomiskt stöd till barn skall gälla två åldersgränser: en högre för barn som studerar och en lägre för övriga barn. Vi kan instämma härmed, och vill dessutom framhålla det väsentliga i att reglerna på barnpensionsområdet vid en ändring ansluts till vad som är vanligast beträffande andra sociala förmåner m. m.

Den nuvarande generella 19-årsgränsen inom tilläggspensioneringen framstår numera som föga motiverad med hänsyn till utvecklingen inom socialförsäkringen och familjerätten. Det bör också erinras om att myndighetsåldern har sänkts till 18 år sedan ATP-reglerna tillkom. Eftersom tilläggspensioneringens barnpension i princip kan ses som en påbyggnad på den barnpension som utges från folkpensioneringen, är det naturligt att likartade regler gäller för de båda förmånerna.

Vi anser alltså att en gemensam åldersgräns bör införas för folk- och tilläggspension i form av barnpension. Vid bestämmandet av denna åldersgräns menar vi att avgörande vikt bör läggas vid en jämförelse med reglerna för den familjerättsliga underhållsskyldigheten, på vilka barnpensioneringens principer bygger. Detta betyder att vi föreslår att det för båda barnpensionsformerna skall finnas en generell åldersgräns och att denna skall kompletteras med en möjlighet att utge pension under längre tid till barn som därefter fortsätter med grundläggande studier.

Med en sådan lösning uppnås ytterligare en viktig samordningsvinst. Enhetlighet kommer därmed att gälla mellan barnpension och bidragsförskott. Som nyss nämnts kan sedan några år tillbaka bidragsförskott utges under längre tid än annars till barn som bedriver fortsatta studier.

När det gäller den generella åldersgränsen för barn som inte studerar är det enligt vår mening naturligt att för både folk- och tilläggspensioneringen anknyta till vad som för närvarande gäller inom folkpensioneringen. Pensionen bör alltså i dessa fall utbetalas t. o. m. den månad varunder barnet fyller 18 år. Barnet blir då myndigt, och enligt huvudre-

geln upphör rätten till underhåll från föräldrarna vid denna tidpunkt. Det stora flertalet av de ungdomar som är under 18 år går också kvar i grund- eller gymnasieskola, medan enbart omkring 1/3 av 18-åringarna och 1/10 av 19-åringarna inte har avslutat sin grundutbildning. Huvuddelen av de 18- och 19-åringar som inte tillhör denna kategori är antingen förvärvsarbetande eller bedriver studier vid universitet eller högskola och därmed berättigade till återbetalningspliktiga studiemedel till finansiering av studierna. De barn däremot som utan att fortsätta sina studier har lämnat grund- och gymnasieskolan bör sedan de uppnått myndighetsåldern själva kunna svara för sin försörjning. Det rör sig här närmast regelmässigt om barn som förvärvsarbetar, och det kan då inte längre anses motiverat att samhället går in med ekonomiskt bistånd genom barnpensioneringen.

I de fall då barnet genomgår utbildning vid grundskola eller gymnasieskola är det däremot enligt vår uppfattning angeläget att barnet får en grundläggande ekonomisk trygghet även för tiden efter fyllda 18 år. Denna trygghet kan inte helt tillgodoses genom det studiesociala stödet. Samhällets ambition är att alla ungdomar skall kunna få gymnasial utbildning. Under tiden för sådan utbildning är den studerande i regel huvudsakligen beroende av underhåll från föräldrarna. I de fall att en av eller båda föräldrarna har avlidit bör behovet av ekonomisk trygghet under studietiden tillgodoses genom barnpensioneringen, som syftar till att ersätta den avlidne förälderns försörjningsinsats.

Emellertid är det nödvändigt att även för studerande barn fastställa en högsta åldersgräns. Detta krävs för att begränsa åtagandena för barnpensioneringen så att pension inte utges också till vuxna studerande och för att regelsystemet skall låta sig tillämpas administrativt utan alltför ingående utredning och kontroll. I detta hänseende kan erinras om att studiehjälp enligt 3 kap. studiestödslagen utbetalas till studerande i gymnasial utbildning längst t. o. m. första kalenderhalvåret det år under vilket den studerande fyller 20 år. Motsvarande övre åldersgräns gäller beträffande rätten till flerbarnstillägg och för förlängt bidragsförskott. Till denna åldersgräns anknyter också reglerna för bostadsbidrag till barnfamiljer om vilka barn som skall inräknas i hushållet. Vi finner det naturligt att samma åldersgräns väljs för barnpension från folkpensioneringen och ATP. Detta betyder att ett barn som börjar skolan vid sju års ålder och inte förlorar något år i skolan kan uppbära barnpensionen under så lång tid att det hinner avsluta en fyraårig gymnasieutbildning.

Våra förslag innebär alltså sammanfattningsvis att barnpension inom både folk- och tilläggspensioneringen skall utges fram till dess barnet fyller 18 år. Om barnet är äldre men bedriver studier på grund- eller gymnasieskolenivå skall barnpensionen kunna utges så länge studierna fortgår, dock längst t. o. m. juni månad det år då barnet fyller 20 år. Rätten till barnpension för barn som studerar bör knyta an till bestämmelserna för studiehjälp enligt studiestödslagen och för förlängt barnbidrag. Detta innebär att barnpensionen bör utges för tid då barnet bedriver studier som berättigar till någon av dessa förmåner.

Den närmare utformningen av våra förslag på detta område redovisar vi i specialmotiveringen. Där tar vi bl. a. upp frågan om rätten till pension under tid för ferier o. d. och vid deltidsstudier. Även frågan om krav på ansökan för rätt till barnpension till barn som studerar behandlas där.

6.4 Nivåerna för barnpension

6.4.1 Folkpension

Enligt *nuvarande regler* i AFL utges barnpension inom folkpensioneringen på dels en grundnivå, dels en garantinivå. Oberoende av vilken förmån i övrigt som kan tillkomma barnet eller änkan efter den avlidne, utbetalas barnpensionen alltid på grundnivån. Denna utgör 26 % av basbeloppet för år räknat (6 370 kr. andra halvåret 1987). I fall då båda föräldrarna avlidit är enligt praxis grundnivån 52 % av basbeloppet för år räknat (12 740 kr.).

Enligt garantiregeln utgår barnpensionen dock alltid med sådant belopp att barnet, tillsammans med vad det får i tilläggspension, är tillförsäkrat barnpension på en högre nivå. Denna garantinivå utgör för år räknat 62 % av basbeloppet (15 190 kr.) om barnets båda föräldrar har avlidit, 31 % av basbeloppet (7 595 kr.) om barnet samtidigt uppbär bidragsförskott eller särskilt bidrag till vissa adoptivbarn och 41 % av basbeloppet (10 045 kr.) i övriga fall då barnet uppbär pension efter en av föräldrarna. Avräkning görs från garantinivån, ned till lägst grundnivån, mot den tilläggspension i form av barnpension som barnet kan ha rätt till. Från garantinivån 41 % av basbeloppet görs dessutom avräkning med hänsyn till sådan folkpension i form av änkepension som i det enskilda fallet utgår till en kvinna som är barnets mor eller som har varit gift med barnets far eller har eller har haft barn med denne, under förutsättning att barnet och kvinnan stadigvarande sammanbor.

Denna nuvarande *konstruktion med grundnivåer och garantinivåer* bör enligt vår mening bibehållas också för framtiden. På motsvarande sätt som beträffande pensionstillskotten har införandet av garantinivåerna inom barnpensioneringen inneburit ett värdefullt tillskott för dem som inte är berättigade till tilläggspension eller har enbart låg sådan pension. Vidare har garantinivåerna i många fall medfört en förstärkning för flerbarnsfamiljerna eftersom pension på den nivån utges till varje barn i en familj oberoende av hur många barn det finns i familjen.

Denna dagens ordning att folkpensionsbeloppen är enhetliga och inte varierar med det totala antalet barn efter en avliden bör således finnas kvar även inom den reformerade efterlevandepensioneringen. Liksom hittills bör folkpensionen ta sikte på att ge ett för alla barn lika stort ekonomiskt tillskott för att täcka den grundläggande försörjningen. Behovet härav är inte beroende av det sammanlagda antalet barn i familjen. Den differentiering som i detta hänseende är påkallad hänför sig i stället till det standardtillskott som tilläggspensioneringen svarar för. Andra

hänsyn gör sig gällande där. Folkpensionen bygger däremot på grundtanken om för hela befolkningen enhetliga pensioner.

Vid våra överväganden har vi funnit att det inte kan anses vara motiverat att nu införa någon form av differentiering efter barnets ålder när det gäller folkpensionsnivåerna (eller ATP-pensionen). En sådan skulle innebära att barnpensionerna utbetalades med högre belopp för äldre än för yngre barn. Visserligen stiger kostnaderna för barns uppehälle o. d. ofta med åldern. Men det måste också beaktas att barnpensionen i många fall utbetalas under lång tid och att det därför kan finnas skäl att mera ta sikte på barnets genomsnittliga behov under hela denna tid än att försöka bestämma pensionens storlek med hänsyn till det vid varje tidpunkt föreliggande behovet. Det är också från allmänna synpunkter önskvärt att förmånerna inom den allmänna försäkringen utformas på ett sätt som gör tillämpningen så enkel som möjligt. Någon individuell prövning av behovet i varje enskilt fall kan svårligen göras, utan rätten till förmåner bör bestämmas enligt schematiska grunder.

Som nyss beskrivits utgör *grundnivån* för barn som uppbär barnpension efter en förälder 26 % av basbeloppet för år räknat. Denna nivå tillkom med verkan fr. o. m. den 1 juli 1981 då en höjning skedde från 25 % av basbeloppet. Orsaken härtill var att ge en kompensation för de förändrade beräkningsgrunder för basbeloppet som samtidigt beslutades och som antogs medföra en långsammare stigning framöver av basbeloppet.

Sedan dess har emellertid de ursprungliga grunderna för beräkning av basbeloppet återställts. Detta förhållande samt den kraftiga höjning som fr. o. m. den 1 januari 1987 skett av det allmänna barnbidraget har fått till följd att man för bidragsförskotten — som av samma skäl också uppräknades med en procentenhet fr. o. m. den 1 juli 1981 — nyligen har gått tillbaka till vad som gällde före ändringen av basbeloppsreglerna (prop. 1986/87:35, SoU 10, rskr. 83, SFS 1986:1414). Att motsvarande ändring då inte gjordes inom barnpensioneringen berodde på att vi hade frågan under utredning.

De skäl som i detta sammanhang anfördes för ett återställande av bidragsförskottsnivån till den tidigare nivån gör sig enligt vår mening med samma styrka gällande beträffande folkpensioneringens barnpension. Härför talar även — som vi utvecklat ovan — önskvärdheten av enhetliga regler för båda dessa förmåner och därmed också beträffande nivåerna för dem. Dessa avser visserligen närmast barnpensioneringens garantinivåer. Men en återgång till det tidigare av dessa garantinivåer bör rimligen medföra motsvarande åtgärd i fråga om grundnivåerna.

Emellertid skulle det av andra skäl kunna vara motiverat med en generell uppräkning av grundnivåerna för barnpension. Vi har därför prövat även frågan härom.

I detta hänseende vill vi framhålla att tillkomsten fr. o. m. år 1974 av garantinivåerna har inneburit att grundnivåerna kommit att spela en annan roll än vad de gjorde från början. Bortsett från det fall där det samtidigt med barnpension utges änkepension — till vilket vi återkom-

mer i det följande — har sålunda grundnivåerna numera ingen inverkan på den totala pension som efterlevande barn erhåller. Denna bestäms i stället av garantinivåerna och av den ATP-pension som barnet är berättigat till. Barnpension på grundnivån har nu betydelse främst för barn vars tilläggspension överstiger ett belopp motsvarande garantinivån minskad med grundnivån. En allmän höjning av grundnivåerna skulle därför komma endast de barn till godo som samtidigt har rätt till en viss, inte obetydlig ATP. Barn som erhåller lägre tilläggspension skulle inte beröras härav. En förstärkning av barnpensionerna med en sådan inriktning kan vi inte förorda, varför vi avvisar tanken på en generell uppräkning av grundnivåerna. Däremot föreslår vi ett lagfästande av nuvarande praxis att grundnivån för föräldralösa barn skall vara dubbelt så hög som grundnivån för barn som uppbär pension efter en förälder.

Vårt förlag på det nu förevarande området innebär således att folkpension i form av barnpension framdeles skall utges på en grundnivå som för år räknat utgör 25 % av basbeloppet för barn som förlorat en förälder och 50 % av basbeloppet för föräldralösa barn.

Garantinivån för barnpension utgör som huvudregel 41 % av basbeloppet för år räknat. Denna innebär att barnet är tillförsäkrad pension med minst detta belopp, oberoende av om det har rätt även till ATP eller inte. Avsikten är att en pension av denna storlek skall ersätta den del av barnets behov av grundläggande försörjning som den avlidne föräldern tidigare haft att svara för.

I enlighet med vad vi tidigare utvecklat beträffande grundnivåerna bör även beträffande garantinivåerna göras en anpassning till vad som numera gäller för bidragsförskott. Detta betyder att vi föreslår att garantinivån i de här berörda fallen framdeles skall utgöra 40 % av basbeloppet.

Denna nivå är enligt vår mening tillfredsställande mot bakgrund av det syfte som barnpension från folkpensioneringen skall fylla. Med beaktande av olika undersökningar som gjorts angående genomsnittliga kostnader för barns underhåll ter sig således nivån såsom väl avvägd. En barnpension med detta belopp uppgår för andra halvåret 1987 till 817 kr. per månad. Räknar man med att den kvarlevande förälderns andel av barnets underhåll är lika stor som den som den avlidne skulle ha svarat för — och som täcks genom barnpensionen — samt beaktas att det för barnet betalas allmänt barnbidrag med 485 kr. i månaden, betyder detta att barnet har en grundläggande försörjning med drygt 2 100 kr. per månad. Med hänsyn härtill finner vi någon generell höjning av garantinivån i här aktuella fall inte vara motiverad. Vi föreslår alltså att denna skall för år räknat uppgå till 40 % av basbeloppet.

Enligt de nu gällande reglerna utgör barnpension på garantinivån 31 % av basbeloppet om pension utbetalas efter barnets båda föräldrar eller om bidragsförskott eller särskilt bidrag till vissa adoptivbarn samtidigt utges för barnet. I detta senare fall — liksom då denna förmån utbetalas i förhållande till båda föräldrarna — är likaså bidragsförskottets nivå lägre än i övriga situationer. Sådant förskott utgör här numera 30 % av basbeloppet. Vid sådana sammanträffanden av förmåner utgör även ni-

våerna för förlängt bidragsförskott till studerande och särskilt bidrag till vissa adoptivbarn 30 % av basbeloppet.

Att nivåerna för barnpension och bidragsförskott här är lägre än i övriga fall torde ha sin grund i orsaker som inte längre har bärkraft i dagens samhälle. En utgångspunkt härför synes ha varit ett antagande att den avlidnes andel överstigit den andel av barnets underhåll som den kvarlevande föräldern kunde antas svara för och att ett barns totala underhållsbehov skulle motsvara enbart ca 60 % av basbeloppet jämte allmänt barnbidrag. Denna utgångspunkt kan enligt vår mening ifrågasättas. Eftersom numera båda föräldrarna bidrar till att tillgodose barnets ekonomiska trygghet så länge de är i livet, framstår det som motiverat att detta återspeglas även i barnpensionsnivåerna. Som vi nyss framhållit anser vi en garantinivå om 40 % av basbeloppet efter en förälder — i kombination med annat barnstöd — väl avspegla den ekonomiska insats för barnets grundläggande underhåll som rimligen kan ankomma på en vårdnadshavare. Har en förälder avlidit, skall barnpension utgå på denna nivå. Om sedan också den andra föräldern skulle avlida, synes det självklart att barnpensioneringen fullt ut skall kompensera också den del av barnets grundläggande försörjning som ankommit på denne förälder. På motsvarande sätt bör full ersättning ges om den kvarlevande föräldern skils från vårdnaden om barnet och denna förälders försörjningsinsats skall ersättas av bidragsförskott.

I båda de nu nämnda fallen bör således förmåner från samhället utges på en nivå som motsvarar den sammanlagda insats som normalt kan anses krävas av ett barns föräldrar för att barnets grundläggande försörjning skall tillgodoses. Denna målsättning är inte uppfylld med dagens regler. Vi menar därför att höjningar av nivåerna är påkallade i situationer av detta slag. Med hänsyn härtill föreslår vi att garantinivån för föräldralösa barn skall höjas från nuvarande 31 till 40 % av basbeloppet efter envar av föräldrarna, dvs. till en sammanlagd garantinivå om 80 % av basbeloppet (motsvarande 19 600 kr. per år med basbeloppet 24 100 kr. och tilläggsbeloppet 400 kr.). På samma sätt föreslår vi en motsvarande höjning från 31 till 40 % av basbeloppet av garantinivån för barnpension i fall då det samtidigt för barnet utges bidragsförskott eller särskilt bidrag till vissa adoptivbarn.

För att upprätthålla sambandet mellan barnpension och bidragsförskott föreslår vi vidare att också bidragsförskottet skall höjas, från 30 till 40 % av basbeloppet, i fall då denna förmån utbetalas parallellt med folkpension i form av barnpension eller då förskottet utges i förhållande till barnets båda föräldrar. Detta förslag avser givetvis även nivån i dessa situationer för förlängt bidragsförskott för studerande enligt lagen (1984:1095) därom. Motsvarande höjning från 30 till 40 % av basbeloppet skall, föreslår vi, göras av nivån för det särskilda bidraget till vissa adoptivbarn för de fall sådant bidrag utges samtidigt med bidragsförskott eller folkpension i form av barnpension.

Sammanfattningsvis innebär förslagen att såväl barnpension från folkpensioneringen som bidragsförskott i alla situationer då förmånerna

utges i förhållande till båda föräldrarna skall ha en nivå motsvarande 40 % av basbeloppet årligen i förhållande till var och en av dem. Barnet garanteras härigenom ett ekonomiskt stöd som sammanlagt motsvarar 80 % av basbeloppet. Förslagen betyder också ett tillgodoseende av den enligt vår mening väsentliga principen att barn garanteras samma ekonomiska stöd efter en förälder oberoende av om en av dem eller båda avlidit och oavsett om bidragsförskott utges i förhållande till en förälder eller båda eller om sådant förskott utbetalas samtidigt med barnpension.

Som vi beskrivit ovan görs enligt dagens regler en *avräkning från barnpensionens garantinivå* krona för krona ned till grundnivån med hänsyn till den barnpension från ATP som tillkommer barnet. Av våra överväganden i det föregående framgår att vi anser att sådan avräkning bör göras också inom ramen för den reformerade efterlevandepensioneringen.

Nuvarande regler innebär emellertid att avräkning från garantinivån till grundnivån i många fall görs även med hänsyn till folkpension i form av änkepension, som utges till barnets mor eller till en kvinna som antingen har varit gift med barnets far eller som har eller har haft barn med denne, under förutsättning att barnet och kvinnan stadigvarande sammanbor. När vi nu föreslår att dagens änkepensionering på sikt skall avvecklas och ersättas av andra former av efterlevandestöd inställer sig frågan om i framtiden en motsvarande avräkning bör ske mot omställningspension och särskild efterlevandepension som utbetalas efter barnets avlidne förälder.

I denna fråga anser vi att ett överförande av nuvarande bestämmelse om avräkning av barnpension mot pension till vuxen efterlevande skulle stå i strid med en av huvudtankarna bakom reformen, nämligen att tyngdpunkten skall ligga på pensionsförmånerna till efterlevande barn. En avräkning av diskuterat slag skulle innebära att barnpensionen i vissa fall inte skulle förslå till täckande av barnets grundläggande försörjning, eftersom den skulle understiga den nivå — motsvarande 40 % av basbeloppet årligen — som vi enligt vad som utvecklats ovan funnit vara den garanterade miniminivå som bör tillkomma alla barn. Härtill kommer att de pensionsförmåner till vuxna efterlevande som vi lägger fram förslag om i detta betänkande har en sådan inriktning och utformning att en ordning med avräkning på barnpensionen med beaktande av dessa skulle framstå som mindre lämplig. Vi föreslår därför att någon avräkning av barnpension med hänsyn till efterlevandepension åt vuxen inte skall ske inom den nya efterlevandepensioneringen.

För närvarande gäller att barnpension från folkpensioneringen — liksom från ATP — kan minskas eller helt dras in i fall då den avlidne föräldern enligt avtal som är bindande för barnet har åtagit sig att till dess underhåll utge ett visst *engångsbelopp*. I dessa situationer utbetalas barnpensionen bara i den mån som den överstiger en livränta som köpts eller kunnat köpas åt barnet för engångsbeloppet.

Frågan om möjligheten att fullgöra underhållsskyldighet mot barn i form av betalning av ett engångsbidrag diskuterades i samband med

införandet av de nya reglerna om underhåll till barn (prop. 1978/79:12 s. 113 ff). Därvid avvisades tanken på att avskaffa engångsbidrag som betalningsform. Enligt vår mening är det därför följdriktigt att behålla nuvarande regler i AFL med avseende på engångsbelopp så länge möjligheten att på sådant sätt fullgöra underhållsskyldighet står till buds enligt föräldrabalken.

Sammanfattningsvis innebär våra förslag i vad avser den framtida barnpensionen från folkpensioneringen följande. Barnpension utges på en grundnivå som motsvarar 25 % av basbeloppet för år räknat. Har barnets båda föräldrar avlidit, utgör den sammanlagda grundnivån 50 % av basbeloppet. Folkpensionen skall dock alltid utges med sådant årsbelopp att pensionen i förening med den barnpension från ATP som barnet kan ha rätt till utgör 40 % av basbeloppet. Eventuell pension till vuxen efterlevande beaktas inte härvidlag. Om barnet har mist båda sina föräldrar, skall den angivna garantinivån avse barnpensionen efter envar av dem. I konsekvens härmed föreslår vi att också bidragsförskott alltid skall utgöra 40 % av basbeloppet för år räknat, oavsett om det samtidigt utges barnpension och oavsett om bidragsförskott utges i förhållande till också den andra föräldern. Motsvarande ändring föreslås beträffande förlängt bidragsförskott för studerande och särskilt bidrag till vissa adoptivbarn. Nuvarande regel om inverkan av underhållsbidrag i form av engångsbelopp kvarstår oförändrad.

6.4.2 ATP

Enligt de för ATP gällande reglerna utges barnpension om den avlidne föräldern vid sin död var berättigad till tilläggspension i form av förtidspension eller ålderspension eller skulle ha varit berättigad till förtidspension om hans arbetsförmåga vid tiden för dödsfallet varit så nedsatt som krävs för rätt till sådan pension. Barnpensionen beräknas med utgångspunkt i den avlidnes egen ålders- eller förtidspension. Om den avlidne inte uppbar ålders- eller förtidspension vid tidpunkten för frånfället, beräknas barnpensionen med utgångpunkt i den förtidspension som han skulle ha fått om rätt till hel sådan pension hade inträtt vid tidpunkten för dödsfallet. Storleken av barnpensionen beror för närvarande dels på om en pensionsberättigad änka finns, dels på barnens antal. Efterlämnar en man änka och ett pensionsberättigat barn, blir barnets pension 15 % av faderns egenpension. Är ett barn ensamt pensionsberättigat, blir barnets pension 40 % av den avlidnes egenpension. Finns fler barn, ökas de nu angivna procenttalen med 10 för varje barn utöver det första och det sammanlagda barnpensionsbeloppet fördelas lika mellan barnen.

Till skillnad från folkpensionen är barnpensionen inom tilläggspensioneringen inte i första hand avsedd att tillgodose barnets behov av ett grundläggande försörjningsskydd. Syftet med ATP-pensionen är i stället att tillförsäkra barnet en del av den standard som det hade under förälderns livstid. Detta kommer till uttryck genom att pensionen beräknas som en viss procentuell andel av den avlidnes egenpension från ATP.

När det gäller att bestämma en lämplig nivå på denna form av barnpension är det svårare att, såsom fallet är beträffande barnpension från folkpensioneringen, hämta ledning från uppskattningar om genomsnittliga kostnader för barn. Med avseende på barnpension från ATP blir det därför fråga om att göra en skälighetsbedömning när man skall ta ställning till hur stor del av den tidigare standarden som efter förälderns frånfälle bör tillförsäkras barnet eller barnen.

Som ovan beskrivits utgör barnpensionen för *ett pensionsberättigat barn* 15 % av den avlidnes egenpension, om änkepension samtidigt utbetalas, och 40 % därav i andra fall. Den första fråga som uppkommer är därför om det även inom ramen för den framtida efterlevandepensioneringen skall finnas olika kompensationsgrader för barnpension beroende på om pension samtidigt utges till vuxen efterlevande eller inte. Det rör sig alltså här delvis om samma spörsmål som nyss upptagits beträffande barnpension från folkpensioneringen. Vi kan därför i detta sammanhang i stort sett hänvisa till vad vi anfört därom. Som vi tidigare utvecklat är sålunda en av grundtankarna bakom våra förslag till en reformerad efterlevandepensionering att huvudvikten skall läggas på barnpensionerna. Med denna utgångspunkt anser vi att den nuvarande ordningen passar mindre väl in i det nya systemet. Vi föreslår därför att barnpension från ATP för ett pensionsberättigat barn framdeles skall utgå på samma nivå oavsett om efterlevandestöd på samma gång betalas till en vuxen efterlevande eller inte.

När det då gäller att avgöra vilken enhetlig kompensationsgrad som sålunda bör finnas framöver för barnpension från tilläggspensioneringen har vi funnit en rimlig avvägning vara att bestämma denna markant högre än vad som för närvarande utges i fall då änkepension samtidigt utbetalas och något lägre än den som gäller i fall då änkepension inte utgår. Den nuvarande kompensationsgraden 40 % i fall då änkepension inte utges är lika hög som för änkepension från ATP enligt dagens regler och motsvarar den kompensationsgrad som vi i det följande föreslår skall gälla som huvudregel för omställningspension och särskild efterlevandepension. En barnpension på denna nivå svarar enligt vår uppfattning mer än väl mot det behov av standardtillskott som rimligen bör komma barnet till del från ATP. Således kan konstateras att en barnpension med kompensationsgraden 40 % innebär, vid en medelpoäng för den avlidne om 5,00, att den sammanlagda barnpensionen till barnet från folk- och tilläggspensioneringen i huvudsak är lika stor som vad som utges i form av folkpension jämte fullt pensionstillskott för en ensamstående ålderspensionär. Och vid högre genomsnittlig ATP-poäng för föräldern överstiger således barnpensionen den garanterade miniminivån för ålderspension.

Mot bakgrund av det anförda har vi funnit att barnpension från ATP till ett pensionsberättigat barn redan vid en något lägre kompensationsgrad än den nuvarande, för fall där änkepension inte utges samtidigt, skulle fylla den centrala roll som den bör ha inom den reformerade efterlevandepensioneringen. Vid våra överväganden om hur nivån lämpligen

skall bestämmas har vi kommit till slutsatsen att en barnpension motsvarande 30 % av den avlidnes beräknade egenpension kan vara en rimlig kompensationsgrad.

Vi föreslår således att barnpension från tilläggspensioneringen till ett pensionsberättigat barn framdeles alltid — dvs. oavsett om pension till vuxen efterlevande utges eller inte — skall utgöra 30 % av den avlidnes egenpension. Om pension samtidigt utges till en vuxen efterlevande från ATP, bör den vuxnes pension reduceras i stället för barnpensionen. I avsnitt 7 redovisar vi våra överväganden härom.

När det sedan gäller barnpensionens storlek i de fall där den avlidne efterlämnar *fler än ett pensionsberättigat barn* innebär enligt vår mening dagens regler att det föreligger en alltför stor skillnad i pensionsnivå mellan efterlevande barn i ettbarnsfamiljer och barn i familjer med flera barn. Som vi redovisat ovan ökas i dessa fall den sammanlagda pensionen med 10 % av den avlidnes egenpension för varje barn utöver det första. Huruvida en ordning som denna, där pensionsbeloppet per barn minskas vid ökande antal barn, bör behållas också efter reformeringen av familjepensioneringen kan självfallet diskuteras. Önskemålet att lägga tyngdpunkten inom efterlevandepensioneringen på barnpensionerna kan sålunda sägas göra sig särskilt starkt gällande just då fråga är om flerbarnsfamiljer, där den ekonomiska situationen ofta är besvärligare än i andra fall. En möjlighet som härvidlag skulle kunna övervägas är därför att låta barnpension utgå med 30 % av den avlidnes egenpension för varje barn oberoende av hur många barn den avlidne efterlämnar. Härigenom skulle för tilläggspensioneringen komma att gälla samma princip som inom folkpensioneringen.

Emellertid anser vi oss inte böra föreslå en så långtgående lösning. Häremot talar icke minst kostnadsaspekten. Vidare måste beaktas att barnpension inom ATP, som tidigare framhållits, främst har till syfte att tillförsäkra barnet en del av den standard som det hade medan båda föräldrarna ännu var i livet. Ju fler barn det finns i familjen, desto mindre var självfallet då den andel av förälderns inkomster som kom varje barn till godo. Detta förhållande bör enligt vår bedömning få återverkningar inom en barnpensionering som bygger på storleken av den bortgångne förälderns tidigare inkomster. Uppmärksammas bör också att beskattningsreglerna medför att skatten på barnpensionen normalt blir lägre än den skatt som uttogs på förälderns inkomst. Ytterligare måste hänsyn tas till effekterna av förslaget ovan om att för framtiden någon nedsättning inte skall ske av barnpensionen med hänsyn till pension till vuxen efterlevande.

Vid beaktande av dessa omständigheter har vi således funnit att barnpensionen inom ATP även framdeles storleksmässigt bör vara beroende av antalet pensionsberättigade barn. Vi har dock den uppfattningen att en höjning av barnpensionen är påkallad i de fall då det efter den avlidne finns mer än ett barn. Det är önskvärt att förstärka det ekonomiska stödet för barn i flerbarnsfamiljer.

Mot bakgrund härav föreslår vi en kraftig höjning av det tillägg till den

sammanlagda barnpensionen som skall utges för varje barn utöver det första. Vårt förslag innebär att tillägget skall höjas från nuvarande 10 till 20 % av den avlidnes egenpension. Liksom för närvarande bör det sammanlagda beloppet för barnpensionen i dessa fall delas lika mellan barnen.

Dessa våra förslag om kompensationsgrader för barnpension inom ATP innebär en väsentlig förbättring i förhållande till nuvarande regler av ATP-förmånerna för alla barn vilkas far avlidit (och efter vilken änkepension utbetalas enligt dagens system). Förslagen betyder att pensionen för ett sådant barn höjs från 15 till 30 % av den avlidnes egenpension. För två sådana barn görs en höjning från totalt 25 till 50 % av egenpensionen, för tre barn en höjning från sammanlagt 35 till 70 % av egenpensionen osv. I samtliga dessa fall sker alltså en fördubbling av barnpensionerna från ATP till barnen. För barn vilkas mor avlidit innebär förslaget att det utges 30 % av den avlidnes egenpension till ett ensamt efterlevande barn i jämförelse med 40 % därav enligt dagens regler. Samtidigt tillkommer dock som en nyhet efterlevandepension åt barnets far under viss tid med 20 % av egenpensionen (se under avsnitt 7), vilket betyder att familjen under den tiden får ett något högre belopp än vad som utbetalas enligt hittillsvarande regler (vilka i detta avseende kan sägas delvis ha karaktären av en änklingspension). Om en kvinna efterlämnar två pensionsberättigade barn erhåller dessa enligt förslaget totalt 50 % av den avlidnes egenpension, dvs. samma belopp som i dag. Tre barn får med förslaget sammanlagt 70 % av egenpensionen, vilket innebär en höjning från 60 % enligt nuvarande regler. Även fyra barn efter en avliden kvinna erhåller högre tilläggspension än vad som utges med dagens system.

De sålunda föreslagna höjningarna av tilläggspensionsnivån för barn i flerbarnsfamiljer aktualiserar frågan om införandet av en särskild *begränsningsregel* för hur hög efterlevandepension som sammanlagt skall kunna utgå efter en avliden försäkrad. Behovet av en sådan regel måste anses mindre framträdande med nuvarande kompensationsgrader för barnpension inom ATP. Till följd av de förbättringar av barnpensionerna från ATP som vi nu föreslår kan det dock i ett större antal fall än för närvarande komma att inträffa att den sammanlagda efterlevandepensionen från ATP skulle överstiga den avlidnes egenpension. Utges efterlevandepension enbart i form av barnpension skulle detta bli fallet om det finns fem eller flera pensionsberättigade barn. Och är även en vuxen efterlevande berättigad till pension, skulle den sammanlagda pensionen överstiga egenpensionen när barnpension utges till fyra eller flera barn.

Även om sådana fall även i fortsättningen torde bli ganska sällsynta anser vi att bl. a. principiella skäl talar för att en begränsningsregel införs. ATP är en försäkring enligt vilken pensionernas storlek relateras till tidigare pensionsgrundande inkomster. Det framstår då som naturligt att den sammanlagda efterlevandepension som kan utgå efter en avliden begränsas till att motsvara högst den egenpension som den avlidne uppbar eller skulle ha kunnat uppbära. Om den avlidne t. ex. var förtidspensionär med hel förtidspension, finns det enligt vår mening inga skäl var-

för familjen skulle kunna erhålla en sammanlagt högre pension från ATP efter dödsfallet än vad som utgick medan den försäkrade alltjämt levde, alltså samtidigt som kostnaden för dennes uppehälle m. m. bortföll.

Vi vill i sammanhanget även erinra om att en sådan maximeringsregel redan nu finns inom arbetsskadeförsäkringen. Vi vill också hänvisa till att det enligt lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag utges flerbarnstillägg till familjer med tre eller flera barn och att den ekonomiska situationen för dessa familjer härigenom förbättrats.

Vi föreslår alltså att det införs en särskild begränsningsregel av den innebörden att efter en avliden inte skall kunna utges tilläggspension i form av efterlevandepension med högre sammanlagt belopp än vad som motsvarar den avlidnes egenpension. Regeln bör avse summan av barnpensionerna och efterlevandepension till vuxen efterlevande i form av omställningspension eller särskild efterlevandepension. Tekniskt bör bestämmelsen utformas på det sättet att om den sammanlagda efterlevandepensionen efter den avlidne försäkrade — beräknad enligt vanliga regler — uppgår till belopp som överstiger egenpensionen, efterlevandepensionerna skall minskas proportionellt så att de tillsammans motsvarar egenpensionen. Den nedsättning som sålunda kan komma att ske med tillämpning av den föreslagna maximeringsregeln bör givetvis inte vara definitiv. Om någon av pensionerna upphör bör övriga pensioner räknas upp så att de tillsammans motsvarar högst egenpensionen.

Enligt de nu gällande reglerna kan flera familjepensioner från ATP inte utbetalas samtidigt till samma person (14 kap. 7 § AFL). Detta betyder bl. a. att *föräldralösa barn* inte kan uppbära barnpension efter både sin far och mor. Barnet erhåller i sådant fall enbart den största av pensionerna.

Beträffande denna regel vill vi framhålla att den möjligen kan ha varit motiverad vid den tidpunkt då barnpensioneringen infördes. Som vi beskrivit i andra sammanhang i detta betänkande har emellertid samhällsutvecklingen medfört att familjemönstren numera är annorlunda än vid denna tidpunkt. Till följd av den ökade förvärvsfrekvensen bland kvinnor har det sålunda blivit allt vanligare att båda makarna bidrar till familjens gemensamma standard genom arbete utanför hemmet och båda svarar för tillgodoseendet av barnets underhåll. Så länge båda föräldrarna lever har barnet rätt till underhåll på samma villkor från såväl sin far som sin mor. Det är därför enligt vår uppfattning naturligt att barnpensioneringen inom det framtida systemet för efterlevandepension återspeglar dessa dagens samhällsförhållanden. Den bör därför utformas på sådant sätt att barn som förlorat båda sina föräldrar tillförsäkras del efter dem båda av den standard som de under sin livstid bidragit till att tillförsäkra barnet. Barnpensionen utgör en ersättning för förlusten av det underhåll som de avlidna föräldrarna svarat för. Denna förlust bör täckas fullt ut.

Mot bakgrund härav föreslår vi att barnpension från tilläggpensioneringen framdeles skall kunna utges till föräldralöst barn efter båda föräldrarna. Någon anledning att därvid låta pensionen utbetalas med lägre

kompensationsgrad i förhållande till varje förälder än vad som gäller beträffande barn som mist endast en förälder finns enligt vår mening inte. I denna fråga kan hänvisas till vad vi i det föregående anfört beträffande nivån på barnpension från folkpensioneringen till föräldralösa barn. Förslaget innebär således att barnpension från tilläggspensioneringen till föräldralöst barn skall utbetalas med 30 % av vardera förälderns egenpension, om föräldrarna efterlämnar endast ett barn. Finns flera barn, skall enligt förslaget pensionen efter envar av föräldrarna ökas med 20 % av förälderns egenpension för varje barn utöver det första, och det sammanlagda pensionsbeloppet skall delas lika mellan barnen.

Sammanfattningsvis innebär våra förslag i fråga om barnpensioneringen inom ATP följande. Om ett barn är ensamt pensionsberättigat utgör barnpensionen 30 % av den avlidnes egenpension. Denna kompensationsgrad gäller även om det finns pensionsberättigad vuxen efterlevande. Efterlämnar den avlidne flera barn, ökas procenttalet 30 med 20 för varje barn utöver det första, och det sammanlagda pensionsbeloppet fördelas lika mellan barnen. Efter en avliden kan dock aldrig utges efterlevandepension med högre sammanlagt belopp än vad som motsvarar egenpensionen. Har barnet förlorat båda sina föräldrar, skall barnpension utges efter var och en av föräldrarna med samma kompensationsgrad som då en av föräldrarna avlidit.

I detta sammanhang vill vi avslutningsvis fästa uppmärksamheten på att det förslag som vi lägger fram avser barnpensioneringen inom den reformerade efterlevandepensioneringen, där den nuvarande änkepensionen ersatts av andra former av förmåner till vuxna efterlevande. Under en övergångstid kommer emellertid den situationen att inträffa att barnpension enligt de nya reglerna utbetalas samtidigt med änkepension enligt hittillsvarande regler. Detta medför behov av särskilda lösningar i vad avser samordningen mellan barnpension och änkepension. Våra överväganden och förslag i detta hänseende redovisar vi i avsnitt 8.2.

6.4.3 Beskattning av barnpension

Liksom flertalet andra pensionsförmåner utgör barnpension skattepliktig inkomst för mottagaren. Förmånsberättigad är här barnet, inte den som har vårdnaden om det. Det är dock barnets förmyndare som förvaltar barnets tillgångar. För barnets uppehälle och uppfostran kan denne ta i anspråk de medel som tillkommer barnet genom barnpensionen. Denna är ju avsedd att användas för att bidra till kostnaderna för barnets underhåll.

Skattepliktig för barnpension är alltså barnet. Huruvida detta bör gälla även för framtiden är en fråga som det kan finnas anledning att något beröra i samband med den allmänna översyn som vi nu gör av efterlevandepensioneringen. Spörsmålet härom har nära anknytning till frågan om barnpensioneringens framtida utformning. Härtill kommer att riksdagen flera gånger (senast SkU 1986/87:33) vid behandling av motioner med

yrkande om skattebefrielse för barnpension hänvisat till vårt arbete och framhållit att man bör avvakta resultatet härav innan man tar slutlig ställning till yrkandet. I de motioner som ligger till grund för dessa uttalanden av riksdagen har bl. a. gjorts jämförelser mellan den skattemässiga behandlingen av å ena sidan barnpension och å andra sidan underhållsbidrag och bidragsförskott.

Varken underhållsbidrag eller bidragsförskott utgör skattepliktig intäkt för barnet. Inte heller föreligger någon allmän avdragsrätt för utbetalat underhållsbidrag på annat sätt än att den underhållsskyldige har rätt till avdrag för utgivet underhållsbidrag med högst 3 000 kr. per år och barn. Som beskrivits i avsnitt 2.3 utgör däremot barnpension skattepliktig intäkt av tjänst för barnet på samma sätt som skattskyldighet föreligger för andra pensionsförmåner. I fråga om andra former av allmän pension finns särskilda regler om extra avdrag vid beskattningen, vilka medför att inkomst som består av endast folkpension och viss sidoinkomst blir undantagen från beskattning i praktiken. Som folkpension räknas härvid inte barnpension. Med hänsyn till grundavdragen vid beräkning av statlig och kommunal inkomstskatt uppkommer emellertid skatt endast om barnpensionen, ensam eller tillsammans med annan inkomst barnet har, överstiger 10 000 kr. Detta betyder att ett barn som enbart har inkomster av barnpension från folkpensioneringen på garantinivån inte beskattas för denna pension.

Frågan om beskattningen av barnpension prövades av pensionskommittén i slutbetänkandet (SOU 1981:61) Familjepension. Kommittén fann därvid sammanfattningsvis att — även om vissa skäl talade för en enhetlig behandling i skattehänseende av barn med pension från folkpensioneringen och barn med bidragsförskott — det inte var motiverat att genomföra någon förändring av innebörd att barnpensionen helt eller delvis befriades från skatteplikt. Kommittén menade att det mot den tanken kunde anföras principiella betänkligheter. Även kostnadsaspekten borde beaktas i sammanhanget. Fördelningseffekterna vid ett genomförande av ändringar med denna innebörd skulle också bli sådana att kommittén inte ansåg sig kunna acceptera dem. Detta gällde i all synnerhet som de problem till vilka ofta hänvisats, nämligen beskattningen av ferieinkomster för barn som uppbär barnpension, enligt kommitténs mening inte var så allvarliga att de skulle kunna motivera en så vittsyftande reform som en inskränkning över hela linjen av skattskyldigheten för barnpension.

Till dessa pensionskommitténs synpunkter kan vi ansluta oss. Härvid vill vi särskilt erinra om att redan dagens regler innebär att någon skatt inte uttas från vare sig den som uppbär enbart bidragsförskott som ett barn som inte har andra inkomster än folkpension i form av barnpension på garantinivån. Praktisk betydelse får frågan enbart med avseende på sådana barn som har andra inkomster vid sidan av bidragsförskottet resp. folkpensionen.

Om fullständig överensstämmelse skulle åstadkommas mellan barnpension och underhållsbidrag resp. bidragsförskott även för sådana si-

tuationer, är det enligt vår uppfattning inte självklart att denna skall komma till stånd genom att barnpensionen helt eller delvis befrias från skatteplikt. Frågan skulle lika gärna kunna lösas genom att bidragsförskottet gjordes principiellt skattepliktigt. Spörsmålet härom ryms dock inte inom vårt uppdrag. Vidare överväganden på detta område bör därför lämpligen ske i annat sammanhang, t. ex. i samband med en allmän översyn av reglerna på skatteområdet.

Vi vill också erinra om att ett borttagande av skatteplikten för barnpension skulle medföra en minskning av statens och kommunernas skatteintäkter med relativt stora belopp. Om all barnpension skulle befrias från statlig och kommunal beskattning skulle sålunda uppkomma minskade skatteintäkter med sammanlagt ca 90 milj. kr., varav ca 16 milj. kr. utgör statsskatt. Dessa beräkningar avser år 1988 och en tillämpning av dagens regler för barnpension. De förslag som vi lagt fram i föregående avsnitt innebär dels en allmän höjning av barnpensionsnivåerna, dels att samordningen mellan barnpension och pension till vuxen efterlevande på sikt skall tas bort såvitt gäller förmåner till barn. Detta betyder att beloppet för de minskade skatteintäkterna skulle bli än större efter det att de sålunda föreslagna reglerna trätt i kraft och nått ett fullfunktionsstadium.

De angivna kostnadsberäkningarna avser ett system där all barnpension görs skattefri. Att genomföra en sådan ordning torde dock inte kunna komma i fråga under några förhållanden, eftersom den skulle medföra ett omotiverat gynnande av de barn som uppbär höga tilläggspensioner. Emellertid skulle även med mindre vittgående lösningar, t. ex. av innebörd att barnpensionen gjordes skattefri enbart upp till nivån för garantibeloppet eller att ett system med extra avdrag motsvarande det som gäller för andra folkpensionsförmåner infördes, få till följd betydande kostnadsökningar. Sådana lösningar synes även diskutabla från fördelningssynpunkt. De barn som uppbär barnpension enbart på garantinivån skulle inte alls beröras av åtgärder av detta slag, medan de som i första hand skulle gynnas av reformen skulle vara barn med höga inkomster vid sidan av folkpensionen i form av andra pensionsförmåner eller förvärvsinkomster.

Med hänsyn till det anförda föreslår vi inte någon ändring av vad som nu gäller beträffande beskattningen av barnpension.

7 Förmåner till vuxna efterlevande

7.1 Inledning

Under de allmänna övervägandena i avsnitt 5 har vi redovisat de utgångspunkter som vi anser bör uppställas för ett nytt system för efterlevandepensionering. Vi har där också angett huvuddragen i det förslag härtill som vi nu lägger fram samt de väsentliga motiven för förslagens olika beståndsdelar.

Som vi framhållit i avsnitt 5 bör särskilda förmåner till vuxna efterlevande utges från den allmänna pensioneringen endast i situationer då det generellt sett kan förutsättas föreligga behov därav. Syftet med förmånerna bör primärt vara att ge kompensation för de direkta följderna av dödsfallet. Förmåner skall enligt våra förslag utbetalas till efterlevande i yrkesaktiv ålder och utges från både folk- och tilläggspensioneringen. Pension skall kunna utgå i två olika former: dels som en omställningspension generellt för en begränsad tid i anslutning till tidpunkten för dödsfallet eller under viss längre tid för efterlevande som tar vård om minderårigt barn, dels som en särskild efterlevandepension till sådana efterlevande som av speciella skäl inte kan bereda sig en tillfredsställande försörjning genom förvärvsarbete omgående eller efter arbetsmarknads- och utbildningspolitiska insatser. Även förtidspensioneringen blir av betydelse i sammanhanget.

Vi redovisar i det följande våra närmare överväganden om hur omställningspensionen och den särskilda efterlevandepensionen bör utformas och om de regler i övrigt som bör gälla för förmånerna. Dessförinnan behandlar vi dock frågan om hur den personkrets bör avgränsas som skall ges rätt till ett riskskydd enligt den reformerade efterlevandepensioneringen. Slutligen tar vi upp vissa frågor om indragning av utgående pension vid omgifte m. m. samt om vilka bestämmelser som bör finnas med avseende på rätten att uppbära efterlevandepension vid bosättning utanför Sverige och beträffande utlänningars rätt till sådan pension.

De regler som vi sålunda behandlar tar sikte på alla efterlevande män, på kvinnor som vid ikraftträdandet inte är gifta (eller därmed likställda) samt på gifta kvinnor som vid införandet av det nya systemet är yngre än 45 år. Gifta kvinnor som då är äldre samt kvinnor som är yngre men redan uppbär änkepension enligt dagens bestämmelser skall enligt våra

förslag också fortsättningsvis omfattas av hittillsvarande änkepensionering. Detta blir en följd av de särskilda övergångsregler som vi föreslår. Den närmare innebörden av dessa utvecklar vi i avsnitt 8.

7.2 Personkretsen

7.2.1 Nuvarande regler och bakgrund

Vid utformningen av reglerna för den reformerade efterlevandepensioneringen uppkommer den centrala frågan vilka kategorier efterlevande som denna pensionering bör omfatta och hur denna personkrets lagtekniskt skall avgränsas. Det bör givetvis krävas att den efterlevande före dödsfallet har stått i visst förhållande till den sedermera avlidne för att ett skydd från efterlevandepensioneringen skall komma i fråga. Det gäller alltså att avgöra vilka relationer som skall kunna grunda rätt för en vuxen efterlevande att erhålla omställningspension och särskild efterlevandepension efter ett dödsfall.

För närvarande gäller olika regler i detta hänseende inom folk- och tilläggspensioneringen. Inom båda pensionssystemen utges änkepension till efterlevande maka utan krav på att makarna sammanbodde vid tidpunkten för dödsfallet. Inom folkpensioneringen likställs dessutom vissa kategorier ogifta kvinnor med gifta i fråga om rätten till änkepension. Enligt 8 kap. 2 § AFL likställs således med änka i fråga om rätt till folkpension i form av änkepension en ogift eller frånskild kvinna eller änka, som stadigvarande sammanbodde med en ogift eller frånskild man eller änkling vid dennes död och som har varit gift med eller har eller har haft barn med honom. Den tid under vilken kvinnan och mannen oavbrutet sammanbott fram till tidpunkten för dödsfallet jämställs i sådana fall med tid varunder ett äktenskap bestått. Å andra sidan äger en gift kvinna inte rätt till änkepension inom folkpensioneringen efter sin make, om hon vid hans död levde åtskild från honom och hon efter det sammanlevnaden upphörde stadigvarande har sammanbott med en annan man, med vilken hon har varit gift eller har eller har haft barn (8 kap. 3 § AFL). Någon motsvarighet till dessa regler finns inte inom tilläggspensioneringen.

Även ålders- och förtidspension från folkpensioneringen påverkas av civilstånd och samlevnadsförhållanden så till vida att pensionen utges med lägre belopp till en gift försäkrad, vars make också uppbär folkpension, än till en ensam pensionstagare. Härvid likställs gift pensionstagare, som stadigvarande lever åtskild från sin make, med ogift pensionsberättigad, om inte särskilda skäl föranleder annat. Med gift pensionstagare likställs å andra sidan pensionsberättigad som stadigvarande sammanbor med någon (gift eller icke gift) med vilken den pensionsberättigade har varit gift eller har eller har haft barn (10 kap. 1 § AFL). Motsvarande gäller beträffande rätten till hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension.

Dessa regler inom folkpensioneringen fick sin nuvarande utformning år 1960. I den dessförinnan gällande lagstiftningen (1946 års lag om folkpensionering) fanns en bestämmelse av innebörd att, när särskilda skäl föranledde därtill, en gift pensionsberättigad kunde anses som ogift och en ogift pensionsberättigad, som sedan avsevärd tid sammanlevde med annan under äktenskapsliknande förhållanden, kunde anses såsom gift med denne. Skälen till att man vid tillkomsten av 1946 års lag inte undantagslöst följde civilståndet var framför allt dels att det ansågs som synnerligen stötande för rättsmedvetandet att personer, vilka sedan en följd av år sammanbott som makar utan att vara vigda, skulle få avsevärt högre pension än om de varit gifta, dels att två pensionsberättigade makar skulle kunna genom en arrangerad äktenskapsskillnad bereda sig avsevärt högre pension än tidigare (prop. 1946:220).

Motiven till 1960 års ändring var huvudsakligen en önskan att anknyta pensionsrätten till objektivt lätt konstaterbara fakta och därigenom undgå en betydande administrativ belastning samtidigt som den personkrets som kunde anses vara i behov av änkepension avgränsades på ett lämpligt sätt. Föreskriften i 1946 års lag hade dessutom stundom gett upphov till mycket stark irritation och olust både hos pensionsberättigade, som blev utfrågade om sina mest intima förhållanden, och hos dem som hade att i tjänsten utreda dessa förhållanden (prop. 1960:75).

På många andra håll i lagstiftningen m. m. finns regler som i olika avseenden likställer vissa grupper personer som sammanlever utan att ha ingått äktenskap med gifta. Olika metoder har därvid valts att på olika områden avgränsa de grupper som skall omfattas av likställighetsreglerna.

Det samboendebegrepp som gäller inom folkpensioneringen, dvs. att med gifta likställs sammanboende som har varit gifta med varandra eller har eller har haft barn, återfinns t. ex. inom skattelagstiftningen och delvis inom föräldraförsäkringen. På vissa håll i lagstiftningen finns emellertid ett vidare samboendebegrepp. Således jämställs t. ex. personer som lever samman under äktenskapsliknande förhållanden med gifta enligt familjebidragslagen (1978:520), inom hyresrätten och inom arbetsskadeförsäkringen, som dessutom kräver att sammanlevnaden bestått avsevärd tid. Inom arbetsskadeförsäkringen jämställs dessutom en kvinna som var havande med barn till den försäkrade med änka. Även på avtalsförsäkringarnas område förekommer ibland att samboende under äktenskapsliknande förhållanden tillagts samma verkningar som äktenskap (jfr avsnitt 2.2). Detta gäller tjänstegrupplivförsäkringarna på de statliga och kommunala avtalsområdena samt på LO/SAF-området liksom inom statens personskadeförsäkring och i TFA. Beträffande rätten till bostadsbidrag jämställs med makar man och kvinna som lever tillsammans och är kyrkobokförda på samma adress, om inte bidragssökanden visar skäl för annat.

Ytterligare finns på en del områden andra regler med syfte att åstadkomma likställighet mellan gifta och bl. a. ogifta samboende. I skadeståndslagen används rekvisitet att den ena parten skall ha varit beroende

av den andra för sin försörjning. Ibland hänvisas till att parterna skall vara varandra närstående. Sådana bestämmelser finns i bl. a. rättegångsbalken och konkurslagen.

Det är dock långtifrån alltid som ogifta samboende på ett eller annat sätt likställs med gifta. I åtskilliga sammanhang förekommer alltjämt att civilståndet är avgörande för rätten till förmåner. Likställighetsregler saknas — liksom för närvarande är fallet med avseende på änkepension från tilläggspensioneringen — också inom tjänstepensioneringarna på kollektivavtalsområdet och TGL på PTK/SAF-området. Detsamma gäller i regel enligt standardvillkoren för frivilliga grupplivförsäkringar.

Anledningen till att tilläggspensioneringen inte innehåller någon motsvarighet till bestämmelsen inom folkpensioneringen om änkepensionsrätt i vissa fall för ogift kvinna torde vara att det vid tillkomsten av ATP framstod som önskvärt att åstadkomma överensstämmande regler inom tilläggspensioneringen och gällande personalpensionssystem (prop. 1959:100).

7.2.2 Allmänna synpunkter

I de allmänna övervägandena (avsnitt 5.4.1) har vi redovisat de utgångspunkter som vi anser bör uppställas när det gäller frågan om vilka grupper vuxna efterlevande som skall omfattas av skyddet från den reformerade efterlevandepensioneringen. Som vi framhållit där bör det, för att efterlevandepension skall utges, i första hand krävas att det rört sig om en samlevnad med familjefunktioner mellan den efterlevande och den avlidne. Det bör även fordras att parterna i och för sig skulle ha kunnat ingå äktenskap med varandra. Vi anser vidare att efterlevandepension bör utges endast i fall då parterna stadigvarande sammanbodde med varandra vid tidpunkten för dödsfallet. Ekonomiskt stöd från samhällets sida bör som vi tidigare framhållit utges endast i sådana situationer där det generellt sett kan anses föreligga behov därav. Detta kan anses vara fallet endast om det vid tidpunkten för dödsfallet förelegat en sådan personlig och ekonomisk gemenskap mellan parterna att de varit beroende av varandras insatser i ett gemensamt hushåll och att den enes bortgång innebär en väsentligt förändrad situation för den efterlevande. Det förutsätter att sammanlevnaden mellan parterna haft viss stadga och varaktighet.

Det ovan sagda innebär att situationer där hushållsgemenskap förelegat t. ex. mellan syskon eller arbetskamrater samt mellan föräldrar och vuxna barn faller utanför efterlevandepensioneringens område. Inte heller kommer pensioneringen att omfatta någon form av samlevnad mellan personer av samma kön (t. ex. mellan homosexuella). Denna begränsning kan bl. a. motiveras av att personer som sammanbor under sådana förhållanden i väsentliga hänseenden har ett annat levnadsmönster än det som normalt förekommer vid samlevnad med familjefunktioner. Det torde således vara mindre vanligt att det i dessa situationer föreligger en sådan ekonomisk eller annan gemenskap att den ena partens bortgång medför samma förändring i den efterlevandes förhållanden och samma

behov av ekonomiskt stöd från samhällets sida som typiskt sett är fallet vid en samlevnad mellan makar eller mellan parter som skulle ha kunnat ingå äktenskap. I sådana förhållanden som de här berörda finns normalt inte heller några barn.

De nu uppställda kraven får också till följd att en gift efterlevande, som inte sammanlevde med sin make vid dennes bortgång, inte kommer att omfattas av skyddet från den nya efterlevandepensioneringen. I sådana situationer torde kunna förutsättas att hushållsgemenskapen mellan makarna redan upplösts och att den efterlevandens sociala och ekonomiska situation i regel inte påverkas av den andre makens bortgång. Av samma skäl kan det inte heller bli aktuellt att nu utsträcka efterlevandeskyddet till att omfatta även frånskilda män och kvinnor, som inte återupptagit sammanlevnaden med den förutvarande maken. De kommer liksom hittills att stå vid sidan av efterlevandepensioneringen. När det gäller gruppen frånskilda hänvisar vi i övrigt till vad vi anfört ovan i avsnitt 5.4.1.

Mot bakgrund av de principer som vi sålunda uppställt för efterlevanderekvisitets utformning anser vi det alltjämt vara motiverat att låta äktenskapet vara utgångspunkten för avgränsningen av den personkrets som skall omfattas av efterlevandeskyddet. Äktenskapets betydelse för familjebildningen har visserligen minskat under senare år men fortfarande är det alldeles övervägande antalet män och kvinnor som sammanlever gifta med varandra. Detta gäller i all synnerhet i de äldre åldersgrupperna som primärt berörs av efterlevandepensioneringen, medan samboende utan äktenskap framför allt förekommer hos yngre par. Det är numera vanligt att äktenskap ingås efter det att parterna dessförinnan har bott tillsammans under en kortare eller längre tid. Samboende framstår alltså i stor utsträckning som ett förstadium — och inte ett alternativ — till äktenskap.

Fråga uppkommer emellertid om även vissa kategorier ogifta samboende skall ingå i den personkrets som omfattas av skyddet från efterlevandepensioneringen eller om avgränsningen, liksom för närvarande gäller inom tilläggspensioneringen, skall stanna vid äktenskapet.

Till förmån för att låta civilståndet ensamt vara avgörande för rätten till efterlevandeförmåner talar flera omständigheter. På familjerättens område regleras i huvudsak endast sammanlevnad mellan makar. Samlevnad under andra former än äktenskap saknar där i princip rättsliga konsekvenser. Den nya äktenskapsbalken, som träder i kraft den 1 januari 1988, och därmed sammanhängande ändringar i ärvdabalken medför i detta avseende inte några större förändringar. Fortfarande kommer således att gälla att ekonomiska rättigheter och förpliktelser mellan parterna uppkommer först i och med ingående av äktenskap. Enbart i fall då parterna är gifta med varandra inträder t. ex. inbördes underhållsskyldighet och arvsrätt dem emellan. Även giftorättsgemenskap är i princip förbehållen gifta.

I samband med nämnda reform införs visserligen en ny lag om sambors gemensamma hem. Denna lag upptar vissa bestämmelser om ogifta

personer som bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden. Reglerna syftar emellertid inte till annat än att i begränsad omfattning lösa praktiska problem av juridisk art vid upplösning av ett samboendeförhållande och tar närmast sikte på delningen av bostad och bohag som de samboende har förvärvat för gemensamt begagnande. Däremot innebär inte lagen att någon generell giftorättsgemenskap eller arvsrätt införs mellan samboende. Ej heller tillkommer någon underhållsskyldighet parterna emellan. Avsikten har således inte varit att för ogifta samboende skapa ett äktenskapsliknande system. En strävan har däremot varit att de regler som ansetts böra uppställas så långt möjligt skall bli lika dem som gäller för gifta. Därigenom kan man få en mjuk övergång mellan äktenskapsliknande samboende och äktenskap (prop. 1986/87:1).

Om man på efterlevandepensioneringens område jämställer annan samlevnad med äktenskap, innebär det således att man låter samlevnaden medföra vissa förmåner trots att parterna i princip inte anses böra åläggas några juridiska eller ekonomiska förpliktelser inbördes. Det skulle därför kunna ligga nära till hands att låta rätten till efterlevandestöd från den allmänna försäkringen inträda först med äktenskapet, liksom endast därmed följer andra rättigheter och skyldigheter av ekonomisk natur.

Det medför vidare praktiska nackdelar att inom socialförsäkringen bygga upp ett särskilt regelsystem för samlevande ogifta för att åstadkomma likabehandling av dessa med gifta. Det uppkommer nämligen problem att finna regler som i realiteten får sådan likabehandling till följd. Det kan dessutom under alla förhållanden föranleda betydande svårigheter att bedöma om ett stadigvarande samboende föreligger. Medan civilståndet är registrerat och därmed lätt att fastställa utan den enskildes medverkan, kan klarläggandet av den faktiska samlevnadssituationen vålla stora utredningsproblem och betydande administrativt arbete. Risk föreligger för tolkningssvårigheter, och det finns även en fara för missbruk av reglerna.

Emellertid talar åtskilliga skäl till förmån för att under vissa förhållanden jämställa par som sammanlever utan äktenskap med gifta när det gäller rätten till efterlevandeförmåner. Som vi framhållit i avsnitt 5.3 bör en grundläggande princip för efterlevandepensioneringen vara att denna så långt det är praktiskt möjligt och socialt motiverat uppvisar neutralitet mellan olika former av samlevnad mellan man och kvinna. Tanken är att samboende män och kvinnor som lever under samma sociala och ekonomiska förhållanden skall behandlas lika oberoende av om de har ingått äktenskap eller inte.

En realitet som måste beaktas i lagstiftningsarbetet är att det i dag finns ett stort antal män och kvinnor som sammanbor utan att vara gifta. Av de statistiska uppgifterna i bilaga 1 (tabell 8) framgår att antalet årligen ingångna äktenskap minskat sedan mitten av 1960-talet. Vidare framgår av vad där redovisas (tabell 3) att enligt 1985 års folk- och bostadsräkning (FOB 85) var 19 % av samtliga samboende ej gifta och således 81 % gifta. Andelen ej gifta samboende varierade dock kraftigt med ålder. Medan

mer än hälften av de samboende i åldern 25—29 år var ogifta, var andelen gifta väsentligt högre redan i åldersklassen 30—34 år. Andelen icke gifta sjönk sedan kraftigt ju högre upp man kom i åldersklasserna. För dem som var 50 år eller äldre uppgick andelen ogifta till enbart några få procent.

De statistiska uppgifterna ovan visar att äktenskap numera är ett otillräckligt kriterium när det gäller att identifiera sådana förhållanden där det föreligger en familjegemenskap av sådan karaktär att behov generellt sett kan anses föreligga av ekonomiskt stöd om den ena parten skulle avlida. Det kan vidare ifrågasättas om ogifta samboende i alla situationer bör ställas utanför skyddet från efterlevandepensioneringen enbart därför att de inte har registrerat sin samlevnad genom att ingå äktenskap. I de flesta fall har parterna troligen inte alls reflekterat över konsekvenserna i detta hänseende av att de inte gift sig eller haft en felaktig uppfattning härom. Flertalet samlevnadsförhållanden torde för övrigt förr eller senare leda till att parterna ingår äktenskap såvida de inte separerar. Starka skäl kan således anföras för att, när det gäller stödet till efterlevande, lägga vikt vid den faktiska samlevnadssituationen och inte fästa avgörande betydelse vid om parterna vid en viss tidpunkt valt äktenskapet som form för sin samlevnad eller inte.

Med hänsyn till vad ovan anförts anser vi att man trots de skäl som talar härför inte kan stanna vid äktenskapet som avgränsning av den pensionsberättigade personkretsen. Även vissa kategorier ogifta samboende bör därför ges möjlighet att efter den andra partens bortgång erhålla ekonomiskt stöd genom efterlevandepensioneringen. Härvid uppkommer emellertid frågan hur en regel som likställer samboende icke gifta med gifta bör utformas närmare. Våra överväganden i detta hänseende redovisar vi i följande avsnitt.

En ytterligare fråga är om en sådan likställighet mellan gifta och vissa grupper ogifta samboende bör gälla för såväl folk- som tilläggspensioneringen. Som vi betonar i olika sammanhang har en väsentlig utgångspunkt för vårt arbete varit att det inom den reformerade efterlevandepensioneringen bör gälla överensstämmande regler för rätten till pension mellan folk- och tilläggspensioneringen. Enligt vår mening är detta inte minst viktigt när det gäller avgränsningen av den personkrets som skall omfattas av efterlevandeskyddet. Bl. a. underlättas härigenom tillämpningen av regelsystemet. Synpunkten att det kunde finnas skäl att ha olika bestämmelser på förevarande område mellan de båda pensionssystemen har tidigare hävdats på den grunden att det föreligger en skillnad mellan folkpensioneringen, där det är fråga om att skapa en grundtrygghet, och tilläggspensioneringen, där även tanken om bevarande av standarden före dödsfallet kommer in i bilden. Även värdet av överensstämmande regler för tilläggspensioneringen och gällande personalpensionssystem har åberopats i detta sammanhang. Dessa synpunkter är visserligen inte oväsentliga. Önskemålet om enhetlighet i detta avseende väger emellertid enligt vår mening så tungt att de skäl som talar häremot måste få vika. Folkpensionen har också numera fått en i viss mån ändrad funk-

tion, varvid dess karaktär av pensionsskydd för det första basbeloppet och grundbelopp för tilläggspensionen framträtt starkare. Vi anser därför att det inte längre finns tillräcklig anledning att skilja mellan folk- och tilläggspensioneringen på nu ifrågavarande punkt. Vi föreslår således att den nuvarande anknytningen inom ATP till äktenskapet vidgas så att rätt till efterlevandeförmåner från tilläggspensioneringen medges även vissa grupper icke gifta samboende enligt en för folk- och tilläggspensioneringen enhetlig likställighetsregel.

Innan vi övergår till frågan om regelns närmare utformning skall emellertid något beröras spörsmålet om möjligheterna och lämpligheten av att på olika områden av lagstiftningen ha helt överensstämmande regler om i vilka fall samboende icke gifta skall likställas med gifta.

Genom de förslag vi nu lägger fram kommer betydande samordningsvinster att uppnås genom att enhetliga regler införs för familjetillhörighet inom socialförsäkringen när det gäller stödet åt efterlevande. Detta ligger i linje med vad riksdagen (SfU 1982/83:14, rskr. 211) uttalat om behovet och angelägenheten av att reglerna för familjetillhörighet görs gemensamma på så många områden som möjligt inom det socialpolitiska bidragssystemet. Enligt riksdagen är detta en av de frågor som bör prioriteras vid det fortsatta arbetet med en samordnad socialförsäkring.

Riksdagen har emellertid samtidigt allmänt sett framhållit att samordningssträvandena måste underordnas de grundläggande syftena med den del av socialpolitiken som det är fråga om. Även detta måste beaktas när det gäller efterlevandeskyddet. Naturligtvis kan det helt allmänt sägas vara önskvärt med så enhetliga regler som möjligt. Enligt vår mening är det emellertid uppenbart att man vid utformandet av samboendebegrepp måste ta hänsyn till syftet med de materiella reglerna, och detta syfte kan naturligtvis variera från område till område. Samboendebegreppet bör därför sättas i relation till de konkreta förmånsreglerna inom resp. område och definieras med hänsyn till vilka former av samlevnad som man önskar skall omfattas av just dessa regler. Det är således inte självklart att samma regler skall gälla inom efterlevandepensioneringen som för t. ex. inkomstprövade förmåner som bostadsbidrag, där likställighetsregeln syftar till att begränsa rätten till stöd. Pension utgår ofta under lång tid, och det finns då skäl att ställa strängare krav på samhörigheten än när det gäller personer som bor tillsammans och ansöker om t. ex. bostadsbidrag. Det ligger i sakens natur att samboendebegreppet inom efterlevandepensioneringen måste bygga på förhållandena fram till dödsfallet. Dessa förhållanden blir avgörande för rätten till pension och alltså många gånger av stor ekonomisk betydelse. Rätten till bostadsbidrag däremot beror naturligen av ett löpande samboendeförhållande och omprövas vid förändringar. Det kan således från olika utgångspunkter vara motiverat att ställa stora krav på det samboendebegrepp som skall gälla inom efterlevandepensioneringen.

Det är emellertid viktigt att ett enhetligt samboendebegrepp tillämpas inom bidragsformer som har nära samband, t. ex. för olika inkomstprövade stöd resp. för olika efterlevandeförmåner. Det förslag vi nu lägger

fram innebär att samma likställighetsregel skall gälla för efterlevandeförmåner inom både folk- och tilläggspensioneringen. Vi kommer i det följande att föreslå att motsvarande regel görs tillämplig också på rätten till efterlevandelivräntor från arbetsskadeförsäkringen. Samma samboendebegrepp bör i princip gälla även vid tillämpningen av andra regler inom den allmänna pensioneringen som tillägger familjetillhörigheten betydelse.

Ytterligare ett spörsmål som bör beröras i detta sammanhang är i vilken utsträckning det finns anledning att låta familjerättens regler vara vägledande när det gäller att utforma samboendebegreppet inom efterlevandepensioneringen. Det nyligen avslutade reformarbetet på familjerättens område, som resulterat bl. a. i den nya äktenskapsbalken och lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem, ligger helt i linje med den principiella ståndpunkt som intogs i samband med 1973 års familjerättsreform (prop. 1973:32, LU 20, rskr. 256). Då fastslogs att det inom familjerätten inte kunde komma i fråga att generellt ge regler för samboende ogifta av samma innehåll som för gifta. Härvid framhölls också att det däremot på områden utanför familjerätten, t. ex. i fråga om sociala förmåner, borde eftersträvas att bestämmelserna fick ett sådant innehåll att de inte påverkade parternas val av samlevnadsform. Alltför stor betydelse kan således inte tillmätas en jämförelse med hur frågan om ogifta samboendes ställning lösts inom familjerätten och endast ringa vägledning kan hämtas från lagstiftningen på det området. Detta spörsmål bör alltså lösas utifrån de hänsyn som gör sig gällande beträffande just efterlevandepensioneringen.

7.2.3 Efterlevandepensioneringens likställighetsregel

Pensionskommittén föreslog i sitt betänkande (SOU 1981:61) Familjepension att, inom såväl folk- som tilläggspensioneringen, förmåner skulle utgå till efterlevande make. En förutsättning skulle vara att makarna sammanbodde vid tidpunkten för dödsfallet. Med makar skulle inom båda pensionssystemen likställas man och kvinna som vid den enes bortgång stadigvarande sammanbodde med varandra och som tidigare varit gifta med varandra eller har eller har haft eller väntade gemensamt barn. I betänkandet (s. 368—373) redovisades utförligt de överväganden som låg till grund för förslaget.

Det stora flertalet av remissinstanserna tillstyrkte att personkretsen bestämdes i enlighet med kommittéförslaget. I några yttranden förordades dock att likställighetsregeln skulle omfatta även vissa grupper ogifta samboende som inte varit gifta med varandra tidigare och som inte heller har gemensamt barn. En remissinstans menade att det borde övervägas att införa en dispensregel medan vissa andra uttalade sig för enhetlighet på olika rättsområden.

I prop. 1983/84:73 ställde sig departementschefen bakom det förslag till samboendebegrepp som pensionskommittén redovisat.

Vi kan till alla delar instämma i pensionskommitténs slutsatser. Vi

anser således att det inte kan komma i fråga att föra in alla fall av samlevnad utan äktenskap mellan en man och en kvinna under likställighetsregelns tillämpningsområde. Det bör därför krävas att det förelegat hushållsgemenskap mellan parterna och att sammanlevnaden generellt sett varit mera fast och varaktig. Önskvärt är också att regeln tar sikte på sådana situationer där behov typiskt sett föreligger av ekonomiskt stöd och att rätten därtill inte görs vidare än vad som framstår såsom socialt motiverat. Enligt vår mening är det nödvändigt att likställigheten begränsas till att omfatta lätt konstaterbara och klart definierade situationer.

Som vi framhållit redan i avsnitt 5.4.1 anser vi det vara väsentligt att reglerna för likställighet mellan gifta och ogifta samboende utformas så, att de blir enkla att tillämpa och inte erfordrar någon ingående och tidskrävande kontroll och utredning eller uppfattas som integritetskränkande. Detta betyder dels att begreppet med nödvändighet måste definieras på ett sådant sätt att det klart fastslår vilka objektiva förutsättningar som skall uppfyllas för att likställighet skall vara för handen, dels att dessa förutsättningar låter sig konstatera utan ingående individuell prövning i varje enskilt fall.

Utrednings- och tillämpningssvårigheter skulle lätt kunna uppstå om likställighetsregeln utformades så, att den generellt tog sikte på fall av samlevnad under äktenskapsliknande förhållanden. Problem uppkommer redan när det gäller att avgöra vad som skall förstås med samlevnad av äktenskapsliknande karaktär. Bl. a. kan man ställa sig frågan om vilka faktorer som skall kunna göra att ett samlevnadsförhållande är att betrakta som äktenskapsliknande. Av naturliga skäl kunde inte gärna komma i fråga att utan vidare grunda rätten till efterlevandepension på den efterlevandes egna uppgifter. Härtill kommer att det skulle uppstå svårigheter att avgöra dels vid vilken tidpunkt den äktenskapsliknande samlevnaden började, dels om den upphört redan före dödsfallet. En regel med en så allmän utformning skulle således leda till att det fick uppställas krav på utredning och bevisning i varje enskilt fall. Detta oaktat torde risken för missbruk inte kunna undvikas. Erfarenheterna av den regel som fanns i 1946 års lag om folkpensionering talar mot att nu återgå till en bestämmelse som bygger på begreppet äktenskapsliknande förhållanden. Med en regel av den innebörden skulle svårigheter uppstå vid den praktiska tillämpningen, som skulle bli administrativt resurskrävande och ge alltför stort utrymme för skönsmässiga avgöranden.

Med hänsyn till det anförda anser vi oss inte kunna föreslå en likställighetsregel som bygger på begreppet samlevnad under äktenskapsliknande förhållanden.

Det är ofrånkomligt att den allmänna pensioneringens regelsystem utformas efter enkla och schabloniserade grunder avpassade med tanke på normalfallen och att utrymmet för skönsmässiga bedömningar begränsas i möjligaste mån. För att inte försvåra tillämpningen och överskådligheten kan regelsystemet inte förses med en mångfald undantag eller specialbestämmelser med syfte att täcka in varje särskild situation

som kan tänkas uppstå. Tanken på att komplettera en generell likställighetsregel med en speciell dispensregel, som skulle ge utrymme för likställighet i också andra fall än enligt huvudregeln, kan vi därför inte tillstyrka. Mot en sådan bestämmelse kan dessutom riktas i huvudsak samma invändningar som mot alternativet att bygga upp likställighetsregeln på grundval av begreppet samlevnad under äktenskapsliknande förhållanden.

En lösning som i stor utsträckning tillgodoser de önskemål som kan uppställas för likställighetsregelns utformning är även enligt vår mening det samboendebegrepp som för närvarande finns inom folkpensioneringen och bl. a. avser rätten till änkepension. Enligt denna jämställs med gifta sådana samboende som tidigare varit gifta med varandra eller som har eller har haft gemensamt barn. Dessutom krävs att det rört sig om ett stadigvarande sammanboende. Genom anknytningen till förekomsten av gemensamt barn eller tidigare äktenskap har regeln dessutom den fördelen att den täcker flertalet av de fall där överensstämmelsen med ett äktenskap är störst och där det finns anledning för samhället att gripa in med särskilt stöd åt en efterlevande. Med ett samboendebegrepp av sådant innehåll behöver inte befaras att stora grupper icke gifta samboende i en skyddsvärd situation kan komma att falla utanför efterlevandepensioneringens tillämpningsområde.

Vi anser det också vara motiverat att likställighetsregeln efter förebild av nuvarande regel i arbetsskadeförsäkringen tar sikte även på ogifta samboende som väntade gemensamt barn vid dödsfallet.

Liksom de för änkepension från folkpensioneringen och de inom arbetsskadeförsäkringen nu gällande reglerna bör likställighet förekomma enbart i fall då såväl mannen som kvinnan inte var gift med annan. För tillämpning av regeln bör alltså krävas att envar av parterna var ogift, frånskild eller änka resp. änkling.

Sammanfattningsvis innebär vårt förslag i fråga om den personkrets som skall omfattas av efterlevandeskyddet att detta i första hand skall ta sikte på gifta. Med gifta skall likställas man och kvinna som utan att vara gifta — med varandra eller med annan — stadigvarande sammanbodde vid tidpunkten för dödsfallet och som tidigare varit gifta med varandra eller som har eller har haft eller väntar barn gemensamt.

7.2.4 Krav på stadigvarande sammanboende

Som tidigare nämnts föreslår vi att en förutsättning för rätt till efterlevandepension skall vara att parterna stadigvarande sammanbodde med varandra vid tidpunkten för dödsfallet. Detta villkor skall enligt förslaget gälla inte enbart för män och kvinnor som enligt den föreslagna likställighetsregeln jämställs med gifta utan även för makar.

Att ett sådant villkor erfordras i fråga om dem som likställs med gifta följer redan av utformningen av den föreslagna likställighetsregeln. Vi anser emellertid att det också för gifta — till skillnad från vad som nu gäller beträffande rätten till änkepension — bör gälla ett krav på att

makarna stadigvarande sammanbodde med varandra vid dödsfallet. Om makarna redan dessförinnan flyttat isär på grund av söndring i äktenskapet och stadigvarande levde åtskilda, torde man i regel kunna förutsätta att de redan i samband därmed fått ställa om sig till en ny situation. Några ytterligare omställningsproblem ger dödsfallet då inte upphov till. Det kan enligt vår mening därför inte anses föreligga skäl att utge efterlevandestöd till den kvarlevande maken. Inte heller finns här något sådant samband mellan dödsfallet och den efterlevandes sociala och ekonomiska ställning som kan motivera pensionsrätt.

I specialmotiveringen utvecklar vi närmare våra överväganden angående innebörden av begreppet stadigvarande sammanboende.

7.2.5 Likställighetsregler inom övriga områden av den allmänna pensioneringen

Enligt 10 kap. 1 § AFL skall vid tillämpningen av reglerna om beräkning av storleken av ålders- och förtidspension vissa icke gifta pensionsberättigade likställas med gifta pensionstagare. Detta gäller i fråga om sådan pensionsberättigad som stadigvarande sammanbor med annan med vilken han eller hon varit gift eller har eller har haft barn. Något krav på att de samboende inte är gifta med annan finns här inte utan likställighet tillämpas även för det fall att båda eller endera av dem är gift med annan men lever åtskild från maken. På grund av denna regel utges pensionen till sådan med gift likställd pensionstagare — liksom till gifta — med lägre belopp än till ensamstående pensionstagare. Motsvarande regel gäller enligt 9 § lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension. Med tillämpning av denna kan i vissa fall kvinna som sammanbor med man utan äktenskap ges rätt till hustrutillägg och beräknas kommunalt bostadstillägg (KBT) för med gifta jämställda enligt de bestämmelser som gäller för makar.

De nuvarande bestämmelserna på dessa områden överensstämmer i stort sett med den likställighetsregel som vi föreslår skall gälla för den nya efterlevandepensioneringen. Enligt vår uppfattning bör det så långt det är möjligt gälla enhetliga regler inom hela den allmänna pensioneringen. Dessa bestämmelser bör därför kvarstå.

Fråga uppkommer emellertid om dessa bestämmelser bör kompletteras för att full överensstämmelse skall uppnås mellan dessa och den ovan under avsnitt 7.2.3 föreslagna likställighetsregeln. Det tillägget skulle då behöva göras att likställighet även här skall gälla redan i fall då parterna väntar barn gemensamt och skulle även i detta hänseende krävas att ingen av parterna är gift med annan.

Enligt vår mening skulle i de nu berörda avseendena en likställighetsregel som tar sikte på även samboende som väntar gemensamt barn ge upphov till svårigheter vid tillämpningen, eftersom ett faderskapserkännande i allmänhet inte avges förrän barnet är fött. Till skillnad från efterlevandepensioneringens likställighetsregel, som avser att avgöra om en viss person skall ges rätt till en förmån eller inte, syftar de nu behand-

lade reglerna enbart till att bestämma i vilka fall och från vilken tidpunkt det finns skäl att justera beloppet för en utgående pensionsförmån. Att grunda en sådan justering redan på den omständigheten att två pensionstagare kan vänta gemensamt barn skulle på dessa områden kunna medföra betydande problem i praktiken. Försäkringskassorna får inte automatiskt kännedom om havandeskap, och det är svårt att fastställa från vilken tidpunkt en omräkning av pensionsbeloppen skulle göras. Mot bakgrund härav bör man kunna avstå från att låta likställigheten inträda redan när parterna väntar barn gemensamt. Först från barnets födelse bör det alltså komma i fråga att likställa ogifta samboende med gifta när det gäller beräkningen av ålders- och förtidspension liksom vid tillämpningen av reglerna för KBT och — övergångsvis utgivet — hustrutillägg.

Vidare anser vi att det i likhet med vad som för närvarande föreskrivs inte bör krävas att parterna är ogifta. Även om någon av dem är gift med annan, bör de alltså i nu aktuella hänseenden betraktas som makar. Detta innebär en utvidgning i förhållande till vad som avses gälla för rätten till efterlevandeförmåner, men vi anser den vara motiverad eftersom reglerna i princip tar sikte enbart på storleken av en utgående förmån och inte på rätten till förmån som sådan.

Enligt de ovan nämnda bestämmelserna likställs i nu berörda avseenden gift pensionsberättigad, som stadigvarande lever åtskild från sin make, med ogift pensionstagare om särskilda skäl inte föranleder annat. Vid beräkning av ålders- och förtidspension m. m. kan sålunda den som lever åtskild från sin make anses inte såsom gift utan såsom likställd med ogift. Motsvarande bestämmelser saknas i dag när det gäller rätten till änkepension. Genom vårt förslag på efterlevandepensioneringens område kommer dock överensstämmelse att uppnås. För rätt till efterlevandeförmåner skall enligt vårt förslag krävas att makarna stadigvarande sammanbott. Har de levt åtskilda blir den efterlevande inte berättigad till pension. De nuvarande reglerna för ålders- och förtidspension m. m. bör därför även i detta hänseende kvarstå oförändrade.

Vad slutligen avser andra likställighetsregler i AFL än de ovan berörda har vi inte funnit det motiverat att nu ta upp dessa till behandling. Sådana regler finns i 4 kap. 2 § beträffande föräldraförsäkringen och i 20 kap. 2 § beträffande vårdbidrag och tillgodoräknande av s. k. vårdår. Övervägandena bl. a. om huruvida dessa regler bör ändras till att omfatta även dem som väntar barn gemensamt bör lämpligen göras i annat sammanhang, varvid hänsyn kan tas till ändamålen med och regelsystemet i övrigt för resp. förmånsform.

7.3 Omställningspension

7.3.1 Allmänna synpunkter

En utgångspunkt för våra överväganden om ett reformerat system för efterlevandepensionering har, som redovisats i avsnitt 5, varit att ekonomiska förmåner till vuxna efterlevande i främsta rummet bör ta sikte på

att lämna ett tillfälligt bistånd för att den efterlevande mannen eller kvinnan skall kunna komma över de särskilda svårigheter som till följd av den förändrade familjesituationen i regel uppkommer under tiden närmast efter dödsfallet. Som vi framhållit i avsnitt 5.4.1 torde behov härav föreligga för i huvudsak alla efterlevande i yrkesaktiv ålder. Vi föreslår därför att ekonomiskt stöd skall utges till sådana efterlevande i form av en periodiskt utgående pensionsförmån, benämnd omställningspension.

Denna omställningspension bör kunna utbetalas både efter tidigare förvärvsarbetande och efter personer som ägnat sig åt arbete enbart i hemmet eller som av annan orsak inte kunnat förvärvsarbeta. Pensionen är alltså avsedd att för en viss tid ekonomiskt kompensera en förlust för den efterlevande vare sig den gäller förvärvsinkomster som den avlidne haft som bidrag till det gemensamma hushållet eller dennes arbetsinsatser i hemmet. Omställningspensionen bör med hänsyn bl. a. härtill utbetalas från både folk- och tilläggspensioneringen.

Pensionen bör utges enligt tämligen generella regler till efterlevande män och kvinnor i yrkesaktiv ålder. Vi finner det därför inte påkallat att t. ex. uppställa någon nedre åldersgräns för rätt därtill. Den bör alltså kunna utbetalas också till mycket unga efterlevande. Vi anser nämligen att man inte med fog kan hävda att efterlevande i viss högre ålder generellt sett skulle drabbas av mer omfattande omställningsproblem i samband med dödsfallet än efterlevande som är något yngre. Inte heller kan det motsatta antagandet göras. Vi anser också att det inte är motiverat att differentiera den tidsperiod under vilken omställningspensionen skall kunna utges med hänsyn till den efterlevandes ålder vid tidpunkten för dödsfallet. Den bör alltså utges under i princip lika lång tid och under samma villkor för efterlevande som är i t. ex. 30-årsåldern som för efterlevande i t. ex. 60-årsåldern.

Pensionsrätten bör däremot inte göras vidare än vad som generellt är motiverat. Enligt vår mening bör omställningspension utbetalas bara i situationer där makarnas (eller därmed likställdas) förhållanden varit sådana att det förelegat en personlig och ekonomisk gemenskap dem emellan och att den ena makens bortgång därför inneburit en väsentligt förändrad situation för den efterlevande. Denna nödvändiga avgränsning kan av naturliga skäl inte göras från fall till fall utan måste bestämmas från vissa generella utgångspunkter. Behovet av enkla och entydiga regler medför vidare att det inte bör komma i fråga att förse omställningspensionen med särbestämmelser i en eller annan form för vissa särskilt utvalda kategorier efterlevande.

Vi anser att den avgränsning som således är påkallad lämpligen bör åstadkommas på det sättet att det som villkor för rätten till omställningspension uppställs att makarna (eller därmed likställda) skall ha sammanlevt oavbrutet viss minsta tid före dödsfallet eller vid tidpunkten härför gemensamt ha tagit vård om minderårigt barn. Är inte något av dessa villkor uppfyllt torde kunna förutsättas att förhållandet mellan parterna inte hunnit utvecklas därhän att upplösningen av äktenskapet (eller samboendet) genom den enes död utgör grund för samhället att träda in med ekonomiskt stöd.

Avsikten med våra förslag är sålunda att omställningspensionen skall utges till den efterlevande under en omställningstid i omedelbar anslutning till dödsfallet. Pensionen bör således inom både folk- och tilläggspensioneringen utbetalas under endast en begränsad tidsperiod. När det gäller att avgöra hur lång denna period bör vara finns givetvis olika möjligheter till lösning och olika meningar kan göras gällande. Vid våra överväganden har vi emellertid funnit att starka skäl talar för att differentiera den tidsperiod varunder pension skall utges med hänsyn till om den efterlevande efter dödsfallet tar vård om minderårigt barn eller inte. Omställningspension bör därför utbetalas dels under en viss bestämd tidrymd som är densamma för alla berättigade, dels under längre tid till sådana efterlevande som vårdar barn under viss ålder.

I fråga om längden av den tid varunder omställningspensionens generella del skall utbetalas gör sig olika synpunkter gällande. Valet blir beroende av för hur lång tid man anser det rimligt att samhället skall träda in och lämna ekonomiskt stöd till omställningen. För att pensionen verkligen skall utgöra ett reellt stöd för den efterlevande att anpassa ekonomin, bostads- och arbetsförhållanden m. m. till den nya situationen bör tiden inte bli alltför kort. Å andra sidan bör pensionsrätten inte heller utsträckas alltför långt i tiden, eftersom meningen med pensionen är att den skall utgöra ett ekonomiskt tillskott under en övergångsperiod. Anknytningen till dödsfallet och dess följder blir givetvis allt mindre ju längre tid som förflyter därefter. Hänsyn bör också tas till att efterlevande till förvärvsarbetande i regel erhåller ett ekonomiskt stöd genom de tjänstegrupplivförsäkringar som finns enligt olika kollektivavtal (se avsnitt 2.2.6). Vid en avvägning mellan dessa och andra synpunkter har vi stannat för att ansluta oss till den lösning som pensionskommittén redovisade i betänkandet (SOU 1981:61) Familjepension med avseende på den motsvarande förmån under en omställningstid som där föreslogs. Vi finner det alltså motiverat att omställningspension som huvudregel utges under en tid av ett år räknat från dödsfallet.

Efter utgången av denna övergångstid torde man kunna räkna med att den efterlevande har anpassat sig till de nya förhållandena och har möjlighet att utan särskilt ekonomiskt stöd själv svara för sin försörjning på en tillfredsställande nivå. De särskilda svårigheter i ekonomiskt hänseende som dödsfallet gett upphov till bör då i regel vara övervunna.

Enligt vårt förslag skall emellertid omställningspension kunna utbetalas för längre tid i vissa situationer. Det gäller de fall där den efterlevande efter dödsfallet tar vård om ett eller flera minderåriga barn. Som minderårigt bör här räknas barn som inte uppnått tolv års ålder. Skälen för dessa ställningstaganden har vi redovisat i avsnitt 5.4.1. Som angetts där får nämligen i dessa fall omställningsproblemen oftast anses vara såväl mer omfattande som mer långvariga än i andra situationer. Även önskemålet att tillgodose efterlevande barns intresse talar för denna inriktning av omställningspensionen. Genom det ekonomiska tillskott som pensionen lämnar ges den kvarlevande föräldern möjlighet att ägna barnet samma omsorg och omvårdnad som före dödsfallet samt ha kvar ett tidigare

deltidsarbete eller att temporärt reducera arbetstiden. Denne kan också välja att under en tid vara helt ledig från sitt arbete för att ägna mer tid åt barnen.

Våra förslag innebär alltså sammanfattningsvis att omställningspension skall kunna utbetalas i två olika former: dels generellt under en tid av ett år till alla berättigade, dels under längre tid så länge den efterlevande tar vård om barn som inte uppnått tolv års ålder.

7.3.2 Närmare villkor för rätt till omställningspension

Omställningspension för en tid av ett år

Omställningspension skall enligt våra förslag ovan utbetalas generellt under en tidsperiod om ett år. Den tidrymd som på detta sätt berättigar till stöd bör vara den som infaller omedelbart efter tidpunkten för dödsfallet. Efterlevande, som under den angivna tidsperioden inte uppfyllt förutsättningarna för rätt till pension, skall alltså inte vid senare tillfälle kunna börja uppbära omställningspensionen. Givetvis skall pensionen dock kunna utges under viss retroaktivtid på samma sätt som är fallet för andra förmåner från den allmänna pensioneringen (16 kap. 5 § femte stycket AFL).

I det föregående avsnittet har vi framhållit det angelägna i att rätten till omställningspension inte går utöver vad som generellt sett framstår såsom motiverat utifrån de syften som pensionen avser att tillgodose. En allmän utgångspunkt för våra förslag angående rätten till omställningspension är att det skall ha förelegat en personlig och ekonomisk gemenskap mellan parterna vid tidpunkten för dödsfallet. Mot bakgrund härav har vi tidigare (avsnitt 7.2.4) föreslagit att det för rätt till pension skall fordras att makarna (eller därmed likställda) stadigvarande sammanbodde med varandra vid dödsfallet.

Även i övrigt måste, som tidigare framhållits, avgörandet av huruvida en gemenskap av detta slag förelegat ske med tillämpning av generella kriterier. Vi anser att det kan hållas för sannolikt att sådan gemenskap i allmänhet funnits om makarna gemensamt tagit vård om minderårigt barn. Detsamma gäller då makarna sammanbott oavbrutet under en längre tid fram till dödsfallet.

Vad först gäller de närmare villkoren för pensionsrätt i fall då *makarna gemensamt tagit vård om minderårigt barn* framstår det enligt vår mening som önskvärt att reglerna är så enkla och entydiga som möjligt. Dessa villkor bör därför i stor utsträckning anknyta till de förutsättningar som bör gälla med avseende på rätten till omställningspension för förlängd tid (jfr nedan). Det måste nämligen ses som i hög grad önskvärt att regelsystemet ges stor inbördes överensstämmelse. Härför talar bl. a. hänsyn till den praktiska tillämpningen av reglerna och till möjligheterna för de försäkrade att förstå innebörden av dessa.

Mot bakgrund härav föreslår vi att rätt till omställningspension för en tid av ett år skall på denna grund föreligga under förutsättning att den efterlevande vid makens (eller därmed likställds) död stadigvarande

sammanbodde — förutom med maken — med barn, som stod under vårdnad av makarna eller av endera av dem och som inte hade uppnått tolv års ålder. Skälen för de valda avgränsningarna utvecklas närmare nedan vid förslaget om omställningspension för förlängd tid.

Avgörande för om omställningspension skall kunna utges på nu aktuell grund är alltså förhållandena sådana de gestaltade sig vid tidpunkten för dödsfallet. Den efterlevande skall då ha bott samman med barn som var under tolv års ålder, och barnet skall ha haft makarna gemensamt eller en av dem — den efterlevande eller den sedermera avlidne — som vårdnadshavare. Och det måste ha varit fråga om den rättsliga vårdnaden om barnet.

Förändringar som inträffar efter dödsfallet blir utan inverkan på den fortsatta rätten till ettårig omställningspension. Över huvud taget är en utgångspunkt för förslaget att rätten till omställningspension för en tid av ett år alltid skall bedömas med hänsyn till förhållandena vid dödsfallet. Denna lösning framstår enligt vår mening som följdriktig eftersom stödet i dessa fall inte tar sikte på förändringen i vårdnadssituationen och inte är avsedd att bereda särskild trygghet just för dem som tar vård om barn. Det villkor som här behandlas är i stället, som framhållits ovan, avsett att bidra till att urskilja de fall där det generellt sett kan antas ha förelegat en gemenskap mellan den efterlevande och den sedermera avlidne av så stabil natur att den efterlevande kan antas bli i behov av ekonomiskt tillskott från samhället för att underlätta omställningen till en ny situation.

Ett krav i de nu aktuella fallen är sålunda att barnet stod under — rättslig — vårdnad av den avlidne eller den efterlevande eller av dem båda gemensamt. Däremot är det inte nödvändigt att det varit ett för den avlidne och den efterlevande gemensamt barn. Förutsättningarna för rätt till omställningspension är uppfyllda även om det rört sig om ett barn som är biologiskt barn till endast en av dem eller som inte är besläktat med någon av parterna. Också styvbarn och andra barn — t. ex. barnbarn eller fosterbarn under bådas eller enderas vårdnad — kan alltså grunda rätt till pension för den efterlevande. Bestämmande är att barnet stadigvarande skall ha vistats hos makarna (eller därmed likställda) och ha haft dem båda eller endera av dem som vårdnadshavare vid tidpunkten för dödsfallet. Att det dessutom krävs att parterna skall ha stadigvarande sammanbott med varandra har angetts i det föregående. Det är alltså — till skillnad från vad som är fallet enligt nuvarande regler för änkepension — inte tillräckligt för pensionsrätt att barnet före dödsfallet har bott samman med endast en av makarna.

Vad härefter gäller villkoren för rätt till ettårig omställningspension i de *fall där det inte finns barn*, dvs. i situationer då makarna inte sammanlevt med och haft vårdnad om barn under tolv års ålder, har vi — som redovisats ovan — funnit att dessa bör utformas på så sätt att det uppställs krav på viss minsta tids oavbrutet sammanboende. Detta villkor blir alltså aktuellt att tillämpa då makarna inte har barn eller då det yngsta barnet vid dödsfallet är äldre än tolv år.

Vid bestämmande av hur lång tid det bör krävas att makarna sammanbott oavbrutet före dödsfallet anser vi att vägledning kan hämtas från vad som i dag gäller beträffande rätten till änkepension i fall då barn inte finns. Ett villkor om fem års sammanlevnad framstår således enligt vår uppfattning som en lämplig avvägning. Har makarna (eller därmed likställda) bott samman under så lång tid torde man i regel kunna dra den slutsatsen att det varit fråga om erforderlig stabilitet i och varaktighet av förhållandet.

Det uppställda villkoret betyder att parterna måste ha bott samman under hela femårsperioden. Detta krav bör gälla inte enbart beträffande personer som, enligt våra förslag i avsnitt 7.2, likställs med gifta utan även i fråga om makar. Det skall alltså inte — som enligt nuvarande regler för änkepension — vara tillräckligt att makar varit förenade i äktenskap under en tid av fem år, utan dessutom skall fordras att de sammanbott under denna period. Detta sammanboende skall också ha fortgått oavbrutet fram till tidpunkten för dödsfallet under en tidrymd av minst fem år.

Vi är medvetna om att det uppställda villkoret kan medföra vissa problem i den praktiska tillämpningen av reglerna. Från tillämpningssynpunkt skulle ett krav på fem års äktenskap säkerligen vara att föredra. Emellertid kan problemet inte undvikas när det gäller personer som sammanlevt utan äktenskap och som likställs med gifta. Att för gifta införa ett sammanboendevillkor innebär därför inte en ny typ av problem utan enbart ett införande av samma regler för gifta som för icke gifta. Det bör också beaktas att det angivna rekvisitet gäller redan i dag med avseende på rätten till änkepension från folkpensioneringen för med änka likställd kvinna. Detta har tillämpats under lång tid, och en praxis för tolkning av rekvisitet har hunnit utbildas. Med hänsyn härtill och då starka sakliga skäl talar för det uppställda villkoret, anser vi att den nämnda risken för tillämpningsproblem inte bör utgöra hinder mot ett genomförande av det föreslagna villkoret.

Vid tillämpningen av kravet på fem års oavbrutet sammanboende kan således ledning hämtas från den praxis som redan utvecklats. Kravet bör enligt vår mening inte ges en alltför snäv innebörd. I specialmotiveringen utvecklar vi närmare hur vi anser att detta villkor bör tillämpas.

Några ytterligare villkor vid sidan härav kan däremot inte anses påkallade för nu berörda fall. Det bör t. ex. inte fordras att äktenskapet har ingåtts innan den avlidne uppnådde viss ålder, såsom görs i dag i fråga om rätten till änkepension från ATP. Och som angetts i det föregående bör inte gälla någon nedre åldersgräns med avseende på den efterlevande.

Som angetts i det föregående anser vi att det för rätten till omställningspension bör gälla en *övre åldersgräns vid 65 år*. Skälen för detta ställningstagande har redovisats i avsnitt 5. Som där framhållits medför redan gällande regler för ålderspension och kommunalt bostadstillägg en viss förbättring av den efterlevandes pensionsförmåner efter dödsfallet. Vidare torde omställningsproblemen i regel inte vara lika påtagliga

för dessa äldre efterlevande som för yngre. Något behov av att anpassa arbetsförhållandena efter den förändrade situationen finns inte. Och man kan nog räkna med att det normalt inte heller föreligger samma behov för äldre efterlevande att förändra bostadsförhållandena som många gånger kan vara för handen beträffande efterlevande i yrkesaktiv ålder. Om inte annat så torde det särskilda bostadsstödet bidra till att ge efterlevande med ålderspension möjlighet att bo kvar i den tidigare bostaden. Ytterligare kan antas att ett dödsfall i yngre ålder ofta är mindre förutsebart och därigenom i högre grad leder till omställningsproblem för den efterlevande. För det fall att makarna redan kommit upp i pensionsåldern får dödsfallet däremot anses vara något som de har att räkna med som en påtaglig realitet som inträffar förr eller senare.

Det föreslagna villkoret innebär således att efterlevande som vid tidpunkten för dödsfallet har uppnått 65 års ålder inte skall kunna beviljas omställningspension. Vidare betyder det att pensionen skall upphöra att utgå om den efterlevande fyller 65 år under pensionsperioden. I sådant fall dras pensionen in vid utgången av månaden före 65-årsmånaden.

I övrigt finner vi det inte erforderligt med några särskilda regler om bortfall av pensionsrätt när det gäller den ettåriga omställningspensionen. Som tidigare har framhållits bör förhållandena vid tidpunkten för dödsfallet vara avgörande för rätten till pension under hela ettårsperioden. Om pensionsrätten grundats på vård av barn inverkar det därför inte på dennas fortbestånd om sammanlevnaden med eller vårdnaden om barnet skulle upphöra efter dödsfallet. Inte heller påverkas i dessa fall den fortsatta rätten till pension av att det yngsta barnet fyller tolv år under den aktuella tiden.

Frågan om den fortsatta rätten till omställningspension i fall då den berättigade gifter om sig e. d. behandlar vi i avsnitt 7.5.1.

Sammanfattningsvis innebär våra förslag att rätt till omställningspension för en tid av ett år omedelbart efter dödsfallet skall tillkomma, för tid före den månad då den efterlevande fyller 65 år, efterlevande make (eller därmed likställd) som stadigvarande sammanbodde med den andre maken vid tidpunkten för dennes död och som dessutom, antingen

a) vid dödsfallet stadigvarande sammanbodde med barn, som inte uppnått tolv års ålder och som stod under vårdnad av makarna eller en av dem, eller

b) oavbrutet hade sammanbott med maken under en tid av minst fem år fram till tidpunkten för dödsfallet.

Omställningspension för förlängd tid

Som angetts i det föregående innebär våra förslag att efterlevande som tar vård om minderårigt barn under vissa förutsättningar skall kunna uppbära omställningspension för längre tid än enligt huvudregeln, dvs. för en tid av ett år. Omställningspensionen skall i dessa fall kunna utbetalas fram till dess det yngsta barnet fyller tolv år.

Avsikten med förslaget är att denna form av omställningspension skall

börja utbetalas först när rätten till den generella pensionen upphört. Rätten till förlängd omställningspension inträder alltså först när ett år har förflutit från dödsfallet.

Den förlängda omställningspensionen utges sedan så länge som förutsättningarna härför är uppfyllda. Om den efterlevande har flera barn, är det avgörande givetvis det yngsta barnets ålder. Att differentiera åldersgränsen efter antalet barn, så att den är högre än eljest om den efterlevande har mer än ett minderårigt barn att ta vård om, har vi inte funnit skäl till.

För att den efterlevande skall kunna beviljas omställningspension för förlängd tid bör krävas att han eller hon har uppfyllt förutsättningarna för rätt till den generella — ettåriga — omställningspensionen. Detta innebär bl. a. att samma likställighetsregel gäller för omställningspension för förlängd tid som för ettårig omställningspension. En icke gift samboende måste alltså tidigare ha varit gift med eller ha eller ha haft gemensamt barn med den avlidne för att han eller hon skall likställas med änka resp. änkling med avseende på rätten till förlängd omställningspension.

Vidare bör som särskilt villkor för rätt till omställningspension för förlängd tid gälla att den efterlevande vid tidpunkten för dödsfallet stadigvarande sammanbodde med just det barn som avses grunda rätt till förlängd pension. Av naturliga skäl bör krävas att det är fråga om ett barn som fötts före dödsfallet eller som en efterlevande kvinna då väntade gemensamt med den sedermera avlidne mannen. Barn som den efterlevande efter dödsfallet kan ha fått med annan bör inte kunna grunda rätt till omställningspension för en efterlevande kvinna eller man. Däremot bör inte fordras att det rör sig om ett för den efterlevande och den avlidne gemensamt barn. Också adoptivbarn, styvbarn samt i vissa fall fosterbarn och andra barn bör alltså, om övriga förutsättningar är uppfyllda, i och för sig kunna grunda rätt till omställningspension för vuxen efterlevande. I nu berörda hänseenden bör inte heller gälla något särskilt krav angående vårdnaden om barnet vid dödsfallet. Erforderlig avgränsning bör i stället åstadkommas genom andra villkor.

De angivna villkoren tar sikte på förhållandena vid tidpunkten för dödsfallet. Härutöver måste uppställas vissa krav på anknytning mellan barnet och den efterlevande också för tiden därefter. Det rör sig alltså här om villkor som måste vara fortlöpande uppfyllda under hela den tid då förlängd omställningspension utgår. Till skillnad från omställningspensionens ettåriga del kan i fråga om dess förlängda del inte läggas vikt enbart vid hur förhållandena gestaltade sig vid det tillfälle då dödsfallet inträffade, utan här måste betydelse tillmätas även situationen därefter.

I detta hänseende bör först och främst krävas att den efterlevande stadigvarande sammanbor med barnet. Avgörande bör alltså vara att den efterlevande tar faktisk vård om barnet kontinuerligt under den pensionsberättigande tiden. Finns flera barn än ett, bör härvid fordras att den efterlevande bor samman med ett barn som han eller hon stadigvarande sammanbodde med redan vid dödsfallet. Uttrycket stadigvarande

sammanboende bör här inte ges en alltför snäv tolkning. I specialmotiveringen utvecklar vi några synpunkter på tillämpningen härav.

Ytterligare bör gälla som villkor att den efterlevande efter dödsfallet har rättslig vårdnad om barnet. Härigenom erhålls ett lätt konstaterbart faktum som underlag för bedömningen av rätten till pension, vilket underlättar administrationen. Ett rekvisit av denna innebörd gör det också möjligt att undvara särskilda villkor i fråga om släktskap eller liknande mellan barnet och den efterlevande. Skulle man däremot låta enbart den rent faktiska vården vara utslagsgivande, skulle det bli nödvändigt att mer exakt definiera vilka grupper av barn som bör kunna grunda rätt till omställningspension för den efterlevande. Annars skulle pensionsrätt kunna uppkomma även i fall då detta från andra synpunkter skulle framstå som mindre lämpligt. T. ex. finns inte skäl att ge rätt till sådan pension till den som utan att ha vårdnaden om barnet tar omsorg om det såsom fosterbarn. I fall av detta slag utgår i regel ersättning till fosterföräldern i annan form. Att i stället för ett krav på rättslig vårdnad ha enbart ett villkor om faktisk vård skulle också kunna leda till att det i ett antal fall skulle få göras omprövningar av rätten till pension, vilka skulle kunna bli tämligen slumpmässiga eftersom försäkringskassorna inte genom någon officiell registrering skulle kunna få del av inträffade förändringar rörande den faktiska vårdsituationen. När det gäller inträffade förändringar i fråga om den rättsliga vårdnaden är dessa lättare att objektivt fastslå.

Vi vill i sammanhanget även framhålla att problemet inte bör överdrivas. I allmänhet sammanfaller den faktiska vården och den rättsliga vårdnaden. Ofta kommer det att röra sig om ett barn som stod under gemensam vårdnad av makar före dödsfallet och som därefter får den efterlevande maken som ensam vårdnadshavare. I de fall då fråga är om ett styvbarn till den avlidne torde den efterlevande i regel ha varit ensam vårdnadshavare före dödsfallet, och någon förändring härvidlag inträder inte till följd av detta. Och rör det sig om ett barn som stod under vårdnad av den avlidne som ensam vårdnadshavare kan förutsättas att barnet efter dödsfallet i praktiskt taget samtliga fall antingen kommer att ställas under vårdnad av dess andre biologiske förälder och då även flytta samman med denne eller också fortsätta att bo samman med styvföräldern, varvid den rättsliga vårdnaden anförtros denne i egenskap av särskilt förordnad förmyndare för barnet.

Eftersom sålunda både sakliga skäl och hänsyn till den praktiska tillämpningen talar härför, bör såsom villkor gälla att den efterlevande skall ha rättslig vårdnad om barnet för att detta skall kunna berättiga till omställningspension. Som angetts ovan skall därjämte finnas ett krav på faktisk vård så till vida att barnet måste stadigvarande sammanbo med den efterlevande.

Något krav på att den efterlevande mannen eller kvinnan var vårdnadshavare för barnet redan vid tidpunkten för dödsfallet finns inte enligt vårt förslag. Det skall här vara tillräckligt att den efterlevande då sammanbodde stadigvarande med barnet och erhåller vårdnaden om det någon tid därefter. Kravet på vårdnad behöver således vara uppfyllt först

vid den tidpunkt då rätten till förlängd omställningspension inträder, dvs. ett år efter dödsfallet.

Det sagda har avsett de krav som bör uppställas beträffande anknytning mellan den efterlevande och barnet. Den efterlevande skall alltså ha rätt att erhålla omställningspension så länge han eller hon har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn som är under tolv år. Några särskilda villkor härutöver som tar sikte på den efterlevande anser vi inte erforderliga. T. ex. bör inte finnas någon nedre åldersgräns.

Däremot bör, på samma sätt som för den ettåriga omställningspensionen, gälla en övre åldersgräns vid 65 år. Vi föreslår alltså att förlängd omställningspension inte skall utges till efterlevande som har uppnått 65 års ålder och att utgående sådan pension skall dras in vid utgången av månaden före den då den berättigade uppnår denna ålder.

Av de villkor som vi nu föreslagit för rätt till förlängd omställningspension följer att pensionsrätten bortfaller vid den tidpunkt då det yngsta barnet uppnår tolv års ålder. Vidare medför dessa förutsättningar att utgående pension skall dras in också om den föreskrivna anknytningen till barnet skulle upphöra dessförinnan. Detta blir fallet om barnet avlider, den efterlevande upphör att bo samman med barnet eller vårdnaden om barnet tillerkänns någon annan. Det angivna är en konsekvens av att det avgörande för pensionsrätten i dessa hänseenden inte är situationen vid dödsfallet utan de fortlöpande förhållandena under den tid som omställningspensionen utbetalas. Om en utgående pension skulle dras in med stöd av dessa regler, bör detta emellertid inte innebära att den efterlevande definitivt går miste om möjligheterna att återfå pensionen. Rätten till denna bör kunna inträda på nytt om den efterlevande vid senare tillfälle skulle komma att ånyo uppfylla de föreskrivna villkoren. Detta gäller givetvis endast under förutsättning att det yngsta barnet inte dessförinnan fyllt tolv år.

Spörsmålet om inverkan på pensionsrätten av att den efterlevande ingår äktenskap eller börjar sammanleva med annan utan äktenskap behandlar vi även i vad avser omställningspension för förlängd tid under avsnitt 7.5.1.

Sammanfattningsvis innebär våra förslag att det för rätt till omställningspension för förlängd tid skall gälla följande. Rätt till sådan pension tillkommer efterlevande make (eller därmed likställd enligt den likställighetsregel som vi föreslagit i avsnitt 7.2.3) som stadigvarande sammanbodde med den andre maken och med barn, som var under tolv år, vid tidpunkten för makens bortgång. Pensionen utgår så länge som den efterlevande stadigvarande sammanbor med barnet och har vårdnaden om det och fram till dess barnet fyller tolv år. Den börjar utbetalas först efter det att rätten till omställningspension för en tid av ett år har upphört.

7.3.3 Pensionsnivåer m. m.

Syftet med omställningspensionen är att under en tid ge viss ersättning för bortfallet av den avlidnes förvärvsinkomster och arbetsinsatser i

hemmet. Pensionen bör därför utges i form av dels ett enhetligt grundbelopp från folkpensioneringen, dels ett belopp från tilläggspensioneringen som relateras till de pensionspoäng som tillgodoräknats den avlidne.

Enligt vår mening måste omställningspension från folkpensioneringen och sådan pension från tilläggspensioneringen ses som en enhet och inte betraktas isolerade var för sig. I det alldeles övervägande antalet fall där pension kommer att utgå har båda makarna förvärvsarbetat och ATP kommer därför att utges efter den avlidne. Och i det begränsade antal situationer då tilläggspension inte kommer att utbetalas kan i regel förutsättas att det varit den efterlevande som svarat för familjens försörjning och därför haft och alltjämt har inkomster av förvärvsarbete vid sidan av omställningspensionen. Någon direkt inkomstförlust föreligger inte i dessa fall.

Med hänsyn till önskemålet om enkla och enhetliga regler framstår det som motiverat att omställningspensionen utbetalas på samma nivå under såväl den generella ettårstiden som för förlängd tid.

När det mot angivna bakgrund gäller att bestämma nivåerna för omställningspension inom *folkpensioneringen* har vi funnit det ligga nära till hands att anknyta till de nivåer som gäller för ålderspension och för nuvarande änkepension. Inte minst samordningsskäl och administrativa hänsyn talar härför.

Vi föreslår därför att folkpension i form av omställningspension skall utgå med ett belopp som för år räknat motsvarar 96 % av basbeloppet. Omställningspensionen bör utbetalas på denna nivå oberoende av om det samtidigt utges barnpension till efterlevande barn till den avlidne eller ej. På samma sätt som för ålderspension och dagens änkepension bör till omställningspension från folkpensioneringen knytas en rätt till pensionstillskott med för år räknat högst 48 % av basbeloppet.

Vidare bör rätt föreligga till kommunalt bostadstillägg för sådana efterlevande som uppbär omställningspension i någon av dess former. Självfallet bör pensionen utgöra skattepliktig inkomst för den efterlevande och i skattehänseende likställas med inkomst av tjänst. På motsvarande sätt som för ålderspension och nuvarande änkepension bör dock den som erhåller folkpension i form av omställningspension kunna ges rätt till extra avdrag vid beskattningen. Detta bör ske på samma villkor som för andra folkpensionärer.

Inom *tilläggspensioneringen* bör omställningspensionen enligt samma principer som för barnpension utgöra en viss procentsats av den ålders- eller förtidspension som vid dödsfallet faktiskt utgick till den avlidne eller — om sådan pension inte utgavs — den förtidspension som den avlidne skulle ha erhållit om rätt till hel sådan pension hade inträtt vid tidpunkten för dödsfallet. I förekommande fall bör alltså omställningspensionen beräknas på grundval av antagandepoäng för tiden från dödsfallet fram t. o. m. det år då den avlidne skulle ha uppnått 64 års ålder.

Vid bestämmande av kompensationsgraden för omställningspension från ATP måste hänsyn tas till de sammanlagda tilläggspensionsförmåner som kan utgå efter en och samma avliden. Detta betyder att det finns

anledning att se till de samlade efterlevandeförmånerna till familjen i sådana fall då också barnpension utges från ATP för samma tid som omställningspensionen. Vi har tidigare (avsnitt 6.4.2) föreslagit att nuvarande regel, enligt vilken tilläggspension i form av barnpension utges med lägre kompensationsgrad än eljest om det samtidigt utbetalas änkepension efter den avlidne, inte skall ha någon motsvarighet inom det reformerade systemet för efterlevandepensionering. Som vi anmärkt i det sammanhanget bör framdeles reduktionen i stället göras på tilläggspensionen till den vuxne efterlevande. Vi har den uppfattningen att berättigade invändningar kan riktas mot en ordning där såväl barnpensionen som pensionen till vuxen efterlevande skulle utgå opåverkade av varandra. Hänsyn måste rimligen tas till den totala efterlevandepension som kommer familjen till del efter den avlidne. Detta bör ske på det sättet att omställningspension från ATP utbetalas med lägre belopp då också barnpension utges till ett eller flera barn än i fall då det inte finns något pensionsberättigat barn.

Nuvarande regler för familjepension inom ATP innebär att det i fall då den avlidne efterlämnar änka och ett pensionsberättigat barn utgår familjepensioner efter honom med sammanlagt belopp som motsvarar 50 % av den avlidnes egenpension. Denna procentsats ökas med 10 för varje ytterligare barn som har rätt till barnpension.

Enligt vår åsikt bör den sammanlagda efterlevandepension som skall utges från tilläggspensioneringen inom ramen för det nu föreslagna systemet för efterlevandepensionering vara något högre än vad som enligt dagens regler kan utbetalas efter en avliden. Som vi tidigare framhållit anser vi det särskilt väsentligt att en förstärkning genomförs av det ekonomiska stödet i fall då den avlidne efterlämnar flera pensionsberättigade barn.

I avsnitt 6.4.2 har vi lagt fram förslag att barnpension inom ATP skall utgöra 30 % av den avlidnes egenpension om det finns ett pensionsberättigat barn. Finns flera barn än ett skall detta procenttal ökas med 20 för varje ytterligare barn och det sammanlagda barnpensionsbeloppet delas lika mellan barnen. Två efterlevande barn erhåller således totalt 50 % av egenpensionen, tre barn 70 % och fyra barn 90 % därav. Enligt förslaget skall dessa belopp utgå opåverkade av den efterlevandepension som utges till en vuxen efterlevande.

Vi har funnit att de anförda synpunkterna blir tillgodosedda om det bestäms att omställningspension från tilläggspensioneringen till vuxen efterlevande skall för år räknat utgå med belopp som motsvarar 40 % av den avlidnes egenpension för det fall att det inte finns något pensionsberättigat barn och motsvarande 20 % härav om barnpension samtidigt utges. Vi föreslår därför att det för omställningspensionen skall gälla dessa kompensationsgrader. Våra förslag innebär således att omställningspensionen motsvarar 40 % av den avlidnes egenpension, om den vuxne efterlevande är ensam om att erhålla efterlevandepension. Finns dessutom ett pensionsberättigat barn utbetalas sammanlagt 50 % av den avlidnes egenpension. Finns två barn utges 70 % härav och finns det tre barn utbetalas 90 % av egenpensionen.

Jämfört med nuvarande regelsystem innebär förslaget att — så länge omställningspension eller särskild efterlevandepension utges — en änka utan pensionsberättigat barn och en familj bestående av änka och ett barn får en lika hög tilläggspension som enligt dagens regler. Finns fler barn än ett blir efterlevandepensionerna högre med förslaget än enligt nuvarande system. I fall då den avlidne efterlämnar änka och två barn kommer sålunda att utges tilläggspension med 70 % i stället för som nu 60 % av den avlidnes egenpension. Denna förbättring blir sedan större om den avlidne efterlämnar fler barn, upp till den i avsnitt 6.4.2 föreslagna begränsningsregeln. För änka och tre efterlevande barn blir det en höjning från 70 till 90 % av den avlidnes egenpension och för änka och fyra barn en höjning från 80 till 100 % av egenpensionen. De föreslagna nya reglerna innebär också en förbättring i alla de situationer då en kvinna avlider och efterlämnar änkling med eller utan barn. Denna förbättring blir — upp till begränsningregeln — större ju fler barn det finns.

En utgångspunkt för våra förslag är att omställningspensionen skall utgå opåverkad av den efterlevandes inkomster av förvärvsarbete. Pensionen skall alltså inte prövas mot sådana inkomster. Med hänsyn härtill finns enligt vår mening inte heller skäl att genomföra någon form av *samordning* mellan pensionen och andra sociala förmåner som träder i stället för inkomst av förvärvsarbete. Omställningspensionen bör således utges ograverad vid sidan av t. ex. förtidspension, sjukpenning, arbetslöshetsstöd och utbildningsbidrag. Inte heller dessa förmåner bör minskas med hänsyn till att omställningspension utges. Sådana sociala förmåner utgår på grundval av andra omständigheter än de som omställningspensionen är avsedd att tillgodose. Förmånerna i fråga relateras också till den efterlevandes egna förhållanden, och de saknar anknytning till dödsfallet som sådant. Omställningspensionen är däremot en från den avlidne härledd rätt till pension som har till syfte att överbrygga följderna av dennes bortgång. Omställningspension å ena sidan och övriga sociala förmåner å andra sidan fyller således helt skilda syften.

Däremot skulle det kunna ligga något närmare till hands att överväga en beloppsmässig samordning i en eller annan form mellan sådan omställningspension som skall utges för förlängd tid, dvs. vid vård av barn, och andra bidragsformer som tar sikte på att utgöra ett stöd för den som har omsorg om barn. Detta skulle då kunna gälla beträffande föräldrapenning och vårdbidrag. Inte heller härvidlag föreligger emellertid parallellitet mellan resp. förmåns bakomliggande syften. Omställningspension är även i dessa fall avsedd att ge ett ekonomiskt tillskott under en övergångsperiod och, som vi tidigare utvecklat, inte tänkt att utgöra ett särskilt bidrag för vården av barn. Härtill kommer att föräldrapenning över garantinivån avser, i likhet med de ovan angivna förmånerna, att utgöra en ersättning för de förvärvsinkomster som den berättigade avstår från.

Vi finner således att det inte är motiverat att föreslå någon form av samordning mellan omställningspension och andra sociala förmåner.

Däremot bör självfallet vid prövning av rätten till ekonomiskt bistånd i form av socialbidrag tas hänsyn till om omställningspension utgår.

Sammanfattningsvis innebär våra förslag i förevarande avsnitt att omställningspensionen inom folkpensioneringen skall för år räknat utgå med ett belopp som motsvarar 96 % av basbeloppet. I förekommande fall utges dessutom pensionstillskott om maximalt 48 % av basbeloppet och kommunalt bostadstillägg till folkpension. Pensionen utgör skattepliktig inkomst för den efterlevande. Denne har dock rätt till extra avdrag vid beskattningen enligt samma regler som andra folkpensionärer. Inom tilläggspensioneringen utgör omställningspensionen, om det inte samtidigt utges barnpension efter den avlidne, 40 % av den avlidnes egenpension beräknad på visst sätt och eljest 20 % härav. Omställningspensionen är inte till någon del samordnad med annan social förmån som den efterlevande kan ha rätt till.

Med tillämpning av basbeloppet 24 100 kr. och tilläggsbeloppet 400 kr innebär förslagen att det från folkpensioneringen alltid utbetalas ett årsbelopp om 23 520 kr. i form av omställningspension. Pensionstillskottet utgör 11 760 kr. för år räknat. Alla efterlevande med omställningspension får alltså en garanti för ett årsbelopp — beräknat för andra halvåret 1987 — om minst 35 280 kr. Någon inkomstskatt uttas inte för efterlevande som inte har andra inkomster vid sidan härav. Dessutom får efterlevande utan andra inkomster vid sidan av folkpensionen — enligt de regler som gäller fr. o. m. år 1988 — bidrag till bostadskostnader upp till i vart fall 1 500 kr. per månad (minst 80 % av kostnader som överstiger 80 kr.). I många fall utges KBT med högre belopp. Från ATP utbetalas omställningspension med belopp som varierar med den avlidnes tidigare inkomst. Om barnpension inte utges samtidigt, kan utgå högst 38 220 kr. per år (beräknat med angivna basbelopp och tilläggsbelopp). Utbetalas barnpension efter den avlidne, kan tilläggspension i form av omställningspension utges med högst 19 110 kr. per år. I bilaga 3 redovisar vi vissa beräkningar om brutto- och nettoeffekterna av våra förslag.

7.4 Särskild efterlevandepension

7.4.1 Allmänna synpunkter

En grundtanke bakom den nu föreslagna reformen på efterlevandepensioneringens område är att flertalet vuxna efterlevande i yrkesverksam ålder har inkomstbringande förvärvsarbete när dödsfallet inträffar eller får ett sådant arbete under den tid som de har rätt till omställningspension. Skulle detta inte vara fallet, är utgångspunkten att änkan eller änklingen skall beredas möjlighet att genomgå erforderlig utbildning eller få hjälp att komma in i förvärvslivet genom åtgärder på det arbetsmarknadspolitiska området. I sådana fall kan den efterlevande, på samma villkor som andra arbetssökande, få ekonomiskt stöd i form av t. ex. arbetslöshetsersättning, utbildningsbidrag eller vuxenstudiebidrag. Om hälsoskäl lägger hinder i vägen för förvärvsarbete kan den efterlevande vara berättigad till förtidspension och således i den formen få det fortsatta uppehället tryggat.

Som vi utvecklat i avsnitt 5.4.1 måste man emellertid räkna med att det även i framtiden kan komma att finnas ett antal änkor och änklingar som inte får sitt behov av ekonomiskt stöd tillgodosett på dessa vägar. Vi har där även pekat på att de generella stödformerna på arbetsmarknads- och utbildningspolitikens områden inte alltid är utformade på ett sådant sätt att de i alla situationer kan ge ett ändamålsenligt skydd för samtliga efterlevande som står utanför förvärvslivet. Bl. a. kan de krav som i vissa sammanhang ställs på aktuell anknytning till arbetsmarknaden utgöra ett hinder för de grupper som här avses. På grund härav kan efterlevande komma att ställas utan stöd under en övergångstid fram till dess att åtgärderna på arbetsmarknadsområdet har gett åsyftat resultat. I en del fall kan det vidare visa sig omöjligt att bereda den efterlevande ett förvärvsarbete till tryggande av försörjningen. Detta kan stå klart redan vid den tidpunkt då rätten till omställningspension upphör, men det kan också dröja längre tid innan man kan dra en sådan slutsats. Härtill kommer att en del efterlevande kan komma att befinna sig i en sådan situation att det från allmänna synpunkter skulle framstå som oskäligt att begära att de skulle söka sig in i förvärvslivet. Detta kan exempelvis vara fallet med efterlevande som kommit upp i högre ålder och som inte haft förvärvsarbete under lång tid före dödsfallet.

Som vi framhållit i avsnitt 5.4.1 anser vi det rimligt att ansvaret för att tillgodose det ytterligare behov av ekonomiskt stöd som kan finnas för dessa särskilt utsatta kategorier efterlevande åvilar efterlevandepensioneringen inom den allmänna försäkringen. Detta ekonomiska stöd bör, som vi föreslagit i nämnda avsnitt, utbetalas i form av en särskild efterlevandepension.

Berättigade till denna särskilda efterlevandepension bör alltså vara efterlevande som under den tid omställningspensionen utbetalats inte lyckats få ett arbete som tryggar försörjningen trots insatser i form av utbildning e. d. Den särskilda efterlevandepensionen bör då kunna utbetalas under tiden fram till dess änkan eller änklingen erhåller en plats i arbetslivet. I vissa fall kan situationen tänkas vara sådan att det redan från början framstår som utsiktslöst att påbörja en utbildning eller göra andra försök med arbetsplacering. Detta gäller även de fall då det inte rimligen kan begäras av den efterlevande att han eller hon genomgår utbildning, försök med arbetsplacering eller liknande. I fall av detta slag bör särskild efterlevandepension utbetalas fram till dess försörjningen kan tryggas på annan väg. Behov av sådan pension kan också vara påkallad i situationer där förtidspension inte kan beviljas men där det med hänsyn till den efterlevandes hälsotillstånd ändå är osannolikt att han eller hon skall kunna erhålla ett förvärvsarbete som ger en tillfredsställande utkomst.

I avsnitt 5.4.1 har vi närmare utvecklat vilka kategorier efterlevande som enligt vår uppfattning skulle kunna komma i fråga för särskild efterlevandepension.

Som framgår av det ovan anförda är tanken att den särskilda efterlevandepensionen skall ta sikte på enbart efterlevande som inte kan klara

sin försörjning på annat sätt. Detta innebär att rätt till sådan pension över huvud taget inte bör föreligga i de fall då den efterlevandes försörjning redan är tryggad genom förvärvsarbete eller genom ålders- eller förtidspension. Det betyder också att den särskilda efterlevandepensionen bör vara subsidiär i förhållande till andra former av stöd som kan utges till den efterlevande, t. ex. i form av arbetslöshetsstöd eller utbildningsbidrag vid arbetsmarknadsutbildning. Först i de fall då sådant stöd inte kan utges eller utgår endast med lägre belopp, skall den särskilda efterlevandepensionen träda till. Ytterligare följer av det sagda att särskild efterlevandepension inte skall utbetalas under den tid då rätt föreligger till den av oss föreslagna omställningspensionen.

Den särskilda efterlevandepensionen är tänkt att utgöra en självständig del inom den reformerade efterlevandepensioneringen för vuxna, vars övriga delar består av omställningspension för en tid av ett år resp. för den längre tid varunder den efterlevande tar vård om minderårigt barn. I så stor utsträckning som möjligt har vi därför eftersträvat att utforma de allmänna förutsättningarna för särskild efterlevandepension enligt samma grunder som för omställningspension. Inte minst strävandena att uppnå samordning inom pensionssystemet och behovet av så enhetliga regler som möjligt har här varit vägledande för våra förslag. Detta innebär att den särskilda efterlevandepensionen har karaktären av en efterlevandepension och inte av en egenpensionsförmån. För att rätt till särskild efterlevandepension skall föreligga skall alltså krävas att den ena av två makar (eller därmed likställda) har avlidit. Dessutom bör fordras att de svårigheter som pensionen tar sikte på har uppkommit som en direkt följd av dödsfallet.

På samma sätt som föreslås beträffande omställningspension bör särskild efterlevandepension utges från såväl folk- som tilläggspensioneringen. Inom folkpensioneringen bör pensionen utbetalas i form av ett enhetligt belopp uttryckt som en viss procentuell andel av basbeloppet, och inom tilläggspensioneringen bör pensionen beloppsmässigt anknytas till den avlidnes tillgodoräknade pensionspoäng inom ATP.

Ytterligare bör självfallet gälla att den särskilda efterlevandepensionen skall tillkomma efterlevande män och kvinnor på lika villkor. Förutom till efterlevande make eller maka bör pensionen kunna utges till vissa ogifta samboende i enlighet med den likställighetsregel som vi föreslagit i avsnitt 7.2.3.

En grundläggande princip bakom den särskilda efterlevandepensionen är att den i möjligaste mån skall bidra till att den efterlevande — med sin egen medverkan — erhåller ett lämpligt förvärvsarbete, vilket kan bereda honom eller henne en inkomst som ger en tillfredsställande försörjning. Mot bakgrund härav bör den särskilda efterlevandepensionen utformas på ett sådant sätt att den kommer att spela en aktiverande och inte en passiverande roll. Som villkor för pensionsrätt bör därför uppställas att den efterlevande — givetvis med hänsynstagande till hans eller hennes personliga förutsättningar, inte minst åldern — själv gör insatser och medverkar i olika åtgärder för att komma in i förvärvslivet. Den

efterlevande bör alltså i princip vara skyldig att — om så befinns lämpligt — genomgå erforderlig utbildning eller delta i viss arbetsmarknadsåtgärd. Viktigt är härvid att hjälp och stöd på dessa områden kan erbjudas den efterlevande. I vilken utsträckning det kan bli aktuellt att kräva att den efterlevande underkastar sig sådana åtgärder får dock givetvis bedömas med beaktande av det meningsfulla häri. Hänsyn måste härvid naturligtvis tas till den efterlevandes personliga förutsättningar som ålder, tidigare utbildning och verksamhet samt bosättningsförhållanden.

Som vi framhållit ovan är tanken bakom den särskilda efterlevandepensionen att den skall ta sikte på sådana efterlevande som inte på annat sätt kan klara sin försörjning. Väsentligt är således att förmånen tillkommer endast dem som har ett verkligt behov därav. Fråga uppkommer då hur man skall åstadkomma en sådan avgränsning av den förmånsberättigade kretsen att pensionen får den åsyftade inriktningen. En tanke som därvid kunde ligga nära till hands vore att inkomstpröva denna. Såsom närmare utvecklats i avsnitt 5 har vi emellertid funnit sådana allvarliga nackdelar vara förenade med en inkomstprövning att tanken därpå har avvisats. Mot en sådan ordning talar bl. a. risken för att pensionen därigenom skulle kunna få en passiverande inriktning.

Den nödvändiga avgränsningen anser vi i stället kan uppnås genom den form av behovsprövning som ligger däri att det uppställs vissa rekvisit i vad avser rätten till pension på motsvarande sätt som gäller beträffande förtidspension. Självfallet är det därvid inte, lika litet som i fråga om rätten till förtidspension, möjligt att i lagtext exakt fixera de omständigheter som enskilda eller i kombination med varandra skall kunna berättiga till stöd. Det blir därför ofrånkomligt att i viss utsträckning överlämna till de rättstillämpande organen — i sista hand försäkringsöverdomstolen — att i de enskilda fallen utifrån de i lagtexten uppställda rekvisiten pröva huruvida förutsättningarna för rätten till pension föreligger. För att underlätta tillämpningen bör dessa särskilda villkor för rätt till särskild efterlevandepension utformas i nära anslutning till de förutsättningar som gäller för rätten till förtidspension. Med regler av denna innebörd behöver man enligt vår mening inte befara att det uppkommer några större svårigheter i den praktiska tillämpningen. Försäkringskassorna och försäkringsdomstolarna kan då hämta ledning från den praxis som utbildats inom förtidspensioneringen och bygga vidare på denna när det gäller prövningen av rätten till särskild efterlevandepension.

7.4.2 Närmare villkor för rätt till särskild efterlevandepension

Anknytning till omställningspensionen

Den särskilda efterlevandepensionen är, som tidigare framhållits, tänkt att utgöra en av beståndsdelarna inom det framtida systemet för stöd åt vuxna efterlevande. Rätten till särskild efterlevandepension bör anknyta till övriga delar av detta system. Detta betyder att särskild efterlevande-

pension inte skall kunna utgå för tid då den efterlevande är berättigad till omställningspension.

Det innebär vidare att det som villkor för rätten till särskild efterlevandepension bör gälla att den efterlevande uppfyller kraven för rätt till omställningspension. Den efterlevande måste således ha stadigvarande sammanbott med den avlidne vid tidpunkten för dödsfallet samt då antingen ha sammanbott stadigvarande även med barn, som var under tolv år och som stod under vårdnad av parterna eller en av dem, eller också ha sammanbott oavbrutet med den avlidne under en tid av minst fem år omedelbart före dödsfallet.

Avsikten med denna anknytning till villkoren för omställningspension är att den särskilda efterlevandepensionen skall kunna träda till som en fortsättning på omställningspensionen i direkt anslutning till att denna upphör att utges. Rätten till särskild efterlevandepension kommer därför att inträda sedan en tid av ett år eller — om omställningspension utges för förlängd tid — upp till ca tolv år har förflutit från dödsfallet.

Nedsättning av förvärvsmöjligheterna

Ett grundläggande syfte med den särskilda efterlevandepensionen är att den skall utgöra ett skyddsnät för sådana efterlevande män och kvinnor som inte kan klara sin försörjning genom förvärvsarbete eller på annan väg. För att rätt skall föreligga till pensionen bör förvärvssvårigheterna vara av sådan art att de objektivt sett utgör hinder för den efterlevande att bereda sig inkomst genom arbete. Har försörjningsproblemen sin grund i bristande intresse för arbete bör alltså inte komma i fråga att utge efterlevandepension.

I första hand bör den särskilda efterlevandepensionen kunna utgå i fall då försörjningsproblemen orsakats av arbetsmarknadsmässiga förhållanden. Så kan vara fallet för en efterlevande som under lång tid ägnat sig enbart åt skötseln av hem och familj och som därför saknar anknytning till arbetsmarknaden. Ofta torde emellertid detta förhållande inte ensamt innebära något absolut arbetshinder. Först då också andra omständigheter kommer in i bilden kan problemen på arbetsmarknaden bli av den art att det trots olika insatser uppstår svårigheter att bereda den efterlevande anställning. Sådana omständigheter kan vara att den efterlevande är bosatt på en ort där det föreligger brist på arbetstillfällen och där även möjligheterna att få arbete inom den närmaste omgivningen är ringa. En annan omständighet som kan spela in är att den efterlevande kommit upp i ålder och kanske redan på denna grund är svårplacerad på arbetsmarknaden. Avsaknad av utbildning och av tidigare arbetslivserfarenhet är andra faktorer som ytterligare kan försvåra en arbetsplacering. Samtliga nu angivna förhållanden är sådana som bör tas i beaktande vid bedömande av rätten till särskild efterlevandepension.

Sannolikt kommer efterlevandepensionen att få sitt huvudsakliga tillämpningsområde för sådana efterlevande vilkas förvärvsproblem har arbetsmarknadsmässiga orsaker. Emellertid kan man inte inskränka

pensionsrätten till att avse enbart sådana fall. Pension bör kunna utgå också i situationer då förvärvshindren helt eller delvis orsakats av vacklande hälsa. Är den efterlevandes arbetsförmåga nedsatt i betydande mån på grund av sjukdom eller liknande torde man visserligen ofta kunna förutsätta att rätt föreligger till förtidspension (eller sjukbidrag). I dessa fall bör den efterlevande givetvis beviljas den förmånen och inte särskild efterlevandepension. Även en mindre allvarlig nedsättning av hälsotillståndet eller ett handikapp av något slag torde dock ibland kunna minska möjligheten att få ett arbete. Särskilt vid en kombination av nedsatt hälsa och arbetsmarknadsmässigt betingade problem kan uppkomma svårigheter i detta hänseende. I sådana fall bör alltså särskild efterlevandepension kunna utges för att trygga den efterlevandes försörjning.

Som villkor för rätten till särskild efterlevandepension bör alltså gälla att den efterlevandes möjligheter att bereda sig inkomst genom ett för honom eller henne lämpligt arbete är nedsatta av arbetsmarknadsmässiga skäl eller hälsoskäl. Även annan härmed jämförlig omständighet bör kunna utgöra grund för pension. Exempelvis bör särskild efterlevandepension kunna utgå till en änka eller änkling som inte kan få arbete på bostadsorten och som med hänsyn till ålder, bosättningsförhållanden och personliga omständigheter i övrigt inte skäligen kan anses skyldig att flytta till annan ort där lämpligt arbete kan finnas. Även när den efterlevandes förvärvsmöjligheter är nedsatta på grund av ett handikapp av något slag bör särskild efterlevandepension kunna utges. I likhet med vad som gäller inom förtidspensioneringen bör vidare med fysisk och psykisk sjukdom likställas följdtillstånd efter sjukdom och medfödda defekter. Är det fråga om äldre efterlevande bör också rena åldersförändringar kunna beaktas.

Är det däremot annan orsak än de nu angivna som ligger bakom att den efterlevande inte anser sig kunna ta ett förvärvsarbete finns det enligt vår mening inte skäl att utge särskild efterlevandepension. Rätt härtill bör alltså inte föreligga om orsaken är t. ex. vård av barn eller anhörig. Som vi tidigare framhållit kan inte heller bristande intresse för förvärvsarbete eller utbildning till senare arbete motivera att efterlevandepension utges till den efterlevande.

För att särskild efterlevandepension skall kunna utgå bör det vara fråga om en betydande nedsättning av förvärvsmöjligheterna. Om den efterlevande inte kan erhålla ett heltidsarbete men väl ett arbete med något kortare arbetstid som ger en tryggad försörjning, finns inte skäl att medge särskild efterlevandepension. I likhet med vad som gäller inom förtidspensioneringen bör därför krävas att förvärvsmöjligheterna är nedsatta med minst hälften.

De närmare grunderna för bedömningen av nedsättningen av förvärvsmöjligheterna bör, som tidigare framhållits, utformas i nära anslutning till vad som gäller inom förtidspensioneringens ram. Även bestämmelserna för arbetslöshetsförsäkringen och det kontanta arbetsmarknadsstödet bör kunna tjäna som ledning i detta hänseende. Bedömning-

en bör således göras under hänsynstagande till den efterlevandes möjligheter att bereda sig inkomst genom sådant arbete som motsvarar hans eller hennes krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras av honom eller henne. Härvid bör beaktas den efterlevandes utbildning och tidigare verksamhet samt ålder, bosättningsförhållanden och andra därmed jämförliga omständigheter.

Gränsen mellan den särskilda efterlevandepensionen och förtidspension kommer naturligtvis med dessa bedömningsgrunder att bli i viss mån flytande i fall då den efterlevandes förvärvsproblem har sin grund i nedsatt hälsa. Några större olägenheter torde detta emellertid inte leda till. Vi anser att prövningen av rätten till särskild efterlevandepension bör göras av försäkringskassornas socialförsäkringsnämnder. Härigenom kan ställning tas till om rätt föreligger till förtidspension vid samma tillfälle som rätten till efterlevandepension skall bedömas. Visar det sig vid denna bedömning att den efterlevande är berättigad till förtidspension, bör denna förmån beviljas. Först i den mån sådan rätt inte föreligger bör komma i fråga att utge särskild efterlevandepension. Denna pension är, som vi tidigare har understrukit, avsedd att utbetalas enbart i den utsträckning som den efterlevandes uppehälle inte kan tryggas genom någon annan social förmån.

Arbetsmarknadspolitiska insatser m. m.

Efterlevande som kan komma i fråga för den särskilda efterlevandepensionen eller som uppbär sådan förmån bör erbjudas stöd och hjälp i syfte att erhålla ett förvärvsarbete som tryggar försörjningen. Det är givetvis angeläget att sådana insatser sätts in så snart som möjligt och redan under den tid då omställningspension utgår. Har ansträngningarna då inte gett tillfredsställande resultat, kan självfallet finnas anledning att fortsätta dessa också efter det att frågan om rätt till särskild efterlevandepension har aktualiserats. Även sedan efterlevandepensionen har beviljats bör, i den mån det är motiverat, göras fortsatta insatser för att den efterlevande skall få ett adekvat förvärvsarbete.

Mot bakgrund av det sagda anser vi att försäkringskassorna, innan beslut meddelas om rätt till särskild efterlevandepension, bör undersöka om det finns skäl att vidta åtgärder som är ägnade att förbättra den efterlevandes möjligheter att bereda sig inkomst genom arbete. I detta hänseende bör alltså gälla motsvarande skyldighet att undersöka behovet av rehabiliteringsåtgärder som inom sjukförsäkringen.

De insatser som kommer i fråga för efterlevande bör kunna vara av såväl medicinsk som arbetsmarknadsmässig art. I sistnämnda hänseende kan det röra sig om t. ex. yrkesinriktad rehabilitering, arbetsmarknadsutbildning eller annan lämplig utbildning. Visar det sig att insatser av detta slag behöver vidtas för att förbättra den efterlevandes förvärvsmöjligheter, bör det åligga försäkringskassan att se till att så sker. Om således den efterlevande själv inte tar initiativ till behövliga rehabiliteringsåtgärder, bör det ankomma på kassan att göra detta. När det gäller arbetsmark-

nadspolitiska insatser bör detta ske i nära samarbete med andra myndigheter på bl. a. arbetsmarknads- och utbildningsområdena efter mönster av de rutiner som utvecklats beträffande rehabilitering i samband med prövning av långvariga sjukdomsfall och av rätten till förtidspension.

I vilken utsträckning försök bör göras med åtgärder av här berört slag får självfallet bedömas från fall till fall. Härvid får beaktas sådana omständigheter som den efterlevandes utbildning och tidigare verksamhet samt bosättningsförhållanden. Av stor betydelse blir givetvis åldern. Rör det sig om en änka eller änkling som står utanför förvärvslivet sedan åtskilliga år tillbaka och som börjar närma sig den allmänna pensionsåldern kan det naturligtvis sällan komma i fråga att vidta åtgärder i form av omfattande arbetsmarknadsutbildning e. d. Sådana insatser får inte bli ett självändamål. För att de skall vidtas måste det finnas rimlig grund att anta att de kommer att verksamt förbättra möjligheterna till förvärvsarbete och att man rimligen kan ställa det kravet att den efterlevande deltar i sådan utbildning e. d.

Som villkor för att efterlevandepension skall utgå bör kassan kunna föreskriva att den efterlevande genomgår utbildning eller på annat sätt medverkar i erforderliga åtgärder för att förbättra förvärvsmöjligheterna. Sådant villkor bör också kunna avse skyldighet för den efterlevande att vara anmäld som arbetssökande hos arbetsförmedling och att anta erbjudet lämpligt arbete.

Villkor av detta slag bör kunna ställas inte endast i samband med att rätten till särskild efterlevandepension prövas första gången utan också senare under hela den tid som den efterlevande uppbär sådan pension.

Anknytning till dödsfallet, varaktighet m. m.

Vi har tidigare framhållit att den särskilda efterlevandepensionen bör ha karaktären av ett renodlat efterlevandestöd. I detta ligger att pensionen inte bör utbetalas i andra fall än då den efterlevandes försörjningsproblem har samband med dödsfallet. Det bör därför uppställas som villkor för rätten till efterlevandepension att den efterlevandes försörjningsmöjligheter skall ha varit nedsatta med minst hälften redan vid tidpunkten för makens död. Vidare bör gälla att denna nedsättning skall ha bestått i princip oavbrutet fram till den tidpunkt då rätten till omställningspension upphör, dvs. då rätt inträder till den särskilda efterlevandepensionen.

Härutöver bör fordras att nedsättningen av den efterlevandes försörjningsmöjligheter kan antas bli bestående under viss tid framöver. Kan man med rimlig grad av säkerhet räkna med att den efterlevande redan inom någon vecka eller månad kommer att tillträda ett stadigvarande arbete som ger en tillfredsställande utkomst, finns inte skäl att för denna korta mellantid utge en pensionsförmån till den efterlevande. Som villkor för pensionsrätten bör därför gälla att nedsättningen av förvärvsmöjligheterna kan antas vara inte endast kortvarig.

Skulle änkan eller änklingen befinna sig i arbete just vid den tidpunkt

då rätten till omställningspension upphör bör detta dock inte alltid utgöra hinder för att särskild efterlevandepension skall kunna beviljas. En helhetsbedömning måste enligt vår mening göras av den efterlevandes anknytning till arbetslivet, varvid bör beaktas bl. a. sådana förhållanden som vilken form av förvärvsarbete den efterlevande kan ha och under vilken tid detta kan beräknas pågå. För att den efterlevande skall undantas från rätten till särskild efterlevandepension bör krävas att han eller hon har en stabil ställning på arbetsmarknaden. Annars skulle en enbart tillfällig anställning (för kortare tid än ett år) kunna helt utestänga den efterlevande från möjligheten att få särskild efterlevandepension efter anställningens upphörande. I ett sådant fall bör pension kunna beviljas men innehållas under den tid och till den del försörjningen tillgodoses genom arbetet. Pensionsrätten blir då helt eller delvis vilande under denna tid.

Gradering av pensionen

För rätt till särskild efterlevandepension bör, såsom tidigare föreslagits, gälla att nedsättningen av den efterlevandes försörjningsmöjligheter skall uppgå till minst hälften. I princip skall så anses vara fallet om den efterlevande inte har kunnat beredas ett lämpligt stadigvarande arbete på mer än halvtid. Har den efterlevande redan ett stadigvarande arbete med längre arbetstid och med anställningsförmåner som svarar mot vad som är normalt i sådant arbete eller kan han eller hon erbjudas ett lämpligt arbete av detta slag, skall alltså rätt till särskild efterlevandepension inte vara för handen. För den som har eller som kan beredas stadigvarande arbete på högst halvtid men för vilken möjligheter inte finns att erbjuda mer omfattande anställning skall däremot, intill dess sådan anställning kan beredas, hjälp till försörjningen kunna utgå i form av särskild efterlevandepension. Detsamma bör gälla i den situationen att den efterlevande till följd av sitt hälsotillstånd klarar av ett arbete med endast begränsad arbetstid.

Självfallet kommer emellertid behovet av pension inte att vara lika stort för samtliga i dessa kategorier. Häri inryms såväl efterlevande som helt saknar arbete som efterlevande med olika grader av deltidssysselsättning upp till halvtidsarbete. Med hänsyn härtill är det inte rimligt att alla dessa efterlevande erhåller pension av samma storlek. Efter förebild från förtidspensionsreglerna föreslår vi därför att särskild efterlevandepension skall kunna utgå som hel, som två tredjedelar av hel eller som halv pension.

Hel pension bör utgå till efterlevande vars möjlighet att bereda sig inkomst genom arbete är nedsatt i så hög grad att intet eller endast en ringa del därav återstår. Är förvärvsmöjligheterna nedsatta i mindre grad men likväl med avsevärt mer än hälften, bör utgå två tredjedelar av hel pension. I övriga fall bör utges halv efterlevandepension.

Tid varunder särskild efterlevandepension kan utgå

I enlighet med vad vi utvecklat i avsnitt 5.4.1 bör för den särskilda efterlevandepensionen — liksom för omställningspensionen — gälla en övre åldersgräns vid 65 år. När en efterlevande som erhåller särskild efterlevandepension uppnår denna ålder bör alltså pensionen dras in. På motsvarande sätt bör den som tar ut ålderspension före 65 års ålder inte ha rätt till efterlevandepension. Också i sådana fall är den efterlevandes fortsatta försörjning tryggad genom ålderspensionen.

Däremot anser vi att någon nedre åldersgräns för pensionsrätten inte är påkallad. Visserligen torde det komma att bli ytterst ovanligt att en änka eller änkling i lägre ålder får behov av särskild efterlevandepension. Generellt sett är det få makar som blir änkor eller änklingar i sådan ålder. Och av dessa kommer det alldeles övervägande flertalet sannolikt att ha förvärvsarbete vid dödsfallet eller kunna få ett sådant i nära anslutning därtill. Kraven på unga efterlevande i fråga om flyttning till annan ort, om antagande av erbjudet arbete, om genomgående av yrkesinriktad utbildning etc. måste också ställas avsevärt högre än då fråga är om äldre. Även om det sålunda i praktiken torde bli mycket sällsynt att efterlevande i lägre ålder kommer i en sådan situation att särskild efterlevandepension kan komma i fråga, anser vi att det inte bör finnas något absolut hinder mot att pension utges även till denna kategori.

Inte heller finner vi det motiverat att generellt begränsa rätten till särskild efterlevandepension till en viss längsta tid. Tanken är i stället att pensionen skall kunna utgå under så lång tid som behövs för att den efterlevande skall få möjligheter till försörjning genom eget arbete. Som vi tidigare har anfört kan det dessutom i vissa situationer vara nödvändigt att pensionen utbetalas kontinuerligt fram till dess den efterlevande fyller 65 år.

Omprövning m. m.

Den särskilda efterlevandepensionen syftar i första hand inte till att utgöra ett bestående stöd till den efterlevandes försörjning, utan tanken är att den skall utgå i avvaktan på att försörjningen kan ordnas på annan väg. Mot bakgrund härav finner vi det naturligt att rätten till särskild efterlevandepension i enskilda fall bör kunna tidsbegränsas. Detta bör göras bl. a. i situationer då det finns skäl att knyta pensionsrätten till viss utbildning e. d. som kan förväntas leda till förbättrade förvärvsmöjligheter för den efterlevande inom den närmaste framtiden. En sådan tidsbegränsning innebär inte att den efterlevande därefter skall vara utestängd från vidare möjligheter att uppbära pensionen, utan avsikten är att efter mönster av vad som föreskrivs beträffande sjukbidrag skapa en garanti för att frågan om pensionsrätt tas upp till förnyad behandling. Har i ett särskilt fall rätten till efterlevandepension på detta sätt begränsats till viss tid, får vid utgången härav på nytt tas upp frågan om särskild efterlevandepension skall utges och storleken av en eventuell pension.

Även i andra fall än då en tidsbegränsning av detta slag gjorts anser vi

det vara av vikt att försäkringskassan fortlöpande följer upp förhållandena för dem som beviljats särskild efterlevandepension. Detta framstår som påkallat i syfte att undvika att pension utges till efterlevande som inte längre är i behov därav eller att den utbetalas med högre andel än nödvändigt.

Det bör åligga dem som uppbär särskild efterlevandepension att till försäkringskassan anmäla inträffade förändringar av försörjningssituationen som är av betydelse för den fortsatta pensionsrätten. Om det genom en sådan anmälan eller på annat sätt kommer till försäkringskassans kännedom att den efterlevandes förvärvssituation har förbättrats — t. ex. genom att denne har påbörjat ett arbete eller fått utökad arbetstid — eller att annan väsentlig ändring har skett i de förhållanden som legat till grund för beslutet om pension, bör det göras en förnyad prövning av rätten till efterlevandepension.

En sådan omprövning bör dessutom under alla förhållanden göras med vissa intervall. Vi föreslår i detta hänseende att omprövning skall ske minst en gång vart tredje år.

När det gäller de närmare förutsättningarna för indragning och nedsättning av en utgående pension kan vi inledningsvis erinra om att vi tidigare föreslagit att pensionen skall upphöra att utgå då den berättigade fyller 65 år eller dessförinnan börjar uppbära ålderspension. Även i vissa andra fall kan den efterlevandes uppehälle komma att tryggas genom att han eller hon beviljas annan förmån från den allmänna försäkringen e. d. Även då bör efterlevandepensionen dras in. Det kan här röra sig om exempelvis helt sjukbidrag eller hel förtidspension eller om hel egenlivränta från arbetsskadeförsäkringen. Till frågan om hur t. ex. partiell förtidspension eller arbetslöshetsstöd bör påverka rätten till den särskilda efterlevandepensionen återkommer vi i det följande. Även frågan om betydelsen av att den berättigade ingår nytt äktenskap eller börjar sammanbo med annan behandlar vi i ett senare sammanhang.

Under den tid som särskild efterlevandepension utbetalas bör ansträngningar vidtas för att hjälpa den efterlevande till ett arbete som tryggar försörjningen fortsättningsvis. Skulle sådana insatser ge åsyftat resultat och den efterlevande således få ett stadigvarande förvärvsarbete som ger en tillfredsställande utkomst, har efterlevandepensionen fyllt sin funktion. En naturlig följd är att pensionen upphör att utgå om den efterlevandes försörjningsmöjligheter på detta sätt förbättrats så att de inte längre kan anses nedsatta till minst hälften.

En förutsättning för att pensionen skall kunna dras in definitivt bör vara att den efterlevandes möjligheter till fortsatt försörjning är inte endast tillfälligtvis förbättrade. Den inträdda förbättringen måste antas komma att bestå för åtminstone något år framöver. Är det tveksamt huruvida den efterlevande kommer att kunna ha kvar arbetet under någon längre tid framåt eller föreligger i annat avseende tvekan om i vad mån de förbättrade förvärvsmöjligheterna kommer att bestå, bör inte komma i fråga att definitivt dra in efterlevandepensionen. I sådana fall bör kunna beslutas att pensionen dras in endast för viss tid. Pensionsrätten blir då

vilande under denna tid. Här bör alltså gälla en motsvarighet till vad vi i det föregående har föreslagit om att det redan vid beslutstillfället bör kunna bestämmas att pensionen inte utges under viss tid.

Om möjligheten att bereda sig inkomst av arbete skulle förbättras för en efterlevande som uppbär hel pension eller två tredjedelar av hel pension, bör självfallet kunna beslutas att den särskilda efterlevandepensionen inte dras in utan sätts ned så att den kommer att svara mot den därefter aktuella nedsättningen av förvärvsmöjligheterna. Även en sådan nedsättning bör kunna göras definitiv eller endast temporär. Kan förbättringen antas bli bestående för en längre tid, bör pensionen sättas ned definitivt. I annat fall bör nedsättningen gälla viss tid.

Har en utgående efterlevandepension dragits in definitivt bör inte komma i fråga att vid senare tillfälle på nytt bevilja den efterlevande sådan pension. På motsvarande sätt bör en efterlevandepension som definitivt satts ned inte senare kunna höjas. Om den efterlevandes förvärvsmöjlighet en gång har förbättrats i sådan omfattning att det beslutats att för framtiden dra in eller sätta ned efterlevandepensionen till följd därav, skall en eventuell senare inträdd försämring av försörjningsmöjligheterna alltså inte kunna leda till att pensionen börjar utges ånyo eller höjs. I dessa fall kan det inte sägas föreligga något sådant samband mellan makens bortgång och — de nya — svårigheterna i försörjningshänseende att det kan vara motiverat att utge efterlevandepension. Försörjningen bör i sådana situationer kunna tillgodoses genom arbetsmarknadspolitiska eller andra åtgärder som står till förfogande för alla som är i motsvarande behovssituation.

Om en efterlevandepension däremot har dragits in eller satts ned enbart för viss tid och pensionsrätten alltså gjorts vilande under denna tid, bör inte föreligga något hinder mot att på nytt utge resp. höja pensionen. Detta kan i sådana situationer ske så snart anledning därtill uppkommer, t. ex. genom att den efterlevande förlorar sitt arbete eller det visar sig att han eller hon inte klarar av detta. Pensionen bör då kunna börja utgå resp. höjas även om den tid för vilken rätten ursprungligen gjorts vilande ännu inte gått till ända.

I detta sammanhang vill vi understryka angelägenheten av en generös tillämpning av de regler som vi här föreslår. Med hänsyn till att en efterlevandepension som en gång har dragits in eller satts ned definitivt inte senare skall kunna utges på nytt resp. höjas, får ett beslut härom långtgående konsekvenser för den efterlevande. Det framstår därför som väsentligt att ett sådant beslut föregås av en noggrann utredning och prövning. Möjligheten till indragning eller nedsättning bör, som vi nyss utvecklat, utnyttjas endast i fall då det finns grundad anledning påstå att det skett en påtaglig stabilisering av den efterlevandes förvärvsmöjligheter och att behovet av efterlevandepension därmed fallit bort eller minskat. I regel bör därför en indragning eller minskning av en efterlevandepension i första hand göras endast för viss tid. Först sedan denna tid gått till ända och det är klarlagt att den efterlevande verkligen lyckats få en fast förankring i arbetslivet bör pensionen dras in eller minskas definitivt.

I det föregående har vi framhållit vikten av att den som beviljats särskild efterlevandepension själv gör insatser för att få förvärvsarbete. Med hänsyn härtill har vi förordat att försäkringskassorna skall ges möjlighet att ställa upp villkor om att den efterlevande t. ex. skall genomgå viss utbildning eller anta erbjudet arbete. Det är givetvis angeläget att sådana villkor med arbetsförberedande inriktning verkligen följs av den efterlevande så att pensionens aktiverande syfte inte riskerar att gå förlorat. Därför bör möjlighet finnas att tills vidare helt eller delvis vägra den efterlevande särskild efterlevandepension om han eller hon utan giltig anledning underlåter att följa uppställda villkor.

Som vi angett tidigare bör det ankomma på försäkringskassornas socialförsäkringsnämnder att avgöra ärenden om särskild efterlevandepension.

I sammanhanget vill vi slutligen understryka vikten av ett väl utvecklat samarbete mellan försäkringskassorna och arbetsmarknadsmyndigheterna när det gäller prövningar av rätten till särskild efterlevandepension. Eftersom arbetsmarknadsmässiga skäl ofta kommer att vara av betydelse vid bedömningen, framstår det som naturligt att försäkringskassan i dessa ärenden inhämtar yttrande av länsarbetsnämnden eller annan myndighet om den efterlevandes möjligheter till förvärvsarbete m. m.

7.4.3 Pensionsnivåer

Som vi tidigare framhållit bör den särskilda efterlevandepensionen utbetalas från både folk- och tilläggspensioneringen och utformas som en efterlevandeförmån.

När det gäller frågan om nivåerna för den särskilda efterlevandepensionen vill vi erinra om att denna är avsedd att ingå som en beståndsdel i det framtida efterlevandestödet för vuxna. En utgångspunkt har därför varit att de allmänna förutsättningarna för rätten till särskild efterlevandepension så långt det är möjligt bör överensstämma med de som föreslås för omställningspensionen. Från administrativ synpunkt och av samordningshänsyn är det angeläget med sådan överensstämmelse. Det faller sig därför naturligt att även i fråga om nivåerna för den särskilda efterlevandepensionen ansluta till vad som föreslås beträffande omställningspension. Härför talar även den omständigheten att den särskilda efterlevandepensionen skall träda till först sedan den efterlevande uppburit omställningspension under viss tid. Vid bestämmande av efterlevandepensionens storlek är det också angeläget att garantier skapas för att pensionen verkligen utbetalas med sådant belopp att den kan tillgodose den berättigades hela försörjning på en tillfredsställande nivå.

Med hänsyn härtill har vi funnit det vara motiverat att för hel särskild efterlevandepension tillämpa samma nivåer och samma kompensationsgrader som för omställningspension.

Vi föreslår alltså att hel särskild efterlevandepension från folkpensioneringen skall utges med belopp som för år räknat motsvarar 96 % av basbeloppet och att härtill i förekommande fall skall kunna utbetalas

pensionstillskott om maximalt 48 % av basbeloppet. I likhet med vad som föreslås beträffande omställningspension skall till särskild efterlevandepension kunna utges kommunalt bostadstillägg. Den som uppbär sådan pension bör dessutom vara berättigad till extra avdrag vid beskattningen enligt de regler som gäller för andra folkpensionärer.

Vi vill i detta sammanhang understryka att nivåerna för folkpension i form av hel särskild efterlevandepension måste ses i samband med de nivåer som föreslås för tilläggspension. Förslagen i dessa båda hänseenden måste bedömas i ett sammanhang. En änka eller änkling som beviljats särskild efterlevandepension kan nämligen, som vi framhållit vid behandlingen av frågan om nivåerna för omställningspension, i regel förutsättas ha rätt till pension från såväl folk- som tilläggspensioneringen. Om den efterlevande saknar egna inkomster av förvärvsarbete och därför får efterlevandepension, kan man utgå från att pension i det alldeles övervägande antalet fall kommer att utbetalas även från ATP med ett icke obetydligt belopp. Eftersom den efterlevande stod utanför arbetslivet redan före dödsfallet, bör i regel den avlidne ha svarat för familjens försörjning. Denne har då haft förvärvsinkomster och har därigenom förvärvat rätt till ATP, på grundval av vilken den efterlevande kan beviljas efterlevandepension från tilläggspensioneringen.

Även för ATP anser vi att det bör gälla samma kompensationsgrader för särskild efterlevandepension som för omställningspension. Tilläggspension i form av hel särskild efterlevandepension bör därför utgöra 40 % av den avlidnes på visst sätt beräknade egenpension, om barnpension inte utbetalas samtidigt, och 20 % därav, om barnpension utges.

I avsnitt 7.3.3 har vi redovisat vilka belopp som skulle utgå i form av efterlevandepension med tillämpning av basbeloppet 24 100 kr. och tilläggsbeloppet 400 kr. Vi vill i detta sammanhang hänvisa till vad som där anförts.

I likhet med vad som gäller beträffande förtidspension och nuvarande änkepension anser vi att skäl inte finns att låta särskild efterlevandepension — eller omställningspension — vara pensionsgrundande för ATP för den efterlevande.

Sammanfattningsvis innebär våra förslag att hel särskild efterlevandepension skall inom folkpensioneringen utges med ett belopp som för år räknat motsvarar 96 % av basbeloppet. Härtill kan komma pensionstillskott om maximalt 48 % av basbeloppet och kommunalt bostadstillägg. Pensionen grundar rätt till extra avdrag vid beskattningen. Inom tilläggspensioneringen skall särskild efterlevandepension utges med viss andel av den ålders- eller förtidspension från ATP som den avlidne uppbar vid tidpunkten för dödsfallet eller av den förtidspension som han skulle ha erhållit om rätt till hel sådan pension då hade inträtt. Hel särskild efterlevandepension skall för år räknat utgöra 40 % av den sålunda beräknade egenpensionen, om det inte samtidigt utbetalas barnpension efter den avlidne, och annars 20 % därav.

7.4.4 Samordning med andra förmåner

Den särskilda efterlevandepensionen syftar till att utgöra ett skyddsnät för änkor och änklingar vilkas försörjning inte kan tillgodoses på annan väg. Om den efterlevande har rätt till annan social förmån som avser att ge kompensation för samma nedsättning av förvärvsmöjligheterna som efterlevandepensionen, kan därför inte komma i fråga att låta efterlevandepensionen utgå ograverad. I en viss bestämd behovssituation bör den efterlevande i princip erhålla endast en förmån inom ramen för det socialpolitiska bidragssystemet.

I det föregående har vi lagt fram förslag om att efterlevande som uppbär ålderspension skall vara uteslutna från möjligheterna att därjämte få särskild efterlevandepension. Detsamma bör gälla efterlevande som har rätt till hel förtidspension eller hel egenlivränta från arbetsskadeförsäkringen.

När det gäller att utforma regler för samordning mellan den särskilda efterlevandepensionen och andra stödformer av olika slag anser vi att detta bör göras med utgångspunkt från att efterlevandepensionen skall vara subsidiär till sådana andra förmåner som syftar till att täcka samma försörjningsbehov. I fall av detta slag bör efterlevandepensionen utbetalas endast i den mån som den överstiger vad som kan utges i form av annat stöd.

I enlighet med dessa principer föreslår vi att särskild efterlevandepension skall samordnas med sjukpenning, partiell förtidspension och partiell arbetsskadelivränta. Samordningen bör göras på det sättet att efterlevandepensionen inte utges med anledning av sådan nedsättning av förvärvsmöjligheterna som berättigar den efterlevande till någon av de nu angivna förmånerna.

Vidare föreslår vi att den särskilda efterlevandepensionen skall samordnas även med olika former av ersättning bl. a. vid arbetslöshet och studier på så sätt att pensionen utges endast i den mån som den beloppsmässigt överstiger den andra ersättningen. Om den efterlevande — för samma tid och för samma nedsättning av förvärvsmöjligheterna som efterlevandepensionen avser — har rätt också till arbetslöshetsersättning, kontant arbetsmarknadsstöd eller utbildningsbidrag vid arbetsmarknadsutbildning eller yrkesinriktad rehabilitering, skall alltså den särskilda efterlevandepensionen utbetalas endast till den del som den överstiger denna andra förmån. Detsamma bör gälla beträffande delpension, vuxenstudiebidrag och timersättning vid grundutbildning för vuxna.

Är däremot den efterlevande berättigad till någon annan typ av ekonomiskt stöd, dvs. ett stöd som avser att kompensera en annan inkomstförlust än den efterlevandepensionen tar sikte på, bör någon samordning över huvud taget inte äga rum. I dessa fall bör den särskilda efterlevandepensionen alltså utgå ograverad vid sidan av den andra förmånen.

Mot bakgrund härav föreslår vi att det inte skall ske någon samordning mellan efterlevandepensionen och t. ex. föräldrapenning, vårdbidrag eller återbetalningspliktiga studiemedel. Dessa förmåner skall alltså inte

påverka efterlevandepensionen. I specialmotiveringen utvecklar vi närmare skälen för dessa förslag.

Den särskilda efterlevandepensionen bör inte heller minskas med hänsyn till ersättningar som kan tillkomma den efterlevande från en kollektiv eller individuell pensions- eller kapitalförsäkring eller i form av skadestånd eller liknande. Inte heller bör förmåner som utges från tjänstepensionsordningar påverka efterlevandepensionen.

7.5 Gemensamma frågor

7.5.1 Bortfall av pensionsrätt vid omgifte m. m.

En särskild fråga som avser både omställningspension och särskild efterlevandepension är vilka regler som bör gälla för det fall att en efterlevande som beviljats sådan pension därefter ingår äktenskap eller börjar sammanleva med annan. Det kan härvid ifrågasättas om detta bör utgöra grund för att dra in den utgående pensionen för framtiden eller om denna bör kunna utges också fortsättningsvis. Vidare får övervägas under vilka omständigheter en eventuell indragning bör bli aktuell.

De regler som nu gäller för änkepension innebär att sådan pension dras in om kvinnan gifter sig. Folkpension i form av änkepension dras dessutom in om änkan stadigvarande sammanbor med man med vilken hon varit gift eller har eller haft barn. Under särskilda förutsättningar (se avsnitt 2.1) kan pensionen dock senare börja utgå på nytt.

Enligt vår mening är det inte självklart att det för de nu föreslagna formerna av efterlevandepension bör uppställas regler i nämnda hänseende som liknar de som gäller för änkepension. Dessa bygger på äldre tankegångar av innebörd att en efterlevande kvinna efter omgifte eller inledande av visst sammanboende med annan inte längre skulle vara i behov av pension eftersom hennes försörjning skulle tillgodoses av den man med vilken hon lever samman. Dessa tankar står i strid med de utgångspunkter som vi funnit bör uppställas för reformen på efterlevandepensioneringens område. Det bör också beaktas att någon laglig försörjningsskyldighet inte föreligger vid samboende utan äktenskap. Inte heller kan det tas för givet att den efterlevandes ekonomiska situation förbättras ens vid ingående av nytt äktenskap. Om t. ex. en efterlevande gifter om sig med en person som inte förvärvsarbetar och därför får börja bidra också till dennes underhåll, torde tvärtom uppkomma en ekonomisk belastning för den efterlevande.

Vidare torde det i praktiken uppkomma svårigheter när det gäller att få kännedom om fall där den efterlevande lever samman med annan utan att ha ingått äktenskap med denne. En regel om indragning av efterlevandepensionen i sådana situationer medför därför tillämpningsproblem. Å andra sidan skulle en bestämmelse om att pensionsrätten bortfaller endast vid omgifte men inte vid annan sammanlevnad sannolikt leda till att den pensionsberättigade undviker att legalisera det nya förhållandet genom äktenskap. Härigenom skulle lagstiftningen alltså komma att påver-

ka parternas val av samlevnadsform och inte förhålla sig neutral därtill.

Synpunkter av bl. a. här nämnda innebörd har lett till att det med verkan från den 1 juli 1979 har genomförts en ändring av reglerna inom äktenskapsrätten om inverkan på underhållsbidrag av underhållsberättigad makes omgifte (prop. 1978/79:12, LU 9). Härvid har upphävts den tidigare bestämmelsen att sådant underhållsbidrag automatiskt upphörde vid ingående av nytt äktenskap. I stället kan domstolen nu — om parterna inte avtalat annat — mera fritt pröva från fall till fall om parternas faktiska ekonomiska förhållanden ändrats så genom omgiftet att en jämkning av underhållsbidraget är motiverad.

Även om de angivna omständigheterna framstår som tungt vägande vill vi likväl inte förespråka en reglering av innebörd att all efterlevandepension alltid skall lämnas opåverkad av att den berättigade ingår nytt äktenskap eller sammanlever med annan utan äktenskap. I stället bör komma i fråga i viss mån skilda regler för olika former av efterlevandepension.

Beträffande sådan omställningspension som enligt vårt förslag skall utges för en tid av ett år efter dödsfallet gör sig de ovan redovisade skälen särskilt starkt gällande. Pensionen skall utbetalas under bara en begränsad tid, och det bör då inte komma i fråga att belasta administrationen med regler som medför att rätten till pension måste omprövas i vissa fall, något som skulle kräva särskilda utredningar. Omställningspension i denna form bör därför enligt vår mening inte påverkas av omgifte eller annan samlevnad.

Vad avser den form av omställningspension som skall kunna utges för förlängd tid, dvs. vid vård av minderårigt barn, samt beträffande särskild efterlevandepension bör emellertid en lösning av motsatt innebörd väljas. Trots de invändningar som kan anföras mot en regel som innebär att pensionen alltid skall dras in vid ingående av nytt äktenskap eller samlevnad med annan anser vi att en sådan inte kan undvaras. De skäl som talar för detta måste anses överväga framför skälen häremot. Det rör sig i dessa fall om pensionsförmåner som kan komma att utges under en relativt lång tidsperiod. En ordning som lämnar pensionen opåverkad under en längre tid efter ett omgifte skulle kunna uppfattas som stötande. Rätten till efterlevandepension har sin utgångspunkt i äktenskapet, och avsikten med den är att tillgodose ett behov av ekonomisk trygghet i vissa kvalificerade familjebildningar. Om den efterlevande då ingår i ett nytt sådant förhållande, kan det ses som om motiv inte längre föreligger för samhället att bidra till den ekonomiska tryggheten för den efterlevande. I det nya förhållandet erhåller den efterlevande också ett skydd inom pensioneringen mot risken att den nya kontrahenten skulle avlida.

Vidare måste beaktas att man inte kan göra en alltför långtgående jämförelse med vad som gäller beträffande underhållsbidrag. Som framhållits tidigare i detta betänkande är det nödvändigt att bestämmelserna inom den allmänna försäkringen utformas enligt vissa schabloniserade grunder med utgångspunkt från vad som generellt sett framstår som den lämpligaste lösningen. Det är alltså erforderligt att uppställa en klar och

enkel regel som gäller lika för alla situationer och inte lämnar utrymme för någon skönsmässig prövning från fall till fall.

Vad avser den närmare utformningen av en sådan regel för omställningspension för förlängd tid och särskild efterlevandepension anser vi det vara rimligt att efterlevandepension i dessa former får upphöra att utgå om den berättigade ingår äktenskap. I dessa fall blir den nya maken underhållsskyldig mot den efterlevande. Emellertid bör man inte stanna härvid. Som angetts ovan bör lagstiftningen i möjligaste mån undvika att påverka valet av samlevnadsform. Efterlevandepension som nu är aktuell bör därför bortfalla också i vissa fall av sammanlevnad utan äktenskap. Av administrativa hänsyn är det dock knappast möjligt att låta all sådan samlevnad medföra förlust av pensionsrätten. Av skäl som vi utvecklat i avsnitt 7.2 skulle det stöta på uppenbara svårigheter att fastställa om det i ett visst fall är fråga om ett samboende under äktenskapsliknande förhållanden. En så allmän regel skulle medföra stora tillämpningsproblem och kräva en orimligt stor arbetsinsats av de tillämpande organen. Det framstår enligt vår mening också som naturligt att en regel om bortfall av pensionsrätt vid samlevnad under särskilt angivna omständigheter korresponderar med den regel som ger rätt till efterlevandepension för samboende icke gifta om ena parten skulle avlida. Samma faktorer som ger rätt till pension bör alltså i princip medföra bortfall av pensionsrätten.

Vi föreslår således att rätten till förlängd omställningspension och till särskild efterlevandepension skall upphöra i fall då den berättigade ingår äktenskap eller stadigvarande sammanbor med annan, med vilken den efterlevande varit gift eller har eller har haft barn. Detta bör gälla också om den nya parten är gift med annan, som är fallet enligt nuvarande regel för änkepension. Däremot bör pensionsrätten inte bortfalla redan om den efterlevande väntar barn med annan. En sådan ordning skulle medföra problem i den praktiska tillämpningen, bl. a. när det gäller att avgöra från vilken tidpunkt indragningen skall göras och hur det skall förfaras i fall då graviditeten avbryts. Vi vill på denna punkt också hänvisa till våra motsvarande överväganden i avsnitt 7.2.5.

Om rätten till pension på detta sätt har bortfallit, bör inte kunna komma i fråga att senare återuppliva pensionsrätten om det nya äktenskapet eller samboendet skulle upplösas inom viss tid. Ett sådant återupplivande skulle vara mindre väl förenligt med de nya efterlevandeförmånernas karaktär. Tanken härpå står dessutom i strid med vår utgångspunkt att det skall föreligga ett samband mellan pensionen och dödsfallet. Har pensionsrätten en gång bortfallit, måste detta samband anses brutet. I förekommande fall kan dessutom den efterlevande beviljas pension efter den avlidne i det nya förhållandet.

7.5.2 Efterlevandepension till utlandssvenskar och utländska medborgare

Vi lägger i detta betänkande fram förslag om en genomgripande omläggning av reglerna för efterlevandepension från den allmänna försäkring-

en. Med hänsyn härtill måste ställning tas också till olika frågor om vilka villkor som i internationellt hänseende bör gälla med avseende på de nya former av efterlevandepension som vi föreslår skall införas för framtiden. Spörsmål som här påkallar överväganden är vilka krav som bör uppställas beträffande rätten för utländska medborgare att vid bosättning här i landet erhålla efterlevandepension från folk- och tilläggspensioneringen och i vad avser rätten att uppbära sådana förmåner vid bosättning utanför Sverige.

En redogörelse för de regler i dessa hänseenden som nu gäller beträffande änkepension och annan folk- och tilläggspension har vi lämnat i avsnitt 2.1. Vi har också i avsnitt 6.2.3 behandlat motsvarande frågor såvitt gäller rätten till barnpension framdeles.

Nuvarande huvudregel att folkpension utges till *svenska medborgare som är bosatta i Sverige* bör givetvis gälla även rätten till omställningspension och särskild efterlevandepension från folkpensioneringen. Dessutom skall i förekommande fall självfallet kunna utges efterlevandepension också från ATP till denna kategori.

I fråga om rätten till folkpension för *utlänningar som är bosatta i Sverige* anser vi att de för änkepensioneringen nu gällande kvalifikationsvillkoren bör överföras till att avse också de nya formerna av efterlevandepension till vuxna efterlevande. Dessa kvalifikationsregler för bl. a. änkepension infördes i den svenska lagstiftningen för inte så länge sedan och utformades då efter mönster av modernare bilaterala socialförsäkringskonventioner. Någon anledning att nu ändra dem finns inte enligt vår mening.

Vi föreslår således att en efterlevande man eller kvinna som är utländsk medborgare vid bosättning i Sverige skall bli berättigad till folkpension i form av omställningspension eller särskild efterlevandepension under förutsättning antingen att den avlidne omedelbart före sin död hade varit bosatt i Sverige minst fem år och den efterlevande vid dödsfallet var bosatt här eller att den efterlevande är bosatt i Sverige sedan minst fem år och den efterlevande eller den avlidne vid dödsfallet var bosatt här i landet. I sammanhanget vill vi erinra om att det av de föreslagna bestämmelserna för omställningspension och särskild efterlevandepension följer att makarna (eller därmed likställda) måste ha stadigvarande sammanbott med varandra vid tidpunkten för dödsfallet för att rätt skall föreligga till dessa förmåner.

Enligt nuvarande regler (5 kap. 5 § AFL) ersätts folkpension i form av änkepension till utlänning automatiskt av ålderspension då änkan uppnår 65 års ålder, även om hon då inte har uppfyllt de särskilda kvalifikationsvillkoren för rätt till ålderspension. Någon motsvarighet härtill bör inte införas beträffande de nu föreslagna efterlevandepensionsformerna, eftersom dessa avser att fylla annat syfte än änkepensionen. En bestämmelse med sådan innebörd skulle dessutom när det gäller omställningspension och särskild efterlevandepension kunna ge ett tämligen slumpmässigt resultat och framstå såsom orättvist i förhållande till andra utländska medborgare.

En allmän princip för tilläggspension är att pensionen utbetalas oavsett medborgarskap eller bosättningsort. Det finns inte anledning att nu uppställa några nya villkor i detta hänseende beträffande rätten för utlänningar att uppbära efterlevandepension från ATP vid bosättning i Sverige.

När det sedan gäller möjligheterna för *svenska medborgare* att *vid bosättning utomlands* uppbära efterlevandepension anser vi att tilläggspension i form av *omställningspension*, i enlighet med de allmänna principerna för ATP, bör kunna utges även till efterlevande som är bosatta utanför Sverige utan särskilda inskränkningar. Med hänsyn härtill bör också omställningspension från folkpensioneringen kunna utbetalas till efterlevande som är svenska medborgare och bosatta utomlands, eftersom en av folkpensionens funktioner är att svara för pensionsskyddet för den del av inkomsten som motsvarar det första basbeloppet. Även denna del av omställningspensionen bör utges i förhållande till det antal år för vilka den avlidne tillgodoräknats ATP-poäng. Har pensionspoäng tillgodoräknats för minst 30 år, utbetalas oreducerad omställningspension från folkpensioneringen. I annat fall bör pensionen utges med visst antal 30-delar av full pension. Detta innebär att nuvarande princip bibehålls.

Vad sedan avser *särskild efterlevandepension* har vi funnit att man knappast kan undvika att uppställa särskilda och principiellt nya villkor för rätten att uppbära sådan pension vid bosättning utanför Sverige. Vi anser det väsentligt att efterlevandeskyddet inte får en annan innebörd för dem som är bosatta utanför Sverige än för dem som bor kvar här i landet. Den särskilda efterlevandepensionen har starka inslag av ett behovsprövat socialt grundskydd för i Sverige bosatta. Rätten till pension förutsätter bl. a. en tämligen ingående behovsprövning i nära samspel med arbetsmarknadsmyndigheter m. fl. Som regel skall krävas att den som uppbär pensionen har kontinuerlig kontakt med svensk arbetsförmedling, är anmäld som arbetssökande där och beredd att ta ett anvisat arbete. Dessa villkor blir mycket svåra att uppfylla för den som är bosatt utomlands. Avgörande för prövningen skall vara den svenska arbetsmarknaden och inte ett annat lands. Det skulle också bli svårt att åstadkomma en tillfredsställande kontroll i fråga om pensionsberättigade som är bosatta utanför Sverige.

Med hänsyn till det anförda föreslår vi att det som huvudregel skall gälla att särskild efterlevandepension från folkpensioneringen skall kunna beviljas bara efterlevande som är bosatta i Sverige och att rätten till en löpande sådan förmån bortfaller för den som flyttar till annat land.

I huvudsak motsvarande synpunkter kan anläggas på frågan om rätten till särskild efterlevandepension från tilläggspensioneringen. De angivna omständigheterna talar för att inte heller sådan pension utges till efterlevande som är bosatta utanför Sverige. Detta innebär en principiell nyhet med avseende på ATP och ett krav på särregler för denna form av tilläggspension. En begränsning av rätten till särskild efterlevandepension från tilläggspensioneringen till att gälla endast vid bosättning i Sverige synes emellertid enligt vår mening svår att undvika trots dessa prin-

cipiella invändningar. Vi föreslår därför att en sådan begränsning skall göras.

Emellertid bör detta villkor inte gälla helt undantagslöst. Något absolut hinder mot att utge särskild efterlevandepension till en efterlevande som är bosatt utomlands bör således inte finnas. I 5 kap. 6 § AFL finns en särskild dispensregel som tar sikte på alla former av folkpension. Denna regel bör gälla också för folkpension i form av särskild efterlevandepension och kunna åberopas av efterlevande som inte har rätt att uppbära oavkortad sådan pension med stöd av huvudregeln.

Vi anser vidare att det finns skäl att även för tilläggspensioneringens vidkommande öppna möjligheter till dispens från huvudregeln och således ge enskilda efterlevande möjlighet att på grundval härav erhålla också särskild efterlevandepension från ATP efter en flyttning från Sverige. En sådan dispensregel inom ATP bör utformas så att den anknyter till folkpensioneringens motsvarande bestämmelse. Undantag från huvudregeln bör alltså kunna göras i situationer då det skulle framstå som oskäligt att dra in pensionen samt då regeringen förordnat så för vissa fall.

Med stöd av dessa dispensregler inom folk- och tilläggspensioneringen bör efterlevande, som en gång beviljats särskild efterlevandepension under bosättning här i landet men som senare flyttar utomlands, kunna få behålla pensionen om vistelsen utomlands är betingad av vård av hälsan eller behandling för sjukdom och vården eller behandlingen är av avsevärd betydelse för den efterlevande. Även i andra fall då det skulle framstå som oskäligt att dra in efterlevandepensionen bör denna kunna uppbäras också efter en flyttning utomlands. Är detta villkor uppfyllt och kan det bedömas som mycket sannolikt att möjligheter saknas för den efterlevande att få ett lämpligt arbete i Sverige inom överskådlig tid, bör det därför finnas förutsättningar att göra avsteg från huvudregeln.

De nu föreslagna dispensreglerna bör gälla även för *utlänningar som är bosatta utomlands* om de en gång beviljats särskild efterlevandepension från folkpensioneringen och eventuellt också från tilläggspensioneringen under bosättning här i landet. Också beträffande rätten till folkpension i form av omställningspension bör folkpensioneringens dispensregel äga tillämpning för denna kategori, liksom för svenska medborgare som flyttar utomlands.

I likhet med vad som föreslås gälla för svenska medborgare bör vidare utländska medborgare som bor utanför Sverige kunna erhålla omställningspension från tilläggspensioneringen utan andra villkor än de som hänför sig till reglerna för intjänande av rätt till ATP.

Vi har nyss föreslagit att tilläggspension i form av särskild efterlevandepension i princip inte skall kunna utbetalas till svenska medborgare som bor utomlands. Någon rätt att uppbära särskild efterlevandepension från ATP bör inte heller föreligga för utländska medborgare som är bosatta utanför Sverige i andra fall än då den föreslagna dispensregeln blir tillämplig.

Några skäl finns enligt vår mening inte att i detta sammanhang ta upp

frågan om eventuell lagstiftning när det gäller rätten för utländska medborgare att vid bosättning utomlands erhålla omställningspension eller särskild efterlevandepension från folkpensioneringen utöver vad vi nyss har föreslagit. Detta spörsmål bör alltså på samma sätt som beträffande andra folkpensionsförmåner lösas konventionsvägen.

I konventionsförhandlingar kan naturligtvis uppkomma fråga om att utge särskild efterlevandepension från folk- och tilläggspensioneringen till utländska — och svenska — medborgare som är bosatta utomlands. I den mån sådana överenskommelser träffas bör det kunna bli möjligt att från fall till fall reglera de villkor som bör gälla angående medverkan från de efterlevande i ansträngningarna att bereda dem förvärvsarbete. Härvid kan också ges regler för hur kontrollfrågorna skall handhas. I konventioner skulle också kunna komma i fråga att till förmån för efterlevande som är bosatta i länder utan motsvarighet till vårt folkpensionssystem — med dess rätt till ålderspension utan krav på tidigare förvärvsarbete — göra avsteg från villkoret att särskild efterlevandepension inte kan utges till den som är 65 år eller äldre eller att i annan form ge en garanti för den fortsatta försörjningen till den som vid uppnåendet av den allmänna pensionsåldern uppbär särskild efterlevandepension.

8 Övergången till ett nytt system för efterlevandepension m. m.

8.1 Allmänna synpunkter

I detta betänkande lägger vi fram förslag till ett nytt system för efterlevandepensionering, där barnpensionerna utgör ett centralt inslag och förstärks i olika avseenden. När det gäller vuxna efterlevande innebär förslaget bl. a. att de nuvarande generella och livsvariga änkepensionerna ersätts av tidsbegränsade och mer behovsinriktade förmåner som skall utges på lika villkor till män och kvinnor.

Vi föreslår att det nya regelsystemet skall träda i kraft redan den 1 januari 1989. Som vi utvecklat i avsnitt 5.4.2 är det emellertid knappast möjligt att fr. o. m. denna tidpunkt helt upphäva de nuvarande reglerna och då låta dessa ersättas av det föreslagna systemet. Hänsynen till dem som redan uppbär änkepension enligt dagens system och även till främst äldre och medelålders kvinnor i övrigt, som nu omfattas av riskskyddet genom dagens änkepensionering, gör det nödvändigt att under en lång övergångstid bibehålla detta nuvarande skydd. Övergången till det nya systemet för efterlevandepensionering bör därför ske successivt. Särskilda övergångsbestämmelser krävs härmed för att avgöra i vilka fall de hittillsvarande reglerna skall ha fortsatt tillämpning och i vilka situationer de nya bestämmelserna skall gälla.

I avsnitt 5.4.2 har vi redovisat våra överväganden om den principiella uppbyggnaden av de övergångsregler som sålunda är påkallade. Vi har där även angett huvuddragen i de förslag som vi lägger fram på området. I det följande utvecklar vi den närmare innebörden härav.

Utformningen av övergångsreglerna bör enligt vår uppfattning ske med utgångspunkt från tidpunkten för dödsfallet. Har detta inträffat före det nya systemets ikraftträdande bör i princip äldre bestämmelser tillämpas även fortsättningsvis. Om däremot dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet, bör som allmän princip gälla att det nya regelsystemet skall tillämpas vid bedömningen av rätten till efterlevandeförmåner. Av olika skäl måste dock i åtskilliga hänseenden avsteg göras från denna principiella riktlinje för uppbyggnaden av övergångsreglerna. De föreslagna övergångsreglerna medför därför att det nya och det äldre regelsystemet under lång tid framöver kommer att tillämpas vid sidan av varandra. Vi har därför funnit det erforderligt att föreslå vissa regler för samordning

mellan förmåner som utgår enligt det nya systemet och enligt nuvarande regler.

8.2 Övergångsregler inom barnpensioneringen m. m.

Mot bakgrund av de ovan angivna allmänna synpunkterna föreslår vi att förändringarna på barnpensioneringens område förses med övergångsregler av följande innebörd.

Den i avsnitt 6.2.2 föreslagna rätten till barnpension för *utländska barn som förts till Sverige i adoptionssyfte* bör gälla då dödsfallet inträffar den 1 januari 1989 eller därefter. Detta ligger i linje med den allmänna principen att tidpunkten för dödsfallet skall vara avgörande för rätten till pension. Någon retroaktivitet i detta hänseende finner vi — bl. a. av hänsyn till de administrativa svårigheterna härmed — inte skäl att förorda. Att ge barn i denna situation rätt till barnpension även i fall då en tilltänkt adoptivförälder avlidit kanske lång tid före ikraftträdandet skulle innebära en regel som många gånger skulle vara omöjlig att tillämpa i praktiken.

När det gäller *kvalifikationstiden för utländska barns rätt till barnpension från folkpensioneringen vid bosättning i Sverige* bör den i avsnitt 6.2.3 föreslagna sänkningen tillämpas endast i fråga om pension som belöper på tid efter ikraftträdandet. När den nya regeln trätt i kraft den 1 januari 1989 bör den dock tillämpas fullt ut. Tidpunkten för dödsfallet bör således i detta hänseende vara utan betydelse och bestämmelsen bör kunna åberopas även om föräldern avlidit före ikraftträdandet. Detta innebär att ett här bosatt utländskt barn som den 1 januari 1989 uppfyller de nya kvalifikationsvillkoren, som i huvudsak innebär att barnet är bosatt i Sverige sedan minst sex månader eller att den avlidne föräldern omedelbart före sin död hade bott här under minst lika lång tid, skall kunna få barnpension från folkpensioneringen fr. o. m. nämnda tidpunkt.

De nya enhetliga *åldersgränserna* för barnpension från folk- och tilläggspensioneringen (avsnitt 6.3) blir av betydelse när det gäller att avgöra både om ett efterlevande barn skall kunna beviljas barnpension och vid vilken tidpunkt en utgående sådan pension skall dras in. De nya reglerna bör enligt vår mening i båda dessa avseenden i princip tillämpas direkt fr. o. m. ikraftträdandet oavsett när dödsfallet har inträffat. Detta betyder att barn som redan uppbär barnpension när de nya reglerna träder i kraft skall få den fortsatta rätten härtill bedömd enligt de nya bestämmelserna. Också barn, vars pensionsrätt före ikraftträdandet upphört på grund av att de uppnått 18 resp. 19 års ålder, skall på nytt kunna beviljas barnpension från folk- och tilläggspensioneringen för tid efter ikraftträdandet med tillämpning av de nya bestämmelserna om rätt till pension efter 18 års ålder för barn som bedriver grundläggande studier.

De nya åldersgränserna avses gälla även för barn som vid ikraftträdandet av de nya reglerna uppbär barnpension från tilläggspensioneringen. Pensionen skall då upphöra när barnet uppnår 18 års ålder, om barnet

därefter inte bedriver fortsatta studier på grundläggande nivå. Har barnet fyllt 18 men inte 19 år den 1 januari 1989 och skulle det med tillämpning av de nya bestämmelserna inte ha rätt till fortsatt pension, bör emellertid barnet kunna få fortsatt pension enligt hittillsvarande regler. Tilläggspensionen bör således för barn i denna kategori inte dras in vid ikraftträdandet, utan barnet bör med stöd av äldre regler ha rätt till fortsatt pension fram t. o. m. den månad varunder det fyller 19 år.

Som tidigare framhållits utgör barnpensionerna ett viktigt inslag i vårt reformförslag, och det faller sig naturligt att de förstärkningar vi föreslår på detta område får slå igenom så snart som möjligt. De föreslagna ändringarna av *nivåerna för barnpension inom folkpensioneringen* bör därför så långt det är möjligt träda i kraft fullt ut redan i samband med införandet av de nya bestämmelserna om efterlevandepension.

Pension som grundas på dödsfall efter de nya reglernas ikraftträdande bör alltså utges på de nivåer som gäller inom det nya systemet. Detta gäller såväl i situationer där det inte utbetalas någon pension till vuxen efterlevande, t. ex. då barnets båda föräldrar har avlidit, som i fall där sådan pension utgår i form av omställningspension eller särskild efterlevandepension.

De nya barnpensionsnivåerna inom folkpensioneringen bör på motsvarande sätt börja gälla redan från ingången av år 1989 också om dödsfallet inträffat dessförinnan. Detta innebär att en omräkning skall ske fr. o. m. januari 1989 av den utgående barnpensionen till den nivå som skall gälla enligt de nya reglerna. En uppräkning kan då behöva göras i fråga om barnpension på garantinivå till ett barn som får folkpension efter båda föräldrarna eller som uppbär sådan pension efter en förälder och samtidigt är berättigat till bidragsförskott i förhållande till den andre föräldern. Av skäl som vi redovisat i avsnitt 6.4.1 innebär de nya reglerna i övrigt en återgång till de grund- och garantinivåer som gällde före den 1 juli 1981, dvs. en sänkning av nivåerna med en procentenhet i förhållande till vad som nu gäller. Denna nivåsänkning torde vid omräkningen kompenseras av en höjning av basbeloppet för år 1989. Vi utgår därför från att löpande barnpensioner i nu aktuella fall inte kommer att sänkas beloppsmässigt vid ikraftträdandet.

I ytterligare ett avseende finner vi det påkallat att införa särskilda övergångsregler på folkpensionsområdet. Det gäller fall då det från folkpensioneringen samtidigt med barnpension utges änkepension enligt de övergångsregler som vi föreslår nedan. Det kan vara fråga om fall där barnets far avlidit före den 1 januari 1989 och där såväl barnpension som änkepension beviljats enligt nuvarande regler. Det kan vidare röra sig om fall där fadern avlider sedan det nya regelsystemet införts men där den efterlevande makan till följd av de föreslagna övergångsbestämmelserna får rätt till änkepension helt eller delvis enligt hittillsvarande regler. För att undvika att skilda grupper pensionsberättigade barn skall behandlas olika vore det i och för sig önskvärt att även i dessa situationer låta de nya reglerna för barnpension gälla fullt ut så snart den nya lagstiftningen träder i kraft.

Utan särskilda samordningsregler skulle emellertid vid en samtidig tillämpning av dessa regler och de hittillsvarande reglerna om änkepension kunna uppstå fall där överförsäkring kunde anses föreligga. Eftersom den förstärkta barnpensionen ingår som ett led i en reform, där syftet är att koncentrera stödet till barnen i stället för att under lång tid utge pensioner till vuxna efterlevande, bör inte komma i fråga att låta en och samma familj få del av såväl den utbyggda barnpensionen som dagens änkepension. Vi föreslår därför att det i dessa fall övergångsvis skall ske en *samordning* mellan barn- och änkepensionen. Denna samordning bör göras enligt de principer som gäller i dag. Det innebär att nuvarande bestämmelser om avräkning på barnpensionens garantinivå ned till grundnivån med hänsyn till samtidigt utgående änkepension från folkpensioneringen bör behållas under övergångstiden.

Den nu föreslagna ordningen innebär att pensionen till barnet kan bli lägre än vad som eljest följer av de nya reglerna. Ett alternativ till denna lösning vore en samordning av innebörd att ograverad barnpension utgår och att avräkning i stället sker på änkepensionen. I de fall där änkepensionen beviljats före ikraftträdandet av de nya bestämmelserna skulle emellertid en sådan lösning innebära en sänkning av en redan utgående änkepension. Detta bör enligt vår mening inte komma i fråga. En avräkning av detta slag skulle vidare administrativt vara mer komplicerad att genomföra. Med hänsyn bl. a. härtill och till behovet av att beakta de sammanlagda pensionsförmånerna till efterlevande i en och samma familj anser vi att den här förordade lösningen inte bör inge några betänkligheter.

När det gäller *nivåerna för barnpension inom ATP* anser vi det inte vara möjligt att tillämpa samma princip för övergångsregleringen som den för folkpensioneringen föreslagna. De ändrade kompensationsgraderna för ATP tar primärt sikte på barnpension som kommer att utges inom ramen för det reformerade systemet för efterlevandepensionering, där syftet är att lägga större tonvikt vid stödet till efterlevande barn och reducera betydelsen av förmånerna till änkor. En omräkning vid ikraftträdandet av alla utgående barnpensioner enligt de nya reglerna skulle i princip innebära en momentan fördubbling av barnpensionerna efter en avliden man i fall där änkepension samtidigt utges. De kostnadsökningar en sådan lösning skulle medföra för den allmänna försäkringen kan enligt vår mening inte anses motiverade ur behovssynpunkt. Vidare skulle en sådan omräkning i vissa situationer medföra en sänkning av barnpensionen. Detta skulle bli fallet för ett ensamt efterlevande barn som uppbär barnpension efter sin mor eller — om änkepension samtidigt ej utges — sin far. Vi föreslår därför att övergångsreglerna i detta hänseende inom tilläggspensioneringen skall utformas enligt huvudregeln, dvs. att tidpunkten för dödsfallet skall vara avgörande vid valet av regelsystem. De nya reglerna för beräkning av tilläggspension i form av barnpension bör således gälla enbart i situationer då rätten till barnpension inträder efter ikraftträdandet.

Har dödsfallet däremot inträffat före den 1 januari 1989 och rätt till

barnpension alltså föreligger redan vid den tidpunkt då det nya regelsystemet träder i kraft, bör hittillsvarande bestämmelser fortsätta att tillämpas. Någon omräkning av tilläggspensionerna skall alltså inte ske. Detta bör gälla även beträffande möjligheten för föräldralösa barn att få tilläggspension efter båda föräldrarna. Denna rätt bör således tillkomma endast barn som blir föräldralösa efter 1988 års utgång.

För att undvika överkompensation åt en och samma familj, föreslår vi dock att avsteg i visst hänseende görs från huvudregeln. Vi föreslår sålunda att nuvarande regler för beräkning av ATP skall gälla också för barn som beviljas barnpension efter ikraftträdandet, om det då utges även änkepension från tilläggspensioneringen efter den avlidne föräldern med stöd av de övergångsbestämmelser som föreslås för efterlevande kvinnor som är födda år 1943 eller tidigare. Som vi påpekat beträffande motsvarande förslag på folkpensioneringens område är det nödvändigt att beakta det samlade stödet från efterlevandepensioneringen till en familj. Det skulle nämligen strida mot reformens syfte om det efter en avliden man samtidigt kunde utges både änkepension enligt äldre regler och barnpension enligt det nya regelsystemet.

De höjningar i vissa fall av nivåerna för *bidragsförskott* och *särskilt bidrag till vissa adoptivbarn* som föreslås i avsnitt 6.4.1 bör träda i kraft fullt ut vid ikraftträdandet av reformen på efterlevandepensioneringens område. De nya nivåerna bör således gälla även för barn som beviljats sådan förmån före den 1 januari 1989. En uppräkning av förskottet resp. bidraget får därför göras fr. o. m. nämnda tidpunkt.

Sammanfattningsvis innebär de för barnpensioneringen föreslagna övergångsbestämmelserna följande. De nya reglerna för barnpension gäller om föräldern avlider efter ikraftträdandet. Har dödsfallet inträffat dessförinnan skall i princip hittillsvarande regler ha fortsatt tillämpning. De nya åldersgränserna gäller dock även för barn som har beviljats barnpension före ingången av år 1989. Också den sänkta kvalifikationstiden för utländska här bosatta barns rätt till barnpension tillämpas även om dödsfallet inträffat före ikraftträdandet. Likaså avses de nya nivåerna för barnpension inom folkpensioneringen gälla också för barn som har rätt till sådan pension vid ikraftträdandet. Avlider föräldern efter ikraftträdandet och utgår också änkepension enligt hittillsvarande regler efter denne, skall nuvarande bestämmelser tillämpas vid beräkningen av barnpension från såväl folk- som tilläggspensioneringen.

8.3 Övergångsregler i fråga om pension till vuxna efterlevande

De relativt omfattande förändringar av efterlevandeförmånerna inom den allmänna försäkringen som vi föreslår i detta betänkande kan, som vi framhållit i avsnitten 5.4.2 och 8.1, inte träda i kraft fullt ut vid en viss bestämd tidpunkt. Framför allt när det gäller efterlevande kvinnor är det nya regelsystemet avsett enbart för de generationer som vuxit upp under

den samhällsstruktur och med de familjemönster som ligger till grund för reformen. Inte heller bör rätten till redan beviljade änkepensioner påverkas av de nya bestämmelsernas införande. Det nya regelsystemet får därför börja tillämpas successivt vid sidan av de nu gällande reglerna.

I de allmänna övervägandena i avsnitt 5 har vi närmare utvecklat skälen till att vi funnit det nödvändigt med långtgående och generösa övergångsbestämmelser till den reformerade efterlevandepensioneringen.

Vi anser att någon principiell skillnad i detta hänseende inte bör göras mellan folk- och tilläggspensioneringen. De förslag till övergångsbestämmelser som vi redovisar och som utvecklas närmare i detta avsnitt utgår därför från att principerna för övergångsregleringen i huvudsak skall vara desamma för båda pensionssystemen.

8.3.1 Efterlevande män

När det gäller efterlevande män innebär de nya bestämmelserna att det införs ett efterlevandeskydd som helt saknar motsvarighet i dag. Ett grundläggande motiv för reformen har också varit att åstadkomma full könsjämlikhet på detta område. Det nya systemet bör därför för männens vidkommande kunna börja tillämpas direkt i samband med att den nya lagstiftningen införs, utan särskilda övergångsbestämmelser med avseende på ålder eller liknande.

Vad ovan sagts innebär emellertid inte att alla änklingar omedelbart vid ikraftträdandet blir berättigade till efterlevandepension. Som tidigare nämnts bör en principiell utgångspunkt för övergångsregleringen vara att det nya systemet för efterlevandepension skall gälla enbart när dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet. Enligt vår mening bör denna huvudregel gälla då fråga är om efterlevandepension för män. De föreslagna efterlevandeförmånerna bör därför utges endast till män vars maka — eller därmed jämställd samboende — avlider efter utgången av år 1988.

De män som redan dessförinnan blivit änklingar kommer således inte att omfattas av det nya systemet. Vi anser att det inte bör komma i fråga att i detta sammanhang göra avsteg från vad som eljest är brukligt vid införandet av ny lagstiftning på socialförsäkringens område och låta de nya bestämmelserna få retroaktiv verkan. För en sådan lösning talar också kostnadsaspekten, varvid en avvägning måste göras mot behovet av generösa övergångsregler när det gäller den nuvarande änkepensioneringen. Om man låter det nya systemet omfatta enbart dem som blivit änklingar efter ikraftträdandet, får man en successiv ökning av antalet pensionsberättigade män och därmed en långsammare kostnadsutveckling i reformens inledningsskede då det nuvarande och det nya regelsystemet kommer att tillämpas parallellt.

Den nu föreslagna övergångsbestämmelsen medför en viss tröskeleffekt, som kan framstå som orättvis för de män som inte kommer i åtnjutande av de nya efterlevandeförmånerna. Emellertid måste beaktas att utformningen av de nya förmånerna är sådan att, även om de nya bestämmelserna gavs retroaktiv verkan, långtifrån alla änklingar skulle få

rätt till dessa förmåner. Sålunda skulle enbart män som blivit änklingar under det sista året före ikraftträdandet kunna komma i åtnjutande av någon del av den ettåriga omställningspensionen. På motsvarande sätt skulle rätten till omställningspension för förlängd tid och till särskild efterlevandepension tillkomma endast dem som blivit änklingar senast viss tidpunkt före ikraftträdandet. Även med en sådan lösning skulle tröskeleffekter alltså inte kunna undvikas.

8.3.2 Efterlevande kvinnor

Enligt den tidigare nämnda principen för utformningen av övergångsreglerna bör på motsvarande sätt när det gäller efterlevande kvinnor tidpunkten för dödsfallet tas som utgångspunkt för regleringen. Har mannen avlidit innan de nya reglerna träder i kraft bör nuvarande bestämmelser gälla för änkans rätt till familjepension. Inträffar dödsfallet däremot efter ikraftträdandet bör som huvudprincip gälla att de nya reglerna skall tillämpas. Eftersom kvinnor för närvarande har rätt till änkepension och det nya systemet innebär att denna förmån avvecklas måste emellertid ställning tas till om och i så fall i vilken utsträckning änkepension enligt dagens regler skall kunna nybeviljas även sedan den nya lagstiftningen trätt i kraft.

I avsnitt 5.4.2 har vi utförligt redovisat våra överväganden vad gäller övergången från nuvarande änkepensionering till det nya regelsystemet. Våra förslag i detta hänseende innebär följande.

Kvinnor som är änkor vid ikraftträdandet

De kvinnor som vid ikraftträdandet redan har rätt till änkepension, dvs. de vilkas make — eller därmed jämställd samboende — avlidit före den 1 januari 1989, bör ha fortsatt rätt till sådan pension. Pensionsrätten skall således även fortsättningsvis prövas helt enligt nuvarande regler fram till dess kvinnan avlider. Det innebär att änkepension kan utges från folkpensioneringen fram till dess kvinnan fyller 65 år och från tilläggspensioneringen under hennes återstående livstid.

Kvinnor som är 45 år eller äldre vid ikraftträdandet

De hittillsvarande bestämmelserna om änkepension bör fortsätta att gälla även för andra kvinnor som har fyllt 45 år när de nya reglerna träder i kraft den 1 januari 1989. Detta gäller alltså kvinnor som blir änkor först efter ikraftträdandet och som är födda år 1943 eller tidigare.

Alla kvinnor i denna ålderskategori kommer emellertid inte att beröras av denna övergångsregel. Syftet med den är nämligen att ge ett fortsatt skydd från dagens änkepensionering endast för kvinnor som vid den nya lagstiftningens införande omfattas av detta skydd. Det vore inte rimligt att låta nytillkommande grupper omfattas av en förmån som dessförinnan avvecklats. Efter reformens genomförande bör det således inte vara möjligt att "gifta sig till" ett riskskydd från den nuvarande änkepen-

sioneringen. En förutsättning för att kvinnor i denna ålderskategori i framtiden skall kunna beviljas änkepension bör därför vara att de vid utgången av år 1988 var gifta med den man som sedermera avlidit. Såvitt gäller folkpension är förutsättningen också uppfylld om kvinnan vid ikraftträdandet sammanbodde med mannen under sådana förhållanden som avses i folkpensioneringens likställighetsregel. Denna regel innebär att kvinnan antingen tidigare skall ha varit gift med mannen eller också skall ha eller ha haft barn med denne och att ingen av dem är gift med annan.

Till de kvinnor, som är födda år 1943 eller tidigare och som vid ikraftträdandet uppfyller ovannämnda villkor för rätt till änkepension även i framtiden, utbetalas änkepension i princip helt enligt de nuvarande reglerna från såväl folk- som tilläggspensioneringen fram till dess kvinnan fyller 65 år.

I fråga om dessa kvinnors rätt till änkepension från ATP efter det de fyllt 65 år föreslår vi emellertid vissa särregler. Enligt de regler som gäller i dag kan kvinnan vid sidan av änkepensionen uppbära ålderspension från ATP på grundval av de pensionspoäng hon intjänat genom eget förvärvsarbete. Vi förordar att änkepensionen för vissa av dessa kvinnor i rimlig utsträckning minskas med hänsyn till den ålderspension som kvinnan kan uppbära. Man undviker härigenom den överkompensation som kan sägas uppkomma för de kvinnor som får fortsatt änkepensionsrätt enligt de föreslagna övergångsbestämmelserna men som erhåller egen ålderspension med belopp som kanske överstiger vad en genomsnittlig manlig pensionstagare uppbär. Med en sådan lösning uppnår man också den fördelen att kvinnans ålder vid det nya systemets ikraftträdande inte blir av lika avgörande betydelse som eljest. Övergångsregleringen blir härigenom mer flexibel, eftersom hänsyn kommer att tas också till den egenpension som änkan uppbär.

Dessa samordningsregler bör emellertid inte ta sikte på alla kvinnor som är 45 år eller äldre vid ikraftträdandet. De som då är nära eller redan har uppnått den allmänna pensionsåldern måste generellt sett antas behöva ett mera omfattande riskskydd genom hittillsvarande änkepensionering än de något yngre kvinnorna i denna kategori. Dessa kvinnor har inte samma möjligheter som yngre att bygga upp ett eget pensionsskydd inom ATP efter reformens införande eller att då på annat sätt till rimliga kostnader skaffa ett riskskydd som motsvarar änkepensioneringen. Vi förslår därför att de — gifta eller därmed likställda — kvinnor som vid reformens ikraftträdande redan har fyllt 60 år, dvs. är *födda år 1928 eller tidigare*, även i fortsättningen skall kunna uppbära ATP i form av änkepension helt enligt nuvarande bestämmelser också efter fyllda 65 år, dvs. utan samordning med egen ålderspension.

När det däremot gäller de något yngre kvinnorna i den nu behandlade kategorin, dvs. kvinnor *födda under något av åren 1929—1943*, förvärvsarbetar dessa redan i dag i stor utsträckning och intjänar därmed rätt till egen tilläggspension. Änkepensionen till en sådan kvinna bör därför fr. o. m. 65 års ålder i princip samordnas krona för krona med kvinnans

ålderspension från ATP. En sådan samordning innebär att änkepensionen utbetalas bara i den mån den beloppsmässigt överstiger egenpensionen.

I fall där mannen intjänat en högre ålderspension än kvinnan medför dock en sådan lösning att kvinnan som änka inte blir bevarad vid sin andel av den standard makarna skulle ha haft om mannen fortfarande varit i livet, dvs. hälften av makarnas sammanlagda tilläggspensioner. Med hänsyn härtill anser vi att den föreslagna samordningsregeln inte bör tillämpas fullt ut utan bör förses med en garantiregel av innebörd att kvinnan alltid ges rätt till minst en sammanlagd tilläggspension som motsvarar 50 % av summan av den avlidne mannens och kvinnans egenpensioner. Mannens egenpension beräknas härvid enligt reglerna i 14 kap. 3 § AFL och motsvarar således i princip den pension som mannen var berättigad till eller skulle ha kommit i åtnjutande av, om rätt till förtidspension inträtt för honom vid tidpunkten för dödsfallet. Mannens egenpension motsvarar således det underlag på vilket änkepensionen beräknas.

Nuvarande regler innebär att änkepensionen utgör 40 % eller — om barnpensionsberättigat barn finns — 35 % av mannens egenpension. Den föreslagna garantiregeln är inte avsedd att innebära någon förändring härav. Änkepension bör därför aldrig kunna utges med högre totalt belopp än vad kvinnan skulle ha fått om nuvarande regler hade tillämpats fullt ut. Detta betyder främst att en kvinna utan rätt till egen ålderspension från ATP inte med stöd av garantiregeln skall kunna få högre sammanlagd pension än änkepensionen från ATP, dvs. i regel 40 % av mannens egenpension.

Garantiregeln medför — uttryckt på annat sätt — att samordningsregeln blir aktuell att tillämpa först om kvinnans egenpension från ATP överstiger 20 % av mannens egenpension. Är kvinnans egenpension lägre, utges änkepensionen ograverad. Utgör kvinnans egenpension högre andel än 20 % av mannens egenpension, görs samordning.

Den föreslagna samordningen i kombination med garantiregeln innebär att, om båda makarna är pensionerade när mannen avlider, kvinnan därefter alltid har rätt till drygt hälften av makarnas sammanlagda pensionsförmåner. Att hon får mer än hälften beror på att folkpensionens grundbelopp i och med dödsfallet uppräknas från 78,5 till 96 % av basbeloppet. Uttryckt på annat sätt innebär vårt förslag att kvinnan förutom egen folkpension har rätt till det högsta av följande tre belopp: den egna ålderspensionen från ATP, änkepensionen från ATP resp. hälften av makarnas sammanlagda egenpensioner från ATP — dock högst den pension hon är berättigad till enligt nu gällande regler.

Den samordning som vi föreslår avser enbart tilläggspension i form av ålderspension. Någon motsvarande samordning mellan änkepension och den förtidspension från ATP som kvinnan kan vara berättigad till anser vi inte bör göras, eftersom änkepension fram till dess kvinnan fyller 65 år kan utbetalas ograverad vid sidan av en eventuell förvärvsinkomst. I princip bör samordningen alltså göras först från den tidpunkt då

kvinnan fyller 65 år, om hon börjat uppbära änkepension dessförinnan.

För att undvika spekulation bör samordningen emellertid avse även tilläggspension i form av ålderspension som helt eller delvis tas ut före 65 års ålder. Om en kvinna uppskjuter uttaget av hela eller halva ålderspensionen till en tidpunkt efter den då hon fyller 65 år, bör av samma skäl vid samordningen tas hänsyn till den ålderspension som skulle ha utgått om hon börjat uppbära sådan pension fr. o. m. 65-årsmånaden.

Kvinnor som är yngre än 45 år vid ikraftträdandet

För yngre kvinnor, dvs. kvinnor som är födda år 1944 eller senare, liksom för äldre kvinnor utan rätt till änkepension enligt de ovan föreslagna övergångsreglerna bör det nya regelsystemet tillämpas i situationer då dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet.

Den åsikten har stundom framförts att en man inom tilläggspensioneringen "tjänar in" en rätt till änkepension för sin hustru. Någon reell grund för ett sådant synsätt finns inte. ATP är till sin utformning ett fördelningssystem, inte ett premiereservsystem. Inte heller är änkepensioneringen och annan efterlevandepensionering inom vare sig ATP eller de enligt premiereserv- eller kapitaltäckningsmetoderna utformade tjänstepensioneringarna uppbyggda på sådant sätt att försäkringstagaren har en garanti för att pension skall utbetalas eller att den skall utges under viss minsta tid. Det rör sig i stället om riskförsäkringar av innebörd att efterlevandepension utbetalas enbart om den försäkrade risken, dvs. dödsfall, inträffar och under förutsättning att försäkringen vid den tidpunkten fortfarande är gällande för försäkringstagaren och att förmånstagare då finns. Även många privata pensionsförsäkringar för efterlevandeskydd är konstruerade enligt denna princip.

Även om ett synsätt av detta slag sålunda är helt artfrämmande för ett pensionssystem av ATP:s karaktär, anser vi — som utvecklats i avsnitt 5.4.2 — att åsikten bör kunna beaktas i detta speciella sammanhang, då en genomgripande omdaning av efterlevandestödet föreslås. Vi har därför tagit den till utgångspunkt för de särskilda övergångsregler som vi föreslår för yngre kvinnor. Dessa övergångsregler har till syfte att ge kvinnorna en fortsatt rätt till en änkepension från ATP som står i relation till den ålderspension mannen intjänat inom tilläggspensioneringen fram till tidpunkten för ikraftträdandet.

Dessa särskilda övergångsregler avser primärt ATP och tar sikte på alla kvinnor som vid ikraftträdandet är yngre än 45 år — dvs. födda år 1944 eller senare — utan någon nedre åldergräns. En förutsättning föreslår vi dock skall vara att kvinnan vid utgången av år 1988 är gift och att antingen äktenskapet då bestått minst fem år eller att hon då har barn gemensamt med maken. Det krävs således enligt förslaget att hon vid nämnda tidpunkt uppfyller villkoren för rätt till tilläggspension i form av änkepension. Mannens ålder är däremot utan betydelse utom så till vida att ett barnlöst äktenskap måste ha ingåtts senast den dag då mannen fyllde 60 år.

Den rätt som en kvinna i denna situation tillförsäkras med vårt förslag är att hon kan beviljas änkepension från ATP av viss storlek om och när mannen skulle avlida, under förutsättning att äktenskapet då fortfarande består och villkoren i övrigt för rätt till sådan pension alltjämt är uppfyllda. Denna framtida änkepension motsvarar storleksmässigt hela eller viss andel av den änkepension som skulle ha utbetalats om mannen hade avlidit vid utgången av år 1988. Änkepensionen beräknas — med tillämpning av 30- och 15-årsreglerna — på grundval av de år med pensionspoäng och storleken av dessa som mannen förvärvat under tiden före reformens ikraftträdande. Däremot tas inte hänsyn till år därefter, dvs. några antagandepoäng läggs inte till grund för pensionen. För män som är födda år 1923 eller tidigare tillämpas 15 kap. 1 § AFL, vilket innebär krav på färre år med pensionspoäng än 30 för att rätt skall föreligga till oreducerad pension. En kvinna som är gift med en äldre man, som vid ikraftträdandet tillgodoräknats pensionspoäng för så många år som krävs för oreducerad ålderspension, kan således enligt förslaget även i framtiden beviljas oreducerad änkepension.

Änkepensionen beräknas på grundval av medeltalet av de femton högsta poängtalen som mannen intjänat före den 1 januari 1989. För att undvika att alltför små pensioner betalas ut, bör krävas minst tre år med ATP-poäng före ikraftträdandet av reformen. Lägsta belopp som utbetalas blir härigenom 1/10 av en oreducerad änkepension.

Inom tilläggspensioneringen intjänas pensionsrätt endast genom den del av förvärvsinkomsten som överstiger ett basbelopp. Inkomsten därunder kompenseras i pensionshänseende i stället genom folkpensioneringen. För att den nu ifrågavarande rätten till viss änkepension på grundval av mannens poängförvärv före år 1989 skall tillgodoses fullt ut, bör därför den särskilda övergångsregeln inom ATP kompletteras med en motsvarande övergångsbestämmelse såvitt gäller folkpensioneringen. Den innebär att kvinnor som är födda år 1944 eller senare ges fortsatt rätt till även en hel eller del av en hel folkpension i form av änkepension, om de vid utgången av år 1988 uppfyller villkoren för sådan rätt. Förutsättningar härför är i huvudsak att kvinnan då antingen fyllt 36 år och varit gift med mannen minst fem år eller har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under 16 år. Folkpensionen utges med samma andel av oreducerad pension som tilläggspensionen (dvs. i regel vissa 30-delar av en icke reducerad pension).

Eftersom villkoren för rätt till änkepension inte är desamma inom de båda pensionssystemen kan det emellertid inträffa att en gift kvinna blir berättigad till fortsatt rätt till änkepension endast från folkpensioneringen. I sådant fall finns inte någon ATP att anknyta till. Beräkningen av folkpensionen får då göras på grundval av en fiktiv tilläggspension i form av änkepension motsvarande vad som skulle ha utgetts om villkoren för rätt till sådan pension varit uppfyllda. Den fiktiva tilläggspensionen beräknas med tillämpning av 30-årsregeln som en hel eller en andel av en oreducerad änkepension på grundval av det antal år mannen tillgodoräknats pensionspoäng fram t. o. m. år 1988. Folkpensionen utges så-

ledes med så stor andel av oreducerad änkepension som svarar mot förhållandet mellan det antal år mannen fram till dess tillgodoräknats ATP-poäng och talet trettio (eller det lägre tal som följer av 15 kap. 1 § AFL).

Motsvarande rätt till folkpension i form av änkepension bör ges även en icke gift kvinna, som vid utgången av år 1988 stadigvarande sammanbor med en icke gift man och som uppfyller villkoren i folkpensioneringens likställighetsregel. Denna regel innebär att kvinnan antingen skall ha varit gift med eller ha eller ha haft barn med mannen i fråga. Kvinnan måste dessutom uppfylla ovannämnda villkor för rätt till folkpension i form av änkepension. Den tid kvinnan oavbrutet sammanbott med mannen jämställs härvid med tid varunder äktenskap bestått. Inte heller för denna kategori kvinnor finns någon ATP att anknyta till, eftersom änkepension från tilläggspensioneringen utges endast till gifta kvinnor. Även i dessa fall får således beräkningen av folkpensionen göras på grundval av en fiktiv tilläggspension i form av änkepension, motsvarande vad som skulle ha utgetts om mannen och kvinnan varit gifta och villkoren för rätt till sådan pension varit uppfyllda.

Änkepension från folkpensioneringen utbetalas bara i de fall då mannen avlider innan kvinnan fyllt 65 år och utges längst fram till dess kvinnan uppnår denna ålder.

De kvinnor som berörs av dessa särskilda övergångsregler och som med stöd därav erhåller folkpension i form av änkepension bör få rätt också till pensionstillskott med samma kvotdel som folkpensionens grundbelopp. Rätt bör även föreligga till kommunalt bostadstillägg (KBT) och till extra avdrag vid beskattningen. Även en relativt liten andel av en folkpension i form av änkepension kan sålunda ge rätt till KBT och skatteavdrag av tämligen stor ekonomisk betydelse.

De kvinnor — födda år 1944 eller senare — som berörs av dessa särskilda övergångsregler torde regelmässigt bli berättigade också till omställningspension under ett år eller längre tid och i vissa fall även till särskild efterlevandepension, om mannen skulle avlida innan de fyllt 65 år. För att undvika dubbelkompensation bör därför änkepensionen alltid samordnas krona för krona med omställningspension och särskild efterlevandepension. Det betyder att änkepensionen för tid då rätt föreligger till dessa förmåner utges endast i den mån den beloppsmässigt överstiger omställningspensionen resp. den särskilda efterlevandepensionen.

Även med ålderspension från ATP bör göras en samordning av sådan änkepension från ATP som här avses. I fråga om sådan änkepension från ATP som efter ikraftträdandet nybeviljas en kvinna född år 1944 eller senare med stöd av de här berörda övergångsbestämmelserna föreslår vi alltså att den skall samordnas med den ålderspension från tilläggspensioneringen som änkan kan ha rätt till. Denna samordning bör ske krona för krona på det sättet att änkepensionen utbetalas enbart i den mån den överstiger ålderspensionen.

De föreslagna övergångsreglerna beträffande kvinnor som är yngre än 45 år vid ikraftträdandet kan illustreras med följande exempel. En kvin-

na är vid ikraftträdandet 40 år och gift med en man som då är 43 år. Mannen har fram till ikraftträdandet tjänat in pensionspoäng för 24 år. Makarna har varit gifta under 20 års tid. De har ett barn, som är 19 år gammalt. Sex år efter den reformerade efterlevandepensioneringens införande avlider mannen. Kvinnan får då rätt till omställningspension under en tid av ett år. Dessutom erhåller hon rätt till änkepension enligt hittillsvarande regler efter mannen. Från ATP utges änkepension med 40 % av mannens egenpension beräknad på grundval av de 15 bästa inkomståren före ikraftträdandet och reducerad till 24/30, eller annorlunda uttryckt 24/30 av en oreducerad änkepension efter mannen. Också folkpension i form av änkepension utges med 24/30. Eftersom kvinnan vid dödsfallet var 46 år, och alltså under 50 år, utgår enligt hittillsvarande regler denna änkepension med 11/15 av 96 % av basbeloppet. Folkpension till kvinnan utgör alltså (24/30 x 11/15 x 0,96 basbelopp =) 56,32 % av basbeloppet. Änkepensionen från folk- och tilläggspensioneringen utbetalas till kvinnan efter det att omställningspensionen upphört att utgå och fram till dess kvinnan ålderspensioneras. I vad mån hon även därefter kan uppbära änkepension från ATP blir beroende av hur hög denna är liksom av storleken av hennes egen ålderspension från tilläggspensioneringen (dessa samordnas krona för krona).

Några särskilda frågor

En särskild fråga som det finns anledning att ta upp i detta sammanhang är om en *valrätt* bör införas och om det alltså skall finnas möjlighet för alla eller vissa efterlevande kvinnor med rätt därtill att avstå från rätten till änkepension och i stället välja efterlevandestöd i form av omställningspension och — i förekommande fall — särskild efterlevandepension. Vad först gäller de kvinnor som redan vid ikraftträdandet uppbär änkepension torde det vara främmande att medge en valrätt av sådan innebörd. De skulle i så fall kunna erhålla pension först enligt det gamla och sedan enligt det nya systemet, något som framstår som klart olämpligt.

Om en valrätt över huvud taget skulle komma i fråga skulle den gälla kvinnor som blir änkor först efter det nya regelsystemets ikraftträdande. En kvinna skulle då kunna hävda att hon är i större behov av att erhålla det sammanlagt större stöd som skulle kunna utgå till henne och hennes barn enligt de nya reglerna under den tid barnen är små än att för en längre tid erhålla det lägre belopp som skulle utbetalas till familjen i form av änke- och barnpension. Den principen har dessutom tidigare tillämpats vid införandet av nya regler att man, när en särskild åldersgräns uppställs som brytpunkt, i och för sig låter de nya reglerna gälla samtliga berörda men ger vissa kategorier rätt att, om de så önskar, åberopa äldre bestämmelser. En valrätt skulle vidare kunna anses speciellt motiverad i den situationen där det nya och det gamla regelsystemet omfattar olika kategorier efterlevande. Detta blir fallet för vissa ogifta samboende, som enligt de nya reglerna ges rätt till pension från ATP. Enligt dagens regler

utges däremot tilläggspension i form av änkepension endast till den som varit gift med den avlidne.

Ovan anförda synpunkter skulle kunna åberopas till förmån för införande av en valmöjlighet — antingen generellt eller för en viss kategori efterlevande. Å andra sidan skulle en regel som medger sådan valrätt kunna leda till olyckliga konsekvenser för den efterlevande. Så kunde bli fallet där det senare visar sig att kvinnan vid valtillfället fått felaktiga upplysningar eller att någon av de ursprungliga förutsättningarna för hennes val ändras. Det torde över huvud taget vara i det närmaste omöjligt för den enskilde att med någon nämnvärd grad av säkerhet göra en bedömning av det framtida utfallet av de båda systemen. Vi anser det därför inte vara meningsfullt att införa en valrätt av här ifrågasatt slag. För att en valrätt skulle få något egentligt värde skulle den få förenas med en möjlighet för den efterlevande att senare frånträda sitt val och övergå till den andra stödformen. En sådan ständig valrätt skulle dock ge upphov till oacceptabla spekulationsmöjligheter och kan därför enligt vår uppfattning inte komma i fråga. Ytterligare skulle en möjlighet för efterlevande till val mellan de olika regelsystemen medföra problem i den praktiska tillämpningen.

Med hänsyn till vad ovan anförts avvisar vi tanken på en valrätt mellan den nuvarande änkepensionen och den föreslagna efterlevandepensionen.

För efterlevande kvinnor föreslår vi ytterligare en speciell regel. Denna regel är tekniskt utformad som en övergångsregel men innebär i realiteten en *ändring av nuvarande regler i 14 kap. 2 § AFL.* Innebörden av dessa är att tilläggspension i form av änkepension dras in, om den pensionsberättigade ingår äktenskap, men börjar utgå på nytt om äktenskapet upplöses innan det bestått i fem år. Tanken bakom femårsregeln är att kvinnan efter denna tid förvärvat rätt till änkepension efter mannen i det nya äktenskapet. Om kvinnan skulle bli änka även efter den senare mannen innan det nya äktenskapet bestått i fem år, har hon inte rätt till änkepension efter denne såvida hon inte har barn gemensamt med honom. Om den pensionsberättigade kvinnan emellertid ingår nytt äktenskap med en man som är 60 år eller äldre och det nya äktenskapet upplöses på grund av mannens död efter att ha bestått i mer än fem år, föreligger — om äktenskapet är barnlöst — enligt dagens regler inte rätt till änkepension från ATP efter den andre mannen. Inte heller kan rätten till änkepension efter den förste mannen återupplivas.

Sistnämnda konsekvens har uppmärksammats i en motion till riksdagen (1983/84:1611), som överlämnats till pensionsberedningen (SfU 1983/84:18, rskr. 204). En redovisning av innehållet i motionen och socialförsäkringsutskottets betänkande har lämnats under avsnitt 3.2.

Vi instämmer i motionärens uppfattning att detta är en otillfredsställande konsekvens av de nu gällande reglerna. För att undvika denna konsekvens föreslår vi att en kvinna i nämnda situation, som beviljats änkepension från ATP före ikraftträdandet och som dessförinnan ingått nytt äktenskap med en man som då var 60 år eller äldre, skall kunna

återfå rätten till änkepension efter den förste mannen trots att det nya äktenskapet varat i mer än fem år, om detta äktenskap skulle upplösas efter ikraftträdandet. I specialmotiveringen utvecklar vi närmare innebörden av vårt förslag i detta avseende.

8.3.3 Sammanfattning

De för vuxna efterlevande föreslagna övergångsbestämmelserna innebär sammanfattningsvis följande.

- Efterlevande män får rätt till omställningspension och särskild efterlevandepension i alla situationer där dödsfallet inträffar efter den nya lagstiftningens ikraftträdande. Om kvinnan avlidit dessförinnan, utges inga förmåner.
- Efterlevande kvinnor, vars make avlidit före ikraftträdandet och som då har rätt till änkepension, får oberoende av ålder behålla denna pension även fortsättningsvis. Pensionsrätten följer inom både folk- och tilläggspensioneringen helt hittillsvarande regler.
- Efterlevande gifta kvinnor, vars make avlider efter ikraftträdandet och som är födda år 1928 eller tidigare, kan beviljas änkepension från folk- och tilläggspensioneringen enligt hittillsvarande regler om dessas villkor är uppfyllda. Pensionsrätten följer helt dessa nu gällande regler.
- Efterlevande gifta kvinnor, vars make avlider efter ikraftträdandet och som är födda något av åren 1929-1943, kan beviljas änkepension från folk- och tilläggspensioneringen enligt hittillsvarande regler om dessas villkor är uppfyllda. Pensionsrätten följer helt de nu gällande reglerna för änkepension när det gäller folkpension liksom tilläggspension för tid före 65 års ålder. Inom ATP görs fr. o. m. 65 års ålder en samordning mellan änkepensionen och egen ålderspension men med en garanti för kvinnan att erhålla minst 50 % av makarnas sammanlagda egenpensioner från ATP.
- Övriga kvinnor, vars make avlider efter ikraftträdandet, omfattas av den nya lagstiftningen och kan alltså erhålla omställningspension och särskild efterlevandepension. Om kvinnan är född år 1944 eller senare, kan hon dessutom beviljas änkepension från folk- och tilläggspensioneringen som står i relation till den ålderspension som mannen intjänat inom ATP fram till tidpunkten för ikraftträdandet, under förutsättning att kvinnan då uppfyllde villkoren för rätt till änkepension enligt nu gällande regler. Denna änkepension samordnas med förmåner enligt det nya systemet och fr. o. m. 65 års ålder med egenpension från ATP.

9 Arbetsskadeförsäkringens efterlevandeförmåner

9.1 Inledning

9.1.1 Nuvarande regler

Lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring (LAF) trädde i kraft den 1 juli 1977, samtidigt som lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring (YFL) upphörde att gälla. Äldre bestämmelser gäller dock fortfarande i fråga om skada som har inträffat före ikraftträdandet. YFL trädde i kraft den 1 januari 1955. Genom YFL upphävdes bl. a. på området tidigare gällande lag (1916:235) om försäkring för olycksfall i arbete och lagen (1929:131) om försäkring för vissa yrkessjukdomar. De upphävda författningarna skall dock fortfarande tillämpas i fråga om skada som har inträffat före den 1 januari 1955 och i fråga om skada till följd av annat än olycksfall om skadan visat sig senare och den försäkrade inte efter nämnda dag varit utsatt för sådan inverkan som orsakat skadan. 1916 års lag föregicks i sin tur av lagen (1901:39 s. 1) angående ersättning för skada till följd av olycksfall i arbete.

Den 1 juli 1977 trädde vidare i kraft lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd och lagen (1977:267) om krigsskadeersättning till sjömän. I den förra lagen har förts samman bestämmelser om ersättning vid personskada som har ådragits under bl. a. militärtjänst, civilförsvarstjänst, räddningstjänst eller vistelse på kriminalvårdsanstalt, häkte eller polisarrest. Den senare lagen ersätter äldre författningar om ersättning till sjömän för krigsskador. Ersättning enligt de nämnda lagarna kan utges för skador, såväl olycksfallsskador som s. k. yrkessjukdomar och andra sjukdomar, som inträffar under skyddstiden. Också vid dödsfall kan ersättning utbetalas. Härvid blir ersättningsreglerna i LAF tillämpliga.

Arbetsskadeskyddet enligt LAF omfattar alla förvärvsarbetande, dvs. förutom arbetstagare även uppdragstagare och egenföretagare. Beträffande de båda sistnämnda kategorierna förutsätts dock att den försäkrade är bosatt i Sverige. Försäkringen omfattar dessutom studerande i den mån utbildningen är förenad med särskild risk för arbetsskada.

Om en försäkrad drabbas av arbetsskada, ger LAF i princip rätt till full ersättning för det inkomstbortfall som skadan medför. Med arbetsskada

förstås samtliga skador och sjukdomar som har uppstått på grund av olycksfall eller annan skadlig inverkan i arbetet. Också olycksfall vid färd till eller från arbetsstället räknas som olycksfall i arbetet, om färden föranleddes av och stod i nära samband med arbetet. Om en försäkrad har varit utsatt för olycksfall eller annan skadlig inverkan i arbetet skall skada som han ådragit sig anses vara orsakad av den skadliga inverkan, om inte betydligt starkare skäl talar mot det. Skada till följd av annat än olycksfall anses ha inträffat den dag då skadan visade sig. Detta innebär att LAF, i stället för YFL eller äldre lagstiftning, kommer att gälla i fråga om arbetssjukdom som har uppstått till följd av en inverkan som har skett före den 1 juli 1977 när sjukdomen inte visar sig förrän efter denna tidpunkt.

Arbetsskadan skall i princip ha varat längre än 90 dagar för att ge den försäkrade rätt till ersättning enligt LAF. För tiden dessförinnan, samordningstiden, gäller sjukförsäkringen enligt AFL. Efter samordningstiden utgår *sjukpenning* från arbetsskadeförsäkringen. Vid bestående nedsättning av arbetsförmågan med minst en femtondel har den försäkrade rätt till ersättning i form av *livränta* för den inkomstförlust som uppkommer. Livräntan ersätter inkomstförlust upp till samma inkomsttak som gäller för ATP, dvs. 7,5 basbelopp. Inkomstbortfall som för år understiger en fjärdedel av basbeloppet ger dock inte rätt till livränta.

Som underlag för beräkning av livränta läggs i princip den försäkrades sjukpenninggrundande inkomst enligt AFL vid den tidpunkt från vilken livräntan skall utges eller, om han inte är sjukpenningförsäkrad, den inkomst som då skulle ha utgjort hans sjukpenninggrundande inkomst. Underlaget skall dock alltid beräknas till minst 6 000 kr. I livränteunderlaget inräknas även inkomst som är undantagen från ATP. Skall livräntan börja utgå först sedan avsevärd tid har förflutit efter den skadliga inverkan i arbetet får underlaget bestämmas med ledning av annan högre förvärvsinkomst än den sjukpenninggrundande inkomsten om särskilda skäl talar för det. För försäkrad som inte har fyllt 25 år när skadan inträffade gäller särskilda regler för beräkning av livränteunderlaget. Även för försäkrade som genomgår utbildning gäller speciella bestämmelser om livränteunderlagets beräkning.

Livräntan utgår i princip till den månad under vilken den försäkrade fyller 65 år. För tid därefter gäller dock en garantiregel. Enligt denna skall fr. o. m. den månad varunder den försäkrade fyller 65 år livränta utges endast i den mån den försäkrade inte har rätt till ålderspension enligt AFL med belopp som uppgår till minst 65 % av livräntebeloppet.

Efter en försäkrad som avlidit till följd av arbetsskada utbetalas *begravningshjälp* med belopp som motsvarar 30 % av basbeloppet vid tiden för dödsfallet.

Om en försäkrad avlider till följd av arbetsskada kan vidare *livränta* utges till efterlevande änka, med änka jämställd kvinna, frånskild hustru, barn och förälder. Änkling äger däremot inte rätt till livränta.

Underlaget för beräkning av efterlevandelivränta (*ersättningsunderlaget*) utgörs av den försäkrades egen livränta om sådan livränta vid tiden för dödsfallet utgick med anledning av förlust av arbetsförmågan till

följd av skadan. I annat fall grundas efterlevandelivräntan på vad som skulle ha utgjort livränta till den försäkrade vid förlust av arbetsförmågan, om sådan livränta skulle ha börjat utgå vid tiden för dödsfallet. I ersättningsunderlaget inräknas även — i den mån det är skäligt — pension, livränta eller annan ersättning som utgick till den försäkrade med anledning av tidigare arbetsskada. Ersättningsunderlaget får aldrig överstiga ett belopp motsvarande 7,5 gånger basbeloppet vid den försäkrades död.

Änka efter försäkrad har rätt till livränta under förutsättningar som är likartade med reglerna för änkepension från folkpensioneringen. Efterlevandelivränta till änka utges således om hon har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under 16 år, som vid mannens död stadigvarande vistades i makarnas hem eller hos änkan, eller om hon har fyllt 36 år vid mannens död. Något minimikrav på äktenskapets längd finns inte uppställt. Upphör änkan att ha barn under 16 år i hemmet skall vid bedömande av hennes rätt till livränta i fortsättningen anses som om mannen hade avlidit då barnet upphörde att påverka rätten till livränta.

För änka, vars rätt till livränta grundar sig på sammanboende med barn under 16 år eller som vid mannens död eller den därmed jämställda tidpunkten har fyllt 50 år, utbetalas livräntan med belopp som, när mannen efterlämnar livränteberättigat barn, motsvarar 40 % och i annat fall 45 % av ersättningsunderlaget. För annan änka minskas livräntan med 1/15 för varje år varmed änkans ålder vid mannens död eller den tidpunkt då hon upphörde att ha barn under 16 år i hemmet understeg 50 år.

Med änka jämställs enligt 5 kap. 6 § LAF kvinna som vid den försäkrades död stadigvarande sammanbodde med honom och som hade varit gift med eller hade eller hade haft barn med honom eller var havande med barn till honom. Även kvinna som vid försäkrads död annars levde samman med den försäkrade under äktenskapsliknande förhållanden sedan avsevärd tid jämställs med änka i fråga om rätt till livränta. Som avsevärd tid ansågs ca två år i den praxis som utbildats vid tillämpning av motsvarande regel i YFL. Någon ändring härvidlag är inte avsedd enligt förarbetena till LAF. Om den försäkrade eller kvinnan var gift vid dödsfallet tillämpas inte de nämnda reglerna.

Om en kvinna som avses i 5 kap. 6 § LAF (dvs. med änka likställd) har rätt till underhållsbidrag från förutvarande make, minskas livräntan till henne med belopp som svarar mot bidraget. Motsvarande gäller om kvinnan såsom efterlevande till förutvarande make har rätt till livränta, pension i annan form än folkpension eller tilläggspension, skadestånd eller annan sådan ersättning som upphör att utgå om hon ingår nytt äktenskap. Avdrag på änkelivräntan görs också för livränta efter man med vilken kvinnan tidigare har levt samman under äktenskapsliknande förhållanden.

Rätten till änkelivränta upphör om änkan gifter om sig eller avsevärd tid lever samman med man under äktenskapsliknande förhållanden. Upplöses äktenskapet eller upphör sammanlevnaden inom fem år börjar livräntan utgå på nytt.

Frånskild hustru till den försäkrade som var berättigad till underhålls-

bidrag från denne har rätt till livränta med belopp som svarar mot bidraget. I likhet med vad som gäller för änkor görs dock undantag för unga kvinnor utan minderårigt barn. Som förutsättning för att livränta skall utges gäller sålunda att den frånskilda hustrun antingen har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under 16 år, som vid den försäkrades död stadigvarande vistades i dennes hem eller hos henne, eller hade fyllt 36 år vid den försäkrades död. Upphör den frånskilda hustrun att ha barn under 16 år i hemmet skall vid bedömande av hennes rätt till livränta i fortsättningen anses som om mannen hade avlidit då barnet upphörde att påverka rätten till livränta.

Livränta till frånskild hustru får inte utgå under längre tid än som varit bestämd för underhållsbidraget. Den får inte heller sättas högre än underhållsbidraget eller överstiga vad som maximalt kan utges till änka. Livräntan får således motsvara, när den försäkrade efterlämnar barn som har rätt till livränta enligt LAF efter honom, högst 40 % och i annat fall högst 45 % av ersättningsunderlaget. Någon avtrappningsregel motsvarande den som gäller för barnlös änka under 50 år finns inte i fråga om livränta till frånskild kvinna.

Barn till avliden försäkrad har rätt till livränta för tid t. o. m. den månad då barnet fyller 19 år. Om barnet på grund av sjukdom eller annan liknande orsak inte kan försörja sig kan rätten till livränta utsträckas längst t. o. m. den månad då barnet fyller 21 år. Hade den försäkrade genom avtal som är bindande för barnet åtagit sig att till dess underhåll utge visst engångsbelopp, föreligger rätt till livränta endast i den mån denna överstiger en livränta som har köpts eller kunnat köpas åt barnet för engångsbeloppet. Med eget barn jämställs i fråga om rätt till livränta barn till efterlevande make om barnet stod under makens vårdnad.

Storleken av barnlivräntan är beroende av om livränteberättigad änka eller därmed jämställd kvinna finns samt av familjemedlemmarnas antal. Efterlämnar den försäkrade änka och barn blir varje barns livränta 20 % av ersättningsunderlaget. Om barnet är ensamt utgör livräntan 40 % av ersättningsunderlaget. Är i sistnämnda fall flera barn berättigade till livränta ökas procenttalet 40 med 20 för varje barn utöver det första, varefter det sammanlagda livräntebeloppet fördelas lika mellan barnen.

Förälder till avliden försäkrad som till följd av dödsfallet kommer att sakna behövligt underhåll har rätt till livränta med skäligt belopp, dock högst 20 % av ersättningsunderlaget.

Om änka och med änka jämställd kvinna eller någon av dessa och frånskild hustru samtidigt har rätt till livränta efter försäkrad och om livräntornas sammanlagda belopp överstiger 45 % av ersättningsunderlaget, sätts livräntorna ned proportionellt så att de tillsammans motsvarar nämnda andel av underlaget. Efterlämnar den försäkrade därjämte barn som är berättigat till livränta efter honom, byts procenttalet 45 ut mot 40.

Uppgår livräntorna till efterlevande efter en försäkrad sammanlagt till belopp som överstiger ersättningsunderlaget, sätts livräntorna ned proportionellt så att de tillsammans motsvarar detta underlag. I första hand

skall dock nedsättning göras av livräntor till den försäkrades föräldrar.

Vidare gäller — genom en hänvisning till 10 kap. 4 § AFL — att en efterlevande kvinna inte samtidigt kan uppbära två änkelivräntor och att änkelivränta inte kan utgå samtidigt med egenlivränta.

Utgående livräntor är värdebeständiga genom anknytning till basbeloppet.

Livräntor enligt LAF är på visst sätt *samordnade* med allmän pension. Är den som uppbär livränta (egenlivränta eller efterlevandelivränta) samtidigt berättigad till folkpension eller tilläggspension i form av förtidspension eller familjepension enligt AFL med anledning av den inkomstförlust som har föranlett livräntan, utges livräntan endast i den mån den överstiger pensionen. I pensionen innefattas därvid pensionstillskott och barntillägg. Tilläggspension i form av ålderspension påverkar inte livräntan.

Änkelivränta utges fr. o. m. den månad då änkan fyller 65 år endast i den mån hon inte har rätt till folkpension i form av ålderspension och tilläggspension i form av änkepension med belopp som motsvarar en efterlevandelivränta som är beräknad på 65 % av ersättningsunderlaget.

Arbetsskadeförsäkringen *finansieras* genom arbetsgivaravgifter och egenavgifter. Staten står dock själv risken beträffande ersättning till arbetstagare i statlig tjänst och erlägger därför inte avgift.

9.1.2 Bakgrund till nuvarande regler och tidigare behandling

Särskilda regler om ersättning till efterlevande till den som avlidit på grund av arbetsskada har funnits i Sverige alltsedan 1901 års lag angående ersättning för skada till följd av olycksfall i arbete. Bestämmelser härom upptogs sålunda även i YFL.

År 1971 tillsattes den s. k. yrkesskadeförsäkringskommittén som fick i uppdrag att företa en översyn av yrkesskadeförsäkringen. Kommittén lade år 1975 fram förslag till ny lagstiftning på området i betänkandet (SOU 1975:84) Ersättning vid arbetsskada. På grundval av detta betänkande och propositionen 1975/76:197 utformades LAF.

Yrkesskadeförsäkringskommittén fann vid sina överväganden det helt klart att försäkringen för arbetsskada även i fortsättningen måste innehålla ett ekonomiskt skydd för vissa efterlevande. Vad som däremot kunde diskuteras var enligt kommittén hur vidsträckt man skulle göra den krets av efterlevande som skulle omfattas av skyddet. Framför allt gällde det att ta ställning till frågan om skyddet skulle begränsas till att täcka förlust av försörjarinkomst och alltså inriktas på minderåriga barn och andra för sin försörjning av den avlidne beroende anförvanter eller om skyddet skulle ges en mer generell omfattning och t. ex. omfatta alla änkor och därmed jämställda sammanboende kvinnor utan hänsyn till om de hade egna inkomster eller ej.

Försäkringen måste enligt kommittén självfallet ge skydd åt minderåriga barn till den avlidne i samma utsträckning som var fallet enligt YFL. Livränta borde alltså utgå till barn t. o. m. den månad under vilken

barnet fyller 19 år eller, i vissa fall, 21 år. Rätt till livränta föreslogs tillkomma inte enbart den försäkrades biologiska barn (och adoptivbarn) utan även styvbarn. Sådan rätt förelåg också enligt YFL, men den var där så till vida inskränkt att efter en avliden kvinna livränta utgick till makens barn i tidigare äktenskap eller utom äktenskap endast om barnet genom kvinnans frånfälle kommit att sakna behövligt underhåll. Kommittén fann det otillfredsställande att på detta sätt göra skillnad mellan olika styvbarns rätt till efterlevandelivränta och föreslog därför att alla styvbarn skulle ges rätt till livränta på samma villkor och utan någon inskränkning av ifrågavarande slag efter såväl styvfader som styvmoder.

Någon närmare motivering till varför styvbarn över huvud taget skulle ha rätt till livränta gavs inte i betänkandet. Förslaget innebar — med ovan nämnda undantag — endast ett överförande till LAF av motsvarande bestämmelse härom i YFL. Då sådan rätt infördes i YFL innebar detta en nyhet i förhållande till äldre lagstiftning på området. Denna nya bestämmelse motiverades därvid med hänvisning till skadeståndsrättsliga principer. Att barnet kunde komma att bli berättigat till livränta efter såväl biologisk förälder som styvförälder resp. livränta efter den ene och underhållsbidrag från den andre ansåg man sig då få acceptera med hänsyn till det önskvärda i att rätten till livränta utformades efter enkla och schematiska regler avpassade med tanke på normalfallen.

Kommittén fann det vidare motiverat att behålla möjligheten att utge efterlevandelivränta till förälder som till följd av dödsfallet kommit att sakna behövligt underhåll. Kommittén framhöll att uppbyggnaden av den allmänna pensioneringen visserligen skulle komma att göra en sådan bestämmelse mindre motiverad med tiden. Fortfarande torde det emellertid enligt kommittén då förekomma fall där pensionsskyddet var dåligt, inte minst bland invandrarfamiljer, och där en behovsprövad föräldralivränta kunde utgöra en nödvändig förutsättning för en dräglig försörjning.

När det gällde det generella skyddet i YFL för änka och därmed jämställd sammanboende kvinna ställde sig kommittén däremot mera tveksam till att överföra bestämmelserna utan ändring till den nya lagen. Enligt kommittén borde änkor med minderåriga barn och änkor som på grund av ålder, hälsotillstånd eller arbetsmarknadsmässiga skäl hade särskilda svårigheter att få förvärvsarbete naturligtvis garanteras ett tillfredsställande efterlevandeskydd inom försäkringen. Men kommittén hade frågat sig om detsamma borde gälla även för andra änkor. Yrkesskadeförsäkringskommittén åberopade därvid vad pensionsförsäkringskommittén hade anfört beträffande änkepensioneringen i betänkandet (SOU 1971:19) Familjepensionfrågor m. m. Yrkesskadeförsäkringskommittén uttalade vidare:

Yrkesskadeförsäkringskommittén har för sin del inte velat utesluta att utvecklingen kommer att gå mot ett i framtiden på något sätt begränsat pensionsskydd för änkor. Kommittén har mot den bakgrunden övervägt frågan om tiden skulle vara inne för att inom yrkesskadeförsäkringens område slopa den generella rätten till änkelivränta och begränsa änke-

skyddet till sådana kvinnor som för sin försörjning är mer eller mindre direkt beroende av ett sådant skydd. Som pensionsförsäkringskommittén påpekade fyller emellertid änkepensioneringen i sin nuvarande form fortfarande i betydande utsträckning ett stort socialt behov. Särskilt gäller detta i sådana delar av landet där det kan vara svårt för kvinnor att erhålla förvärvsarbete. Samma sociala behov fyller också änkelivräntorna inom yrkesskadeförsäkringen. Kommittén har av den anledningen stannat för att inte lägga fram något förslag om slopande av den generella rätten till änkelivränta. När frågan om utformningen av den framtida familjepensioneringen så småningom tas upp förutsätter emellertid kommittén att också motsvarande problem för efterlevandeskyddet inom yrkesskadeförsäkringen blir uppmärksammat.

Emellertid ansåg kommittén att den generella rätt till änkelivränta som förelåg enligt YFL inte oförändrad borde överföras till LAF. Några bärande sociala skäl för ett generellt änkeskydd för unga kvinnor utan minderårigt barn torde enligt kommitténs uppfattning inte föreligga. Mot bakgrund härav föreslogs att det inom arbetsskadeförsäkringen skulle införas regler motsvarande de som gäller inom folkpensioneringen om en nedre åldersgräns för rätt till änkelivränta i de fall då änkan inte vårdar barn under 16 år. Även folkpensioneringens bestämmelse om femtondelsreducering borde få en motsvarighet inom arbetsskadeförsäkringen.

Vad avser frågan om i vad mån icke gift sammanboende kvinna skulle likställas med änka i fråga om rätten till livränta föreslog kommittén att dåvarande regel i YFL i huvudsak oförändrad skulle föras över till LAF. Någon närmare motivering härför gavs inte. Denna rätt hade tillkommit som en nyhet då YFL infördes och motiverades då bl. a. av sociala synpunkter och av att en motsvarande bestämmelse redan fanns i 1946 års lag om folkpensionering.

YFL innehöll regler som gav änklingar rätt till livränta under förutsättning att de genom dödsfallet kommit att sakna erforderligt underhåll. Dessa regler ansåg kommittén inte böra överföras till LAF. Bestämmelserna hade haft mycket liten betydelse och stred dessutom mot vad som gällde inom andra grenar av socialförsäkringen.

Rätten för frånskild make att inom ramen för den avlidnes lagstadgade underhållsskyldighet erhålla efterlevandelivränta hade utnyttjats i ganska liten utsträckning. Sådan livränta hade under perioden 1963—1974 beviljats i endast tre fall. Med hänsyn härtill hade kommittén övervägt om bestämmelsen alltjämt var befogad. I vart fall borde en underhållsberättigad man inte längre kunna erhålla efterlevandelivränta. Kommittén anförde att, eftersom utvecklingen på familjerättens område med all sannolikhet leder till att underhållsbidrag till frånskilda kvinnor kommer att utgå förhållandevis sällan, en rätt till livränta för frånskilda kvinnor skulle komma att få begränsad betydelse. Det kunde dock inte uteslutas att ett efterlevandeskydd av YFL:s typ alltjämt kunde fylla en viktig funktion för vissa kvinnors försörjningssituation. Kommittén tänkte på kvinnor som i sin vård har barn till sin förre make och kvinnor som efter lång tid som hemmafruar blir frånskilda och i brist på yrkesutbildning

eller av annan anledning inte på ett tillfredsställande sätt själva kan svara för sin försörjning. Kommittén föreslog därför att frånskilda kvinnor även i fortsättningen skulle kunna erhålla änkelivränta om de var berättigade till underhållsbidrag. I likhet med vad som föreslagits beträffande änkor gjordes undantag för unga kvinnor utan minderårigt barn. Någon avtrappningsregel föreslogs dock inte för efterlevandelivränta till frånskilda kvinnor.

I *propositionen 1975/76:197* lade regeringen på grundval av yrkesskadeförsäkringskommitténs betänkande fram förslag till lag om arbetsskadeförsäkring.

I fråga om försäkringsskyddet för efterlevande erinrade departementschefen inledningsvis om att hela frågan om familjepensioneringens framtida utformning skulle behandlas av pensionskommittén. Med hänsyn härtill var det enligt departementschefen inte möjligt att i det sammanhanget ta slutlig ställning till utformningen av efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen.

Möjligheterna till livränta för änkling och frånskild man borde som kommittén hade föreslagit inte föras över till den nya lagen innan efterlevandeskyddet hade blivit föremål för en allsidig prövning. De skäl som yrkesskadeförsäkringskommittén hade anfört för en revidering av reglerna för rätt till änkelivränta var enligt departementschefens mening övertygande. I propositionen förordades därför att dessa regler i enlighet med kommitténs förslag skulle få i princip samma utformning som motsvarande regler inom folkpensioneringen. Även i övrigt biträdde departementschefen kommitténs förslag i nu berörda delar.

Propositionen förelades riksdagen och behandlades där av *socialförsäkringsutskottet* i betänkandet 1975/76:40. Utskottet hänvisade till att änkeskyddet enligt förslaget var utformat i nära överensstämmelse med vad som gäller i fråga om motsvarande skydd inom folkpensioneringen. Propositionen innebar härigenom ett betydelsefullt led i utvecklingen mot större enhetlighet i bestämmelserna, något som enligt utskottets mening måste anses vara förenat med betydande fördelar.

Utskottet erinrade vidare om pensionskommitténs uppdrag och om de riktlinjer för detta som riksdagen anvisat. Med hänsyn inte minst till det av riksdagen då gjorda ställningstagandet i fråga om efterlevandepensioneringens framtida utformning ansåg utskottet sig böra biträda förslaget om en begränsning av efterlevande kvinnas rätt till livränta. Utskottet framhöll att unga kvinnor utan minderårigt barn i allmänhet torde ha möjlighet att finna en tillfredsställande försörjning på egen hand, och saknade de sådan möjlighet borde de kunna räkna på stöd genom arbetsmarknadsmyndigheterna för erforderlig utbildning. Något bärande skäl för ett generellt änkeskydd för ifrågavarande änkekategori fanns därför knappast enligt utskottets mening. Med hänsyn till att arbetsskadeförsäkringen — liksom efterlevandepensioneringen — enligt utskottets mening i huvudsak borde begränsas till att täcka förlust av försörjarinkomst torde det inte heller finnas anledning att i arbetsskadeförsäkringen införa någon rätt till livränta för änkling eller frånskild man.

Med hänsyn till det anförda tillstyrkte utskottet propositionens förslag. Samtidigt ville utskottet — i likhet med departementschefen — understryka att det med hänsyn till pensionskommitténs översyn av familjepensioneringens framtida utformning givetvis inte var möjligt att i det sammanhanget ta slutlig ställning till utformningen av efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen.

Utskottets hemställan bifölls av *riksdagen* (rskr. 1975/76:377).

Som redovisats i avsnitt 3.2 lade *pensionskommittén* i betänkandet (SOU 1981:61) Familjepension fram förslag till reformering av efterlevandeskyddet inom den allmänna pensioneringen. I samma betänkande föreslog kommittén även en motsvarande reform i fråga om efterlevandeförmånerna inom arbetsskadeförsäkringen.

Pensionskommittén föreslog att det nuvarande efterlevandeskyddet i LAF successivt skulle avvecklas och ersättas av andra former av stöd. Dessa borde ta sikte på att ge ett skydd i första hand för minderåriga barn och för vuxna efterlevande som befinner sig i en sådan situation att det generellt sett kan anses föreligga ett stödbehov. Rätten till efterlevandelivränta borde tillkomma änkor och änklingar på lika villkor. Förmåner föreslogs — i likhet med vad som avsågs gälla på familjepensioneringens område — utgå under en omställningsperiod efter dödsfallet samt till efterlevande som av arbetsmarknadsmässiga skäl e. d. har svårigheter att klara försörjningen genom förvärvsarbete. De nya reglerna skulle enligt förslaget förses med särskilda övergångsbestämmelser för äldre och medelålders kvinnor i enlighet med vad som föreslogs gälla för familjepensionsreformen.

Förslagen tillstyrktes allmänt under remissbehandlingen och lades till grund för *propositionen 1983/84:73*, som emellertid senare återkallades (se under avsnitt 3.2).

9.1.3 Några statistiska uppgifter

I tabell 9.1 lämnas en sammanställning över arbetsskadefondens inkomster och utgifter för åren 1985 och 1986. En uppdelning har härvid gjorts beroende på lagstiftning (LAF resp. YFL och äldre lagstiftning) och samtidigt särredovisas efterlevandelivräntor.

Som framgår av tabellen utgör efterlevandelivräntor en tämligen liten del av utgifterna inom arbetsskadeförsäkringen, totalt sett ca 162 milj. kr. år 1986. Drygt 141 milj. kr. betalades detta år ut enligt äldre lagstiftning och drygt 20 milj. kr. enligt LAF. Räknat i fasta priser minskar utbetalningarna enligt äldre lagstiftning.

Antalet utbetalade efterlevandelivräntor enligt LAF (exkl. utbetalningar från SPV) för de senaste åren framgår av tabell 9.2.

Någon uppdelning av efterlevandelivräntorna på livränta till barn resp. livränta till efterlevande kvinna görs inte i den löpande statistiken. Med hjälp av vissa bearbetningar av engångskaraktär avseende livräntebeståndet kan dock följande komplettering lämnas. I september 1987 fanns det 1 303 kvinnor som var berättigade till efterlevandelivränta enligt

Tabell 9.1 Arbetsskadefondens inkomsteroch utgifter åren 1985 och 1986. Milj. kr.

	År	
	1985	1986
Inkomster		
Avgifter (exkl. förvaltning)	1 802,4	2 072,7
Räntor	195,5	213,4
Övrigt	8,3	20,8
Summa	2 006,2	2 306,9
Utgifter		
Skadeersättningar totalt	1 813,1	2 911,8
Enligt äldre lagstiftning	920,6	955,8
Därav efterlevandelivräntor	137,5	141,1
Enligt LAF	892,5	1 956,0
Därav efterlevandelivräntor	17,7	20,8
Övrigt	3,4	0,3
Summa utgifter	1 816,5	2 912,1

Källa: RFV.

Tabell 9.2 Antal utbetalade efterlevandelivräntor enligt LAF i december 1982—1986 (exkl. utbetalningar från SPV)

År	1982	1983	1984	1985	1986	1987 (sept)
Antal	1 099	1 252	1 360	1 491	1 591	1 645

Källa: RFV.

LAF (inkl. fall som administreras av SPV), varav det i 496 fall rörde sig om änkor med barn under 16 år och i 804 fall om änkor utan sådant barn. I tre fall var den berättigade kvinnan frånskild. Inte i något fall fanns det förälder som var berättigad till livränta efter den avlidne. Vidare fanns det vid samma tidpunkt 1 235 barn som var berättigade till efterlevandelivränta. Att antalet *utbetalade* livräntor enligt tabell 9.2 är väsentligt lägre än antalet sålunda berättigade torde kunna förklaras av de regler som gäller för samordning mellan livräntor enligt LAF och allmän pension.

9.2 Beredningens allmänna överväganden

Det nuvarande efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen har i huvudsak samma syfte som familjepensioneringen. Det är också uppbyggt enligt samma principer, och förutsättningarna för rätten till efterlevandeförmåner har inom arbetsskadeförsäkringen i stort utformats efter mönster från de som gäller inom den allmänna pensioneringen. Den nära anknytningen mellan de två försäkringssystemens efterlevandeförmåner har vidare kommit till uttryck genom reglerna om inbördes samordning dem emellan.

När vi nu lägger fram förslag om en grundläggande reformering av den allmänna pensioneringens efterlevandeförmåner framstår det mot bakgrund härav som påkallat att göra en översyn även av efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen. Den nära anknytningen mellan familjepensioneringen och arbetsskadeförsäkringens efterlevandeskydd gör det ofrånkomligt att också dessa senare förmåner nu reformeras. Reglerna för samordning mellan förmåner enligt de båda försäkringarna bygger på att dessa förmåner utbetalas under likartade förutsättningar.

Inte minst från samordnings- och förenklingssynpunkt framstår det som angeläget att det finns så stor överensstämmelse som möjligt mellan de båda försäkringssystemen. Önskvärdheten av en ökad samordning generellt sett mellan arbetsskadeförsäkringen och den allmänna försäkringen har också understrukits av riksdagen (SfU 1982/83:14, rskr. 211).

Att en reformering måste genomföras av efterlevandeskyddet i LAF förutsattes också redan vid tillkomsten av den lagen. Som beskrivits i avsnitt 9.1.2 ansågs det då, i avvaktan på pensionskommitténs översyn av familjepensioneringen, inte möjligt att ta slutlig ställning till utformningen av försäkringsskyddet för efterlevande inom arbetsskadeförsäkringen. De nuvarande reglerna på detta område kan därför ses närmast som ett provisorium.

I avsnitt 5 har vi utförligt redogjort för den kritik som enligt vår mening kan riktas mot familjepensioneringen i nuvarande utformning. Denna kritik kan med samma fog riktas också mot de nu gällande reglerna i LAF om stöd till efterlevande. Liksom familjepensioneringen är sålunda efterlevandeförmånerna inom arbetsskadeförsäkringen könsojämlika och utformade på ett från behovssynpunkt mindre tillfredsställande sätt. På motsvarande sätt som vi funnit vara fallet beträffande dagens familjepensionering kan således arbetsskadeförsäkringens nuvarande efterlevandeskydd sägas vara föråldrat och inte anpassat till samhällsförhållandena sådana de gestaltar sig i dag.

Angivna förhållanden talar enligt vår uppfattning starkt till förmån för att en reformering av efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen bör komma till stånd. Denna reformering bör ske enligt samma riktlinjer som de vilka vi dragit upp beträffande det nya efterlevandestödet inom den allmänna pensioneringen. Detta ter sig naturligt inte minst mot bakgrund av vad som tidigare anförts om den nära anknytning som finns mellan de båda försäkringarna i förevarande hänseende.

Som tidigare framhållits talar härför även de regler som i dag finns beträffande samordning mellan de båda försäkringarna. Dessa bygger på att förmånerna inom de båda utges under likartade förutsättningar. Om änkepensioneringen, i enlighet med vårt förslag härom, på sikt skulle avvecklas och ersättas av nya stödformer utan att motsvarande sker inom arbetsskadeförsäkringen, skulle uppkomma avsevärda problem med avseende på den framtida samordningen mellan efterlevandeförmåner inom de båda systemen. En konsekvens skulle vidare bli att det uppstod avsevärda kostnadsökningar inom arbetsskadeförsäkringen, eftersom samordningen är så utformad att pensionen utgår primärt och efterle-

vandelivräntan utges endast i den mån som den beloppsmässigt överstiger pensionen.

Mot bakgrund av det anförda lägger vi i det följande fram förslag till en reformering av efterlevandestödet inom arbetsskadeförsäkringen efter i huvudsak de riktlinjer vilka tidigare redovisats beträffande förslagen på familjepensioneringens område. Vi föreslår således att det nuvarande efterlevandeskyddet skall ersättas av stödformer som tar sikte på att bereda ett skydd i första hand för minderåriga barn samt för efterlevande vuxna — män såväl som kvinnor — som befinner sig i en sådan situation att det generellt sett kan anses föreligga ett stödbehov. I sistnämnda avseende bör således, på motsvarande sätt som föreslås beträffande familjepensioneringen, förmåner utges under en omställningsperiod av ett år eller den längre tid varunder den efterlevande tar vård om minderårigt barn samt till efterlevande som av arbetsmarknadsmässiga skäl e. d. har nedsatta försörjningsmöjligheter.

Liksom i fråga om den allmänna pensioneringen bör också de nya reglerna inom arbetsskadeförsäkringen förses med långtgående och generösa övergångsregler till skydd för äldre och medelålders kvinnor, vilka inrättat sitt liv efter tidigare samhällsförhållanden.

En utgångspunkt vid utformandet av förslagen har varit att i så stor utsträckning som möjligt erhålla överensstämmelse med de förutsättningar som föreslås gälla för rätten till efterlevandepension. Helt likartade regler är det dock inte möjligt att åstadkomma på alla punkter. Arbetsskadeförsäkringen har ett skadeståndsrättsligt inslag, vilket bör tillåtas få genomslag även på efterlevandeskyddets område. Nuvarande metoder för beräkning av förmånerna liksom hittillsvarande ersättningsnivåer bör därför behållas. Också vissa andra särbestämmelser inom arbetsskadeförsäkringen bör kvarstå. Vi anser sålunda att det inte finns anledning att nu föreslå någon förändring av reglerna för den särskilda begravningshjälpen enligt LAF. Denna bör alltså kvarstå oförändrad.

Mot bakgrund av dessa allmänna synpunkter övergår vi nu till att behandla de konkreta förslag till omläggning av efterlevandeförmånerna inom arbetsskadeförsäkringen som vi lägger fram.

9.3 Rätten till livränta åt efterlevande barn

På motsvarande sätt som föreslås beträffande familjepensioneringen bör tyngdpunkten i arbetsskadeförsäkringens efterlevandeskydd läggas på stödet till efterlevande barn. Dessa bör också fortsättningsvis erhålla livränta efter i huvudsak de regler som nu gäller.

I fråga om den livränteberättigade *personkretsen* bör liksom hittills gälla att rätt till livränta skall föreligga för den avlidnes biologiska barn och adoptivbarn. Enligt nuvarande regler i LAF likställs med eget barn sådant barn till efterlevande make som vid dödsfallet stod under makens vårdnad. Vi anser att skäl saknas att längre behålla denna möjlighet för styvbarn att i vissa fall erhålla livränta. Som vi utvecklat i avsnitt 6.2.1.

beträffande rätten till barnpension kan bärande invändningar riktas mot att låta efterlevandeförmåner av detta slag utges även till styvbarn. Dessa barn är i annan form tillförsäkrade en tillfredsställande ekonomisk trygghet. Vad där anförts gör sig med samma styrka gällande då fråga är om barnlivränta.

Däremot bör — i enlighet med vad vi föreslår på barnpensioneringens område — livränta kunna utgå till ett utländskt barn som förts till Sverige i adoptionssyfte och som här tagits emot av den försäkrade för vård och fostran i sådant syfte, om denne skulle avlida till följd av en arbetsskada innan adoptionen genomförts. En regel som ger rätt till efterlevandelivränta åt barnet i sådant fall bör nu införas i LAF.

För närvarande gäller den *övre åldersgränsen* att barnlivränta utgår t. o. m. den månad varunder barnet fyller 19 år. Om barnet på grund av sjukdom eller annan liknande orsak inte kan försörja sig, kan rätten till livränta dock utsträckas längst t. o. m. den månad då barnet fyller 21 år.

Vi har tidigare föreslagit att det fortsättningsvis skall gälla enhetliga åldersgränser för rätten till barnpension från folk- och tilläggspensioneringen. Från samordningssynpunkt är det önskvärt att samma åldersgränser väljs också för rätten till barnlivränta från arbetsskadeförsäkringen. De skäl som talar för den lösning som vi föreslår för barnpensioneringen gäller i lika hög grad för arbetsskadeförsäkringens del. Motiv för att fortsättningsvis hålla fast vid möjligheten att utge barnlivränta fram till längst 21 års ålder för barn som på grund av sjukdom inte kan försörja sig föreligger enligt vår mening inte i dagens läge. De barn som kan omfattas av denna regel torde i allmänhet uppfylla villkoren för rätt till förtidspension och handikappersättning och får då försörjningen tryggad på den vägen. Att utge barnlivränta åt barnet under längre tid skulle innebära att avgörande vikt skulle tillmätas orsakerna till försörjningssvårigheterna i stället för den faktiska situationen. Detta skulle stå i strid med strävandena i övrigt på socialförsäkringsområdet.

Mot bakgrund av det anförda föreslår vi att rätt till efterlevandelivränta skall tillkomma barn som är under 18 år. Om barnet är äldre men bedriver studier på grund- eller gymnasieskolenivå skall livräntan kunna utges så länge studierna fortgår, dock längst t. o. m. juni månad det år under vilket barnet fyller 20 år.

Enligt nuvarande regler i LAF utgörs underlaget för beräkning av efterlevandelivränta (*ersättningsunderlaget*) av den försäkrades egen livränta, om sådan livränta vid tiden för dödsfallet utgavs med anledning av förlust av arbetsförmågan till följd av arbetsskadan. I annat fall grundas efterlevandelivräntan på vad som skulle ha utgjort livränta till den försäkrade vid förlust av arbetsförmågan, om sådan livränta skulle ha börjat utgå vid tiden för dödsfallet. I princip motsvarar ersättningsunderlaget således den avlidnes egenlivränta eller sjukpenninggrundande inkomst vid tiden för dödsfallet.

Dessa regler bör behållas oförändrade. Även i fortsättningen bör efterlevandelivränta till barn — och vuxna efterlevande — alltså beräknas på grundval av detta ersättningsunderlag.

Storleken av barnlivräntan är för närvarande beroende av om livränteberättigad änka eller därmed jämställd kvinna finns samt av familjemedlemmarnas antal. Efterlämnar den försäkrade änka och barn, blir varje barns livränta 20 % av ersättningsunderlaget. Om ett barn är ensamt livränteberättigat, utgör livräntan 40 % av ersättningsunderlaget. Finns fler barn än ett ökas procenttalet 40 med 20 för varje barn utöver det första, varefter det sammanlagda livräntebeloppet fördelas lika mellan barnen.

Dessa kompensationsgrader för barnlivränta motsvarar således delvis de som vi föreslår skall gälla i framtiden beträffande barnpensionen från ATP, dock att livräntan för ett ersättningsberättigat barn är något högre än tilläggspensionen till ett pensionsberättigat barn. Någon generell förändring av de nuvarande kompensationgraderna enligt LAF finner vi emellertid inte skäl att föreslå. Det skadeståndsrättsliga inslaget i arbetsskadeförsäkringen bör här tillåtas slå igenom, och nivån för livränta till ett efterlevande barn således vara något högre än kompensationsgraden för barnpension till ett barn. Någon fullständig parallellitet uppkommer således härigenom inte. Emellertid finns någon sådan inte heller i dag, eftersom livräntan och pensionen beräknas på olika underlag. Genom vårt förslag åstadkoms dock ett närmande de båda systemen emellan därigenom att vi föreslår en höjning inom ATP av tillägget för varje barn utöver det första från 10 till 20 % och alltså motsvarande det som redan nu gäller inom arbetsskadeförsäkringen.

Med hänsyn till att tyngdpunkten i efterlevandestödet, som vi tidigare framhållit, bör läggas på förmåner åt minderåriga barn anser vi dock att barnlivräntorna framdeles inte bör påverkas av att det samtidigt utges livränta till en vuxen efterlevande. Samordningen mellan barnlivränta och efterlevandelivränta åt en vuxen bör därför i stället ske på det sättet att den vuxnes livränta reduceras, inte barnets. Vårt förslag innebär således att barnlivränta fortsättningsvis alltid skall beräknas till 40 % av ersättningsunderlaget för ett efterlevande barn. Finns flera barn än ett skall det sammanlagda livräntebeloppet höjas med 20 % av ersättningsunderlaget för varje ytterligare barn och därefter fördelas lika mellan barnen.

Nuvarande bestämmelse om avräkning av livränta med hänsyn till underhållsbidrag i form av engångsbelopp bör kvarstå oförändrad.

Även nuvarande *begränsningsregel* i LAF bör kvarstå sådan den nu är utformad. Enligt denna kan det efter en avliden inte utges livränta till efterlevande — barn och vuxna — men högre sammanlagt belopp än vad som motsvarar ersättningsunderlaget. Överstiger livräntornas sammanlagda belopp detta underlag sätts det ned proportionellt. Denna regel överensstämmer med vad vi tidigare (avsnitt 6.4.2) föreslagit skall gälla inom ramen för den reformerade efterlevandepensioneringen.

9.4 Rätten till livränta åt vuxna efterlevande

9.4.1 Personkretsen

I enlighet med vad vi tidigare anfört bör stödet till vuxna efterlevande, på

samma sätt som inom efterlevandepensioneringen, utformas könsneutralt. Efterlevande män och kvinnor bör således ges rätt till förmåner på identiskt lika villkor. Nuvarande änkelivräntor bör avvecklas på sikt och — efter förebild av den nya efterlevandepensioneringen — ersättas av omställningslivräntor och särskilda efterlevandelivräntor.

Rätt till livränta bör tillkomma efterlevande make till den avlidne. Med make bör, på motsvarande sätt som gäller i dag beträffande rätten till änkelivränta, jämställas icke gift efterlevande som stadigvarande sammanbodde med icke gift man eller kvinna vid dennes död och som har varit gift med eller har eller har haft eller väntar barn med denne.

Andra kategorier som sammanbott under äktenskapsliknande förhållanden bör däremot fortsättningsvis inte omfattas av efterlevandeskyddet. Vårt förslag härvidlag innebär således en viss inskränkning i förhållande till vad som för närvarande gäller beträffande rätten till änkelivränta. Härigenom nås emellertid överensstämmelse med vad vi föreslår skall gälla inom den allmänna pensioneringen. De skäl som vi anfört för en sådan avgränsning på det området gör sig enligt vår mening gällande med samma styrka då fråga är om att bestämma vilka kategorier efterlevande som skall ha rätt till efterlevandelivränta (se avsnitt 7.2). Det bör också påpekas att ett av skälen till att arbetsskadeförsäkringens vidare likställighetsbegrepp en gång infördes var att man då önskade åstadkomma överensstämmelse med vad som vid den tiden gällde inom folkpensioneringen. Detta motiv för den nuvarande avgränsningen av personkretsen kvarstår emellertid inte nu längre, eftersom likställighetsbegreppet inom folkpensioneringen därefter ändrats och därvid fått den utformning det har i dag. Och som framgår av avsnitt 7.2 föreslår vi i det avseendet endast en smärre förändring för den reformerade efterlevandepensioneringens vidkommande. Vi vill också framhålla att det även från samordningssynpunkt är väsentligt att samboendebegreppet görs enhetligt på två så närliggande områden, som båda avser förmåner till efterlevande.

Den rätt som i dag finns för *frånskild kvinna* att uppbära livränta efter förutvarande make saknar motsvarighet inom den allmänna pensioneringen. Enligt vår mening finns inte heller skäl att nu inom den reformerade pensioneringen införa regler av innebörd att det skall kunna utgå efterlevandepension till frånskild make. Motiven härför har vi utvecklat under avsnitt 5.4.1. De synpunkter som där framförts gör sig enligt vår mening gällande även då fråga är om efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen. Härtill kommer att nuvarande regel om rätt till änkelivränta för frånskild maka tillämpats ytterst sällan. Redan under förarbetena till LAF ifrågasattes därför behovet av en sådan regel. Någon utökning av antalet frånskilda med efterlevandelivränta har inte inträtt efter ikraftträdandet av LAF.

Mot bakgrund av det sagda har vi funnit att det inte bör komma i fråga att inom arbetsskadeförsäkringen hålla fast vid en särregel av nämnt slag, som skulle strida mot de principer på vilka vi anser att det framtida efterlevandestödet bör vara uppbyggt och som dessutom knappast skulle

komma att tillämpas i praktiken. Vi föreslår sålunda att frånskilda kvinnor inte skall kunna beviljas efterlevandestöd från arbetsskadeförsäkringen med stöd av de reformerade regler härför som vi nu lägger fram förslag till.

För närvarande kan även en *förälder* till en avliden arbetsskadad få rätt till efterlevandelivränta, om föräldern till följd av dödsfallet kommer att sakna behövligt underhåll. Grunden till denna regel är att det vid tillkomsten av LAF ansågs alltjämt kunna finnas fall där pensionsskyddet var dåligt, inte minst bland invandrarfamiljer, och där en behovsprövad föräldralivränta kunde utgöra en nödvändig förutsättning för en dräglig försörjning. Samtidigt framhölls dock, som beskrivits i avsnitt 9.1.2, att bl. a. utbyggnaden av den allmänna pensioneringen skulle komma att göra bestämmelsen mindre motiverad med tiden.

Efter det att LAF infördes och sedan nämnda uttalanden gjordes har genomförts nya regler för rätten till folkpension till invandrare. Enligt dessa nya regler har utlänningar som är bosatta i Sverige alltid rätt till ålderspension efter viss tids bosättning här (se avsnitt 2.1.2). Redan på grund härav kan sägas att arbetsskadeförsäkringens regel om rätt till föräldralivränta numera har spelat ut sin roll. Till detta kommer att under den tid som LAF varit i kraft det inte i något enda fall har beviljats livränta åt en avliden försäkrads förälder.

Mot bakgrund av det nu sagda finner vi att bestämmelsen om föräldralivränta, som saknar motsvarighet inom den allmänna pensioneringen, inte bör bibehållas efter införandet av de nya efterlevandeförmånerna inom arbetsskadeförsäkringen.

9.4.2 Omställningslivränta

Enligt motsvarande regler som inom den reformerade efterlevandepensioneringen bör efterlevande make (eller därmed likställd) till den som avlider till följd av en arbetsskada få rätt till omställningslivränta. Denna bör utbetalas för en tid av ett år efter dödsfallet eller så länge den efterlevande tar vård om minderårigt barn.

Reglerna för rätten till omställningslivränta i dess båda former bör i alla delar överensstämma med vad som avses gälla beträffande rätten till omställningspension inom efterlevandepensioneringen. När det gäller de närmare skälen för de valda lösningarna får vi därför hänvisa till vad vi tidigare anfört med avseende på omställningspensionen (avsnitten 5.4.1 och 7.3).

Vårt förslag innebär att det för rätt till omställningslivränta för en tid av ett år efter dödsfallet skall krävas att den efterlevande är under 65 år och att han eller hon vid dödsfallet stadigvarande sammanbodde med den sedermera avlidne. Någon nedre åldersgräns skall inte gälla enligt förslaget, och omställningslivräntan skall inte heller till sin storlek vara beroende av den efterlevandes ålder vid tidpunkten för dödsfallet. Som ytterligare villkor bör gälla att den efterlevande vid dödsfallet stadigvarande sammanbodde också med barn, som inte uppnått tolv års ålder och

som stod under vårdnad av makarna (eller därmed likställda) eller endera av dem. Skulle detta villkor inte vara uppfyllt, bör livränta ändå kunna utgå under förutsättning att den efterlevande hade oavbrutet sammanbott med den avlidne under en tid av minst fem år omedelbart före dödsfallet.

Rätt till omställningslivränta föreslås vidare — efter ettårsperiodens utgång — tillkomma efterlevande som stadigvarande sammanbodde med sin make vid dennes död, under förutsättning att den efterlevande därefter har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn som är under tolv år och som vid dödsfallet stadigvarande vistades i makarnas hem. Sådan livränta bör utbetalas så länge det yngsta barnet är under tolv år eller intill den tidigare tidpunkt då den efterlevande upphör att ha vårdnaden om eller stadigvarande sammanbo med barnet.

Enligt de nu gällande bestämmelserna om kompensationsgrad för änkelivränta utges hel livränta med belopp som, när den avlidne mannen efterlämnar livränteberättigat barn, motsvarar 40 % och i annat fall 45 % av ersättningsunderlaget. Är änkan yngre än 50 år och inte har vårdnaden om barn under 16 års ålder, minskas änkelivräntan på visst sätt.

Vi föreslår att det inom ramen för det nya systemet för efterlevandestöd skall utges efterlevandelivräntor med samma totala belopp som enligt dagens regler. Livräntorna till efterlevande barn bör dock, som vi föreslagit i avsnitt 9.3, inte reduceras med hänsyn till att en vuxen efterlevande kan ha rätt till livränta efter den avlidne. Reduktionen bör i stället göras på denna senare livränta. Enligt vårt förslag skall omställningslivräntan därför utgöra 45 % av ersättningsunderlaget, om det efter den avlidne inte finns något livränteberättigat barn, och i annat fall 20 % av ersättningsunderlaget. Någon motsvarande avtrappningsregel som i dag finns för änkor yngre än 50 år föreslår vi inte skall gälla.

9.4.3 Särskild efterlevandelivränta

Efterlevande som möter problem att efter omställningsperiodens utgång få försörjningen tryggad genom förvärvsarbete bör under särskilda förutsättningar kunna beviljas ekonomiskt stöd från arbetsskadeförsäkringen i form av en särskild efterlevandelivränta. Förutsättningarna för rätten härtill bör överensstämma med villkoren för rätten till särskild efterlevandepension inom folk- och tilläggspensioneringen.

Rätt härtill bör således tillkomma sådan efterlevande som uppfyllt förutsättningarna för rätt till omställningslivränta och som är under 65 år. Någon nedre åldersgräns bör inte finnas. Vidare bör krävas att den efterlevandes möjligheter att bereda sig inkomst genom ett för honom eller henne lämpligt arbete är nedsatta med minst hälften alltsedan makens död och att nedsättningen kan antas vara icke endast kortvarig. För att nedsättningen av försörjningsmöjligheterna skall grunda rätt till livränta skall den bero på arbetsmarknadsmässiga skäl, nedsatt hälsa eller annan därmed jämförlig omständighet.

Prövningen av rätten till livränta bör ske efter samma grunder som de

vilka föreslås beträffande särskild efterlevandepension inom den allmänna pensioneringen (se avsnitt 7.4). Vid bedömande av i vad mån förvärvsmöjligheterna är nedsatta skall således beaktas den efterlevandes möjlighet att bereda sig inkomst genom sådant arbete som motsvarar hans eller hennes krafter och färdigheter och som rimligen kan begäras av honom eller henne med hänsyn till utbildning och tidigare verksamhet samt ålder, bosättningsförhållanden och andra därmed jämförliga omständigheter.

Även i övrigt bör de för särskild efterlevandepension föreslagna reglerna gälla beträffande den särskilda efterlevandelivräntan. I avsnitt 7.4 har vi med avseende på den särskilda efterlevandepensionen lämnat en redogörelse för den närmare innebörden av de förslagna reglerna och för motiven bakom de skilda förslagen. Det kan hänvisas till denna redogörelse.

Allt efter omfattningen av den föreliggande nedsättningen av förvärvsmöjligheterna föreslås den särskilda efterlevandelivräntan kunna utbetalas som hel, som två tredjedelar av hel eller halv livränta. Hel efterlevandelivränta bör utges med samma kompensationsgrad som omställningslivränta, dvs. motsvarande 45 eller 20 % av ersättningsunderlaget.

I fråga om samordningen mellan särskild efterlevandelivränta och andra sociala förmåner som den livränteberättigade kan ha rätt till bör gälla regler av motsvarande innebörd som för särskild efterlevandepension inom den allmänna pensioneringen. Den särskilda efterlevandelivräntan bör alltså vara subsidiär till andra förmåner som tar sikte på att täcka samma nedsättning av förvärvsmöjligheterna som livräntan. Om den efterlevande är berättigad till t. ex. arbetslöshetsersättning, utbildningsbidrag eller vuxenstudiebidrag bör särskild efterlevandelivränta utges endast i den mån som den beloppsmässigt överstiger den andra förmånen. Vidare bör, på motsvarande sätt som för särskild efterlevandepension, gälla att särskild efterlevandelivränta inte utges med anledning av sådan nedsättning av förvärvsmöjligheterna som ger den efterlevande rätt till förtidspension enligt AFL eller egenlivränta från arbetsskadeförsäkringen.

9.5 Samordning med den allmänna pensioneringen m. m.

Som vi tidigare beskrivit är förmåner från arbetsskadeförsäkringen *samordnade med allmän pension.* Detta bör gälla även för de efterlevandeförmåner som skall utges inom ramen för det nya systemet för efterlevandeskydd i LAF. Efterlevandelivräntor från arbetsskadeförsäkringen bör alltså bruttosamordnas med efterlevandepension från folk- och tilläggspensioneringen.

Detta innebär att en barnlivränta utbetalas endast i den mån som den överstiger barnpension från folk- och tilläggspensioneringen. Till en vuxen efterlevande utges omställningslivränta eller särskild efterlevan-

delivränta bara i den utsträckning som den överstiger vad som utgår i folk- och tilläggspension i form av omställningspension resp. särskild efterlevandepension.

Enligt de nu gällande reglerna samordnas, sedan en änka fyllt 65 år, änkelivräntan även med ålderspension från folkpensioneringen. Någon motsvarighet härtill erfordras inte inom det nya systemet för stöd åt efterlevande, eftersom omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta inte kan utbetalas till efterlevande som har uppnått 65 års ålder. På motsvarande sätt som för särskild efterlevandepension bör dock föreskrivas att särskild efterlevandelivränta inte utges till den som uppbär ålderspension från den allmänna pensioneringen före 65 års ålder.

För rätt till barn- och änkelivränta finns i dag inga krav på *medborgarskap eller bosättning* i Sverige e. d. för den efterlevande. Sådana villkor bör inte heller framdeles gälla i fråga om barnlivränta eller omställningslivränta. Beträffande den särskilda efterlevandelivräntan finner vi det dock nödvändigt att föreslå den inskränkningen att livräntan skall utges endast till efterlevande som är bosatta här i landet. För denna lösning talar samma synpunkter som för förslaget att särskild efterlevandepension inte skall kunna utges till den som är bosatt utomlands (jfr avsnitt 7.5.2). På motsvarande sätt som för den särskilda efterlevandepensionen bör dock kunna komma i fråga att genom socialförsäkringskonvention med ett annat land föreskriva undantag härifrån och med stöd därav utge särskild efterlevandelivränta till personer som är bosatta utomlands. Möjligheter bör också finnas till dispens från bosättningskravet för efterlevande som flyttar utomlands efter att ha börjat uppbära särskild efterlevandelivränta. För sådan dispens bör gälla samma regler som i fråga om särskild efterlevandepension från folk- och tilläggspensioneringen.

9.6 Övergångsregler

De nya reglerna för stöd åt efterlevande inom arbetsskadeförsäkringen bör träda i kraft vid samma tidpunkt som reformeringen av efterlevandepensioneringen, dvs. den 1 januari 1989.

Som vi tidigare utvecklat gör motsvarande synpunkter som på efterlevandepensioneringens område det motiverat att de nya efterlevandeförmånerna inom arbetsskadeförsäkringen förses med särskilda övergångsregler till skydd för bl. a. äldre och medelålders kvinnor som inrättat sitt liv efter tidigare familjemönster m. m. En särskild övergångsreglering bör alltså finnas av i princip samma innebörd som föreslås för efterlevandepensioneringens del (se avsnitt 8).

I ett avseende är det dock påkallat med speciella övergångsregler för arbetsskadeförsäkringens vidkommande. Avgörande för om de äldre eller de nya reglerna skall tillämpas i ett visst fall när det gäller efterlevandeförmåner från arbetsskadeförsäkringen bör inte vara tidpunkten för dödsfallet utan den tidpunkt då arbetsskadan inträffade. Att, såsom är fallet inom efterlevandepensioneringen, ta tidpunkten för dödsfallet till

utgångspunkt för övergångsregleringen låter sig inte göras inom arbetsskadeförsäkringen med hänsyn till de försäkrade och deras anhöriga. Inom arbetsskadeförsäkringen bör övergångsreglerna i detta hänseende vara mer generösa än inom den allmänna pensioneringen.

Rätten till livränta utlöses visserligen av att den försäkrade avlider, men för att livränta skall kunna utges krävs att dödsfallet är en följd av en arbetsskada. Det framstår därför som naturligt att låta övergångsregleringen ta sikte inte på tidpunkten för själva dödsfallet utan på tidpunkten när arbetsskadan inträffade. Drabbas en försäkrad av arbetsskada medan nuvarande regler är i kraft bör således rätten till efterlevandeförmåner bedömas enligt dessa regler, även om dödsfallet skulle inträffa först efter det nya regelsystemets ikraftträdande. Detta har även vid tidigare reformer inom arbetsskadelagstiftningen varit den modell som valts för övergångsregleringen.

Den av oss föreslagna övergångsregleringen innebär med de angivna utgångspunkterna följande.

Om arbetsskadan har inträffat före den 1 januari 1989 bör nuvarande regler i LAF — eller dessförinnan gällande författningar — tillämpas på rätten till efterlevandeförmåner. Drabbas den försäkrade däremot efter ikraftträdandet av en arbetsskada som leder till att han eller hon avlider, skall rätten till efterlevandelivränta i princip bedömas enligt de nya reglerna. Från denna princip bör — på motsvarande sätt som för efterlevandepensioneringens vidkommande — göras vissa avsteg bl. a. till förmån för äldre och medelålders kvinnor.

De nya reglerna för *barnlivräntor* bör — i enlighet med de angivna allmänna principerna — tillämpas då arbetsskadan inträffar efter ikraftträdandet. Har arbetsskadan inträffat dessförinnan bör nuvarande bestämmelser ha fortsatt tillämpning. Detta gäller beträffande den livränteberättigade personkretsen och — i princip — även nivån för barnlivränta.

De nya åldersgränserna för barnlivränta bör däremot i huvudsak gälla även om arbetsskadan inträffat före ikraftträdandet. Detta innebär att ett barn som för december 1988 uppbär barnlivränta och som därefter fortsätter med grundläggande studier skall kunna få behålla livräntan även efter uppnådda 19 år med stöd av de nya bestämmelserna. I anslutning till motsvarande förslag på barnpensioneringens område föreslår vi dessutom en särskild övergångsregel av innebörd att ett barn, som erhåller barnlivränta sedan tid före ikraftträdandet och som då har uppnått 18 års ålder, skall kunna åberopa äldre regler också fortsättningsvis. Barn i denna situation bör alltså, även om de inte studerar på grund- eller gymnasieskolenivå, kunna få behålla livräntan fram till dess de fyller 19 år eller — om barnet på grund av sjukdom eller annan liknande orsak inte kan försörja sig — längst t. o. m. den månad då det fyller 21 år.

I ytterligare ett avseende bör föreskrivas undantag från den generella principen att tidpunkten för arbetsskadan skall vara bestämmande för vilka regler som skall tillämpas. Det gäller fall där arbetsskadan inträffar efter ikraftträdandet men där det — med stöd av de särskilda övergångs-

bestämmelser som vi lägger fram förslag till i det följande — samtidigt utbetalas livränta efter den avlidne till en vuxen efterlevande med tillämpning av nuvarande regler. För att undvika att efter en avliden på samma gång utges såväl livränta till en vuxen efterlevande beräknad enligt dagens regler som barnlivränta på den förhöjda nivå som vi föreslår gälla fortsättningsvis, behövs en särskild övergångsbestämmelse som tar sikte på samordningen mellan barnlivräntan och livräntan till den vuxne efterlevande. Denna bestämmelse bör ges den innebörden att nuvarande kompensationsgrad för livräntorna bibehålls i dessa fall. Det innebär att den vuxne efterlevande erhåller livränta med det belopp som följer av nuvarande regler medan barnlivräntan för det första barnet liksom i dag beräknas till 20 % av ersättningsunderlaget.

Vad sedan avser *efterlevande män* bör de nya reglerna tillämpas fullt ut från reformens ikraftträdande. Rätt till omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta bör alltså tillkomma en man vars hustru avlider till följd av en arbetsskada som inträffar efter införandet av det nya regelsystemet. Åsamkades hustrun arbetsskadan dessförinnan, föreligger inte rätt till efterlevandelivränta för mannen. Det är härvid utan betydelse om dödsfallet inträffar först efter de nya reglernas införande.

För *efterlevande kvinnor* bör de nya reglerna börja tillämpas successivt. De kvinnor som vid utgången av år 1988 redan uppbär änkelivränta bör — oberoende av ålder — vara bibehållna rätten härtill också fortsättningsvis. Likaledes bör kvinnor — oberoende av ålder — ha fortsatt rätt att beviljas änkelivränta även efter det nya systemets ikraftträdande, om mannen avlider efter den tidpunkten men dödsfallet är en följd av en arbetsskada som inträffat dessförinnan.

I fråga om övriga kvinnor bör gälla att det nya systemet för stöd åt efterlevande omfattar de kvinnor som är födda år 1944 eller senare (dvs. är yngre än 45 år den 1 januari 1989). Kvinnor som är födda år 1943 eller tidigare bör däremot också efter införandet av de nya reglerna kunna beviljas änkelivränta enligt nuvarande bestämmelser om mannen skulle avlida till följd av en efter ikraftträdandet åsamkad arbetsskada.

För *övriga kategorier efterlevande* bör, i enlighet med de riktlinjer för övergångsregleringen som vi tidigare dragit upp, rätten till efterlevandelivränta bedömas enligt den lagstiftning som gällde eller gäller vid tidpunkten för arbetsskadan. Efterlevande som här avses är frånskild maka, förälder och kvinna som sammanbott med en försäkrad under äktenskapsliknande förhållanden av sådant slag att rätt till livränta är för handen enligt den nuvarande men inte enligt den nya bestämmelsen. Har en sådan efterlevande beviljats livränta före de nya reglernas ikraftträdande bör rätten därtill kvarstå också fortsättningsvis. Och avlider den försäkrade efter införandet av det nya efterlevandeskyddet bör livränta kunna beviljas med stöd av den nu gällande lagstiftningen om dödsfallet är en följd av en arbetsskada som inträffat före ikraftträdandet. En frånskild kvinna och en kvinna som sammanlevt med en försäkrad under äktenskapsliknande förhållanden bör dessutom kunna erhålla livränta enligt nuvarande regler även om arbetsskadan inträffar efter ikraftträ-

dandet, under förutsättning att kvinnan är född år 1943 eller tidigare.

Vi har i avsnitt 8 lagt fram förslag om att det i vissa fall skall ske en *samordning mellan änkepension och egenpension från ATP* för änkor som är 65 år eller äldre. En sådan änka kan i vissa fall vara berättigad också till änkelivränta från arbetsskadeförsäkringen. Från 65 års ålder utbetalas änkelivränta endast i den mån kvinnan inte har rätt till folkpension i form av ålderspension och tilläggspension i form av änkepension med belopp som motsvarar en livränta som är beräknad på 65 % av ersättningsunderlaget (6 kap. 1 § tredje stycket LAF i nuvarande lydelse). Vid tillämpningen av denna regel — som föreslås gälla fortsättningsvis med avseende på övergångsvis utgiven änkelivränta — bör hänsyn tas till beloppet av änkepensionen från ATP före en eventuell samordning med tilläggspension i form av ålderspension. Också när den allmänna regeln i 6 kap. 1 § första stycket LAF om samordning mellan arbetsskadelivräntor och allmän pension tillämpas, bör familjepensionen till en änka beaktas med det belopp som den uppgår till före samordningen med egenpension från ATP.

Då LAF trädde i kraft den 1 juli 1977 ersatte den lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring. Den hade i sin tur föregåtts av ett antal andra lagar som gav rätt till ersättning för skada till följd av olycksfall i arbete. Dessa *äldre författningar* tillämpas fortfarande i fråga om skador som inträffat under den tid då resp. lag gällde. Detta innebär att det alltjämt utbetalas ett betydande antal efterlevandelivräntor enligt lagen om yrkesskadeförsäkring och äldre lagar på området. Fortfarande kan också i ett mindre antal fall nybeviljas livränta till efterlevande efter personer som avlidit till följd av skador som uppkommit före ikraftträdandet av LAF.

Något behov av särskild reglering i övergångshänseende för dessa fall uppkommer inte med anledning av de nu framlagda förslagen till ett reformerat efterlevandeskydd inom arbetsskadeförsäkringen. Även för framtiden bör dessa äldre efterlevandelivräntor utges enligt tidigare bestämmelser. Inte heller erfordras någon ändring beträffande möjligheterna att framdeles nybevilja efterlevandelivränta enligt de äldre författningarna. Också efter införandet av det nya systemet för stöd åt efterlevande i LAF kommer alltså att kunna nybeviljas livränta med tillämpning av bestämmelserna i lagen om yrkesskadeförsäkring m. fl. äldre författningar.

Våra förslag till övergångsregler när det gäller arbetsskadeförsäkringen överensstämmer, såsom framhållits, i huvudsak med vad som föreslås gälla i fråga om övergången till den nya efterlevandepensioneringen. Vissa avvikelser finns dock enligt förslagen. De följder som detta under övergångstiden får för samordningen mellan efterlevandepension och efterlevandelivränta berör vi närmare i specialmotiveringen.

10 Hustrutillägget

10.1 Inledning

10.1.1 Nuvarande regler

Hustrutillägg är en inkomstprövad särskild folkpensionsförmån som för tid före 65 års ålder kan utgå till hustrun till en man som uppbär folkpension i form av ålders- eller förtidspension. Reglerna härför är intagna i lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension. Enligt huvudregeln krävs för rätten till hustrutillägg att kvinnan har fyllt 60 år och själv inte uppbär ålders- eller förtidspension från folkpensioneringen samt att makarna har varit gifta minst fem år. När särskilda skäl föreligger kan hustrutillägg utgå även om hustrun inte har fyllt 60 år eller makarna har varit gifta kortare tid än fem år.

Enligt praxis — med stöd av uttalanden i lagstiftningens förarbeten (prop. 1946:220, prop. 1952:215 och prop. 1955:128) — kan undantag från huvudregeln att hustrun skall ha fyllt 60 år medges i fall då
1) mannen stadigvarande vårdas i hemmet och hans tillstånd är sådant att hustrun inte mer än tillfälligt kan lämna honom utan hjälp och tillsyn,
2) hustrun på grund av egen sjuklighet inte kan utföra förvärvsarbete av någon betydenhet,
3) hustrun med hänsyn till att det finns små barn i hemmet inte kan utföra förvärvsarbete av någon betydenhet.

I fallen 1 och 3 tillmäts hustruns ålder inte alltför stor betydelse, eftersom hon då oavsett åldern som regel anses ur stånd att utföra nämnvärt förvärvsarbete utom hemmet. I fall 1 tas dock hänsyn till storleken av hustruns förvärvsinkomst. Däremot fäster man i fall 2 vikt vid åldern och hustrutillägg beviljas normalt inte vid lägre ålder än 50 år. I detta fall fordras dessutom att kvinnans arbetsförmåga är nedsatt med minst hälften. Rätt föreligger då till både hustrutillägg och förtidspension, varför hustrun får välja vilken av förmånerna hon önskar uppbära (10 kap. 4 § AFL). I fall 3 iakttas den gränsdragningen att endast barn under tolv år anses som små. Vidare beaktas mannens eller annan hemmavarande familjemedlems möjligheter att utöva tillsyn över barnen. Hustrutillägg i detta fall torde inte beviljas med stöd av undantagsbestämmelsen om det finns enbart ett barn under tolv år som redan inom något år skall uppnå

denna ålder. Över huvud taget har under senare tid — med hänsyn till bl. a. utbyggnaden av den kommunala barnomsorgen — praxis skärpts när det gäller dispens på denna grund.

Under 1970-talet skedde en viss utvidgning i praxis av dispensregelns tillämplighet. I flera domar fann försäkringsöverdomstolen att också arbetsmarknadsskäl borde kunna beaktas i detta sammanhang. Ytterligare en grund för dispens från 60-årsgränsen är härefter att hustrun har fyllt 55 år och på grund av arbetsmarknadsförhållandena på orten är förhindrad att utföra förvärvsarbete av någon betydenhet.

Vad angår dispensmöjligheten i fråga om tiden för äktenskapets bestånd framgår av uttalanden i förarbetena att denna möjlighet införts för att tillgodose önskemål om att en änkepensionsberättigad kvinna som gifter om sig med en folkpensionär skall kunna erhålla hustrutillägg även innan detta äktenskap har bestått i fem år.

Hustrutillägg utgår inte i fall då mannen uppbär ålderspension för tid före den månad då han fyller 65 år.

Hustrutillägget kan i princip ses som ett tillägg till mannens folkpension eftersom det förutsätter att mannen uppbär sådan pension. Emellertid är tillägget konstruerat som en fristående pensionsförmån som tillkommer hustrun och som utbetalas direkt till henne. Detta innebär bl. a. att de i AFL angivna allmänna förutsättningarna för rätt till folkpension — om medborgarskap och bosättning m. m. — måste vara uppfyllda även av hustrun.

Hustrutilläggets maximibelopp för år räknat motsvarar skillnaden mellan å ena sidan sammanlagda årsbeloppet av folkpension i form av hel ålderspension till två makar jämte två pensionstillskott och å andra sidan sådan pension till ogift jämte ett pensionstillskott. Vid denna beräkning utgår man från de pensionsbelopp som gäller vid uttag fr. o. m. 65-årsmånaden. Detta innebär att oreducerat hustrutillägg för närvarande (andra halvåret 1987) utges med belopp motsvarande 109 % av basbeloppet (26 705 kr.).

Som nämnts ovan är hustrutillägget underkastat inkomstprövning. Reglerna härom innebär att förmånen minskas med de inkomster som hustrun och hennes make har vid sidan av folkpension och pensionstillskott. Överstiger sidoinkomsten 750 kr. per år för gift pensionsberättigad minskas tillägget med 60 % av inkomsten därutöver. För ensamstående är motsvarande gränsbelopp 1 000 kr. Även förmögenhet beaktas vid prövningen. För sammanlevande makar beräknas vid inkomstprövningen vardera makens inkomst utgöra hälften av makarnas sammanlagda årsinkomst och värdet av förmögenhet hälften av deras sammanlagda förmögenhet. En närmare redogörelse för dessa regler har lämnats i avsnitt 2.1.3.

För kommunalt bostadstillägg till folkpension (KBT) gäller i princip samma inkomstprövningsregler som för hustrutillägget. Reduktionsfaktorn vid inkomstprövningen är dock lägre och utgör endast en tredjedel av sidoinkomsten. Föreligger rätt till såväl hustrutillägg som KBT minskas vid inkomstprövningen först bostadstillägget och därefter hustrutillägget.

Vid tillämpning av bestämmelserna om hustrutillägg skall — i likhet med vad som gäller i fråga om ålderspension och förtidspension — gift pensionsberättigad som stadigvarande lever åtskild från sin make likställas med ogift pensionsberättigad, om inte särskilda skäl föranleder till annat. Med gift pensionsberättigad likställs pensionsberättigad som stadigvarande sammanbor med någon med vilken den pensionsberättigade har varit gift eller har eller har haft barn.

För att belysa verkningarna av inkomstprövningen i fråga om hustrutillägg lämnas i tabell 10.1 exempel på tilläggets storlek vid olika sidoinkomster för makarna och under förutsättning att kommunalt bostadstillägg om maximalt 7 500 kr. per år utges till hustrun (15 000 kr./år till makarna gemensamt, vilket ungefär motsvarar lägsta möjliga KBT för att statsbidrag skall utges fr. o. m. den 1 januari 1988). Det antas att mannen erhåller ålderspension från enbart folkpensioneringen, att inga barn finns samt att makarnas sidoinkomster är jämnt fördelade dem emellan. (Exemplet avser förhållandena för andra halvåret 1987.) Som framgår av exemplet är — under angivna förutsättningar — hustrutillägget helt bortreducerat först vid en sammanlagd inkomst för makarna om 170 780 kr., motsvarande en inkomst totalt för makarna om 135 500 kr. vid sidan av mannens ålderspension. Vidare kan nämnas att, för det fall mannen i det lämnade exemplet hade uppburit förtidspension i stället för ålderspension, hustrutillägget skulle ha varit helt bortreducerat först vid en sammanlagd inkomst för makarna (inkl. pensionen) som var 11 760 kr. högre, dvs. vid en gemensam årsinkomst uppgående till 182 540 kr.

Tabell 10.1 Hustrutilläggets storlek vid olika sidoinkomster för makarna

Årsinkomst för makarna gemensamt vid sidan av pensionen och hustrutillägget	Hustrutillägg efter avdrag för inkomst	KBT till hustrun efter avdrag för inkomst	Sammanlagd inkomst för hustrun (inkl. KBT)	Sammanlagd inkomst för makarna (inkl. KBT)
0	26 705	7 500	34 205	76 985
1 500	26 705	7 500	34 955	78 485
24 000	26 705	3 750	42 455	93 485
46 500	26 705	0	49 955	108 485
75 000	18 155	0	55 655	128 435
100 000	10 655	0	60 655	145 935
115 000	6 155	0	63 655	156 435
130 000	1 655	0	66 655	166 935
135 000	155	0	67 655	170 435
135 500	0	0	67 750	170 780

10.1.2 Bakgrund till nuvarande regler och tidigare behandling

Hustrutillägget infördes som en ny inkomstprövad pensionsförmån genom 1946 års lag om folkpensionering (jfr avsnitt 3.1). Det motiverades med att det inte kunde anses rimligt att två åldriga makar skulle vara

hänvisade till att leva på en pension, som var beräknad för mannen ensam. I *socialvårdskommitténs* betänkande SOU 1945:46, som låg till grund för den nya lagstiftningen, framhölls att olägenheterna hade framträtt särskilt starka då den icke pensionsberättigade maken — i regel hustrun — på grund av relativt hög ålder inte kunde ägna sig åt förvärvsarbete av betydelse utom det egna hemmet. Kommittén kopplade förslaget om hustrutillägg nära samman med det samtidigt avgivna förslaget om införande av änkepension för änkor som fyllt 55 år. Kommittén uttalade att bestämmelserna om hustrutillägg förutsatte tillvaron av en allmän änkepensionering. Om en änkepensionering inte fanns skulle ju änkan, som tidigare helt eller delvis erhållit sin försörjning genom folkpensioneringen, om mannen avled innan hon själv blivit berättigad till invalid- eller ålderspension, vara lämnad helt utan stöd från folkpensioneringens sida.

I betänkandet (SOU 1957:7) Förbättrad pensionering tog *allmänna pensionsberedningen* upp frågan om de inkomstprövade förmånerna inom folkpensioneringen. I samband härmed framhöll beredningen i fråga om hustrutillägget:

Med den höjning av mannens pensionsnivå som beredningen förordar minskar behovet av hustrutillägg. Att behov av sådant tillägg likväl kvarstår är emellertid uppenbart. Genom inkomstprövningen blir detta tillägg nu förbehållet de familjer, vilkas behov därav är särskilt framträdande. Det allmänna önskemålet om inkomstprövningens avskaffande omfattar om ock i mindre mån även hustrutillägget, men att nu slopa inkomstprövningen bör med hänsyn till vad nyss sagts inte komma i fråga. Skulle man i samband med de av beredningen förutsatta undersökningarna rörande invalidpensioneringen finna att inkomstprövningen kan avvecklas inom övriga delar av folkpensioneringen, kan dock ifrågasättas huruvida tillräckliga skäl finnes att bibehålla hustrutillägget såsom den enda inkomstprövade förmånen. Beredningen finner på grund av det anförda, att inkomstprövningen av hustrutillägget bör kvarstå, i varje fall tills resultatet av nämnda undersökningar föreligger.

1958 års socialförsäkringskommitté föreslog i sitt betänkande (SOU 1961:29) Förtidspensionering och sjukpenningförsäkring m. m. att den tidigare invalidpensionen inom folkpensioneringen, vilken var föremål för inkomstprövning, skulle ersättas av icke inkomstprövad förtidspension. I betänkandet behandlade kommittén även hustrutillägget och anförde härom:

I det nya allmänna pensionssystemet, som nära motsvarar nuvarande tjänstepensionssystem för stats- och kommunalanställda, blir läget annorlunda än i den hittillsvarande folkpensioneringen. I de nämnda pensionssystemen förekommer inte någon anordning motsvarande hustrutilläggen. Detta är inte heller fallet inom SPP-försäkringen eller inom sjuk- och yrkesskadeförsäkringarna. Behovet av hustrutillägg torde uppenbarligen minska i den mån folkpensionsbeloppen stiger och tilläggspensioneringen blir effektiv. Hustrutillägg torde också bli mindre behövliga än eljest vid bifall till kommitténs förslag att sänka det inom folkpensioneringen för rätt till invalidpension nu tillämpade kravet på minst två

tredjedels nedsättning av arbetsförmågan till minst halv nedsättning. Principiellt och på längre sikt skulle därför kunna ifrågasättas, huruvida anledning föreligger att bibehålla anordningen med hustrutillägg.

Bedömes frågan om behovet av hustrutillägg på något kortare sikt eller under den allmänna tilläggspensioneringens utbyggnadsskede, är det enligt kommitténs mening uppenbart, att ett relativt stort antal familjer har behov av hustrutillägg eller motsvarande förhöjning av mannens pension. Så torde vara fallet i fråga om de familjer, i vilka mannens enda eller huvudsakliga inkomst är folkpensionen och i vilka hustrun saknar möjlighet att i större mån bidraga till försörjningen. I första hand faller härvid tanken på de familjer, till vilka hustrutillägg redan utgår vid tiden för ikraftträdandet av en ny lagstiftning. För de familjer åter, där mannen kommer i åtnjutande av såväl folkpension som allmän tilläggspension, gäller att tilläggspensionerna under en övergångstid i ett stort antal fall kommer att vara reducerade i anledning av att vederbörande inte har eller kan uppnå tillräckligt antal år för full pension. Så blir företrädesvis förhållandet i fråga om ålderspensionärer samt övriga försäkrade, som vid pensionsfallets inträffande är komna till en högre ålder, alltså i många fall gifta män med hustrur i åldern 60—67 år. Även i dessa fall torde presumtionen tala för att det inte sällan föreligger behov av att komplettera mannens pension med hustrutillägg.

Kommittén anser sålunda, att det under avsevärd tid framåt föreligger behov av hustrutillägg, samt föreslår att sådana tillägg alltjämt skall finnas.

Kommittén fann vidare såväl av principiella skäl som med hänsyn till kostnaderna det ofrånkomligt att bibehålla inkomstprövningen av hustrutilläggen. En annan ordning skulle i realiteten innebära att pensionsåldern sänktes för flertalet gifta kvinnor, något som enligt kommitténs mening inte kunde godtas från vare sig rättvise- eller behovssynpunkt.

I *propositionen 1962:90* med förslag till lag om allmän försäkring framhöll föredragande departementschefen att han i likhet med socialförsäkringskommittén var övertygad om att det under avsevärd tid framåt förelåg behov av en tilläggsförmån i fall av den art att hustrutillägg kunde utgå. En annan sak var att det längre fram kunde visa sig lämpligt att sammansmälta hustrutillägget och det kommunala bostadstillägget till en förmån.

I *socialpolitiska samordningsutredningens* betänkande (SOU 1979:94) En allmän socialförsäkring (se avsnitt 3.2) togs bl. a. hustrutillägget upp. Det framhölls att detta inte, liksom inte heller änkepensioneringen, är könsneutralt. Enligt utredningen hade hustrutillägget vidare i viss mån spelat ut sin roll med hänsyn till att gifta kvinnor numera i mycket stor utsträckning förvärvsarbetar. Likaså måste beaktas utbyggnaden av tilläggspensioneringen som innebär att familjen i dag har ett helt annat pensionsskydd än tidigare. Slutligen erinrades i betänkandet om de möjligheter till förtida uttag av ålderspension som numera finns. Enligt samordningsutredningen föreföll det därför som om hustrutillägget inte längre behövs som en särskild bidragsform. I de situationer där endera maken är förhindrad att förvärvsarbeta borde han eller hon i stället få ett

självständigt stöd genom andra delar av den framtida inkomstförsäkringen, t. ex. vårdpenning. Utredningen framhöll avslutningsvis att övergångsbestämmelser bör kunna säkra att hustrutillägget avskaffas på ett smidigt sätt. I den framlagda principmodellen till en allmän socialförsäkring tog utredningen således inte upp någon motsvarighet till hustrutillägget.

I *propositionen 1982/83:3*, för vilken kortfattat redogjorts i avsnitt 3.2, hänvisade departementschefen när det gällde utformningen av den föreslagna vårdpenningen till pågående utrednings- och lagstiftningsarbeten, bl. a. det förslag rörande änkepension och hustrutillägg som då nyligen lagts fram av pensionskommittén (SOU 1981:61), och tog med hänsyn härtill inte ställning till samordningsutredningens förslag i denna del. Departementschefen ansåg dock att den modell till en allmän socialförsäkring som utredningen lagt fram innebar en ändamålsenlig uppdelning och strukturering av bidragssystemet. Denna modell vann *riksdagens* gillande (SfU 1982/83:14) och bör enligt riksdagen läggas till grund för arbetet med att samordna och förenkla det socialpolitiska bidragssystemet.

En mer utförlig redogörelse för den tidigare behandlingen av frågan om hustrutillägget har lämnats av pensionskommittén i ovannämnda betänkande (SOU 1981:61) Familjepension s. 443—448.

Pensionskommittén påpekade i betänkandet att hustrutillägget har nära anknytning till familjepensioneringen och att reglerna för hustrutillägget sålunda bygger på förekomsten av änkepension och vilar på samma bakomliggande principer som änkepensionen. Kommittén fann att utgångspunkten vid en översyn av hustrutillägget borde vara de principer som kommittén uppställt med avseende på familjepensioneringen och att dessa principer borde för framtiden få genomslag beträffande hustrutillägget.

I avsnitt 3.2 ovan har översiktligt redogjorts för pensionskommitténs överväganden i fråga om den i betänkandet föreslagna reformeringen av efterlevandepensioneringen. Även i fråga om hustrutillägget hänvisade kommittén till den samhällsutveckling som ägt rum under de senaste årtiondena och fann att mot tillägget kunde riktas samma invändningar som mot änkepensioneringen. Kommittén konstaterade att förhandenvaron av en änkepensionering utgör förutsättning för hustrutillägget och att samma successiva avveckling som föreslagits beträffande änkepensioneringen därför borde genomföras med avseende på hustrutillägget. Även andra skäl talade enligt kommitténs uppfattning för en sådan lösning. Kommittén föreslog dock — liksom när det gällde änkepensioneringen — en långtgående övergångsreglering. Förutom de kvinnor som vid ikraftträdandet redan uppbar hustrutillägg skulle också kvinnor som vid ikraftträdandet uppnått viss ålder få rätten till hustrutillägg prövad efter de äldre bestämmelserna också i fortsättningen. Liksom föreslogs beträffande efterlevandepensioneringen skulle reformförslaget därmed ta sikte enbart på kvinnor som var yngre än 45 år vid reformens genomförande.

Den av pensionskommittén föreslagna avvecklingen av hustrutillägget mottogs positivt av remissinstanserna. Samtliga som yttrade sig över förslaget tillstyrkte detta eller lämnade det utan erinran. Åtskilliga remissinstanser förespråkade dock en snabbare avveckling.

I *propositionen 1983/84:73*, varigenom riksdagen förelades förslaget till en reformerad efterlevandepensionering m. m., erinrade departementschefen om att förslaget vad avsåg hustrutillägget låg helt i linje med vad som förordats av socialpolitiska samordningsutredningen och förklarade att han ställde sig bakom pensionskommitténs och remissinstansernas ståndpunkt att hustrutillägget måste anses ha spelat ut sin roll och därför borde avvecklas. Vad avsåg övergångsreglerna föreslogs en snabbare avveckling genom att åldersgränsen för de kvinnor som skulle kunna nybeviljas hustrutillägg efter ikraftträdandet höjdes till 55 år.

På skäl som redovisats under avsnitt 3.2 återkallade regeringen sedermera den framlagda propositionen.

Innan pensionskommitténs förslag föranlett någon proposition till riksdagen lade regeringen genom *propositionen 1983/84:40* om vissa ekonomisk-politiska åtgärder fram förslag om bl. a. skärpta regler för inkomstprövningen av hustrutillägg. Enligt förslaget skulle reduktionsfaktorn vid inkomstprövningen höjas från dåvarande en tredjedel av sidoinkomsten till 60 % av denna. Som motivering till förslaget åberopades att dåvarande regler medförde att tillägget kunde utbetalas också i fall där det inte kunde sägas finnas ett manifesterat behov därav. Departementschefen konstaterade att hustrutillägg utgavs även i situationer då makarnas inkomster översteg den inkomst som i många fall två förvärvsarbetande kunde erhålla genom arbete på heltid och anförde vidare:

Dessa effekter beror bl. a. på att årsbeloppet för hustrutillägg har ökat markant de senaste åren till följd av basbeloppets höjning och utbyggnaden av pensionstillskotten. Också beloppen för KBT, som reduceras före hustrutillägget, har stigit väsentligt. Dessutom sänktes reduktionsfaktorn år 1975 från tidigare hälften av sidoinkomsten till en tredjedel härav, något som inneburit en betydligt långsammare avtrappning av KBT och hustrutillägg.

Riksdagen antog det framlagda förslaget (SfU 1983/84:10, rskr. 85) och den föreslagna ändringen trädde i kraft den 1 januari 1984.

I detta sammanhang kan slutligen nämnas att riksdagen under påföljande års riksmöte med hänvisning till ovannämnda beslut avslog en motion (1984/85:1717) vari hemställts att riksdagen hos regeringen skulle begära utredning om åtgärder för att förhindra att hustrutillägg utgår även då hustrun har betydande egen inkomst. Socialförsäkringsutskottet *(SfU 1984/85:15)* erinrade i samband härmed om den tidigare föreslagna avvecklingen av hustrutillägget och uttalade att utskottet förutsatte att frågan på nytt skulle komma att prövas av pensionsberedningen.

10.1.3 Några statistiska uppgifter

I december 1986 utbetalades hustrutillägg till 30 512 kvinnor. År 1960 utgick 33 700 sådana tillägg. Utvecklingen av antalet hustrutillägg sedan

år 1965 framgår av tabell 10.2, som också redovisar årsbelopp och medelårsbelopp för resp. år.

Tabell 10.2 Hustrutillägg år 1965—1986. Antal, årsbelopp och medelårsbelopp

Januari, år	Antal	Årsbelopp milj. kr.	Medelårsbelopp	
			andel av basbeloppet	kr.
1965	41 730	84	0,40	2 017
1970	53 675	150	0,47	2 801
1975	67 954	443	0,72	6 513
1980	55 532	604	0,78	10 885
1981	55 813	729	0,81	13 060
1982	54 548	789	0,81	14 469
1983	54 618	833	0,77	15 253
1984	53 349	780	0,72	14 629
1985 (dec)	37 692	528	0,64	14 004
1986 (dec)	30 512	454	0,64	14 886

Källa: RFV.

Som framgår av tabellen steg medelårsbeloppet för utgående hustrutillägg från 0,40 basbelopp år 1965 till 0,81 basbelopp år 1981, dvs. medelårsbeloppet uttryckt i oförändrat penningvärde fördubblades under denna period. Nedgången i antalet mellan åren 1975 och 1980 beror på sänkningen av pensionsåldern den 1 juli 1976. Nedgången fr. o. m. år 1984 av såväl antalet hustrutillägg som medelårsbeloppet uttryckt i basbelopp beror på ändrade avräkningsregler fr. o m. detta år.

Som även framgår av tabellen var årsbeloppet i december 1986 454 milj. kr. Det totala årsbeloppet räknat på hela året var dock 510 milj. kr.

I december 1986 uppbars hustrutillägg av 30 512 kvinnor. Genomsnittsbeloppet för utbetalade hustrutillägg utgjorde 14 886 kr. Maximala beloppet för hustrutillägget uppgick vid samma tidpunkt till 25 397 kr. Den genomsnittliga avräkningen på hustrutillägget var sålunda 10 511 kr.

Åldersfördelningen bland kvinnor med hustrutillägg i december 1986 redovisas i tabell 10.3. Som framgår av tabellen var då antalet kvinnor som på grund av särskilda skäl beviljats hustrutillägg före 60 års ålder 1 153. Av dessa var 783 i åldern 55—59 år och 370 yngre än 55 år. 25 kvinnor var yngre än 35 år. Av samtliga 30 512 kvinnor med hustrutillägg i december 1986 uppbar 3 982 (13 %) samtidigt kommunalt bostadstillägg (272 med oreducerat och 3 710 med reducerat belopp).

Under år 1986 tillkom 6 450 nya hustrutillägg, varav 6 081 genom nybeviljande och 202 genom ändring av huvudförmån. Samma år upphörde 13 630 kvinnor att uppbära hustrutillägg. Anledningen till upphörandet var i 12 472 fall ändring av huvudförmån, i 949 fall indragning och i 209 fall dödsfall.

Tabell 10.3 Antal kvinnor i december 1986 med hustrutillägg och tilläggsförmån i form av kommunalt bostadstillägg fördelade efter ålder

Ålder	Antal hustrutillägg	Därav med kommunalt bostadstillägg
20—24	—	—
25—29	5	5
30—34	20	15
35—39	47	32
40—44	71	44
45—49	91	55
50—54	136	65
55	55	20
56	99	33
57	134	53
58	194	57
59	301	98
60	3 433	423
61	4 536	562
62	5 415	682
63	7 489	865
64	8 486	973
Summa	30 512	3 982
20—54	370	216
55—59	783	261
60—64	29 359	3 505

Källa: RFV.

10.2 Beredningens överväganden och förslag

10.2.1 Avveckling av hustrutillägget

Hustrutillägget utgör — liksom änkepensionerna — ett exempel på hur pensionssystemet har utformats efter de faktiska förhållandena i samhället för att ge ett skydd i sådana situationer där behov därav generellt sett förelegat. I slutet av 1940-talet, då tillägget infördes i lagstiftningen, var det naturligt att tillskapa speciella regler som tog sikte på den situationen att hustrun var hemmafru och mannen förvärvsarbetande. När mannens inkomster minskade genom att han gick i pension och familjen hänvisades att leva på bara mannens folkpension, framstod det därför som rimligt att pensionen förhöjdes med ett särskilt tillägg om hustrun nått en relativt hög ålder men ännu inte själv var berättigad till folkpension. Det ansågs då inte kunna begäras att hustrun genom förvärvsarbete skulle kunna svara för sin egen eller bidra till familjens försörjning. Hustrutillägget kan således sägas vara uppbyggt med utgångspunkt från en äldre tids arbetsfördelning mellan makar och grundat på samma tankegångar som ligger bakom änkepensioneringen.

Tidigare utredningar som behandlat hustrutillägget har funnit att tillägget har fyllt ett socialt behov. Vi kan instämma i denna bedömning. Hustrutilläggets betydelse har dock under årens lopp kommit att föränd-

ras från att utgöra ett nödvändigt skydd för enbart de sämst ställda till att utgå även till familjer med höga inkomster vid sidan av mannens pension. Hustrutillägg uppbärs för närvarande av drygt 30 000 kvinnor. Som utvecklas närmare i det följande anser vi att behovet av sådana tillägg inte längre kan anses alls lika framträdande som tidigare och att tilläggen trots skärpta inkomstprövningsregler i många fall kan utbetalas även i situationer där det inte kan sägas föreligga något mer utpräglat behov därav.

Vi har i avsnitt 5 lämnat en översiktlig redogörelse för den samhällsutveckling som ägt rum under de senaste årtiondena och särskilt för de förändringar som i olika hänseenden skett i fråga om makars ekonomiska situation. I det sammanhanget har vi också redovisat den kritik som i en rad hänseenden kan riktas mot änkepensioneringen i dess nuvarande utformning. Enligt vår mening kan motsvarande synpunkter anföras beträffande hustrutillägget. De värderingar som ligger bakom detta måste anses i huvudsak ha förlorat sin aktualitet i dagens samhälle, och mot tillägget kan riktas samma invändningar som mot änkepensioneringen.

En grundläggande invändning som kan anföras mot hustrutillägget är således att män och kvinnor behandlas olika genom att tillägg inte kan utges till män. Denna könsojämlikhet står uppenbart i strid med de pågående strävandena i samhället mot ökad jämställdhet mellan könen. I detta avseende skulle kritiken kunna tillgodoses genom att rätten till förmånen vidgades till att omfatta även män. Tanken att ersätta hustrutillägget med ett maketillägg, som skulle utges på lika villkor till män och kvinnor, har tidigare stundom framförts. Behovet av ett sådant stöd för män kan emellertid generellt sett inte anses särskilt stort. Mot denna lösning talar också att den inte avlägsnar de invändningar i övrigt som kan riktas mot tillägget. Dessa skulle tvärtom genom utökningen av den förmånsberättigade personkretsen framstå som än mer befogade. Härtill kommer att ett införande av rätt till maketillägg för män skulle medföra icke oväsentliga kostnadsökningar.

Mot hustrutillägget kan vidare riktas den invändningen att tillägget bygger på tanken om en äldre tids rollfördelning i äktenskapet, där mannen ensam är familjeförsörjare. En utgångspunkt för hustrutillägget är ju att mannens möjligheter att fullgöra sin försörjarfunktion minskar eller upphör genom att han träder i pension. På andra områden i bl. a. lagstiftningen har ansetts att man måste motarbeta föreställningen att kvinnor bör försörjas genom äktenskapet, eftersom denna tanke är ett direkt hinder för kvinnors ekonomiska självständighet och deras möjligheter att konkurrera på lika villkor på arbetsmarknaden. Äktenskapet ses numera som en form av frivillig samlevnad mellan två ekonomiskt självständiga individer.

Hustrutillägget kan sålunda sägas stå i mindre god överensstämmelse med den samhällsutveckling och de förändringar i övrigt inom skilda fält som ägt rum under senare tid. Man torde kunna förutsätta att detta förhållande kommer att accentueras ytterligare i framtiden. Genom bl. a. en ändrad attityd till förvärvsarbete och förbättrade utbildningsmöjligheter samt med stöd av olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder har kvinnor-

nas arbetskraftsdeltagande visat en mycket kraftig uppgång. Det framtida behovet av hustrutillägg påverkas således av att kvinnor i en kraftigt ökad utsträckning gått in i förvärvslivet. De angivna förändringarna har i väsentliga avseenden ryckt undan grunden för socialförsäkringsförmåner av det slag som hustrutillägget representerar.

Bl. a. dessa, ovan kortfattat redovisade, förhållanden ligger till grund för vårt förslag om en förändring av änkepensioneringen av innebörd att denna förmån gradvis avvecklas och ersätts med andra för dagens samhälle bättre anpassade stödformer. Enligt vår mening kan samma synpunkter göras gällande som motiv för en omprövning av hustrutillägget. Vid tillkomsten av hustrutillägget och även i senare sammanhang har betonats att en allmän änkepensionering utgör en förutsättning för hustrutillägget. Efter ett genomförande av vårt förslag i det föregående kommer denna förutsättning att brista. Det bör därför nu övervägas att genomföra en motsvarande avveckling av hustrutillägget.

Även andra skäl talar för att hustrutillägget inte längre bör bibehållas som en särskild folkpensionsförmån. När hustrutillägget infördes var folkpensionerna låga och någon inkomstrelaterad allmän tilläggspension fanns inte. Hustrutillägget är i dag inte i lika hög grad som vid dess tillkomst av grundläggande betydelse för två makars möjligheter att erhålla en rimlig försörjning efter mannens pensionering. Genom höjda folkpensioner samt genom införandet och den successiva utbyggnaden av pensionstillskotten och andra tilläggsförmåner, såsom KBT, har den som uppbär ålders- eller förtidspension fått en helt annan grundtrygghet än vad som gällde när hustrutillägget infördes. Tillkomsten och utbyggnaden av ATP ger vidare flertalet pensionstagare en inkomst som, sedd i relation till försörjningsbördan, inte ställer dem långt efter de förvärvsarbetande i ekonomiskt hänseende.

I detta sammanhang bör också erinras om att efter hustrutilläggets tillkomst möjligheterna för hustrun att själv bli berättigad till förtids- eller ålderspension har utökats. Det inom folkpensioneringen för rätt till invalidpension, som motsvarade förtidspensionen, tidigare tillämpade kravet på minst två tredjedels nedsättning av arbetsförmågan sänktes i samband med införandet av AFL till minst halv nedsättning. Vidare genomfördes under början av 1970-talet reformer med avseende på rätten till förtidspension, vilka medförde dels vidgade möjligheter för äldre arbetstagare att få förtidspension, dels en uppmjukning i vissa avseenden av kraven för att erhålla sådan pension även i fråga om andra försäkrade. Därefter har också reglerna för ålderspension förändrats genom sänkningen av den allmänna pensionsåldern och införandet av det nya systemet för rörlig pensionsålder.

Vissa av dessa omständigheter förutsågs av allmänna pensionsberedningen, 1958 års socialförsäkringskommitté och föredragande departementschefen i propositionen med förslag till AFL, varför det redan då förutspåddes att behovet av hustrutillägg skulle komma att minska framöver och ifrågasattes om det på sikt kunde finnas anledning att bibehålla anordningen med ett särskilt hustrutillägg.

Det kan vidare ifrågasättas om de stödbehov som kan finnas i fall där

hustrutillägg utges skall tillgodoses genom en förmån av detta slag. Det kunde ligga närmare till hands att täcka behoven — allt efter orsaken därtill — genom åtgärder på arbetsmarknadsområdet eller inom förtidspensioneringens ram. En utveckling i den riktningen skulle också överensstämma med de riktlinjer riksdagen — på grundval av den av socialpolitiska samordningsutredningen föreslagna principmodellen till en allmän socialförsäkring — uppdragit för det fortsatta arbetet med att samordna och förenkla det socialpolitiska bidragssystemet. Riksdagen har även därefter vid prövning av en motion angående hustrutillägget hänvisat till pensionskommitténs förslag om en avveckling av förmånen och till att vi på nytt kommer att pröva frågan därom.

Som redovisats under avsnitt 10.1.2 skärptes fr. o. m. år 1984 reglerna för inkomstprövning av hustrutillägget. Detta har medfört en nedgång av antalet utbetalade hustrutillägg och av medelårsbeloppet därför (tabell 10.2). Fortfarande kan dock, som framgår av redogörelsen i avsnitt 10.1.1, hustrutillägg utgå även vid höga sidoinkomster. Med ett kommunalt bostadstillägg om maximalt 1 250 kr. i månaden är tillägget helt bortreducerat först om någon av makarna eller båda gemensamt har en årsinkomst vid sidan av mannens ålderspension om drygt 135 000 kr. Makarna uppbär då inkomster som inklusive pensionen överstiger 170 000 kr. Är mannen förtidspensionerad är motsvarande gränsinkomst drygt 182 000 kr. Mot reglerna för inkomstprövning kan således riktas den kritiken att de trots regelskärpningen medför att hustrutillägg i många fall kan utges i situationer där det inte kan sägas föreligga något manifesterat behov av förmånen. Enligt vår uppfattning kan det inte, med hänsyn till den kritik som i övrigt kan anföras mot hustrutillägget, anses motiverat att genom ytterligare regeländringar försöka undvika dessa konsekvenser. En sådan lösning skulle vidare stå i strid med det uttalade önskemålet att avskaffa inkomstprövningen inom den allmänna pensioneringen och befästa de nackdelar som med nödvändighet är förbundna med en inkomstprövning (jfr ovan under avsnitt 5.2).

I stället talar, som framhållits i det föregående, åtskilliga skäl för att *hustrutillägget avvecklas som en särskild förmån* inom den allmänna försäkringen. Vi föreslår därför att hustrutillägget på sikt skall avskaffas som en fristående pensionsförmån. De stödbehov som framdeles kan finnas i fall där hustrutillägg nu utges bör enligt vår mening tillgodoses på annan väg.

I det begränsade antal fall i framtiden då kvinnan inte har förvärvsarbete och mannens pension inte heller förslår till båda makarnas försörjning, bör åtgärder sättas in på arbetsmarknadssidan. Liksom förslaget om avveckling av änkepensioneringen är således en utgångspunkt för även detta förslag att det också i fortsättningen görs kraftfulla insatser på sysselsättningspolitikens område. Av särskild betydelse torde detta bli i fråga om de kvinnor som i dag kan ges rätt till hustrutillägg med stöd av dispensregeln. För äldre kvinnor kan i en del fall också förtidspension vara ett realistiskt alternativ. Detta gäller även och inte minst i de situationer där hustrutillägg för närvarande beviljas på särskilda skäl före 60

års ålder med hänsyn till att kvinnans arbetsförmåga är nedsatt med minst hälften. Vid sådant förhållande föreligger regelmässigt rätt till förtidspension. Vidare står möjligheten öppen för kvinnor som är 60 år eller äldre att välja att göra förtida uttag av ålderspension.

Till kvinnor som är yngre än 60 år utges nu hustrutillägg med tillämpning av dispensregeln även i fall då kvinnan anses förhindrad att utföra förvärvsarbete på grund av vård och tillsyn i hemmet av mannen eller av minderåriga barn. I förstnämnda fall kan numera från flertalet sjukvårdshuvudmän utges ekonomisk ersättning för vårdarbetet. I den mån särskild ersättning sålunda utges till den vårdande hustrun bortfaller behovet av hustrutillägg. Anhörigvårdskommittén uttalade i sitt betänkande (SOU 1983:64) Ledighet för anhörigvård att det direkta stödet till anhörigvårdarna bör kunna förbättras i olika avseenden, t. ex. genom anställningsförfarande. Samma synpunkter har nyligen framförts av äldreberedningen i betänkandet (SOU 1987:21) Äldreomsorg i utveckling. När det gäller dispensmöjligheten på grund av förekomsten i hemmet av små barn vill vi framhålla att samhällsutvecklingen med bl. a. den kraftiga utbyggnaden av samhällets barnomsorg och männens ökade ansvarstagande för tillsynen och vården av barnen har gjort denna dispensmöjlighet mindre motiverad än den kan ha varit vid hustrutilläggets tillkomst.

När det gäller yngre kvinnor kan med hänsyn till det sagda inte anses föreligga något hinder mot att inom den närmaste tiden avskaffa rätten till hustrutillägg. Härmed avses alltså vissa fall där dispensregeln är tillämplig. Trots den utveckling som ägt rum alltsedan tillkomsten av hustrutillägget finns fortfarande en hel del kvinnor som vuxit upp och inrättat sina liv efter en äldre tids familjemönster och samhällsförhållanden. Vid utformandet av en ny lagstiftning måste hänsyn tas till dessa äldre kvinnor. Vi anser därför att den föreslagna avvecklingen inte kan göras på en gång utan bör ske successivt. Våra närmare överväganden beträffande övergångsregleringen redovisas i följande avsnitt.

10.2.2 Regler för en successiv avveckling

Den föreslagna förändringen bör träda i kraft vid samma tidpunkt som det föreslagna systemet för stöd åt efterlevande, dvs. den 1 januari 1989.

Liksom när det gäller änkepensioneringen anser vi det inte vara möjligt att inom en så nära framtid på en gång avveckla hustrutillägget som förmånsform. Även vid en reform på detta område måste beaktas situationen för de kvinnor som lever i äktenskap med en rollfördelning där mannen ensam svarar för familjens försörjning. Avvecklingen måste därför förenas med vissa övergångsbestämmelser.

Denna övergångsreglering bör enligt vår mening utformas enligt delvis samma principer som för reformeringen av efterlevandepensioneringen (jfr avsnitt 8). Lagstiftningen bör således inte heller i detta avseende ges tillbakaverkande kraft. Detta innebär att de kvinnor som vid ikraftträdandet av de nya reglerna redan uppbär hustrutillägg bör —

oberoende av ålder — få rätten härtill prövad enligt nu gällande regler också i fortsättningen. Även andra kvinnor som generellt sett kan sägas vara i behov av denna pensionsförmån bör därefter ges rätt till hustrutillägg enligt äldre regler. Vid avgränsningen av denna grupp bör liksom för reformen på efterlevandepensioneringens område fastställas en nedre åldersgräns. Endast de kvinnor som vid ikraftträdandet uppnått en viss ålder ges därmed möjlighet att nybeviljas hustrutillägg.

Med hänsyn till vad ovan under avsnitt 10.2.1 anförts om bl. a. hustrutilläggets minskade betydelse och de alternativa stödformer som kan komma i fråga anser vi att avvecklingen av hustrutillägget kan ske betydligt snabbare än vad som är realistiskt när det gäller änkepensioneringen. En lämplig avvägning finner vi vara att de äldre kvinnor som enligt nuvarande regler skulle kunna beviljas hustrutillägg under de närmast kommande åren bibehålls rätten till denna förmån. Vi föreslår därför att kvinnor som vid ikraftträdandet är 55 år eller äldre, dvs. kvinnor födda år 1933 eller tidigare, skall behålla rätten att få hustrutillägg. De skall alltså, när de fyller 60 år, kunna beviljas hustrutillägg enligt huvudregeln och, om förutsättningarna härför är uppfyllda, ha rätt till sådant tillägg på särskilda skäl redan dessförinnan. Kvinnor som vid ikraftträdandet är yngre än 55 år bör direkt omfattas av de nya reglerna, vilket betyder att de inte vidare bör kunna beviljas hustrutillägg. Det sagda medför att dispensregeln efter ikraftträdandet kommer — med undantag för fall där tillägg beviljats dessförinnan — att ta sikte enbart på kvinnor som är 55 år eller äldre.

Med den nu föreslagna övergångsregleringen kommer förmånen att vara i stort sett avvecklad efter tio år, dvs. år 1999. Då kommer att återstå endast ett mindre antal hustrutillägg som sedan tiden före år 1989 uppburits av yngre kvinnor med stöd av dispensregeln.

11 Barntillägget

11.1 Inledning

11.1.1 Nuvarande regler

Barntillägg är en särskild folkpensionsförmån som enligt 9 kap. 1 § AFL utges för varje barn under 16 år till försäkrad förälder som uppbär ålders- eller förtidspension. Något krav på vårdnad om eller sammanboende med barnet finns numera inte. Adoptivbarn likställs med biologiskt barn enligt den generella regeln härom i 4 kap. 8 § föräldrabalken. Har en av föräldrarna avlidit, har även pensionsberättigad make till den efterlevande föräldern rätt till barntillägg, om den efterlevande har vårdnaden om den avlidnes barn under 16 år. Till ålderspension som den försäkrade uppbär för tid före 65 års ålder eller till pension som tillkommer någon som enligt bindande avtal har åtagit sig att till barnets underhåll utge visst belopp en gång för alla utgår inte barntillägg.

Barntillägget utgör för år räknat 26 % av basbeloppet, motsvarande 6 370 kr. med basbeloppet 24 100 kr. och tilläggsbeloppet 400 kr. Om barnet är berättigat till barnpension från folkpensioneringen, utgör tillägget 10 % av basbeloppet. Utgår halv ålderspension eller partiell förtidspension, sker motsvarande reducering av barntillägget.

Uppbär den försäkrade tilläggspension, minskas honom tillkommande barntillägg med hälften av tilläggspensionen i den mån denna för år räknat överstiger halva basbeloppet. I övrigt är barntillägget inte inkomstprövat.

För det fall båda föräldrarna eller styvförälder jämte förälder är berättigade till barntillägg för samma barn, utgår barntillägget till den pension varom de träffar överenskommelse. Om sådan överenskommelse inte träffas eller om särskild begäran framställs härom, utgår barntillägget med halva beloppet till var och en av dem. I sådant fall skall avräkning mot samtidigt utgående tilläggspension ske för var och en med en fjärdedel av tilläggspensionen i den mån denna överstiger halva basbeloppet (10 kap. 5 § AFL).

11.1.2 Bakgrund till nuvarande regler och tidigare behandling

Barntillägget i dess nuvarande utformning tillkom i samband med införandet fr. o. m. år 1963 av lagen om allmän försäkring. Tillägget skulle

närmast ersätta det ekonomiska stöd till vissa barnfamiljer som fr. o. m. år 1938 och fram till dess funnits i form av s. k. särskilda barnbidrag (se ovan under avsnitt 3.1).

I *socialförsäkringskommitténs* betänkande (SOU 1961:29) Förtidspensionering och sjukpenningförsäkring m. m., vilket låg till grund för de nuvarande reglerna om barntillägg, anförde kommittén i fråga om behovet av en sådan tilläggsförmån:

De särskilda barnbidrag som nu utgår till vissa folkpensionärers barn har karaktären av tillägg till försörjarens folkpension. Skälen till att folkpensionen sålunda kompletterats med denna tilläggsförmån kan generellt sägas vara, att pensionärens förmåga att draga försorg om sin familj betraktas såsom otillräcklig. För att tillgodose pensioneringens effektivitet har det därför varit naturligt och nödvändigt att komplettera försörjarens pension.

Samtidigt som folkpensionen successivt förbättrats har också de särskilda tilläggsförmånerna till folkpensionärer med barn förbättrats, senast från den 1 juli 1960. Ytterligare förbättringar av folkpensionen planeras och dessutom kommer fr. o. m. den 1 januari 1963 att utgivas pensioner från den allmänna tilläggspensioneringen. De nya allmänna pensionerna, vilka motsvarar summan av folkpension och tilläggspension, kommer i stort sett att få samma utformning och storlek som nu utgående pensioner i allmän och enskild tjänst. Sådana pensioner är regelmässigt inte förenade med särskilda tillägg för försörjarens barn och detta är ej heller fallet med livräntorna från yrkesskadeförsäkringen. Under sådana omständigheter kan det ifrågasättas, huruvida anledning föreligger att bibehålla ett system med kompletterande försörjningsbidrag för barn i en utbyggd folkpensionering, som är avsedd att tillsammans med pensioner från tilläggspensioneringen giva en god kompensation för av sjukdom eller ålderdom förorsakat inkomstbortfall. I varje fall torde det vara uppenbart, att behovet av tillägg för barn kommer att minska.

Beträffande pensionerna från tilläggspensioneringen gäller att de under en övergångstid i ett stort antal fall kommer att vara reducerade i anledning av att vederbörande inte har eller kan uppnå tillräckligt antal år för full pension. Sådan reduktion kommer dock företrädesvis att drabba pensionärer, som vid pensionsfallet är komna till en högre ålder och som mera sällan har minderåriga barn att försörja. Skulle de ha sådana barn, kan det dock inte uteslutas, att pensionen behöver kompletteras med tillägg för barnen. Vidare må framhållas att, om vederbörandes pensionsgrundande inkomst varit låg, tilläggspensionen blir relativt liten. Slutligen kan nämnas att tilläggspension inte utgår till den som redan nu uppbär ålderspension eller invalidpension.

Man torde alltså kunna utgå ifrån att det alltjämt kommer att föreligga behov av ett ekonomiskt stöd till vissa barnfamiljer motsvarande de nuvarande särskilda barnbidragen.

Kommittén föreslog att detta stöd tekniskt skulle utformas såsom ett tillägg till försörjarens folkpension. Beträffande barntilläggets belopp ansåg kommittén att detta i princip borde motsvara storleken av barnpension från folkpensioneringen (då motsvarande 25 % av basbeloppet). Om barnet var berättigat till barnpension skulle barntillägg inte utgå.

Och utgick bidragsförskott för barnet, var det tänkt att detta skulle reducera barntillägget. Vad gällde den övre åldersgränsen för rätt till barntillägg ansåg kommittén att härvid borde gälla samma gräns som för barnbidraget, dvs. 16 år. Såvitt angick den barntilläggsberättigade personkretsen föreslog kommittén att denna i princip skulle vara densamma som beträffande det särskilda barnbidraget och att som villkor för rätten till barntillägg skulle gälla att den pensionsberättigade antingen hade vårdnaden om eller stadigvarande sammanbodde med barnet eller också enligt dom eller avtal var skyldig att utge underhållsbidrag till barnet. Genom anknytningen till reglerna för särskilt barnbidrag kom den bidragsberättigade kretsen att omfatta även styvfader som bodde samman med hustruns barn. I motsats till vad som gällde beträffande dessa barnbidrag föreslogs barntillägget inte vara beroende av generell inkomstprövning eftersom huvudförmånen — försörjarens folkpension — och även barnpensioner utgick utan inkomstprövning. Kommittén anförde vidare i denna fråga:

Kommittén vill här framhålla, att de allmänna pensionerna — alltså summan av folkpensionen och tilläggspensionen — beräknas giva en relativt god kompensation för av invaliditet eller ålderdom förorsakat inkomstbortfall. Om pensionen förhöjes med barntillägg, kan det sammanlagda pensionsbeloppet befaras bli så stort, att s. k. överförsäkring kan anses föreligga. I de lägsta inkomstskikten, där pensionen i vart fall inte ger mer än en blygsam försörjning, synes detta förhållande inte behöva föranleda betänkligheter. Till förhindrande av överförsäkring i övriga fall torde en reduktionsregel böra införas. Denna synes lämpligen kunna anknytas till storleken av den tilläggspension, som försörjaren åtnjuter. Kommittén har funnit, att om barntillägget minskas med hälften av tilläggspensionen i den mån denna för år räknat överstiger halva basbeloppet, vinnes godtagbart resultat och föreslår att en sådan regel införes.

Föredragande departementschefen (*prop. 1962:90*) — och sedermera även *riksdagen* — anslöt sig i allt väsentligt till kommitténs förslag. Departementschefen ansåg dock att man borde undvika regler som skulle leda till att barntillägget minskades med utgående bidragsförskott, vilket ofta torde uppgå till i det närmaste samma belopp som tillägget. Han förordade att frågan skulle lösas så att barntillägg skulle utgå endast i de fall då pensionstagaren hade vårdnaden om eller sammanbodde med barnet. Den barntilläggsberättigade kretsen bestämdes slutligt i enlighet med departementschefens förslag.

I samband med införandet av lagen (1964:143) om bidragsförskott, varigenom även bidragsförskottets storlek avpassades efter barnpensionens, gjordes vissa ändringar i reglerna för barntillägg och för barnpension från folkpensioneringen. Enligt uttalanden i propositionen (*prop. 1964:70*) aktualiserades dessa ändringar genom det föreliggande samspelet mellan å ena sidan bidragsförskottet och å andra sidan barnpensionen och barntillägget. Bl. a. slopades bestämmelsen att barntillägg inte skulle utgå för barn som var berättigat till barnpension.

Även såvitt gällde åldersgränsen tillskapades — medvetet — samstämmighet mellan barnpension från folkpensioneringen, barntillägg och bidragsförskott. För samtliga tre förmånsformer — liksom för det allmänna barnbidraget — gällde sålunda att förmånen kunde utgå längst t. o. m. den månad då barnet fyllde 16 år.

Överensstämmelsen i förmånsnivåer och åldersgräns mellan barntillägget och bidragsförskottet resp. barnpensionen bröts genom olika under åren 1968—1973 genomförda lagändringar beträffande de båda sistnämnda förmånerna (prop. 1968:42—43, 1970:65 och 1973:47).

En närmare redogörelse för samspelet mellan de tre förmånsformerna och för ovannämnda lagändringar har lämnats av pensionskommittén i betänkandet (SOU 1981:61) Familjepension s. 463—464.

Några ändringar motsvarande de som genomförts beträffande barnpension och bidragsförskott har, med undantag för en uppräkning den 1 juli 1981 av nivån med en procentenhet, inte ägt rum vad avser barntillägget. Frågan om ändring av reglerna härför har dock diskuterats i olika sammanhang sedan lagen om allmän försäkring trädde i kraft. Bl. a. diskuterade *familjepolitiska kommittén* i sitt betänkande (SOU 1972:34) Familjestöd frågan om olika åldersgränser för stöd åt dem som har att ta vård om barn, såsom beträffande t. ex. barntillägg och änkepension grundad på vårdnad om minderårigt barn. Kommittén ansåg att det fanns skäl som talade för en höjning av åldersgränsen när det gällde rätten till barntillägg, eftersom dessa tillägg i första hand tillkommit för att täcka konsumtionskostnader. Något förslag härom framlades dock inte. Kommittén menade nämligen att åldersgränserna fick ses i samband med den framtida utformningen av efterlevandepensionen i övrigt resp. avvägningen av nivån för barntilläggets huvudförmån, dvs. ålders- eller förtidspensionen.

Vid såväl 1974 års som 1975 års riksdag väcktes genom motioner frågan om höjning av åldersgränsen för rätt till barntillägg till 18 år. *Socialförsäkringsutskottet* (SfU 1974:24 resp. 1975:9) uttalade i anledning härav att det i allt väsentligt kunde biträda familjepolitiska kommitténs uppfattning men avstyrkte bifall till motionsyrkandena med hänvisning till den av utskottet föreslagna utredningen av frågan om efterlevandepensionens framtida utformning.

Åldersgränsen för rätten till barntillägg aktualiserades på nytt av *socialpolitiska samordningsutredningen.* Denna föreslog i sitt betänkande (SOU 1979:94) En allmän socialförsäkring (se avsnitt 3.2) att barntillägget skulle ingå i en framtida stödform benämnd inkomstprövat barnbidrag som skulle kunna utgå till 18 års ålder eller, för barn som studerar, längst t. o. m. det läsår under vilket barnet fyller 19 år.

I *propositionen 1982/83:3*, för vilken kortfattat redogjorts i avsnitt 3.2, delade departementschefen utredningens uppfattning men menade att vissa frågor — däribland frågan om vilka åldersgränser som skall gälla för olika barnstöd — borde utredas ytterligare innan ställning togs till den närmare utformningen av barnstödet. *Riksdagen* uttalade att utredningens förslag borde kunna ligga till grund för det fortsatta utredningsarbetet (SfU 1982/83:14, rskr. 211).

På grundval av förslag framlagda av *pensionskommittén* i betänkandet (SOU 1975:74) Socialförsäkringsavgifter på uppdragsinkomster m. m. genomfördes den 1 juli 1976 vissa ändringar i bestämmelserna om den barntilläggsberättigade personkretsen. Ändringarna innebar att kvinna och man fick samma rätt till barntillägg och att denna rätt knöts till den pensionsberättigades underhållsskyldighet mot barnet oberoende av vårdnadssituation och sammanboendeform. Vidare innebar ändringarna att endast ett barntillägg kan utgå för samma barn.

En allmän översyn av barntillägget gjordes av *pensionskommittén* i samband med den av kommittén i betänkandet (SOU 1981:61) Familjepension föreslagna familjepensionsreformen. Härvid kom kommittén till den slutsatsen att — trots att de ekonomiska förhållandena för pensionstagare med barn förbättrats väsentligt i skilda hänseenden sedan barntilläggets tillkomst — det i många fall då fortfarande måste anses föreligga behov av ett särskilt stöd till barnfamiljer där den ene av eller båda föräldrarna var pensionerade men inte hade tilläggspension med högre belopp. Kommittén fann således inte skäl att vid den tidpunkten föreslå åtgärder som innebar att barntillägget förlorade i betydelse. Enligt kommitténs bedömning hade barntillägget även för den framtid som då kunde överblickas ett betydelsefullt ändamål att fylla. Inte heller ansåg kommittén att det den gången fanns anledning att ändra förmånens grundläggande konstruktion utan menade att frågan om eventuella sådana förändringar fick prövas t. ex. i samband med den fortsatta behandlingen av socialpolitiska samordningsutredningens förslag. Däremot lade kommittén fram förslag som innebar vissa förstärkningar av barntillägget och en anpassning av detta till familjepensioneringens regler. Dessa tog sikte på den barntilläggsberättigade personkretsen, nivån för barntillägg och reglerna för reducering av sådant tillägg med hänsyn till utgående tilläggspension.

I *propositionen 1983/84:73*, som baserades på pensionskommitténs betänkande, erinrade föredragande departementschefen om socialpolitiska samordningsutredningens förslag. Han hänvisade vidare till att det någon tid dessförinnan tillsatts en särskild familjeekonomisk beredningsgrupp för att göra en samlad bearbetning av olika utredningsförslag som avsåg det ekonomiska stödet till barnfamiljer. Med hänsyn härtill fann departementschefen det mindre lämpligt att i propositionen anlägga några mer principiella synpunkter på utformningen framdeles av stödet till folkpensionärer med barn eller att föreslå några förändringar av barntilläggets konstruktion som kunde komma att föregripa resultatet av kommande överväganden.

I fråga om en av kommittén föreslagen höjning av åldersgränsen för rätt till barntillägg till 18 år anförde departementschefen:

En central fråga, till vilken således ställning bör tas först sedan det väntade underlagsmaterialet föreligger, är vilka åldersgränser som bör väljas för inkomstprövade förmåner till föräldrar som tar vård om barn. En eventuell höjning av den övre åldersgränsen för barntillägg skulle medföra betydande kostnadsökningar, och spörsmålet härom bör lämpligen vägas mot behovet av andra åtgärder inom det familjeekonomiska bi-

dragsområdet. Denna prövning bör lämpligen ske i anslutning till den tidigare nämnda samlade genomgången. Med hänsyn härtill finner jag inte anledning att nu ta upp frågan om åldersgränsen för barntillägg till närmare behandling.

När det gällde de övriga förslag som kommittén lagt fram beträffande barntillägget ansåg departementschefen det angeläget att de föreslagna ändringarna, som från principiell synpunkt var mindre genomgripande, lades till grund för lagstiftning redan på dåvarande stadium. Han förordade därför att rätten för en styvförälder att under vissa förutsättningar uppbära barntillägg helt avskaffades. I syfte att ytterligare förstärka sambandet mellan barntillägget och barnpensioneringen föreslogs i propositionen dessutom den utvidgningen av den barntilläggsberättigade personkretsen att utländska barn, som med medgivande från en socialnämnd har förts till Sverige i adoptionssyfte och här tagits emot för vård och fostran i ett enskilt hem, skulle likställas med biologiska barn i vad avser rätten till barntillägg på samma sätt som föreslagits beträffande rätten till barnpension. Departementschefen tillstyrkte vidare kommitténs förslag att oreducerat barntillägg skulle utgå med belopp motsvarande 26 % av basbeloppet även i de fall då barnet är berättigat till barnpension från folkpensioneringen. Även kommitténs förslag att helt barntillägg skulle kunna utges till var och en av föräldrarna om de båda uppbär folkpension tillstyrktes. Departementschefen anslöt sig även till kommitténs ståndpunkt att en ändring av reglerna för reducering av barntillägg med hänsyn till pensionstagarens tilläggspension var påkallad. I enlighet med kommittéförslaget föreslog han således att reduceringsregeln skulle ändras på så sätt att barntillägget fortsättningsvis skulle minskas med den tilläggspension som uppbärs av den försäkrade i den mån tilläggspensionen överstiger ett basbelopp.

Med anledning av att regeringen i skrivelse 1983/84:95 återkallade propositionen väcktes en *motion* (1983/84:289) vari bl. a. hemställdes att riksdagen skulle bifalla förslagen i propositionen i vad avsåg ökad pensionstrygghet (barnpension och barntillägg) för adoptivbarn i den händelse någon av de tilltänkta adoptivföräldrarna skulle avlida innan adoptionen genomförts. Motionen har i denna del, som framgår av redovisningen under avsnitten 1.1 och 3.2, överlämnats till pensionsberedningen för en förutsättningslös behandling.

11.1.3 Några statistiska uppgifter

I tabell 11.1 anges antalet barn för vilka barntillägg utbetalades under åren 1967—1986. Barnen har fördelats efter den barntilläggsberättigade försörjarens kön. I tabellen anges också storleken av reduktionen av barntillägget med hänsyn till försörjarens ATP under ettvart av åren. Reduktionen är härvid uttryckt i procent av det belopp som skulle utgått i barntillägg om reduktion inte skett.

Tabell 11.1 Antal barn för vilka barntillägg har utbetalats under åren 1967—1986, fördelat efter försörjarens kön

Januari, år Försörjare	Antal barn		Med hänsyn till försörjarens ATP bortfallet barntillägg i % av det totala barntillägget
	Totalt	Därav med barnpension	
Män			
1967	10 310	181	14,7
1970	9 656	201	27,7
1975	9 938	187	54,1
1976	9 284	193	57,3
1977	10 060	196	61,5
1978	10 402	201	64,6
1979	11 157	234	67,1
1980	10 850	222	72,0
1981	10 400	231	74,4
1982	9 964	216	75,3
1983	9 844	219	73,4
1984	9 712	205	74,6
1985 (dec)	9 344	221	75,8
1986 (dec)	9 488	211	76,0
Kvinnor			
1967	1 274	87	2,1
1970	1 652	116	4,5
1975	3 375	191	9,5
1976	3 689	196	10,6
1977	10 452	252	12,9
1978	12 003	289	15,9
1979	13 383	334	20,3
1980	13 601	359	25,5
1981	13 428	364	29,3
1982	13 464	379	31,9
1983	13 354	385	33,5
1984	13 425	385	36,6
1985 (dec)	12 933	368	41,8
1986 (dec)	13 596	369	43,6

Källa: RFV.

Som framgår av tabell 11.1 har antalet barntillägg varit i stort sett oförändrat i de fall där mannen varit försörjare, även om en viss nedgång kan förmärkas under senare år. Den stora ökningen för de kvinnliga försörjarnas del mellan år 1976 och år 1977 torde till största delen förklaras av att rätt till barntillägg även för gift kvinna infördes den 1 juli 1976.

I tabell 11.2 redovisas utvecklingen av de faktiskt utbetalade barntilläggens medelårsbelopp — uttryckt dels i kronor, dels i andel av basbeloppet — samt dessa barntilläggs årsbelopp i miljoner kronor under åren 1967—1986.

Det genomsnittliga beloppet för barntillägg mätt i basbelopp minskade således fram till år 1981. Därefter har detta belopp varit så gott som oförändrat.

Tabell 11.2 Utvecklingen av medelårsbelopp och årsbelopp för utbetalade barntillägg under åren 1967—1986

Januari, år	Medelårsbelopp i kr.	Medelårsbelopp i andel av basbeloppet	Årsbelopp milj. kr.
1967	1 174	0,213	13,6
1970	1 167	0,195	13,2
1975	1 435	0,159	19,1
1976	1 503	0,155	19,5
1977	1 706	0,159	35,0
1978	1 866	0,158	41,8
1979	1 993	0,152	48,9
1980	1 894	0,136	46,3
1981	2 101	0,131	50,1
1982	2 356	0,132	55,2
1983	2 845	0,144	66,0
1984	2 846	0,140	65,9
1985 (dec)	2 952	0,135	65,8
1986 (dec)	3 143	0,135	72,5

Källa: RFV.

Tabell 11.3 Utbetalade barntillägg i december 1986 fördelade efter försörjarens kön, försörjarens folkpensionsförmån och antal barn

Försörjarens folkpensionsförmån	Antal barn		Avdrag på barntillägg med hänsyn till försörjarens tilläggspension 1 000 kr.
	Totalt	Därav med barnpension	
Män			
Ålderspension	722	31	9 614
varav hel	721	31	9 611
varav halv	1	—	3
Förtidspension/sjukbidrag	8 766	180	63 820
varav hel förtidspension	3 888	104	33 275
varav 2/3 förtidspension	192	—	659
varav 1/2 förtidspension	963	24	3 694
varav helt sjukbidrag	2 647	41	21 966
varav 2/3 sjukbidrag	94	3	462
varav 1/2 sjukbidrag	982	8	3 764
Summa	9 488	211	73 434
Kvinnor			
Ålderspension	1	—	6
varav hel	1	—	6
varav halv	—	—	—
Förtidspension/sjukbidrag	13 595	369	38 112
varav hel förtidspension	3 761	184	10 317
varav 2/3 förtidspension	560	6	369
varav 1/2 förtidspension	1 501	20	1 885
varav helt sjukbidrag	4 622	116	20 465
varav 2/3 sjukbidrag	513	10	600
varav 1/2 sjukbidrag	2 638	33	4 476
Summa	13 596	369	38 118

Källa: RFV.

I tabell 11.3 redovisas antalet barn för vilka barntillägg utbetalades i december 1986. I tabellen har gjorts en fördelning avseende dels den barntilläggsberättigade försörjarens kön, dels vilken folkpensionsförmån som barntillägget utbetalades till.

I december 1986 utgick barntillägg för totalt 23 084 barn. Merparten, 22 361 eller 97 %, av barnen hade förälder som uppbar förtidspension eller sjukbidrag. Sammanlagt bortreducerades barntillägg om drygt 110 milj. kr. med hänsyn till försörjarens ATP.

11.2 Beredningens överväganden och förslag

Syftet med barntillägget är att det skall bidra till den pensionerade förälderns kostnader för barnet. Barntillägget har getts en selektiv inriktning genom att det har begränsats till fall där en förstärkning av folkpensionsförmånerna har ansetts vara särskilt motiverad. Detta har åstadkommits genom reglerna om reduktion av barntillägg mot förälderns ATP.

Motivet för införandet av barntillägget var, som framgår av redogörelsen ovan under avsnitt 11.1.2, främst att folkpensionsförmånerna då inte ansågs tillräckliga för att täcka kostnaderna för barn till pensionstagaren. Samtidigt förutsattes dock att behovet av tillägg för barn skulle komma att minska, eftersom de nya allmänna pensionerna — bestående av folkpension och tilläggspension — var avsedda att ge en relativt god kompensation för inkomstbortfall vid sjukdom eller ålderdom. Tanken synes således ha varit att behovet av barntillägg skulle minska successivt i takt med tilläggspensioneringens utbyggnad.

Tilläggspensioneringen har nu varit i kraft under drygt 25 år. Allt fler förvärvsarbetande har under denna tid intjänat pensionspoäng som garanterar dem en pensionsnivå som väsentligt överstiger folkpensionens. ATP-systemet har ännu inte nått fullfunktionsstadiet. På grund av de övergångsregler som gäller för pensioneringens inledningsskede har dock försäkrade som är födda år 1914 eller senare möjlighet att förvärva pension från tilläggspensioneringen utan reducering i anledning av att de inte har kunnat uppnå tillräckligt antal år för full pension. En annan omständighet som bör ha varit ägnad att minska barntilläggets betydelse är att grundnivån inom folkpensioneringen förstärkts betydligt under den tid lagen om allmän försäkring varit i kraft. Nivån för ålders- och förtidspension från folkpensioneringen för ensamstående pensionstagare har sålunda höjts från motsvarande drygt 70 % av basbeloppet (pensionsnivån uttrycktes ursprungligen i fast belopp) år 1963 till 96 % av basbeloppet i dag. Genom de år 1969 införda pensionstillskotten, som sedan successivt byggts ut, har de folkpensionärer som saknar eller har låg ATP fått ytterligare standardförbättringar. Fr. o. m. den 1 juli 1976 utges dubbelt pensionstillskott till förtidspensionärer. Årsbeloppet för hel ålderspension inkl. pensionstillskott för ensamstående pensionär utgör därigenom 144 % av basbeloppet och för hel förtidspension i motsvarande fall 192 % av basbeloppet. Också de kommunala bostadstilläggen har förbättrats och numera lämnas statsbidrag till kommunernas kostnader för dessa. Statsbidragsbestämmelserna förändras med verkan från den 1 januari 1988, vilket kommer att innebära betydande höjningar av bostadstilläggen till pensionärer i många kommuner.

Pensionsförmånerna kan inte ses isolerade från samhällets övriga sociala insatser på det familjepolitiska området. Under tiden efter barntilläggets tillkomst har andra förmåner som tar sikte på barnfamiljer tillkommit eller förbättrats. Till samhällets direkta ekonomiska stöd till barnfamiljer hör allmänna barnbidrag med flerbarnstillägg, förlängt barnbidrag, studiehjälp, barnpension, bidragsförskott och bostadsbidrag.

Det allmänna barnbidraget uppgick år 1963 till 550 kr. per år och barn under 16 år. Barnbidraget har därefter höjts vid ett flertal tillfällen och utgör nu — efter en höjning med 1 020 kr. den 1 januari 1987 — 5 820 kr. per år. För barn som fyllt 16 år och som studerar vid grundskolan eller deltar i viss annan motsvarande utbildning utgår förlängt barnbidrag med samma belopp som det allmänna barnbidraget. Om barnet går i gymnasieskolan utbetalas studiebidrag med motsvarande belopp. Sedan år 1982 utges flerbarnstillägg till familjer med tre eller flera barn. Efter en höjning motsvarar tillägget nu ett halvt barnbidrag om barnens antal uppgår till tre och ökas med ett helt barnbidrag för varje ytterligare barn. Som kompensation för förändringar av det statliga bostadsbidraget höjs flerbarnstillägget till 160 % av ett helt barnbidrag för varje barn utöver tre fr. o. m. den 1 januari 1988.

Som komplement till de allmänna barnbidragen utgår inkomstprövade bostadsbidrag till barnfamiljer. Bostadsbidragen har vuxit fram genom en fortlöpande serie av reformer sedan mitten av 1930-talet. De regler som nu gäller beslutades i huvudsak år 1976. Bostadsbidragen består för närvarande av en statlig del som lämnas med ett visst belopp per barn — 3 180 kr. per barn och år — och en statskommunal del som är beroende av bostadskostnaden. En omläggning av bostadsbidragssystemet den 1 januari 1988 har beslutats, vilken medför genomgripande förändringar både av de regler som rör inkomstprövningen och av de gränser för bostadskostnaden inom vilka bidrag lämnas.

Barn till ensamstående förälder kan uppbära ekonomiskt stöd i form av bidragsförskott eller barnpension. Bidragsförskottet har sedan tillkomsten av barntillägget kraftigt förstärkts och ett bidragsberättigat barn garanteras numera ett generellt ekonomiskt bidrag motsvarande 40 % av basbeloppet. Har en förälder avlidit garanteras barnet barnpension av i huvudsak samma storlek.

Av vad ovan anförts framgår att de ekonomiska förhållandena för pensionstagare med barn numera förbättrats i sådan grad att det kan ifrågasättas om ett särskilt stöd åt dessa inom folkpensioneringen längre kan anses påkallat. Även med beaktande av penningvärdeförändring och standardutveckling har pensions-, barnbidrags- och bostadsbidragsförhöjningarna gett en betydande förstärkning av ekonomin för barnfamiljer med en pensionerad förälder.

Granskar man de statistiska uppgifter som redovisas i tabell 11.1 finner man att antalet barntillägg under de senaste 20 åren varit i stort sett oförändrat i de fall där mannen varit den barntilläggsberättigade försörjaren. Antalet barntillägg utbetalade till kvinnlig försörjare ökade kraftigt mellan år 1976 och 1977, vilket torde betingas av reformen om införande av rätt till barntillägg för gift kvinna. Från slutet av 1970-talet har

även antalet sådana tillägg varit relativt konstant. Av tabellen framgår vidare att för varje år en allt större andel av det totala barntillägget bortreducerats med hänsyn till försörjarens ATP och att denna andel för manliga försörjare år 1986 uppgick till 76 % av det totala barntillägget medan motsvarande andel för kvinnliga barntilläggsberättigades del utgjorde nära 44 %. Medelårsbeloppet för utbetalade barntillägg utgjorde 3 143 kr. år 1986 (tabell 11.2), dvs. endast drygt hälften av högsta möjliga tillägg som nämnda år utgjorde 6 058 kr.

Till skillnad från de flesta andra kontantstöd som utges till barnfamiljer utgör barntillägget skattepliktig inkomst för mottagaren. Som nämnts i föregående avsnitt utges förmånen i form av ett tillägg till försörjarens folkpension. Stödberättigad är alltså denne, inte barnet. På grund av folkpensionärers rätt till extra avdrag vid beskattningen och detta avdrags konstruktion kan marginalskatteeffekten vid beskattning av barntillägget bli förhållandevis hög (ca 60 % för en ålderspensionär utan såväl ATP som andra sidoinkomster och ca 55 % för en förtidspensionär i motsvarande situation). Det tillskott denna förmån ger till den berättigades disponibla inkomst är således begränsat. Det kan här hänvisas till de beräkningar som redovisas i bilaga 3.

De ovan redovisade statistiska uppgifterna kan emellertid inte ensamma läggas till grund för en bedömning av behovet av ett särskilt tillägg till en försörjares pension, eftersom barntillägget inkomstprövas endast mot den pensionerade förälderns ATP. Denne kan vid sidan härav ha andra inkomster som möjliggör en hög standard för barnet. Tillägget är således inte generellt inkomstprövat, vilket innebär att den berättigade föräldern kan ha höga inkomster av t. ex. kapital eller andra pensioner ävensom av förmögenhet utan att detta påverkar barntillägget. Även relativt höga förvärvsinkomster kan ofta utgå inte minst till partiell pension. Den omständigheten att barntillägg utgår i dag kan alltså inte tas till intäkt för att ett reellt behov därav finns.

Ursprungligen var barntillägget liksom flertalet sociala förmåner utformat utifrån det traditionella försörjarbegreppet som bygger på föreställningen att mannen ensam är familjeförsörjare. Nedsattes mannens försörjningsförmåga anpassades kontantstödet till familjesituationen genom hustru- och barntillägg. Gift kvinna som sammanbodde med sin make kunde därför inte erhålla barntillägg till sin pension. Det traditionella enförsörjarhushållet har på grund av den samhällsutveckling som ägt rum under de senaste decennierna (se avsnitt 5) allt oftare blivit ett tvåförsörjarhushåll genom att kvinnorna sökt sig in i arbetslivet. Detta har lett till att familjeanknutna förmåner har utmönstrats och ersatts med individrelaterade ersättningar. Numera utges sålunda barntillägg även till gifta kvinnor som uppbär egenpension. Det ändrade försörjarbegreppet har emellertid inte medfört att bedömningsgrunderna vad avser behovet av denna särskilda tilläggsförmån inom folkpensioneringen har ändrats. Barntillägg utges således till en pensionerad förälder oberoende av i vilken mån den andre föräldern har förmåga att bidra till barnets underhåll.

Vi har mot bakgrund av vad ovan anförts övervägt möjligheten att

inkomstpröva barntillägget även mot andra inkomster än den pensionerade förälderns ATP — såväl dennes sidoinkomster som den andre förälderns inkomster. En sådan lösning skulle innebära att man därigenom skulle nå dem som bäst behöver förmånen och att man från rätten till förmånen skulle undanta många som inte var i behov av ett sådant stöd. Lösningen skulle dock stå i strid med den allmänna strävan att avveckla beroendet av inkomstprövning inom den allmänna pensioneringen. Vidare skulle den medföra de nackdelar som regelmässigt är förbundna med en sådan inkomstprövning. Vi har under avsnitt 5.2 pekat på några av dessa nackdelar i samband med frågan om inkomstprövning av efterlevandepensioner. I viss mån kan motsvarande synpunkter göras gällande även när det gäller den nu ifrågasatta inkomstprövningen. Med hänsyn bl. a. härtill avvisar vi tanken på en utvidgad inkomstprövning av barntillägget.

Den utbyggnad som skett av samhällets generella förmåner har lett till att selektiva barnstöd på andra områden successivt avskaffats. Sålunda slopades de särskilda barntilläggen till sjukpenning enligt AFL och lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring fr. o. m. den 1 januari 1974 i samband med en omkonstruktion av sjukpenningförsäkringen som innefattade en väsentligt höjd kompensationsnivå. Vid samma tidpunkt slopades barntillägget som ersättningsform i arbetslöshetsförsäkringen. Barntillägg till utbildningsbidrag för den som genomgår arbetsmarknadsutbildning avskaffades i samband med att ett nytt bidragssystem med förbättrade förmåner infördes den 1 januari 1976. Vidare har studiemedelskommittén i sitt nyligen framlagda betänkande (SOU 1987:39) Studiemedel föreslagit att barntillägg till studiemedel inte längre skall utgå.

Ett avskaffande av barntillägget även på folkpensioneringens område skulle således ligga i linje med en allmän strävan att renodla bidragen på det familjepolitiska området. En sådan reform skulle också överensstämma med vad som förordats av socialpolitiska samordningsutredningen och vunnit anslutning av riksdagen (se avsnitt 3.2).

Om barntillägget skulle bibehållas som en särskild folkpensionsförmån måste enligt vår mening den övre åldersgränsen för rätt till barntillägg rimligen höjas från 16 till 18 år eller mer för att samstämmighet skall uppnås med den familjerättsliga underhållsskyldigheten och med andra förmåner till föräldrar som tar vård om barn. Vidare är en ändring av bestämmelserna om reducering av barntillägg med hänsyn till den försäkrades tilläggspension nödvändig. Dessa bestämmelser sammanställda med reglerna för pensionstillskott kan nämligen ge den effekten att av två pensionärer med exakt lika stora pensionsförmåner, den ene kan få helt barntillägg medan den andre får endast ett kraftigt reducerat sådant tillägg. Detta är en följd av att pensionstillskott, till skillnad från ATP, inte medför någon reducering av barntillägget. Den berörda effekten blir aktuell i fråga om barntillägg till förtidspension. Här kan pensionstillskott enligt de fr. o. m. den 1 januari 1984 gällande bestämmelserna uppgå till 96 % av basbeloppet. Den som är berättigad till en tilläggspension av motsvarande storlek får inget pensionstillskott, eftersom detta avräk-

nas krona för krona mot ATP. Dessutom kommer tilläggspensionen i detta fall, eftersom den överstiger gränsvärdet 50 % av basbeloppet, att reducera barntillägget. Det är alltså här fråga om en samtidig reduktion av två olika förmåner — pensionstillskott och barntillägg — med hänsyn till en och samma tilläggspension. Det kan enligt vår uppfattning inte vara rimligt att behandla personer med lika stora pensioner olika vad avser rätten till barntillägg enbart därför att pensionen, utöver folkpensionen, i det ena fallet utgörs av tilläggspension och i det andra av pensionstillskott. Inte heller är det tillfredsställande att samma tilläggspension samtidigt kan reducera två olika tilläggsförmåner. Möjliga lösningar för att komma till rätta med det berörda problemet skulle — liksom en höjning av åldergränsen — medföra en inte obetydlig ökning av samhällets kostnader för barntillägg.

Även på andra punkter kan kritik riktas mot nu gällande bestämmelser, såsom att barntillägg utgår med reducerat belopp om barnpension samtidigt utges från folkpensioneringen och att endast ett helt barntillägg kan utbetalas när båda föräldrarna har folkpension. Sistnämnda regel har lämnat möjlighet till spekulation genom att föräldrarna kan träffa överenskommelse om att barntillägg skall utges till den av dem som har lägst tilläggspension. De förändringar av barntilläggets konstruktion som kan anses påkallade härav skulle medföra ytterligare ökade kostnader.

Frågan om ovan nämnda regeländringar bör enligt vår mening vägas mot behovet av andra åtgärder inom socialförsäkringsområdet. Vid en sådan avvägning finner vi med hänsyn till vad vi tidigare anfört om behovsprövningen av barntillägget att även kostnadsaspekten talar för ett avskaffande av förmånen.

Sammanfattningsvis anser vi att barntillägget numera spelat ut sin roll och att det nu bör — liksom tidigare gjorts beträffande särskilda barntillägg till i princip alla andra sociala förmåner — avskaffas även på folkpensioneringens område. Härför talar också den omständigheten att ett avvecklande av barntillägget skulle innebära en påtaglig förenkling ur administrativ synpunkt. Det skulle vidare medföra att man lagtekniskt uppnår en ökad samordning mellan reglerna för folk- och tilläggspensioneringen. För denna lösning talar också den utbyggnad som skett av pensionsförmåner och av samhällsstöd till barnfamiljerna och det begränsade värde barntillägget i realiteten har på grund av beskattningen härav. Vi föreslår därför att *barntillägg inte längre skall utges som särskild förmån* inom den allmänna försäkringen. I viss mån kan bortfallet av detta ekonomiska stöd kompenseras genom att möjligheterna för pensionärer med barn att erhålla bostadsbidrag ökar i och med att den bidragsgrundande inkomsten minskas med barntillägget. Om man bedömer att en ytterligare förbättring av barnfamiljernas ekonomiska situation är önskvärd, generellt eller i enbart fall då barntillägg nu utges, bör detta enligt vår mening tillgodoses inom ramen för det familjepolitiska systemet — allmänna barnbidrag, bostadsbidrag m. m. — och inte inom den allmänna pensioneringen.

Den föreslagna förändringen bör enligt vår mening träda i kraft vid

samma tidpunkt som den föreslagna reformen på efterlevandepensioneringens område. Mot bakgrund av de synpunkter som vi utvecklat ovan anser vi det inte längre vara nödvändigt att särbehandla pensionerade föräldrar med minderåriga barn jämfört med övriga föräldrar som har sådana barn. En avveckling av barntillägget bör därför kunna genomföras utan en alltför långtgående övergångsreglering. Vi anser dock att förslaget inte bör medföra försämrade pensionsförmåner för försäkrade som vid tidpunkten för ikraftträdandet redan har rätt till barntillägg. För sådana försäkrade bör därför rätten till barntillägg övergångsvis kvarstå. Vi föreslår således att den som vid ikraftträdandet har rätt till barntillägg skall ha kvar rätten härtill enligt hittillsvarande regler också för tiden därefter. Förmånen kommer härigenom att successivt utmönstras ur lagstiftningen och vara helt avvecklad senast efter 15 år, dvs. år 2004.

12 Kostnadsberäkningar

12.1 Inledning

Det nya systemet för stöd åt efterlevande föreslås bli genomfört successivt och kommer att nå fullfunktionsstadiet först åtskilliga år efter ikraftträdandet. De i avsnitt 8 föreslagna övergångsbestämmelserna innebär att äldre regler alltjämt skall gälla om dödsfallet har inträffat före ikraftträdandet. Vid dödsfall efter ikraftträdandet gäller de äldre reglerna fullt ut för kvinnor som är födda år 1928 eller tidigare medan de nya bestämmelserna gäller för alla män samt för kvinnor som är födda år 1944 eller senare. Denna grupp kvinnor kan dock dessutom enligt särskilda regler få rätt till viss änkepension från folk- och tilläggspensioneringen. Kvinnor som är födda under något av åren 1929—1943 har fortsatt rätt till änkepension enligt hittillsvarande regler, men med viss samordning fr. o. m. 65 års ålder. Till följd av våra förslag kommer två olika system för efterlevandepensionering att få tillämpas parallellt under lång tid framöver. Även på barnpensioneringens område sker ett successivt ikraftträdande av de nya reglerna.

Detta betyder att utgiftseffekterna av de framlagda förslagen inte kan bedömas enbart på grundval av utfallet för ikraftträdandeåret. Eftersom de nya reglerna får fullt genomslag först efter mer än 50 år är inte heller detta fullfunktionsstadium tillräckligt belysande. För att få en rättvisande bild av effekterna bör dessa betraktas i princip år för år från ikraftträdandet till fullfunktionsstadiet. Utgifterna för den av oss föreslagna efterlevandepensioneringen får då jämföras med de utgifter för familjepension som skulle bli följden vid olika tidpunkter framöver om de nu gällande reglerna för familjepension behölls oförändrade. Dessa beräknade utgifter har redovisats under avsnitt 4.4.

Bakom de redovisade beräkningarna ligger givetvis en mängd antaganden, som inte närmare har specificerats. Det ligger i sakens natur att olika faktorer i varierande grad påverkar utfallet. Demografiska faktorer såsom dödlighet, fruktsamhet, migration, giftermålsmönster m. m. liksom utvecklingen av andra förhållanden såsom sysselsättning, reallöner och samspelet mellan ATP och folkpensioneringen (avräkning av pensionstillskott) kan nämnas som exempel. Med tanke dessutom på den tidsrymd som beräkningarna omfattar — ca 50 år — skall dessa uppfattas

mer som en konsekvenskalkyl (under ett antal uppställda förutsättningar) än som någon prognos i ordets egentliga mening. I avsnitt 12.3 redogörs något för osäkerheten i föreliggande beräkningar.

Utöver här anförda förhållanden bör påpekas att, liksom fallet var beträffande de utgiftsberäkningar som redovisades i såväl betänkandet (SOU 1981:61) Familjepension som propositionen 1983/84:73, några närmare beräkningar om utgifterna för *bostadsstöd* (främst KBT) inte utförts. Detta beror på att sådana beräkningar skulle vara tämligen meningslösa, eftersom det finns alltför många osäkra faktorer som påverkar utvecklingen av utgifterna för KBT, åtminstone sett i det tidsperspektiv som de här redovisade kalkylerna avser. Dessa faktorer verkar dessutom i olika riktningar. Eftersom det enligt förslaget på sikt inte skall utges efterlevandepension till efterlevande som är äldre än 65 år, kan å ena sidan förutses en viss ökning av kostnaderna för KBT till dessa efterlevandes egenpensionsförmåner (änkepension reducerar i dag KBT härtill). Å andra sidan betyder naturligtvis den tidsbegränsning som vi föreslår beträffande efterlevandestödet för kvinnor i yrkesaktiv ålder att också KBT till sådan efterlevandepension kommer att successivt framöver minska väsentligt i omfattning och kostnader. Vidare innebär det förhållandet att allt fler kvinnor intjänar rätt till egenpension från ATP och att sådan pension också genomsnittligt ökar i storlek att det blir ett minskat behov av bostadsstöd. Övriga förhållanden som påverkar kostnaderna för KBT — och som är ytterst vanskliga att förutse — är bostadskostnadernas utveckling, utvecklingen av kommunernas grunder för KBT, framtida utformning av regler för statsbidrag m. m. En ytterligare faktor är att bostadsstöd reduceras av även andra inkomster liksom avkastning av förmögenhet överstigande viss nivå. Det kan dock avslutningsvis nämnas att utgifterna för KBT till änkor med änkepension från folkpensioneringen var ca 75 milj. kr. år 1986. (De totala utbetalningarna för KBT under samma år var ca 4 400 milj. kr.) Kostnaderna för KBT till efterlevandepension enligt det nu föreslagna systemet kommer att väsentligt understiga detta belopp.

I de kalkyler som redovisas i detta avsnitt har inte heller några beräkningar gjorts av det föreslagna nya systemets konsekvenser i *skattehänseende*. Den årliga kostnadsminskning för familjepensioneringen m. m. som kan påräknas fr. o. m. viss tid efter reformens ikraftträdande motverkas i viss utsträckning av en samtidig minskning av underlaget för inkomstskatt. Vidare kan överflyttningen av det ekonomiska stödet till efterlevande barn och i många fall en uppdelning av detta på flera skilda skattesubjekt förutsättas ge ett visst bortfall av skatteintäkter för utgiven familjepension.

12.2 Redovisning av beräkningarna

12.2.1 Efterlevandepensioneringen

I tabell 12.1 redovisas en sammanställning av de beräknade utgifterna

framöver för efterlevandepension enligt de föreslagna reglerna. Beräkningarna har gjorts i 1986 års priser med användande av då gällande basbelopp 23 300 kr. För att få fram motsvarande uppgifter i penningvärdet för andra halvåret 1987 bör — som utvecklats i avsnitt 4.4 — de redovisade siffrorna räknas upp med drygt 5 %.

Tabell 12.1 Utgifter för efterlevandepension enligt föreslagna regler. Milj. kr. Basbeloppet 23 300 kr.

	År						
Förmån	1989	1990	1995	2000	2010	2020	2030
Barnpension							
Folkpension	98	203	227	227	227	227	227
Tilläggspension	372	365	360	387	402	402	402
Summa	570	568	587	614	629	629	629
Ettårig omställnings-pension							
Folkpension	48	99	129	178	369	359	346
Tilläggspension	22	45	65	103	274	268	259
Summa	70	144	194	281	643	627	605
Förlängd omställ-ningspension							
Folkpension	0	20	95	96	96	96	96
Tilläggspension	0	8	38	38	38	38	38
Summa	0	28	133	134	134	134	134
Särskild efter-levandepension							
Folkpension	0	5	20	38	176	176	176
Tilläggspension	0	3	12	23	143	143	143
Summa	0	8	32	61	319	319	319
Änkepension enligt övergångs-regler							
Folkpension	1 367	1 337	1 171	980	465	39	1
Tilläggspension	5 627	5 912	7 183	7 849	6 641	3 933	1 331
Summa	6 994	7 249	8 354	8 829	7 106	3 972	1 332
Summa efter-levandeförmåner							
Folkpension	1 613	1 664	1 642	1 519	1 333	897	846
Tilläggspension	6 021	6 333	7 658	8 400	7 498	4 784	2 173
Summa	7 634	7 997	9 300	9 919	8 831	5 681	3 019

Som framgår av tabellen beräknas de sammantagna utgifterna för det föreslagna regelsystemet inkl. övergångsbestämmelserna därtill öka fram till omkring år 2000 för att därefter successivt avta till en nivå på omkring 3 000 milj. kr. år 2030.

Som också framgår av tabellen beräknas utgifterna inom folkpensioneringen minska redan från år 1990 medan utgifterna inom ATP beräknas börja avta först omkring sekelskiftet (år 2000).

Vidare kan man av tabellen utläsa att utgifterna för änkepension enligt de föreslagna övergångsreglerna utgör den dominerande delen av de sammantagna beräknade utgifterna. Sålunda beräknas år 1995 denna del av utgifterna vara 8 354 milj. kr. av de totala utgifterna på 9 300 milj. kr. Av dessa 9 300 milj. kr. beräknas 7 658 milj. kr. belasta ATP och 1 642 milj. kr. folkpensioneringen.

I de angivna uppgifterna om folkpensionskostnaderna för barnpension ingår även de ökade utgifterna för de förslag till höjning av nivån för bidragsförskott m. m. i vissa fall som vi lagt fram i avsnitt 6.4.1. Dessa kan beräknas svara för ca 2 milj. kr. härav.

Som tidigare nämnts bör de ovan redovisade utgifterna jämföras med de utgifter för familjepension som kan beräknas uppkomma vid fortsatt tillämpning av nu gällande regler. En sådan jämförelse görs i tabell 12.2.

Tabell 12.2 Jämförelse av utgifter för efterlevandepensioneringen med föreslagna och nuvarande regler. Milj. kr. Basbeloppet 23 300 kr.

	År						
Förmånssystem	1989	1990	1995	2000	2010	2020	2030
Föreslagna regler							
Folkpension	1 613	1 664	1 642	1 519	1 333	897	846
Tilläggspension	6 021	6 333	7 658	8 400	7 498	4 784	2 173
Summa	7 634	7 997	9 300	9 919	8 831	5 681	3 019
Summa nuvarande regler							
Folkpension	1 571	1 567	1 620	1 760	1 882	1 788	1 798
Tilläggspension	5 992	6 193	7 329	8 290	10 921	12 422	12 682
Summa	7 563	7 760	8 949	10 050	12 803	14 210	14 480
Differens							
Folkpension	42	97	22	−241	−549	−891	−952
Tilläggspension	29	140	329	110	−3 423	−7 638	−10 509
Summa	*71*	*237*	*351*	*−131*	*−3 972*	*−8 529*	*−11 461*

Som framgår av tabell 12.2 beräknas utgiftsökningar uppkomma fram till år 1995 beträffande folkpensioneringen och fram till år 2000 beträffande ATP. Sammantagna över åren fram till sekelskiftet uppgår dessa ökade utgifter inom folk- och tilläggspensioneringen till mer än 2 000 milj. kr. För år 2000 och framåt beräknas som synes — totalt sett — utgiftsminskningar uppstå. Inom folkpensioneringen kan dessa beräknas till närmare 900 milj. kr. per år fr. o. m. år 2020 och för tilläggspensioneringen kan utgiftsminskningen beräknas till drygt 3 400 milj. kr. år 2010 för att sedan successivt bli allt större och omkring år 2030 vara av storleksordningen 10 500 milj. kr. per år. Den sammantagna utgiftsminskningen beräknas således bli ca 130 milj. kr. år 2000 och ca 4 000 milj. kr. år 2010. I fullfunktionsstadiet kan utgiftsminskningen beräknas till ca 11 500 milj. kr. per år.

12.2.2 Övriga förslag

I avsnitten 9—11 har vi redovisat förslag till reformering inom några efterlevandepensioneringen närliggande områden, nämligen arbetsskadeförsäkringens efterlevandeförmåner, hustrutillägget och barntillägget. Dessa förslag kommer att medföra ytterligare utgiftsminskningar inom den allmänna försäkringen. I tabell 12.3 lämnas uppgifter om den totala utgiftsförändringen enligt de förslagen.

Tabell 12.3 Sammanställning av beräknade utgiftsförändringar med anledning av redovisade förslag. Ökade (+) resp. minskade (—) utgifter jämfört med nuvarande regler. Milj. kr. Basbeloppet 23 300 kr.

	År						
Förslag avseende	1989	1990	1995	2000	2010	2020	2030
Familjepensioneringen	+71	+237	+351	−131	−3 972	−8 529	−11 461
Arbetsskadeförsäkringens efterlevandeförmåner	+1	+2	+1	0	−5	−10	−20
Avveckling av hustrutillägget	−10	−30	−107	−280	−295	−295	−295
Avveckling av barntillägget	−6	−16	−48	−63	−69	−69	−69
Summa	*+56*	*+193*	*+197*	*−474*	*−4 341*	*−8 903*	*−11 845*
Därav							
Folkpension	+26	+51	−133	−584	−913	−1 255	−1 316
Tilläggspension	+30	+142	+330	+110	−3 428	−7 648	−10 529

Det redovisade förslaget till reformerat efterlevandestöd inom arbetsskadeförsäkringen kan således beräknas ge upphov till mycket små — i princip försumbara — utgiftsökningar under de första åren efter ikraftträdandet. Redan efter några år uppkommer utgiftsminskningar jämfört med nuvarande regelsystem.

Förslaget till avveckling av hustrutillägget kommer att få mer påtagliga effekter i kostnadshänseende först fr. o. m. år 1995 och kan beräknas ha uppnått nära nog fullt genomslag fr. o. m. år 2000. Detta gäller även beträffande avvecklingen av barntillägget, som medför successivt växande kostnadsbesparingar fr. o. m. ikraftträdandet till början av 2000-talet.

Som framgår av tabell 12.3 skulle således de redovisade förslagen till förändringar — totalt sett — medföra utgiftsökningar fram till några år före sekelskiftet. För åren därefter, dvs. i tabellen fr. o. m. år 2000, kommer allt större utgiftsminskningar att uppstå.

12.2.3 Administrativa kostnader m. m.

Den reform på familjepensioneringens område m. m. som vi nu lägger fram förslag om måste beräknas påkalla omfattande *informationsinsatser* gentemot allmänheten. Sådana insatser kommer att medföra vissa kostnader av engångsnatur. Vi har låtit utföra beräkningar om storleken av kostnaderna för sådan information.

Härvid har förutsatts att det i anslutning till reformens ikraftträdande

genomförs omfattande insatser för att till allmänheten föra ut information om reformens innebörd. Vi har räknat med att detta görs genom flera olika media. Sålunda antas att det sker annonsering i dagspress, viss veckopress och fackförbundspress samt att information lämnas i TV. Vidare bör speciella insatser göras med sikte på invandrare. Våra beräkningar förutsätter även att det till kvinnor som redan uppbär änkepension vid reformens ikraftträdande lämnas särskild information.

Med dessa utgångspunkter kan kostnaderna för information om reformen uppskattas till ca 3 milj. kr.

Vi har vidare låtit utföra beräkningar av de *administrationskostnader* som kan väntas uppkomma till följd av de förslag som vi lägger fram. Vid beräkningarna har gjorts en jämförelse med de kostnader som i dag följer med nuvarande bestämmelser på de olika områdena. Den föreslagna reformen av familjepensioneringen m. m. ger upphov till dels utvecklingskostnader för riksförsäkringsverket, dels kostnader för handläggningen vid de allmänna försäkringskassorna och försäkringsdomstolarna.

Vad gäller utvecklingskostnader uppkommer sådana med hänsyn till följande omständigheter. Berörda barnpensioner i pensionsdatabasen omprövas enligt de nya reglerna härför. I och med att det under lång tid framöver kommer att finnas två olika system för efterlevandepensionering fordras en dubblering av så gott som samtliga rutiner för maskinell handläggning av efterlevandepensioner. De nuvarande rutinerna behöver förstärkas för att klart skilja de olika systemen åt. T. ex. får avisering till dödsbo göras med skilda typer av aviseringsblanketter, ansökningsblanketter och informationsbroschyrer. Nya blanketter i det och andra avseenden behöver utarbetas. Ytterligare förutsätts att samtliga som uppbär omställningspension för en tid av ett år aviseras om eventuell rätt till omställningspension för förlängd tid resp. till särskild efterlevandepension innan den förstnämnda pensionen upphör att utges.

Det löpande arbetet med tillsyn av de maskinella rutinerna kommer att kräva ökade personalinsatser under den tid efterlevandepension kan beviljas enligt såväl det nuvarande som det nya systemet härför. Volymmässigt fordras däremot ingen ökning. Också det föreslagna systemet för efterlevandelivräntor inom arbetsskadeförsäkringen ger anledning till en del justeringar.

Totalt sett kan utvecklingskostnaderna — som är av engångskaraktär — beräknas till ca 5 milj. kr.

Vid beräkningarna av administrationskostnader för försäkringskassorna har uppskattningar om handläggningstiderna främst gjorts utifrån kassornas arbetsredovisningssystem. Därvid har måst antagas att handläggningsrutinerna blir i stort sett oförändrade under beräkningsperioden. Beräkningarna bygger vidare på samma uppskattningar om antalet berättigade efterlevande m. fl. som legat till grund för våra övriga kostnadsberäkningar i detta betänkande.

Beträffande hustrutillägg beräknas antalet nybeviljade sådana minska långsamt fram till ungefär mitten på 1990-talet. Därefter sker en snabb

avveckling fram till åren närmast efter sekelskiftet. Till följd härav har då inträtt ett minskat behov av administrativa insatser. På motsvarande sätt minskar behovet av personal för handläggning av barntillägg i takt med att dessa avvecklas.

Förslaget till förändrat efterlevandskydd inom arbetsskadeförsäkringen torde inte komma att medföra några mer påtagliga administrativa konsekvenser för försäkringskassorna, bl. a. på grund av att antalet ärenden om livräntor till efterlevande är mycket begränsat.

Totalt sett innebär våra förslag inte någon ökning av försäkringskassornas behov av administrativa resurser. Till följd av att två skilda system för stöd till vuxna efterlevande kommer att tillämpas under tiden närmast efter ikraftträdandet samtidigt som avvecklingen av barntillägg och hustrutillägg ännu inte nått någon större omfattning, uppstår inledningsvis en viss ökning av arbetsbelastningen inom försäkringskassorna. Den är dock av begränsad omfattning.

Härjämte kan beräknas uppkomma kostnader hos försäkringskassorna för utbildning av personalen med anledning av de nya reglerna om efterlevandepension m. m. Denna kan beräknas ge upphov till en engångskostnad i storleksordningen 7 milj. kr.

12.3 Något om osäkerheten i kalkylerna m. m.

Det bör påpekas att utbetalningarna inom familjepensionssystemet vid bibehållande av nuvarande regler kan beräknas öka med i genomsnitt drygt 15 milj. kr. per månad vid den tidpunkt som angetts för ikraftträdandet. Som dessutom framgått tidigare av detta avsnitt är beräkningarna givetvis starkt beroende av uppställda antaganden. Detta kan exemplifieras med att en förändring av det genomsnittliga beloppet (i basbeloppsfaktorer) för nuvarande änkepension inom ATP med en tusendel (0,001 basbelopp) förändrar utbetalningarna med nära 9 milj. kr. per år (vid basbeloppet 23 300 kr.). Man bör även — som tidigare nämnts — observera att i de beräknade utgifterna *inte* ingår kommunalt bostadstillägg.

Med anledning av de redovisade förslagen kan dessutom förväntas *vissa överströmningseffekter* till andra pensionsförmåner, främst förtidspension/sjukbidrag, och till andra former av sociala förmåner. Bl. a. kan man förutse ett visst ökat ianspråktagande av bostadsbidrag till barnfamiljer. Även utgifterna för pensionstillskott och KBT till ålderspension kan på någon sikt förväntas öka på grund av att efterlevandepension från tilläggspensioneringen enligt de föreslagna reglerna ej kommer att utges efter 65 års ålder. Samtidigt kommer till följd av våra förslag KBT till änkepension inom folkpensioneringen att på sikt upphöra och i viss mindre utsträckning ersättas av KBT till de nya efterlevandeförmåner som vi föreslår. Den sammantagna effekten av dessa utgiftsförändringar torde dock inte på något avgörande sätt påverka de redovisade utgiftsberäkningarna.

Man kan också räkna med att efterlevande i ökad utsträckning tar i anspråk samhällets arbetsmarknads- och utbildningspolitiska åtgärder och stödformer. En sådan överströmning är en utgångspunkt för våra förslag på efterlevandepensioneringens område. Det är dock i detta hänseende ytterst vanskligt att ange några närmare uppgifter om kostnadseffekterna.

13 Specialmotivering till författningsförslagen

I enlighet med de överväganden som vi redovisat i det föregående har vi upprättat förslag till erforderliga ändringar i olika författningar. Här lägger vi fram ändringsförslag med avseende enbart på de lagar som berörs av våra överväganden i detta betänkande. Härutöver föranleder förslagen emellertid ändringar av ett flertal olika förordningar. T. ex. blir det påkallat att ändra vissa paragrafer i förordningen (1987:818) om bostadsbidrag till barnfamiljer, förordningen (1987:406) om arbetsmarknadsutbildning, kungörelsen (1972:412) om sjömanspension, förordningen (1975:1157) om ersättning för vissa läkarutlåtanden m. m. samt kungörelsen (1962:516) med föreskrifter rörande rätt till folkpension utom riket i vissa fall. I regel rör det sig här enbart om rena följdändringar, och vi har därför inte funnit det motiverat att redovisa några konkreta författningsförslag i dessa delar.

I specialmotiveringen nedan kommenterar vi närmare de författningsförslag som vi redovisar i detta betänkande.

13.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring

Den här föreslagna lagstiftningen innebär en genomgripande samordning av bestämmelserna om efterlevandepension inom folk- och tilläggspensioneringen. Även arbetsskadeförsäkringens regler ansluter nära till dessa. För att markera denna samordning har, till skillnad från hittillsvarande lagutformning, de nya bestämmelserna inom folkpensioneringen fått bli de grundläggande och tilläggspensions- och arbetsskadereglerna i stor utsträckning utformats som hänvisningar till dessa. Härigenom bör såväl likheter som skillnader framträda tydligare än hittills, och lagtextens utformning bidra till överskådlighet och enklare handhavande. Som vi angett i avsnitt 1.2 kan vi emellertid komma att senare föreslå ytterligare förändringar i lagtekniskt hänseende av de regler som vi nu lägger förslag till. Detta kan bli ett resultat av den generella genomgång av den allmänna pensioneringens regelsystem som vi enligt direktiven skall göra.

3 kap. Om sjukpenning

I 3 och 8 §§ regleras samordningen mellan sjukpenning och särskild efterlevandepension. Reglerna motsvarar de som gäller för försäkrade med förtidspension.

Av 3 § följer att sjukpenning inte kan utgå till den som uppbär hel särskild efterlevandepension. Inte heller skall sjukpenning kunna utgå till en efterlevande som uppburit hel särskild efterlevandepension under månaden före den varunder den efterlevande börjat uppbära hel ålderspension.

Utgår två tredjedels eller halv särskild efterlevandepension, skall sjukpenning kunna utges enligt samma principer som för försäkrade med partiell förtidspension. En sådan efterlevande kan vara sjukpenningförsäkrad om han har inkomst av förvärvsarbete. Bedömningen av rätten till sjukpenning får därvid ske med utgångspunkt från den efterlevandes kvarstående förvärvsmöjligheter. Det är dessa som kan utnyttjas till förvärvsarbete och som ligger till grund för tillhörigheten till sjukpenningförsäkringen. Sjukpenning kan däremot inte utgå med anledning av den nedsättning av förvärvsmöjligheterna som föranlett att partiell efterlevandepension har beviljats. Efter beviljandet av partiell särskild efterlevandepension skall sjukpenning kunna utgå för inkomstbortfall på grund av antingen tillfällig sjukdom eller senare inträdd försämring av de förvärvsmöjligheter som fanns vid beviljandet av efterlevandepension. Reglerna i detta hänseende har tagits in i 8 §.

I första stycket av 5 § har punkten b ändrats. Ändringen innebär att det skall göras en omprövning av tillhörigheten till sjukpenningförsäkringen när en efterlevande beviljas särskild efterlevandepension eller en utgående sådan pension ändras.

5 kap. Om allmänna förutsättningar för rätt till folkpension

Ändringarna i kapitlet föranleds av förslagen i avsnitten 6.2.3 och 7.5.2 om de regler som avses gälla beträffande rätten för utlandssvenskar och utlänningar att få efterlevandepension från folkpensioneringen.

När det gäller rätten för svenska medborgare att uppbära folkpension vid bosättning utomlands föreslås inga ändringar för barnpension (avsnitt 6.2.3). Omställningspension föreslås i detta hänseende följa samma regler som nu gäller för änkepension. Däremot skall särskild efterlevandepension i princip inte kunna utbetalas till den som är bosatt utanför Sverige (avsnitt 7.5.2). Detta följer av 1 § och har påkallat ändringar i 2 §.

Någon motsvarighet till det nuvarande tredje stycket i 2 § erfordras inte beträffande den reformerade efterlevandepensioneringen, eftersom tilläggspension i form av omställningspension eller särskild efterlevandepension inte skall kunna utgå till den som har uppnått den allmänna pensionsåldern.

Att hänvisningen i 2 § till barntillägg tagits bort är föranlett av förslaget i avsnitt 11 om avveckling av denna förmån.

I fråga om rätten för utländska medborgare (och statslösa) att uppbära

omställningspension och särskild efterlevandepension vid bosättning i Sverige föreslås att samma regler som nu gäller för änkepension skall tillämpas. Bestämmelse om detta har tagits in i 4 § första stycket under en ny punkt d.

I 4 § har också tagits in den i avsnitt 6.2.3 föreslagna sänkningen av kvalifikationstiden för utländska barns rätt till barnpension vid bosättning här i landet. Folkpension i form av barnpension skall alltså kunna utgå till dessa barn under förutsättning att ettdera av villkoren under den nya punkten c i första stycket är uppfyllt. Enligt det ena av dessa villkor krävs att den avlidne föräldern omedelbart före sin död hade varit bosatt i Sverige minst sex månader och att barnet vid tidpunkten för dödsfallet var bosatt i Sverige. Enligt det alternativa villkoret krävs att barnet självt är bosatt i Sverige sedan minst sex månader och att barnet eller den avlidne föräldern var bosatt här vid dödsfallet.

Nuvarande punkt d i 4 § första stycket har tagits in som en ny punkt e.

Ändringen i 5 § första stycket motiveras av att omställningspension och särskild efterlevandepension inte automatiskt skall ersättas av ålderspension från folkpensioneringen när den efterlevande fyller 65 år men då inte har fullgjort den särskilda kvalifikationstiden för utlänningars rätt till folkpension i form av ålderspension.

Nuvarande 6 § föreslås kvarstå oförändrad. Paragrafen öppnar möjlighet till dispens i vissa fall från villkoren för rätt till folkpension vid bosättning utomlands. Den kan tillämpas såväl för svenska som för utländska medborgare. Paragrafen avser alla former av folkpension och kommer därför automatiskt att gälla även beträffande de förmåner som utgår inom ramen för den reformerade efterlevandepensioneringen, dvs. såväl barnpension som omställningspension och särskild efterlevandepension. En motsvarande dispensregel föreslås för tilläggspension i form av särskild efterlevandepension införd i 14 kap. 6 §. I kommentaren till den paragrafen behandlas tillämpningen av dispensreglerna på särskild efterlevandepension.

På grund av de nya efterlevandeförmånernas mer behovsinriktade och tidsbegränsade karaktär uppkommer i praktiken en viss skillnad gentemot änkepension i vad avser utlänningars möjligheter att beviljas efterlevandepension. Om den efterlevande vid tidpunkten för dödsfallet inte har vistats i Sverige tillräckligt länge för att då bli berättigad till pension utan uppfyller föreskriven kvalifikationstid först viss tid därefter, börjar enligt de för änkepension gällande reglerna denna förmån att utbetalas från den senare tidpunkten. Detsamma blir fallet för omställningspension och särskild efterlevandepension. Omställningspensionen kan dock utgå under enbart ett eller — i vissa fall — högst ca tolv år, och denna tid räknas alltid från tidpunkten för dödsfallet. Vid utgången av denna tid föreligger inte längre rätt till pension. Har en utländsk medborgare då inte fullgjort tillräcklig bosättningstid, kommer därför inte att kunna utges omställningspension.

På liknande sätt kan en utlänning beviljas folkpension i form av särskild efterlevandepension först från den tidpunkt då kvalifikationsvill-

koren i 4 § är uppfyllda. Det krävs också att övriga förutsättningar för rätt till särskild efterlevandepension då är för handen. Bl. a. måste den efterlevandes förvärvsmöjligheter ha varit nedsatta alltsedan tidpunkten för dödsfallet och den efterlevande måste uppfylla villkoren för rätt till omställningspension. Däremot fordras inte att den efterlevande faktiskt uppburit omställningspension under någon tid. Reglerna bygger alltså på tanken att utlänningar, frånsett kravet på viss minsta bosättningstid, skall behandlas enligt samma principer som svenska medborgare när det gäller rätten till efterlevandepension vid bosättning i Sverige.

Undantag från de beskrivna reglerna i 5 kap. kan i vissa fall gälla enligt *socialförsäkringskonventioner* som träffats med andra länder med stöd av 20 kap. 15 §. Reformeringen av efterlevandepensioneringen aktualiserar frågan om tillämpningen i framtiden av de konventioner som har slutits på grundval av hittills gällande regler om familjepension, i avvaktan på att konventionerna i förekommande fall revideras.

De bilaterala konventionerna är huvudsakligen av två typer såvitt gäller regleringen av svenska pensionsförmåner. Den ena typen representeras av 1975 års konvention med Österrike och de konventioner som förhandlades fram åren närmast därefter med Förbundsrepubliken Tyskland, Jugoslavien, Grekland, Portugal, Schweiz, Turkiet och Frankrike. De kännetecknas av att de innehåller en rad, i förhållande till den svenska lagstiftningen självständiga bestämmelser som konstituerar pensionsrätten. Detta gäller såväl i fråga om kvalifikationstider som beträffande utbetalning av pension utomlands etc. Särskilt för denna grupp konventioner skapar efterlevandepensionsreformen tillämpningsproblem.

Redan har noterats att kvalifikationstiden för barnpension från folkpensioneringen i lagstiftningen sänks till sex månader. I de nu uppräknade konventionerna anges uttryckligen en femårig kvalifikationstid. För att förebygga tillämpningsproblem i avvaktan på en revision har en särskild övergångsbestämmelse tagits in i punkt 13 i övergångsreglerna av innebörd att den kortare kvalifikationstiden enligt den nya lagstiftningen gäller oavsett att en längre kvalifikationstid har bestämts i en konvention.

Beträffande folkpension i form av änkepension innehåller samma konventioner en uttrycklig regel om att pension till en änka som är bosatt utomlands utges på grundval av det antal år med ATP-poäng som tillgodoräknats den avlidne. Dessutom finns regler som garanterar att änkepensionen övergår i ålderspension vid uppnåendet av pensionsåldern. Dessa regler kan fortfarande tillämpas såvitt gäller änkepensioner som utges enligt övergångsreglerna. De nya formerna av efterlevandepension — omställningspension och särskild efterlevandepension — faller däremot inte in under konventionernas begrepp änkepension. Nyssnämnda socialförsäkringskonventioner saknar följaktligen bestämmelser om dessa pensionsformer, vilket förutsätter att konventionerna revideras innan de kan tillämpas på dem. Såvitt gäller kvalifikationstider för dessa nya former av pension kan 5 kap. 4 § omedelbart tillämpas.

De senaste bilaterala konventionerna — med Marocko, Italien, Ne-

derländerna, Österrike (efter 1982 års revision), Israel, Spanien, Canada och Amerikas Förenta Stater — har utformats på annat sätt, nämligen mot bakgrund av 1979 års utvidgning av den svenska lagstiftningens regler om rätt till folkpension till utländska medborgare och om utbetalning av folkpension till svenska medborgare bosatta utomlands.

Dessa konventioner innehåller således i nu aktuella avseenden i huvudsak hänvisningar till svensk lagstiftnings regler och därutöver bestämmelser om att det andra landets medborgare skall behandlas lika med svenska medborgare. De torde därför kunna tillämpas även i fortsättningen oavsett de ändringar som genomförs i 5 kap. AFL. Det betyder beträffande barnpension att förkortningen av kvalifikationstiden slår igenom utan behov av särskilda bestämmelser. Beträffande omställningspension och särskild efterlevandepension kommer likaledes de nya bestämmelserna om kvalifikationstid i 5 kap. 4 § första stycket att gälla. I fråga om utbetalning utomlands innehåller dessa konventioner en regel om likabehandling med svenska medborgare, och följaktligen kommer lagreglerna i 5 kap. 2 § såvitt gäller omställningspension att bli direkt tillämpliga även för medborgare i det andra landet. Utbetalning av särskild efterlevandepension utomlands förutsätter, som angetts i den allmänna motiveringen, nya konventionsförhandlingar. Detsamma gäller möjligheten att göra avsteg från den övre åldersgränsen 65 år.

Såvitt gäller änkepensioner som efter efterlevandepensionsreformens genomförande utges övergångsvis kommer dessa senare konventioner att gälla oförändrade med hänsyn till konventionernas uppbyggnad och till följd av den svenska lagstiftningens övergångsregler.

Den nordiska överenskommelsen om social trygghet har en i många avseenden unik konstruktion. I nu berörda hänseenden gäller emellertid i huvudsak vad som sagts om de senast ingångna bilaterala konventionerna. Den torde således kunna tillämpas på såväl de nya pensionsformerna som de övergångsvis utgivna änkepensionerna.

8 kap. Om efterlevandepension

För att markera att det rör sig om en genomgripande reformering av den allmänna försäkringens efterlevandeförmåner har samlingsbeteckningen för dessa ändrats från familjepension till efterlevandepension. Rubrikerna till 8 och 14 kap. har ändrats i enlighet härmed.

1 §

I paragrafens *två första stycken* har tagits in vissa för kapitlet gemensamma bestämmelser. Bl. a. har begreppet efterlevandepension definierats såsom innefattande dels barnpension, dels omställningspension och särskild efterlevandepension. Vidare har markerats att sådan pension utges efter dödsfall till efterlevande barn och make. Av 16 kap. 10 § följer att efterlevandepension kan utgå även i vissa fall då någon under resa eller eljest blivit borta och det kan antas att denne har avlidit.

Paragrafens *tredje stycke* motsvarar delar av nuvarande 2 §. I detta

stycke har tagits in en regel som med efterlevande make likställer den som stadigvarande sammanbodde med en icke gift man eller kvinna vid dennes död och som har varit gift med eller har eller har haft eller vid dödsfallet väntade barn med denne. Liksom enligt nuvarande regel krävs att såväl mannen som kvinnan inte var gift med annan vid dödsfallet för att likställighet skall vara för handen. De närmare motiven för denna likställighetsregel har redovisats i avsnitt 7.2.

Med efterlevande make skall enligt förslaget alltså likställas även icke gift efterlevande som vid dödsfallet väntade barn. Detta skall gälla oavsett om det är mannen eller kvinnan som har avlidit. En förutsättning för att regeln skall tillämpas är att det är ett för den avlidne och den efterlevande gemensamt barn. Naturligtvis kan det dock inte komma i fråga att företa några mer ingående undersökningar huruvida detta villkor är uppfyllt. Om det är kvinnan som avlidit, kan havandeskapet styrkas genom uppgifter från läkare e. d. Endast om särskilda skäl skulle ge anledning därtill, torde böra ifrågasättas att det rört sig om ett gemensamt barn. Är det mannen som avlidit kan det faderskapsrättsliga avgörandet läggas till grund för likställighetsregelns tillämpning.

För likställighet fordras, liksom enligt den nuvarande regeln i 2 §, att parterna stadigvarande sammanbodde med varandra vid tidpunkten för dödsfallet. Innebörden av detta villkor, som avses gälla även i fråga om gifta, behandlas närmare i kommentaren till 4 §.

För att omställningspension och särskild efterlevandepension skall kunna utges fordras i vissa fall att sammanboendet mellan parterna har bestått oavbrutet minst fem år fram till tidpunkten för dödsfallet. Enligt nuvarande regel för änkepension krävs att det förelegat minst fem års äktenskap, varmed — under särskilda förutsättningar — jämställs tid varunder en icke gift kvinna oavbrutet sammanbott med en icke gift man fram till dennes död. I praxis har vid tillämpning av dessa regler inte tagits hänsyn till den tid som en kvinna sammanbott med mannen före äktenskapet, om de under den tiden inte uppfyllt villkoren för likställighet i nuvarande 8 kap. 2 §.

Den nu föreslagna likställighetsregeln innefattar inte någon sådan begränsning. Med hänsyn till att de flesta som gifter sig tidigare har sammanbott som ogifta under viss tid, anser vi det nämligen vara rimligt att man vid tillämpningen av villkoret om fem års oavbrutet sammanboende räknar med även den tid parterna stadigvarande sammanlevt före giftermålet. Detta bör alltså gälla även om parterna då inte hade gemensamt barn eller inte tidigare varit gifta med varandra. På motsvarande sätt bör sådan tid räknas den efterlevande till godo också om han eller hon aldrig gift sig med den sedermera avlidne men förhållandet vid dödsfallet är sådant som beskrivs i likställighetsregeln. Inte heller bör vid denna bedömning tillmätas vikt om någon av parterna var gift med annan under sammanboendets inledande fas. Däremot krävs att det verkligen rört sig om ett stadigvarande sammanboende under hela den aktuella femårsperioden.

2 §

Paragrafen, som behandlar villkoren för rätt till barnpension, motsvarar delvis nuvarande 5 § första stycket. Förutsättningen att en av eller båda barnets föräldrar har avlidit återfinns dock redan i den föreslagna 1 §. För att markera att tyngdpunkten i efterlevandepensioneringen skall ligga på barnpensionerna har reglerna härför flyttats fram före bestämmelserna om pension till vuxna efterlevande.

Rätten till barnpension tillkommer biologiskt barn och adoptivbarn till den avlidne. Att ett utländskt barn som tagits emot här i landet i adoptionssyfte under vissa förutsättningar också omfattas av barnpensionsrätten följer av det nya fjärde stycket i 20 kap. 2 §. T. ex. styvbarn eller fosterbarn har däremot inte rätt till barnpension.

För att rätt skall föreligga till barnpension fordras inte att barnet har fötts före förälderns död. Om barnet föds först därefter, uppkommer rätt till barnpension från födelsen.

Blir ett barn som uppbär barnpension adopterat av annan än den avlidnes make, upphör rätten till barnpension efter den avlidne föräldern (jfr SOU 1959:32 s. 81 och 211). Däremot påverkas inte barnpensionsrätten av att barnet ingår äktenskap (jfr SOU 1959:32 s. 70 och 81).

I *första stycket* av förevarande paragraf upptas som huvudregel att folkpension i form av barnpension — liksom enligt de nu gällande reglerna — utgår till dess barnet fyller 18 år. Av 16 kap. 9 § följer att pensionen utbetalas t. o. m. utgången av den månad varunder barnet uppnår denna ålder. Motsvarande föreslås i 14 kap. 2 § första stycket som huvudregel i fråga om barnpension från tilläggspensioneringen.

I avsnitt 6.3.2 har föreslagits att barnpension från folkpensioneringen — och ATP — under vissa förutsättningar skall kunna utges också till efterlevande barn som är 18 år eller äldre. I *andra och tredje styckena* anges de närmare villkoren härför.

I andra stycket föreskrivs sålunda att barn som bedriver grundläggande studier efter uppnådda 18 år skall kunna fortsätta att uppbära barnpension under studietiden. Pensionen utges dock längst t. o. m. juni månad det år under vilket barnet fyller 20 år. De studier som skall kunna berättiga till barnpension är sådana som ger rätt till förlängt barnbidrag enligt lagen (1986:378) om förlängt barnbidrag eller studiehjälp enligt 3 kap. studiestödslagen (1973:349). Dessa studiestöd utgår i princip för studier på grund- eller gymnasieskolenivå.

De föreslagna reglerna överensstämmer i huvudsak med reglerna för rätt till förlängt bidragsförskott och till flerbarnstillägg för studerande i åldern 16—19 år. I prop. 1982/83:88 har lämnats en närmare beskrivning av de olika former av studier som ger rätt till förlängt barnbidrag och studiehjälp. Vi kan därför på denna punkt hänvisa till den propositionen.

För att rätt till barnpension skall föreligga fordras inte att barnet faktiskt uppbär förlängt barnbidrag eller studiehjälp. Det är tillräckligt att barnet bedriver sådana studier som i sig ger rätt till dessa förmåner.

Barnpensionen skall även vid studier efter fyllda 18 år utbetalas må-

nadsvis (16 kap. 4 §) och alltså inte per läsår eller termin. I princip krävs att barnet går i avsedd utbildning under i vart fall någon del av månaden för att det skall vara berättigat till barnpension för den månaden.

Om emellertid barnet genomgår en längre sammanhängande utbildning, skall pensionen kunna utges under hela tiden från utbildningens början till dess slut. Av andra stycket följer att tid för sådant uppehåll i utbildning som utgör ferier likställs med studietid. Barnpensionen skall alltså inte dras in under sådan tid. Detta gäller exempelvis sommarlov mellan två årskurser i gymnasieskolan eller mellan grundskola och gymnasieskola. Om barnet t. ex. slutar grundskolan i juni 1989, påbörjar en tvåårig utbildning den 21 augusti 1989 och avslutar utbildningen den 7 juni 1991, kan således barnpension utges oavbrutet under hela tiden fram t. o. m. juni 1991. Skulle barnet emellertid avbryta studierna i förtid, dras pensionen in vid utgången av den månad under vilken avbrottet sker.

Med tid för studier likställs vidare tid då ett barn som annars bedriver studier på grund av sjukdom är förhindrat att delta i utbildningen.

Något krav uppställs inte på att barnet fortlöpande studerar efter fyllda 18 år. Barnpensionen kan utges även efter det att barnet gjort ett avbrott i studierna. I sådana fall börjar pensionen att utgå på nytt fr. o. m. den månad barnet återupptar studier på grund- eller gymnasieskolenivå. Förutsättning för att barnpension skall utges efter ett studieavbrott är emellertid att skolgången återupptas innan barnet fyller 19 år. Ett motsvarande villkor gäller enligt 7 kap. föräldrabalken beträffande föräldrars underhållsskyldighet mot barn (och även för rätten till förlängt bidragsförskott). Eftersom barnpensionerna bygger på underhållsskyldigheten, är det enligt vår mening naturligt att för dessa ha samma krav.

Under vissa förutsättningar kan studiehjälp utges för deltidsstudier och studier som omfattar kortare tid än åtta veckor. Närmare föreskrifter härom har meddelats av centrala studiestödsnämnden. Vid studier av detta slag utges inte förlängt bidragsförskott och inte heller grundar barnet rätt till flerbarnstillägg. Enligt vår mening finns med hänsyn bl. a. härtill inte skäl att då medge den studerande barnpension efter fyllda 18 år. En regel härom har tagits in i tredje stycket.

Där anges också att inte heller barn, som har återbetalningspliktiga studiemedel oberoende av föräldrarnas ekonomi enligt 3 kap. 12 § tredje stycket studiestödslagen, skall kunna uppbära barnpension efter 18 års ålder under den tid för vilket barnet uppbär sådana studiemedel. I sådana fall har barnet brutit sambandet med föräldrarnas ekonomiska förhållanden och har i stället en självständig ekonomi. Skäl att då utge barnpension föreligger inte enligt vår uppfattning. Detta motsvarar vad som gäller för förlängt bidragsförskott och flerbarnstillägg. Information om vilka elever som får sådana återbetalningspliktiga studiemedel finns samlad i centrala studiestödsnämndens informationssystem. Det finns därför möjlighet att kontrollera om en studerande uppbär denna form av studiehjälp.

Den föreslagna regeln innebär att barnpensionen skall dras in om barnet börjar uppbära återbetalningspliktiga studiemedel av nu aktuellt

slag. Skulle barnet senare sluta att uppbära sådana studiemedel kan dock barnpension på nytt utgå till barnet. På motsvarande sätt kan ett barn, som uppbär sådana återbetalningspliktiga studiemedel när föräldern avlider, inte beviljas barnpension från tidpunkten för dödsfallet men väl från en senare tidpunkt då sådana studiemedel inte längre utges till barnet.

Till följd av anknytningen till studier som berättigar till förlängt barnbidrag eller studiehjälp kommer barnpension efter fyllda 18 år i regel att kunna utgå endast till barn som är bosatta i Sverige. För att rätt skall föreligga till dessa studiesociala stöd fordras nämligen som huvudregel att barnet är att betrakta som bosatt här i landet. Under särskilda villkor kan dock studiehjälp utges även till den som bedriver studier utomlands. En utvidgning av rätten till barnpension efter uppnådda 18 år till att omfatta också barn som är bosatta i annat land skulle kunna komma i fråga konventionsvägen. I konventionsförhandlingar finns möjligheter att i förhållande till det enskilda landet göra en bedömning av det landets skolsystem och ta ställning till vilka skolformer som kan anses närmast tillgodose kraven.

Ett barn som önskar få barnpension efter fyllda 18 år bör vara skyldigt att göra en särskild ansökan härom till försäkringskassan, eftersom den inte automatiskt har tillgång till alla de uppgifter som behövs. Bl. a. saknas centralt sammanhållna uppgifter om vilka barn som studerar vid grund- eller gymnasieskola eller någon annan av de läroanstalter som berättigar till studiestöd. Ansökningen bör innehålla uppgifter om vilken utbildning det gäller, när utbildningen börjar och slutar samt vid vilken skola den bedrivs. Vidare bör anges om den studerande uppbär återbetalningspliktiga studiemedel oberoende av föräldrarnas ekonomi. Att ett sådant krav på ansökan gäller följer redan av 16 kap. 1 § första stycket. De närmare föreskrifter som behövs till komplettering härav torde kunna meddelas av regeringen.

Av en föreslagen ändring i 16 kap. 8 § framgår att det åligger den som uppbär barnpension efter uppnådda 18 års ålder att snarast underrätta försäkringskassan om eventuella förändringar som kan påverka rätten till barnpension. Skulle sådan anmälan underlåtas kan komma i fråga att med stöd av 20 kap. 4 § ålägga barnet att betala tillbaka vad som utbetalats för mycket.

3 §

Paragrafens *första stycke*, som reglerar grund- och garantinivåerna för barnpension inom folkpensioneringen, motsvarar nuvarande 6 §. Den närmare innebörden av förslagen i detta hänseende har utvecklats i avsnitt 6.4.1.

Barnpensionen reduceras från garantinivån ned till grundnivån med hänsyn till den tilläggspension i form av barnpension som utgår till barnet. Även i det fall att barnet har förlorat båda sina föräldrar minskas folkpensionen till barnet från garantinivån om totalt 80 % av basbelop-

pet ned till grundnivån 50 % av basbeloppet med hänsyn till den tilläggspension i form av barnpension som kan tillkomma barnet. Det blir här utan betydelse efter vilken av föräldrarna som barnet erhåller tilläggspension.

Någon reducering på grund av efterlevandepension som utges till vuxen efterlevande till den avlidne föräldern skall inte göras enligt förslaget. I vissa fall kommer dock övergångsvis att ske en samordning med änkepension. Regler härför har tagits in i punkt 4 i övergångsbestämmelserna.

Andra stycket i paragrafen motsvarar, med en viss språklig omarbetning, nuvarande 5 § andra stycket.

4 §

Paragrafen anger förutsättningarna för rätt till folkpension i form av omställningspension för en tid av ett år efter dödsfallet. Övervägandena härom har redovisats i avsnitt 7.3.2. Rätten till omställningspension från folkpensioneringen för förlängd tid regleras i 5 §.

Avgörande för rätten till omställningspension är hur de i *första stycket* angivna förhållandena gestaltade sig vid den tidpunkt då dödsfallet inträffade. Att villkoren blir uppfyllda därefter utgör inte grund för att då börja betala omställningspension. På samma sätt blir förändringar som inträffar efter dödsfallet utan betydelse för den fortsatta pensionsrätten. Sålunda skall något krav inte gälla i barnfallen att den efterlevande fortlöpande under pensionsperioden sammanbor med barn eller har vårdnaden om det. Inte heller fordras att barnet under hela denna tid är under tolv års ålder.

Något krav finns inte i barnfallen att det är ett för makarna gemensamt *barn* eller att det är ett biologiskt barn eller adoptivbarn till en av dem. Även andra barn kan, som angetts i avsnitt 7.3.2, grunda rätt till omställningspension för den efterlevande. Inte heller fordras att barnet är fött vid tidpunkten för dödsfallet. Är det fråga om ett gemensamt barn som föds först därefter får — liksom enligt nuvarande praxis i fråga om rätten till änkepension — villkoret om sammanlevnad med barnet vid dödsfallet anses vara uppfyllt. Rätt bör då föreligga till omställningspension för den efterlevande från den tidpunkt då maken avled.

Villkoren om att parterna *stadigvarande sammanbodde* vid tidpunkten för dödsfallet och att — i icke-barnfallen — sammanboendet varat oavbrutet minst fem år under tiden närmast före dödsfallet bör inte ges en alltför snäv tolkning. Det förhållandet att parterna under en viss tid levt på skilda orter bör inte alltid få till följd att sammanlevnaden skall anses ha upphört, utan vikt får läggas vid orsaken till detta. Berodde avbrottet i sammanlevnaden på söndring i äktenskapet, får sammanboendet anses avslutat. Om avbrottet däremot hade sin grund i någon av parternas arbetsförhållanden, kan man inte göra gällande att sammanlevnaden upphört. Om t. ex. en av parterna till följd av sitt arbete måste vistas längre tider på annan ort — i eller utanför Sverige — men hade kvar sin egentliga bostad hos den andra maken och upprätthöll sammanlevnaden

under veckoslut eller under semestrar och andra längre ledigheter, bör detta inte förta förhållandet dess karaktär av oavbrutet sammanboende i nu förevarande mening. Som exempel på här avsedda fall kan nämnas de då ena parten arbetar som sjöman eller anläggningsarbetare. Samma bedömningsgrunder blir tillämpliga om endera parten tillfälligtvis tas in på sjukhus eller liknande men kan förväntas återvända till hemmet inom en inte alltför avlägsen framtid. Vid bedömningen är en faktor som blir av betydelse var parterna varit kyrkobokförda. Om parterna varit kyrkobokförda på skilda fastigheter torde man i många fall kunna utgå från att de inte sammanbott stadigvarande. Detsamma gäller om någon av parterna under femårsperioden eller en del därav uppburit bostadsbidrag såsom ensamstående. Även taxeringen för inkomstskatt kan bli av betydelse vid avgörandet av om parterna sammanbott eller inte.

De angivna bedömningsgrunderna avser fall såväl då parterna var gifta som då de sammanbott utan äktenskap under förhållanden som enligt 1 § tredje stycket likställer den efterlevande med gift. För gifta bör emellertid presumtionen vara att det rört sig om ett oavbrutet sammanboende under tiden för äktenskapets bestånd. Först om skäl skulle tala i annan riktning finns anledning att göra en mer ingående undersökning.

Motsvarande principer bör tillämpas för det i barnfallen uppställda villkoret om att den efterlevande (och den sedermera avlidne) vid dödsfallet skall ha stadigvarande sammanbott med barnet. I fråga om innebörden av detta krav kan dessutom hänvisas till kommentaren till 5 §.

I fall som avses i första stycket b krävs att sammanboendet mellan makarna har bestått oavbrutet under en tid av minst fem år. Denna tidrymd måste ha infallit i direkt anslutning till dödsfallet. Som angetts i kommentaren till 1 § fordras däremot inte att makarna under hela denna femårsperiod har varit gifta eller sammanlevt under förhållanden som enligt 1 § tredje stycket likställer icke gifta samboende med gifta. Det är tillräckligt att detta villkor om äktenskap eller viss kvalificerad samlevnad är uppfyllt vid tidpunkten för dödsfallet.

Den femårsperiod varunder parterna skall ha sammanbott räknas i dagar. Om parterna t. ex. flyttat samman den 25 april 1985 och dödsfallet inträffar den 15 april 1990, har sammanboendet inte bestått under fem års tid, och det föreligger alltså inte rätt till omställningspension för den efterlevande. Av naturliga skäl torde dock i många fall uppstå svårigheter att i efterhand mera exakt fastställa en bestämd dag då parterna börjat sammanbo. Några mer ingående undersökningar om tidpunkten då sammanboendet inletts synes i regel inte vara nödvändiga.

Omställningspension enligt 4 § utges till efterlevande som är *yngre än 65 år*. Beviljad sådan pension skall alltså dras in vid utgången av månaden före den varunder den efterlevande fyller 65 år. Detta följer av 16 kap. 9 § i dess nya lydelse. Fr. o. m. 65-årsmånaden kan ålderspension utbetalas (16 kap. 5 § första stycket).

I *andra stycket* anges att omställningspension enligt förevarande paragraf skall utgå för en tid av tolv månader räknat från tidpunkten för dödsfallet. Av 16 kap. 5 § tredje stycket följer att pensionen utges fr. o. m.

ingången av den månad då maken avled eller, om denne vid sin död uppbar ålders- eller förtidspension, fr. o. m. ingången av månaden därefter. Omställningspensionen skall utbetalas under tolv kalendermånader därefter. I dessa fall blir det därför inte aktuellt att tillämpa huvudregeln i 16 kap. 9 § att en pensionsförmån utges t. o. m. den månad då rätten till förmånen upphör. Regeln i andra stycket får företräde framför denna bestämmelse (jfr 16 kap. 9 § i dess ändrade lydelse). Om den pensionsberättigade själv skulle avlida före tolvmånadersperiodens utgång, skall dock självfallet 16 kap. 9 § tillämpas och omställningspensionen dras in vid utgången av dödsfallsmånaden.

Den tolvmånadersperiod varunder rätt till omställningspension sålunda föreligger är den som börjar löpa fr. o. m. den månad som nu angetts. Om t. ex. dödsfallet inträffar den 20 mars ett år och den avlidne då inte uppbar pensionsförmån, kan alltså omställningspensionen utges fr. o. m. ingången av mars månad det året t. o. m. utgången av februari månad nästföljande år. Uppfyller den efterlevande under denna tidsperiod inte villkoren för pensionsrätt kan han eller hon inte senare börja uppbära pension, även om villkoren då blivit uppfyllda. Rätten till pension bortfaller definitivt i och med tolvmånadersperiodens utgång. Dock gäller givetvis retroaktivregeln i 16 kap. 5 § femte stycket också för omställningspension.

Någon motsvarighet till *nuvarande tredje stycke* om minskning av änkepension med hänsyn till förtida uttag av ålderspension finns inte med avseende på de nya formerna av efterlevandepension.

5 §

I paragrafen ges regler för den i avsnitt 7.3 föreslagna omställningspensionen för förlängd tid. Denna pension kan utgå som en fortsättning på omställningspension enligt 4 § under som längst ytterligare ca elva års tid.

Första stycket anger förutsättningarna för rätten till omställningspension för förlängd tid. För att en efterlevande man eller kvinna skall kunna beviljas sådan pension krävs först och främst att de i 4 § angivna villkoren för rätt till omställningspension för en tid av ett år är uppfyllda. Den efterlevande måste alltså ha stadigvarande sammanbott med maken (eller därmed likställd) vid den tidpunkt då denne avled. Dessutom skall den efterlevande ha oavbrutet sammanbott med maken (eller därmed likställd) under en tid av minst fem år fram till tidpunkten för dödsfallet eller då ha stadigvarade sammanbott också med barn som inte hade fyllt tolv år och som stod under rättslig vårdnad av makarna eller av endera av dem. Däremot fordras inte att den efterlevande faktiskt uppburit den ettåriga omställningspensionen. Det är tillräckligt att förutsättningarna för rätten därtill är uppfyllda.

Ytterligare gäller som villkor för förlängd omställningspension att den efterlevande fortlöpande har den rättsliga vårdnaden om och stadigvarande bor samman med ett barn som inte har uppnått tolv års ålder. Detta

barn måste dessutom ha stadigvarande vistats i parternas hem vid tidpunkten för dödsfallet. Finns flera barn än ett, fordras att minst ett av barnen som den efterlevande bor samman med stadigvarande vistades i hemmet redan vid dödsfallet och inte har fyllt tolv år. Däremot krävs inte att den efterlevande var vårdnadshavare för det barnet vid tidpunkten för dödsfallet, utan det är tillräckligt att vårdnaden överflyttats till den efterlevande under den tid då pension enligt 4 § utgått. Inte heller finns något krav på att det är ett för den efterlevande och den avlidne gemensamt barn eller att barnet är besläktat med den efterlevande. Även ett barn som föds först efter dödsfallet får, liksom i fråga om omställningspension enligt 4 §, anses ha stadigvarande vistats i parternas hem vid dödsfallet, om det är ett för parterna gemensamt barn.

Villkoren om stadigvarande sammanboende och om stadigvarande vistelse bör inte ges en alltför snäv innebörd. Att barnet eller den efterlevande tillfälligt vistas på annat håll bör således inte påverka rätten till pension. Om t. ex. barnet under ferier o. d. bor i hemmet, bör inte den omständigheten att det under övrig del av året vistas på annan ort för skolgång e. d. anses medföra att kravet på stadigvarande vistelse i hemmet inte är uppfyllt. Är barnet varaktigt omhändertaget för vård på anstalt eller i fosterhem, kan det däremot inte anses stadigvarande bo samman med den efterlevande. Ett barns tillfälliga vistelse exempelvis på sjukhus eller i enskilt hem bör självfallet inte påverka rätten till omställningspension. På motsvarande sätt bör inte heller det förhållandet att den efterlevande maken tillfälligt måste lämna hemmet på grund av sjukdom eller till följd av arbete eller utbildning medföra att pensionsrätten bortfaller. Vid tillämpning av de nämnda förutsättningarna kan ledning hämtas från den praxis som utbildats för tolkningen av motsvarande villkor beträffande rätten till änkepension från folkpensioneringen (jfr SOU 1959:32 och prop. 1960:75).

Förutom angivna krav på faktisk vård av barnet fordras att den efterlevande har den rättsliga vårdnaden om det. Något krav på att vårdnaden tillagts den efterlevande genom lagakraftägande dom av domstol finns inte. Även ett interimistiskt beslut i vårdnadsfrågan kan utgöra grund för att vårdnadsvillkoret är uppfyllt. Det fordras inte att den efterlevande är ensam vårdnadshavare för barnet. Också om barnet står under gemensam vårdnad av den efterlevande och en annan person är förutsättningen för rätt till omställningspension uppfylld. Eftersom barnet måste sammanbo stadigvarande med den efterlevande och ha gjort detta även vid tidpunkten för dödsfallet, fordras dock — i fall av gemensam vårdnad — att den efterlevande tar faktisk vård om barnet och att barnet varaktigt bor tillsammans med den efterlevande, och alltså inte med den andra vårdnadshavaren. Detta motsvarar vad som föreskrivs för rätten till bidragsförskott (1 § andra stycket lagen 1964:143 om bidragsförskott).

I likhet med ettårig omställningspension utgår omställningspension för förlängd tid endast till efterlevande som är under 65 års ålder. Utgående pension skall alltså, om den efterlevande fyller 65 år, dras in vid utgången av månaden dessförinnan.

Vidare utges förlängd omställningspension längst fram till utgången av den månad då det yngsta barnet fyller tolv år. När detta inträffar upphör pensionsrätten. Ytterligare gäller att pensionsrätten bortfaller om den efterlevande skulle upphöra att bo stadigvarande samman med barnet eller förlora vårdnaden om det eller om barnet skulle avlida. Av 16 kap. 9 § följer att pensionen då dras in fr. o. m. utgången av den månad under vilken rätten till den upphör. Skulle den efterlevande emellertid senare komma att ånyo uppfylla villkoren för rätt till omställningpension enligt 5 § och barnet ännu inte ha fyllt tolv år, kan pensionen — efter ny ansökan — utbetalas på nytt från den tidpunkten och utges längst fram till dess barnet uppnår denna ålder.

Av första stycket framgår vidare att förlängd omställningspension utges först fr. o. m. månaden efter den då rätt till omställningspension enligt 4 § förelegat för en tid av tolv månader. Den förlängda omställningspensionen utgår sedan så länge som villkoren i paragrafen är uppfyllda.

Andra stycket innehåller en bestämmelse om att rätten till omställningspension enligt den nu behandlade paragrafen upphör om den pensionsberättigade ingår äktenskap eller upptar en stadigvarande sammanlevnad med någon, med vilken den pensionsberättigade har varit gift eller har eller har haft barn. I dessa senare fall är det utan betydelse om den nya parten är gift med annan. Har pensionen med tillämpning av denna regel en gång bortfallit, kan pensionsrätten inte senare återupplivas om det nya äktenskapet eller sammanboendet skulle upplösas efter en tid. Det förtjänar understrykas att regeln avser enbart omställningspension enligt 5 §. Omställningspension enligt 4 § (för en tid av ett år) påverkas inte av omgifte e. d. Motiven för förslagen har utvecklats i avsnitt 7.5.1.

6 §

Denna paragraf och de närmast följande behandlar villkoren för rätt till den i avsnitt 7.4 föreslagna särskilda efterlevandepensionen.

För att bli berättigad till särskild efterlevandepension måste den efterlevande — enligt bestämmelse i *första stycket* — uppfylla de i 4 § angivna förutsättningarna för rätt till ettårig omställningspension. Något krav på att den efterlevande faktiskt skall ha uppburit omställningspension har däremot inte uppställts. Detta får betydelse för bl. a. utlänningars och utlandssvenskars rätt till pension. Är den efterlevande utländsk medborgare räcker det inte att förutsättningarna för rätt till omställningspension enligt 4 § är uppfyllda för att sådan pension skall kunna beviljas. Dessutom måste kravet i 5 kap. 4 § om viss tids bosättning i Sverige vara uppfyllt. Är så inte fallet under den tid då omställningspension kunnat utgå men väl senare då rätten därtill upphört, kan den efterlevande alltså beviljas särskild efterlevandepension trots att omställningspension inte utgått. Likaså skall rätt till särskild efterlevandepension föreligga för en svensk medborgare, som under omställningsperioden varit bosatt utom-

lands utan att då ha haft rätt till omställningspension och som därefter flyttat tillbaka till Sverige.

Särskild efterlevandepension kan — på grund av hänvisningen till 4 § — inte utgå till änka eller änkling (eller därmed likställd) som är äldre än 65 år. Inte heller kan pensionen utges till den som dessförinnan uppbär ålderspension. Detta följer av 9 § andra stycket.

I första stycket anges vidare särskilda villkor som skall gälla för rätten till särskild efterlevandepension. Att vid tillämpningen av dessa villkor ledning kan hämtas från den praxis som utbildats vid tillämpning av motsvarande bestämmelser inom förtidspensioneringen har utvecklats i den allmänna motiveringen (avsnitt 7.4).

Frågan om innebörden av begreppet lämpligt arbete regleras i 8 § och utvecklas i motiveringen till den paragrafen.

För rätt till särskild efterlevandepension krävs att förvärvsmöjligheterna skall vara nedsatta på grund av arbetsmarknadsmässiga skäl, nedsatt hälsa eller annan därmed jämförlig omständighet, såsom bosättning på ort med brist på arbetstillfällen och svårigheter att flytta till annan ort. Sådan omständighet kan också vara att det inte rimligen kan begäras att den efterlevande, till följd av t. ex. åldern och tidigare sysselsättning, söker sig in på arbetsmarknaden. Som angetts i avsnitt 7.4 kan även handikapp av olika slag vara grund för att utge efterlevandepension, om förtidspension eller sjukbidrag inte kan utgå till den efterlevande. Nedsättningen av hälsan kan ha både fysisk och psykisk grund. Även följdtillstånd efter sjukdom och medfödda defekter liksom, när det gäller äldre försäkrade, rena åldersförändringar kan medföra att villkoret för rätt till efterlevandepension är uppfyllt. Över huvud taget bör, när det gäller frågan om medicinska skäl föreligger, samma bedömningsgrunder tillämpas som för rätten till förtidspension. Prövningen för efterlevandepension kommer dock sannolikt att oftare gälla en kombination av flera faktorer som sammantagna påverkar förvärvsmöjligheterna.

Har den efterlevandes förvärvssvårigheter annan grund än de angivna skall inte kunna utgå särskild efterlevandepension. T. ex. vård av anhörig utgör i sig inte skäl för sådan pension. Nedsättningen av förvärvsmöjligheterna måste kunna konstateras objektivt. Beror avsaknaden av arbete på bristande intresse för förvärvsarbete eller för utbildning till senare arbete, är kraven för rätt till särskild efterlevandepension alltså i princip inte uppfyllda. Har den efterlevande t. ex. erbjudits ett för denne lämpligt arbete men inte velat tillträda detta eller på annat sätt orsakat att anställning inte kommit till stånd, bör pension inte beviljas eller — om det var ett arbete med enbart kortare arbetstid — utges med endast en mindre kvotdel. Likaså bör en utgående sådan pension dras in eller sättas ned med hänsyn till omfattningen av det arbete som den efterlevande skulle ha kunnat påbörja. Även härvidlag finns alltså parallellitet med förtidspensioneringen. Som angetts i avsnitt 7.4 krävs dock att det är rimligt begära att den efterlevande skall ta ett förvärvsarbete. I kommentaren till 7 och 8 §§ anges närmare riktlinjer för denna bedömning.

För rätt till särskild efterlevandepension krävs att förvärvsmöjlighe-

terna är nedsatta med minst hälften. I kommentaren till 7 och 8 §§ ges närmare riktlinjer för bedömningen härav.

Nedsättningen av förvärvsmöjligheterna skall ha förelegat redan vid tidpunkten för dödsfallet. I annat fall kan särskild efterlevandepension inte beviljas, även om möjligheterna till försörjning sedermera satts ned med minst hälften. I sådant fall får den efterlevande, på samma sätt som andra som blir arbetslösa, förlita sig på samhällets övriga former av stöd som tar sikte på sådana kategorier. Inte heller kan särskild efterlevandepension beviljas den vars förvärvsmöjligheter visserligen var nedsatta med minst hälften vid tidpunkten för makens död men som under omställningstiden lyckats få ett arbete som bedöms vara stadigvarande och som tryggar försörjningen. Nedsättningen av förvärvsmöjligheterna skall således finnas även vid den tidpunkt då rätten till särskild efterlevandepension inträder, dvs. vid den tidpunkt då rätten till omställningspension i endera av dess två former upphör.

Att försörjningsmöjligheterna var nedsatta i erforderlig mån såväl vid makens död som då rätten till omställningspension upphör är dock inte tillräckligt för att rätt skall föreligga till särskild efterlevandepension. Är situationen sådan att den efterlevande under omställningstiden har erhållit ett arbete på minst halvtid som bedömts bli stadigvarande men därefter slutat detta arbete och fått sina förvärvsmöjligheter nedsatta, kan försörjningssvårigheterna inte anses ha ett sådant direkt samband med makens död att rätt bör föreligga till särskild efterlevandepension. Har arbetet haft mindre omfattning eller varit endast kortvarigt, är den efterlevande dock inte betagen rätten till denna förmån.

Av praktiska skäl kommer prövningen av i vad mån den efterlevandes förvärvsmöjligheter är nedsatta som regel att få göras med hänsyn till förhållandena vid ansökningstillfället. Vad avser tiden dessförinnan torde i de flesta fall kunna vara tillräckligt med en undersökning om i vilken utsträckning den efterlevande då faktiskt förvärvsarbetat.

I första stycket anges slutligen att nedsättningen av förvärvsmöjligheterna skall kunna antas vara icke endast kortvarig för att rätt till pension skall föreligga. För att särskild efterlevandepension skall förvägras på nämnda grund måste förhållandena vara sådana att det med hög grad av säkerhet kan bedömas att den efterlevande kommer att få ett stadigvarande arbete inom någon månad. Så kan t. ex. vara fallet om den efterlevande fått en fast anställning men ännu inte hunnit tillträda denna då rätten till omställningspension upphör. Att det utlovade eller erhållna arbetet måste ha viss varaktighet framgår av 16 kap. 7 a §. Denna fråga utvecklas närmare i motiveringen till det stadgandet.

Att rätten till särskild efterlevandepension — enligt bestämmelse i *andra stycket* — inträder då rätten till omställningspension upphör innebär att särskild efterlevandepension kan utges från den tidpunkt då någon av förutsättningarna för rätten till omställningspension bortfaller. Detta blir fallet då den efterlevande uppburit pension enligt 4 § under en tid av ett år eller — för den som uppburit förlängd omställningspension — när det yngsta barnet fyller tolv år. Rätt till särskild efterlevandepen-

sion kan dessutom inträda om t. ex. sammanboendet med barn under tolv års ålder av någon anledning upphör i förtid och omställningspensionen därför dras in. Skulle den efterlevande då beviljas särskild efterlevandepension men senare återuppta sammanlevnaden med barnet innan detta fyllt tolv år, kan den efterlevande — efter ansökan — på nytt få omställningspension. Om den efterlevande sålunda åter beviljas omställningspension, skall den särskilda efterlevandepensionen dras in. Detta följer av 9 § andra stycket. När rätten till omställningspension senare på nytt upphör, kan efter ny ansökan av den efterlevande ånyo prövas om förutsättningar föreligger för rätt till särskild efterlevandepension mot bakgrund av då aktuella förhållanden. För att särskild efterlevandepension åter skall kunna beviljas krävs i sådant fall att nedsättningen av försörjningsmöjligheterna bestått alltsedan dödsfallet.

7 och 8 §§

I 7 § anges under vilka förutsättningar särskild efterlevandepension skall utgå som hel eller som partiell pension. Bestämmelsen är utformad efter förebild av motsvarande regel inom förtidspensioneringen. Till ledning vid tillämpningen av paragrafen kan tjäna den praxis som utvecklats på det området.

I princip bör den särskilda efterlevandepensionen beräknas med hänsyn till i vilken omfattning den efterlevandes förvärvsmöjligheter är nedsatta. På motsvarande sätt som i fråga om förtidspension bör en efterlevande vars förvärvsmöjligheter är helt nedsatta eller som uppgår till högst en sjättedel av det normala kunna erhålla hel efterlevandepension. Till en efterlevande, vars förvärvsmöjligheter är nedsatta i mindre grad men likväl med minst två tredjedelar av det normala, bör efterlevandepension kunna utgå som två tredjedels pension. I övriga fall utges halv pension.

I 8 § anges närmare grunder för denna bedömning. Härvid kan i stora delar ledning hämtas från tillämpningen av motsvarande bestämmelser inom förtidspensioneringen samt inom lagstiftningen om arbetslöshetsförsäkring och kontant arbetsmarknadsstöd.

Vid bedömningen får i varje enskilt fall göras en sammanvägning av föreliggande arbetshinder som är av arbetsmarknadsmässig art och sådana som betingas av hälsoskäl eller annan därmed jämförlig omständighet. Här måste göras en helhetsbedömning av den efterlevandes anknytning till arbetslivet och av hans eller hennes möjligheter att få och ta ett förvärvsarbete, direkt eller efter någon form av utbildning. Bedöms förvärvsmöjligheterna vara nedsatta med minst hälften skall särskild efterlevandepension kunna beviljas.

Bedömningen måste i varje enskilt fall ta sikte på förhållandena i just det fallet. Enbart den omständigheten att den efterlevande t. ex. bor i ett glesbygdsområde eller kommit upp i högre ålder kan inte alltid tas till intäkt för att särskild efterlevandepension skall beviljas. Vad som skall vara avgörande är om alla omständigheter sammantagna faktiskt medför att förvärvsmöjligheterna är nedsatta med minst hälften.

Vissa paralleller kan dras med vad som gäller beträffande rätten till förtidspension. Det är således inte utslagsgivande hur pass omfattande det aktuella handikappet — i det fallet sjukdom e. d. — i sig är. I stället skall vikt fästas vid i vilken omfattning handikappet påverkar förvärvsförmågan. Även för den som lider av en förhållandevis allvarlig medicinsk defekt kan, om omständigheterna i övrigt är gynnsamma, möjligheterna att få ett arbete som tryggar försörjningen vara goda. I ett sådant fall beviljas inte förtidspension. I andra fall kan situationen vara den att en mindre allvarlig sjukdom i kombination med arbetshinder av annan art medför att förvärvsförmågan får anses vara nedsatt med minst hälften och förutsättningarna för förtidspension därmed uppfyllda. Motsvarande bedömning får göras i vad avser rätten till särskild efterlevandepension.

För rätt till särskild efterlevandepension fordras att *nedsättningen* av den efterlevandes förvärvsmöjligheter *uppgår till minst hälften.* Som utgångspunkt för bedömningen om detta villkor är uppfyllt kan i regel tas det arbete som den efterlevande innehar eller har möjlighet att ta inom en kortare tid. Om den efterlevande har ett stadigvarande arbete med längre arbetstid än halvtid och med anställningsförmåner som svarar mot vad som är normalt för ett sådant arbete eller kan erbjudas ett lämpligt arbete av detta slag med tillträde inom den närmaste tiden, föreligger inte rätt till särskild efterlevandepension.

Då fråga är om en efterlevande som har endast halvtids- eller kortare deltidsanställning och möjligheter inte finns att bereda den efterlevande arbete som ger bättre försörjningsmöjligheter, kan efterlevandepension utges som två tredjedels eller halv eller — i vissa fall — hel pension. På motsvarande sätt får bedömas sådana efterlevande som till följd av sitt hälsotillstånd enbart klarar av deltidsarbete.

För att särskild efterlevandepension skall kunna utgå krävs emellertid att det är fråga om en betydande nedsättning av försörjningsmöjligheterna. Den som t. ex. har ett deltidsarbete som ger sådana inkomster att det innebär en god ekonomisk situation, bör rimligen inte dessutom tillerkännas särskild efterlevandepension. Vid bedömningen får i normala fall göras en jämförelse mellan å ena sidan de inkomster som den efterlevande uppbär eller kan uppbära och å andra sidan den inkomst som denne skulle ha kunnat få om ett med hänsyn till de personliga förhållandena lämpligt heltidsarbete hade kunnat erbjudas. Uppgår den faktiska inkomsten till mer än hälften av den inkomst som den efterlevande kunnat påräkna vid lämpligt heltidsarbete, kan särskild efterlevandepension inte utgå. Om däremot den faktiskt erhållna inkomsten utgör t. ex. en tredjedel av heltidsinkomsten, skall kunna utges två tredjedels efterlevandepension.

Den nämnda jämförelsen mellan de båda inkomstnivåerna får inte bli någon mekanisk mätare av försörjningsmöjligheternas nedsättning. Det anförda får ses enbart som riktlinjer för tillämpningen.

Bedömningen i vad mån förvärvsmöjligheterna är nedsatta skall ske med utgångspunkt i den enskilde efterlevandes personliga förhållanden

och sociala situation. Enbart den omständigheten att den efterlevande kan erbjudas ett arbete skall med hänsyn härtill inte utesluta rätt till särskild efterlevandepension. För att så skall vara fallet måste det erbjudna arbetet vara sådant att det kan anses som ett för den efterlevande lämpligt arbete mot bakgrund av dennes speciella förhållanden. I 8 § har tagits in regler för denna bedömning. Som tidigare framhållits kan ledning härvid hämtas från vad som gäller beträffande motsvarande bestämmelse för förtidspensioneringens del.

I de fall där den efterlevande tidigare förvärvsarbetat bör i första hand beaktas möjligheterna att återgå till en sådan tidigare sysselsättning. Konstateras att möjligheten härtill är nedsatt med minst hälften får en bedömning ske om försörjningsmöjligheterna är nedsatta i samma utsträckning i förhållande till andra sysselsättningar som kan komma i fråga. Härvid får man utgå från den del av arbetsmarknaden som det är rimligt att beakta med hänsyn till varaktigheten och omfattningen av den efterlevandes tidigare utbildning och verksamhet. Hänsyn får också tas till ett sådant yrke för vilket den efterlevande kan ha erhållit utbildning efter makens frånfälle.

I begreppet lämpligt arbete ligger vidare, på motsvarande sätt som för kontant stöd vid arbetslöshet, att anställningsförmånerna inte får vara sämre än vad som är normalt. Även om den efterlevande kan erbjudas ett arbete på mer än halvtid kan försörjningsmöjligheterna anses vara nedsatta med minst hälften, om detta arbete är förenat med anställningsförmåner som normalt utges vid motsvarande arbeten med en arbetstid om högst halvtid.

Har den efterlevande inte tidigare förvärvsarbetat och saknar han eller hon yrkesutbildning eller fast förankring till en viss del av arbetsmarknaden, får uppskattningen av den arbetsinkomst som den efterlevande skulle ha kunnat erhålla av ett lämpligt heltidsarbete ske med utgångspunkt från arbetsförtjänsten i orten för en icke yrkesutbildad person.

Ytterligare innebär de uppställda bedömningsgrunderna att ställning får tas till huruvida den efterlevande skall anses *skyldig att flytta* från hemorten om det behövs för att få arbete. Vid avgörande av denna fråga får beaktas den efterlevandes ålder, familjeförhållanden, fastighetsinnehav och andra liknande omständigheter. Om det med hänsyn härtill inte kan begäras att den efterlevande skall flytta, får försörjningsmöjligheterna bedömas med utgångspunkt enbart från förhållandena på hemorten och den närmaste omnejden. Samma faktorer blir av betydelse vid bedömningen av frågan om det bör krävas att den efterlevande tar ett anvisat arbete på en ort inom pendlingsavstånd från hemorten.

I paragrafen finns inte föreskrivet någon särskild bedömningsgrund för *äldre efterlevande.* Här finns således en skillnad gentemot vad som gäller inom förtidspensioneringen. Särbehandlingen av äldre på förtidspensioneringens område innebär att bedömningen om arbetsförmågan är nedsatt främst skall avse den försäkrades förmåga att försörja sig genom sådant arbete som han tidigare utfört eller genom annat för honom tillgängligt lämpligt arbete. Innebörden härav är bl. a. att den försäkrade

är skyldig att anta endast sådant arbete som han utan vidare kan utföra. Krav på omskolning e. d. uppställs alltså inte. Vidare innebär bestämmelsen att det för rätten till förtidspension tas i beaktande endast sådant arbete som är tillgängligt för den försäkrade. Hänsyn tas alltså enbart till om lämpligt arbete finns eller omedelbart kan anskaffas i anslutning till bostadsorten. Någon flyttningsskyldighet föreligger inte i dessa fall.

Att någon motsvarighet härtill inte har föreslagits för den särskilda efterlevandepensionens del skall ses bl. a. mot bakgrund av de skilda förutsättningar som gäller för de båda förmånerna. Sålunda måste enligt huvudregeln alltid föreligga en medicinsk grund för förtidspension, något som inte är fallet beträffande efterlevandepension. Särreglerna för äldre tar inom förtidspensioneringen primärt sikte på dem som tidigare förvärvsarbetat, medan den särskilda efterlevandepensionen i främsta rummet är avsedd för den motsatta kategorin, nämligen personer som under lång tid varit borta från förvärvslivet. Vidare kommer flertalet av dem som kan bli aktuella för efterlevandepension sannolikt att befinna sig i just sådan ålder att de blir att anse som äldre i den mening som avses inom förtidspensioneringen. Även sådana äldre torde i många fall genom olika arbetsvårdsinsatser o. d. kunna beredas sysselsättning som kan trygga försörjningen för dem, under förutsättning att arbetshindren är av i huvudsak rent arbetsmarknadsmässig — och således inte hälsomässig — art.

Om emellertid den efterlevandes möjligheter att komma in på arbetsmarknaden försvåras även av nedsatt hälsa, ehuru detta inte berättigar till förtidspension, får bedömningen av nedsättningen av försörjningsmöjligheterna till stor del ske med utgångspunkt från vad som gäller inom förtidspensioneringen beträffande äldre försäkrade. Motsvarande bör gälla också i fråga om en efterlevande som, även om han eller hon är fullt frisk, kommit upp i närheten av den allmänna pensionsåldern. I dessa två nämnda fall bör alltså den eljest gällande skyldigheten att genomgå omskolning e. d. resp. att flytta från hemorten om arbete finns på annan ort, inte upprätthållas med samma styrka som annars. Om det med hänsyn till den efterlevandes förhållanden bedöms skäligt bör den kunna helt efterges. Omständigheter av detta slag inryms bland dem som anges i 8 §.

Den efterlevandes ålder kommer således att bli av stor betydelse vid bedömningen av rätten till särskild efterlevandepension. När det gäller yngre efterlevande, som står utan arbete och som inte har nedsatt hälsa, torde det i allmänhet finnas goda förutsättningar att bereda dem ett lämpligt arbete som kan trygga den fortsatta försörjningen. Kraftfulla insatser bör därför sättas in i sådana fall. Kraven på att den efterlevande flyttar till annan ort eller genomgår arbetsmarknadsutbildning e. d. kan naturligtvis också ställas högre ju yngre den efterlevande är. Även vid bedömningen av vad som skall kunna anses vara ett för den efterlevande lämpligt arbete kommer åldern att spela en betydelsefull roll. Beträffande yngre efterlevande, som är utan yrkesutbildning och utan fastare anknytning till viss sektor av arbetsmarknaden, kan förutsättas att ett vida-

re spektrum av framtida yrkesbanor framstår som realistiska än för efterlevande som kommit upp i åren.

9 §

I paragrafens *första stycke* föreskrivs vissa inskränkningar av samordningskaraktär av rätten till särskild efterlevandepension för den som uppfyller förutsättningarna inte enbart för sådan pension utan även för förtidspension enligt AFL eller sjukpenning eller egenlivränta enligt LAF m. fl. författningar. (Rätten till sjukpenning enligt AFL för efterlevande som är berättigad till särskild efterlevandepension regleras i 3 kap. 3 och 8 §§.) Innebörden av paragrafen är att en efterlevande inte skall kunna ges dubbel kompensation genom att det för samma nedsättning av förvärvsmöjligheterna utges mer än en förmån.

De här föreslagna reglerna i kombination med 6 § första stycket i dess föreslagna lydelse — som ställer krav på att de förvärvsmöjligheter som berättigar till efterlevandepension skall vara nedsatta med minst hälften — medför att den som uppbär hel eller två tredjedels förtidspension (sjukbidrag) enligt AFL inte samtidigt kan få särskild efterlevandepension. Samtidigt med halv förtidspension kommer däremot att kunna utgå halv efterlevandepension. Detta skulle någon gång kunna bli aktuellt om den förtidspensionsberättigades förvärvsmöjligheter är ytterligare nedsatta genom dödsfallet utan att rätt därför föreligger till förhöjning av förtidspensionen. Vad nu sagts skall på motsvarande sätt gälla beträffande sjukpenning och egenlivränta enligt LAF m. m.

Förutom omställningspension — som berörs i kommentaren till 6 § — tar bestämmelsen i *andra stycket* sikte på hel eller halv ålderspension som utgår efter förtida uttag. Att särskild efterlevandepension i andra fall inte kan utges till en ålderspensionär följer av att efterlevandepensionen inte kan utbetalas efter uppnådda 65 års ålder.

Hänvisningen i *tredje stycket* till 5 § andra stycket innebär att rätten till särskild efterlevandepension bortfaller — definitivt — vid omgifte eller inledande av samboendeförhållande som enligt nämnda bestämmelse är att jämställa med äktenskap.

10 §

Vid bedömningen av rätten till särskild efterlevandepension och av graderingen av denna får man ta som utgångspunkt det arbete som den efterlevande redan har eller kan erbjudas inom kort. Som framhållits i avsnitt 7.4 krävs att den efterlevande har en stabil ställning på arbetsmarknaden för att han eller hon skall undantas från rätten till pension. Har den efterlevande en tillfällig anställning vid just den tidpunkt då prövningen görs, skall detta alltså inte utgöra grund för att vägra den efterlevande pension. I sådant fall skall pension kunna beviljas för viss tid men innehållas under den tid och till den del som försörjningen tillgodoses genom arbetet. Pensionsrätten blir då vilande helt eller delvis under denna tid. Bestämmelse härom har tagits in i 16 kap. 7 a §.

Om den efterlevande står utan arbete eller har arbete enbart i begränsad omfattning, skall försäkringskassan enligt en regel i 16 kap. 3 § i föreslagen lydelse undersöka möjligheterna att vidta åtgärder för att förbättra den efterlevandes förvärvsmöjligheter. Vilka åtgärder som härvid kan komma i fråga är beroende av en rad omständigheter. Bedöms utsikterna för den efterlevande vara goda att, efter t. ex. utbildning eller flyttning, få ett stadigvarande arbete bör detta påverka rätten till särskild efterlevandepension. I sådana fall skall dock finnas möjlighet att inledningsvis bevilja pension med bortseende härifrån. Är situationen den att omskolning e. d. först efter en viss tidsutdräkt kan leda till stadigvarande arbete, skulle i annat fall den efterlevande riskera att ställas utan möjlighet till försörjning under mellantiden. När nämnda insatser lett till förbättring av förvärvsmöjligheterna, bör emellertid ske en omprövning av rätten till särskild efterlevandepension. Har den efterlevande påbörjat utbildning e. d. som kan förväntas leda till förbättrade förvärvsmöjligheter, skall efterlevandepension därför kunna begränsas till viss tid. En regel om detta har tagits in i förevarande paragraf.

Begränsning av särskild efterlevandepension till viss tid bör således förekomma främst då pensionen knyts till viss utbildning e. d. I sådant fall får vid utgången av denna tid på nytt tas upp frågan om efterlevandepension skall utgå och med vilken andel en eventuell pension skall utbetalas. Tiden kan inte överstiga tre år. Som framgår av paragrafen skall pensionsrätten alltid omprövas minst en gång vart tredje år.

Att omprövningen inte får leda till höjning av pensionen framgår av andra stycket. Motivering för detta förslag har lämnats i avsnitt 7.4. Denna regel avser endast omprövning enligt den nu aktuella paragrafen. Vid sådan omprövning av försäkringskassa som avses i 20 kap. 10 § eller vid ändring av ett beslut enligt 20 kap. 10 a § är regeln givetvis inte tillämplig.

11 §

Paragrafen anger nivån för omställningspension enligt 4 och 5 §§ samt för hel särskild efterlevandepension. Övervägandena i dessa avseenden har redovisats i avsnitten 7.3.3 och 7.4.3.

Partiell särskild efterlevandepension från folkpensioneringen utgör för år räknat hälften resp. två tredjedelar av hel sådan pension.

12 §

I paragrafen ges ytterligare bestämmelser om samordningen med andra förmåner som kan komma en efterlevande med särskild efterlevandepension till del. Regler om sådan samordning finns dessutom i 9 § samt i 3 kap. 3 och 8 §§.

Den i förevarande paragraf föreskrivna samordningen innebär att särskild efterlevandepension utbetalas endast i den mån den överstiger en i paragrafen uppräknad annan förmån. Avräkning skall dock ske endast i den mån den andra förmånen tar sikte på samma nedsättning av förvärvsmöjligheterna som den särskilda efterlevandepensionen.

Är den efterlevande på grund av nedsättningen av sina förvärvsmöjligheter berättigad till såväl ersättning från arbetslöshetskassa resp. kontant arbetsmarknadsstöd (KAS) som särskild efterlevandepension, utgår sålunda efterlevandepensionen endast i den mån den överstiger den andra ersättningen. Mot utbildningsbidrag i form av dagpenning som utgår vid arbetsmarknadsutbildning eller yrkesinriktad rehabilitering skall avräkning ske på motsvarande sätt. Detsamma gäller i fråga om vuxenstudiebidrag enligt studiestödslagen och timersättning vid grundutbildning för vuxna.

Minskning skall göras också mot delpension som uppbärs av den efterlevande. Eftersom rätt till delpension kräver aktuell anknytning till arbetsmarknaden torde det i princip inte bli aktuellt att bevilja särskild efterlevandepension åt den som uppbär delpension. Skulle situationen emellertid vara sådan att den delpensionsberättigade hade blivit arbetslös före makens död och inte kunnat få arbete före omställningstidens utgång, skall särskild efterlevandepension inte vara utesluten. I sådant fall kan den efterlevande få behålla delpensionen också efter arbetslöshetens inträde. Det skall dock inte kunna komma i fråga att genom efterlevandepension täcka den inkomstförlust som delpensionen tar sikte på. I situationer av detta slag utbetalas efterlevandepensionen därför endast i den mån som den överstiger beloppet för delpensionen. Även mot arbetslöshetsersättning som kan utgå till den efterlevande vid sidan av delpensionen görs en avräkning på efterlevandepensionen.

Uppräkningen i paragrafen är uttömmande. Utanför samordningsbestämmelserna faller alltså bl. a. studiemedel enligt studiestödslagen. Detta skall ses mot bakgrund av att studiemedlen till största delen utgörs av återbetalningspliktiga lån och är inkomstprövade.

Inte heller föräldrapenning skall samordnas med särskild efterlevandepension. Den som avstår från förvärvsarbete för att vårda minderårigt barn kan inte på denna grund beviljas särskild efterlevandepension. Har den efterlevande däremot en gång beviljats sådan pension med hänsyn till svårigheter på arbetsmarknaden e. d., kan denne senare uppbära föräldrapenning utan att detta reducerar efterlevandepensionen, så länge försörjningssvårigheterna till följd av nedsatt hälsa, arbetsmarknadsskäl e. d. består. I dessa fall kan i princip utgå föräldrapenning endast på garantinivån (jfr förslaget till ändring av 3 kap. 5 § första stycket b). Är den efterlevande berättigad till högre föräldrapenning än på garantinivån, är det på grund av sådan anknytning till arbetsmarknaden att rätt i regel inte föreligger till särskild efterlevandepension. I den mån föräldrapenningen baseras på inkomst av deltidsarbete avser den att kompensera bortfallet härav, dvs. ett annat bortfall än det som skall täckas genom efterlevandepensionen.

Vad nu sagts beträffande efterlevande med föräldrapenning gäller även en efterlevande som vårdar handikappat barn och som till följd härav är berättigad till vårdbidrag från folkpensioneringen. Vårdbidraget avser att täcka både extra vårdinsatser och merkostnader på grund av barnets handikapp. Skulle bristen på förvärvsarbete för föräldern ha sin

grund i arbetsmarknadsmässiga eller andra sådana skäl som anges i 6 § första stycket, skall särskild efterlevandepension kunna beviljas. En förutsättning härför är dock att den efterlevande står till arbetsmarknadens förfogande och är beredd att ta ett anvisat arbete, dvs. följer de föreskrifter som kan meddelas med stöd av 16 kap. 3 §. Om den efterlevande däremot avstår från förvärvsarbete enbart för att vårda barn utgör detta i sig inte skäl att bevilja särskild efterlevandepension.

Att den efterlevande kan göra anspråk på socialbidrag utgör givetvis inte anledning att förvägra honom eller henne särskild efterlevandepension.

Avräkning enligt förevarande paragraf skall göras inte bara mot sådana förmåner som faktiskt uppbärs av den efterlevande utan även mot en förmån vartill rätt föreligger men den efterlevande av någon anledning inte ansökt om. Sådan avräkning bör dock göras endast i uppenbara fall. Det kan inte komma i fråga att försäkringskassan företar någon mer omfattande utredning och prövning av i vad mån den efterlevande uppfyller förutsättningarna för rätt till en förmån som administreras av en annan myndighet. I regel bör kassan kunna inskränka sig till att kräva att den efterlevande gör en ansökan om en förmån av nu aktuellt slag, om den efterlevande kan förmodas ha rätt till förmånen.

9 kap. Om särskilda folkpensionsförmåner

1 §

Till följd av förslaget i avsnitt 11 om avveckling av barntillägget föreslås att paragrafen skall upphävas.

10 kap. Särskilda bestämmelser om folkpension

2 och 3 §§

Ändringarna i 2 § tredje stycket och 3 § andra stycket är föranledda av förslaget i avsnitt 11 att barntillägget skall avvecklas.

4 §

Bestämmelsen i *första stycket* tar sikte på sådan omställningspension från folkpensioneringen som utges för en tid av ett år efter dödsfallet. Enligt förslaget upphör sådan pension inte att utgå om den efterlevande under ettårsperioden ingår äktenskap eller börjar sammanbo med annan. I undantagsfall skulle den efterlevande alltså, om den nya maken (eller därmed jämställd) skulle avlida under ettårstiden, kunna för samma tid bli berättigad till omställningspension också efter denne och således till två sådana pensioner samtidigt. I ett sådant fall skall enligt bestämmelsen utges bara en pension. I regel kommer pensionerna i dessa situationer att vara lika stora, eftersom det nya systemet inte innehåller någon motsvarighet till nuvarande femtondelsreduktion i vissa fall av

änkepension. Med hänsyn till regeln i 5 kap. 2 § om rätt till folkpension vid bosättning utomlands kan dock i vissa fall utges trettiondelsreducerad folkpension. Är detta aktuellt får den efterlevande uppbära den största omställningspensionen.

Något behov av motsvarande regler för förlängd omställningspension eller för särskild efterlevandepension föreligger inte. Dessa pensioner skall nämligen definitivt dras in om den efterlevande gifter om sig eller — under vissa förutsättningar — börjar sammanbo med annan (jfr förslaget till 8 kap. 5 § andra stycket och 9 § tredje stycket). En efterlevande kan därför inte samtidigt vara berättigad till sådan pension efter mer än en avliden.

I *andra stycket* i paragrafen har regeln om samordning mellan änkepension, hustrutillägg och vissa andra förmåner tagits bort. Någon samordning mellan å ena sidan omställningspension och å andra sidan barnpension och förtidspension är inte påkallad med hänsyn till omställningspensionens syfte. Likaså skall den efterlevande kunna uppbära i förtid uttagen ålderspension vid sidan av omställningspensionen. Samordningen mellan särskild efterlevandepension och förtidspension från folkpensioneringen regleras i 8 kap. 9 §. Att särskild efterlevandepension utgår samtidigt med barnpension torde inte kunna inträffa. På grund av det sagda erfordras samordning enbart mellan barnpension och förtidspension. Nuvarande regel härom kvarstår oförändrad.

Någon reglering av rätten till efterlevandepension i fall då en avliden man efterlämnar mer än en hustru finns för närvarande inte i AFL. Inte heller i övrigt är den svenska lagstiftningen anpassad till *polygama äktenskap*. Om ett sådant äktenskap har ingåtts utom Sverige och är giltigt i den stat där det ingicks, kan det emellertid — enligt lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap — vara giltigt till formen även här i landet och således ge upphov till rättsverkningar i Sverige. Även äktenskap som ingåtts i strid med tvegiftesförbudet i giftermålsbalken är inte automatiskt ogiltiga, utan rättsverkningar uppkommer på grund av äktenskapen.

Frågan om efterlevandeskyddet i fall då en invandrad man vid sin död efterlämnar mer än en hustru har nyligen behandlats av familjelagssakkunniga i betänkandet (SOU 1987:18) Internationella familjerättsfrågor. Familjelagssakkunniga har därvid inte funnit det lämpligt att för dessa fall föreslå några bestämmelser inom den familjerättsliga lagstiftningen utan har i stället pekat på hur några situationer kan lösas i det praktiska rättslivet. Betänkandet bereds för närvarande i justitiedepartementet.

När det gäller efterlevandepensioneringen förutsätter enligt förslaget rätten till omställningspension och särskild efterlevandepension att den efterlevande stadigvarande sammanbodde med sin make vid dennes bortgång. De problem som kan uppstå i pensionshänseende då en make i ett polygamt äktenskap avlider får därför än mer begränsad betydelse för framtiden. Med hänsyn härtill och till familjelagssakkunnigas överväganden i det nämnda betänkandet beträffande bodelnings- och arvsfrågor i internationella förhållanden är vi inte beredda att nu här gå närma-

re in på frågan om verkan av ett polygamt äktenskap i vad avser efterlevandepensioneringen eller arbetsskadeförsäkringens efterlevandeskydd. De relativt få fall härav som kan aktualiseras i Sverige motiverar enligt vår mening inte särskild lagstiftning i ämnet.

5 §

Denna paragraf föreslås avskaffad till följd av förslaget i avsnitt 11 att barntillägg skall avvecklas som särskild folkpensionsförmån.

14 kap. Om efterlevandepension

Som anmärkts under 8 kap. har i rubriken till kapitlet ordet familjepension ändrats till efterlevandepension.

1 §

Första stycket motsvarar nuvarande 1 §.

Andra stycket, som saknar motsvarighet i dag, anger de olika former i vilka efterlevandepension från tilläggspensioneringen kan utgå.

Som en nyhet för tilläggspensioneringen har i tredje stycket tagits in en regel som med efterlevande make likställer vissa grupper icke gifta samboende. Bestämmelsen grundar sig på förslag i avsnitt 7.2. Likställighetsregeln överensstämmer med den regel som föreslås gälla inom folkpensioneringen och har kommenterats under 8 kap. 1 §.

2 §

Paragrafen behandlar rätten till barnpension från tilläggspensioneringen och motsvarar nuvarande 4 § första stycket. Liksom i fråga om folkpensioneringen har i kapitlet reglerna för barnpension flyttats fram före bestämmelserna om pension till vuxna efterlevande för att markera barnpensionens centrala ställning inom den reformerade efterlevandepensioneringen. Redan av 1 § framgår att barnet skall vara barn till den avlidne försäkrade för att barnpension skall utgå.

Åldersgränserna för rätt till barnpension från ATP är identiska med de som avses gälla för barnpension från folkpensioneringen. De har kommenterats närmare under 8 kap. 2 §. Även i övrigt kan i fråga om rätten till barnpension från ATP hänvisas till motiveringen till den paragrafen.

3 §

Paragrafens första stycke upptar regler om kompensationsgraden för barnpension från tilläggspensioneringen. Det har motsvarighet i nuvarande 5 §. Eftersom bestämmelserna om barnpension i kapitlet satts före reglerna om pension till efterlevande make har till paragrafen förts delar av nuvarande 3 § angående underlaget för beräkning av efterlevandepensionens storlek.

Bestämmelserna på förevarande område har behandlats i avsnitt 6.4.2.

Hänvisningen i andra stycket till 8 kap. 3 § andra stycket innebär att det också från tilläggspension i form av barnpension skall göras avdrag med hänsyn till underhållsbidrag till barnet i form av engångsbelopp.

4 §

I paragrafens första stycke behandlas villkoren för rätt till tilläggspension i form av omställningspension för en tid av ett år efter dödsfallet och för förlängd tid. Eftersom villkoren avses överensstämma till alla delar med de som uppställts för rätten till motsvarande förmåner inom folkpensioneringen har stycket fått formen av en hänvisning till 8 kap. 4 och 5 §§. Det kan beträffande motiveringen hänvisas till avsnitt 7.3.

Hänvisningen i andra stycket till 10 kap. 4 § berör enbart ettårig omställningspension och innebär att, om rätt till sådan pension föreligger efter mer än en avliden, bara en av pensionerna skall utges. Bestämmelsen har kommenterats under den nämnda paragrafen.

5 §

Paragrafen reglerar förutsättningarna för rätten till särskild efterlevandepension inom ATP och hänvisar till vad som avses gälla för folkpensioneringens del enligt 8 kap. 6—10 §§.

6 §

I enlighet med vad som föreslagits i avsnitt 7.5.2 innehåller paragrafen en regel att tilläggspension i form av särskild efterlevandepension skall kunna utges enbart till efterlevande som är bosatta i Sverige. Detta gäller oavsett medborgarskap. Motsvarighet härtill skall gälla i fråga om folkpension i form av särskild efterlevandepension (5 kap. 1 §; jfr 2 §).

Vid bedömningen av huruvida den efterlevande är bosatt i Sverige får tillämpas samma bosättningsbegrepp som på socialförsäkringsområdet i övrigt.

På samma sätt som vad avser folkpension skall i enskilda fall kunna förordnas att särskild efterlevandepension från tilläggspensioneringen skall utges även till utomlands bosatta. I paragrafens andra mening har tagits in en dispensregel av sådan innebörd. Denna har i huvudsak utformats som en hänvisning till motsvarande regel för folkpension i 5 kap. 6 §. Möjligheten till dispens skall finnas på samma villkor för svenska och utländska medborgare (och statslösa).

Vid prövningen om dispens i visst fall skall beviljas blir det av vikt att beakta efterlevandepensionens syfte att ge den efterlevande en fast fot på arbetsmarknaden. Kan man bedöma att förutsättningar finns att den efterlevande inom den närmaste tiden skulle kunna få ett lämpligt arbete, bör det därför — såvida inte en indragning med hänsyn till omständigheterna skulle framstå som oskälig — normalt sett inte bli aktuellt att ge dispens från huvudregeln att pensionen skall dras in vid flyttning utomlands. De fall där det i första hand torde komma i fråga att tillämpa

dispensregeln är sådana där den efterlevande beviljats särskild efterlevandepension till följd av nedsatt hälsa eller på grund av att det ansetts oskäligt att kräva att han eller hon söker sig in i arbetslivet.

7 §

Paragrafen reglerar storleken av omställningspension och särskild efterlevandepension från tilläggspensioneringen. Den grundar sig på förslag i avsnitten 7.3.3 och 7.4.3.

Omställningspension och hel särskild efterlevandepension motsvarar för år räknat 20 % av den avlidnes egenpension, om barnpension samtidigt utges efter denne, och annars 40 % av egenpensionen.

Partiell särskild efterlevandepension utgör för år räknat, om den avlidne efterlämnar barn med rätt till pension 10 % (halv pension) resp. 13 1/3 % (två tredjedels pension) av den avlidnes egenpension. I annat fall utgör partiell efterlevandepension 20 % resp. 26 2/3 % av denna egenpension.

Den lägre kompensationsgraden för omställningspension och särskild efterlevandepension i fall då också barnpension utgår efter den försäkrade gäller även i den situationen att den efterlevande maken och barnet eller barnen bor åtskilda.

Om barnpension upphör att utgå efter den avlidne uppräknas omställningspensionen eller den särskilda efterlevandepensionen från den tidpunkten till den högre kompensationsgraden.

8 §

Hänvisningen till 8 kap. 12 § innebär att samordning skall ske mellan tilläggspension i form av särskild efterlevandepension och vissa andra ersättningar på samma sätt som föreskrivs för folkpensioneringens del. Har den efterlevande rätt till särskild efterlevandepension från både folk- och tilläggspensioneringen skall avräkningen i första hand göras på tilläggspensionen och först därefter på folkpensionen.

9 §

I paragrafen har tagits in en begränsningsregel i enlighet med vad som föreslagits i avsnitt 6.4.2. Efterlevandepension från ATP skall alltså inte kunna utges med högre sammanlagt belopp än vad som motsvarar den avlidnes egenpension beräknad enligt 3 § första stycket. Den nedsättning av barnpensioner och omställningspension eller särskild efterlevandepension som kan komma i fråga med tillämpning av begränsningsregeln skall ske av de olika pensionerna i förhållande till deras resp. storlek. Om särskild efterlevandepension utgår efter den avlidne, beaktas härvid denna före sådan samordning som avses i 8 § (jfr 8 kap. 12 §).

Om den avlidne efterlämnar en pensionsberättigad vuxen efterlevande med rätt till omställningspension och fem barn med rätt till barnpension, skulle enligt huvudreglerna i 3 och 7 §§ pensionen till änkan eller änk-

lingen utgå med 20 % av egenpensionen och till barnen med tillsammans (30 + 20 + 20 + 20 + 20) 110 % eller tillhopa 130 % av egenpensionen. Då efterlevandepensionerna enligt den nu behandlade regeln begränsas till sammanlagt 100 % av egenpensionen, kommer pensionen till änkan eller änklingen att sättas ned till 15,38 % och barnpensionen åt vart och ett av barnen från 22 till 16,92 % av den avlidnes egenpension.

Den nedsättning som sålunda görs av efterlevandepensionerna med tillämpning av begränsningsregeln kommer inte att bestå för hela den tid varunder pension kan utgå efter den avlidne. Om pensionen till den vuxne efterlevande upphör att utbetalas ökas barnpensionerna, fortfarande med begränsningen att de tillsammans får utgöra högst 100 % av egenpensionen. I det angivna exemplet höjs alltså barnpensionerna från denna tidpunkt till 20 % av egenpensionen för vart och ett av barnen. Skulle senare ett av barnen passera åldersgränsen för rätt till barnpension uppräknas pensionen till de andra barnen ytterligare så att vart och ett av dem får den barnpension som följer av huvudregeln i 3 §, dvs. (30 + 20 + 20 + 20) : 4 = 22,5 % av den avlidne förälderns egenpension.

16 kap. Om utgivande av pension m. m.

1 §

Tillägget i tredje stycket skall ses i samband med den i 8 kap. 10 § (jfr 14 kap. 5 §) givna möjligheten att begränsa särskild efterlevandepension till viss tid. På motsvarande sätt som redan i dag gäller beträffande sjukbidrag, handikappersättning och vårdbidrag får den tid under vilken den särskilda efterlevandepensionen skall utgå förlängas utan särskild ansökan därom.

I femte stycket har bestämmelserna om rätt till ersättning för kostnader för läkarundersökning o. d. utvidgats till att innefatta även undersökningar som en efterlevande genomgår i anledning av ansökan om särskild efterlevandepension.

Som framhållits i avsnitt 7.4.2 är avsikten att det vid prövning av en ansökan om särskild efterlevandepension först skall tas ställning till om rätt föreligger till förtidspension (eller sjukbidrag). Denna sistnämnda prövning bör kunna göras även om den efterlevande inte skulle särskilt ansöka om förtidspension (eller sjukbidrag). Fjärde stycket av nu förevarande paragraf öppnar möjlighet härtill under förutsättning att regeringen förordnar därom. Vi föreslår att så bör göras i förordningsform.

2 §

I paragrafen har tagits in en bestämmelse om möjlighet att som villkor för rätt till särskild efterlevandepension föreskriva att den efterlevande genomgår undersökning av viss läkare e. d. Bestämmelsen får självfallet betydelse endast då nedsättningen av den efterlevandes försörjningsmöjligheter till i vart fall någon del har sin grund i medicinska faktorer.

3 §

Genom första stycket i paragrafen åläggs försäkringskassan att, om skäl därtill föreligger, tillse att åtgärder vidtas för att förbättra den efterlevandes förvärvsmöjligheter innan definitivt beslut meddelas om rätt till särskild efterlevandepension. Åtgärder som avses i paragrafen kan vara av såväl medicinsk som arbetsmarknadspolitisk art. Till sådana åtgärder kan knytas villkor om läkarundersökning m. m. (2 §) eller genomgående av viss utbildning e. d. (andra stycket).

Kan en undersökning av här avsett slag befaras dra ut på tiden, kan i förekommande fall med stöd av 20 kap. 2 a § meddelas interimistiskt beslut om pension i avvaktan på att slutlig prövning kan ske. Härigenom kan undvikas att den efterlevande ställs utan stöd och drabbas av försörjningssvårigheter under tiden från det omställningspensionen upphör att utgå fram till dess ansökningen om särskild efterlevandepension har avgjorts.

Av stor vikt är att försäkringskassan i sådana ärenden som avses i paragrafen nära samarbetar med andra organ såsom arbetsmarknads- och utbildningsmyndigheter samt även med sjukvården och socialtjänsten. Med stöd av 20 kap. 9 § kan inhämtas yttrande av länsarbetsnämnd eller annan myndighet om t. ex. den efterlevandes möjligheter till förvärvsarbete.

De i andra stycket nämnda villkoren kan uppställas inte enbart då rätten till pension prövas första gången utan även senare under den tid då den efterlevande uppbär särskild efterlevandepension, bl. a. vid omprövning av pensionsrätten. Villkor av detta slag bör av naturliga skäl meddelas efter samråd med arbetsmarknadsmyndighet e. d.

Innebörden av begreppet lämpligt arbete har utvecklats i kommentaren till 8 kap. 7 och 8 §§. Vid tolkningen härav kan ledning hämtas också från vad som gäller i fråga om arbetslöshetsersättning enligt 5 § lagen (1973:370) om arbetslöshetsförsäkring och 5 § lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd.

Regler om sanktioner mot efterlevande som vägrar att efterkomma de villkor som meddelats med stöd av paragrafen finns i 20 kap. 3 §.

I vilken omfattning försäkringskassan skall se till att här berörda åtgärder vidtas och i vad mån villkor skall ställas upp får, som närmare utvecklats i avsnitt 7.4.2, bedömas utifrån varje enskild efterlevandes förhållanden. Vid denna bedömning får hänsyn tas till en rad olika faktorer, såsom den efterlevandes ålder, tillgången till arbetstillfällen på hemorten, möjligheten att efter flyttning bereda den efterlevande sådant arbete som en viss utbildning tar sikte på m. m. Vilken inverkan sådana faktorer skall ha på bedömningen har utvecklats i motiveringen till 8 kap. 7 och 8 §§.

5 §

Ändringen i andra stycket är föranledd av förslaget om avveckling av barntillägget, medan ändringarna i tredje och fjärde styckena har sin

grund i att de nya efterlevandeförmånerna enligt vårt förslag skall benämnas efterlevandepension.

Ändringarna i sista stycket föranleds till viss del av det förslag till avveckling av barntillägget som redovisats i avsnitt 11. I övrigt tar bestämmelsen sikte på det fall att barnpension beviljas retroaktivt och att omställningspension eller särskild efterlevandepension har utbetalats efter den avlidne för tiden före barnpensionsbeslutet. I en sådan situation skall göras avdrag från det retroaktivt utbetalade barnpensionsbeloppet, eftersom omställningspensionen eller den särskilda efterlevandepensionen här har utgetts med 40 % av den avlidnes egenpension i stället för med 20 % som skulle ha skett om barnpensionsbeslutet hade förelegat redan vid den tidpunkt då pensionen till den vuxne efterlevande utbetalades.

6 §

Eftersom 3 § i dess förutvarande lydelse upphört att gälla med verkan fr. o. m. den 1 juli 1983 (SFS 1983:191), har hänvisningen därtill tagits bort. I 20 kap. 2 a § finns en generell bestämmelse av i huvudsak samma innebörd som tidigare i 16 kap. 3 §. Dessutom har i förevarande paragraf vidtagits vissa rent redaktionella ändringar.

7 a §

I paragrafen ges föreskrifter om indragning och nedsättning av särskild efterlevandepension. En omprövning av rätten till sådan pension kan vara påkallad av olika skäl. Att en tidsbegränsad särskild efterlevandepension skall omprövas sedan den för pensionen bestämda tiden löpt ut framgår av 8 kap. 10 § (jfr 14 kap. 5 §). Likaledes framgår av nämnda paragraf att omprövning skall ske när skäl därtill föreligger, dock minst en gång vart tredje år. En omprövning skall göras bl. a. då det kommit till försäkringskassans kännedom att den efterlevandes försörjningsmöjligheter har förbättrats väsentligt. I den nu förevarande paragrafen regleras de åtgärder som kassan vid omprövningen kan vidta med en utgående särskild efterlevandepension.

Första stycket innehåller regler om definitiv indragning eller minskning av särskild efterlevandepension. Detta skall ske så snart som den efterlevandes förvärvsmöjligheter har förbättrats väsentligt och förbättringen kan antas bli bestående under avsevärd tid. För att förbättringen skall anses väsentlig bör försörjningsmöjligheterna ha blivit sådana att de, om de förelegat redan då ansökan gjordes, hade medfört att pension inte alls skulle ha utgetts eller utgetts med en lägre andel av hel pension än vad som blivit fallet.

Indragning eller nedsättning skall ske inte bara om den efterlevande har påbörjat ett förvärvsarbete. Även om änkan eller änkligen har erbjudits ett lämpligt arbete men vägrat att ta detta, skall pensionen kunna dras in eller sättas ned med hänsyn till det anvisade arbetet. Den särskilda efterlevandepensionen har då fyllt sitt syfte, och den efterlevandes

förvärvsmöjligheter kan inte längre anses nedsatta i den mening som krävs för rätten till pension.

Kan det antas att den inträdda förbättringen inte kommer att bestå avsevärd tid, varmed bör förstås en tid av minst ett år, bör inte komma i fråga att definitivt dra in eller sätta ned pensionen. I sådant fall bör pensionen dras in eller minskas endast för viss tid. Detta bör också göras redan om förbättringen är enbart tillfällig, t. ex. att den efterlevande fått arbete för bara några månader framöver. Föreskrift härom har tagits in i *andra stycket.* Visar det sig senare att förbättringen är varaktig, skall pensionen definitivt dras in eller minskas vid denna senare tidpunkt. Består å andra sidan förbättringen inte för avsevärd tid, kan pensionen ånyo börja utges på samma sätt som tidigare så snart försörjningsmöjligheterna åter har försämrats i sådan grad att förutsättningar härför föreligger. Indragning eller minskning för viss tid kan avse en period av högst ett år. Har arbetet inte upphört eller minskat i omfattning under den tiden, får anses att försörjningsmöjligheterna har förbättrats för avsevärd tid. Skulle den efterlevande därefter bli utan arbete har försörjningssvårigheterna inte längre ett sådant samband med makens död att särskild efterlevandepension kan utges på grund därav.

8 §

I första stycket har markerats att skyldigheten att anmäla förbättring av arbetsförmågan åvilar inte enbart den som uppbär förtidspension från folkpensioneringen utan även den som får sådan pension bara från ATP.

Vidare har anmälningsskyldigheten för den som uppbär änkepension ändrats till att avse alla som får efterlevandepension. Skyldigheten omfattar alla former av efterlevandepension, dvs. barnpension, omställningspension och särskild efterlevandepension från både folk- och tilläggspensioneringen.

När det gäller barnpension får bestämmelsen egentlig betydelse endast för studerande som uppbär sådan pension efter fyllda 18 år. Dessa skall vara skyldiga att underrätta försäkringskassan om förändringar som inverkar på rätten till barnpension, t. ex. att de studier som utgör grund för förmånen har avbrutits.

Motsvarande anmälningsskyldighet åvilar efterlevande som får omställningspension eller särskild efterlevandepension. Av naturliga skäl är det inte möjligt för försäkringskassan att i obegränsad omfattning följa eventuella förändringar i varje enskild efterlevandes förhållanden. Den efterlevande måste därför själv anmäla till kassan om hans eller hennes förhållanden ändras på sådant sätt att rätten till efterlevandepension påverkas. Det skall t. ex. göras om den som uppbär omställningspension för förlängd tid upphör att ha vårdnaden om eller bo stadigvarande samman med barn som är under tolv år. Den som erhåller särskild efterlevandepension kan få möjligheterna att bereda sig inkomst genom arbete väsentligt förbättrade eller erhålla någon annan förmån som skall samordnas med pensionen. Anmälan skall dessutom göras om en efterle-

vande med sådan pension eller med omställningspension för förlängd tid ingår äktenskap eller börjar sammanbo med annan som avses i 8 kap. 5 § andra stycket.

Underlåts anmälan skall pensionen kunna dras in för viss tid eller tills vidare. Den efterlevande kan också med stöd av 20 kap. 4 § åläggas återbetalningsskyldighet för vad som utbetalats för mycket på grund av den underlåtna anmälningen.

9 §

Tillägget till första meningen har föranletts av förslaget till 8 kap. 4 § andra stycket (jfr 14 kap. 4 §) som utgör undantag från regeln i förevarande paragraf att pensionsförmån utgår t. o. m. utgången av den månad varunder rätten till förmånen upphört.

Den nya tredje meningen grundas på förslaget att omställningspension och särskild efterlevandepension skall kunna utges längst t. o. m. utgången av månaden före den varunder den efterlevande fyller 65 år.

11 §

Genom paragrafen ges möjlighet att dra in eller sätta ned familjepension i vissa situationer då den efterlevande har varit vållande till dödsfallet. Dessa regler skall avse även de nu föreslagna formerna av efterlevandepension. Eftersom strafflagen ersatts av brottsbalken har hänvisningen till strafflagen ersatts med en hänvisning till motsvarande bestämmelser i brottsbalken.

17 kap. Om sammanträffande av förmåner m. m.

1 §

Grunden för den föreslagna ändringen är att avdrag skall kunna göras även på efterlevandepension som utbetalas för förfluten tid med hänsyn till socialbidrag som utgått för denna tid.

2 §

Paragrafen innehåller regler om samordning mellan pension enligt AFL och förmåner från äldre lagar om yrkesskadeförsäkring. De föreslagna ändringarna innebär att efterlevandelivränta på grund av yrkesskadeförsäkring skall medföra minskning även av omställningspension och särskild efterlevandepension. I dag gäller att folkpension i form av änkepension efter sådan samordning alltid skall utges med minst hälften av vad som annars skulle ha utgått. Någon motsvarighet härtill har inte upptagits beträffande omställningspension och särskild efterlevandepension. Vid samordning enligt paragrafen skall dessa pensioner således i princip kunna helt bortfalla.

3 §

Ändringen är en konsekvens av förslaget i avsnitt 11 att den särskilda folkpensionsförmånen barntillägg skall avvecklas.

18 kap. Om allmänna försäkringskassor

21 §

Frågor om särskild efterlevandepension skall enligt förslaget avgöras av socialförsäkringsnämnd. Detta skall ses mot bakgrund av att ärenden om sådan pension kommer att kräva särskilt kvalificerad handläggning och av att det i vissa fall kan bli aktuellt att samtidigt pröva förutsättningarna för rätten till förtidspension.

20 kap. Övriga bestämmelser

2 §

I det nya fjärde stycket föreskrivs att, vid tillämpning av bestämmelserna om rätt till barnpension från folk- och tilläggspensioneringen, med biologiskt barn till en avliden förälder skall likställas ett utländskt barn som i adoptionssyfte har förts till Sverige och med socialnämnds medgivande tagits emot i ett enskilt hem för vård och fostran i sådant syfte. Regeln grundar sig på förslag i avsnitt 6.2.2. Den blivande adoptivföräldern måste, innan han eller hon avled, ha tagit emot barnet för vård och fostran här i landet efter tillstånd av socialnämnd enligt 25 § socialtjänstlagen (1980:620). Regeln överensstämmer med vad som gäller för föräldrapenning och vårdbidrag samt — enligt 4 § andra stycket lagen (1947:529) om allmänna barnbidrag — även för barnbidrag.

Bestämmelsen knyter sålunda an till föreskriften i 25 § socialtjänstlagen, som reglerar fosterhemsplacering. För att rätt till barnpension skall föreligga efter den presumtive adoptivföräldern är det inte tillräckligt att barnet är av utländsk härkomst. Har barnet kommit till Sverige utan att tanken varit att det skall adopteras här i landet föreligger således inte rätt till barnpension även om en adoption senare har blivit aktuell. I dessa fall görs alltså ingen skillnad mellan utländska och inhemska barn.

I barnpensionshänseende anses barnet som efterlevande till den presumtive adoptivföräldern och får således rätt till barnpension efter denne på samma sätt som om en adoption redan hunnit komma till stånd före dödsfallet. Härav följer bl. a. att barnet får behålla sin pension om den avlidnes make senare ensam fullföljer adoptionen eller gifter om sig. Om barnet däremot adopteras av en annan person, upphör självfallet — på samma sätt som för biologiska barn som adopteras bort — rätten till barnpension efter den presumtive adoptivföräldern.

Rätten till barnpension förutsätter att den blivande adoptivföräldern har tagit emot barnet här i landet i adoptionssyfte innan han eller hon

avled. De barn som här är aktuella saknar regelmässigt svenskt medborgarskap. Bestämmelserna i 5 kap. 4 § om utlännings rätt till barnpension blir således tillämpliga i detta fall. Det betyder att barnet eller den avlidne måste ha uppfyllt kvalifikationsvillkoren i nämnda paragraf för att barnpension skall kunna beviljas. Till följd av bestämmelsen i sista meningen i det nu förevarande stycket skall dock vid tillämpning av 5 kap. 4 § barnet anses såsom bosatt i Sverige vid dödsfallet.

Adoption av ett utländskt barn i Sverige kommer till stånd genom att svensk domstol lämnar tillstånd till adoptionen eller genom att ett i barnets ursprungsland meddelat adoptionsbeslut godkänns i Sverige av statens nämnd för internationella adoptionsfrågor. Den prövning som därvid görs om förutsättningarna för adoption enligt svensk lag är för handen kommer av naturliga skäl inte att kunna göras i det fall att den blivande adoptanten avlider innan ställning hunnit tas i adoptionsärendet. Någon motsvarande prövning bör inte ske när det gäller att avgöra frågan om barnpension. Har adoptionsförfarandet framskridit så långt att socialnämndens medgivande inhämtats och barnet tagits emot i fosterhemmet i adoptionssyfte får, såvitt gäller rätten till barnpension, tillräckliga garantier anses föreligga för att en adoption skulle ha kommit till stånd om den tilltänkte adoptivföräldern inte avlidit innan adoptionsärendet hunnit prövas.

Med den regel som nu föreslås skulle kunna tänkas uppkomma fall där barnet, utöver barnpension enligt AFL efter den presumtive adoptivföräldern, är berättigad till barnpension även efter en biologisk förälder enligt ett socialförsäkringssystem i sitt ursprungsland. Man synes dock i praktiken kunna utesluta den möjligheten. Någon särskild reglering för sådana fall har vi därför inte funnit motiverad utöver vad som i 17 kap. 5 § och förordningen (1979:131) om beräkning av folkpension i vissa fall föreskrivs om likställande av pension enligt utländsk lagstiftning med ATP vid beräkning av folkpensionsförmåner.

Enligt förslaget skall presumtiva adoptivbarn likställas med biologiska barn endast i vad avser rätten till barnpension. Däremot skall något sådant likställande inte ske då fråga är om rätt för vuxen efterlevande till omställningspension grundad på barnförekomst. Såvitt gäller den förlängda omställningspensionen får detta förhållande emellertid inte någon större betydelse i nu berört hänseende. Enligt 8 kap. 5 § och 14 kap. 4 § krävs sålunda för rätten till sådan omställningspension att den efterlevande — förutom att han eller hon uppfyller villkoren för rätt till omställningspension för en tid av ett år — har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med ett barn, som vid dödsfallet stadigvarande vistades i makarnas hem. Däremot krävs inte att barnet stod under vårdnad av makarna eller endera av dem vid tidpunkten för dödsfallet. Har makarna tagit emot ett barn i adoptionssyfte, får detta anses ha stadigvarande vistats hos dem vid dödsfallet. Fullföljer den efterlevande maken ensam adoptionen sedan den andre maken avlidit eller får den efterlevande ändå vårdnaden om barnet, är således förutsättningarna för rätt till förlängd omställningspension uppfyllda i nu berört hänseende.

3 §

I paragrafens andra stycke har tagits in en bestämmelse om sanktioner vid åsidosättande av villkor — i fråga om särskild efterlevandepension — som uppställts med stöd av 16 kap. 3 §. Dessa sanktioner kan tillämpas i fall då efterlevande vägrar att följa villkor om utbildning, rehabilitering, antagande av erbjudet arbetet m. m. Även sanktionerna i paragrafens första stycke kommer att gälla beträffande de nu föreslagna formerna av efterlevandepension.

En grund för indragning av särskild efterlevandepension med stöd av andra stycket är att den efterlevande vägrar att anta ett erbjudet lämpligt arbete. Om det erbjudna arbetet skulle vara på halvtid eller av mindre omfattning, bör pensionen i stället minskas så att den svarar mot den nedsättning av försörjningsmöjligheterna som skulle återstå om den efterlevande hade accepterat det erbjudna arbetet.

Övergångsbestämmelserna

Punkt 1

Samtliga lagändringar föreslås träda i kraft vid en och samma tidpunkt. Som angetts i avsnitt 5.4.3 och 8.1 föreslår vi den 1 januari 1989 som ikraftträdandetidpunkt för den reformerade efterlevandepensioneringen. Enligt förslaget i avsnitt 11.2 skall även den föreslagna avvecklingen av barntillägget träda i kraft vid nämnda tidpunkt.

Punkt 2

I denna punkt anges den principiella utgångspunkten för övergångsregleringen.

I enlighet med vad som utvecklats i avsnitt 8 skall i princip äldre bestämmelser fortfarande gälla i de fall rätten till familjepension grundas på dödsfall som har inträffat före ikraftträdandet. Den nya lagstiftningen skall som huvudregel gälla i situationer då dödsfallet inträffar den 1 januari 1989 eller senare. Från denna huvudregel föreskrivs dock i de följande punkterna vissa undantag såvitt gäller barnpension (punkterna 3 och 4) och beträffande efterlevandepension till änkor och därmed jämställda kvinnor (punkterna 5—9).

Huvudregeln gäller fullt ut i fråga om rätten till efterlevandepension för män. En förutsättning för att dessa skall kunna beviljas omställningspension eller särskild efterlevandepension är således att makan (eller därmed jämställd) avlider efter utgången av år 1988.

I fråga om efterlevande kvinnor innebär bestämmelsen att familjepension utgår i form av änkepension om *mannen har avlidit före den 1 januari 1989*. Beroende på vid vilken tidpunkt dödsfallet har inträffat utges änkepensionen enligt nuvarande regler i AFL eller enligt tidigare bestämmelser om änkepension. Har mannen avlidit före den 1 juli 1960 bestäms alltså pensionen fortfarande med tillämpning av 16 § lagen (1962:382)

angående införande av lagen om allmän försäkring, dvs. den är helt eller delvis inkomstprövad.

Att pension till en efterlevande kvinna, vars make har avlidit före ikraftträdandet, kan utges endast i form av änkepension innebär att en sådan kvinnas rätt till efterlevandeförmåner från folk- och tilläggspensioneringen skall bedömas helt enligt äldre regler. Uppfyller kvinnan inte förutsättningarna för rätt till änkepension, kan alltså inte heller utgå efterlevandepension enligt de nya bestämmelserna. Detta är fallet även om hon i övrigt skulle uppfylla villkoren för rätt till de nya efterlevandeförmånerna. Exempel på en särskild sådan situation är följande. En icke gift efterlevande kvinna, som sammanbott med en sedermera avliden man under förhållanden som anges i förslaget till 14 kap. 1 § tredje stycket, är enligt dagens regler inte berättigad till änkepension från ATP men väl från folkpensioneringen. Framdeles skall i denna situation kunna utges efterlevandepension i dess nya former också från ATP. Eftersom äldre regler skall ha fortsatt tillämpning om dödsfallet har inträffat före ikraftträdandet, föreligger emellertid inte rätt till efterlevandepension från ATP enligt det nya systemet för en kvinna i denna situation.

Rätten till änkepension som med stöd av förevarande punkt utges efter ikraftträdandet skall bedömas med tillämpning av nuvarande regler för änkepension. Även hittillsvarande bestämmelser om beräkning av änkepensionen och om tilläggsförmåner härtill har fortsatt tillämpning. Enligt dessa regler får avgöras bl. a. frågan om indragning av en utgående änkepension. Det innebär också att 8 kap. 3 § andra stycket och 14 kap. 2 § tredje stycket i nuvarande lydelse alltjämt gäller i situationer då dödsfallet har inträffat före den 1 januari 1989. Om sålunda änkepensionen för en kvinna har dragits in exempelvis till följd av att hon ingått äktenskap, skall hon — om det nya äktenskapet efter ikraftträdandet av den reformerade efterlevandepensioneringen upplöses innan det bestått i fem år — kunna återfå änkepensionen efter den förste mannen. Om kvinnan före ikraftträdandet ingått nytt äktenskap med en man som då fyllt 60 år följer av bestämmelsen i punkt 10 nedan att hon — i motsats till vad som gäller enligt nuvarande regler — skall kunna återfå änkepensionen efter den förste mannen även om det nya äktenskapet varat mer än fem år.

I fråga om efterlevande kvinnor vars *make* (eller därmed jämställd) *avlider efter utgången av år 1988* innebär bestämmelserna i punkt 5 att avsteg görs från huvudregeln i förevarande punkt när det gäller kvinnor som vid ikraftträdandet har fyllt 45 år, dvs. är födda år 1943 eller tidigare. Till följd av den bestämmelsen kommer vissa kvinnor i denna ålderskategori att även i fortsättningen vara omfattade av hittillsvarande änkepensionering och således inte alls beröras av det nya systemet för efterlevandepensionering. Andra kvinnor i den kategorin hänförs dock till det nya regelsystemet. Avgränsningen mellan dessa två grupper görs enligt regeln i punkt 5.

Kvinnor som är yngre än 45 år vid ikraftträdandet omfattas regelmässigt av den reformerade efterlevandepensioneringen. Detta följer av hu-

vudregeln i denna punkt. Vissa kvinnor tillhörande denna kategori kan dock dessutom få rätt till förmåner från hittillsvarande änkepensionering. Regler härför ges i punkt 6.

Punkt 3

I förevarande punkt föreskrivs såvitt avser rätten till barnpension vissa undantag från den i punkt 2 intagna huvudregeln i övergångshänseende. Regleringen grundar sig på de överväganden som redovisats i avsnitt 8.2. Bestämmelsen i första stycket innebär att vissa av förändringarna på barnpensionsområdet skall ha tillämpning fr. o. m. ikraftträdandet även om föräldern eller föräldrarna har avlidit dessförinnan. De nya regler som avses är 5 kap. 4 § första stycket c (sänkt kvalifikationstid för utländska barns rätt till folkpension vid bosättning i Sverige), 8 kap. 2 § och 14 kap. 2 § (de nya åldersgränserna för rätt till barnpension från folk- och tilläggspensioneringen) samt 8 kap. 3 § (nivåerna för barnpension från folkpensioneringen). I de två sistnämnda hänseendena har dock föreskrivits vissa begränsningar i andra stycket och i punkt 4. Också de nya bestämmelserna i 16 kap. 8 § och 17 kap. 1 § angående anmälningsskyldighet resp. avräkning vid retroaktiv utbetalning skall gälla beträffande sådan barnpension vartill rätt uppkommit före ikraftträdandet.

Beträffande övriga förändringar på barnpensioneringens område följer av huvudregeln i punkt 2 att de nya bestämmelserna skall tillämpas endast då dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet. Sålunda kan den i 20 kap. 2 § fjärde stycket intagna möjligheten för utländska barn som förts till Sverige i adoptionssyfte att få barnpension, om någon av de tilltänkta adoptivföräldrarna skulle avlida, göras gällande endast i situationer då dödsfallet äger rum under år 1989 eller senare. Detsamma gäller de nya kompensationsgraderna för barnpension från ATP (14 kap. 3 § första stycket) liksom möjligheten för föräldralösa barn att samtidigt erhålla tilläggspension i form av barnpension efter båda föräldrarna. Har föräldern eller föräldrarna avlidit dessförinnan har äldre regler fortsatt tillämpning. Om ett barn har förlorat en av sina föräldrar före ikraftträdandet och den andre föräldern avlider efter ikraftträdandet, skall dock barnet kunna erhålla tilläggspension efter dem båda. I sådant fall beräknas pensionen efter den förste föräldern enligt äldre regler och pensionen efter den sist avlidne föräldern med tillämpning av de nya bestämmelserna. Motiven för detta förslag har redovisats i avsnitt 8.2.

I andra stycket har såvitt gäller de nya åldersgränserna för rätten till barnpension från tilläggspensioneringen (14 kap. 2 §) upptagits en särskild övergångsbestämmelse till förmån för barn som vid ikraftträdandet har fyllt 18 men inte 19 år, dvs. är födda under år 1970. Om ett sådant barn har rätt till barnpension vid utgången av år 1988 skall pensionen inte dras in med tillämpning av de nya reglerna, oavsett att barnet inte bedriver studier som enligt 14 kap. 2 § i dess nya lydelse berättigar till barnpension från ATP efter fyllda 18 år. Till barn i denna situation skall tilläggspensionen kunna fortsätta att utbetalas fram t. o. m. den månad varunder barnet fyller 19 år.

I fråga om all barnpension som belöper på tid före år 1989 gäller äldre regler fortfarande.

Punkt 4

I denna punkt ges vissa särskilda övergångsbestämmelser om samordning mellan barnpension och sådan änkepension som efter ikraftträdandet av det nya regelsystemet utges med stöd av övergångsreglerna i punkt 2 eller 5 eller — såvitt gäller folkpensioneringen — punkt 6. Dessa särskilda övergångsbestämmelser utgör undantag från huvudreglerna på barnpensionsområdet i punkt 2 och punkt 3 första stycket. Motivering för undantagen har lämnats i avsnitt 8.2. De innebär att inom såväl folksom tilläggspensioneringen barnpensionen skall samordnas med änkepensionen. Detta gäller oavsett om dödsfallet inträffat före eller efter ikraftträdandet. I dessa fall utges änkepensionen på den nivå som följer av nuvarande regler. Med hänsyn härtill har upptagits bestämmelse om att barnpension som utges efter den avlidne kan reduceras. Självfallet gäller reglerna under förevarande punkt endast under förutsättning att barnpensionen och änkepensionen utges efter en och samma person.

Av punkt 3 följer att barnpension från folkpensioneringen skall beräknas enligt de nya reglerna också i situationer då föräldern avlidit före den 1 januari 1989. Enligt huvudregeln i den punkten skall således en tidigare beviljad barnpension i förekommande fall räknas upp fr. o. m. januari 1989. Efter ikraftträdandet skall givetvis även nybeviljade barnpensioner beräknas enligt de nya reglerna. Om det emellertid efter ikraftträdandet utgår också folkpension i form av änkepension efter den avlidne med stöd av punkt 2, 5 eller 6, skall — som anges i andra stycket — barnpensionen kunna reduceras med hänsyn till änkepensionen också fortsättningsvis. Detta betyder att minskning skall göras från den nya garantinivån för barnpensionen (40 % av basbeloppet) med hänsyn till den änkepension från folkpensioneringen som utges till en kvinna som är mor till barnet eller som varit gift med barnets far eller har eller har haft barn med denne. Det krävs att barnet och den änkepensionsberättigade kvinnan stadigvarande sammanbor. Detta gäller såväl då barnet uppbär barnpension efter en förälder som då det samtidigt utges bidragsförskott för barnet eller bidrag enligt lagen (1984:1096) om särskilt bidrag till vissa adoptivbarn. Erhåller barnet barnpension efter båda föräldrarna, skall däremot — på samma sätt som gäller i dag enligt 8 kap. 6 § andra stycket — någon avräkning med hänsyn till änkepensionen inte äga rum. Endast sådan änkepension som faktiskt utbetalas skall beaktas.

I tredje stycket föreskrivs samordning mellan barnpension och sådan änkepension från ATP som utges med stöd av punkt 5. Denna bestämmelse blir tillämplig endast då barnets förälder avlider efter ikraftträdandet. Har dödsfallet inträffat dessförinnan följer redan av punkt 2 att barnpensionen också fortsättningsvis skall utgå med hittillsvarande kompensationsgrad. Om emellertid barnets far avlider under år 1989 eller senare kan — med stöd av övergångsregeln i punkt 5 — beviljas änkepension från ATP efter honom vid sidan av barnpension åt barnet. I

sådant fall skall barnpensionen utges med den kompensationsgrad som följer av 14 kap. 5 § i dess nuvarande lydelse (dvs. med 15 % av den avlidnes egenpension för ett efterlevande barn och med en ökning med 10 % därav för varje ytterligare barn) i stället för med den kompensationsgrad som anges i 14 kap. 3 § första stycket i dess nya lydelse. För såväl änkepensionen som barnpensionen kommer alltså i detta fall att gälla de kompensationsgrader som följer av de hittillsvarande reglerna. Om i en sådan situation som den nu behandlade änkepensionen skulle upphöra att utgå, t. ex. därför att änkan avlider eller gifter om sig, men rätt fortfarande föreligga till barnpension, blir den nu berörda övergångsregeln inte längre tillämplig. Barnpensionen får då räknas om till den nivå som följer av 14 kap. 3 § första stycket i dess nya lydelse.

Nuvarande regel i 16 kap. 5 § sjunde stycket skall i tillämpliga fall gälla även efter ikraftträdandet. Bestämmelsen tar sikte på samordning mellan en tilläggspension i form av barnpension som utges för förfluten tid och en änkepension från tilläggspensioneringen som tidigare utbetalats för samma tid. I denna situation skall avdrag göras på barnpensionen för vad som utbetalats med för högt belopp i änkepension (skillnaden mellan 40 och 35 % av den avlidnes egenpension).

Övergångsregeln i tredje stycket avser enbart fall där änkepension utges enligt punkt 5, dvs. till kvinnor som är födda år 1943 eller tidigare. I situationer då viss änkepension utbetalas med stöd av övergångsregeln i punkt 6 är däremot den nu förevarande bestämmelsen om kompensationsgrad för barnpension inom ATP inte tillämplig. Barnpensionen skall i dessa senare situationer utges med de kompensationsgrader som följer av 14 kap. 3 § första stycket i dess nya lydelse. Grunden för detta förslag är att änkepensionen här i regel beräknas på ett annat underlag än barnpensionen och att den många gånger torde utges med enbart en viss kvotdel av en oreducerad pension. Om barnpensionen i dessa fall skulle utgå enligt hittillsvarande kompensationsgrader, skulle familjen kunna riskera att få en total tilläggspension som väsentligt understeg den som utges enligt såväl de nuvarande som de föreslagna reglerna. Vi har därför valt att inte föreslå någon samordning mellan barnpension och sådan änkepension vartill rätt föreligger enligt punkt 6.

Punkt 5

Den i förevarande punkt intagna övergångsbestämmelsen utgör undantag från huvudprincipen att tidpunkten för dödsfallet skall vara avgörande för om rätten till efterlevandeförmåner för en efterlevande kvinna skall fastställas enligt nuvarande system eller enligt de nya reglerna. I enlighet med vad som föreslagits i den allmänna motiveringen under avsnitt 5.4.2 och 8.3 avser undantaget kvinnor som är födda år 1943 eller tidigare och som vid ikraftträdandet alltså är 45 år eller äldre.

Innebörden av det föreskrivna undantaget är att rätten till efterlevandepension från folk- och tilläggspensioneringen skall för de kvinnor som berörs därav bestämmas med tillämpning av hittillsvarande regler obero-

ende av att maken (eller därmed likställd) avlider först efter den nya lagstiftningens ikraftträdande.

För att kvinnan skall omfattas av övergångsregeln i denna punkt krävs — förutom att hon är född år 1943 eller tidigare — att hon är gift med den sedermera avlidne mannen den 31 december 1988. Såvitt gäller rätten till folkpension i form av änkepension blir övergångsregeln av betydelse även för en kvinna som den 31 december 1988 stadigvarande sammanbor med en man under sådana förhållanden som avses i 8 kap. 2 § i dess äldre lydelse (dvs. med vilken hon tidigare varit gift eller har eller har haft barn).

Är samtliga dessa villkor uppfyllda omfattas kvinnan av äldre regler för rätt till änkepension. Hon omfattas däremot inte alls av det nya regelsystemet och kan alltså inte beviljas omställningspension eller särskild efterlevandepension. Som nyss nämnts är förutsättningarna för tillämpning av den nu aktuella övergångsregeln att kvinnan är född år 1943 eller tidigare, att hon den 31 december 1988 är gift (eller därmed likställd) och att hon vid dödsfallet fortfarande är gift eller sammanboende med samme man. Såvitt gäller ATP fordras att kvinnan var gift med mannen såväl vid ikraftträdandet som vid dödsfallet. När det däremot gäller folkpensioneringen krävs inte att kvinnan var gift resp. därmed likställd både vid ikraftträdandet och dödsfallet. Övergångsregeln i förevarande punkt är såvitt gäller folkpension tillämplig även om kvinnan t. ex. är att likställa med gift enligt regeln i 8 kap. 2 § i nuvarande lydelse vid ikraftträdandet men ingått äktenskap med mannen i fråga innan denne avled. På motsvarande sätt är villkoren i övergångsregeln uppfyllda för folkpensioneringens vidkommande om en kvinna skulle vara gift med en man vid ikraftträdandet men senare ha skilts från denne under förutsättning att hon därefter på nytt flyttat samman med mannen och stadigvarande sammanbor med honom när han avlider. Det finns alltså inte något krav på att kvinnan fortlöpande skall ha sammanbott med mannen från ikraftträdandet till dennes död. Avgörande är hur förhållandena gestaltade sig just vid dessa två relevanta tidpunkter. Det nu sagda gäller i tillämpliga delar även i fråga om tilläggspensioneringen. Om t. ex. en kvinna som var gift vid ikraftträdandet därefter skilts från mannen men senare på nytt ingått äktenskap med honom och detta bestått fram till hans död, är övergångsregeln tillämplig.

Regeln i förevarande punkt avser enbart att reglera huruvida en viss kvinna skall hänföras till det äldre regelsystemet för änkepension eller till den nya efterlevandepensioneringen, om mannen skulle avlida efter ikraftträdandet. Huruvida en kvinna i förstnämnda kategori sedan kan ha rätt att beviljas änkepension avgörs inte av denna övergångsregel. Detta blir i stället beroende av om villkoren i 8 och 14 kap. i dessa kapitels nuvarande lydelse är uppfyllda. Härför krävs alltså i huvudsak fem års äktenskap (resp. sammanboende) eller barnförekomst.

Kvinnor, som visserligen är födda år 1943 eller tidigare men som inte uppfyller villkoren i andra meningen av förevarande punkt, omfattas av det nya systemet för efterlevandepension och kan alltså inte beviljas än-

kepension enligt äldre regler. Detta blir fallet t. ex. för alla kvinnor i nämnda åldersgrupp som den 31 december 1988 inte var gifta (eller, såvitt gäller folkpension, därmed likställda). Inte heller kvinnor, som var gifta vid ikraftträdandet men senare skilts och flyttat från mannen har rätt till änkepension. Att sådan rätt inte föreligger efter den man med vilken kvinnan var gift vid ikraftträdandet följer redan av reglerna i 8 och 14 kap. i nuvarande lydelse. Och om kvinnan skulle ha ingått nytt äktenskap med en annan man efter ikraftträdandet är regeln i punkt 5 inte tillämplig. Däremot skall kvinnan kunna beviljas omställningspension och kanske även särskild efterlevandepension efter den nye mannen om förutsättningar härför föreligger enligt bestämmelserna i 8 och 14 kap. i dessa kapitels nya lydelse.

I undantagsfall kan den situationen uppkomma att en kvinna blir berättigad till förmåner från såväl det nya som det äldre regelsystemet. Om en kvinna, som är född år 1943 eller tidigare, vid ikraftträdandet stadigvarande sammanbor med en man och är att likställa med gift enligt 8 kap. 2 § i dess äldre lydelse samt därefter ingår äktenskap med mannen, skall hon enligt punkt 5 hänföras till det äldre regelsystemet för folkpension i form av änkepension. Uppfyller hon villkoren i 8 kap. 1 § i nuvarande lydelse kan hon då beviljas änkepension från folkpensioneringen efter mannen om denne skulle avlida. Någon rätt till folkpension från den nya efterlevandepensioneringen föreligger då inte för henne. Såvitt gäller ATP blir det äldre regelsystemet inte tillämpligt för kvinnan, eftersom hon inte var gift med mannen vid ikraftträdandet. Hon kan alltså inte erhålla tilläggspension i form av änkepension. Däremot kan hon beviljas efterlevandeförmåner från tilläggspensioneringen enligt det nya systemet om kraven i 14 kap. i dess föreslagna lydelse är uppfyllda.

En kvinna kan alltså, om förutsättningarna i förevarande punkt och nuvarande regler härför är uppfyllda, beviljas änkepension från folk- och tilläggspensioneringen. För sådan änkepension som nybeviljas efter ikraftträdandet gäller i princip nuvarande regler fullt ut. Detta blir utan inskränkningar fallet i fråga om änkepension till kvinnor som är födda år 1928 eller tidigare, dvs. är 60 år eller äldre vid ikraftträdandet. Beträffande änkepension till kvinnor som är födda under något av åren 1929—1943 föreslås dock viss begränsning. Dessa kvinnor kan uppbära folkpension i form av änkepension helt enligt nuvarande regler. Detsamma gäller deras rätt till tilläggspension i form av änkepension för tid innan de uppnår 65 års ålder eller dessförinnan gör förtida uttag av ålderspension. I fråga om änkepension från tilläggspensioneringen för tid därefter gäller särskilda regler om samordning mellan änkepensionen och kvinnans egen ålderspension från ATP. Reglerna i detta hänseende har tagits in i punkt 8 och behandlas i kommentaren till den punkten.

Punkt 6

I denna punkt ges vissa särskilda övergångsbestämmelser för kvinnor som vid ikraftträdandet är yngre än 45 år, dvs. är födda år 1944 eller

senare. I fråga om dessa kvinnor gäller, som anmärks i första meningen, huvudregeln i punkt 2. Tidpunkten för mannens död blir således avgörande för valet av regelsystem. Har maken (eller därmed jämställd) avlidit före ikraftträdandet utges änkepension helt enligt nuvarande regler. Äger dödsfallet däremot rum efter utgången av år 1988 gäller den nya lagstiftningen, och en kvinna i denna ålderskategori kan alltså beviljas omställningspension och eventuellt särskild efterlevandepension.

De särskilda övergångsreglerna i förevarande punkt innebär emellertid att en kvinna som är född år 1944 eller senare — om dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet — förutom de nya efterlevandeförmånerna kan bli berättigad till viss änkepension från folk- och tilläggspensioneringen. Denna änkepension utges med tillämpning av nuvarande regelsystem och de särskilda bestämmelser som upptagits i förevarande punkt. Övervägandena härom har vi redovisat i avsnitten 5.4.2 och 8.3.

I *första stycket* andra meningen anges de förutsättningar som måste vara uppfyllda för att en kvinna som här avses skall omfattas av denna övergångsreglering. Innebörden härav är att kvinnan den 31 december 1988 måste uppfylla de villkor som nu gäller för rätt till änkepension. Det krävs således att hon skulle ha kunnat beviljas sådan pension om mannen avlidit nämnda dag. Detta betyder — såvitt gäller rätten till änkepension från ATP — att kvinnan vid utgången av år 1988 måste ha varit gift med mannen under en tid av minst fem år och att äktenskapet ingåtts senast den dag han fyllde 60 år eller att kvinnan då har barn gemensamt med mannen. I fråga om folkpensioneringen innebär villkoret i första stycket att kvinnan vid ikraftträdandet av det nya regelsystemet måste antingen ha fyllt 36 år och varit gift med mannen i minst fem år eller ha vårdnaden om och stadigvarande sammanbo med barn under 16 år. Om kvinnan då levde åtskild från sin make och stadigvarande sammanlevde med en annan man, med vilken hon tidigare varit gift eller har eller har haft barn, är villkoret dock ej uppfyllt. När det gäller folkpensioneringen innebär villkoret i första stycket att även ogifta kvinnor omfattas av övergångsregleringen. En förutsättning härför är att kvinnan vid utgången av år 1988 uppfyllde villkoren i folkpensioneringens likställighetsregel i 8 kap. 2 § i dess äldre lydelse, dvs. att hon då stadigvarande sammanbodde med en icke gift man med vilken hon tidigare varit gift eller har eller har haft barn.

När det gäller regleringen i nu förevarande stycke i övergångsbestämmelserna är det avgörande att villkoren där är uppfyllda vid utgången av år 1988. Att kvinnan uppfyller dessa villkor först därefter innebär inte att övergångsreglerna blir tillämpliga. T. ex. uppfyller en kvinna som den 31 december 1988 stadigvarande sammanbor med ett barn under 16 år det hittillsvarande villkoret i 8 kap. 1 § första stycket a för rätt till folkpension i form av änkepension endast om hon samtidigt har den rättsliga vårdnaden om barnet. Det är således i ett sådant fall inte tillräckligt att barnet då vistades i makarnas hem eller hos kvinnan och att hon vid en senare tidpunkt erhåller vårdnaden om barnet.

Eftersom de villkor som skall vara uppfyllda vid ikraftträdandet för att

dessa särskilda övergångsregler skall gälla inte är desamma inom de båda pensionssystemen, kan det inträffa att en kvinna enligt bestämmelserna i förevarande punkt kan bli berättigad till viss änkepension från enbart folkpensioneringen eller från bara tilläggspensioneringen. T. ex. uppfyller en kvinna som år 1988 varit gift i fem år men ej fyllt 36 år — om barn inte finns — villkoren för rätt till tilläggspension i form av änkepension men inte till sådan pension från folkpensioneringen. Om kvinnan då fyllt 36 år men är gift med en man som vid äktenskapets ingående fyllt 60 år är villkoren för rätt till folkpension i form av änkepension uppfyllda vid fem års äktenskap. Vid sådant förhållande föreligger inte rätt till änkepension från ATP. Och om äktenskapet vid utgången av år 1988 varat kortare tid än fem år och kvinnan har vårdnaden om barn under 16 år som inte är makarnas gemensamma barn uppfyller hon villkoren för rätt till änkepension från folkpensioneringen men däremot inte från tilläggspensioneringen. Motsvarande gäller ogifta kvinnor som uppfyller villkoren i folkpensioneringens likställighetsregel.

Regeln i första stycket tar enbart sikte på att avgöra huruvida en viss kvinna, som är född år 1944 eller senare, även fortsättningsvis skall ha ett visst skydd från nuvarande änkepensionering eller inte. Den löser däremot inte frågan huruvida sådan pension verkligen skall utges till kvinnan, om mannen senare skulle avlida. Detta bestäms i stället av reglerna i andra och tredje stycket samt av de hittillsvarande bestämmelserna i 8 och 14 kap. De villkor som där anges måste således vara uppfyllda vid dödsfallet för att änkepension skall utbetalas till kvinnan.

Naturligtvis kan det vålla problem i den praktiska tillämpningen att kanske åtskilliga år efter ikraftträdandet göra en prövning av huruvida vissa villkor var uppfyllda vid årsskiftet 1988-1989. Dessa problem bör dock inte överdrivas. I regel torde några mer ingående efterforskningar inte vara nödvändiga. I de allra flesta fall torde det vara tillräckligt att konstatera att makarna var gifta sedan fem år tillbaka vid årsskiftet 1988-1989 och att detta äktenskap bestått oavbrutet fram till mannens död. Uppgifter härom kan erhållas från offentliga register. Här kan också fås upplysningar om huruvida makarna hade gemensamt barn vid den tidpunkten. Inte heller kan det utgöra några problem att fastställa kvinnans och mannens ålder. I ett begränsat antal fall kan det bli av vikt att avgöra huruvida kvinnan stadigvarande sammanbodde såsom ogift med mannen vid den nya lagstiftningens ikraftträdande eller huruvida hon då bodde samman med ett barn under 16 år. Prövningen härav bör i princip ske enligt samma grunder som vid tillämpning av 8 kap. 1 och 2 §§ i nuvarande lydelse samt 8 kap. 1 och 4 §§ i föreslagen lydelse. Det kan därför hänvisas till vad som anförts i kommentaren till 8 kap. 4 §. I sista hand får avgörandet grundas på uppgifter från kvinnan vid hennes ansökan om änkepension.

Övergångsbestämmelsen inom tilläggspensioneringen återfinns i *andra stycket.* En gift kvinna i här aktuell åldersgrupp, som vid ikraftträdandet uppfyller villkoren i första stycket såvitt gäller rätten till tilläggspension i form av änkepension, har enligt denna regel viss fortsatt rätt till

sådan änkepension enligt äldre bestämmelser i 14 kap., om mannen skulle avlida efter ikraftträdandet. Hon kan således då beviljas änkepension från ATP. Förutsättning härför är dock att äktenskapet då fortfarande består och att villkoren i övrigt för rätt till änkepension alltjämt är uppfyllda. Om makarna skilts efter ikraftträdandet men senare på nytt ingått äktenskap, som bestått fram till mannens död, blir alltså denna övergångsregel inte tillämplig.

För beräkningen av änkepensionen föreskrivs i detta stycke vissa särregler i förhållande till nuvarande bestämmelser. Den tilläggspension i form av änkepension som kvinnan kan beviljas med stöd av förevarande punkt beräknas under antagande att mannen avlidit vid utgången av år 1988 och på grundval av den ålderspension han fram till dess intjänat inom tilläggspensioneringen. Den förtidspension som — om mannen vid sin död inte var berättigad till ålderspension — ligger till grund för beräkningen av änkepensionen skall nämligen enligt denna övergångsregel beräknas med tillämpning endast av 13 kap. 3 §. Detta innebär att antagandepoäng inte skall läggas till grund för pensionen. Mannens egenpension beräknas i stället på grundval av de före år 1989 faktiskt intjänade pensionspoängen. Av hänvisningen till 13 kap. 3 § följer också att det, för att änkepension skall kunna utges, krävs att mannen fram till år 1989 tillgodoräknats pensionspoäng för minst tre år. Sådan beräkning enligt 13 kap. 3 § görs i princip även i de fall då mannen vid utgången av år 1988 upptar förtidspension med antagandepoängberäkning. I sådana fall tas hänsyn till år med antagandepoäng fram t. o. m. år 1988 men inte för tiden därefter (jfr 11 kap. 6 § sista stycket).

Mannens egenpension beräknas i detta hänseende i övrigt med tillämpning av 15- och 30-årsreglerna. Vid denna beräkning tas dock hänsyn endast till de år med pensionspoäng och storleken av dessa som mannen förvärvat t. o. m. år 1988. I fall som avses med nu förevarande stycke beaktas således den pensionsgrundande inkomst som mannen intjänat under år 1988 och tas hänsyn till pensionspoäng för detta år. Pensionen beräknas således utgöra en viss andel av 60 % av produkten av basbeloppet för dödsfallsåret — eller det senare år änkepensionen skall utbetalas — och medeltalet av de femton högsta eller färre poängtalen mannen intjänat före år 1989.

Den avlidne mannens egenpension kommer vid beräkningen av änkepension enligt denna punkt i princip att fastställas till vissa 30-delar av en oreducerad pension. Vid ikraftträdandet av denna reform har emellertid män som är födda år 1924 eller senare kunnat intjäna maximalt 29/30 av oavkortad pension, varför detta utgör den högsta änkepension som kan utges efter män i denna åldersgrupp. Enligt 15 kap. 1 § gäller dock för män som är födda år 1923 eller tidigare krav på färre år med pensionspoäng än 30 för rätt till oavkortad pension. Dessa regler — sammanställda med reglerna i 15 kap. 2 § om beräkning av pensionsgrundande inkomst för det sextiofemte levnadsåret för äldre försäkrade — innebär att en man som är född under något av åren 1914—1923 vid ikraftträdandet har intjänat rätt till oreducerad ålderspension under förutsättning att han

förvärvsarbetat och tillgodoräknats pensionspoäng under alla år fr. o. m. år 1960 t. o. m. år 1988 eller det tidigare år då han uppnådde den generella pensionsåldern.

En kvinna som här avses och som är gift med en äldre man, som vid ikraftträdandet intjänat oreducerad ålderspension enligt vad nu sagts, kan således enligt denna bestämmelse även efter ikraftträdandet beviljas oreducerad änkepension från tilläggspensioneringen helt enligt nu gällande regler. För övriga kvinnor utges änkepension med 40 % — eller om barnpension samtidigt utgår 35 % — av mannens egenpension reducerad till vissa 30-delar av en oavkortad pension och beräknad på grundval av de poängtal mannen intjänat före den 1 januari 1989. Det innebär — uttryckt på annat sätt — att änkepensionen utges med motsvarande antal 30-delar av en oreducerad änkepension. Som föreskrivs i punkterna 7 och 9 samordnas änkepensionen med den tilläggspension i form av omställningspension eller särskild efterlevandepension som kvinnan kan bli berättigad till och även med kvinnans egen ålderspension från ATP.

I *tredje stycket* ges motsvarande övergångsregel för folkpensioneringens del. Kvinnor som uppfyller villkoren i första stycket såvitt gäller rätten till folkpension i form av änkepension har enligt detta stycke viss fortsatt rätt till sådan pension enligt 8 kap. i dess äldre lydelse, om mannen avlider efter ikraftträdandet. I sådant fall kan en kvinna som här avses, under förutsättning att hon då fortfarande uppfyller hittillsvarande villkor för rätt till änkepension, beviljas sådan pension från folkpensioneringen. I detta hänseende krävs att äktenskapet eller — såvitt gäller samboende enligt likställighetsregeln i 8 kap. 2 § — sammanboendet fortlöpande består fram till mannens död. Att en kvinna, som vid ikraftträdandet är att likställa med gift enligt regeln i 8 kap. 2 § i nuvarande lydelse, senare ingått äktenskap med mannen i fråga innan denne avled utan att sammanboendet dessförinnan brutits innebär dock inte att förutsättningarna i förevarande punkt brister. På motsvarande sätt faller en kvinna, som vid ikraftträdandet var gift, fortfarande under bestämmelsen om äktenskapet upplöses utan att makarna flyttar isär.

Änkepensionen utges enligt bestämmelserna i detta stycke med hela eller en viss andel av en änkepension beräknad enligt hittillsvarande regler i 8 kap. 4 §. Denna beräkning görs i förhållande till det antal år mannen före den 1 januari 1989 tillgodoräknats pensionspoäng inom ATP. Om mannen vid utgången av år 1988 tillgodoräknats pensionspoäng för det antal år som med tillämpning av 15 kap. 1 § krävs för rätt till oreducerad tilläggspension i form av ålderspension utges änkepension till kvinnan helt enligt nuvarande regler. I annat fall reduceras änkepensionen med viss kvotdel.

Innebörden av reglerna i detta stycke är att änkepensionen i sådant fall utges med samma andel av oreducerad pension som tilläggspensionen i form av änkepension enligt andra stycket, dvs. i regel med viss 30-del av en pension beräknad enligt 8 kap. 4 § i dess äldre lydelse. I förekommande fall beräknas pensionen med hänsyn även till sådan 15-delsreducering som enligt nuvarande regler görs för kvinnor mellan 36 och 50 års ålder

utan barn under 16 år. Denna prövning av om änkepensionen skall 15-delsreduceras görs givetvis med hänsyn till kvinnans ålder vid dödsfallet eller den senare tidpunkt då anknytningen till barn under 16 år upphör. I sådana situationer kan således utges vissa 30-delar av vissa 15-delar av en oreducerad änkepension från folkpensioneringen.

I de fall kvinnan enligt övergångsbestämmelserna i denna punkt har fortsatt rätt till änkepension endast från folkpensioneringen (och alltså inte dessutom från ATP) finns inte någon ATP att anknyta till. Detta gäller i första hand de ogifta kvinnor som uppfyller villkoren i folkpensioneringens likställighetsregel. Som beskrivits ovan kan även vissa gifta kvinnor komma att omfattas av fortsatt skydd från bara folkpensioneringen. I fall av detta slag får beräknas en fiktiv tilläggspension i form av änkepension motsvarande vad som skulle ha utgetts till kvinnan om villkoren för rätt till sådan pension varit uppfyllda. Beräkningen avser i detta hänseende endast att fastställa hur stor andel av en oreducerad änkepension från ATP som skulle ha utgått till kvinnan om hon varit berättigad därtill. Storleken av denna pension i det enskilda fallet behöver därför inte fastställas. Andelen kan med tillämpning av 30-årsregeln direkt bestämmas på grundval av det antal år mannen tillgodoräknats pensionspoäng fram t. o. m. år 1988.

Av punkt 7 nedan följer att även folkpension i form av änkepension som utges med stöd av dessa särskilda övergångsregler alltid samordnas med omställningspension eller särskild efterlevandepension, som kvinnan kan bli berättigad till enligt det nya regelsystemet. Reglerna i detta hänseende behandlas närmare i kommentaren till den punkten.

I avsnitt 8.3 har vi illustrerat innebörden av övergångsbestämmelserna i förevarande punkt med ett exempel.

Punkt 7

Förevarande övergångsbestämmelse reglerar det fall att en kvinna samtidigt blir berättigad såväl till änkepension enligt dagens regler som till omställningspension eller särskild efterlevandepension enligt det nya regelsystemet. Så torde i regel bli fallet för kvinnor som omfattas av övergångsreglerna i punkt 6.

Detta kan även inträffa i vissa speciella fall för kvinnor, som har blivit änkor och beviljats änkepension med tillämpning av nuvarande regler härför. Skulle en sådan änka gifta om sig, kommer änkepensionen att dras in med stöd av 8 kap. 3 § andra stycket resp. 14 kap. 2 § tredje stycket i nuvarande lydelse. Om den nye maken därefter avlider — efter ikraftträdandet — inom fem års tid, återinträder rätten till änkepension efter den förste maken. Dessutom kan kvinnan bli berättigad till efterlevandepension i de nya formerna efter den sist avlidne mannen.

För fall av nu nämnda slag föreskrivs i förevarande punkt att endast omställningspensionen eller den särskilda efterlevandepensionen skall utges. Är änkepensionen större kan dessutom utbetalas det överskjutande beloppet.

Vid tillämpning av regeln tas i fråga om folkpension enligt det nya systemet hänsyn enbart till folkpension i form av änkepension. Beträffande tilläggspension enligt de nya reglerna beaktas endast änkepension från tilläggspensioneringen. Detta betyder att det i undantagsfall skulle kunna komma i fråga att en efterlevande kvinna samtidigt uppbär t. ex. folkpension i form av änkepension och tilläggspension i form av omställningspension. Så kan bli fallet i vissa situationer där punkt 6 är tillämplig. I kommentaren till den punkten har angetts några sådana situationer. Detta skulle även kunna bli aktuellt — i omgiftesfallen — om kvinnan sammanbott såsom icke gift med den först avlidne mannen. Möjlighet finns också för änka, som inte är berättigad till folkpension i form av änkepension efter den först avlidne mannen men väl till änkepension från tilläggspensioneringen efter honom, att sedan rätten till änkepensionen från tilläggspensioneringen återupplivats efter det nya äktenskapets upplösning samtidigt erhålla omställningspension från folkpensioneringen efter den sist avlidne mannen. Det kan också hänvisas till den situation som beskrivits ovan under punkt 5, nämligen att en kvinna vid ikraftträdandet sammanbott med en man och sedermera gift sig med honom och därigenom blivit berättigad till förmåner från såväl det äldre som det nya regelsystemet.

Punkt 8

I förevarande punkt har upptagits regler om samordning mellan ålderspension och viss övergångsvis utgiven änkepension från tilläggspensioneringen. Motiven för de föreslagna reglerna har redovisats i avsnitt 8.3.

Samordningsreglerna i denna punkt avser enbart sådan änkepension som utges med stöd av punkt 5 till kvinnor som är födda under något av åren 1929—1943, dvs. är yngre än 60 år vid ikraftträdandet av den nya lagstiftningen. Kvinnor som då är äldre och som avses med den punkten har rätt att erhålla änkepensionen ograverad vid sidan av sin ålderspension. Detsamma gäller alla kvinnor, oavsett ålder, som är änkor redan vid ikraftträdandet av det nya regelsystemet och vilkas fortsatta rätt till änkepension grundas på punkt 2. (Däremot görs samordning även för kvinnor som är födda år 1944 eller senare och som innefattas i punkt 6; regler härför har tagits in i punkt 9).

Samordningen enligt nu förevarande punkt innebär att änkepensionen från ATP skall minskas med den ålderspension från tilläggspensioneringen som änkan är berättigad till för samma månad. Avräkningen görs krona för krona. Detta betyder att en kvinna, som för samma månad är berättigad till såväl änkepension som ålderspension från ATP, har rätt att uppbära änkepensionen endast i den mån den överstiger beloppet för ålderspensionen. Änkepensionen utges alltså inte till någon del om den egna ålderspensionen beloppsmässigt är lika stor eller större. Är ålderspensionen lägre än änkepensionen, utbetalas änkepensionen med belopp som motsvarar skillnaden mellan denna och ålderspensionen. Har kvinnan inte rätt till någon ålderspension alls från ATP, erhåller hon hela

änkepensionen oreducerad. Under alla förhållanden får kvinnan alltså rätt att uppbära hela den ålderspension som hon tjänat in rätt till, medan änkepensionen kan komma att minskas med hänsyn till den egenpension i form av ålderspension som utges.

Samordningen enligt denna punkt avser inte enbart ålderspension till kvinnan från fyllda 65 år. Även i fall då en kvinna gör ett förtida uttag av ålderspension från ATP är regeln tillämplig.

Av andra meningen framgår att samordningsregeln inte alltid skall tillämpas fullt ut. De kvinnor som här avses har alltid rätt att erhålla så stor pension att änkepensionen tillsammans med kvinnans egen ålderspension uppgår till visst minsta belopp. Detta garanterade belopp utgörs av hälften av summan av kvinnans och den avlidne mannens egenpensioner i form av ålderspension. Vid tillämpningen av denna regel tas alltså i princip hänsyn till den ålderspension som faktiskt utges till kvinnan (jfr dock andra stycket). I fråga om mannens pension beaktas den ålderspension som utgick till honom vid tidpunkten för dödsfallet, dock beräknad utan hänsyn till förtida eller uppskjutet uttag. Var mannen då inte berättigad till ålderspension läggs till grund för beräkningen den hela förtidspension, beräknad enligt 13 kap. 2 och 3 §§, som mannen då hade rätt till eller skulle ha kommit i åtnjutande av om rätt till sådan pension inträtt vid tidpunkten för dödsfallet. Underlaget för beräkningen vid tillämpningen av denna garantiregel är alltså mannens och kvinnans *egenpensioner*. 50 % av det sammanlagda beloppet härför är det belopp som kvinnan är garanterad uppbära i form av egenpension och änkepension efter den samordning som föreskrivs i förevarande punkt.

En viss begränsning av garantiregelns tillämplighet föreskrivs i tredje meningen i första stycket. Den tar sikte på kvinnor som inte har egenpension från ATP eller bara låg sådan. För att inte en sådan kvinna skall få rätt till bättre pensionsförmåner med stöd av den föreslagna garantiregeln än vad som följer av nuvarande bestämmelser föreskrivs här att änkepensionen aldrig kan utges med högre andel av mannens egenpension än vad som gäller enligt 14 kap. 3 § i nuvarande lydelse. Änkepensionen skall alltså inte på grundval av garantiregeln kunna höjas från 40 resp. 35 % av mannens egenpension.

Av andra stycket framgår att en änka som omfattas av samordningsregeln i första stycket och som är 65 år eller äldre inte kan uppskjuta uttaget av den ålderspension från ATP vartill hon är berättigad och därigenom undvika att samordning görs mellan änkepensionen och denna ålderspension. Om en sådan änka avstår från att ta ut ålderspensionen, skall fr. o. m. den månad varunder hon fyller 65 år ändå göras en samordning mellan änkepension och ålderspension. Samordningen avser då den ålderspension som skulle ha utgått om kvinnan hade erhållit rätt därtill fr. o. m. 65-årsmånaden.

Vid tillämpning av första stycket likställs dessutom med den ålderspension som änkan uppbär sådan ålderspension som hon skulle haft rätt att erhålla om hon inte själv hade gjort undantagande från ATP enligt 11 kap. 7 § i dess lydelse före år 1982. Även ålderspension som skulle ha

utgetts om änkan inte hade underlåtit att erlägga fastställd avgift till ATP för inkomst av annat förvärvsarbete än anställning likställs med utgående ålderspension vid tillämpning av samordningsregeln i första stycket. Detta vårt förslag bygger på en allmän princip inom pensionssystemet om behandlingen av sådan tilläggspension. Vi vill dock erinra om att socialförsäkringsutskottet i betänkandet 1986/87:10 menat att det finns skäl att närmare undersöka behovet av ekonomiskt stöd för pensionärer som begärt undantagande från ATP och att detta betänkande — som godtagits av riksdagen (rskr. 1986/87:175) — överlämnats till oss för genomförande av den begärda undersökningen.

När det gäller bedömningen av rätten till pensionstillskott och beräkningen av inkomstprövade förmåner, för kvinnor som omfattas av de i denna punkt upptagna samordningsreglerna, får självfallet tas hänsyn enbart till det tilläggspensionsbelopp som faktiskt utbetalas efter samordningen.

Punkt 9

I denna punkt upptas reglerna om samordning mellan sådan änkepension som utges med stöd av punkt 6 till kvinnor som är födda år 1944 eller senare och egen ålderspension till kvinnan. Denna samordning avser enbart tilläggspension och görs enligt samma principer som samordningen enligt punkt 8. Dock finns inte här någon motsvarighet till den garantiregel som upptagits i sistnämnda punkt.

I övrigt sker alltså samordningen enligt de principer som beskrivits i punkt 8, och det kan därför hänvisas till kommentaren där.

Punkt 10

I förevarande punkt har upptagits en särskild övergångsbestämmelse som i realiteten innebär en ändring av nuvarande regel i 14 kap. 2 § tredje stycket. Den bygger på förslag i avsnitt 8.3.

En förutsättning för att regeln skall vara tillämplig är att en kvinna före den nya lagstiftningens ikraftträdande har beviljats tilläggspension i form av änkepension. Vidare krävs att denna änkepension, också före ikraftträdandet, har med stöd av 14 kap. 2 § tredje stycket i dess nuvarande lydelse dragits in på den grunden att kvinnan ingått nytt äktenskap.

Innebörden av den nya regeln är att kvinnan skall kunna återfå den indragna änkepensionen efter den förste mannen, om det nya äktenskapet skulle upplösas efter att ha bestått i minst fem år. Detta gäller dock enbart under förutsättning att den nye mannen var 60 år eller äldre vid äktenskapets ingående.

Skulle det nya äktenskapet upplösas efter att ha bestått kortare tid än fem år följer redan av 14 kap. 2 § tredje stycket i dess nuvarande lydelse — som i ett fall som det här berörda har fortsatt tillämpning (punkt 2) — att kvinnan återfår rätten till änkepension efter den förste mannen.

Punkt 11

I förevarande punkt har intagits den övergångsregel för avvecklingen av

barntillägget som vi föreslagit i avsnitt 11.2. Den innebär att sådana försäkrade som vid den nya lagstiftningens ikraftträdande redan har rätt till barntillägg skall ha kvar denna rätt också fortsättningsvis. I dessa fall prövas den fortsatta rätten till barntillägg enligt de hittillsvarande reglerna för denna förmån. Däremot skall efter ikraftträdandet inte kunna nybeviljas barntillägg till försäkrade som inte tidigare haft rätt därtill eller för barn som inte berättigade föräldern till barntillägg vid tidpunkten för ikraftträdandet.

Avgörande för regelns tillämpning är att den försäkrade hade rätt till barntillägg för december 1988. Däremot krävs inte att han då faktiskt uppbar denna förmån.

Punkt 12

I avsnitt 10 har föreslagits att hustrutillägget skall avvecklas efter en viss övergångstid. Enligt förslaget skall detta ske med början vid samma tidpunkt som de nya bestämmelserna om efterlevandepension träder i kraft. Äldre regler om hustrutillägg skall dock i viss utsträckning tillämpas även för tiden efter den 31 december 1988.

Det framlagda förslaget till ändring av 10 kap. 4 § andra stycket innebär bl. a. att samordningen mellan hustrutillägg och vissa andra pensionsformer avskaffas. Detta är en konsekvens av att hustrutillägget avvecklas. Under den övergångstid då hustrutillägg alltjämt kan utgå skall samordningsregeln i den paragrafen emellertid fortsätta att gälla. Detta följer av övergångsbestämmelsen i förevarande punkt.

Punkt 13

Den i förevarande punkt intagna övergångsbestämmelsen har behandlats i kommentaren till 5 kap.

Punkt 14

Om det i en annan lag än AFL eller i en förordning hänvisas till änkepension enligt AFL skall därmed avses sådan änkepension som utges med stöd av punkt 2, 5 eller 6, om annat inte framgår av omständigheterna. Med änkepension kan i regel alltså inte likställas omställningspension eller särskild efterlevandepension.

13.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring

5 kap. Ersättning vid dödsfall

2 §

Andra stycket anger de olika former av efterlevandelivränta som kan utgå enligt kapitlet. I enlighet med de överväganden som redovisats i avsnitt 9 skall livränta alltså kunna utges till efterlevande barn samt till

vuxna efterlevande i form av omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta.

I tredje stycket har intagits bestämmelse om likställande i vissa fall av icke gifta samboende med gifta. Motsvarande regel finns i dag i 6 §. I den nya bestämmelsen har kretsen likställda ändrats i enlighet med vad som föreslagits under avsnitt 9.4.1. Bestämmelsen överensstämmer med motsvarande regler i 8 kap. 1 § tredje stycket och 14 kap. 1 § tredje stycket AFL.

Någon motsvarighet till nuvarande 8 och 11 §§ om rätt till efterlevandelivränta för frånskild kvinna resp. förälder till den försäkrade har inte upptagits i lagförslaget. Motivering härför har lämnats i avsnitt 9.4.1. I förslaget har inte heller intagits motsvarighet till nuvarande 13 § om nedsättning av efterlevandelivräntor som samtidigt utgår till flera vuxna efterlevande efter den avlidne, eftersom fall som regleras i den paragrafen inte kommer att kunna uppstå inom ramen för det nya systemet för rätt till efterlevandeförmåner.

3 §

Paragrafen, som motsvarar nuvarande 2 § andra, tredje och fjärde styckena, anger underlaget för beräkning av efterlevandelivränta (ersättningsunderlaget).

4 §

För att markera den centrala ställning som avses tillkomma livräntor till efterlevande barn har i förslaget reglerna härom flyttats fram före bestämmelserna om rätten till livränta för efterlevande make.

Första stycket i paragrafen upptar de nya åldersgränserna för rätt till barnlivränta. Som angetts i avsnitt 9.3 har bestämmelserna utformats efter mönster av vad som föreslås gälla beträffande barnpension inom folk- och tilläggspensioneringen. Det kan därför hänvisas till kommentaren till 8 kap. 2 § i förslaget till lag om ändring i AFL.

Hänvisningen i andra stycket till 8 kap. 3 § andra stycket AFL innebär att avdrag skall göras på barnlivränta för engångsbelopp som kan ha utgetts till barnet i underhållsbidrag. Bestämmelsen motsvarar nuvarande 9 § andra stycket.

Även 20 kap. 2 § fjärde stycket AFL skall gälla beträffande rätten till barnlivränta enligt LAF. Härigenom ges ett utländskt barn, som tagits emot här i landet i adoptionssyfte av den försäkrade, rätt till livränta om den försäkrade skulle avlida innan adoptionen genomförts (jfr under avsnitt 9.3).

Nuvarande tredje stycket i 9 § föreslås upphävt till följd av att rätten till barnlivränta för styvbarn skall avskaffas (avsnitt 9.3).

5 §

Paragrafen anger storleken av livränta till barn. Jämförd med den nu gällande bestämmelsen i 10 § innebär paragrafen den ändringen att barn-

livränta alltid skall beräknas efter de procenttal som i dag gäller då den försäkrade inte efterlämnar livränteberättigad änka. I avsnitt 9.3 har detta förslag utvecklats närmare.

6 §

I paragrafen upptas regler för rätten till de i avsnitt 9.4 föreslagna två formerna av omställningslivränta. Förutsättningarna härför anges genom hänvisning till motsvarande regler för omställningspension i 8 kap. 4 och 5 §§ AFL. Det kan därför hänvisas till motiveringen till dessa lagrum.

7 §

I paragrafen regleras förutsättningarna för rätten till särskild efterlevandelivränta. Detta görs genom hänvisning till motsvarande regler i fråga om rätten till särskild efterlevandepension inom den allmänna pensioneringen i 8 kap. 6—10 §§ AFL. Innebörden av reglerna har utvecklats under avsnitt 13.1 i kommentaren till de nämnda paragraferna.

Hänvisningen i andra stycket till olika regler i 16 kap. AFL innebär att beträffande särskild efterlevandelivränta skall gälla vad som där sägs om föreskrift om undersökning av viss läkare m. m. (16 kap. 2 § AFL), skyldighet för försäkringskassa att ta initiativ till rehabilitering m. m. och för den efterlevande att deltaga i sådan verksamhet (16 kap. 3 § AFL) samt indragning och nedsättning av särskild efterlevandepension (16 kap. 7 a § AFL). Även 14 kap. 6 § AFL skall — som föreslagits i avsnitt 9.5 — tillämpas när det gäller möjligheterna att uppbära särskild efterlevandelivränta vid bosättning utanför Sverige.

Någon motsvarighet till nuvarande 7 § har inte upptagits beträffande omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta. Regeln i nämnda paragraf innebär att livräntan till en kvinna, som sammanbott med den försäkrade under äktenskapsliknande förhållanden utan att ha varit gift med denne, minskas med hänsyn till det underhållsbidrag som kvinnan kan uppbära från förutvarande make och med vissa ersättningar som har sin grund i tidigare äktenskap och som skulle ha fallit bort vid omgifte. Att göra motsvarande avräkning på omställningslivränta eller särskild efterlevandelivränta skulle strida mot utformningen i övrigt av de förmånerna.

8 §

Paragrafen anger storleken av omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta. Jämförd med nuvarande bestämmelse i 4 § om storleken av änkelivränta innebär paragrafen den ändringen att livräntan utgör 20 % i stället för 40 % av ersättningsunderlaget då den försäkrade efterlämnar även livränteberättigat barn. I sådant fall skall enligt förslaget livräntan till barnet utgå utan minskning med hänsyn till den livränta som utges till den vuxne efterlevande (5 §).

Motsvarighet saknas till nuvarande stadgande i 4 § andra stycket om femtondelsreducering av livränta till en vuxen efterlevande.

9 §

I paragrafen ges bestämmelse om samordning mellan särskild efterlevandelivränta och vissa andra förmåner. Detta görs genom en hänvisning till motsvarande regel i 8 kap. 12 § AFL för särskild efterlevandepension från den allmänna pensioneringen.

Andra meningen reglerar samordningen i fall då den efterlevande har rätt till såväl särskild efterlevandepension som särskild efterlevandelivränta. Eftersom förutsättningarna för rätt till efterlevandelivränta överensstämmer med de som avses gälla för efterlevandepension, kommer en efterlevande som är berättigad till den förra förmånen i regel att vara berättigad också till den senare. Som framgår av 6 kap. 1 § skall livräntan och pensionen inbördes samordnas enligt de principer som gäller i dag, dvs. livräntan utgår endast i den mån den överstiger pensionen. Detta innebär att, om den efterlevande har rätt till såväl särskild efterlevandepension och särskild efterlevandelivränta som annat stöd av i paragrafen avsett slag (dvs. stöd i de former som anges i 8 kap. 12 § AFL), samordning med det senare måste ta sikte på det belopp som utgår i form av livränta och pension sedan dessa först samordnats med varandra. Överstiger det andra stödet därvid vad som utgår i pension och livränta, skall således sistnämnda förmåner över huvud taget inte utges. Är däremot pensionen och livräntan större än det andra stödet, utgår de förstnämnda förmånerna som utfyllnad till det senare. Vid denna samordning skall avräkning i första hand göras på livräntan och därefter på pensionen. Innebär avräkningen att livräntan helt faller bort, görs enligt förslaget till 14 kap. 8 § AFL reduktion därefter först på tilläggspensionen och sedan på folkpensionen.

10 §

Paragrafen motsvarar nuvarande 12 §.

11 §

Begränsningsregeln i första stycket överensstämmer med nuvarande 14 §.

Hänvisningen i andra stycket till 16 kap. 1 § AFL innebär bl. a. att det i princip skall krävas att den efterlevande ansöker om efterlevandelivränta för att få rätt därtill. Enligt nuvarande praxis utreder dock försäkringskassorna även utan ansökan om en efterlevande till en avliden försäkrad har rätt till ersättning på grund av arbetsskada, om det av uppgifter som kassan har tillgängliga framgår att sådan ersättning kan komma i fråga (jfr prop. 1975/76:197 s. 108). Finner kassan att detta är fallet, initierar den en ansökan om livränta från den efterlevande.

Också de andra bestämmelserna i 16 kap. 1 § AFL skall kunna tillämpas i fråga om efterlevandelivränta enligt LAF. Sålunda skall en tidsbe-

gränsad särskild efterlevandelivränta kunna utbetalas för förlängd tid utan att särskild ansökan därom görs. Likaså skall finnas möjlighet att tillerkänna den som ansöker om särskild efterlevandelivränta ersättning för kostnader för läkarundersökning m. m. som är av betydelse för prövningen av rätten till livränta.

Även 16 kap. 5 § femte stycket AFL avses gälla beträffande livräntor till efterlevande barn och vuxna. Barnlivränta skall alltså kunna utges retroaktivt för längst två år tillbaka, medan omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta skall kunna utbetalas för längst tre månader tillbaka före ansökningsmånaden. Förslaget skall ses mot bakgrund av förmånernas syfte att lämna bidrag till den efterlevandes löpande underhåll resp. att utgöra ett stöd under en omställningstid (jfr prop. 1978/79:75 i vad avser motsvarande regler för allmän pension).

Hänvisningen till 16 kap. 5 § sjunde stycket AFL medför att det för efterlevandelivräntornas del kommer att gälla samma regel om avräkning vid retroaktiv utbetalning av efterlevandeförmån till barn som inom efterlevandepensioneringen.

16 kap. 8 § AFL innehåller bestämmelse om skyldighet för den som uppbär bl. a. efterlevandepension att till försäkringskassan anmäla inträffade förändringar som är av betydelse för rätten till den utgående förmånen. Denna bestämmelse avses gälla även beträffande efterlevande som erhåller efterlevandelivränta enligt LAF.

När det slutligen gäller hänvisningen till 16 kap. 9 § AFL innebär denna bl. a. att omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta utgår längst t. o. m. månaden före den varunder den efterlevande uppnår 65 års ålder.

Av 6 kap. 7 § framgår att 10 kap. 4 § AFL skall tillämpas också i fråga om ersättning från arbetsskadeförsäkringen. Detta innebär bl. a. att två omställningslivräntor inte kan utgå till samma efterlevande för samma tid. Med hänsyn till den nya lydelsen av den nämnda paragrafen i AFL skall fortsättningsvis egenlivränta kunna utges samtidigt med omställningslivränta eller — i vissa fall — särskild efterlevandelivränta. Likaså kan barnlivränta utges samtidigt efter barnets båda föräldrar.

6 kap. Särskilda bestämmelser om ersättning

1 §

Någon motsvarighet till det nuvarande tredje stycket i paragrafen har inte upptagits i lagförslaget, eftersom omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta inte skall utges till efterlevande som är 65 år eller äldre.

8 kap. Övriga bestämmelser

4 §

På motsvarande sätt som beträffande särskild efterlevandepension inom

efterlevandepensioneringen skall ärenden om särskild efterlevandelivränta avgöras av försäkringskassans socialförsäkringsnämnd.

Övergångsbestämmelserna

Punkt 1

De nya reglerna avses träda i kraft vid samma tidpunkt som reformen på efterlevandepensioneringens område, dvs. den 1 januari 1989.

Övergångsregleringen inom arbetsskadeförsäkringen motsvarar i stort sett den som föreslås gälla för den reformerade efterlevandepensioneringen. Dock görs gränsdragningen mellan det äldre och det nya systemet med utgångspunkt från tidpunkten för arbetsskadan och inte, som inom efterlevandepensioneringen, tidpunkten för dödsfallet. Med hänsyn till att enligt 2 kap. 4 § LAF en skada till följd av annat än olycksfall anses ha inträffat den dag då skadan visade sig kommer denna dag ofta att bli av avgörande betydelse för vilka regler som skall tillämpas.

Reglerna i LAF om ersättning till efterlevande tillämpas också i fall då ersättning skall utgå med stöd av lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd eller lagen (1977:267) om krigsskadeersättning till sjömän. De nya bestämmelserna för efterlevandeförmåner i LAF kommer därför att tillämpas också på ersättning till efterlevande enligt de nämnda lagarna. Härvid blir samma övergångsbestämmelser som för LAF tillämpliga. Äldre regler om livräntor till änkor m. fl. i LAF skall således fortfarande gälla för bl. a. dem som uppbär livränta vid ikraftträdandet och kvinnor som då har uppnått 45 års ålder, även då rätten till livränta har sin grund i lagen om statligt personskadeskydd eller lagen om krigsskadeersättning till sjömän.

Punkt 2

Här anges den principiella utgångspunkten för övergångsregleringen, nämligen att det nya systemet skall tillämpas endast då fråga är om dödsfall till följd av en arbetsskada som inträffar efter ikraftträdandet. Detta gäller fullt ut i fråga om rätten till efterlevandelivränta för maken (eller därmed likställd) till en avliden kvinnlig försäkrad.

Att äldre bestämmelser skall tillämpas i fall då arbetsskadan inträffat före ikraftträdandet innebär att livräntor som beviljats enligt äldre regler även fortsättningsvis följer dessa regler. Det betyder vidare att efterlevandelivräntor kan nybeviljas med tillämpning av äldre bestämmelser även efter ikraftträdandet. Förutsättning härför är att arbetsskadan har inträffat före ikraftträdandet. Att dödsfallet har skett först därefter är härvid utan betydelse. Beroende på tidpunkten för skadan kan det här komma i fråga att nybevilja livränta med tillämpning antingen av nuvarande bestämmelser i LAF eller av bestämmelserna i lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring (YFL) eller äldre lagstiftning.

Att gränsdragningen mellan de nuvarande och de nya efterlevandeförmånerna skall ske med olika utgångspunkter inom AFL och LAF —

tidpunkten för dödsfallet resp. arbetsskadan — kan leda till att det för en och samma efterlevande blir aktuellt att tillämpa de nya bestämmelserna om efterlevandepension samtidigt med de äldre reglerna om efterlevandelivränta. I fråga om samordningen övergångsvis mellan efterlevandeförmåner enligt å ena sidan AFL och å andra sidan LAF och äldre lagar om arbetsskadeförsäkring kommer då att gälla följande.

I de fall då efterlevandelivränta skall utgå enligt äldre bestämmelser skall dessa äldre bestämmelser tillämpas fullt ut. Detta gäller i princip också då fråga är om samordning med pensionsförmåner och även om dessa senare utgår med tillämpning av det nya systemet för efterlevandepensionering. Skall livränta utges enligt hittillsvarande regler i LAF, kommer samordningen att ske enligt 6 kap. 1 § i dess nuvarande lydelse. Detta innebär att en änkelivränta samordnas med omställningspension och särskild efterlevandepension enligt AFL och att livräntan utges endast i den mån den överstiger vad som utgår inom folk- och tilläggspensioneringen i form av någon av de nämnda pensionerna. Sedan dessa förmåner upphört att utgå, kommer änkelivräntan att utges med hela sitt bruttobelopp. Efter det att änkan fyllt 65 år skall samordning ske med folkpension i form av ålderspension enligt 6 kap. 1 § tredje stycket i dess nuvarande lydelse.

Har den efterlevande rätt till livränta enligt YFL eller äldre lag och samtidigt rätt till någon av de nya förmånerna inom efterlevandepensioneringen samordnas förmånerna enligt 17 kap. 2 § AFL i detta lagrums nya lydelse. Samordningen skall därvid göras på motsvarande sätt som då rätt samtidigt föreligger till änkelivränta enligt nämnda lagar och till änkepension, dvs. reduktionen görs på efterlevandepensionen.

Punkt 3

De nya åldersgränserna för barnlivränta skall, enligt föreskrift i första stycket, gälla även i fall då rätten till sådan livränta har sin grund i dödsfall till följd av en arbetsskada som har inträffat före ikraftträdandet. I princip skall alltså de nya reglerna tillämpas i fråga om alla barnlivräntor enligt LAF, oberoende av tidpunkten för arbetsskadan eller dödsfallet.

Enda undantaget härifrån avser barn som är 18 år eller äldre vid ikraftträdandet och som då redan har rätt till livränta. Om ett sådant barn inte har rätt att behålla livräntan lika länge som eljest med stöd av de nya reglerna, skall i stället tillämpas hittillsvarande bestämmelser i 5 kap. 9 § första stycket. Barnet kan då med tillämpning av dessa uppbära livräntan fram till dess det fyller 19 år eller, om barnet till följd av sjukdom eller annan dylik orsak inte kan försörja sig, tills det uppnår 21 års ålder. Detta gäller även om barnet vid årsskiftet 1988-1989 bedriver studier som ger rätt till barnlivränta enligt de nya bestämmelserna men vid senare tidpunkt avslutar dessa studier.

Rätten för ett utländskt barn som tagits till Sverige i adoptionssyfte att, om en av de tilltänkta adoptivföräldrarna skulle avlida till följd av en

arbetsskada, erhålla efterlevandelivränta efter denne skall enligt andra stycket gälla i situationer då dödsfallet inträffar efter ikraftträdandet. Avgörande blir alltså här tidpunkten för dödsfallet, och inte som eljest tidpunkten för arbetsskadan.

Punkt 4

Om det — med stöd av regeln i punkt 5 — efter en försäkrad, som avlidit på grund av en arbetsskada som inträffat efter ikraftträdandet, utges livränta till en änka eller därmed jämställd kvinna enligt det hittillsvarande systemet, skall beträffande barnlivräntor efter den försäkrade gälla en särskild övergångsbestämmelse. I sådant fall skall barnlivräntorna inte utgå med de kompensationsgrader som anges i den nya 5 kap. 5 § utan med de kompensationsgrader som följer av 5 kap. 10 § i dess nuvarande lydelse. Livräntan för det första barnet beräknas alltså till 20 % av ersättningsunderlaget i stället för 40 % så länge som änkelivräntan utbetalas. Samordningen mellan livräntorna till änkan och barnet följer i dessa situationer, liksom i fall då arbetsskadan har inträffat före ikraftträdandet, hittillsvarande bestämmelser.

Punkt 5

Denna punkt motsvarar punkt 5 i övergångsbestämmelserna till lagen om ändring i AFL. Den innebär att kvinnor, som vid det nya regelsystemets införande är 45 år eller äldre, behåller rätten till efterlevandeförmåner enligt hittillsvarande regler även om den arbetsskada till följd av vilken mannen avlidit inträffat först under år 1989 eller senare. Rätten att fortsättningsvis erhålla efterlevandelivränta enligt nuvarande system gäller inte enbart änkor utan även kvinnor som jämställs med änkor enligt 5 kap. 6 § i nuvarande lydelse och frånskilda kvinnor. I sistnämnda fall är det utan betydelse om makarna skilts före eller efter ikraftträdandet. För andra kvinnor än de som avses i 5 kap. 8 § i nuvarande lydelse krävs dock att de vid ikraftträdandet av det nya systemet var gifta med den sedermera avlidne mannen eller då sammanbodde med honom under sådana förhållanden som anges i 5 kap. 6 § i dess nu gällande lydelse.

Vid samordning med efterlevandepension till en kvinna som erhåller efterlevandelivränta med stöd av förevarande övergångsregel gäller vad som angetts under punkt 2.

Punkt 6

Hänvisningen till 10 kap. 4 § AFL i detta lagrums äldre lydelse innebär att nuvarande regler fortsätter att gälla för samordningen mellan bl. a. änkelivränta enligt äldre bestämmelser och egenlivränta (jfr 6 kap. 7 § LAF).

Punkt 7

Denna punkt motsvarar punkt 7 i övergångsbestämmelserna till lagen om ändring i AFL.

Punkt 8

Enligt punkt 6 i övergångsbestämmelserna till lagen om ändring i AFL (se under avsnitt 13.1) skall vissa gifta (och därmed likställda) kvinnor, som är födda år 1944 eller senare, kunna beviljas änkepension från folk- och tilläggspensioneringen enligt äldre regler (på speciella villkor), även om mannen avlider efter det att reformen på efterlevandepensioneringens område har trätt i kraft. En sådan kvinna kan dessutom få rätt till efterlevandelivränta från arbetsskadeförsäkringen enligt de nya reglerna härför, om arbetsskadan inträffar efter den 31 december 1988. I sådana fall skall livräntan utges endast i den mån den överstiger änkepensionen. Detta blir en följd av att enligt förevarande punkt äldre bestämmelser i 6 kap. 1 § första stycket skall ha fortsatt giltighet i situationer av detta slag. Om arbetsskadan har inträffat före ikraftträdandet men dödsfallet först därefter, kan en kvinna i här behandlad åldersgrupp få rätt till efterlevandelivränta enligt äldre bestämmelser och samtidigt viss rätt till änkepension enligt det hittillsvarande regelsystemet härför. Mellan dessa förmåner görs då samordning enligt 6 kap. 1 § i nu gällande lydelse. Detta medför — utöver samordning enligt första stycket — att tredje stycket i nämnda paragraf då tillämpas. Efterlevandelivräntan skall alltså samordnas med kvinnans änkepension från ATP enligt denna regel fr. o. m. den tidpunkt då hon uppnår 65 års ålder.

Punkt 9

Enligt punkterna 8 och 9 i övergångsbestämmelserna till lagen om ändring i AFL skall i vissa fall övergångsvis utgiven änkepension från tilläggspensioneringen samordnas med tilläggspension i form av ålderspension till änkan. En änka som omfattas av de övergångsbestämmelserna kan dessutom vara berättigad till änkelivränta från LAF enligt hittillsvarande regler. Enligt 6 kap. 1 § första stycket LAF görs då en samordning mellan änkelivräntan och tilläggspensionen av innebörd att livräntan utgår endast i den mån den överstiger änkepensionen. Vid tillämpning av den regeln skall, enligt förevarande övergångsbestämmelse, änkepensionen beaktas med det belopp vartill den uppgår före samordningen med ålderspensionen från ATP. Änkelivräntan skall alltså reduceras med hela beloppet för änkepensionen.

På motsvarande sätt skall vid tillämpning övergångsvis av 6 kap. 1 § tredje stycket LAF i dess nuvarande lydelse tas hänsyn till — förutom folkpension i form av ålderspension — änkepension från tilläggspensioneringen med dess belopp före samordning med ålderspension från ATP.

13.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension

Ändringarna i förevarande lag är bl. a. en följd av förslaget i avsnitt 10 att

den särskilda folkpensionsförmånen hustrutillägg skall avvecklas med en viss övergångstid.

Enligt den i avsnitt 10.2.2 föreslagna övergångsregleringen skall kvinnor som vid ikraftträdandet är 55 år eller äldre även fortsättningsvis omfattas av bestämmelserna om hustrutillägg. Sådana kvinnor skall alltså, när de fyller 60 år, alltjämt kunna beviljas hustrutillägg, och de skall dessutom i förekommande fall — efter dispens — kunna ges rätt härtill även dessförinnan. Detta har lett till omarbetning av 1 §.

Kvinnor som vid den nya lagstiftningens införande är 54 år eller yngre skall inte vidare kunna nybeviljas hustrutillägg. Uppbär emellertid en sådan kvinna hustrutillägg vid ikraftträdandet, skall detta fortsätta att utges enligt nu gällande regler. Skulle hustrutillägget senare komma att dras in med tillämpning av nuvarande regler, kan kvinnan inte därefter på nytt beviljas sådant tillägg. En bestämmelse härom har intagits som en övergångsregel.

I de fall då en kvinna — med stöd av övergångsbestämmelserna till lagen om ändring i AFL — uppbär folkpension i form av änkepension efter ikraftträdandet av den föreslagna reformeringen av efterlevandepensioneringen skall hon kunna få kommunalt bostadstillägg till änkepensionen. Sådant tillägg skall kunna utges även till den som uppbär hustrutillägg efter ikraftträdandet. 2 § har ändrats med hänsyn till dessa förslag. Där har också upptagits förslagen i avsnitt 7 att kommunalt bostadstillägg skall kunna utges som en tilläggsförmån till dem som erhåller omställningspension och särskild efterlevandepension från folkpensioneringen.

Ändringen i 5 § motiveras av förslaget i avsnitt 11 om avveckling av barntillägget och av de övergångsregler som föreslås härtill.

13.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1969:205) om pensionstillskott

Ändringarna är en följd av den föreslagna reformeringen av efterlevandepensioneringen. Enligt förslag i avsnitt 7 skall till omställningspension och särskild efterlevandepension kunna utbetalas pensionstillskott med maximalt 48 % av basbeloppet för år räknat. Vidare skall i situationer då änkepension övergångsvis utges från folkpensioneringen denna kunna förhöjas med pensionstillskott enligt samma regler som gäller för närvarande. Föreskrift härom har intagits i 1 §. Denna avser änkepension såväl enligt 8 kap. AFL i dess hittillsvarande lydelse som enligt 16 § lagen (1962:382) angående införande av lagen om allmän försäkring.

I 2 §, som anger storleken av pensionstillskott till omställningspension, särskild efterlevandepension och änkepension, har i tredje stycket gjorts en ändring som betingas av ändringarna i 8 kap. AFL. Syftet är att nuvarande bestämmelser om pensionstillskott till änkepension skall gälla också efter genomförandet av reformen på efterlevandepensioneringens område. Utges sålunda en änkepension som reducerats med visst antal 15-delar på grund av änkans ålder eller till följd av förtida uttag av

ålderspension, skall pensionstillskottet liksom hittills reduceras i motsvarande mån.

2 § anger vidare att pensionstillskott till partiell särskild efterlevandepension utbetalas med motsvarande andel av oreducerat tillskott. Slutligen har i paragrafen upptagits en bestämmelse som syftar på de fall då en änkepension utges med viss andel av en oreducerad sådan pension till följd av punkt 6 i övergångsbestämmelserna till lagen om ändring i AFL (avsnitt 13.1). I sådana situationer kan änkepensionen utges t. ex. med viss 30-del av en änkepension enligt reglerna i 8 kap. AFL i nuvarande lydelse. I fall av detta slag skall också pensionstillskottet minskas i motsvarande mån.

13.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:143) om bidragsförskott

Ändringen i 4 § är en följd av förslaget i avsnitt 6.4.1 om höjning i vissa fall av nivåerna för bidragsförskott. Enligt förslaget skall bidragsförskott alltid utgå med belopp motsvarande 40 % av basbeloppet för år räknat. Detta skall gälla oberoende av om barnet samtidigt är berättigat till barnpension från folkpensioneringen. Utgår bidragsförskott i förhållande till båda föräldrarna, skall det utgöra 40 % av basbeloppet för år räknat i förhållande till vardera föräldern.

Ändringarna i 2, 7 och 11 §§ är orsakade av att det nuvarande andra stycket i 4 § sålunda upphävs.

De nya nivåerna för bidragsförskott avses gälla förskott beviljade såväl före som efter ikraftträdandet. I förekommande fall får därför göras en uppräkning fr. o. m. januari 1989 av bidragsförskott som utges sedan tiden dessförinnan.

I fråga om bidragsförskott som belöper på tid före januari 1989 gäller alltjämt nuvarande nivåer även om förskottet utbetalas först efter ikraftträdandet.

13.6 Förslaget till lag om ändring i lagen (1984:1095) om förlängt bidragsförskott för studerande

Ändringarna är en följd av att nuvarande 4 § andra stycket lagen (1964:143) om bidragsförskott föreslås upphävt.

De nya nivåer för bidragsförskott i vissa fall som vi föreslår i avsnitt 6.4.1 kommer att gälla även beträffande förlängt bidragsförskott för studerande. I 5 § föreskrivs nämligen att storleken härav bestäms enligt 4 § lagen om bidragsförskott.

13.7 Förslaget till lag om ändring i lagen (1984:1096) om särskilt bidrag till vissa adoptivbarn

5 § andra stycket föreslås upphävt till följd av förslaget i avsnitt 6.4.1 att bidrag enligt förevarande lag alltid skall utgöra 40 % av basbeloppet för

år räknat. Detta belopp skall alltså utges även om barnet samtidigt är berättigat till barnpension från folkpensioneringen eller om bidragsförskott samtidigt utbetalas för barnet.

13.8 Förslaget till lag om ändring i lagen (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd

Tillägget till första stycket i 24 § är föranlett av förslaget till reformerat system för efterlevandeskydd inom den allmänna försäkringen och inom arbetsskadeförsäkringen. Efterlevandepension i form av omställningspension samt omställningslivränta från arbetsskadeförsäkringen skall inte påverkas av att den efterlevande för samma tid kan vara berättigad till kontant arbetsmarknadsstöd (KAS) och skall inte heller medföra reducering av KAS, på motsvarande sätt som de nämnda efterlevandeförmånerna skall kunna utgå ograverade av inkomst av förvärvsarbete (se avsnitt 7.3.3). Inte heller skall KAS minskas med hänsyn till efterlevandepension i form av särskild efterlevandepension eller motsvarande ersättning inom arbetsskadeförsäkringen. I fall då den efterlevande har rätt till såväl sådan förmån som KAS skall i stället efterlevandepensionen och efterlevandelivräntan reduceras med beloppet för KAS. Regler härom har införts i 8 kap. 12 § och 14 kap. 8 § AFL samt 5 kap. 9 § LAF (jfr avsnitt 7.4.4 och 9.4.3). I fråga om änkepension enligt AFL och motsvarande livränta enligt LAF som utgår efter ikraftträdandet skall nuvarande regler om samordning med KAS ha fortsatt tillämpning. Dessutom skall givetvis även fortsättningsvis göras samordning enligt hittillsvarande regler mellan å ena sidan KAS och å andra sidan änke- och änklingspension m. m. som grundas på den avlidne makens tjänsteförhållanden.

De angivna principerna för samordning mellan å ena sidan särskild efterlevandepension och å andra sidan KAS avses gälla också beträffande de andra ersättningar som enligt förslagen till 8 kap. 12 § och 14 kap. 8 § AFL samt 5 kap. 9 § LAF skall reducera särskild efterlevandepension resp. särskild efterlevandelivränta. Även med avseende på samordningen mellan å ena sidan omställningspension och omställningslivränta och å andra sidan olika sociala förmåner bör tillämpas samma principer som de nyss beskrivna. Ändringar påkallas därför i bl. a. olika förordningar på arbetsmarknadsområdet.

13.9 Förslaget till lag om ändring i taxeringslagen (1956:623)

Enligt våra förslag i avsnitt 7.3.3 och 7.4.3 skall den som uppbär omställningspension eller särskild efterlevandepension från folkpensioneringen ha rätt till extra avdrag vid beskattningen enligt samma regler som pensionstagare med ålderspension eller änkepension. Sådan rätt uppkommer redan med nuvarande lydelse av anvisningarna till 50 § kommu-

nalskattelagen (1928:370), varför någon ändring inte erfordras av den bestämmelsen.

Däremot krävs med anledning av detta förslag en ändring av föreskriften om skyldigheten att avlämna självdeklaration. Förslag härtill har upptagits i den nya lydelsen av 22 § 3 mom. taxeringslagen (1956:623).

Särskilda yttranden

Särskilt yttrande av ledamöterna Karin Ahrland, Gösta Andersson och Ingegerd Troedsson

Änkepensioneringen inom ATP kom till i början av 1960-talet. Situationen för kvinnorna var då helt annorlunda än i dag. Av samtliga kvinnor mellan 30 och 54 år var det bara 30 % som tjänade så mycket att det gav ATP-poäng. I dag gäller detta ungefär 90 % av kvinnor i dessa åldrar.

De kvinnor som tjänade in ATP fick år 1960 i genomsnitt endast hälften så många ATP-poäng som männen. I dag tjänar de in två tredjedelar mot männen. Dessutom har tillkommit rätten att räkna ATP-år vid vård av egna barn under tre års ålder. Det betyder att en kvinna (eller man) kan vara hemma några år, sedan arbeta deltid ytterligare ett antal år och ändå få full pension om man har 15 år med full lön.

Till detta kommer att grundpensionsförmånerna för pensionärer utan egen ATP förbättrats betydligt genom pensionstillskotten och de höjda bostadstilläggen. I år har en ensamstående — utan andra tillgångar — i en kommun med lägsta bostadstillägg nära 51 000 kr. att disponera. Detta kan jämföras med en annan ensamstående som tjänat ungefär 115 000 kr. om året. Denne får nära 56 000 kr. från den allmänna pensioneringen inkl. bostadstillägg och efter skatt, dvs. knappt en tiondel mer.

Utvecklingen betyder också att allt fler kvinnor får icke obetydliga dubbla pensioner, den egna och därutöver änkepensionen. Samtidigt framstår det som allt orättvisare att en änka med små barn får änkepension medan änklingen med små barn inte får det. Inte heller sambor får någon efterlevandepension från ATP ens om de har små barn.

Ytterligare en grav orättvisa är vissa skilsmässofall. Hustrun kan under många år ha varit hemarbetande och stå utan egna ATP-poäng. Vid skilsmässa får hon ingen del i de ATP-poäng som maken med hjälp av hennes markservice tjänat in.

Föreliggande betänkande innehåller förslag till förändringar i efterlevandepensioneringen. Samtliga partier har uttalat sig för behovet av nya regler på detta område.

Det hade varit önskvärt såväl formellt som materiellt om man samtidigt kunnat behandla de generella frågorna gällande ATP-systemet. Inte minst hade det enligt vår uppfattning varit önskvärt att frågan om del-

ning i vissa fall av under äktenskapet intjänade ATP-poäng samtidigt hade fått sin lösning.

Vi är emellertid medvetna om att också kostnadsutvecklingen vad gäller efterlevandepensioneringen är sådan att möjligheten till generösa övergångsregler är större ju snabbare förändringarna kan genomföras.

I betänkandet föreslås också betydande förbättringar av reglerna i förhållande till 1983 års (senare tillbakadragna) proposition om efterlevandepensioneringen. Detta gäller såväl de nya reglerna som de omfattande övergångsbestämmelserna.

ATP är ett fördelningssystem. Det innebär att varje års förvärvsarbetande förutsätts betala de pensioner som beslutats av tidigare generationer.

Detta betyder också att systemet inte får utformas så att det missgynnar dem som på hel- eller deltid fostrar och vårdar de barn som en gång skall betala allas pensioner.

Ett klart uttryck för denna insikt är den rätt att räkna ATP-år för vård av egna barn under tre års ålder som infördes år 1981. Denna regel innebär att en förälder som under ett antal år vårdar egna småbarn ändå kan uppnå de 30 ATP-år som krävs för hel pension.

Viktig är också 15-årsregeln som innebär att det är inkomsten under de 15 bästa åren som bestämmer pensionens storlek. En förälder har därigenom möjlighet att utöver några år med vård av de egna barnen också arbeta deltid under ett antal år utan att ATP-nivån behöver påverkas.

Trots detta slår som nämnts gällande system ofta orättvist. Det gäller inte minst de kvinnor som skiljer sig efter många år som hemarbetande och som kanske varit bosatta på orter där det är svårt för båda makarna att erhålla förvärvsarbete. Även efter ett långt äktenskap får mannen vid en skilsmässa alla de ATP-poäng som tjänats in med hustruns medverkan. Mannen har inte heller någon möjlighet att dela med sig av dessa ATP-poäng, även om också han tycker att det vore rättvist och naturligt.

Rätten att dela de ATP-poäng som tjänats in under äktenskapet vore, som vi ser det, en logisk uppföljning av äktenskapslagstiftningens krav på att makar skall leva på samma standard. Även den pensionsrätt som härrör från åren som gifta borde därför kunna delas mellan makarna vid skilsmässa eller ene makens död.

Under överblickbar tid kommer det troligen att främst vara kvinnorna som genom kortare arbetstid tar på sig huvuddelen av arbetet med barnen. Den valfriheten måste makarna enligt vår mening ha, även om det innebär att hustrun inte heller senare skulle komma upp till samma inkomst som mannen. Men det ter sig då också naturligt att konsekvenserna i pensionssammanhang bärs gemensamt.

Frågan om delning av ATP-poäng rymmer förvisso problem som måste lösas. Detta gäller inte minst kostnads- och avgränsningsfrågor. I vilka fall skall reglerna också omfatta sambor? Skall rätten att begära delning endast omfatta pensionspoäng som tjänas in efter en sådan reform? Skall den make som i samband med skilsmässa avhänds ATP-poäng genom delningen som i Tyskland kunna betala in "fyllnadsersättning"? Är vid

ene makens död ett system motsvarande det norska att föredra? (Den efterlevande maken kan där välja mellan sin egen ATP-pension eller drygt hälften av makarnas gemensamma pension.)

I pensionsberedningen har vi erhållit garantier för att frågan om delning av pensionspoäng skall utredas allsidigt och grundligt. Vi har därför böjt oss för att förslaget om ändrade regler för efterlevandepensioneringen läggs fram och genomförs nu även om det skulle ha varit önskvärt att frågan om delning av pensionspoäng eller motsvarande samtidigt erhållit sin lösning.

Särskilt yttrande av sakkunnige Jan Bröms och experten Harald Mårtensson

Beredningen skriver i avsnitt 8: "Den åsikten har stundom framförts att en man inom tilläggspensioneringen 'tjänar in' en rätt till änkepension för sin hustru. Någon reell grund för ett sådant synsätt finns inte. ATP är till sin utformning ett fördelningssystem, inte ett premiereservsystem."

Detta konstaterande är naturligtvis formellt riktigt. Det vore emellertid enligt vår mening olyckligt om statsmakten på denna formella grund river upp förmåner som medborgarna kan förväntas ha räknat med utan att ge dem realistiska möjligheter att med eget sparande kompensera sig för bortfallen. Ett sådant handlande skulle påskynda en trovärdighetskris för hela ATP-systemet. Under alla omständigheter bör inga beslut om att riva upp etablerade förmåner fattas innan de mera övergripande frågorna om ATP-systemets framtid har analyserats.

Beredningen har enligt vår mening heller inte på ett tillfredsställande sätt utrett de behov som efterlevandepensionerna avser att täcka. Dessa är av mycket olikartade slag. Det är således en betydande skillnad mellan de omställningsproblem en yngre änka med barn ställs inför och de ekonomiska svårigheter som kan vara förknippade med att bli änka i 70-årsåldern.

Beredningen visar på instrument med vars hjälp efterlevande i arbetsför ålder kan ges tillfredsställande möjligheter att på egen hand klara en omställning till ensamförsörjare. Den stora volymen efterlevandepensioner gäller emellertid äldre änkor. Här är problemet oftast att erbjuda dessa en mjuk övergång från en tidigare levnadsstandard baserad på två pensioner till en betydligt lägre inkomstnivå. Eftersom de fasta utgifterna i många familjer är betydande innebär redan en halvering av pensionerna — så som föreslås i beredningens övergångsregler — en kraftig standardsänkning.

Att det för flertalet familjer finns ett behov att skydda den efterlevande från större ekonomisl.a omställningar under de sista levnadsåren torde vara uppenbart. Eftersom de flesta kvinnor under överskådlig tid kommer att ha betydligt lägre egenpensioner än sina män och eftersom de normalt lever längre är efterlevandeskyddet i hög grad en kvinnofråga. I den bedömningen är det fullständigt irrelevant att många ser framför sig ett idealt samhälle där kvinnor och män har mer likvärdiga livsinkom-

ster. I åtskilliga decennier ytterligare kommer arbets- och inkomstförhållandena i samhället att skilja sig mellan män och kvinnor. Detta i sin tur lägger grund för pensionsförhållanden långt utöver den första hälften av 2000-talet. Däremot kan det naturligtvis diskuteras om ett efterlevandeskydd skall ligga i den allmänna försäkringen eller om det skall betraktas som den enskilda familjens eget ansvarsområde. Beredningen har valt den senare linjen.

Våra synpunkter gäller de krav som bör ställas på övergången till ett sådant system.

Utgångspunkten för en avveckling bör vara att ingen enskild försäkringstagare bör utsättas för vad som kan beskrivas som en kapitalförlust. Individen skall således inte komma sämre ut än vad som motsvarar de förmåner han kan sägas ha "tjänat ihop" genom de regler och förväntningar som ligger i det nuvarande systemet. Det finns då flera alternativa sätt på vilket detta kan åstadkommas. Det gemensamma är att de änkepensioner som beviljas bör utgå livsvarigt och inte bara under de år då änkan bör förväntas ha egen arbetsinkomst. Logiken i att som de föreslagna övergångsreglerna är konstruerade ta bort efterlevandeskyddet den dag änkan på grund av pensionering också måste sänka sin egeninkomst är ur behovssynpunkt helt obegriplig.

Följande tre principförslag skulle på ett godtagbart sätt skydda försäkringstagarna från kapitalförluster:

1. En metod vore att utgå från 30-årsregeln. Änkan efter den man som vid tidpunkten för det nya systemets införande har 30 ATP-år skulle då livsvarigt få ett efterlevandeskydd enligt dagens regler. Yngre män med säg 15 ATP-år skulle däremot endast lämna efter sig halv änkepension. Inga ytterligare anspråk på efterlevandeskydd mellan makar byggs upp efter genomförandetidpunkten. I enlighet med vad beredningen i sina övergångsregler föreslår för kvinnor som är yngre än 45 år skulle pensionspoängen endast räknas på de faktiska inkomsterna före genomförandetidpunkten, dvs. utan antagandepoäng.
2. Metod 1 är kanske för generös med tanke på att många personer som år 1989 eller 1990 uppnått 30 eller närmare 30 ATP-år fortfarande har ett stort antal år kvar på arbetsmarknaden under vilka de kan förväntas ha möjlighet att spara för efterlevandeskyddet. Ett högre delningstal kan därför diskuteras i just detta sammanhang för yngre personer.
3. En ytterligare metod att ge försäkringstagarna en realistisk möjlighet att upprätthålla sitt försäkringsskydd vore att erbjuda samtliga män inom tilläggspensionssystemet möjlighet att fram till sin egen pensionering på frivillig väg fortsätta att betala en viss procentuell avgift på deras faktiska inkomst upp till det s. k. ATP-taket.

Samtliga dessa tre metoder har förutom att ingen enskild medborgare kan sägas bli obilligt behandlad den fördelen att de erbjuder betydligt enklare och rätlinjigare lösningar än beredningens många särregler.

Särskilt yttrande av sakkunnige Tor Eriksen

Riksförsäkringsverket har i sitt remissvar över pensionskommitténs betänkande (SOU 1981:61) Familjepension anfört en rad principiella synpunkter. Enligt min mening har dessa i stor utsträckning giltighet även i förhållande till det nu lagda förslaget.

Mina synpunkter begränsas nu till att avse avsnitt 5 Allmänna överväganden och utgör en granskning av de skäl som anförts för att avskaffa änkepensioneringen och en belysning av effekten av övergångsreglerna.

Mitt allmänna intryck är att avsnittet är tendensiöst utformat och att den önskade slutsatsen har styrt analysen i stället för tvärtom. Detta intryck härrör i första hand från det faktum att den bild som tecknas av kvinnornas förvärvs- och inkomstsituation snarare återspeglar ett förväntat idealtillstånd vid en icke närmare angiven framtida tidpunkt än de faktiska förhållandena.

Det är visserligen sant att kvinnornas förvärvsintensitet har ökat markant under senare år och att kvinnorna på någon sikt kommer att finnas på arbetsmarknaden i ungefär samma omfattning som männen. Det är dock ostridigt att kvinnornas inkomstnivå ligger avsevärt under männens och den kan förväntas göra så under mycket lång tid framöver. Denna lägre inkomstnivå sammanhänger med att kvinnorna i större utsträckning än männen arbetar deltid men även med det faktum att deras genomsnittliga lönenivå är lägre.

I nedanstående tablå redovisas pensionsnivån för nybeviljade ålderspensioner från ATP under några angivna år.

Nybeviljade ålderspensioner vid 65 års ålder uttryckta i basbelopp. Uppgifterna avser pensioner beviljade under respektive år

År	Män			Kvinnor		
	Medelpoäng	Medelantal poängår	Utgående pension	Medelpoäng	Medelantal poängår	Utgående pension
1981	3,96	20,58	2,2525	1,95	15,60	0,9487
1982	4,13	21,56	2,3507	2,07	16,39	1,0098
1983	4,28	22,47	2,4289	2,18	17,19	1,0688
1984	4,32	23,41	2,4530	2,21	17,81	1,0790
1985	4,37	24,37	2,4773	2,23	18,55	1,0873
1986	4,41	25,30	2,4975	2,30	19,31	1,1212

Ett annat förhållande som ej redovisas på ett klart och rättvisande sätt i betänkandet är, att de flesta kvinnor som blir änkor blir det i en så hög ålder att de redan är eller snart kommer att bli ålderspensionärer. Ett aktivt stöd för att kunna komma ut på arbetsmarknaden är knappast vad dessa änkor behöver.

Jag tycker alltså att man i betänkandet mycket klarare borde ha redovisat de olika behovssituationer som uppstår till följd av ett dödsfall, vare sig det är mannen eller kvinnan som avlider, och kvantifiera dessa. Dvs. barnens behov, det lilla antalet unga änkors behov och det stora antalet äldre änkors behov borde analyserats.

De äldre änkorna har knappast någon möjlighet att aktivt påverka sin ekonomiska situation inom pensionssystemet medan denna möjlighet givetvis finns för de unga änkorna.

I betänkandet diskuteras på flera ställen jämställdhetsaspekten. Jag håller med om att den är ett argument för införande av en änklingspension. Det är dock tveksamt om jämställdhetsaspekten kan åberopas som ett skäl för att avskaffa efterlevandepensioneringen.

Om man utgår ifrån att den viktigaste förutsättningen för jämställdhet är ekonomisk självständighet byggd på inkomster genom egen förvärvsinsats och vidare anser det önskvärt att ingen person skall vara beroende av en annan person för sin egen försörjning så leder detta i sig knappast fram till slutsatsen att de båda parterna i ett äktenskap skall leva på olika ekonomisk standard. Även om man har förmågan att försörja sig själv så är det dock, enligt min uppfattning, rimligt att anta att båda parterna i ett äktenskap bidrar till en *gemensam* och *lika* ekonomisk standard och att det finns ett behov, under alla förhållanden i meningen ett legitimt försäkringsmässigt intresse, att skydda denna standard vid dödsfall.

Eftersom inkomstnivån för kvinnor och män fortfarande är och för lång tid framöver kommer att vara olika gäller redan med nuvarande ordning, att den kvarlevande kommer att få reducera sin standard i olika grad beroende på om det är mannen eller kvinnan som avlider. Denna diskrepans kommer att vara större efter introduktionen av det nya efterlevandeskyddet än med nuvarande regler. Att de gamla reglerna, med avsaknad av en änklingspension, inte ger en likformig rättvisa för den kvarlevande parten i ett äktenskap vid dödsfall, kan enligt min uppfattning knappast utgöra något skäl för att ta bort denna ordning. Snarare utgör det då ett skäl för att komplettera den befintliga ordningen i syfte att uppnå ett mera rättvist utfall.

I betänkandet förs ett ganska svårgenomträngligt resonemang som ibland utgår ifrån behovet av ett basskydd (som ju är uppenbart och därför inte behöver kommenteras närmare) och ibland utgår ifrån att behovet av skydd utöver detta är obefintligt. Det senare är en högst kontroversiell ståndpunkt som trots detta inte förtydligas eller motiveras.

På några ställen i betänkandetexten för man alltså in ett behovsresonemang som åtminstone för ATP-systemet ter sig främmande. Man konstaterar exempelvis att änkepension utges till kvinnor *oavsett om de har ett reellt behov av den eller inte och oberoende av vilka ekonomiska följder som dödsfallet har medfört för änkan.* Detta är ett resonemang som i förhållande till ATP-systemet är ganska främmande och en acceptans av detta synsätt skulle rimligen leda fram till motsvarande bedömning av utfallande förmåner av typ ålderspension från ATP-systemet. I verkligheten handlar det sålunda här om en ståndpunkt som brukar andras som ett argument mot ATP som sådan.

Det faktiska förhållandet är ju att introduktionen av ATP innebar en övergång till ett mera renodlat försäkringssystem. Förmånerna från ATP-systemet relaterades inte till den försäkrades behov utan till faktisk ekonomisk nivå före pensioneringen. Denna princip fanns redan inom

andra tjänstepensionsordningar och syftet med införandet av ATP var att tillskapa en tjänstepensionsanordning för LO-kollektivet. Inom befintliga tjänstepensionsordningar fanns efterlevandepension i form av änkepension.

Vissa jämförelser som görs i betänkandet saknar relevans i en diskussion om efterlevandepensioneringen. Jag tänker här på diskussionen om delning av pensionsrätt vid skilsmässa. Det förhåller sig dock så att dödsfall är en försäkringsbar risk vilket knappast skilsmässa kan betraktas vara. Detta innebär att de problem som uppstår vid en skilsmässa är av annan karaktär än de problem som uppstår vid dödsfall. Vid skilsmässa är ju ett av de svåraste problemen att på ett rättvist sätt fördela det kapital som kan anses ligga i en intjänad pensionsrätt och där den kvinna eller man som "skött marktjänsten" under ett antal år för närvarande inte tilldelas någon del av detta gemensamma kapital.

Att försörjningssituationen för den icke ekonomiskt verksamma eller den som endast arbetar deltid eller har låga inkomster blir likartad den som vid ett inträffat dödsfall får inte skymma att det är två principiellt olika situationer.

Denna försörjningsmässiga likhet kan inte utgöra skäl för att avskaffa en efterlevandepensionering utan utgör närmast skäl att införa någon typ av skydd mot de ekonomiska problem som uppstår i samband med skilsmässa. (Om detta skydd på ett vettigt sätt kan tillskapas inom det allmänna systemet eller får lösas på annat sätt är en fråga som i sig kan behöva utredas.)

Om utredningens förslag genomförs kommer den egna ålderspensionen att utgöra det enda pensionsskyddet inom ATP för de äldre. Vissa övergångsregler föreslås av utredningen.

För de kvinnor som vid ikraftträdandet av en eventuell ny lagstiftning fyllt 45 men ej 60 år föreslås en samordningsregel med garantinivå. Denna regel innebär att kvinnor i denna åldersgrupp som blivit änkor och har fyllt 65 år i förekommande fall får sin egen ålderspension utfylld till en nivå som motsvarar hälften av makarnas sammanlagda tilläggspensioner.

I nedanstående tabell redovisas vissa beräkningar av den samlade tilläggspensionen för en änka som fyllt 65 år. Beräkningarna har utförts under olika antaganden om den egna resp. makens genomsnittliga pensionsgrundande inkomst och med tillämpning av ett basbelopp om 24 500 kr. Makarna antas för enkelhetens skull ha tillräckligt antal inkomstår för att få full pension.

I kolumn 1 redovisas änkans egen ålderspension. Denna utgör den ATP-pension framtida änkor får om det nya systemet införs och har nått fullfunktion. För varje kombination av inkomster redovisas först änkans sammanlagda ATP-pension enligt nu gällande regler och därunder sammanlagd ATP-pension enligt de föreslagna övergångsreglerna för kvinnor som vid reformens ikraftträdande befinner sig i åldersgruppen 45—59 år.

Samlad ATP-pension för änkor som fyllt 65 år och vid ikraftträdandet av en ny efterlevandepensionering fyllt 45 med ej 60 år. Beräkningarna avser olika kombinationer av inkomster för makarna. Basbelopp 24 500 kronor. Jämförelse mellan nu gällande och föreslagna regler.

Kvinnans medelinkomst i basbelopp	Mannens medelinkomst i basbelopp							
	0,0	1,0	2,0	3,0	4,0	5,0	6,0	6,5
0,0	0	5 880	11 760	17 640	23 520	29 400	35 280	38 220
		5 880	11 760	17 640	23 520	29 400	35 280	38 220
1,0	14 700	20 580	26 460	32 340	38 220	44 100	49 980	52 920
		14 700	22 050	29 400	36 750	44 100	49 980	52 920
2,0	29 400	35 280	41 160	47 040	52 920	58 800	64 680	67 620
		29 400	29 400	36 750	44 100	51 450	58 800	62 475
3,0	44 100	49 980	55 860	61 740	67 620	73 500	79 380	82 320
		44 100	44 100	44 100	51 450	58 800	66 150	69 825
4,0	58 800	64 680	70 560	76 440	82 320	88 200	94 080	97 020
		58 800	58 800	58 800	58 800	66 150	73 500	77 175
5,0	73 500	79 380	85 260	91 140	97 020	102 900	108 780	111 720
		73 500	73 500	73 500	73 500	73 500	80 850	84 525
6,0	88 200	94 080	99 960	105 840	111 720	117 600	123 480	126 420
		88 200	88 200	88 200	88 200	88 200	88 200	91 875
6,5	95 550	101 430	107 310	113 190	119 070	124 950	130 830	133 770
		95 550	95 550	95 550	95 550	95 550	95 550	95 550

Som framgår av tabellen blir effekten för den enskilda individen i många fall betydande. Detta gäller även kvinnor med låga inkomster.

Den faktiska effekten av de föreslagna övergångsreglerna är att en stor grupp kvinnor, nämligen de som vid reformens ikraftträdande är mellan 45 och 60 år, när de en gång i framtiden blir änkor får en väsentligt sämre pension än vad de haft anledning att räkna med, och att de har små möjligheter att nu kompensera sig för detta. Detta gäller en grupp kvinnor som inte haft tillgång till det jämlikhetssamhälle med lika tillgång till utbildning, karriärmöjligheter och lön som pensionsberedningen skisserar som utgångspunkt för sina reformförslag.

Avslutningsvis vill jag åter understryka att den del av reformen som jag diskuterat, dvs. efterlevandeskyddet för äldre, gäller det inkomstrelaterade ATP-systemet. Jag anser ej att det är relevant att, som beredningen gör, föra in resonemang om KBT och andra behovsprövade förmåner. *Dels* elimineras genom dessa enbart en del av den redovisade effekten för de berörda individerna, *dels* verkar det långsökt att motivera en reform med att dess effekter elimineras av motverkande effekter i andra system.

Särskilt yttrande av sakkunnige Hans Horn af Rantzien

Jag delar uppfattningen att det är angeläget att efterlevandepensioneringen reformeras i enlighet med den principiella grundsyn som redovisas i pensionsberedningens betänkande. Jag anser också att det är önskvärt att ett beslut om en sådan reform kan fattas före sommaren 1988. Däremot är jag av följande skäl oense med beredningen om tidpunkten för reformens genomförande.

Det förslag till reformerad efterlevandepensionering som beredningen framlägger innebär förändringar av genomgripande och i vissa delar

relativt komplicerad natur. Till förslagets komplexitet bidrar i hög grad att beredningen — för att tillgodose olika intressen — sett sig nödsakad att lägga förslag om att helt eller delvis behålla nuvarande system för efterlevandepensionering genom omfattande övergångsregler. För lång tid framöver kommer därför samtidigt att behöva tillämpas två olika system för efterlevandepensionering.

Beredningen framhåller under avsnitt 5.4.3 att riksförsäkringsverket och försäkringskassorna måste få en skälig förberedelsetid för att kunna genomföra de administrativa förändringar och den utbildning av personal som ett genomförande av reformen oundgängligen kräver. Det måste dock observeras att detta inte endast gäller riksförsäkringsverket och försäkringskassorna utan även Kommunernas pensionsanstalt (KPA) och statens löne- och pensionsverk (SPV). KPA och SPV har nämligen att enligt särskilda förordningar svara för utbetalning av allmän pension till pensionstagare med rätt till kommunal resp. statlig personalpension.

Av synnerlig vikt är också att allmänheten i god tid före reformens ikraftträdande kan erhålla en fullödig information om reformens innebörd.

Flertalet avtalsfästa tjänstepensionssystem innehåller efterlevandeförmåner som anpassats till den allmänna pensioneringens nuvarande system för efterlevandepensionering. Genomförandet av reformen innebär radikala förändringar av de förutsättningar utifrån vilka dessa tjänstepensionssystem konstruerats. Det blir enligt min mening därför nödvändigt för de avtalsslutande parterna att uppta förhandlingar om en anpassning av dylika tjänstepensionssystem till de genom reformen ändrade förutsättningarna. Sådana förhandlingar kan upptas först sedan beslutet om reformen föreligger, dvs. i praktiken tidigast under hösten 1988. Det kan förmodas att det blir fråga om omfattande och komplicerade förhandlingar och erfarenheterna — t. ex. av förhandlingarna i samband med sänkningen av den allmänna pensionsåldern år 1976 — talar för att förhandlingarna tidsmässigt kan bli relativt utdragna. Först när överenskommelse om en sådan anpassning kunnat träffas kan de pensionsadministrativa organen på de olika arbetsmarknadssektorerna på allvar igångsätta sitt sannolikt omfattande arbete med de administrativa åtgärder som de träffade förhandlingsöverenskommelserna ger anledning till. Även för sådana administrativa åtgärder måste enligt min mening en skälig förberedelsetid ges.

Under hänvisning till vad jag anfört ovan anser jag det helt orealistiskt att reformen kan träda i kraft före den 1 januari 1990.

Särskilt yttrande av sakkunniga Birgitta Isaksson Pérez och experten Olle Olsson

Pensionsberedningens förslag till reformering av efterlevandepensioneringen bygger på i huvudsak två motiv. Det första motivet är jämställdhet, dvs. att ändra på det faktum att den nuvarande efterlevandepensioneringen enligt lag omfattar enbart änke- och barnpension, inte änk-

lingspension. Det andra avgörande motivet är kostnadsskäl. I betänkandet finns redovisat prognoser över betydande kostnadsökningar på sikt med nuvarande system.

Enligt vår mening är det inte möjligt att bedöma och ta ställning till förslaget till reformering av efterlevandepensioneringen utan kunskap om hur de lagreglerade pensionssystemen i övrigt kommer att se ut för motsvarande period. Eftersom pensionsberedningen har till uppgift att analysera och lägga förslag till eventuella förändringar i ATP-systemet i sin helhet, anser vi att denna uppgift borde ha genomförts innan ställning tas till en delförmån. Eftersom avsikten är att pensionsberedningen under 1988 skall slutföra sitt utredningsarbete borde beslut om förändrad efterlevandepensionering inte tas före denna tidpunkt.

Väsentliga regler i ATP-systemet, som 15- och 30-årsreglerna, har stor betydelse för särskilt kvinnornas möjligheter att intjäna ATP-poäng som ger en rimlig nivå på egenpensionen. Om pensionsberedningen i sitt kommande arbete föreslår förändringar i dessa regler, finns risk att den nu föreslagna efterlevandepensioneringen ger ett sämre utfall än vad som antas i föreliggande betänkande. Motsvarande resonemang kan föras beträffande kostnadskalkylerna, vilka bygger på dagens regler i pensionssystemen.

Stora skillnader föreligger fortfarande mellan kvinnor och män på arbetsmarknaden. Detta gäller såväl i fråga om arbetstid, löner som arbetsuppgifter. Fortfarande är eftersläpningen betydande och kvinnornas genomsnittliga pensionspoäng låga. Det krävs betydande insatser och lång tid innan villkoren är sådana att kvinnor och män kan sägas vara jämställda. ATP-systemet har ett långt minne. De kvinnor som går i pension runt år 2010 och därefter, dvs. som faller inom det nya förslaget, kommer, när de blir änkor, vilket de flesta kvinnor blir i hög ålder, att ha en ATP-pension som avspeglar arbetsmarknaden som den ser ut i dag.

Beträffande utformningen av de föreslagna nya reglerna är de, inom ramen för de utgångspunkter som förslaget har, i huvudsak bra konstruerade. Vi menar dock att såväl omställnings- som den särskilda efterlevandepensionen skall vara ATP-grundande på samma sätt som sjukpenning, arbetslöshetsersättning, delpension etc.

Den föreslagna ikraftträdandetidpunkten är enligt vår mening orealistisk. En så grundläggande förändring som förslaget innebär kräver omfattande informations- och utbildningsinsatser. Vi menar att tiden för detta kommer att bli alltför kort. Betydande insatser krävs från bl. a. försäkringskassornas sida.

Sammanfattningsvis anser vi att

- beslut om förändrad efterlevandepensionering skall tas först när pensionsberedningen tar ställning till ATP-systemets huvudregler
- förslaget bygger på en jämställd arbetsmarknad vilket ej avspeglar dagens situation eller utvecklingen inom överblickbar framtid
- såväl omställnings- som den särskilda efterlevandepensionen skall vara ATP-grundande
- ikraftträdandetidpunkten måste flyttas fram i tiden.

BILAGA 1 Statistiska uppgifter om befolkning, arbetsmarknad m. m.

1 Befolkningsstatistik

Fördelningen av befolkningen i Sverige efter kön, ålder och civilstånd den 31 december 1985 framgår av tabell 1. Antalet gifta i landet utgjorde vid denna tidpunkt ca 3 360 000. Den totala befolkningen uppgick till ca 8 360 000 personer.

Tabell 1 Folkmängd fördelad efter ålder, civilstånd och kön den 31 december 1985

	Ålder						Samtliga
	– 6	7–17	18–24	25–44	45–64	65–	
Ogifta	668 056	1 176 376	791 866	891 788	178 309	166 986	3 873 381
Män	342 789	602 218	416 400	533 913	113 394	72 877	2 081 591
Kvinnor	325 267	574 158	375 466	357 875	64 915	94 109	1 791 790
Gifta		65	39 904	1 284 090	1 296 480	739 644	3 360 183
Män		2	10 242	599 980	649 919	419 085	1 679 228
Kvinnor		63	29 662	684 110	646 561	320 559	1 680 955
Änklingar			4	2 109	19 159	95 809	117 081
Änkor			38	8 300	79 931	361 814	450 083
Frånskilda			2 578	222 947	242 028	89 858	557 411
Män			574	96 388	116 369	35 879	249 210
Kvinnor			2 004	126 559	125 659	53 979	308 201
Samtliga	668 056	1 176 441	834 390	2 409 234	1 815 907	1 454 111	8 358 139
Män	342 789	602 220	427 220	1 232 390	898 841	623 650	4 127 110
Kvinnor	325 267	574 221	407 170	1 176 844	917 066	830 461	4 231 029

Källa: SOS, Folkmängd 31 dec 1985 Del 3.

Vid utgången av år 1985 fanns ca 1 068 000 *familjer med hemmavarande barn* under 18 år. Drygt 45 % av familjerna hade ett barn och knappt 41 % två barn. I 14 % av familjerna fanns mer än två barn. I två tredjedelar av familjerna var föräldrarna gifta. I tabell 2 redovisas barnfamiljerna fördelade efter familjetyp och antal hemmavarande barn under 18 år. Av tabellen framgår att vid årsskiftet 1985–1986 uppgick det totala antalet enförälderfamiljer till nästan 360 000. Den största gruppen enförälderfamiljer utgjordes av ogifta kvinnor och den därnäst största gruppen av frånskilda kvinnor. Antalet änkor med barn under 18 år utgjorde 11 359. Totala antalet ensamstående män med hemmavarande barn uppgick till 34 707. Någon särredovisning av änklingar med barn finns inte i den officiella befolkningsstatistiken.

Tabell 2 Hushåll med hemmavarande barn under 18 år fördelade efter barnantal och civilstånd den 31 december 1985. Antal och procent

a Antalsfördelning

Antal barn	Gifta	Gifta kvinnor ej samboende	Ogifta kvinnor	Frånskilda kvinnor	Änkor	Ensamstående män	Samtliga familjer
1	265 413	7 033	116 577	59 578	7 178	27 145	482 924
2	321 437	5 001	64 673	33 979	3 142	6 562	434 794
3	101 110	1 462	11 517	8 214	869	860	124 032
4—	21 587	349	1 816	1 878	170	140	25 940
Totalt	709 547	13 845	194 583	103 649	11 359	34 707	1 067 690

Källa: SOS, Folkmängd 31 dec 1985 Del 3.

b Procentuell fördelning

Antal barn	Gifta	Gifta kvinnor ej samboende	Ogifta kvinnor	Frånskilda kvinnor	Änkor	Ensamstående män	Samtliga familjer
1	37,4	50,8	59,9	57,5	63,2	78,2	45,2
2	45,3	36,1	33,2	32,8	27,7	18,9	40,7
3	14,2	10,6	5,9	7,9	7,7	2,5	11,6
4—	3,1	2,5	0,9	1,8	1,5	0,4	2,4
Totalt	100	100	100	100	100	100	100

Källa: SOS, Folkmängd 31 dec 1985 Del 3.

De i tabell 2 angivna uppgifterna om enförälderfamiljer avser föräldrar vilka i befolkningsstatistiken klassificeras som ensamstående. Man vet dock att en stor del av dem som ingår i denna grupp i realiteten sammanlever med någon annan vuxen. Vissa uppgifter om i vilken utsträckning samboende förekommer bland befolkningen kan erhållas från 1985 års folk- och bostadsräkning (FoB 85). Som samboende räknas i FoB 85 de personer som på FoB 85:s personblankett angett sig vara gifta eller sammanboende och som enligt folk- och bostadsräkningen bor i samma lägenhet. Dessutom gäller som huvudregel att personerna skall vara kyrkobokförda på samma fastighet vid folkräkningstillfället.

Tabell 3 Samboende personer i åldern 16—w år fördelade efter ålder och kön. FoB 85

Ålder, år	Antal samboende män			Antal samboende kvinnor		
	Totalt	Därav i procent		Totalt	Därav i procent	
		Gifta	Övriga		Gifta	Övriga
16—19	2 610	6	94	14 496	7	93
20—24	64 163	14	86	115 721	22	78
25—29	144 470	39	61	178 709	52	48
30—34	196 706	63	37	214 158	72	28
35—39	246 975	78	22	250 783	83	17
40—44	241 245	85	15	233 520	88	12
45—49	184 182	89	11	180 731	91	9
50—54	163 603	92	8	164 148	93	7
55—59	166 306	93	7	167 124	94	6
60—64	176 967	95	5	168 841	95	5
65—69	159 801	96	4	140 614	96	4
70—74	127 993	97	3	101 533	97	3
75—w	140 990	98	2	85 633	97	3
Summa	2 016 011	81	19	2 016 011	81	19

I tabell 3 redovisas uppgifter om samboende efter ålder och kön. Av det totala antalet samboende var 19 % ej gifta och 81 % gifta. Andelen ej gifta samboende varierar kraftigt med ålder. Redovisningen i tabell 3 visar att drygt hälften eller mer av alla samboende i åldern 16—29 år inte var gifta. Ju högre upp i åldersklasserna man kommer, desto lägre blir andelen ej gifta. I de högsta åldersklasserna utgör de endast några få procent av alla.

Andelen ej gifta samboende har under den senaste tioårsperioden ökat väsentligt i åldersklasserna upp till 50 år. För åldrarna däröver är skillnaderna små. En jämförelse mellan andelen gifta av alla samboende män och kvinnor enligt folkräkningarna 1975, 1980 och 1985 görs i tabell 4.

Tabell 4 Jämförelse mellan andelen gifta av alla samboende enligt FoB 75, FoB 80 och FoB 85

Ålder	Andelen gifta av samboende män			Andelen gifta av samboende kvinnor		
	FoB 75	FoB 80	FoB 85	FoB 75	FoB 80	FoB 85
16—19	8	8	6	13	9	7
20—24	29	19	14	43	31	22
25—29	65	49	39	77	63	52
30—34	85	74	63	90	82	72
35—39	92	86	78	94	90	83
40—44	95	91	85	96	93	88
45—49	95	93	89	96	94	91

Som framgår av tabellen har andelen samboende kvinnor som är gifta i åldersgrupperna 20—34 år minskat med 20—25 procentenheter mellan FoB 75 och FoB 85, dvs. under en tioårsperiod. I åldrarna 35—44 år har under samma period andelen minskat med ca 10 procentenheter.

Antalet *änkor* i Sverige uppgick vid årsskiftet 1985—1986, som framgår av tabell 1, till 450 083, vilket innebär en ökning med ca 50 000 under den senaste tioårsperioden. Antalet *änklingar* utgjorde vid samma tidpunkt 117 081, vilket innebär att antalet änklingar varit tämligen konstant under den nämnda perioden. Av de 450 083 änkorna var 88 269 under 65 år och 8 338 under 45 år. Antalet änklingar under 65 år uppgick till 21 272, varav 2 113 var under 45 år. Närmare uppgifter om änkors och änklingars ålder den 31 december 1985 finns i tabell 5.

I den tidigare redovisade tabell 2 har angetts uppgifter om bl. a. antalet änkor med barn under 18 år den 31 december 1985. Det totala antalet sådana änkor utgjorde 11 359. En fördelning av dessa efter ålder och antal hemmavarande barn samt efter yngsta barnets ålder anges i tabell 6. Som framgår av tabellen hade 7 178 änkor *ett* hemmavarande *barn* under 18 år, 3 142 änkor *två barn*, 869 änkor *tre barn* och 170 änkor *fyra eller flera* sådana *barn*. Totala antalet änkor med barn under sju år uppgick till 1 657, och antalet med barn under tio år utgjorde 2 957. Av de änkor som var 65 år eller äldre hade 164 minst ett hemmavarande barn under 18 år. Av dessa hade 4 minst ett barn under sju år och 11 minst ett barn under tio år. Antalet änkor utan hemmavarande barn under 18 år uppgick till 438 724.

Tabell 5 Änkor och änklingar fördelade efter ålder den 31 december 1985

Ålder, år	Antal	
	Änklingar	Änkor
20—24	4	38
25—29	41	295
30—34	189	874
35—39	619	2 500
40—44	1 260	4 631
45—49	1 746	6 918
50—54	2 928	11 677
55—59	5 219	22 055
60—64	9 266	39 281
65—69	14 149	59 325
70—74	19 633	79 270
75—79	23 467	89 702
80—84	20 287	74 164
85—89	12 708	41 642
90—94	4 594	14 589
95—	971	3 122
Summa	117 081	450 083

Källa: SOS, Folkmängd 31 dec 1985 Del 3.

Tabell 6 Änkor med barn fördelade efter ålder, antal hemmavarande barn och yngsta barnets ålder den 31 december 1985

Antal barn och yngsta barnets ålder	Änkans ålder										
	20—24	25—29	30—34	35—39	40—44	45—49	50—54	55—59	60—64	65—w	Samtliga
1 barn											
0—6 år	18	68	96	96	119	55	13	2	2	2	471
7—9 år		19	67	86	129	103	30	5	3	4	446
10—17 år		3	80	575	1 411	1 711	1 364	789	184	144	6 261
Summa	18	90	243	757	1 659	1 869	1 407	796	189	150	7 178
2 barn											
0—6 år	8	76	166	205	151	35	1			1	643
7—9 år		8	98	226	176	89	20	2			619
10—17 år			68	490	695	354	193	62	7	11	1 880
Summa	8	84	332	921	1 022	478	214	64	7	12	3 142
3 barn											
0—6 år	3	32	124	165	77	16	1			1	419
7—9 år			24	100	58	17	7		1	1	208
10—17 år		1	5	78	75	45	32	5	1		242
Summa	3	33	153	343	210	78	40	5	2	2	869
4— barn											
0—6 år		4	30	54	26	8	2				124
7—9 år				9	5	12	1				27
10—17 år				3	8	4	4				19
Summa	—	4	30	66	39	24	7	—	—	—	170
Samtliga	29	211	758	2 087	2 930	2 449	1 668	865	198	164	11 359

Källa: SOS, Folkmängd 31 dec 1985 Del 3.

Några motsvarande uppgifter för änklingar finns, som redovisats ovan, inte i den löpande befolkningsstatistiken.

Antalet *nyblivna änkor och änklingar* år 1985 redovisas i tabell 7, som också ger en fördelning efter ålder. Av tabellen framgår att det sammanlagda antalet nyblivna änkor år 1985 uppgick till 26 021 och antalet nyblivna änklingar till 10 660. Av de nyblivna änkorna var 86 under 30 år, 904 under 45 år och 8 147 under 65 år. 17 874 nyblivna änkor var således 65 år eller äldre. Av de nyblivna änklingarna var 16 under 30 år, 353 under 45 år och 2 421 under 65 år medan alltså 8 239 var 65 år eller äldre vid makans bortgång. I sammanhanget kan också nämnas att 133 änklingar och 359 änkor hade varit gifta med den avlidne maken kortare tid än fem år. Medianåldern utgjorde för nyblivna änkor 70 år och för nyblivna änklingar 74 år. Medianen för äktenskapets varaktighet utgjorde ca 43 resp. 44 år.

Tabell 7 Nyblivna änklingar och änkor med fördelning efter ålder i femårsklasser år 1985

Ålder, år	Antal	
	Änklingar	Änkor
20—24	3	19
25—29	13	67
30—34	55	115
35—39	98	267
40—44	184	436
45—49	215	620
50—54	329	1 136
55—59	563	1 986
60—64	961	3 501
65—69	1 370	4 551
70—74	1 930	5 172
75—79	2 115	4 582
80—84	1 720	2 591
85—89	843	832
90—	261	146
Summa	10 660	26 021

Källa: SOS, Befolkningsförändringar 1985 Del 3.

Antalet *nyblivna gifta* män uppgick år 1985 till 38 358. Av dessa var 521 tidigare änklingar. Antalet nygifta kvinnor uppgick till 38 297, varav 330 var tidigare änkor. Utvecklingen av antalet ingångna äktenskap i Sverige sedan år 1960 framgår av tabell 8, som även visar sådana äktenskap räknat i promille av medelfolkmängden resp. år. I tabellen redovisas vidare utvecklingen sedan år 1960 av antalet *frånskilda* resp. år.

Sedan mitten på 1960-talet har antalet ingångna äktenskap minskat och är nu nere i ca 36 000—38 000 per år, medan antalet upplösta äktenskap har ökat till en nivå på ca 20 000 per år. Även räknat per 1 000 av medelfolkmängden har frekvensen ingångna äktenskap gått ned, från nästan 8 år 1965 till ca 4,5. Frekvensen upplösta äktenskap har på samma sätt stigit från drygt 1 till nästan 2,5 per 1 000 av medelfolkmängden.

Tabell 8 Antal årligen ingångna resp. upplösta äktenskap 1960—1985

År	Antal		Per 1 000 av medelfolkmängden	
	Ingångna äktenskap	Upplösta äktenskap	Ingångna äktenskap	Upplösta äktenskap
1960	50 149	8 958	6,70	1,20
1965	59 963	9 563	7,75	1,24
1970	43 278	12 943	5,38	1,61
1975	44 103	25 383	5,38	3,10
1976	44 790	21 702	5,45	2,64
1977	40 370	20 391	4,89	2,47
1978	37 844	20 317	4,57	2,45
1979	37 300	20 322	4,50	2,45
1980	37 569	19 887	4,52	2,39
1981	37 793	20 198	4,54	2,43
1982	37 051	20 766	4,45	2,49
1983	36 210	20 618	4,35	2,48
1984	36 849	20 377	4,42	2,44
1985	38 297	19 763	4,59	2,37

Källa: SOS, Befolkningsförändringar 1985 Del 3.

2 Arbetsmarknadsstatistik

Uppgifter om förvärvsfrekvens för män och kvinnor kan erhållas från i huvudsak två olika källor, nämligen folkräkningarna och arbetskraftsundersökningarna. Material av intresse i detta sammanhang finns vidare i statistiken om poängförvärv för ATP, som har redovisats i avsnitt 4.2. I det följande redovisas material från arbetskraftsundersökningarna.

Sedan år 1963 gör statistiska centralbyrån (SCB) regelbundet arbetskraftsundersökningar (AKU). Fram t. o. m. år 1969 gjordes fyra undersökningar om året, medan de fr. o. m. år 1970 utförs månatligen. Fram t. o. m. år 1985 bestod undersökningspopulationen av personer i ålder upp till 75 år. Fr. o. m. år 1986 ingår emellertid åldersgruppen 65—74 år inte regelmässigt i AKU. På grund av den statistikredovisning som finns i dag redovisas därför i det följande — och i förekommande fall — två tidsserier: dels den långsiktiga utvecklingen från år 1963 baserad på åldrarna 16—74 år, dels en mer kortsiktig redovisning baserad på åldersgruppen 16—64 år.

I arbetskraftsundersökningarna används ett antal olika begrepp enligt följande. Befolkningen i aktuell åldersgrupp fördelas efter de som *är i* resp. de som *ej är i arbetskraften.* Utanför arbetskraften anses den stå som inte haft arbete alls under mätveckan och inte heller sökt arbete någon gång de senaste två månaderna. De som tillhör arbetskraften uppdelas i kategorierna sysselsatta och arbetslösa. Sysselsatta indelas i sin tur i kategorierna i arbete, varmed förstås den som arbetat minst en timme under mätveckan, och tillfälligt frånvarande, varmed avses den som har arbete men under mätveckan varit frånvarande på grund av t. ex. semester, sjukdom, värnplikt eller tjänstledighet. Som heltidssysselsatta räknas i AKU personer som under mätveckan eller vanligen arbetar 35 timmar eller mer. Med lång deltid förstås arbete 20—34 timmar i veckan och med

kort deltid arbete 1—19 timmar i veckan. Med begreppet relativt arbetskraftstal menas personer i arbetskraften i procent av totalantalet i kategorin.

Antalet personer i arbetskraften ökade under perioden 1963—1985 med ca 700 000 personer, vilket bl. a. hänger samman med att det under perioden har skett en viss ökning av befolkningen i aktiv ålder. År 1963 tillhörde ca 3 720 000 personer arbetskraften, medan motsvarande siffra år 1985 var ca 4 400 000 personer. Praktiskt taget hela ökningen av det totala antalet personer i arbetskraften faller på kvinnorna. I tabell 9 redovisas utvecklingen åren 1963—1985 av antalet män och kvinnor i åldern 16—74 år som varit i arbetskraften.

Tabell 9 Antal personer 16—74 år i arbetskraften 1963—1985, årsmedeltal

År	Män	Kvinnor	Samtliga	% kvinnor
1963	2 347 000	1 373 000	3 720 000	36,9
1965	2 364 000	1 378 000	3 742 000	36,8
1970	2 367 000	1 546 000	3 913 000	39,5
1975	2 373 000	1 756 000	4 129 000	42,5
1976	2 368 000	1 787 000	4 155 000	43,0
1977	2 349 000	1 824 000	4 174 000	43,7
1978	2 346 000	1 863 000	4 209 000	44,3
1979	2 359 000	1 909 000	4 268 000	44,7
1980	2 367 000	1 951 000	4 318 000	45,2
1981	2 342 000	1 991 000	4 333 000	45,9
1982	2 342 000	2 015 000	4 357 000	46,2
1983	2 337 000	2 038 000	4 375 000	46,6
1984	2 330 000	2 060 000	4 390 000	46,9
1985	2 341 000	2 082 000	4 423 000	47,1

Källa: AKU.

Även om sålunda sysselsättningen år 1985 var högre bland män än bland kvinnor, har det ägt rum en kraftig utjämning av förvärvsfrekvensen mellan män och kvinnor under 1960- och 1970-talen. År 1963 tillhörde drygt 49 % av kvinnorna i åldern 16—74 år arbetskraften mot drygt 85 % av männen. Motsvarande procenttal år 1985 var 68,1 för kvinnor och 76,5 för män. Skillnaden har alltså minskat från 36 till drygt 8 procentenheter, och detta har ägt rum i första hand genom en ökning av kvinnornas förvärvsfrekvens. Härtill bidrar dock även att en icke obetydlig minskning av männens förvärvsfrekvens har skett kontinuerligt under hela perioden. Denna minskning kan till stor del förklaras av ändrade pensionsregler med sänkt pensionsålder och vidgade möjligheter till förtidspension. Eftersom det från vissa utgångspunkter kan vara intressant att redovisa antal personer i arbetskraften *exkl. åldersgruppen 65—74 år* görs i tabell 10 en sådan redovisning för åren 1976—1986.

Som framgår vid jämförelse mellan tabell 9 och tabell 10 är tillskottet av personer i arbetskraften från åldrarna 65—74 år mycket måttligt. För män är tillskottet 40 000—55 000 personer och för kvinnor 15 000—25 000.

I tabell 11 lämnas uppgifter om de relativa arbetskraftstalen enligt AKU för män och kvinnor i åldern 16—74 år sedan år 1963, varvid beträffande kvinnor en fördelning också görs på olika åldersgrupper.

Tabell 10 Antal personer 16—64 år i arbetskraften 1976—1986, årsmedeltal

År	Män	Kvinnor	Samtliga	% kvinnor
1976	2 312 000	1 762 000	4 074 000	43,2
1977	2 301 000	1 803 000	4 104 000	43,9
1978	2 294 000	1 844 000	4 138 000	44,6
1979	2 305 000	1 892 000	4 197 000	45,1
1980	2 312 000	1 936 000	4 248 000	45,6
1981	2 291 000	1 974 000	4 265 000	46,3
1982	2 291 000	1 997 000	4 288 000	46,6
1983	2 291 000	2 020 000	4 311 000	46,9
1984	2 288 000	2 044 000	4 332 000	47,2
1985	2 299 000	2 068 000	4 367 000	47,4
1986	2 298 000	2 087 000	4 385 000	47,6

Källa: SCB Am 12 SM 8602.

Tabell 11 Relativa arbetskraftstal för män och kvinnor 16—74 år, och för kvinnor fördelade efter ålder, enligt arbetskraftsundersökningarna 1963—1986. Procent

Kön, ålder	År 1963	1965	1970	1975	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Kvinnor											
16—19	59,6	57,0	51,6	56,2	55,8	50,1	49,0	47,5	47,0	48,5	46,0
20—24	64,9	63,6	65,2	73,7	81,6	82,6	81,5	80,8	80,4	81,0	80,7
25—34	55,2	53,5	60,7	71,3	81,3	83,5	84,7	85,9	87,1	87,8	88,7
35—44	56,5	57,5	67,4	77,3	84,7	86,5	87,3	88,2	89,3	90,5	91,4
45—54	57,4	56,8	65,0	75,2	83,1	84,5	85,5	86,7	87,7	88,0	88,8
55—59	44,2	46,6	52,8	60,8	68,8	70,2	72,1	73,6	73,6	74,5	76,3
60—64	35,0	30,9	35,8	38,3	41,0	44,8	46,2	46,8	47,1	46,6	47,6
65—74	10,9	11,6	8,7	6,1	3,7	4,0	4,1	4,1	3,8	3,2	—
16—74	49,4	48,7	52,9	59,2	64,6	65,7	66,3	66,9	67,5	68,1	80,0[1]
Män											
16—74	85,2	83,9	80,7	80,0	78,4	77,3	77,0	76,7	76,3	76,5	85,9[1]

[1] Ålder 16—64 år
Källa: AKU.

Som framgår av tabellen varierar de relativa arbetskraftstalen kraftigt med åldern. De är högre i åldersklasserna 25—54 år och väsentligt lägre för yngre och äldre personer. I åldersklassen 35—44 år var år 1985 det relativa arbetskraftstalet för kvinnor 90,5 % och för män 96,7 %. (För år 1986 är arbetskraftstalet för kvinnor i denna åldergrupp ännu större.) Sedan år 1963 har arbetskraftstalet i denna åldersklass för kvinnor ökat från 56,5 % medan det för män varit i stort sett konstant. Även i andra åldersgrupper mellan 20 och 60 år har skett en kraftig uppgång i kvinnornas förvärvsfrekvens. I fråga om åldersklassen 16—19 år och i viss mån även åldersklassen 20—24 år hänger förändringarna i hög grad samman med ändringar i antalet studerande. Kvinnornas ökade arbetskraftsdeltagande slår alltså igenom i alla åldersklasser såvitt gäller aktiv ålder. Denna kraftiga ökning har inneburit att mellan 80 och 90 % av alla kvinnor i åldrarna 20—54 år nu förvärvsarbetar.

I tabell 11 har redovisats det totala relativa arbetskraftstalet (för åldrarna 16—74 år). I tabell 12 görs för åren 1980—1985 en jämförelse av detta arbetskraftstal med motsvarande tal för åldrarna 16—64 år. Som framgår av tabellen är nivåförändringen så gott som konstant: drygt 9 procentenheter för män och ca 11 procentenheter för kvinnor.

Tabell 12 Relativa arbetskraftstal för män och kvinnor åren 1980—1985(86) för åldrarna 16—74 år resp. 16—64 år. Procent

Kön, ålder	År						
	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Män							
16—74 år	78,4	77,3	77,0	76,7	76,3	76,5	—
16—64 år	87,7	86,6	86,3	86,0	85,6	85,9	85,9
Kvinnor							
16—74 år	64,6	65,7	66,3	66,9	67,5	68,1	—
16—64 år	75,2	76,3	77,0	77,5	78,2	79,2	80,0

Källa: AKU.

Förvärvsfrekvensen varierar mellan personer tillhörande olika hushållstyper och mellan personer med resp. utan minderåriga barn. För gifta kvinnor var förvärvsfrekvensen år 1986 högre än för icke gifta kvinnor efter att under 1960-talet och början av 1970-talet ha varit lägre, och under 1960-talet till och med väsentligt lägre. Såväl kvinnor med barn under sju år som kvinnor utan sådant barn har ökat sitt arbetskraftsdeltagande kontinuerligt. Ökningen har dock varit väsentligt större för kvinnor med små barn. Förvärvsfrekvensen för kvinnor med barn under sju år har stigit mycket kraftigt under den aktuella perioden. Enligt AKU var arbetskraftstalen för denna kategori 38 % år 1963, 50 % år 1970, 60 % år 1975, 75 % år 1980 och drygt 85 % år 1986. Skillnaden i sysselsättningsgrad mellan män och kvinnor med barn under sju år är emellertid alltjämt betydande (97,7 % resp. 85,6 %). I tabell 13 redovisas uppgifter om utvecklingen av kvinnors förvärvsfrekvens sedan år 1963 med fördelning efter civilstånd och efter förekomst av barn under 7 resp. 17 år.

Tabell 13 Relativa arbetskraftstal för kvinnor 16—74 år fördelade efter civilstånd och barnförekomst. Årsmedeltal 1963—1986. Procent

År	Kvinnor						
	Totalt	Gifta	Icke gifta	Med barn under 7 år			Med barn endast i åldern 7—16 år
				Gifta	Icke gifta	Sammanlagt	
1963	49,4	44,0	59,2	35,8	63,3	38,0	—
1965	48,7	43,9	57,4	34,0	61,8	36,8	57,7
1970	52,9	51,5	55,1	47,5	66,1	49,7	68,1
1975	59,2	59,3	59,0	58,8	67,2	60,5	78,5
1980	64,6	66,2	62,5	73,7	79,6	75,4	85,4
1985	68,1	70,9	64,9	84,2	83,8	84,0	91,0
1986[1]	80,0	82,9	76,7	84,6	87,4	85,6	92,3

[1] Ålder 16—64 år för år 1986. Denna förändring av åldersgruppering torde inte nämnvärt påverka det relativa arbetskraftstalet för barnfamiljer.
Källa: AKU.

I tabell 14 lämnas närmare uppgifter om de relativa arbetskraftstalen år 1986 för olika kategorier i arbetskraften (kön, ålder, civilstånd). Tabellen redovisar även en fördelning efter barnförekomst och efter arbetstidens längd.

Av tabellen framgår att kvinnor arbetar deltid i betydligt större ut-

Tabell 14 Relativa arbetskraftstal år 1986 för olika kategorier med fördelning efter kön, civilstånd, ålder m. m. Procent

Kön, civilstånd m.m.	Ålder, år						
	16—19	20—24	25—34	35—44	45—54	55—64	Samtliga
Män							
Totalt	44,0	81,5	93,7	96,7	95,1	75,5	85,9
heltid	33,8	76,6	90,1	93,9	91,8	65,6	80,8
20—34 tim	3,2	3,1	2,8	2,4	3,0	8,7	3,8
1—19 tim	7,0	1,9	0,8	0,4	0,4	1,2	1,4
Gifta män	53,6	88,0	97,1	98,1	97,3	79,2	92,8
Ej gifta män	44,0	81,3	92,1	94,2	89,1	64,6	79,5
Män med barn under 7 år	65,6	94,8	97,5	98,3	96,8	94,3	97,7
Kvinnor							
Totalt	46,0	80,7	88,9	91,4	88,8	61,4	80,0
heltid	25,4	60,6	51,1	50,1	51,5	29,5	45,9
20—34 tim	10,8	16,5	33,4	37,0	32,8	26,8	29,2
1—19 tim	9,8	3,6	4,4	4,3	4,4	5,1	4,9
Gifta kvinnor	52,4	78,1	87,0	91,5	89,6	62,1	82,9
heltid	35,6	43,6	39,1	45,1	46,4	26,9	39,9
20—34 tim	10,0	29,4	42,0	41,4	37,7	29,4	37,5
1—19 tim	6,8	5,1	5,9	5,0	5,4	5,8	5,5
Ej gifta kvinnor	46,0	81,0	90,5	91,3	86,7	59,8	76,7
heltid	25,4	62,4	61,4	61,0	64,5	35,5	52,4
20—34 tim	10,9	15,1	26,0	27,5	20,2	20,8	20,1
1—19 tim	9,8	3,5	3,1	2,7	2,0	3,5	4,2
Kvinnor med barn under 7 år	47,8	76,5	87,0	87,1	79,7	0,0	85,6
heltid	18,2	38,0	36,0	34,5	36,9	0,0	35,7
20—34 tim	28,1	34,8	45,2	46,1	40,0	0,0	44,2
1—19 tim	1,5	3,7	5,8	6,5	2,8	0,0	5,7
Kvinnor utan barn under 7 år	46,0	81,6	91,1	92,7	88,9	61,4	78,6
Kvinnor med barn endast i ålder 7—16 år	—	—	91,3	93,4	90,2	78,8	92,3

Källa: AKU.

sträckning än män. År 1986 arbetade sålunda 45,9 % av alla kvinnor i åldern 16—64 år heltid medan andelen deltidsarbetande uppgick till 34,1 %. Beträffande männen var motsvarande procenttal 80,8 resp. 5,2. Bland kvinnorna är det den långa deltiden (20—34 tim.) som är dominerande. 29,2 % av kvinnorna arbetade lång deltid och 4,9 % kort deltid.

Frekvensen deltidsarbetande varierar med åldern. I åldern 25—54 år arbetade bland kvinnor 33—37 % lång deltid och drygt 4 % kort deltid. För kvinnor över 54 år var motsvarande procentandelar 27 resp. 5. Särskilt ofta förekommande var deltidsarbete bland kvinnor med barn under 7 år. Av dessa arbetade drygt en tredjedel heltid och nära hälften deltid. Variationer i andelen deltidsarbetande finns också mellan gifta och icke gifta kvinnor.

Av de totalt 2 087 000 kvinnor som år 1986 tillhörde arbetskraften enligt AKU (ålder 16—64 år) var ca 1 200 000 sysselsatta på heltid och ca 890 000 på deltid. Av de senare arbetade 760 000 lång deltid och 130 000 kort deltid. Antalet deltidsarbetande män uppgick till 138 000, varav ca 100 000 hade lång deltid och ca 38 000 kort deltid.

Ser man till utvecklingen under den senaste tioårsperioden kan man konstatera att antalet kvinnor med kort deltid har minskat medan antalet med lång deltid har ökat. Även antalet kvinnor i heltidsarbete har stigit.

Kvinnors förvärvsfrekvens sjunker med ökande antal barn. Skillnaden är dock i det närmaste marginell mellan kvinnor med ett och kvinnor med två barn (91,2 % resp. 90,6 %). Vid tre eller fler barn är dock förvärvsfrekvensen betydligt lägre (76,4 %).

I tabell 15 redovisas sysselsättningsläget för män resp. kvinnor efter viss regional indelning. Som framgår av tabellen är det små skillnader mellan de redovisade regionerna, möjligen bortsett från den äldsta åldersgruppen där skogslänen — åtminstone för kvinnor — uppvisar en markant lägre sysselsättningsnivå än de övriga regionerna.

Tabell 15 Relativa arbetskraftstal för män och kvinnor 16—64 år fördelade efter region och ålder. År 1986. Procent

Kön	Ålder					
Region	16—24	25—34	35—44	45—54	55—64	Samtliga
Män						
Skogslänen[1]	62,3	93,3	97,0	94,7	71,1	84,2
Storstadslänen[2]	65,4	92,7	96,6	94,9	75,0	85,9
Övriga Syd- och Mellansverige	66,4	95,0	96,7	95,6	78,3	86,7
Hela riket	65,2	93,7	96,7	95,1	75,5	85,9
Kvinnor						
Skogslänen[1]	65,0	87,6	90,6	89,2	56,6	78,4
Storstadslänen[2]	66,7	89,0	93,0	90,0	64,5	81,6
Övriga Syd- och Mellansverige	64,9	89,4	90,4	87,5	61,3	79,3
Hela riket	65,6	88,9	91,4	88,8	61,4	80,0

[1] Värmlands, Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län.
[2] Stockholms, Malmöhus samt Göteborgs och Bohus län.
Källa: AKU.

Prognos över arbetskraftsresurserna fram till år 2000

Statistiska centralbyrån (SCB) har i en rapport i december 1986 redovisat en kalkyl över utbudet av arbetskraft fram till år 2000 (Sveriges arbetskraft. Prognos till år 2000. Information om arbetsmarknaden 1986:7). Resultatet har använts som underlag för långtidsutredningen (LU 87) inom finansdepartementet. Beräkningen bygger på studiet av utvecklingstendenser under den senaste tjugoårsperioden och har gjorts under antagande att balans i ekonomin och full sysselsättning skall ha uppnåtts år 1995.

När det gäller män beräknas de relativa arbetskraftstalen vara stabila

för de flesta åldersgrupperna. En uppgång i *antalet* i arbetskraften beräknas ändå inträffa eftersom befolkningens sammansättning förändras så att andelen personer blir större i de åldersklasser som har högt arbetskraftsdeltagande.

För kvinnor antas arbetskraftstalen fortsätta att öka under prognosperioden i viss angiven takt till dess att kvinnorna år 2000 har ett arbetskraftsdeltagande som ligger i nivå med männens. I tabell 16 redovisas SCB:s kalkyl över arbetskraftens utveckling fram till år 2000.

Tabell 16 Arbetskraft, sysselsatta och arbetslösa 1970—2000. Tusental. Faktiskt utfall 1970—1985 samt prognos till år 2000

Kategori	År						
	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000
Arbetskraften							
Män	2 367	2 373	2 367	2 341	2 362	2 386	2 397
Kvinnor	1 546	1 756	1 951	2 082	2 181	2 250	2 300
Samtliga	3 913	4 129	4 318	4 424	4 544	4 636	4 697
Sysselsatta							
Män	2 335	2 342	2 327	2 276	2 306	2 338	2 349
Kvinnor	1 519	1 720	1 906	2 022	2 129	2 205	2 255
Samtliga	3 854	4 062	4 232	4 299	4 435	4 543	4 604
Arbetslösa							
Män	32	32	40	65	56	48	48
Kvinnor	27	36	45	60	52	45	45
Samtliga	59	67	86	125	109	93	93

Källa: SCB, Information om arbetsmarknaden 1986:7.

Under prognosperioden fram till år 2000 beräknas arbetskraften öka med 275 000 personer, varav 220 000 kvinnor. Utan befolkningseffekterna skulle antalet män ha minskat med 40 000—50 000 i stället för att öka med 55 000. Mellan åren 1990 och 2000 beräknas ökningen bli 155 000 personer, varav 93 000 under åren 1990—1995 och 62 000 under åren 1995—2000. En sammanställning av den beräknade förändringen i arbetskraften återfinns i tabell 17.

Tabell 17 Faktorer bakom förändringen i arbetskraftens storlek. Tusental. Utfall och prognos

Period	Total förändring	Förändringsfaktorer		
		Befolknings-förändring	Förändring i AK-tal för	
			Män	Kvinnor
Utfall				
1970—1975	216	16	— 9	209
1975—1980	189	62	— 43	170
1980—1985	106	55	— 52	103
1970—1985	511	133	—104	482
Prognos				
1985—1990	120	72	— 19	67
1990—1995	93	76	— 18	35
1995—2000	62	34	— 7	35
1985—2000	275	182	— 44	137

Källa: SCB, Information om arbetsmarknaden 1986:7.

BILAGA 2 Översikt över efterlevandepensioneringen i vissa andra länder

1 Allmän översikt

I denna bilaga lämnas en redogörelse för efterlevandepensioneringen i Danmark, Norge och Finland samt i Förbundsrepubliken Tyskland, Frankrike, USA och Canada.

Som framgår av redogörelsen bygger pensionssystemen i de olika länderna på skilda principer. I de nordiska länderna (och beträffande ålderspension även Canada) täcker pensioneringen alla som är bosatta i landet (eventuellt sedan viss tid tillbaka), och ålders- och invalidpension utges med enhetliga grundbelopp oberoende av tidigare förvärvsverksamhet. I dessa länder kommer därför frågan om rätt till pension för efterlevande som uppnått den allmänna pensionsåldern eller som är arbetsoförmögen i ett annat läge än i länder utan ett sådant skydd för en minimiförsörjning.

Vanligast i länder utanför Norden är att pensionssystemet uteslutande eller huvudsakligen bygger på principen om intjänande av pensionsrätt genom förvärvsarbete och avgiftsbetalning. I många fall har denna princip dock modifierats genom regler om likställighet med arbete av olika former av annan verksamhet samt genom bestämmelser om garanterade — inkomstprövade — miniminivåer för ålderspension. I länder med enbart intjänandepension utbetalas efterlevandepension endast efter personer som varit omfattade av försäkringen när de avled. Ofta krävs dessutom att den försäkrade hade fullgjort en viss kvalifikationstid för att förmåner skall utgå. Längden av denna kan variera från någon månad upp till tio år.

Nämnas kan här också att vissa andra länder — t. ex. Storbritannien, Nederländerna och Australien — har pensionssystem som bygger på en tredje princip, nämligen inkomstprövade förmåner på enhetsnivå där all anknytning till den avlidnes inkomster saknas. I Storbritannien finns dock dessutom inkomstrelaterad allmän pension.

Det enda land som inte utger några som helst efterlevandeförmåner från socialförsäkringen torde vara Danmark. I samtliga övriga länder som redovisas i denna bilaga utges pension till änka och barn samt — med undantag av Finland — änkling. Efter reformer under de senaste åren utges sådan änklingspension i regel på samma villkor som änkepension. Relativt vanligt är också att även frånskilda kvinnor — och i vissa

fall män — har rätt till efterlevandepension på varierande villkor. Som mer speciella kan nog ses de regler som finns i USA och som kan ge också den avlidnes föräldrar rätt till efterlevandepension.

Regler som jämställer ogifta samboende med gifta när det gäller rätt till efterlevandeförmåner finns, såvitt gäller de här redovisade länderna, endast i Canada.

I många länder finns en särskild temporär efterlevandepension som utges till änkor och änklingar under en begränsad tid efter dödsfallet. Denna tid varierar i huvudsak mellan tre månader och tre år. När det gäller änke- och änklingspension för längre tid utges sådan ofta till efterlevande som har vårdnaden om barn i barnpensionsberättigad ålder. I fråga om änkor och änklingar utan sådant barn krävs i regel att äktenskapet bestått under en viss tid (nio månader — tio år) och att den efterlevande uppnått viss ålder (35—60 år) vid tidpunkten för dödsfallet eller när pensionen skall börja utbetalas. I Norge och Västtyskland saknas dock sådan åldersgräns. Permanent efterlevandepension kan i en del länder också utbetalas på särskilda villkor till efterlevande som är arbetsoförmögna.

Vanligast är att änke- och änklingspensionen utgör viss andel (50—80 %) av den avlidnes beräknade egenpension. Kompensationsgraden för egenpension varierar dock högst väsentligt i de olika länderna och kan vara så låg som 20 % av den tidigare genomsnittsinkomsten. I många länder är efterlevandepensionen helt eller delvis inkomstprövad. Så är t. ex. fallet i Norge, där den prövas mot förväntad förvärvsinkomst, i Västtyskland, där den prövas mot bl. a. förvärvsinkomster och egenpension, i Frankrike och i USA. Även Finland har viss inkomstprövning av änkepension.

I de nordiska länderna bortfaller efterlevandepension i form av grundpension (folkpension) när den efterlevande uppnår den allmänna pensionsåldern. Tilläggspension utbetalas även för tiden därefter. I Norge sker dock en samordning med den efterlevandes egenpension. I de utomnordiska länderna utges i regel änke- och änklingspension även efter det att den efterlevande uppnått den allmänna pensionsåldern men samordnas med eller prövas mot egenpensionen enligt olika principer.

Oftast upphör rätten till efterlevandepension om den efterlevande skulle gifta om sig. I vissa länder kan dock, liksom i Sverige, pensionen börja utgå på nytt om det nya äktenskapet skulle upplösas inom viss tid. I andra länder åter finns regler som innebär att pensionsrätten definitivt upphör vid omgifte. Ofta erläggs då ett engångsbelopp motsvarande ett—två års pension.

De villkor som finns i olika länder beträffande frånskilda män och kvinnors rätt till efterlevandepension varierar högst väsentligt. Ibland krävs att underhållsbidrag utgått vid tidpunkten för dödsfallet medan andra länder saknar sådant krav. Finns både frånskild och änka eller änkling sker i vissa länder en fördelning dem emellan efter tiden för vardera äktenskapets bestånd. Ett system som i skilda former börjat tillämpas under de senaste åren avser en likadelning mellan makarna vid

skilsmässan av de pensionsrättigheter som de gemensamt förvärvat under tiden för äktenskapets bestånd. Detta system tillämpas nu i Västtyskland och Canada samt övervägs i USA.

Barnpension utbetalas vanligen för alla barn under viss ålder (16—19 år) samt dessutom för äldre barn som därefter studerar på heltid. Som längst utgår barnpension till dess ett sådant barn fyller 20—26 år. Till barn som blivit arbetsoförmöget i yngre ålder utges i vissa länder barnpension utan övre åldersgräns. Detta torde ha sin grund i att dessa länder saknar motsvarighet till den svenska folkpensioneringens förtidspension. Barnpension kan utgå med fasta belopp för varje efterlevande barn eller kan anknytas till den avlidne förälderns egenpension och utgöra viss andel (10—75 %) därav för varje barn. Denna andel kan vara lika stor för varje barn men kan också minska med antalet barn. Liksom i Sverige förekommer i andra länder en kombination av dessa möjligheter. Till barn som förlorat båda sina föräldrar utges regelmässigt högre barnpension än för andra barn.

Några av de beskrivna länderna har även andra efterlevandeförmåner än änke- och änklingspension samt barnpension. I flera av länderna utges alltid begravningsbidrag eller ett engångsbelopp efter en avliden försäkrad. Bl. a. Norge och Finland har särskilda förmåner som syftar till att hjälpa en efterlevande med utbildning e. d. för att möjliggöra senare förvärvsarbete.

Relativt vanligt är att de sammanlagda efterlevandeförmånerna efter en avliden inte får överstiga visst högsta belopp. Detta maximibelopp utgör oftast den avlidnes beräknade egenpension. Flera länder saknar dock en sådan regel, vilket i vissa fall torde bero bl. a. på att pensionssystemet där är så uppbyggt att efterlevandepensioner aldrig kan utbetalas med belopp som överstiger den avlidnes egen ålders- eller invalidpension.

I Finland, USA och Canada övervägs för närvarande utformningen av efterlevandepensioneringen. I Danmark och Västtyskland har nyligen genomförts omfattande förändringar på detta område. Ett av syftena med reformarbetet har i regel varit kravet på jämställdhet mellan könen när det gäller rätten till familjepension.

De flesta länder har motsvarigheter till de svenska hustru- och barntilläggen. Ibland utges särskilt tillägg även för kvinnlig pensionärs make. Villkoren för rätt till dessa tillägg varierar mellan länderna, liksom förmånernas storlek. I Västtyskland håller dock barntillägget på att avvecklas och i Danmark har hustrutillägget och äktenskapstillägget nyligen avskaffats.

2 Danmark

Den allmänna pensionsförsäkringen i Danmark består av social pension (grundpension) och tilläggspension (ATP). Bestämmelserna om grundpension finns i 1984 års lov om social pension, som trädde i kraft den 1

oktober 1984. Tilläggspensioneringen regleras av loven om arbejdsmarkedets tillægspension, som trädde i kraft den 1 april 1965.

Social pension utges i form av folkpension (ålderspension), förtidspension, invaliditetsersättning och olika tilläggsförmåner. Pensioneringen är allmän och obligatorisk, och pensioner utbetalas oavsett om den försäkrade tidigare har förvärvsarbetat eller inte. Oreducerad pension utges som huvudregel endast till personer som varit bosatta i Danmark i minst 40 år efter fyllda 15 år och före 67 års ålder. I fråga om pension före 67 års ålder gäller särskilda regler för rätten att erhålla oreducerad förmån.

Folkpension utgår till försäkrade som uppnått 67 års ålder. Den utbetalas med ett grundbelopp och ett pensionstillägg. För ålderspensionärer i åldern 67—69 år är pensionen i sin helhet inkomstprövad. Grundbeloppet prövas mot inkomster av eget förvärvsarbete, medan pensionstillägget prövas mot alla inkomster som den berättigade och dennes eventuelle make har. Efter fyllda 70 år erhåller pensionstagaren grundbeloppet utan inkomstprövning medan pensionstillägget fortfarande är beroende av sidoinkomsternas storlek. Beloppen är högre för ensamstående än för gifta pensionstagare.

Förtidspension kan utges i fyra olika former: högsta, mellersta, förhöjd allmän och allmän förtidspension. Pension utgår i form av ett grundbelopp samt olika tilläggsbelopp. Avgörande för vilken form av förtidspension som kan komma i fråga är graden av nedsättning av förvärvsförmågan och den pensionssökandes ålder.

Allmän eller förhöjd allmän förtidspension kan beviljas också på sociala kriterier. Det fordras då att sökanden har ett varaktigt behov av försörjning. Vid prövning av rätten till pension på sociala skäl kan förlust av försörjare i förbindelse med bristande arbetslivserfarenhet och högre ålder m. m. vara en avgörande faktor.

Förtidspensionen är delvis inkomstprövad. Grundbeloppet prövas mot pensionstagarens alla inkomster liksom pensionstillägget, som även prövas mot eventuell makes inkomst.

Efterlevande make, som sammanbott med den andre maken, har — om båda makarna uppburit social pension — rätt att fortsätta att erhålla den avlidnes pensionsförmåner under en tid av tre månader efter dödsfallsmånaden (*s. k. efterlevandepension*).

År 1984 genomfördes en omfattande reform av pensionslagstiftningen i Danmark, varvid bl. a. änkepension, hustrutillägg och äktenskapstillägg avskaffades och förtidspensioner infördes, vilka trädde i stället för de tidigare invalidpensionerna (och förtida ålderspension). Bl. a. kvinnor som då redan uppbar änkepension fick därvid fortsatt rätt till pensionsförmån. Några mer vidsträckta övergångsbestämmelser knöts emellertid inte till den nya lagstiftningen.

Den danska *tilläggspensioneringen* (arbejdsmarkedets tillægspension, ATP) omfattar obligatoriskt i princip alla sysselsatta arbetstagare som fyllt 16 men inte 67 år. Förmåner utbetalas i form av ålderspension och efterlevandepension. Pensionerna är *inte* inkomstrelaterade utan utgår med enhetliga belopp. Av betydelse för pensionens storlek är dock det antal år varunder avgift betalats.

Ålderspension inom ATP kan utges tidigast från fyllda 67 år. Möjlighet finns att uppskjuta uttaget av pension. Högsta möjliga ålderspension kommer i ett fullfunktionsstadium att utgöra 10 800 DKK per år. För närvarande utbetalas högst 5 500 DKK årligen.

Efterlevandepension utges från tilläggspensioneringen till änka och — fr. o. m. den 1 maj 1978 — änkling efter avliden försäkrad under förutsättning att den avlidne tillgodoräknats minst tio års intjänandetid och äktenskapet bestått under en tid av minst tio år. Efterlevandepensionen utbetalas tidigast från den tidpunkt då den efterlevande maken fyller 62 år. Pensionen utgör hälften av den ålderspension som den avlidne uppbar vid sin död eller skulle ha blivit berättigad till vid fyllda 67 år på grundval av de intill dödsfallet erlagda avgifterna. Uppfyller den efterlevande maken samtidigt villkoren för rätt till egen ålderspension från tilläggspensioneringen får han eller hon uppbära bara den största av tilläggspensionerna.

Några barnpensioner eller barntillägg finns inte inom ramen för den allmänna pensioneringen. Förmåner till bl. a. barn som förlorat en av eller båda sina föräldrar lämnas i stället i form av *barnbidrag*, vilka i sådana situationer kan utbetalas med förhöjda belopp. I regel är barnbidragen inkomstprövade.

3 Norge

Den allmänna pensioneringen i Norge regleras genom 1966 års lov om folketrygd, som trädde i kraft den 1 januari 1967. Folketrygden är allmän och obligatorisk och omfattar i stort sett samma grenar som den svenska socialförsäkringen. Försäkrade är i princip alla som är bosatta i Norge, oavsett medborgarskap. Pensionsförmånerna består av grundpensioner och tilläggspensioner. Grundpensionerna fastställs utan hänsyn till tidigare inkomster. Storleken av förmånerna är däremot beroende av hur länge den försäkrade har omfattats av folketrygden (trygdetid). Tilläggspensionerna grundas på inkomst av förvärvsarbete och intjänas efter ett system med pensionspoäng. Tilläggspensionernas storlek är också beroende av intjänandetidens längd.

Ersättningssystemet är uppbyggt med användning av ett grundbelopp, vilket har samma funktion som basbeloppet i Sverige. Till skillnad från det svenska systemet följer grundbeloppet emellertid inte ett index utan regleras i stället genom särskilda beslut av Stortinget. Grundbeloppet fastställs med hänsyn till dels förändringar i den allmänna prisnivån, dels den genomsnittliga ökningen av realinkomsten för de förvärvsarbetande. Fr. o. m. maj 1987 är grundbeloppet 29 900 NOK.

Liksom inom den svenska tilläggspensioneringen bestäms den försäkrades pensionsgrundande inkomst på grundval av den taxerade inkomsten. Pensionsgrundande inkomst beräknas för den försäkrade fr. o. m. det år han fyller 17 år t. o. m. det år då han fyller 69 år. Den pensionsgrundande inkomsten motsvarar den del av inkomsten som ligger mellan ett och tolv grundbelopp. Den del av inkomsten som överstiger åtta gånger

grundbeloppet medräknas dock med bara en tredjedel. På grundval av den pensionsgrundande inkomsten fastställs pensionspoäng genom att inkomsten divideras med grundbeloppet. Slutpoängtalet är genomsnittet av poängen för de 20 bästa inkomståren eller för de färre år pensionspoäng tillgodoräknats.

Pensionsåldern är 67 år. *Ålderspension* som tas ut före 70 års ålder är emellertid på visst sätt inkomstprövad. Ålderspensionen kan betalas ut som hel, 3/4, 1/2 eller 1/4 pension.

Grundpension utges till den som har en trygdetid av minst tre år efter 16 och före 67 års ålder. För full ålderspension från grundpensioneringen krävs minst 40 års trygdetid. Hel grundpension i form av ålderspension till ensamstående och till gift med make som inte uppbär pension motsvarar grundbeloppet. För gift pensionär med make som själv uppbär ålderspension eller hel förtidspension utgör pensionen 75 % av grundbeloppet.

Tilläggspension i form av ålderspension betalas ut till försäkrad som har minst tre poängår. För full tilläggspension krävs enligt huvudregeln att den försäkrade har pensionspoäng för minst 40 år. För varje felande poängår minskas pensionen med 1/40. Full tilläggspension utgör för år räknat 45 % av produkten av grundbeloppet för det år pensionen skall utbetalas och slutpoängtalet. För försäkrade som är födda under åren 1898—1936 och som är norska medborgare gäller särskilda övergångsbestämmelser.

En pensionär som försörjer make vilken inte uppbär pension får *maketillägg* med 50 % av grundpensionen.

Ålderspensionär som försörjer barn under 18 år har rätt till ett inkomstprövat *barntillägg* om högst 25 % av grundbeloppet för varje barn.

Till ålderspension utgår s. k. *särtillägg*, som närmast motsvarar det svenska pensionstillskottet. Särtillägget utges med viss procent av grundbeloppet (f. n. 54,5 % till ensamstående och till gift pensionstagare, vars make inte uppbär pension eller har förvärvsinkomst, och 49,75 % till gift pensionär vars make också uppbär pension). Det avräknas krona för krona mot tilläggspension från folketrygden.

Till ålderspension utgår dessutom s. k. *kompensationstillägg* vilket ges som kompensation för införandet av mervärdeskatt och omläggning av skattereglerna i Norge från den 1 januari 1970. Fullt sådant tillägg utgår med 500 NOK per år till ensam pensionär, med 375 NOK till gift pensionär vars make också uppbär pension och med 750 NOK till pensionär som uppbär maketillägg.

Förtidspension (uførepension) kan utges till den som har fyllt 16 men inte 67 år om hans arbetsförmåga är varaktigt nedsatt med minst hälften. Förtidspension utges som hel eller som så stor del av hel pension som svarar mot graden av nedsättning av arbetsförmågan.

Hel grundpension i form av förtidspension motsvarar den ålderspension som den försäkrade skulle ha fått om han fortsatt att arbeta till pensionsåldern. Också tilläggspension i form av förtidspension motsvarar i princip den ålderspension som den försäkrade skulle ha fått om han

inte hade blivit arbetsoförmögen. Liksom i Sverige beräknas s. k. antagandepoäng för den försäkrade om vissa förutsättningar är uppfyllda. Till förtidspension kan utgå maketillägg, barntillägg, särtillägg och kompensationstillägg enligt i huvudsak samma regler som inom ålderspensioneringen.

När en försäkrad avlider utges *begravningshjälp*. Detsamma gäller när make eller barn under 18 år, som inte omfattas av folketrygden, avlider. Begravningshjälpen uppgår till 4 000 NOK.

Efterlevande make — änka eller änkling — som inte fyllt 67 år har rätt till *efterlevandeförmåner* om vederbörande uppehåller sig i Norge och om antingen den efterlevande har varit försäkrad minst tre år före ansökan eller den avlidne har varit försäkrad minst tre år omedelbart före sin död.

Efterlevande make, som på grund av utbildning eller arbete utanför hemmet måste överlåta tillsynen av barn till annan, har rätt till *barntillsynsbidrag* (stønad til barnetilsyn). Bidraget utgör per år 5 976 NOK för det första barnet och 2 388 NOK för varje ytterligare barn. Om de faktiska och nödvändiga utgifterna är större, kan i särskilda fall barntillsynsbidraget utges med högre belopp. I regel utges inte barntillsynsbidrag för barn som har avslutat det tredje skolåret. Bidraget ges som tillägg till andra efterlevandeförmåner och utgår utan hänsyn till den efterlevandes ekonomiska förhållanden.

Om en efterlevande make har behov av utbildning för att kunna bli i stånd att helt eller delvis försörja sig själv, kan han eller hon erhålla *utbildningsbidrag*. Bidraget täcker i nödvändig utsträckning bl. a. utgifter för kursavgifter, för läromedel, för bosättning på annan ort än hemorten och resekostnader. Det krävs att utbildningen är sådan att den har avgörande betydelse för den efterlevandes möjligheter att erhålla ett inkomstbringande arbete. Under särskilda förutsättningar kan utges bidrag eller lån till täckande av utgifter för att starta egen rörelse eller vid flyttning för att komma i avlönat arbete eller till annat ändamål som är av betydelse för att den efterlevande skall kunna skaffa sig förvärvsarbete. Bidraget utgår vid sidan av andra efterlevandeförmåner.

Övergångsbidrag (overgangsstønad) är en temporär förmån som är avsedd att ge efterlevande make ekonomisk hjälp under en omställningstid efter dödsfallet och fram till dess vederbörande kan försörja sig själv. Som villkor för bidraget gäller — förutom att den efterlevande skall ha varit gift med den avlidne — att den efterlevande tillfälligt är ur stånd att försörja sig själv genom eget arbete på grund av att vederbörande har vårdnaden om barn eller av den orsaken att vederbörande först efter en omställningstid och eventuellt en utbildningstid kan erhålla lämpligt arbete. Det gäller inte någon tidsbegränsning för övergångsbidragets utgivande utöver kravet på att den efterlevandes förvärvshinder skall vara tillfälligt. Finns inte barn utges dock som huvudregel bidraget längst för en tid av tolv månader. Övergångsbidrag beräknas enligt samma regler som i fråga om pension till efterlevande.

Efterlevande make har rätt till *efterlevandepension* under förutsättning

att äktenskapet varat minst fem år eller att den efterlevande har eller har haft barn med den avlidne eller har vårdnaden om den avlidnes barn. Även om rätt till efterlevandepension föreligger utges i regel övergångsbidrag under en tid av tolv månader efter dödsfallet såvida inte den efterlevandes ålder, hälsa m. m. talar mot en senare placering i arbetslivet. I vissa fall kan övergångsbidrag utgå för längre tid än tolv månader även om rätt till pension är för handen.

Efterlevandepension består av grundpension, tilläggspension, särtillägg och kompensationstillägg.

Grundpensionen motsvarar grundbeloppet. Om den avlidne hade en kortare trygdetid än 40 år och således hade eller skulle ha fått reducerad grundpension, minskas den efterlevandes grundpension på motsvarande sätt. Den efterlevande makens trygdetid (med tillgodoräknande av tiden från dödsfallet till dess den efterlevande uppnår 67 års ålder) läggs dock till grund för beräkningen om den är längre än den avlidnes trygdetid.

Tilläggspensionen utgör 55 % av den tilläggspension i form av ålders- eller hel förtidspension som den avlidne uppbar eller den förtidspension som denne skulle ha erhållit vid tidpunkten för dödsfallet om hel sådan pension då hade börjat utgå.

Såväl grundpensionen som tilläggspensionen är inkomstprövad. Inkomstprövningen grundas dock inte på den efterlevandes faktiska inkomst utan på en förväntad förvärvsinkomst, som fastställs skönsmässigt och inte alltid sammanfaller med den faktiska inkomsten. Vid bestämmandet skall enligt lagtexten tas hänsyn till den efterlevandes ålder och förvärvsförmåga, föreliggande förvärvsmöjligheter och omständigheterna i övrigt. Med förväntad förvärvsinkomst förstås inkomster som är en följd av den efterlevandes egen arbetsinsats. T. ex. kapitalinkomster medräknas således inte vid prövningen. Full pension utges endast till änkor och änklingar som inte kan förväntas erhålla en årlig förvärvsinkomst som överstiger halva grundbeloppet. Om vederbörande förväntas kunna skaffa sig större inkomster reduceras pensionen med ett belopp som motsvarar 40 % av det överskjutande beloppet.

Frånskild man eller kvinna som inte ingått nytt äktenskap och inte heller fyllt 67 år har vid den förre makens frånfälle rätt till barntillsynsbidrag och utbildningsbidrag. Har den efterlevande vårdnaden om den avlidnes barn har vederbörande dessutom rätt till övergångsbidrag. Vidare äger — när det finnes skäligt — en efterlevande frånskild rätt till övergångsbidrag också i andra fall än ovan nämnts eller till pension. Vid avgörandet härav skall läggas särskild vikt vid äktenskapets varaktighet, den frånskildes ålder vid tidpunkten för äktenskapets upplösning, antalet barn i äktenskapet samt om den frånskilde uppbar eller hade rätt till underhållsbidrag från den avlidne. Fullt övergångsbidrag och full pension motsvarar i dessa fall full grundpension och kan förhöjas med viss procentdel (högst 55 %) av den tilläggspension som den avlidne uppbar eller skulle ha kommit i åtnjutande av om han ej avlidit. Pensionen är inkomstprövad enligt samma regler som gäller för pension till änka och änkling. Förmåner till frånskilda utgår oberoende av om den avlidne

också efterlämnar make som är berättigad till efterlevandeförmåner.

Efterlevandeförmånerna upphör att utgå när den berättigade fyller 67 år eller dessförinnan beviljas förtidspension. *Från 67 års ålder* utges till efterlevande ålderspension med belopp som utgör summan av grundpensionen och 55 % av den avlidnes och den efterlevandes sammanlagda tilläggspension eller — om beloppet då blir högre — hela den tilläggspension som den efterlevande själv tjänat in. Motsvarande regler gäller för det fall att den efterlevande redan uppbär pension när maken (eller den frånskilde maken) avlider, under förutsättning att villkoren för efterlevandepension då är uppfyllda. Förmånerna upphör vidare att utgå om den efterlevande ingår nytt äktenskap. Om maken i det nya äktenskapet avlider, får vederbörande rätt till pension efter denne utan hänsyn till det nya äktenskapets längd. Upplöses det nya äktenskapet genom äktenskapsskillnad kan på nytt utgå efterlevandeförmåner, om så finnes skäligt.

Barn under 18 år har rätt till *barnpension* om en av eller båda föräldrarna har avlidit. Till barn som är föräldralöst och genomgår utbildning kan barnpensionen utgå till dess barnet fyller 20 år. Har en av föräldrarna avlidit utgör barnpensionen för det första barnet 40 % av grundbeloppet och pensionen för vart och ett av de övriga barnen 25 % av grundbeloppet. Beloppen delas lika mellan barnen. Om båda föräldrarna har avlidit eller om modern har avlidit och faderskapet till barnet inte är fastställt, uppgår pensionen för det första barnet till samma belopp som efterlevandepensionen (grundpension och tilläggspension) till den förälder som — om han inte avlidit — skulle ha erhållit den beloppsmässigt största pensionen. Barnpensionen för det andra barnet utgör i sådant fall 40 % av grundbeloppet. Om den avlidne efterlämnar flera "barnkullar" som bor på skilda ställen, beräknas barnpensionen särskilt för varje sådan "barnkull".

4 Finland

Gällande regler

Den allmänna pensioneringen i Finland består dels av grundpensioner (bl. a. folkpension och familjepension), dels av en inkomstrelaterad tilläggspension (arbetspension). De grundläggande bestämmelserna om folkpension finns i folkpensionslagen från år 1956 och om familjepension i familjepensionslagen från år 1969. Arbetspensioneringen, som tillkom år 1962 såvitt gäller ålders- och invalidpension och som kompletterades med familjepensioner år 1967 och med arbetslöshetspension år 1971, regleras genom flera lagar omfattande olika grupper förvärvsarbetande. De centrala principerna för arbetspensioneringen finns i lagen om pension för arbetstagare (APL) som omfattar arbetstagare i privat tjänst. Vissa skiljaktigheter finns i övriga lagar om arbetspension.

Folkpensioneringen utgörs av bl. a. ålderdoms-, invaliditets- och arbets-

löshetspension samt fr. o. m. år 1986 individuell förtidspension — avsedd för arbetstagare och egenföretagare som har fyllt 55 år — jämte olika tilläggsförmåner. Pensioneringen är allmän och obligatorisk och omfattar alla i Finland bosatta personer från 16 års ålder oberoende av medborgarskap. Som regel krävs dock minst fem års bosättning i Finland för att pension skall utbetalas.

Folkpension i form av *ålderdomspension* utges till försäkrad som har fyllt 65 år. Möjlighet finns till förtida och uppskjutet uttag av pensionen. Pensionen består av en basdel som betalas ut med ett fast — för alla lika stort — belopp (322 FIM per månad i januari 1986) samt en tilläggsdel. Storleken av tilläggsdelen är beroende av pensionstagarens egen arbetspension och annan pension m. m. samt av familjeförhållanden och bostadsort (två dyrortsgrupper). För ensamstående och för gift pensionstagare vars make inte har folkpension var år 1986 den högsta tilläggsdelen 1 506 FIM per månad i kommungrupp I och 1 428 FIM i månaden i kommungrupp II.

Maketillägg kan utan inkomstprövning utges till pensiontagare, vars make inte själv uppbär pension och heller inte kan få inkomst genom förvärvsarbete till följd av vård av familjens små barn eller av annat särskilt skäl som inte beror på hälsotillståndet.

Till pensionstagare som har barn under 16 år att försörja utges *barntillägg*. Tillägget är inte inkomstprövat.

Begravningsbidrag utges inom folkpensioneringen till den försäkrades make eller dödsbo om den försäkrade inte uppburit ålderdoms-, invaliditets- eller arbetslöshetspension under ett helt år före sin död. Helt bidrag betalades år 1985 ut med 3 062 FIM. Bidraget minskas med 1/12 för varje månad under vilken den avlidne uppburit folkpension.

Enligt familjepensionslagen utbetalas änkepension och utbildningsstöd till den avlidnes änka samt barnpension till den avlidnes barn.

Änkepension i form av begynnelsepension utgår under sex månader från dödsfallet om äktenskapet ingåtts innan mannen fyllde 65 år eller om änkan försörjer barn som är under 16 år och som är berättigat till barnpension efter den avlidne. Begynnelsepensionen betalas ut med belopp motsvarande folkpensionens basdel och tilläggsdel samt ett inkomstprövat bostadsbidrag.

Änkepension i form av fortsättningspension utges — för tiden efter de första sex månaderna efter dödsfallet — till en änka som försörjer barnpensionsberättigat barn under 16 år. Även änka som har fyllt 40 år vid mannens död kan få fortsättningspension om äktenskapet varat minst tre år och ingåtts innan mannen fyllde 65 år. Om änkan hade barn att försörja när hon började uppbära änkepension kan hon vara berättigad till fortsatt pension även efter det att barnet fyllt 16 år eller hennes omvårdnad om barnet upphört. En förutsättning är att hon då har fyllt 40 år och att äktenskapet ingåtts innan mannen fyllde 65 år. Fortsättningspension som betalas ut till en änka med barn under 16 år att försörja utgörs av en basdel och — beroende av inkomst och förmögenhet — en tilläggsdel samt bostadsbidrag. Om änkan inte försörjer sådant barn kan hon endast

få tilläggsdelen och bostadsbidraget. Änkepension inkomstprövas inte enbart mot pensioner o. d. utan även mot bl. a. arbetsinkomst och kapitalinkomster.

Änkepension utges inte till en änka som vid mannens död har fyllt 65 år. Uppbär änkan folkpension i form av invaliditets- eller arbetslöshetspension eller förtida ålderdomspension kan endast begynnelsepension betalas ut och då enbart med belopp överstigande folkpensionen. Rätten till änkepension upphör när änkan ingår nytt äktenskap eller fyller 65 år. Rätten till fortsättningspension upphör även om hon beviljas invaliditets- eller arbetslöshetspension eller förtida ålderdomspension. Då en änka ingår nytt äktenskap erläggs till henne som ett engångsbelopp pensionen för ett år framöver om hon uppburit änkepension under längre tid än ett år.

En änka som är berättigad till änkepension kan också få *utbildningsstöd* för att kunna skaffa sig ett yrke och bli i stånd att försörja sig själv. Föreligger särskilda skäl kan sådant stöd beviljas även efter det att änkans rätt till pension har upphört. Stödet omfattar ersättning för nödvändiga kostnader för utbildningen, bl. a. kostnader för studier och studiematerial, barntillsyn och av utbildningen förorsakade merkostnader för bostad, mat m. m.

Till barn under 16 år som mist en av eller båda sina föräldrar utges *barnpension.* Till barn som inte uppbär folkpension och som på grund av studier, skolgång eller yrkesutbildning inte kan försörja sig självt kan barnpensionen utgå till dess barnet fyller 21 år. Barnpension utges, förutom till den avlidnes biologiska barn och adoptivbarn, även till annat barn som den avlidne haft vårdnaden om i sitt eget hem eller på annat sätt. Pensionsbeloppet är 189 FIM per månad för barn som mist en förälder och 379 FIM per månad för föräldralöst barn.

Arbetspensioneringen omfattar ålders-, invalid- och arbetslöshetspension, individuell förtidspension i enlighet med vad som gäller inom folkpensioneringen samt familjepension i form av änkepension och barnpension. Till ålders- eller invalidpensionär som är född före år 1939 kan visst barntillägg utges.

Lagen om pension för arbetstagare (APL) omfattar obligatoriskt alla arbetstagare — oberoende av medborgarskap — i privat tjänst som varit anställda minst en månad och vars månadsinkomst uppgår till visst minimibelopp eller vars arbetstid är minst 20 timmar per vecka.

Pensionsrätt intjänas mellan 23 och 65 års ålder. Pensionen beräknas med hänsyn till den försäkrades tjänstgöringstid, hans pensionsgrundande lön och en pensionsprocent. Pensionen räknas ut särskilt för varje anställning liksom vid övergång från heltids- till deltidsarbete eller tvärtom.

Rätt till *ålderspension* inträder i regel då den försäkrade fyller 65 år. Som förutsättning för att pensionen skall betalas ut gäller dock att den försäkrade har slutat sitt arbete. Möjlighet finns att välja förtida ålderspension eller att skjuta upp uttaget av pension. Pensionens belopp utgör 1/8 % av den pensionsgrundande lönen för varje hel månad — eller 1,5 %

för år räknat — av den pensionsberättigande tjänstgöringstiden fr. o. m. den 1 juli 1962, vilket innebär att det krävs 40 års tjänstgöringstid för en pension som motsvarar 60 % av den tidigare lönen. Även tjänstgöringstid före den 1 juli 1962 kan delvis tillgodoräknas, dock med en lägre pensionsprocent. Arbetspensionssystemet är ännu inte i full funktion. För arbetstagare födda före den 1 november 1922 gäller särskilda regler om garanterade minimibelopp. Full arbetspension kan utges först till försäkrade som är födda år 1937 eller senare.

Arbetspensionen samordnas med folkpension och vissa andra lagstadgade pensioner och ersättningar på i princip så sätt att det sammanlagda beloppet inte får överstiga 60 % av den högsta pensionsgrundande lönen. Överskjutande belopp avräknas från arbetspensionen.

Familjepension betalas ut till *änka*, som försörjer ett barn som är berättigat till familjepension efter den avlidne. Annan änka har rätt till familjepension, om hon hade fyllt 40 år då mannen avled och äktenskapet hade varat minst tre år. Vidare förutsätts i båda fallen att äktenskapet ingåtts innan mannen fyllt 65 år. Familjepensionen upphör om änkan ingår nytt äktenskap. I detta fall utges ett engångsbelopp som motsvarar änkans familjepension för två år.

Barn till en avliden försäkrad har rätt till familjepension om barnet vid dödsfallet var under 18 år. Även ett barn som vid dödsfallet har fyllt 18 men inte 21 år kan få familjepension under förutsättning att barnet är långvarigt arbetsoförmöget och att arbetsoförmågan uppkommit innan barnet fyllde 18 år. Pensionen utbetalas då så länge arbetsoförmågan består. I annat fall upphör rätten till familjepension då barnet fyller 18 år. Rätt till pension har även barn till efterlevande änka om änkan och den avlidne gemensamt försörjt barnet.

Om förmånstagarna är minst tre blir *familjepensionens belopp* lika stort som den ålderspension eller hela invalidpension som den avlidne hade vid sin död eller som skulle ha beviljats honom om han då hade blivit berättigad till pension. Är förmånstagarna två är familjepensionen tre fjärdedelar av den avlidnes egenpension, och om det finns endast en förmånstagare utgör den hälften härav. Familjepensionen fördelas mellan förmånstagarna så, att änkan får två delar och varje barn en lika stor del.

Också familjepension samordnas med annan pension o. d. enligt i huvudsak samma principer som gäller för ålderspension. Det övre gränsbeloppet är dock beroende av antalet familjepensionsberättigade.

Reformförslag

Den finska familjepensioneringen är f. n. föremål för en översyn. I juli 1985 lämnade familjepensionskommittén ett principbetänkande — Familjepensionskommitténs delbetänkande I (1985:37) — där olika alternativ för utveckling av familjepensionsskyddet redovisas. Betänkandet hade utarbetats mot bakgrund av de betydande förändringar som skett i familjemönster och arbetsförhållanden i Finland under de senaste de-

cennierna. Att kvinnor arbetar utanför hemmet hade blivit allt vanligare och detta, liksom även målsättningen om jämställdhet mellan könen och de förändringar som skett inom själva familjen, ansågs ställa krav på en utveckling av gällande familjepensionsskydd.

Familjepensionen föreslogs enligt kommittén bygga på två delar: dels ett skydd på grundval av arbetspensionssystemet, dels en allmän familjepension som garanterar en miniminivå. I de alternativ som kommittén hade övervägt hade en utgångspunkt varit att även änklingar skall ha rätt till pension på samma villkor som änkor.

Sju olika alternativa modeller redovisas i betänkandet. Två av modellerna utgår från att de ändringar som inträffar i konsumtionsmängd och -struktur till följd av ett dödsfall skall bestämma behovet av familjepensionsskyddet. I dessa modeller har barnpensionen och änke- resp. änklingspensionen definierats som de genomsnittliga konsumtionsandelar av den avlidnes inkomster som gått till de efterlevandes konsumtion och till familjens fasta utgifter och med beaktande av att den avlidnes egen konsumtion bortfallit. Den ena av dessa modeller betonar ett minimiskydd genom större inriktning på efterlevande makar med låga inkomster och genom högre allmänna familjepensioner. En tredje modell utgår från den svenska pensionskommitténs förslag och innebär att pensionsskyddets tyngdpunkt ligger på barnen. Ett fjärde och ett femte alternativ föreslår en förändring enbart av arbetspensionssystemet innebärande att förtjänstprincipen betonas så att pensionen för efterlevande make är oberoende av den efterlevandes egna inkomster under den aktiva tiden. Den skall dock samordnas med den efterlevandes egenpension. Modellerna skiljer sig åt genom att den ena dessutom i högre grad än för närvarande inriktar stödet på barnen medan den andra begränsar effekten av samordningen av änke- resp. änklingspension och egenpension. Det sjätte alternativet innebär att nuvarande familjepension bibehålls oförändrad men utvidgas till att avse även män. Den sjunde modellen slutligen innebär att varierande andelar av den avlidnes beräknade egenpension kan utbetalas till efterlevande make och barn beroende på änkans resp. änklingens stödbehov.

Familjepensionskommitténs delbetänkande har remissbehandlats. Därvid har framkommit olika uppfattningar om vilket av de redovisade alternativen som bör läggas till grund för det fortsatta reformarbetet. Inkomna remissyttranden har överlämnats till familjepensionskommittén, som fortsätter sitt arbete och räknar med att inom något år kunna redovisa mer preciserade förslag (i propositionsform).

5 Förbundsrepubliken Tyskland

Den lagstadgade pensionsförsäkringen i Förbundsrepubliken Tyskland (Västtyskland) omfattar tre skilda grenar: arbetarpensioneringen (Rentenversicherung der Arbeiter), tjänstemannapensioneringen (Rentenversicherung der Angestellten) och pensionsordningen för arbetstagare

inom gruvindustrin (knappschaftliche Rentenversicherung). De tre pensionsordningarna skiljer sig åt i fråga om den försäkrade personkretsen, men reglerna är i övrigt enhetliga. Gruvarbetarpensioneringen lämnar dock — mot högre avgifter — genomsnittligt sett högre förmåner. Tjänstemän i offentlig tjänst har en särskild socialförsäkringsordning, som ligger helt vid sidan av den allmänna lagstadgade socialförsäkringen.

Västtyskland har inte någon motsvarighet till den svenska folkpensioneringen med garanterade minimibelopp för alla medborgare. Pensioneringen bygger i stället fullt ut på inkomstbortfallsprincipen, dvs. pensionen är relaterad till tidigare inkomster och antalet försäkringsår.

Försäkringsskyldiga är alla avlönade arbetstagare med en inkomst överstigande visst belopp eller en arbetstid som är minst 15 timmar per vecka. Även bl. a. arbetslösa som erhåller stöd från arbetslöshetsförsäkringen, personer som genomgår rehabilitering, omskolning m. m. samt värnpliktiga är obligatoriskt försäkrade. Vid sidan av skyldigheten föreligger en rätt till försäkring, som kan utövas i form av frivillig anslutning eller såsom frivillig förhöjning av förmånerna (och avgifterna).

Pensionsförmåner utgår i form av ålderspension, pension på grund av yrkesoförmåga och pension på grund av förvärvsoförmåga. Till efterlevande utges änke- och änklingspension, pension till frånskild make eller maka samt barnpension.

En allmän förutsättning för rätt till pension är att den försäkrade före pensionsfallet har varit ansluten till försäkringen under viss kvalifikationstid (Wartezeit), numera i allmänhet 60 månader. I kvalifikationstiden inräknas varje påbörjad månad under vilken avgifter har erlagts (Beitragszeit) och under särskilda förutsättningar även tid varunder avgifter inte kunnat erläggas på grund av särskilt angivna orsaker, t. ex. militärtjänstgöring (s. k. Ersatzzeit). Även tid då en kvinna tagit vård om barn medräknas numera som försäkringstid. För varje barn kan nämligen tillgodoräknas ett försäkringsår (s. k. Babyjahr). Under vissa förutsättningar kan rätten till tillgodoräknande av ett sådant vårdår överflyttas från barnets mor till dess far.

Pensionernas storlek är beroende av fyra olika faktorer: den försäkrades personliga pensionsunderlag, antalet tillgodoräknade försäkringsår, en tillväxtfaktor och ett allmänt beräkningsunderlag.

Den försäkrades *personliga pensionsunderlag* utgör ett procenttal som anger förhållandet mellan den genomsnittliga bruttoinkomst som den försäkrade har haft under sin försäkringstid och den genomsnittliga bruttoarbetsinkomsten för alla arbetstagare inom försäkringen under samma tid. Detta procenttal framräknas för varje år under försäkringstiden. Vid pensioneringen läggs sedan procenttalen för de olika åren samman och genomsnittet av dessa räknas fram. Vid beräkningen tas hänsyn enbart till inkomster upp till viss nivå (5 600 DEM räknat per månad år 1986). Tid som tillgodoräknats som försäkringstid utan att avgifter erlagts åsätts vid beräkningen av det personliga pensionsunderlaget särskilda i lagen bestämda värden.

Försäkringstiden är den tid för vilken avgifter har erlagts samt sådan tid som inräknas i kvalifikationstiden trots att avgifter ej erlagts (Ersatzzeit och vårdår). Häri inräknas dessutom under särskilda förutsättningar s. k. bortfallstid (Ausfallzeit) och s. k. tillgodoräknandetid (Zurechnungszeit). Som bortfallstid räknas — under den allmänna förutsättningen att avgifter har betalats för annan tid av viss varaktighet — tid varunder den försäkrade har varit förhindrad att utföra avlönat förvärvsarbete på grund av bl. a. sjukdom eller viss utbildning. Tillgodoräknandetid är tiden mellan inträde av yrkes- eller förvärvsoförmåga och uppnåendet av 55 års ålder. Den motsvarar alltså närmast tid för vilken i Sverige beräknas antagandepoäng för ATP.

För varje försäkringsår gottskrivs den försäkrade en pension som uppgår till viss procent av det personliga pensionsunderlaget. Denna *tillväxtfaktor* utgör för ålderspension och pension på grund av förvärvsoförmåga 1,5 samt för pension på grund av yrkesoförmåga 1,0.

För att erhålla standardföljsamhet av intjänad pensionsrätt i förhållande till löneutvecklingen anknyts det personliga pensionsunderlaget till ett *allmänt beräkningsunderlag*. Detta, som närmast motsvarar det svenska basbeloppet men som är baserat på löneutvecklingen, beräknas på grundval av genomsnittet av bruttolönen för alla arbetstagare — med undantag för lärlingar och praktikanter — som tillhör pensionssystemet. I juli 1986 uppgick det till 27 885 DEM.

Den försäkrades *årliga pension* beräknas sålunda enligt följande: (antal försäkringsår x tillväxtfaktor):100 x (personligt pensionsunderlag x allmänt beräkningsunderlag):100. Om pensionsrätt intjänats under maximal tid, dvs. för alla år från 15 till 65 års ålder, kan den försäkrade alltså erhålla en pension som utgör (50 x 1,5) 75 % av den med index uppräknade genomsnittliga pensionsgrundande inkomsten under försäkringstiden. En särskild minimipension finns för försäkrade som har en försäkringstid om minst 25 år.

Ålderspension utges till försäkrade som har fyllt 65 år. Sedan år 1972 finns ett system med rörlig pensionsålder, som innebär att ålderspension under olika förutsättningar kan tas ut fr. o. m. det viss åldersgräns uppnåtts. Före 65 års ålder utges ålderspension endast under förutsättning att den försäkrades förvärvsinkomst vid sidan av pensionen understiger visst belopp eller härrör från arbete under enbart viss kortare tid av året. Uppskjutet uttag av ålderspension är möjligt, varvid pensionen höjs med ett pensionstillägg.

Med verkan fr. o. m. den 1 januari 1986 har i Västtyskland genomförts en *reform på efterlevandepensioneringens område*. Ett grundläggande syfte härmed har varit att åstadkomma jämlikhet mellan könen på detta fält. Mål för den genomförda reformen har också varit att de nya reglerna skall vara kostnadsneutrala i förhållande till dittillsvarande regler samt att änke- och änklingspensionerna skall bygga på principen att utgöra ersättning för förlorat underhåll.

Enligt den tidigare gällande lagstiftningen utgick änkepension till änka efter avliden försäkrad, som tillhört pensionsförsäkringen under

den kvalifikationstid som uppställts, utan hänsyn till ålder, barnförekomst, förvärvsförmåga, behovsprövning eller äktenskapets varaktighet. Pension utbetalades som antingen s. k. stor änkepension (grosse Witwenrente) eller s. k. liten änkepension (kleine Witwenrente). Änklingspension (Witwerrente) utgavs till efterlevande make till avliden kvinnlig försäkrad men enbart under förutsättning att kvinnan till övervägande del en svarat för familjens underhåll. Sådan pension beräknades i övrigt enligt samma regler som för änkepension.

Enligt de *nya reglerna* gäller fortfarande som en grundläggande förutsättning för rätt till efterlevandepension att den avlidne uppbar egenpension vid tidpunkten för dödsfallet eller då hade omfattats av pensionsförsäkringen under den erforderliga kvalifikationstiden (60 månader). För framtiden utges änke- och änklingspension på identiska villkor, vilka i huvudsak övertagits från den tidigare änkepensionen. Efterlevandepension kan även framdeles utgå som "stor" eller "liten" pension. "Stor" efterlevandepension utgör 60 % av den egenpension i form av pension på grund av förvärvsoförmåga som den avlidne hade intjänat rätt till. Efterlevandepensionen framräknas då alltså enligt tillväxtfaktorn 1,5 och tiden från försäkringsfallet till 55 års ålder tillgodoräknas som försäkringstid för den avlidne. Förutsättningar för att "stor" änke- eller änklingspension skall utges är att den efterlevande är 45 år eller äldre eller själv är yrkes- eller förvärvsoförmögen eller har vårdnaden om minst ett barnpensionsberättigat barn. "Liten" efterlevandepension motsvarar 60 % av den egenpension i form av pension på grund av yrkesoförmåga som den avlidne hade förvärvat rätt till vid tidpunkten för dödsfallet. Den beräknas alltså med tillväxtfaktorn 1,0 och utan hänsynstagande till någon försäkringstid efter dödsfallet. Denna änke- och änklingspension utges till efterlevande som inte uppfyller villkoren för rätt till "stor" efterlevandepension. Några andra krav — i fråga om t. ex. ålder, äktenskapets längd e. d. — finns däremot inte.

En nyhet för både änke- och änklingspension är att dessa till viss del gjorts beroende av inkomstprövning. Avsikten härmed har varit att understryka pensionens karaktär av ersättning för förlorat underhåll. Dessa regler innebär att efterlevandepensionen reduceras med viss procent om den berättigades inkomster vid sidan därav överstiger visst belopp. Ett fribelopp finns dock som inte medför någon minskning av pensionen. Detta fribelopp utgör per månad 3,3 % av det för varje år gällande allmänna beräkningsunderlaget och höjs med 0,7 % härav för varje barnpensionsberättigat barn till den efterlevande. Om den efterlevande har inkomster med belopp som överstiger fribeloppet minskas efterlevandepensionen med 40 % av den överskjutande inkomsten. Minskning av efterlevandepensionen görs med hänsyn till inkomster av förvärvsarbete och vissa därmed jämställda ersättningar. Avräkning görs inte mot bruttoinkomsten utan mot en beräknad nettoinkomst (för att undvika dubbelavräkning). Kapitalinkomster och liknande, pensionsanspråk som förvärvats på grundval av egna avgifter samt tjänstepensioner som grundas på kollektivavtal e. d. omfattas inte alls av inkomstprövningen. Un-

dantag från inkomstprövningen gäller för de första tre månaderna efter dödsfallet (Sterbevierteljahr). För denna tid utges dessutom alltid änke- och änklingspension med 100 % av den avlidnes egenpension.

Vid omgifte upphör rätten till änke- och änklingspension. Som engångsbetalning utges då ett belopp motsvarande två års pension (efter inkomstprövning). Upplöses det nya äktenskapet genom skilsmässa eller makens död, kan pension börja utgå på nytt. Härvid frånräknas de anspråk på pension eller underhåll som förvärvats på grundval av det senare äktenskapet.

De nu beskrivna reglerna gäller i situationer då dödsfallet har inträffat i januari 1986 eller senare. Om dödsfallet skett dessförinnan tillämpas fortfarande de äldre bestämmelserna. Dessutom har den nya lagstiftningen förbundits med vissa andra *övergångsregler.* Sålunda har makar som båda är födda före den 1 januari 1936 och som ingått äktenskap före den 1 januari 1986 tillerkänts valrätt mellan det gamla och det nya systemet. Vidare gäller att änkor (och änklingar med rätt till pension enligt äldre regler) vilkas äktenskap ingåtts före den 1 januari 1986 och som ej utnyttjat sig av möjligheten att välja att kvarstå i det äldre systemet, inte omedelbart kommer att omfattas fullt ut av de nya reglerna för inkomstprövning. Om maken avlider före utgången av år 1995, gäller nämligen att avdrag på efterlevandepensionen med hänsyn till inkomst inte görs alls under det första året efter dödsfallet. Under påföljande år höjs avdragsprocenten successivt för att först det femte året efter dödsfallet utgöra 40 % av inkomsten över fribeloppet. Detta innebär alltså att det nya regelsystemet kommer att vara i full tillämpning först fr. o. m. år 2000.

I Västtyskland finns två olika regelsystem i fråga om *rätt till efterlevandeförmåner för frånskild make eller maka.* Vilket av systemen som tillämpas i ett enskilt fall beror på vid vilken tidpunkt skilsmässan ägde rum.

Om skilsmässan ägt rum före den 1 juli 1977 gäller att frånskild make eller maka till avliden försäkrad under vissa i lagen angivna förutsättningar har rätt till *efterlevandepension.* Efterlevandepension till frånskilda beräknas enligt samma regler som för änke- och änklingspension. Är mer än en person berättigad till pension efter en avliden (t. ex. både änka och frånskild hustru), erhåller var och en av dem dock bara så stor del av pensionen som svarar mot det antal år som vederbörande varit gift med den avlidne.

Har skilsmässan ägt rum efter den 30 juni 1977 gäller särskilda regler om s. k. *försörjningsutjämning* (Versorgungsausgleich). Försörjningsutjämningen innebär att det vid äktenskapsskillnaden görs en uppdelning mellan makarna av de pensionsanspråk som de förvärvat under tiden för äktenskapets bestånd. Genom äktenskapsförord kan dock makarna komma överens om att reglerna om försörjningsutjämning inte skall tillämpas i deras äktenskap. Bestämmelserna äger tillämpning på i princip alla anspråk på pension på grund av ålder eller yrkes- eller förvärvsförmåga. De gäller sålunda bl. a. pensionsrättigheter inom den lagstadgade obligatoriska pensionsförsäkringen, frivillig tjänstepensionering och privat pensionsförsäkring. Hur försörjningsutjämningen genomförs i en-

skilda fall beror på vilken typ av pensionsanspråk det är fråga om. Om en av makarna är försäkrad i den lagstadgade pensionsförsäkringen och om hans under äktenskapet förvärvade pensionsrätt överstiger de pensionsanspråk som den andra maken har från den pensionsförsäkringen, sker en överföring av hälften av överskjutande pensionsrätt till maken. I fråga om pensionsrätt på grund av offentlig anställning eller i annan form än från den lagstadgade pensioneringen åligger det maken med de högsta pensionsanspråken att antingen inbetala avgifter för den andra maken till den lagstadgade pensionsförsäkringen eller att — efter försäkringsfallet — betala en livränta till denne som motsvarar hälften av det överskjutande beloppet.

Vid sidan av reglerna om försörjningsutjämning har införts en särskild pensionsform för frånskild make, benämnd *uppfostringspension* (Erziehungsrente). Om den frånskilde maken vid den förutvarande makens död tar vård om ett barnpensionsberättigat barn och inte är omgift, har vederbörande rätt till pension från sin egen pensionsförsäkring. Som förutsättning härför gäller vidare att den frånskilda maken före dödsfallet själv tillgodoräknats en försäkringstid om minst 60 månader och inte uppbär annan form av pension från pensionsförsäkringen. Ytterligare fordras att den frånskilde maken inte har eller kan förväntas få en förvärvsinkomst överstigande ett visst belopp. Uppfostringspensionen motsvarar i regel storleksmässigt egenpensionen på grund av yrkesoförmåga. Uppfostrar den efterlevande tre barnpensionsberättigade barn eller två sådana barn under sex års ålder, motsvarar uppfostringspensionen dock pensionen på grund av förvärvsoförmåga.

Barnpension (Waisenrente) utges till barn efter avliden försäkrad. Pensionen utbetalas normalt t. o. m. 18 års ålder. Om barnet genomgår skol- eller yrkesutbildning eller på grund av fysiskt eller psykiskt handikapp är ur stånd att försörja sig självt, kan pensionen dock utbetalas fram t. o. m. 25 års ålder. Också efter denna ålder kan barnpension utges, om utbildningen har fördröjts på grund av fullgörande av obligatorisk militär- eller civilförsvarstjänstgöring. Efter 18 års ålder utbetalas emellertid inte barnpension till barn under utbildning om barnet har egna inkomster av viss storlek. Pension utgår, förutom till den avlidnes biologiska barn och adoptivbarn, också till styvbarn som ingår i hans hushåll. Även fosterbarn till den avlidne liksom dennes barnbarn och syskon kan erhålla barnpension efter honom, om de ingår i hans hushåll eller till övervägande delen försörjts av honom. Barnpension utbetalas till varje barn med 10 % av den egenpension som den avlidne skulle ha varit berättigad till om han hade blivit förvärvsoförmögen vid tidpunkten för dödsfallet. Ett föräldralöst barn erhåller 20 % av den avlidnes egenpension beräknad på detta sätt.

Efterlevandepensionerna efter en avliden får sammantagna inte överstiga beloppet av den avlidnes beräknade egenpension på grund av förvärvsoförmåga. Blir de totala pensionerna högre reduceras de proportionellt.

6 Frankrike

Den lagstadgade pensioneringen i Frankrike består av grundpensionering. Dessutom finns olika tilläggspensionsordningar. Grundpensioneringen omfattar obligatoriskt flertalet privatanställda arbetstagare oavsett nationalitet. Förmånerna relateras storleksmässigt till lönen och erlagda avgifter. Det finns ett generellt system, régime général, som omfattar huvuddelen av befolkningen. Vid sidan härav finns särskilda pensionsordningar för bl. a. hantverkare, lantbrukare och fria yrkesutövare. Även anställda i offentlig tjänst har särskilda pensionssystem liksom vissa grupper privatanställda. Beskrivningen i det följande avser reglerna inom régime général.

Storleken av *ålderspension* är beroende av bl. a. pensionsunderlaget, antalet försäkringsår och den ålder från vilken pensionen tas ut. Underlaget för beräkning av pension utgörs av den genomsnittliga månadslönen — upp till ett visst tak — under de tio år då den försäkrade haft högst lön. Som försäkringstid räknas tid för vilken avgifter har erlagts och dessutom viss därmed jämställd tid. Minsta försäkringstid är ett kvartal och högsta 150 kvartal (37,5 år). En försäkrad som har högsta försäkringstid får en ålderspension som utgör viss bestämd procent av pensionsunderlaget. Är försäkringstiden kortare reduceras pensionen med 1/150 för varje felande kvartal. Ålderspensionen kan utges tidigast från 60 års ålder. Men för att få pension enligt högsta procentsats (50) före fyllda 65 år krävs som huvudregel att den försäkrade har en försäkringstid om 150 kvartal. En särskild miniminivå gäller för ålderspensionen för alla som har denna försäkringstid. Är försäkringstiden kortare, reduceras minimibeloppet proportionellt.

För rätt till *invalidpension* krävs att arbetstagaren har varit försäkrad och arbetat viss tid i omedelbar anslutning till pensionsfallet, att arbetsförmågan är långvarigt nedsatt med minst två tredjedelar och att arbetstagaren inte har uppnått 60 års ålder.

Efterlevandepension utgår till änka och änkling samt till efterlevande frånskild make. För rätt till efterlevandepension gäller som villkor att den avlidne under sin livstid hade intjänat rätt till ålderspension och antingen arbetat 600 timmar under sex månader eller minst 200 timmar under de tre månaderna närmast före dödsfallet. Som förutsättningar för rätt till änke- eller änklingspension gäller — såvida änkan eller änklingen inte är invalidiserad — i övrigt dels att den efterlevande har uppnått 55 års ålder, dels att äktenskapet har varat minst två år eller att makarna har eller har haft ett gemensamt barn. Även frånskild make, som inte gift om sig, har under särskilda förutsättningar rätt till efterlevandepension. Äktenskapet måste ha bestått under minst två år. Finns såväl efterlevande make som frånskild make, delas *efterlevandepensionen* dem emellan i förhållande till längden av varje äktenskap. Efterlevandepensionen utgår med 52 % av den avlidnes intjänade ålderspension. Den prövas på visst sätt mot den efterlevandes inkomster vid ansökningstillfället eller, om detta är fördelaktigare, vid tidpunkten för dödsfallet. Den kan inte utbetalas ograverad vid sidan av egenpension.

Några barnpensioner finns inte, utan stöd till efterlevande barn ges inom ramen för familjebidragssystemet, som är rikt utvecklat och innefattar ett flertal olika förmånsformer.

Genom en lag den 17 juli 1980 infördes — inom ramen för en särskild socialförsäkring — en ny, inkomstprövad efterlevandeförmån, s. k. *efterlevandebidrag.* Detta bidrag kan utges till efterlevande make som sammanlevt med den avlidne och som inte fyllt 55 år. Dessutom krävs att den efterlevande tar vård om barn eller har gjort så under minst nio år innan barnet fyllde 16 år. Bidraget utbetalas enbart för en begränsad tid, längst tre år. Syftet med det är att hjälpa den efterlevande maken att inträda eller återinträda i förvärvslivet i de fall där behov härav föreligger på den grund att den efterlevande tidigare ägnat sig åt hemmet och hushållet och står utan medel till sin försörjning efter dödsfallet. Rätten till efterlevandebidrag förutsätter att den efterlevande inte är omgift och inte heller bor samman med annan under äktenskapsliknande förhållanden. Efterlevandebidraget sjunker beloppsmässigt under vart och ett av de tre år som det kan utges. I juli 1985 gällde att bidraget månadsvis utgavs med 2 328 FRF under det första året, med 1 529 FRF under det andra året och med 1 166 FRF under det tredje året.

Förmånerna från socialförsäkringen kompletteras ofta med förmåner från särskilda *tilläggspensionsordningar.* Från dessa utges ålders- och efterlevandepension efter regler som varierar mellan de olika pensionsordningarna. Alla anställda måste obligatoriskt tillhöra något system för tilläggspension. Efter en kollektiv överenskommelse år 1983 gäller att ålderspension kan utgå från 60 års ålder och att pensionen efter full intjänandetid — 37,5 år — är garanterad att motsvara minst 20 % av den försäkrades medelinkomst under den aktiva tiden.

7 USA

Den allmänna federala pensionsförsäkringen i USA omfattar i huvudsak ålders-, invalid- och efterlevandepensionering. Pensioneringen bygger helt på inkomstbortfallsprincipen, dvs. pensionsförmånerna grundas på tidigare förvärvsinkomster. Försäkringen är allmän och i princip obligatorisk och omfattar ca 90 % av alla förvärvsarbetande oberoende av nationalitet.

För att bli berättigad till pensionförmåner måste den försäkrade under viss tid ha haft inkomst från ett arbete som omfattas av pensionsförsäkringen. Som mått på denna kvalifikationstid används kvartal. Den försäkrade tillgodoräknas ett intjänandekvartal så snart han tjänat in ett visst belopp under året (440 USD år 1986) och oavsett under hur lång tid intjänandet skett. Dock kan han tillgodoräknas högst fyra kvartal per år.

Vilka förmåner den försäkrade kan vara berättigad till är beroende av om han är fullt försäkrad (fully insured) eller löpande försäkrad (currently insured). För att vara fullt försäkrad krävs att den försäkrade tillgodoräknats minst lika många intjänandekvartal som det antal kalenderår

som förflutit från det år då han uppnådde 21 års ålder t. o. m. året före det då han fyller 62 år eller pensionsfallet dessförinnan inträffar. Emellertid måste antalet intjänandekvartal alltid vara minst sex. För att vara löpande försäkrad måste den försäkrade ha intjänat minst sex kvartal under den period av 13 kvartal som slutar med det kvartal under vilket pensionsfallet inträffar.

Underlag för pensionsberäkningen är den genomsnittliga med löneindex uppräknade månadsinkomsten upp till ett visst tak (average indexed monthly earning, AIME). Denna inkomst beräknas — efter det att pensionsfallet inträffat — genom att man fastställer den försäkrades pensionsberättigande årsinkomst för varje år efter det år då den försäkrade fyllde 21 år t. o. m. året före det då pensionen skall fastställas. Hänsyn tas även till år utan inkomst. Vid beräkningen av den genomsnittliga månadsinkomsten bortses dock från de fem år då inkomst saknats eller inkomsten varit lägst. Slutligen omräknas genomsnittsinkomsten till den försäkrades primära pensionsbelopp (primary insurance amount, PIA), som direkt ligger till grund för beräkningen av pensionsförmånerna. År 1986 utgjorde PIA 90 % av AIME upp t. o. m. 297 USD, 32 % av AIME i intervallet 298—1 790 USD och 15 % av AIME över 1 790 USD.

Den försäkrades PIA ligger till grund också för uträkningen av pensionsförmåner för annan person, t. ex. för den försäkrades make och barn. I sådana fall är den sammanlagda förmånssumman begränsad så, att till samma familj kan utgå högst 175 % av den försäkrades PIA.

Särskilda regler gäller om *samordning* mellan flera pensionsförmåner. Om en person är berättigad till flera förmåner samtidigt utges som regel endast den högsta förmånen eller, i vissa fall, den lägsta förmånen plus så mycket av den högre varmed denna överstiger den lägre.

Förmånerna inom ålders- och efterlevandepensioneringen är, med undantag för efterlevandepensioner grundade på den efterlevandes arbetsoförmåga, *inkomstprövade* intill dess den berättigade fyllt 70 år.

Den allmänna pensionsåldern är för närvarande 65 år men kommer framöver att successivt höjas till 67 år. För rätt till *ålderspension* krävs att den försäkrade är fullt försäkrad. Pension som uttas vid 65 års ålder utgör per månad 100 % av den försäkrades PIA. Möjlighet finns till förtida och uppskjutet uttag.

Som *tilläggsförmåner* inom ålders- och invalidpensioneringen kan under vissa förutsättningar utgå hustrupension resp. makepension (även till frånskilda makar) och barnpension.

Änka eller efterlevande frånskild hustru till den försäkrade kan få rätt till *efterlevandepension* i form av antingen änkepension eller moderspension. Till änkling kan utgå änklingspension eller faderspension.

Berättigad till *änkepension* är änka eller efterlevande frånskild hustru till en avliden fullt försäkrad person, om hon antingen har fyllt 60 år eller, om hon är arbetsoförmögen, har fyllt 50 år. Var kvinnan yngre vid dödsfallet utgår pension från den tidpunkt då hon uppnår 60 resp. 50 års ålder. För pension till änka krävs vidare att hon antingen varit gift med den försäkrade under minst nio månader omedelbart före dödsfallet eller

har barn tillsammans med honom eller var berättigad till viss annan pensionsförmån månaden innan hon gifte sig med den försäkrade. Om den berättigade är efterlevande frånskild hustru till den försäkrade krävs i stället att hon skall ha varit gift med honom under minst 10 år omedelbart före skilsmässan. Änkepensionen utgör 100 % av den avlidnes PIA. Om pensionen tas ut innan den berättigade fyllt 65 år sker emellertid en reduktion av pensionen.

Om en änka eller efterlevande frånskild hustru inte uppfyller änkepensionens ålderskrav eller krav på arbetsoförmåga eller om den avlidne inte var fullt men väl löpande försäkrad, kan i stället för änkepension utgå *moderspension*. Förutsättning härför är att den efterlevande har vårdnaden om den avlidnes barn som är berättigat till barnpension efter honom och som antingen är under 18 år eller arbetsoförmöget. Moderspensionen utgör 75 % av den avlidnes PIA oberoende av vid vilken ålder pensionen tas ut.

Efterlämnar den försäkrade änkling kan denne bli berättigad till *änklingspension* resp. *faderspension*. Förutsättningarna för sådan pension motsvarar de som gäller för änkepension och moderspension. Även i fråga om förmånernas storlek är reglerna i princip desamma. Pensionsförmåner kan dock inte utgå till efterlevande frånskild make.

Barn till avliden förälder som var antingen fullt eller löpande försäkrad vid dödsfallet är berättigat till *barnpension* under förutsättning att barnet är ogift och under 18 år eller under 21 år och heltidsstuderande. Pension utgår också till barn som är arbetsoförmöget om arbetsoförmågan inträtt innan barnet fyllde 22 år. Pension utgår för varje barn med 75 % av den avlidnes PIA.

Till en avliden fullt försäkrad persons föräldrar som fyllt 62 år kan utgå *föräldrapension* om föräldern för sin försörjning till minst hälften var beroende av den avlidne.

Då en fullt eller löpande försäkrad person avlider kan slutligen utgå ett *engångsbelopp* till den avlidnes änka eller änkling. Om sådan berättigad inte finns utbetalas i stället ett motsvarande belopp till kostnaderna för begravning av den avlidne.

I februari 1979 framlade dåvarande socialministern ett *reformförslag* om hur könsdiskrimineringen i sociallagstiftningen skulle elimineras. Betänkandet innehöll inga lagförslag utan hade mer karaktären av ett principbetänkande. I detta uppställdes två olika alternativ till genomgripande förändringar av pensionssystemet, nämligen dels "Earnings sharing", dvs. uppdelning mellan makar av pensionsrättigheter som intjänats under äktenskapet, dels "Double-decker benefit structure", vilket innebär ett system med en för alla lika hög grundnivå som byggs på med inkomstrelaterade pensionsförmåner. Vidare redovisades ett antal begränsade ändringsförslag.

Den grundläggande tanken bakom förslaget till "Earnings sharing" var att varje make bör ha ett eget socialförsäkringsskydd. Eftersom båda makarna skulle få rätt till egenpension, skulle enligt förslaget inte vidare utgå hustrupension eller makepension grundad på att viss ålder upp-

nåtts. Inte heller skulle utgå familjepension till vuxen efterlevande grundad på att den efterlevande är arbetsoförmögen eller har uppnått viss ålder. I de fall avhängiga pensioner även fortsättningsvis skulle utgå skulle dessa utges till man och kvinna på lika villkor och med lika belopp. Förslaget innebar att socialförsäkringsskyddet för vardera av två makar skulle baseras på makens egna inkomster under tiden före äktenskapet samt på hälften av makarnas sammanlagda inkomster under den tid de varit gifta.

Såvitt är bekant pågår fortfarande överväganden på det nämnda området, och någon ny lagstiftning synes således ännu ej ha kommit till stånd.

8 Canada

Den allmänna pensioneringen i Canada består av en grundpensionering liknande den svenska folkpensioneringen och en inkomstrelaterad tilläggspensionering.

Den allmänna pensionsåldern är 65 år för både män och kvinnor. Inom tilläggspensioneringen infördes den 1 januari 1987 rörlig pensionsålder och möjlighet finns numera till förtida och uppskjutet uttag av ålderspension.

Inom *grundpensioneringen* utgavs tidigare endast ålderspension. Fr. o. m. den 1 september 1985 utges även en inkomstprövad efterlevandeförmån. Pensioneringen omfattar alla i Canada bosatta personer oberoende av förvärvsverksamhet. Det krävs dock minst 10 års bosättningstid för att pension skall utbetalas i Canada. Full pension utbetalas vid 40 års bosättningstid efter fyllda 18 år. För varje år som felas reduceras pensionen med 1/40.

Ålderspension utgår inom grundpensioneringen med ett enhetsbelopp. För pensionärer utan nämnvärda sidoinkomster kompletteras ålderspensionen med garanterade inkomsttillägg. Alla ålderspensionärer tillförsäkras sålunda en minimiinkomst oberoende av om de tidigare förvärvsarbetat eller ej. Denna garantinivå motsvarar för en ensamstående ca en tredjedel av genomsnittsinkomsten i Canada. Som komplement till ålderspension kan utges inkomstprövat *maketillägg*, om maken är i åldern 60—64 år.

Till *änkor och änklingar* i åldern 60—64 år med låga inkomster kan under vissa villkor utges en förmån som till storleken motsvarar maketillägget till ålderspension.

Tilläggspensioneringen omfattar obligatoriskt alla arbetstagare och fria företagare som är mellan 18 och 70 år och som har en årsinkomst överstigande ett visst gränsbelopp (2 500 CAD år 1987). Ett tak finns också för årsinkomster som tas i beaktande såsom pensionsgrundande. År 1987 uppgick detta till 25 900 CAD.

Någon särskild kvalifikationstid för rätt till *ålderspension* från tilläggspensioneringen finns inte. För full pension krävs dock minst tio års för-

säkringstid. Ålderspensionen utgår med 25 % av den försäkrades på visst sätt uppräknade genomsnittsinkomst under den tid han varit med i försäkringen (från 18 års ålder eller från år 1966, då pensionsordningen infördes). Vid beräkningen av genomsnittsinkomsten kan bortses från högst 15 % av den tid under vilken inkomsterna varit de lägsta. För kvinnor gäller fr. o. m. år 1978 att man vid denna beräkning dessutom bortser från perioder med låg eller ingen inkomst under förutsättning att de under denna tid tagit vård om barn under sju års ålder.

Från samma tidpunkt gäller vidare att vardera maken har rätt att vid skilsmässa påkalla en likadelning av de pensionsrättigheter som makarna gemensamt intjänat under tiden för äktenskapets bestånd. Villkor härför är att äktenskapet och samlevnaden varat minst ett år. Fr. o. m. år 1987 gäller samma regler för vissa ogifta samboende, för separerade makar och för makar över 60 år i bestående äktenskap.

Invalidpension utges vid fullständig och varaktig arbetsoförmåga under förutsättning att den försäkrade har erlagt avgifter under minst fem av de senaste tio åren eller två av de senaste tre åren. För försäkrade i åldrarna 60—64 år gäller särskilda regler. Pensionen består av dels ett enhetsbelopp (243 CAD per månad fr. o. m. den 1 januari 1987), dels ett belopp som utgör 75 % av ålderspensionen.

Efterlevandepensioner utges till änka, änkling och barn efter avliden försäkrad. Med änka resp. änkling likställs den som vid dödsfallet sammanlevde med den försäkrade under äktenskapsliknande förhållanden om sammanlevnaden varat minst ett år. En förutsättning för att sådan pension skall utgå är att den försäkrade har erlagt avgifter under minst tio år eller under minst en tredjedel av alla år efter fyllda 18 år (eller efter år 1965), dock minst under tre år.

Änkepension utges med 60 % av mannens ålderspension till änka som är över 65 år. Sådan änkepension utgår från 65 års ålder oberoende av hur gammal änkan var vid tidpunkten för mannens frånfälle. Änka, som vid tidpunkten för mannens död fyllt 45 men inte 65 år eller är arbetsoförmögen eller har vårdnaden om pensionsberättigat barn, är också berättigad till änkepension. Sådan änkepension utgår med dels ett enhetsbelopp (94,79 CAD per månad år 1987), dels ett rörligt belopp som motsvarar 37,5 % av den avlidnes ålderspension. Barnlös änka, som fyllt 35 men inte 45 år vid mannens död, erhåller en änkepension som motsvarar den nu angivna men som reduceras med 1/120 för varje månad varmed änkans ålder understiger 45 år.

Före år 1975 gällde att änkling efter avliden kvinnlig försäkringstagare hade rätt till *änklingspension* bara under förutsättning att han var arbetsoförmögen och att det kunde fastställas att hustrun i väsentlig utsträckning bidragit till hans underhåll. Fr. o. m. den 1 januari 1975 har emellertid en änkling rätt till pension på samma villkor som en änka.

Om en person själv erlagt pensionsavgifter kan han samtidigt med ålders- eller invalidpension uppbära änke- eller änklingspension. Den inkomstrelaterade andelen av de båda pensionerna får dock inte överstiga maximibeloppet för ålderspension, som år 1987 utgjorde 521,52 CAD

per månad, och endast det högsta enhetsbeloppet utges. Änke- resp. änklingspension betalas numera ut även om den berättigade gifter om sig.

Barnpension utges till barn utan egen inkomst som är ogift och under 18 år eller, om barnet studerar vidare på heltid, är under 25 år. Barnpension utgår med ett fast belopp för varje barn (94,79 CAD per månad år 1987).

Efterlevandeskyddet kompletteras med *engångsbelopp* som utges även om ingen pensionsberättigad efterlevande finns. Bidraget motsvarar sex månaders ålderspension, dock högst 10 % av högsta pensionsgrundande årslön.

I september 1987 offentliggjorde den canadensiske socialministern ett *principförslag* till en reformering av efterlevandeförmånerna inom tilläggspensioneringen. Förslaget innebär i korthet följande. Förmåner till vuxna efterlevande skall i framtiden utges med avsevärt högre belopp än för närvarande — 40 % av den avlidne försäkrades genomsnittsinkomst med en viss garanterad miniminivå — under en begränsad tid omedelbart efter dödsfallet. Beloppet utbetalas oreducerat under tre års tid eller så länge den efterlevande tar vård om barn under sju år. Därefter betalas stödet ut under ytterligare två år med ett för varje år alltmer reducerat belopp. Förmåner utges inte till efterlevande som uppnått 65 års ålder. I stället skall 60 % av den pensionsrätt som den avlidne intjänat under de år äktenskapet varat överföras till den efterlevande maken och registreras i dennes namn. Den efterlevandes för varje år sammanlagda pensionsrätt får dock inte överstiga försäkringstaket. Barnpensionerna — även redan beviljade sådana — skall kraftigt förstärkas. Övergången till det nya systemet skall när det gäller vuxna efterlevande ske successivt och nuvarande system beräknas vara helt avvecklat först år 2050. Änkor och änklingar som vid ikraftträdandet har rätt till efterlevandepension skall få förbättrade förmåner enligt gällande system genom att det enhetsbelopp som utges till efterlevande under 65 år fördubblas och genom avskaffande av den reduktionsregel som gäller efterlevande som är yngre än 45 år. Kvinnor och män som vid ikraftträdandet inte fyllt 35 år kommer om dödsfallet inträffar därefter att omfattas av det nya systemet. De som vid ikraftträdandet är 35 år eller äldre kan i framtiden välja mellan de förbättrade förmånerna enligt gällande system och de nya efterlevandeförmånerna.

BILAGA 3 Några räkneexempel vad gäller utfallet av ett reformerat efterlevandestöd m. m.

1 Inledning

I denna bilaga redovisas sammanställningar över vilka belopp som i olika situationer utbetalas i efterlevandepension till barn och vuxna. Dessa avser såväl utfallet med nuvarande regelsystem som med den i detta betänkande föreslagna efterlevandepensioneringen. Bilagan består av två delar. I den första anges bruttobelopp för olika kategorier efterlevande. I den andra delen anges de belopp som utbetalas till ett antal "typfamiljer" i frekventa inkomstlägen och med olika antal barn sedan hänsyn tagits också till eventuellt tillkommande bostadsstöd och till skatteeffekterna.

2 Sammanställning av pensionsnivåer

I detta avsnitt redovisas några sammanställningar av vilka belopp som i olika situationer skulle komma att utbetalas i form av barnpension och i form av omställningspension eller särskild efterlevandepension efter ett genomförande av vårt förslag till ett nytt efterlevandestöd. Beräkningarna tar sikte på ett fullfunktionsstadium, vilket innebär att hänsyn inte tagits till övergångsbestämmelserna. De angivna beloppen är bruttobelopp. Beräkningarna av utgående tilläggspension bygger i samtliga fall på att den avlidne tillgodoräknats fullt antal poängår (30). Pensionen anges vid olika antaganden om den avlidnes medelpensionspoäng. Nämnas kan härvid att den genomsnittligt intjänade pensionspoängen för alla med pensionsgrundande inkomst år 1985 var för kvinnor 2,52 och för män 3,84. Alla beräkningar är gjorda med tillämpning av basbeloppet 24 100 kr. ökat med tilläggsbeloppet 400 kr.

Barnpension

Våra förslag innebär för barn som förlorat en förälder att det inom folkpensioneringen utbetalas barnpension på en grundnivå om 6 125 kr. och en garantinivå om 9 800 kr. Från ATP utges barnpension med de årsbelopp som anges i tabell 1.

Tabell 1 Tilläggspension i form av barnpension efter en avliden förälder

Medelpensionspoäng för den avlidne	Årsbelopp ATP (kr.) per barn om		
	1 barn	2 barn	3 barn
1,0	4 410	3 675	3 430
2,0	8 820	7 350	6 860
3,0	13 230	11 025	10 290
4,0	17 640	14 700	13 720
5,0	22 050	18 375	17 150
6,0	26 460	22 050	20 580
6,5	28 665	23 888	22 295

Tas hänsyn även till folkpensionens grund- och garantinivå utges enligt förslaget de totala barnpensionsbelopp från folk- och tilläggspensioneringen som anges i tabell 2.

Tabell 2 Folk- och tilläggspension i form av barnpension efter en avliden förälder

Medelpensionspoäng för den avlidne	Årsbelopp folkpension och ATP (kr.) per barn om		
	1 barn	2 barn	3 barn
0,0	9 800	9 800	9 800
1,0	10 535	9 800	9 800
2,0	14 945	13 475	12 985
3,0	19 355	17 150	16 415
4,0	23 765	20 825	19 845
5,0	28 175	24 500	23 275
6,0	32 585	28 175	26 705
6,5	34 790	30 013	28 420

Till barn vars båda föräldrar avlidit utgår folk- och tilläggspension med ovan angivna belopp efter envar av föräldrarna.

En jämförelse mellan barnpension enligt nuvarande och föreslagna regler redovisas i tabell 3, där hänsyn tagits till både folk- och tilläggspension.

Tabell 3 Folk- och tilläggspension i form av barnpension efter en avliden förälder enligt nuvarande och enligt föreslagna regler

Medel-pensions-poäng för den avlidne	Årsbelopp folkpension och ATP (kr.) per barn om								
	1 barn			2 barn			3 barn		
	Nuvarande regler		Föreslagna regler	Nuvarande regler		Föreslagna regler	Nuvarande regler		Föreslagna regler
	Änke-pension utges	Änke-pension utges inte		Änke-pension utges	Änke-pension utges inte		Änke-pension utges	Änke-pension utges inte	
0,0	6 370	10 045	9 800	6 370	10 045	9 800	6 370	10 045	9 800
1,0	8 575	12 250	10 535	8 208	10 045	9 800	8 085	10 045	9 800
2,0	10 780	18 130	14 945	10 045	13 720	13 475	9 800	12 250	12 985
3,0	12 985	24 010	19 355	11 883	17 395	17 150	11 515	15 190	16 415
4,0	15 190	29 890	23 765	13 720	21 070	20 825	13 230	18 130	19 845
5,0	17 395	35 770	28 175	15 558	24 745	24 500	14 945	21 070	23 275
6,0	19 600	41 650	32 585	17 395	28 420	28 175	16 660	24 010	26 705
6,5	20 703	44 590	34 790	18 314	30 258	30 013	17 518	25 480	28 420

Pension till vuxen efterlevande

Enligt våra förslag skall omställningspension och särskild efterlevandepension vid olika medelpensionspoäng för den avlidne utbetalas med de belopp i tilläggspension resp. total pension (folk- och tilläggspension) som anges i tabell 4. Utgår partiell särskild efterlevandepension, utges pensionen med två tredjedelar resp. hälften av de i tabell 4 angivna beloppen.

Jämförs dessa belopp för total pension, vilka enligt förslaget skall utges till efterlevande under omställningstid och vid försörjningssvårigheter av arbetsmarknadsskäl e.d., med de belopp som utbetalas till vuxna efterlevande från folk- och tilläggspensioneringen enligt nuvarande regler erhålls de resultat som anges i tabell 5. (Det förutsätts därvid att änkepensionen från folkpensioneringen inte är 15-delsreducerad.)

Tabell 4 Tilläggspension samt folk- och tilläggspension i form av omställningspension eller hel särskild efterlevandepension

Medelpensionspoäng för den avlidne	Pensionens årsbelopp (kr.)			
	ATP		Folk- och tilläggspension[1]	
	Barnpension utges samtidigt	Barnpension utges inte samtidigt	Barnpension utges samtidigt	Barnpension utges inte samtidigt
0,0	0	0	35 280	35 280
1,0	2 940	5 880	35 280	35 280
2,0	5 880	11 760	35 280	35 280
3,0	8 820	17 640	35 280	41 160
4,0	11 760	23 520	35 280	47 040
5,0	14 700	29 400	38 220	52 920
6,0	17 640	35 280	41 160	58 800
6,5	19 110	38 220	42 630	61 740

[1] I förekommande fall tillkommer härtill KBT och föreligger rätt till extra avdrag vid beskattningen.

Tabell 5 Folk- och tilläggspension till vuxna efterlevande enligt nuvarande och enligt föreslagna regler

Medelpensionspoäng för den avlidne	Barnpension utges			Barnpension utges inte				
	Nuvarande regler		Föreslagna regler (änka eller änkling)	Nuvarande regler			Föreslagna regler (änka eller änkling)	
	Änka	Änkling		Änka		Änkling		
				< 65 år	⩾ 65 år		< 65 år	⩾ 65 år
0,0	35 280	0	35 280	35 280	0	0	35 280	0
1,0	35 280	0	35 280	35 280	5 880	0	35 280	0
2,0	35 280	0	35 280	35 280	11 760	0	35 280	0
3,0	38 955	0	35 280	41 160	17 640	0	41 160	0
4,0	44 100	0	35 280	47 040	23 520	0	47 040	0
5,0	49 245	0	38 220	52 920	29 400	0	52 920	0
6,0	54 390	0	41 160	58 800	35 280	0	58 800	0
6,5	56 963	0	42 630	61 740	38 220	0	61 740	0

Total pension till olika familjer

Till familjer med olika antal barn skulle enligt förslagen i detta betänkande från folk- och tilläggspensioneringen utges de totala pensionsbelopp

som anges i tabell 6 för de fall då omställnings- eller särskild efterlevandepension utbetalas. Sedan efterlevandepensionen till den vuxne bortfallit utges enbart barnpension. Storleken härav framgår av tabell 2.

Tabell 6 Folk- och tilläggspension i form av omställningspension/hel särskild efterlevandepension och barnpension. Sammanlagda årsbelopp kr.

Medelpensionspoäng för den avlidne	Familj			
	Vuxen efterlevande	Vuxen och ett barn	Vuxen och två barn	Vuxen och tre barn
0,0	35 280	45 080	54 880	64 680
1,0	35 280	45 815	54 880	64 680
2,0	35 280	50 225	62 230	74 235
3,0	41 160	54 635	69 580	84 525
4,0	47 040	59 045	76 930	94 815
5,0	52 920	66 395	87 220	108 045
6,0	58 800	73 745	97 510	121 275
6,5	61 740	77 420	102 656	127 890

En jämförelse mellan vad som sålunda skulle utbetalas till olika familjer med de i detta betänkande föreslagna reglerna och vad som utges med tillämpning av dagens regler för efterlevandepension ger de resultat som redovisas i tabellerna 7—9. (Det har härvid förutsatts att den vuxne efterlevande är under 65 år och att änkepension från folkpensioneringen ej är 15-delsreducerad.)

De pensionsbelopp som redovisas i de olika tabellerna i detta avsnitt avser de bruttobelopp som utgår resp. föreslagits utgå från folk- och tilläggspensioneringen. Någon hänsyn till att pensionsförmånerna utgör skattepliktig inkomst för förmånstagaren har således inte tagits här. Nettopensionsbeloppen skiljer sig därför i större eller mindre utsträckning från de belopp som anges i tabellerna. Av betydelse blir härvid bl.a. möjligheterna till extra avdrag vid beskattningen om den vuxne efterlevande inte har större sidoinkomster. Det bör också uppmärksammas att i de fall då pensionen angetts i form av total pension för en familj beloppen delas upp på de olika familjemedlemmarna innan beskattning sker. Hur stor skatt som utgår på pensionen beror sedan bl.a. på om pensionstagaren har andra inkomster eller ej.

I många fall ger pensionen inte en fullständig bild av de sammanlagda förmåner som kan utges till familjen. T.ex. kan utbetalas bostadsbidrag och kommunalt bostadstillägg (KBT). Möjligheterna att få sådant bostadsstöd kan dessutom bli större efter dödsfallet än de var dessförinnan. Med de föreslagna reglerna skulle i åtskilliga fall också komma att tas ut lägre inkomstskatt på de sammanlagda pensionsförmånerna till en barnfamilj än vad som är fallet med nuvarande regler för efterlevandepension. Detta skulle bli följden av att tyngdpunkten för förmånerna överflyttas från en vuxen efterlevande till barnen, vilka i regel torde sakna eller ha låga inkomster vid sidan av pensionen och för vilka inkomstskatt därför tas ut enligt lägre procentsats än för den vuxne. Det blir också fråga om en jämnare fördelning på flera skattesubjekt än vad som blir fallet med dagens familjepensionering.

Att göra några beräkningar av förslagens ekonomiska konsekvenser

med beaktande av alla de nu angivna faktorerna är givetvis ytterst vanskligt. Härför krävs en mängd antaganden bl.a. om den avlidnes tidigare och om de efterlevandes framtida inkomster. Emellertid har vi gjort ett försök att illustrera de ekonomiska effekterna av den föreslagna reformen för ett antal "typfamiljer" i olika inkomstlägen och med olika antal barn. En sammanfattning av dessa beräkningar redovisas i nästa avsnitt.

Tabell 7 Vuxen och ett barn. Folk- och tilläggspension enligt nuvarande och enligt föreslagna regler. Sammanlagda årsbelopp, kr.

Medelpensionspoäng för den avlidne	Nuvarande regler		Föreslagna regler	
	Änka	Änkling	inkl. efterlevandestöd till vuxen	exkl. efterlevandestöd till vuxen
0,0	41 650	10 045	45 080	9 800
1,0	43 855	12 250	45 815	10 535
2,0	46 060	18 130	50 225	14 945
3,0	51 940	24 010	54 635	19 355
4,0	59 290	29 890	59 045	23 765
5,0	66 640	35 770	66 395	28 175
6,0	73 990	41 650	73 745	32 585
6,5	77 666	44 590	77 420	34 790

Tabell 8 Vuxen och två barn. Folk- och tilläggspension enligt nuvarande och enligt föreslagna regler. Sammanlagda årsbelopp, kr.

Medelpensionspoäng för den avlidne	Nuvarande regler		Föreslagna regler	
	Änka	Änkling	inkl. efterlevandestöd till vuxen	exkl. efterlevandestöd till vuxen
0,0	48 020	20 090	54 880	19 600
1,0	51 696	20 090	54 880	19 600
2,0	55 370	27 440	62 230	26 950
3,0	62 721	34 790	69 580	34 300
4,0	71 540	42 140	76 930	41 650
5,0	80 361	49 490	87 220	49 000
6,0	89 180	56 840	97 510	56 350
6,5	93 591	60 516	102 656	60 026

Tabell 9 Vuxen och tre barn. Folk- och tilläggspension enligt nuvarande och enligt föreslagna regler. Sammanlagda årsbelopp, kr.

Medelpensionspoäng för den avlidne	Nuvarande regler		Föreslagna regler	
	Änka	Änkling	inkl. efterlevandestöd till vuxen	exkl. efterlevandestöd till vuxen
0,0	54 390	30 135	64 680	29 400
1,0	59 535	30 135	64 680	29 400
2,0	64 680	36 750	74 235	38 955
3,0	73 500	45 570	84 525	49 245
4,0	83 790	54 390	94 815	59 535
5,0	94 080	63 210	108 045	69 825
6,0	104 370	72 030	121 275	80 115
6,5	109 517	76 440	127 890	85 260

3 Räkneexempel beträffande vissa "typfamiljer"

I detta avsnitt redovisas i tabellform ett antal räkneexempel, som är avsedda att belysa de ekonomiska effekterna för olika grupper förmånstagare av en reformerad efterlevandepensionering. Jämförelser har härvid gjorts mellan det ekonomiska utfallet enligt nuvarande regelsystem och det som skulle bli följden efter ett genomförande av det i detta betänkande framlagda förslaget.

I tabellerna anges vilka belopp som skulle utges till ett antal "typfamiljer" i — som det antagits — tämligen frekventa inkomstlägen och med olika antal barn. Beräkningarna avser såväl bruttobelopp — utan beaktande av bostadsstöd — som nettobelopp, dvs. de belopp som skulle utges sedan hänsyn tagits till skatteeffekter och eventuellt tillkommande bostadsstöd. Efterlevandepension enligt reformförslaget har härvid beräknats i ett fullfunktionsstadium, vilket innebär att hänsyn inte tagits till övergångsbestämmelserna.

Beräkningarna har gjorts med utgångspunkt från familjer i följande sju olika inkomstlägen.

A.	Mannens taxerade inkomst:	115 000 kr./år
	Hustruns taxerade inkomst:	115 000 kr./år
B.	Mannens taxerade inkomst:	115 000 kr./år
	Hustruns taxerade inkomst:	57 500 kr./år
C.	Mannens taxerade inkomst:	150 000 kr./år
	Hustruns taxerade inkomst:	115 000 kr./år
D.	Mannens taxerade inkomst:	150 000 kr./år
	Hustruns taxerade inkomst:	57 500 kr./år
E.	Mannens taxerade inkomst:	181 000 kr./år
	Hustruns taxerade inkomst:	0 kr./år
F.	Mannens taxerade inkomst:	181 000 kr./år
	Hustruns taxerade inkomst:	181 000 kr./år
G.	Mannens taxerade inkomst:	115 000 kr./år
	Hustruns taxerade inkomst:	0 kr./år

Valet av inkomstlägen har gjorts så att inkomsterna antas ungefär motsvara en genomsnittlig förvärvsintäkt år 1987 för en halvtidsarbetande industriarbetare (57 500 kr.), en heltidsarbetande industriarbetare (115 000 kr.) och en heltidsarbetande industritjänsteman (150 000 kr.). Inkomsterna ger — med basbeloppet 24 100 kr. — en pensionspoäng inom ATP på 1,39, 3,77 resp. 5,22. Dessutom har valts inkomstläget 181 000 kr. som motsvarar maximal pensionspoäng — 6,5. Nämnda poängtal antas även motsvara intjänad medelpoäng.

För envar av de sålunda utvalda "typfamiljerna" har beräknats hur stor familjens totala förvärvsinkomst blir. Vidare har uträknats familjens totala inkomster under förutsättning att endera av makarna förtidspensioneras eller båda makarna ålderspensioneras.

För varje "typfamilj" har sedan gjorts beräkningar över familjens tota-

la inkomster i form av förvärvsintäkt och efterlevandepension för det fall endera maken avlider. Därvid har inkomsten beräknats med tillämpning dels av nuvarande regler, dels av de i betänkandet föreslagna reglerna. Jämförelser har gjorts mellan de fall då den avlidne efterlämnar enbart änka (änkling), änka (änkling) och ett barn, änka (änkling) och två barn samt änka (änkling) och tre barn. I fallet med efterlevande utan barn har beräkningar gjorts för efterlevande som är såväl under 65 år som 65 år eller äldre. Härvid har förutsatts att änkan resp. änklingen — i förekommande fall — fortsätter med förvärvsarbete fram till 65 års ålder och därefter uppbär enbart pension. Efterlevandepensionerna har beräknats på ovan angivna medelpoäng. Det har således förutsatts att den avlidne haft en jämn inkomstutveckling under åren före dödsfallet.

Jämförelser har gjorts mellan de totala inkomsterna före och efter skatt. I förekommande fall har också hänsyn tagits till kommunalt bostadstillägg (KBT) och bostadsbidrag till barnfamiljer. Däremot har inte beaktats de belopp som kan utgå i allmänt barnbidrag (eller andra sociala förmåner), eftersom barnbidraget utges med samma belopp före och efter dödsfallet. För beräkningarna gäller i övrigt följande förutsättningar.

1. Vid uträknandet av pensionsförmåner har utgåtts från det för första halvåret 1987 gällande basbeloppet, 24 100 kr.
2. Vid beräkningarna har förutsatts att fullt antal poängår för tilläggspension intjänats och att 15-dels reducering av änkepension i form av folkpension inte är aktuell.
3. Skatten har beräknats med hjälp av preliminärskattetabeller för år 1987 vid en kommunal utdebitering om 30 kr. Härvid har använts tabellerna för resp. löntagare med rätt till schablonavdrag, pensionsmottagare med rätt till extra avdrag och barnpensionsmottagare.
4. Bostadsstöd har beräknats enligt de fr. o. m. den 1 januari 1988 gällande reglerna under antagande att den i varje fall framräknade bruttoinkomsten utgör bidragsgrundande inkomst. Vid beräkning enligt förordningen om bostadsbidrag till barnfamiljer av förhöjd bidragsgrundande inkomst på grund av barnpension har bortsetts från den övergångsreglering som gäller för år 1988. Vidare har vi utgått från att stödets storlek överensstämmer med vad som följer av statsbidragsbestämmelserna för KBT resp. bostadsbidrag till barnfamiljer. Vid beräkning av stödets storlek har vi förutsatt att bostadskostnaden är lika med den högsta bostadskostnad som berättigar till stöd. Detta innebär bl. a. att oreducerat KBT för ensam pensionstagare beräknats utgöra 80 % av den del av bostadskostnaden per månad som överstiger 80 kr. men inte 1 500 kr., vilket motsvarar 13 632 kr. per år. I många kommuner — särskilt storstadskommuner — kan emellertid KBT utges med högre belopp eller utan begränsning till viss högsta bostadskostnad.

I *tabellerna 10—13* anges familjernas bruttoinkomst (förvärvsintäkt och eventuell pension). I *tabellerna 14—17* redovisas familjernas disponibla inkomst, dvs. nettoinkomst med tillägg för eventuellt bostadsstöd. De angivna beloppen avser årsbelopp i kronor.

Tabell 10 Bruttoinkomst (kr.) för familj utan barn

"Typfamilj"	Båda makarna i förvärvsaktiv ålder	Mannen förtidspensionerad	Kvinnan förtidspensionerad	Båda makarna ålderspensionerade	Mannen avlider					Kvinnan avlider				
					Nuvarande regler		Föreslagna regler			Nuvarande regler		Föreslagna regler		
					Änka		Änka			Änkling		Änkling		
					<65 år	⩾65 år	<65 år inkl. stöd till vuxen	<65 år exkl. stöd till vuxen	⩾65 år	<65 år	⩾65 år	<65 år inkl. stöd till vuxen	<65 år exkl. stöd till vuxen	⩾65 år
A 115 000 kr. 115 000 kr.	230 000	192 650	192 650	146 866	159 942	99 456	159 942	115 000	77 650	115 000	77 650	159 942	115 000	77 650
B 115 000 kr. 57 500 kr.	172 500	135 150	161 272	112 451	102 442	65 041	102 442	57 500	43 235	115 000	77 650	149 704	115 000	77 650
C 150 000 kr. 115 000 kr.	265 000	213 617	227 650	167 833	168 328	107 842	168 328	115 000	77 650	150 000	98 617	194 942	150 000	98 617
D 150 000 kr. 57 500 kr.	207 500	156 117	196 272	133 418	110 828	73 427	110 828	57 500	43 235	150 000	98 617	184 704	150 000	98 617
E 181 000 kr. 0 kr.	181 000	117 126	227 272	143 396	60 732	60 732	60 732	—[1]	34 704	181 000	117 126	215 704	181 000	117 126
F 181 000 kr. 181 000 kr.	362 000	298 126	298 126	225 818	241 732	154 722	241 732	181 000	117 126	181 000	117 126	241 732	181 000	117 126
G 115 000 kr. 0 kr.	115 000	77 650	161 272	103 920	44 942	44 942	44 942	—[1]	34 704	115 000	77 650	149 704	115 000	77 650

[1] Änkan torde ha rätt till särskild efterlevandepension eller ha egen förvärvsinkomst.

Tabell 11 Bruttoinkomst (kr.) för familj med ett barn

"Typfamilj"	Båda makarna i förvärvsaktiv ålder	Mannen förtidspensionerad	Kvinnan förtidspensionerad	Mannen avlider			Kvinnan avlider		
				Nuvarande regler	Föreslagna regler inkl. stöd till vuxen	Föreslagna regler exkl. stöd till vuxen	Nuvarande regler	Föreslagna regler inkl. stöd till vuxen	Föreslagna regler exkl. stöd till vuxen
A Mannen 115 000 kr. Kvinnan 115 000 kr.	230 000	192 650	192 650	171 659	172 083	137 379	143 072	172 083	137 379
B Mannen 115 000 kr. Kvinnan 57 500 kr.	172 500	135 150	163 513	114 159	114 583	79 879	129 306	161 759	127 055
C Mannen 150 000 kr. Kvinnan 115 000 kr.	265 000	213 617	227 650	182 142	181 901	143 669	178 072	207 083	172 379
D Mannen 150 000 kr. Kvinnan 57 500 kr.	207 500	156 117	198 513	124 642	124 401	86 169	164 306	196 759	162 055
E Mannen 181 000 kr. Kvinnan 0 kr.	181 000	117 126	233 538	76 398	76 156	> 34 222[1]	190 881	225 344	190 640
F Mannen 181 000 kr. Kvinnan 181 000 kr.	362 000	298 126	298 126	257 398	257 156	215 222	224 862	257 156	215 222
G Mannen 115 000 kr. Kvinnan 0 kr.	115 000	77 650	167 538	56 659	57 083	> 22 379[1]	124 881	159 344	124 640

[1] Avser beloppet för barnpension. Härtill kommer särskild efterlevandepension eller egen förvärvsinkomst för änkan.

Tabell 12 Bruttoinkomst (kr.) för familj med två barn

"Typfamilj"	Båda makarna i förvärvsaktiv ålder	Mannen förtidspensionerad	Kvinnan förtidspensionerad	Mannen avlider			Kvinnan avlider		
				Nuvarande regler	Föreslagna regler inkl. stöd till vuxen	Föreslagna regler exkl. stöd till vuxen	Nuvarande regler	Föreslagna regler inkl. stöd till vuxen	Föreslagna regler exkl. stöd till vuxen
A Mannen 115 000 kr. Kvinnan 115 000 kr.	230 000	192 650	192 650	183 376	189 012	154 308	154 790	189 012	154 308
B Mannen 115 000 kr. Kvinnan 57 500 kr.	172 500	135 150	169 779	125 876	131 512	96 808	137 582	171 804	137 100
C Mannen 150 000 kr. Kvinnan 115 000 kr.	265 000	213 617	227 650	195 956	203 022	164 790	189 790	224 012	189 308
D Mannen 150 000 kr. Kvinnan 57 500 kr.	207 500	156 117	204 779	138 456	145 522	107 290	172 582	206 804	172 100
E Mannen 181 000 kr. Kvinnan 0 kr.	181 000	117 126	239 804	92 063	100 980	> 59 046[1]	200 762	234 984	200 280
F Mannen 181 000 kr. Kvinnan 181 000 kr.	362 000	298 126	298 126	273 063	281 980	240 046	240 528	281 980	240 046
G Mannen 115 000 kr. Kvinnan 0 kr.	115 000	77 650	173 804	68 376	74 012	> 39 308[1]	134 762	168 984	134 280

[1] Avser beloppet för barnpension. Härtill kommer särskild efterlevandepension eller egen förvärvsinkomst för änkan.

Tabell 13 Bruttoinkomst (kr.) för familj med tre barn

"Typfamilj"	Båda makarna i förvärvsaktiv ålder	Mannen förtidspensionerad	Kvinnan förtidspensionerad	Mannen avlider			Kvinnan avlider		
				Nuvarande regler	Föreslagna regler inkl. stöd till vuxen	Föreslagna regler exkl. stöd till vuxen	Nuvarande regler	Föreslagna regler inkl. stöd till vuxen	Föreslagna regler exkl. stöd till vuxen
A Mannen 115 000 kr. Kvinnan 115 000 kr.	230 000	192 650	192 650	195 094	205 939	171 235	166 507	205 939	171 235
B Mannen 115 000 kr. Kvinnan 57 500 kr.	172 500	135 150	176 045	137 594	148 439	113 735	145 858	181 849	147 145
C Mannen 150 000 kr. Kvinnan 115 000 kr.	265 000	213 617	227 650	209 770	224 143	185 911	201 507	240 939	206 235
D Mannen 150 000 kr. Kvinnan 57 500 kr.	207 500	156 117	211 045	152 270	166 643	128 411	180 858	216 849	182 145
E Mannen 181 000 kr. Kvinnan 0 kr.	181 000	117 126	246 070	107 729	125 802	> 83 868[1]	210 643	244 624	209 920
F Mannen 181 000 kr. Kvinnan 181 000 kr.	362 000	298 126	298 126	288 729	306 802	264 868	256 192	306 802	264 868
G Mannen 115 000 kr. Kvinnan 0 kr.	115 000	77 650	180 070	80 094	90 939	> 56 235[1]	144 643	178 624	143 920

[1] Avser beloppet för barnpension. Härtill kommer särskild efterlevandepension eller egen förvärvsinkomst för änkan.

Tabell 14 Disponibel inkomst (kr.) för familj utan barn

"Typfamilj"	Båda makarna i förvärvsaktiv ålder	Mannen förtidspensionerad	Kvinnan förtidspensionerad	Båda makarna ålderspensionerade	Mannen avlider					Kvinnan avlider				
					Nuvarande regler		Föreslagna regler			Nuvarande regler		Föreslagna regler		
					Änka		Änka			Änkling		Änkling		
					<65 år	⩾65 år	<65 år		⩾65 år	<65 år	⩾65 år	<65 år		⩾65 år
							inkl. stöd till vuxen	exkl. stöd till vuxen				inkl. stöd till vuxen	exkl. stöd till vuxen	
A 115 000 kr. 115 000 kr.	145 880	126 770	126 770	102 127	92 850	64 440	92 850	72 940	53 830	72 940	53 830	92 850	72 940	53 830
B 115 000 kr. 57 500 kr.	114 084	95 483	112 168	91 005	66 382	51 193	66 382	41 144	48 693	72 940	53 830	89 344	72 940	53 830
C 150 000 kr. 115 000 kr.	162 580	136 540	143 470	112 344	95 860	68 626	95 860	72 940	53 830	89 640	63 600	105 266	89 640	63 600
D 150 000 kr. 57 500 kr.	130 784	104 744	128 868	98 734	70 568	52 754	70 568	41 144	48 693	89 640	63 600	102 252	89 640	63 600
E 181 000 kr. 0 kr.	102 652	78 422	140 080	102 285	50 697	50 697	50 697	—[1]	48 192	100 852	73 110	110 932	100 852	73 110
F 181 000 kr. 181 000 kr.	201 704	173 962	173 962	141 386	117 160	90 510	117 160	100 852	73 110	100 852	73 110	117 160	100 852	73 110
G 115 000 kr. 0 kr.	74 740	65 722	112 168	88 733	49 146	49 146	49 146	—[1]	48 192	72 940	53 830	89 344	72 940	53 830

[1] Änkan torde ha rätt till särskild efterlevandepension eller ha egen förvärvsinkomst.

Tabell 15 Disponibel inkomst (kr.) för familj med ett barn

"Typfamilj"	Båda makarna i förvärvsaktiv ålder	Mannen förtidspensionerad	Kvinnan förtidspensionerad	Mannen avlider			Kvinnan avlider		
				Nuvarande regler	Föreslagna regler inkl. stöd till vuxen	Föreslagna regler exkl. stöd till vuxen	Nuvarande regler	Föreslagna regler inkl. stöd till vuxen	Föreslagna regler exkl. stöd till vuxen
A Mannen 115 000 kr. Kvinnan 115 000 kr.	145 880	126 770	126 770	105 515	108 651	96 447	100 076	108 651	96 447
B Mannen 115 000 kr. Kvinnan 57 500 kr.	114 084	97 926	113 029	86 111	89 651	76 251	91 278	101 639	89 435
C Mannen 150 000 kr. Kvinnan 115 000 kr.	162 580	136 540	143 470	110 562	114 245	100 673	112 576	121 559	108 947
D Mannen 150 000 kr. Kvinnan 57 500 kr.	130 784	104 744	129 729	90 566	95 005	80 477	103 778	114 547	101 935
E Mannen 181 000 kr. Kvinnan 0 kr.	102 652	84 469	142 902	82 189	90 759	> 25 210[1]	111 801	121 640	111 560
F Mannen 181 000 kr. Kvinnan 181 000 kr.	201 704	173 962	173 962	134 182	139 772	127 862	134 190	139 772	127 862
G Mannen 115 000 kr. Kvinnan 0 kr.	80 340	76 573	114 990	77 109	80 387	> 17 507[1]	88 089	100 052	87 848

[1] Avser beloppet för barnpension. Härtill kommer särskild efterlevandepension eller egen förvärvsinkomst för änkan samt bostadsstöd.

Tabell 16 Disponibel inkomst (kr.) för familj med två barn

"Typfamilj"	Båda makarna i förvärvsaktiv ålder	Mannen förtidspensionerad	Kvinnan förtidspensionerad	Mannen avlider			Kvinnan avlider		
				Nuvarande regler	Föreslagna regler inkl. stöd till vuxen	Föreslagna regler exkl. stöd till vuxen	Nuvarande regler	Föreslagna regler inkl. stöd till vuxen	Föreslagna regler exkl. stöd till vuxen
A Mannen 115 000 kr. Kvinnan 115 000 kr.	145 880	126 770	126 770	116 500	123 184	113 580	114 062	123 184	113 580
B Mannen 115 000 kr. Kvinnan 57 500 kr.	114 084	103 593	115 851	100 316	106 784	93 384	102 662	111 784	102 180
C Mannen 150 000 kr. Kvinnan 115 000 kr.	162 580	136 540	143 470	122 000	130 900	120 748	123 762	135 272	123 280
D Mannen 150 000 kr. Kvinnan 57 500 kr.	130 784	106 564	132 551	105 424	115 080	100 552	112 362	123 872	111 880
E Mannen 181 000 kr. Kvinnan 0 kr.	102 652	90 132	145 712	98 838	115 271	> 44 334[1]	120 950	130 548	120 468
F Mannen 181 000 kr. Kvinnan 181 000 kr.	201 704	173 962	173 962	146 643	158 896	146 986	147 468	158 896	146 986
G Mannen 115 000 kr. Kvinnan 0 kr.	84 960	82 504	117 800	93 482	99 488	> 31 220[1]	100 658	109 780	100 176

[1] Avser beloppet för barnpension. Härtill kommer särskild efterlevandepension eller egen förvärvsinkomst för änkan samt bostadsstöd.

Tabell 17 Disponibel inkomst (kr.) för familj med tre barn

"Typfamilj"	Båda makarna i förvärvsaktiv ålder	Mannen förtidspensionerad	Kvinnan förtidspensionerad	Mannen avlider			Kvinnan avlider		
				Nuvarande regler	Föreslagna regler inkl. stöd till vuxen	Föreslagna regler exkl. stöd till vuxen	Nuvarande regler	Föreslagna regler inkl. stöd till vuxen	Föreslagna regler exkl. stöd till vuxen
A Mannen 115 000 kr. Kvinnan 115 000 kr.	145 880	126 770	126 770	130 358	142 007	132 403	128 899	142 007	132 403
B Mannen 115 000 kr. Kvinnan 57 500 kr.	118 584	110 516	122 361	115 154	125 607	112 207	115 702	126 593	116 989
C Mannen 150 000 kr. Kvinnan 115 000 kr.	162 580	136 540	143 470	136 542	152 283	142 111	138 599	149 415	142 103
D Mannen 150 000 kr. Kvinnan 57 500 kr.	130 784	112 444	135 361	122 346	136 443	121 915	125 402	134 001	126 689
E Mannen 181 000 kr. Kvinnan 0 kr.	105 552	95 687	148 222	116 544	139 237	> 63 060[1]	130 099	139 456	129 376
F Mannen 181 000 kr. Kvinnan 181 000 kr.	201 704	173 962	173 962	159 909	177 622	165 712	160 744	177 622	165 712
G Mannen 115 000 kr. Kvinnan 0 kr.	90 840	89 187	123 210	108 680	119 271	> 45 363[1]	114 487	123 368	113 764

[1] Avser beloppet för barnpension. Härtill kommer särskild efterlevandepension eller egen förvärvsinkomst för änkan samt bostadsstöd.

Statens offentliga utredningar 1987

Kronologisk förteckning

1. Otillbörlig efterbildning. Ju.
2. Dödsboägande och samägande av jordbruksfastighet m.m. Ju.
3. Långtidsutredningen '87. Fi.
4. En ny kyrkolag m. m. Del 1. C.
5. En ny kyrkolag m. m. Del 2. C.
6. Folkstyrelsens villkor. Ju.
7. Barnets rätt. Ju.
8. Svenska försvarsindustrins utlandsverksamhet. UD.
9. Det svenska totalförsvaret inför 90-talet. Fö.
10. Indrivningslag m.m. Fi.
11. Skydd för det väntade barnet. Ju.
12. Legitimation för vissa kiropraktorer. S.
13. Översyn av rättegångsbalken 3. Ju.
14. Mordet på Olof Palme. Ju.
15. Miljöskadefond. ME.
16. Begravningslag. C.
17. Franchising. Ju.
18. Internationella familjerättsfrågor. Ju.
19. Varannan damernas. A.
20. Läkemedel och hälsa. S.
21. Äldreomsorg i utveckling. S.
22. Missbrukarna Socialtjänsten och Tvånget. S.
23. Medicinteknisk säkerhet. S.
24. Produktsäkerhetslag. Fi.
25. Ökat kommunalt väghållningsansvar. K.
26. Enskilda vägar. K.
27. Skeppslega till utlänning. Tillstånd, dispenser, flaggskifte. K.
28. Bistånd för bättre miljö i u-land. UD.
29. Stöd till näringslivet. Fi.
30. Fel i fastighet. Ju.
31. Integritetsskyddet i informationssamhället 4. Ju.
32. För en bättre miljö. ME.
33. Ju mer vi är tillsammans. Del 1. C.
34. Ju mer vi är tillsammans. Exempelsamling. Del 2. C.
35. Ju mer vi är tillsammans. Underlag för reformer samt förslag. Del 3. C.
36. För en bättre miljö. Miljövårdsfamiljen. Myndigheter och författningar. ME.
37. Stödet till barn- och ungdomsföreningar. C.
38. Arkiv för individ och miljö. U.
39. Studiemedel. U.
40. Datorisering av tullens export- och importrutiner. Fi.
41. Fasta Öresundsförbindelser. K.
42. Miljökonsekvenser av fasta Öresundsförbindelser. K.
43. Snabbare körkortsingripanden m.m. K.
44. Livsmedelspriser och livsmedelskvalitet. Jo.
45. Översyn av mervärdeskatten. Del XI. Fi.
46. Översyn av rättegångsbalken 4. Ju.
47. Skäliga lokalhyror och trygghet i besittningen. Bo.
48. Ett nytt plan- och bostadsverk. Bo.
49. Sverigeinformationen och vissa publikationer. UD.
50. Högskolans journalistutbildning. U.
51. Ljud och bild för eftervärlden. U.
52. Folkrörelsernas lotterier och spel. Jo.
53. Kompetensutvecklingen efter läkarexamen. S.
54. Kompetensutvecklingen efter läkarexamen. Huvudbilaga – Målbeskrivningar. S.
55. Efterlevandepension. S.

Statens offentliga utredningar 1987

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Otillbörlig efterbildning. [1]
Dödsboägande och samägande av jordbruksfastighet m.m. [2]
Folkstyrelsens villkor. [6]
Barnets rätt. [7]
Skydd för det väntade barnet. [11]
Översyn av rättegångsbalken 3. [13]
Mordet på Olof Palme. [14]
Franchising. [17]
Internationella familjerättsfrågor. [18]
Fel i fastighet. [30]
Integritetsskyddet i informationssamhället 4. [31]
Översyn av rättegångsbalken 4. [46]

Utrikesdepartementet

Svenska försvarsindustrins utlandsverksamhet. [8]
Bistånd för bättre miljö i u-land. [28]
Sverigeinformationen och vissa publikationer. [49]

Försvarsdepartementet

Det svenska totalförsvaret inför 90-talet. [9]

Socialdepartementet

Legitimation för vissa kiropraktorer. [12]
Läkemedel och hälsa. [20]
Äldreomsorg i utveckling. [21]
Missbrukarna Socialtjänsten och Tvånget. [22]
Medicinteknisk säkerhet. [23]
Kompetensutvecklingen efter läkarexamen. [53]
Kompetensutvecklingen efter läkarexamen. Huvudbilaga – Målbeskrivningar. [54]
Efterlevandepension. [55]

Kommunikationsdepartementet

Ökat kommunalt väghållningsansvar. [25]
Enskilda vägar. [26]
Skeppslega till utlänning. Tillstånd, dispenser, flaggskifte. [27]
Fasta Öresundsförbindelser. [41]
Miljökonsekvenser av fasta Öresundsförbindelser. [42]
Snabbare körkortsingripanden m.m. [43]

Finansdepartementet

Långtidsutredningen ´87. [3]
Indrivningslag m.m. [10]
Produktsäkerhetslag. [24]
Stöd till näringslivet. [29]
Datorisering av tullens export- och importrutiner. [40]
Översyn av mervärdeskatten. Del XI. [45]

Utbildningsdepartementet

Arkiv för individ och miljö. [38]
Studiemedel. [39]
Högskolans journalistutbildning. [50]
Ljud och bild för eftervärlden. [51]

Jordbruksdepartementet

Livsmedelspriser och livsmedelskvalitet. [44]
Folkrörelsernas lotterier och spel. [52]

Arbetsmarknadsdepartementet

Varannan damernas. [19]

Bostadsdepartementet

Skäliga lokalhyror och trygghet i besittningen. [47]
Ett nytt plan- och bostadsverk. [48]

Civildepartementet

En ny kyrkolag m. m. Del 1. [4]
En ny kyrkolag m. m. Del 2. [5]
Begravningslag. [16]
Ju mer vi är tillsammans. Del 1. [33]
Ju mer vi är tillsammans. Exempelsamling.Del 2. [34]
Ju mer vi är tillsammans. Underlag för reformer samt förslag. Del 3. [35]
Stödet till barn- och ungdomsföreningar. [37]

Miljö- och Energidepartementet

Miljöskadefond. [15]
För en bättre miljö. [32]
För en bättre miljö. Miljövårdsfamiljen. Myndigheter och författningar. [36]

KUNGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM

ALLMÄNNA FÖRLAGET

ISBN 91-38-10056-8
ISSN 0375-250X